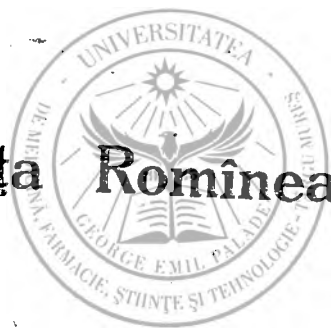

PA 361

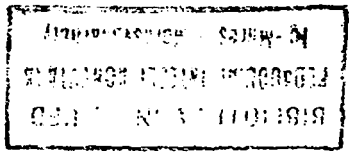
Viața Românească

22 OCT 2019

35711

35711

Univ. "Petru Maior" Tg. Mureș

0869422613

Viața Românească

Revistă literară și științifică

VOLUMUL LXXIV
ANUL XX

IAȘI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURA
VIAȚA ROMÎNEASCĂ

1928

Ghiorghiță al Anghelinii

Nu făgăduiți niciodată ceva, decît după matură chibzuire. Cine făgăduiește cu ușurință, adesea fără voia lui săvîrșește un păcat. Cel ce vine să-ți ceară ceva e minat fie de-o mare nevoie, fie de-o vie dorință. Dumneata făgăduiești, într'o doară, ca să scapi ; iar el își clădește pe vorba dumitale planuri, iluzii, a căroră risipire, în ceasul în care vede că nu te ții de cuvînt, îi poate pricinui adîncă durere.

Eu, care de multe ori am avut, din pricina asta, chinuitoare remușcări, mă vindecasem de acest cusur. Am făcut într'o zi jurămînt să nu mai făgăduesc pripit ; dar, cu tot jurămîntul, în vara trecută am căzut iar în păcat.

Să vedeți.

Impreună cu doi buni prietini, nedespărțiți tovarăși de pescuit, am fost spre sfîrșitul lui Iunie la *lacul Ucigașului*, dela cheile Bicazului. Ați fost vreo dată pe acolo ? Nu ? Păcat. E unul din cele mai încîntătoare din multele colțuri de raiu ale țării noastre. Inchipuiți-vă, în munți, la o înălțime de 1300 de metri, un lac de trei-patru ori mai mare decît parcul Carol, făcut prin prăbușirea unor stînci, care au închis valea unui izvor. De jur împrejurul lacului cu apa ca lacrima, munți îmbrăcați în brazi seculari și stînci uriașe de toate culorile curcubeului. Admirabil loc pentru o stațiune climaterică, și de iarnă și de vară.

La un ceas dela sosire, după ce ne-am descărcat lucrurile din automobil și am orînduit unde o să minem noaptea, am plecat

la pescuit, fiecare în altă direcție, ca să nu ne stînjenim unii pe alții...

Cum mergeam așa, purtînd geantă, undița și minciocul,—la o cotitură mă întîlnesc cu un cioban, însoțit de un băiat ca de doisprezece ani.

— Sînt păstrăvi p'aici, mă vere ?

— Sînt, dar nu p'aici,—mai încolo,—spre Coadă-rece.

— Și unde e Coadă-rece ?

— Vă duc eu,—răspunde grăbit băiețușul și întinzînd mîna :
Dați-mi mie minciocul, să-l port eu.

— Dar tu, treabă n'ai ?

— N'am ; am dus niște brebințe la stîna și acum mă înapoi-am spre casă.

Și întorcîndu-se spre cioban :

— Bădie, te rog, spune mătale măicuții să n'aibă grijă de mine, c'am rămas aici cu un boier, să-i ajut la pescuit.

Îi dau minciocul, mulțumit de această tovarășie dorită : e întotdeauna bine să fii întovărășit la pescuit de un băetan, care-ți poate fi de mare ajutor. Și mă duce la loc bun de tot. Dela întăia aruncătură a muștelor pe apă, prind un păstrăv sdravăn. Îl aduc binișor spre minciocul pe care băiatul îl mînuiește cu mare dibăcie.

Aflu din vorba lui că-l chiamă Ghiorghită al Anghelinii, că tat'-su a murit în războiu, că el e al șaselea fecior și c'a făcut cinci clase de țară. Și pe măsură ce trece vremea îmi dau seama ce minunat tovarăș mi-am căpătat. Cu cîta tragere de inimă și dibăcie mă slujește, săracuțul ! De cîteva ori s'a urcat, sprinten ca o veveriță, în brazi, ca să-mi descațe muștele prinse în crăci,—și tot de afităa ori a intrat pînă în brîu în apa rece ca ghiata, ca să poată prinde în mincioc păstrăvii pe care, din pricina stîncilor, nu-i puteam aduce la mal.

Cînd ne-am întors la prînz la casa pădurarului, mi-a cerut un briceag, cu care a curățat păstrăvii, i-a învelit frumos în frunze de brusture ;—a alergat la izvor, să ne aducă apă proaspătă și-n loc să stea să mănînce merindele pe care i le întindeam, a cerut nevastei pădurarului o donicioară, cu care a alergat în pădure, să ne caute fragi.

Seara, fără să-l îndemne nimeni, a adus cîteva brațe de lemne, a îngrijit de foc, ne-a tras tutulor cismele, le-a curățat și le-a a-

șezat frumos în dosul cuptorului;—a întins o sfoară dela balamaua ușii până la fereastră, a spânzurat pe ea hainele;—și n'a plecat să se culce în finul din podul grajdului decît dupăce s'a încredințat că nu mai aveam nevoie de absolut nimic.

A doua zi, cînd se îngîna ziua cu noaptea, tot el a venit să ne trezească, ciocnînd cu sfială în geam.

* * *

...Și cum stă alături de mine, îl aud offînd.

— De ce oftezi, mă Ghiorghită ?

El se trezește, rușinat :

— Ce, oftai ?

Ricîe cu bățul minciocului pămîntul dinaintea lui și fără să ridice ochii :

— Imi pare rău că automobilul nu e al matală...

— De ce ?

— Mi-a spus șofeurul că domnul doctor și-l duce singur, n'are nevoie de ajutor... Să fi fost al matală, poate mă luai ajutor...

— Dar ce, tu ai vrea să te faci șofeur ?

— Tiii! tare mi-ar fi drag... Matală n'ai automobil.

— N'am.

— Păcat !

— Zi, de-aia oftași ?

— Păi...

Mă uit la el. Abia acum bag de seamă ce copil frumos e, cu ochii lui inteligenți, negri ca două picături de păcură. Sărăcuțul, cum ași vrea să-l ajut...

Nu știu cum sînteți dumneavoastră ? Dar eu mă înnebunesc după băețașii de seama asta, cînd nu mai sînt copii și nici nu sînt încă oameni;—mai ales flăcăiașii ăștia dela țară.

Băețașii dela oraș, de seama lui Ghiorghită, sînt de obicei prea deștepți, prea isteți, prea știu multe... Știu eu ? Discuțiile auzite în casa părinților, articolele cetite prin ziare, unele filme de cinematograf,—lipsa contactului cu frumusețile naturii, otrava care plutește în atmosfera orașelor;—toate astea la un loc le prăpădesc frăgezimea sufletului. Flăcăiașii dela țară sînt negreșit mai pușin iscusiți, mai neînvățați; dar le rămîne parcă sufletul mai curat.

Eu, unul, vă mărturisesc că-mi place grozav să stau de vorbă cu ei. După o jumătate de ceas îmi simt sufletul prîmenit...

— Matale, eu zic, că trebuie să ai mulți prietini care au automobil... Poate cunoști vreunul, care să aibă nevoie de șofeur...

— Știu eu? Să vedem... poate...

La acest răspuns, care totuși nu cuprinde nicio făgăduială, copilul ridică ochii, înfloriți de bucurie și de fericire.

— Mie nu mi-ar trebui leafă... Ași munci pe mîncare și pe îmbrăcăminte.

— Dar bine, tu ești prea mic, prea crud.

El răspunde, ofensat :

— Sînt de doisprezece ani, merg pe treisprezece.

— Dar maică-ta ce zice? Te-ar lăsa?

— Maica?... Ei! de cîteori zice ea: „Cum n'ai și tu noroc, măi Ghiorghită, ca Vasilică al lui Boian?” E un băiat dela noi... n'a făcut decît trei clase... Și l-a luat un boier dela Brașov, întâiu ca ajutor... Și acum e șofeur... Eu am învățat cinci clase și acum... stau așa... mă prostesc cu vitele la pășune...

E în vorba lui, în privirea lui, în toată înfățișarea lui, un fermecător amestec de gravitate și de drăgălășie...

Sărăcuțul, cum ași vrea să-l ajut...

Mă gîndesc că, deși n'am automobil personal, așezămîntul de care afirm are... L-ași lua cu mine la București și ași stărui să fie primit ca ajutor de șofeur... De locuit ar locui la mine... Lucrul îmi pare foarte ușor de realizat... Dorința mea de a-l ajuta îmi ascunde toate piedicile, toate obiecțiile; iar oftatul lui: „ce mare pomână ți-ai face matale cu mine!” îmi înlătură orice rest de codire.

— Bine, măi Ghiorghită, dacă e așa, te iau cu mine la București.

El îmi ia mîna, mi-o sărută și întreabă :

— Dumneavoastră cînd plecați?

— Mîine dimineață.

— Cîte ceasuri sînt?

Mă uit la ceas :

— Opt și jumătate.

— Eu mă duc să spuîu maichii;—să mă'mbrac și să-mi iau ceva primeneli. Matale mă aștepți aici, că eu peste două ceasuri sînt îndărăt...

Uite așa m'am legat să aduc în București pe Ghiorghită al Angheliniî din Bicz.

* * *

Nu se împliniseră două ceasuri, cînd s'a întors, gătit frumos, curat, cu pălărie nouă, cu cămășuța ca fuiorul, cu cojocel înflorat și cu ghetete nouă, însoțit de mamă-sa : o femeie pe a căreia față ofilită se vedeau rămășițele unei frumuseți prăpădite. S'a oprit la cîțiva pași de mine, a îngînat mîrîit : „nă ziua” și, dupăce cîtăva vreme m'a privit cercetător, căutînd să deslușească din înfățișarea și din chipul meu cu ce fel de om avea de-a face, a adăogat : „Săru' mîna“. Zic :

— Va să zică, îl lași să ți-l iau la București ?

Ea a stat nițel în cumpănă ; dar Ghiorghită a răspuns repede :

— Mă lasă ;—dece să nu mă lase ?

Zic :

— Nu te 'ntreb pe tine, o întreb pe mă-ta.

Femeia s'a șters cu colțul maramei la gură, pe urmă, înaintînd pînă lingă mine, mi-a luat mîna și dregîndu-și glasul :

— Il las, domnule,—dar să ai milă de el, că e crud.

Ghiorghită nu-mi dă pas să răspund și zice :

— D'asta să n'ai mată grijă, măicuță, că eu știu ce fel de om e domnu.

— Dar de unde știi tu, mă ? l-am întreat eu.

El a clătinat din cap, a om sigur de ce spune :

— Știu eu.

Am asigurat pe femeie c'o să mă port cu el pîrintește,—i-am spus că în fiecare lună o să-i trimit, prin poștă, deocamdată cîte trei-sute de lei. Ea s'a dat să-mi sărute mîna, pe urmă și-a cuprins copilul în brațe și, sărutîndu-l, îl povățuia să nu iasă din vorba mea și să mă slujască cu credință.

El îi ștergea ceva de pe obraz :

— Lasă, măicuță, să vezi matale, cînd m'oiu întoarce eu ca Vasilică al lui Boian.

Dupăce a plecat, mi-am adunat sculele de pescuit și am pornit cu Ghiorghită spre gazdă, unde mă așteptau tovarășii cu masa.

— Dar ce te-ai gătit așa, mă Ghiorghită ? l-a întreat doctorul.

Am răspuns eu în locul lui :

— Il iau cu mine la București.

Doctorul a ridicat sprincenele a mirare ; iar Ghiorghită și-a așezat bocceluța pe prispă, a cerut nevestii pădurarului donicioara și a plecat fuga în pădure, să ne culeagă fragi.

Pe cînd mîncam, doctorul zice :

— Adevărat? Iei băiatul la București?

I-am explicat, că mai demult aveam intenția să caut pentru automobilul așezămîntului un ajutor de șofeur și, fiindcă copilul îmi spusese că visul lui era să ajungă șofeur, m'am hotărît să-l iau pe el.

Șofeurul doctorului, care ne servea la masă, zice :

— De-ai mă întreba el ast noapte, dacă aveți și dumneavoastră automobil și ce fel de om sînteți! Mă întreba : „Ce fel de om e boeru ăsta? O fi bătînd rău, cînd îi greșește cineva ceva?” Și cînd i-am spus, că sînteți om bun, nu mai putea de bucurie.

— Nu știu dacă faci bine... a zis doctorul, la o vreme.

— De ce?

— Știu eu?... poate că greșesc; dar eu în locul dumitale nu l-ași lua.

— De ce?

Ca să nu priceapă șofeurul, doctorul îmi răspunse în franțuzește :

— Eu nu m'ași putea hotărî atît de ușor să smulg un băe-
taș dela țară și să-l duc în București, mai ales ca să-l bag în
corporația celor mai dăochiați oameni... Dar... în sfîrșit... dacă ai
hotărît așa... loc în automobil e... și pentru el, și pentru bocceluța lui.

După cîtăva vreme de tăcere, doctorul adăogă :

— Il iei cu dumneata în vilegiatura de două luni, de care
ne vorbeai?

Această întrebare a doctorului a fost ca o ridicare de cor-
tină, îndărătul căreia îmi apăru toată realitatea, pe care dorința
mea de a ajuta pe Ghiorghîță mi-o ascunsese.

Și realitatea era așa : ne găseam la sfîrșitul lui Iunie. Peste
trei zile șeful așezămîntului pleca în străinătate, de unde nu se
întorcea decît pe la mijlocul lui Septembrie; eu deasemenea plec-
cam din București, pentru două luni, într'o stație climaterică. Șe-
ful luase dispoziția ca, în ajunul plecării sale, automobilul, care
avea nevoie de reparații radicale, să fie băgat într'un atelier, de
unde nu trebuia scos, decît în ajunul întoarcerii sale din străinătate...

Fără să vreau, mă întorsei brusc spre direcția în care pie-
rise Ghiorghîță, ca pentru a-l striga.

Dar dece să-l strig. De ce?

Ca, dupăce îi făgăduisem că-l iau, dupăce alergase să se
îmbrace, dupăce își luase rămas-bun dela maică-sa, acum să-i

spui că nu-l mai iau? Căci era lămurit că nu-l puteam lua. Cum și cui l-ași fi putut lăsa singur, timp de două luni în București?'

Din clipa aceia nimic din frumusețile raiului în care ne găseam n'a mai putut pătrunde în mintea și în inima mea, frământate numai de căutarea chipului în care ași fi putut să-i spui că pregătirea și bucuria lui fuseseră zadarnice.

Doctorul m'a sfătuit într'un fel, cellalt prietin într'altul. Dar amîndouă sfaturile mi-au părut absurde, ridicole. Niciunul nu putea nici să explice, nici să scuze această bruscă revenire asupra hotărîrii mele. Ce era de făcut? Ce era de făcut? Vă jur că nu exagerez spunîndu-vă că mă găseam în starea unui bolnav care-și mută perna dela un capăt al patului la altul, ca să se răcorească.

În vremea asta, Ghiorghîță s'a întors cu donicioara de fragi,— a mîncat în grabă și acum ajută pădurarului la afumatul păstrăvilor. Îl auzeam :

— Bade Niculae, nu e așa? Pe urmă, dupăce s'o afuma bine, să punem pe foc un braț de urzici, că fumul de urzici vine de le dă un glanț; se fac ca de aur... Așa îi face Badea Sandu.

Acum e lîngă șofeur. Se învîrtesc împrejurul mașinii. Are în mîna stîngă un caietel mic,—în dreapta un plaivas. Întreabă pe șofeur, cum se cheamă diferitele părți ale mașinii,—moaie plaivasul în gură și înseamnă în caietel...

Îmi face rău. Ca să nu-l mai văd, pe cînd tovarășii mei dorm, îmi iau undița și plec, spunîndu-i răstit să rămie la afumătoare, că n'am nevoie de el...

* * *

Nimic n'am putut prinde; iar spre seară, cînd mă'ntorc, îmi găsesc lucrînd cu zor la împletitul hîrzoabelor de cetină, în care vor fi puși păstrăvii afumați.

— Mă, dar dibaciu ești, mă Ghiorghîță,— la toate te pricepi,— zice pădurarul, par'că într'adins, ca să-mi rîciie mie inima...

Abia tîrziu, spre ziuă, după lungi frământări și svîrcoliri, mi s'a arătat chipul în care să-l vestesc că nu mai pleacă cu noi.

Cînd m'am trezit, era pe prispă,—ajuta șofeurului la adunatul lucrurilor.

Geamul era deschis,—mă putea auzi.

Prefăcîndu-mă că nu-l văd, am zis doctorului :

— Doctore, ce vis ciudat am visat ast'noapte. Se făcea că mă întorceam dela pescuit și ici, lângă capul podiștii, îmi iese înaintea Maica-Domnului, așa cum e zugrăvită în biserică: frumoasă, cu un cerc de lumină împrejurul capului. Numai decît am cunoscut-o și mi-am scos șapca din cap...

Nu vedeam pe Ghiorghită, dar îl simțeam cum asculta:

— Maica Domnului a făcut un pas spre mine și m'a întrebat: „Vrei să iei pe Ghiorghită cu dumneata?” Zic: — „Da”. Ea mi-a răspuns, clătînd din cap: — „Să nu-l iei, că moare pe drum”. Am rămas încremenit. Zic: — „Va să zică să nu-l iau niciodată?” — „Ba da”, — mi-a răspuns Maica Domnului, — „Altă dată poți să-l iei, dar acum nu, că moare pe drum”... Și a pierit, iar eu m'am deșteptat.

Băiatul a ciocănit în ușă.

— Intră! am strigat, și dînd cu ochii de el, zic:

— Mă Ghiorghită, știi ce vis ciudat am visat ast'noapte?

El răspunde, cu un glas obosit:

— Am auzit...

Pe urmă, după ce își mușcă degetul arătător dela mina stîngă:

— Și zici matale c'avea cerc de lumină împrejurul capului?

— Da, întocmai cum e zugrăvită în biserică.

-- Dar nu e așa? a spus că altă dată poți să mă iei.

— Da, — i-am răspuns, — altădată te iau neapărat.

Am scos cîteva parale, — i le-am pus în mîină și l-am sărutat pe frunte.

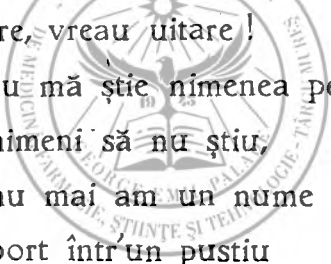
Băiatul s'a uitat la bani, — s'a uitat de jur împrejur, și-a mușcat buza de sus, — și-a mușcat buza de jos și pesemne făcîndu-și socoteala, că n'ar fi putut asista cu destulă liniște la plecarea automobilului;

— Eu mă duc, că plînge maica degeaba după mine...

... Și m'ai fi așteptînd și acum, Ghiorghită al Anghelinii.

Brătescu-Voinești

Izolare

Uitare, vreau uitare !
Să nu mă știe nimenea pe lume,
Pe nimeni să nu știu,
Să nu mai am un nume
Să port într'un pustiu
O umbră trecătoare...

Eu, numai fața ta
Să n'o mai pot uita ;
Să treacă=adînc prin mine
Ca luna prin ruine
Ca steaua printr'un lac
Cînd noaptea e tîrziu,
Și numai eu să știu,
Să sufăr și să tac..

Să fie 'n jur uitare,
Deșert încremenit,
Așa cum e pe mare
Cînd luna=i la zenit.
Ca să te simt cum tremuri
Să fie=o pace=anume,
Ca la sfîrșit de lume,
Ca la 'nceput de vremuri.

Cînd n'om mai fi, prin veci
Și prin tăcerea rece
Să știu cînd luna trece,
Să știu cînd ai să treci.

Atîta să=mi rămîe :
Puterea de=a te ști,
Cînd eu întreg voi fi
Ca fumul de tămîe.

Demostene Botez

OMUL

(Urmare și sfârșit)

Originea, vechimea, rasele

Progres ; civilizație

Cea mai veche manifestare a inteligenței din care ne-au rămas urme, este întrebuințarea pietrei (silexul sau cremenea), ca unealtă și armă. Nenumărate instrumente de silex au fost găsite în straturile quaternare. Cioplite de om, adesea cu o măiestrie deosebită, aceste unelte răspund nevoilor lui mai însemnate : apărarea, uciderea pentru hrană, curățirea pieilor, etc.

Înainte de a se fi gândit să fabrice instrumente de piatră, e sigur că omul s'a servit de lemn, de ramuri de copac, măciuci, pietre naturale, din care a ales pe cele cu muchii tăioase. Întrebuințarea accidentală a silexului i-a dat ideia să perfecționeze, apoi să creeze unelte potrivite diferitelor întrebuințări. În paleoliticul inferior (prima piatră cioplită), se recunoaște perfect tăierea sau cioplitura intenționată ; la vîrstele anterioare (terțiare), o retușare grosolană datorită voinței, nu ar deosebi prea bine aceste scule de o piatră crăpată de foc sau ciocnită prin o cauză naturală.

Strămoșii noștri, care la începutul erei quaternare umblau drept pe picioare și întrebuințau arme, erau probabil stăpîni și pe vorbirea articulată. Apărută de inteligența și de industria ei, specia umană a putut să se înmulțească repede. Ominianul își întinde habitatul ; tipul zis dela Neanderthal, rasă totuși puțin evoluată, de care vom mai vorbi, a lăsat urme din nordul Europei până în sudul Africei. Altele l-au întrecut și s'au răspîndit peste tot pămîntul.

Înmulțirea neamului omenesc e fără pereche în viața mamiferelor. Ea s'a urmat înainte, sub scutul inteligenței lui deoparte, sub al destructivității și sociabilității lui pe de alta, împotriva forțelor naturale. (Fără să mai socotim că chiar astăzi, și în

țările înaintate, încurajarea la înmulțirea populației e o preocupare a expresiunilor sociale,—cum e Statul îngrijat să protejeze înainte de toate puterea națională, sau religia cu principiul „creșteți și vă înmulțiți”,—amândoi nepăsători de mizeria inerentă suprapopulației).

O disproporție mare există între rasele ce populează lumea. Progresul pe care am convenit să-l numim civilizație, nu atinge decît o parte din omenire. Nu e îndoială că dela omul sălbatic de acum o sută de mii și mai mult, sau trogloditul european de acum douăzeci de mii, o etapă enormă a fost străbătută pînă la europeanul confortabil de astăzi. În zorile omenirii, aproape nimic nu trebuia să distingă viața strămoșilor noștri de a celorlalte primare, afară poate că începuse să nu mai fie arboricolă. După dobîndirea caracterelor speciale omenești, pe rînd, progresele fură încete, nesimțite.

Ajuns în stadiul de „homo sapiens”, în înțelesul larg al cuvîntului, europeanul va petrece încă multă vreme de negură înainte de a atinge, acum mai bine de o sută de secole, progresul pe care-l înseamnă epoca zisă neolitică. A progresat cu încetul omenirea, dar ajunsă carnivora și distructivă, la început de neove, apoi din obicei sau de plăcere, s'a făcut din ce în ce mai sîngeroasă. Alături de inteligența ei mergătoare înainte, va păstra aceste caractere retrograde, necunoscute celorlalte primare.

În zilele noastre, cea mai mare parte a omenirii nu duce un traiu mai presus de al primitivului. O mare deosebire înseamnă rasele omenești; evoluția lor mintală este inegală. Dezvoltarea excepțională a minții a fost avantajul a două-trei rase. Altele, înzestrate cu cîteva posibilități, au putut să le imite, pe un plan inferior. Dar dedesubt, sute de milioane de ființe reprezintă încă pe omul de odinioară. Aceste deosebiri le regăsim chiar în sinul popoarelor celor mai civilizate: în jurul nostru, pretutindeni, oameni a căror mentalitate, înțelegere, fire, nu întrece pe a vechiului sălbatic.

Cînd vorbim de „civilizație”, înțelegem buna stare și cultura noastră europeană, limitată și aceia la o parte din straturile sociale. Nevoile noastre multiple, confortul deplin al traiului nostru, orașele mari, locuințele, mijloacele de transport, igiena, știința, plăcerile noastre, abia ne îngăduesc să închipuim care putea fi existența acestor primitivi, viața lor sălbatică, silnică, murdară. Azi încă din acest punct de privire, sîntem foarte puțin numeroși cei „fericiți”. Civilizația și cultura mai ales, nu profită decît unei părți a omenirii.

Din această citime enormă de oameni care mișună pe pămînt și care ajunge aproape numărul de două mii de milioane, un număr redus de indivizi numai, întrec mentalitatea primitivului. Nesfîrșita mulțime de noroade, supusă tuturor mizeriilor și tuturor suferințelor, crudă sau nenorocită, renoindu-se fără încetare, fără rost și fără țel, în mersul șovăelnic spre o stare mai fericită.

Nimic ne fiind mai relativ decît civilizația, e o mare greșală a se țarmuri în epoce trecutul acestei omeniri, atît de felurită, de neegală în evoluția ei psihică. Din unele puncte de vedere, paleoliticii europeni sau nord-africani sînt mai presus de unele populații (Australia, India, Africa. etc.) din zilele noastre.

Dar chiar în interiorul unui ținut, aceleași deosebiri dovedesc tendința firească a omului ca să rămîie, sau mai bine să se întoarcă la libertatea instințelor străvechi. Darea înapoi e ușoară; iar cînd sălbătăcirea e „voită“ ca în Rusia bolșevică, ea întrece pe cea naturală.

Civilizația nu e decît o reunire de convențiuni, transmise și perfecționate neîncetat, convențiuni întemeiate pe sentimentalitatea și pe înțelegerea utilitară și morală a omului. Supuse multor interpretări, după situație, climă, rase, temperamente, moravuri moștenite, aceste convențiuni morale nu pot fi decît foarte schimbătoare în timp,—și limitate în spațiu, regionale.

O „civilizație“ e a noastră; dar pot fi și sînt mai multe altele. Dar cea adevărată, nu e decît una: cea ideală, cătră care tînde în mod inconștient omenirea și pe care poate va ajunge-o odată. E probabil însă că, cu cît vor fi mai mulți oameni, cu atît vor putea mai puțin să-și dezvolte și să-și perfecționeze sentimentele. Căci inteligența lipsită de sentiment, nu e nici adevărata inteligență, nici nu poate caracteriza adevărata civilizație.

Dacă însă calitățile intelectuale de care dispune, desparte specia omenească de celelalte, din punct de vedere fizic nu e nimic mai mult decît orice alt viețuitor. Ba chiar, unele imperfecțiuni anatomice și fiziologice ale omului, îl dovedesc inferior altor mamifere. Cei mai mulți oameni nu vor să primească un adevăr pe care logica cea mai simplă îl impune minții. Rutina, orgoliul, ignoranța sau prejudecățile religioase, vor încă, în veacul bio-chimiei, să facă din om o ființă supranaturală.

Era quaternară.—Cei mai vechi oameni cunoscuți

Cîteva descoperiri de seamă, au scos la iveală pe străvechii locuitori ai Europei, ale căror rămășițe stau ascunse în tere-nurile quaternare.

Pentru ușurința clasării cunoștințelor noastre, era geologică quaternară, mai exact pleistocenă¹, corespunzînd perioadei în timpul căreia omul s'a servit de instrumente de piatră cioplită, a fost împărțită în mai multe epoce arheologice. Această lungă perioadă din viața omenirii a primit numele de vîrsta *paleolitică* (sau a pietrei cioplite), împărțită la rîndul ei (după vechimea straturilor geologice), în paleolitic inferior, și superior, mai recent, sau vîrsta renului.

1 Quaternarul e divizat în: *pleistocen*, epocă în timpul căreia au trăit oamenii a căror oseminte se regăsesc în stare de fosile;—și *holocen* sau epoca actuală, cărei corespunde în arheologie, epoca pietrei lustruite sau neolitice și acele a bronzului și fierului.

Epocile convenționale de care vorbim (clasarea aceasta e datorită lui Mortillet), sînt, după numele stațiunilor mai importante ale industriei paleolitice europene, următoarele :

În paleoliticul inferior :—tipul chelean,—achelean, — mustierian. În cel superior : aurignacian,—solutrean,—magdalenian.

Uneltele tipului „pre-chelean“, trebuiesc atribuite ultimei perioade a pliocenului terțiar (Breuil).

Aceste epoci ne prezintă, în Europa, varietăți în modul de fabricare și în tipul uneltelor lucrate de oamenii de atunci ; iar fiecărei din ele corespunde o rasă fosilă predominantă. Așa pentru prechelean și chelean,—omul dela Piltdown și cel de la Heidelberg, al cărui urmaș va fi cel de Neanderthal în mustierian ; în paleoliticul superior omul numit dela Cromagnon și dela Chancelade.

După perioada cea mare glaciară dela finele terțiarului, două altele revin în quaternar : una înseamnă începuturile pleistocenului, cealaltă se întinde asupra Europei în pleistocenul mijlociu. Clîma se schimbă : perioadele interglaciare cu temperatura dulce, apoi rece și umedă în timpul extinderii, spre a deveni rece și uscată în faza post-glaciară, se îndreaptă încet încălzindu-se spre perioada actuală.

Din punct de vedere geologic, pleistocenul inferior (cărui corespunde epoca cheleană), e contemporan, după o acalmie temperată, celei a doua mari perioade de îngheț, rece, urmată de una interglaciară cu clima dulce, dela care ne-au rămas aluviunile cavernelor și teraselor mijlocii. Cea de-a treia și ultimă fază glaciară, în pleistocenul mijlociu (acheleanul și mustierianul), e urmată de mari depozite de umplutură a cavernelor, de loess și aluviuni ale teraselor inferioare (epoca numită a mamutului). Însfîrșit, perioada post glaciară a pleistocenului superior, cu clima rece și uscată, caracterizată prin fauna tundrelor (epoca renului), corespunde industriei arheolitice (a paleoliticului superior) și e reprezentată prin depozitele superioare ale cavernelor și loessului.

Straturile de tranziție care urmează, corespund industriei mesolitice, care este puntea de trecere la neolitic. Neoliticul se confundă cu perioada geologică actuală (turbării, aluviuni recente, fauna contemporană).

Rasele despre care vom vorbi mai departe, se adaptează acestor clime foarte deosebite, precum și fauna caracteristică fiecăreia : rinocerul lui Merck și Tichorhinus, Hipopotamul, elephas antiquus, elephas primigenius (mamutul), ursul și leul cavernelor, renul, marele cerb, bisonul. Mamutul caracterizează pleistocenul mijlociu, renul pe cel superior..

Se întrevece în adîncimea acelor vîrste îndepărtate, o omenire pe care rămășițele ne-o arată foarte deosebită de a noastră, și a cărei evoluțiune e de o durată imensă. Veacurile, milenii se grămădesc, și cronologia se rătăcește.

Ca și în era terțiară, rase numeroase au apărut și au pierit. Nu cunoaștem decît o parte din ele și încă neîndestulător ; spe-

cia omenească a fost mereu înnoită. E vorba, dacă se poate, să regăsim, cu ajutorul unor îndrumări sigure, pe acelea care intră în ascendența omenirii de azi. Dar această sarcină e încă foarte grea.

Nu vom intra în cercetarea instrumentelor de silex din acele epoci; chestiunea aceasta formează subiectul arheologiei preistorice. Ne vom mulțumi să reamintim că deosebiri de formă, de fabricațiune, de întrebuințare, disting obiectele care constituiesc industria omului de-a lungul câtorva sute de secolii. Arta (desen, sculptură), ia în paleoliticul de sus, în epoca renului, o dezvoltare deosebită, și a fost atributul unor anumite rase omenești.

Vârsta care urmează (epoca geologică actuală), este aceea a pietrei lustruite sau neolitică, la rîndul ei urmată de vârsta metalelor (aramă, bronz, fier), a căror întrebuințare atinge timpurile proto-istorice și istorice.

*

Descoperiri importante au scos la iveală foarte vechi locuitori ai Europei dela începutul erei quaternare. Nu e vorba încă de „homo sapiens“, dar de un om, industriuos și în stare să străbată prin inteligența și rezistența lui, grelele încercări ale epocilor glaciale și diluviale.

Două tipuri, două rase deosebite, contemporane sau aproape, răsbesc din întunecimile pleistocenului inferior. Sînt vechi deci de vre-o sută de mii de ani.

Maxilarul găsit în 1907 la Mauer, lângă *Heidelberg*, care poate să dateze dela sfîrșitul terțiarului pliocen, ne arată o varietate încă foarte înăpoeiată, care a fost numită „Homo Heidelbergensis“. Trebuie să-l considerăm ca străbunul omului dela Neanderthal, care va popula mai tîrziu o parte din Europa.

Resturi ale unei ființe omenești, mai apropiate de noi prin conformațiunea craniului, au fost descoperite în 1913 la *Filtdown*, în comitatul Sussex, din Englitera: „Homo Dawsoni“ (descoperit de Dawson și studiat de Smith Woodward). Acest tip poate fi privit ca ascendentul „omului sapiens“ actual. Descoperirea acestui craniu e de cea mai mare importanță pentru filogenia răseler europene.

Aceste două resturi de străvechi ominieni, reprezintă două mari varietăți care au locuit împreună înuturile noastre vreme îndelungată.

„Omul dela *Neanderthal*“ (Homo Neanderthalensis), varietate din care ne-au rămas osemintele fosile a mai mulți indivizi, reprezintă tipul care domină epoca mustieriană. Caracterele sale morfologice: fruntea foarte joasă, craniul turtit, arcadele orbitelor foarte dezvoltate și orbitele mari, prognatism dezvoltat, lipsa de

bărbie, talia mică, masivă, femururi încovoiate; gîtul aplecat înainte, atitudinea verticală incompletă, circonvoluțiunile creierului puțin dezvoltate, gambele scurte, etc.,—sînt acelea ale unui om neevoluat deplin. Industria lui grosolană de silex este caracteristica epocii mustieriene. Resturi fosile mai mult sau mai puțin complete ale acestei rase sau specii, au fost găsite în: Germania (Neanderthal, în 1856), Gibraltar (1848), Belgia (Spy și La Naulette), Franța (Chapelle-aux-Saints, Moustier, La Ferassie, La Quina, Mallarnaud), Croația (Krapina), Jersey. Era dar răspîndită pe o mare parte din Europa actuală. Mai mult, descoperirea osemintelor dela Broken Hill, în Rhodesia, Africa de sud (*Homo Rhodesiensis* și dela Boskop, Transvaal, și de curînd din Palestina, varietăți ale Neandertalului,—ne dovedește marea vechime a acestei rase, care a trebuit să se despartă din tulpina ominienilor spre finele terțiarului. Craniile fosile din Asia orientală, cel dela Vadjak (Java), sînt neandertaloide, ca și acel găsit la Telgai (în Australia), care pare a fi al strămoșilor cuaternari ai Australienilor de astăzi.

În Europa, Neandertalul a fost absorbit de rasele superioare care-l înconjurau. Urma lui se pierde în paleoliticul superior, în timp ce supraviețuitori ai rasei au trăit până destul de tîrziu în Africa meridională.

O rasă *negroidă*, se întinde în Europa, cătră sfîrșitul epocii mustieriene. Oseminte fosile bine conservate ale acestei rase numită „dela Grimaldi“, au fost descoperite la Menton în sudul Franței. Resturi ale civilizației ei, s'au regăsit în Europa meridională, unde s'a dezvoltat, contemporan cu neandertaloizii Europei centropusene. Această rasă dispăre însă în vremea vîrstei renului, din regiunile noastre, unde aflarea ei se explică prin trecerea de-a drept din Africa peste pămînturile dispărute care legau ambele continente. Urme tîrzii ale acestei rase de „*homo sapiens*“ s'au regăsit până în Austria, Elveția, Dalmația. Rasa mediterană i-a luat unele caractere, dacă nu chiar se trage din ea. Cîțiva savanți au găsit analogii între această rasă și actualii Bushmen-Hotentoți ceiașă pare discutabil.

Vîrsta renului este, din punct de vedere al paleontologiei umane, cum și din al arheologiei preistorice, înzestrată cu bogăție. O altă rasă fosilă, cunoscută sub numele de *Cro-magnon*, după o stațiune din Franța, reprezintă un tip omenesc perfect evoluat. Această rasă domină prin importanța ei vîrsta renului, iar influența ei asupra populației de mai tîrziu a Europei este evidentă. Talia foarte înaltă (mijlocia 1 m. 87. Verneau), craniul înalt, dolicocefal, fața disarmonică, nas strîmt, capacitate craniană mare,—sînt principalele ei caractere. Afară de al doilea caracter, care a putut să se modifice cu timpul, ele corespund cu acele ale rasei nord-europene a blonzilor, care poate prea bine să se tragă din ea. În orice caz, se înrudesc. După descoperirile făcute până acum, acesți vechi paleolitici trăiau în Englișă, în Franța (unde s'au

găsit și cele mai multe fosile), în Germania, Belgia, Moravia (omul dela Brünn și dela Predmost, e o varietate a acestei rase). Caracteristicile rasei dela Cromagnon se regăsesc la Guanșii din insulele Canarii și la populațiile albe din Africa-nord, cum sînt Kabilii. Acest om al cavernelor avea simțul artistic dezvoltat: desenuri, gravuri, sculpturi, dovedesc spiritul de observație și talentul lui. Pe lângă cultul morților, pe care îi îngropau și îi presărau cu ocră roșu, aveau sentimente religioase. Vînători înainte de toate, ei au perfecționat și au înmulțit felul armelor. Acești străvechi locuitori ai Europei, erau în multe privinți mai înaintați ca cele mai multe popoare primitive de astăzi.

Rasele reprezentate prin fosilele găsite la Combe-Capelle (*Homo aurignacensis*,—poate strămoșul rasei mediterane), și cele dela Obercassel (caractere mixte), pot fi considerate ca varietăți ale omului dela Cromagnon.

În ultima perioadă a vîrstei renului (ep. magdaleniană), o altă rasă, cu caractere puțin depărtate de a celor de mai sus dar de stăt mic, pomeți eșiți, fața largă, cap lung, trăia în Europa apusană. E numită rasa dela *Chancelade* (Franța). Caracterele acestor vechi vînători de ren, îi leagă de eskimoșii actuali.

În afară de Europa, osemintele fosile găsite întîmplător, nu aparțin altor tipuri. Deși încă foarte reduse, aceste resturi omenesti și mai ales ale industriei lor, dovedesc că omenirea quaternară era întinsă peste cele trei continente. Dela tipul chelean până la magdalenian, industria silexului se regăsește în multe locuri, depărtate unele de altele. Ea nu este însă apanagiul unei anume rase, ci a fost desigur împrumutată dela un neam la altul. Ca pentru tot ce privește vîrstele preistorice, chestiunea sincronismului trebuie pusă; căci niciun paralelism sincron cu Europa nu poate fi stabilit. 1

America, până astăzi, n'a dat cercetărilor științei niciun rest fosil pleistocen. E probabil că descoperirile considerate ca astfel, sînt cel mult contemporane epocii intermediare care precede epoca geologică modernă. Popularea Americii s'a făcut pe cale de expansiune sau emigrațiune, mult mai tîrziu ca cea a întregului vechiu continent; — ceiace explică lipsa paleolitelor și a fosilelor omenesti.

Cătră sfîrșitul vîrstei renului, o rasă brachicefală (craniul rotund) apare în Europa. Această rasă, cunoscută în antropologie sub numele de „*alpină*“, se va dezvolta mai ales în timpurile neolitice. În peștera dela Ofnet, în Bavaria, s'au descoperit îngropate

1 Prezența industriilor litice asemănate, în regiuni deosebite, nu înseamnă că sînt sincronice. Clasificarea uneltelor de piatră stabilită de preistorici, trebuie limitată la o parte din Europa occidentală. Această nomenclatură convențională nu trebuie privită ca reprezentînd felii precise din evoluția omului. Numeroase cauze variază fără încetare manifestările acestei evoluții.

la un loc mai multe cranii brachicefale și dolicocefale. Ne aflăm, fără îndoială, în prezența a două din tipurile care vor domina în Europa: cel *nordic* blond,—și cel alpin, a căror conviețuire ne arată că și cel de-al doilea e un vechiu locuitor al timpurilor noastre.

Vechi reprezentanți al celui de-al treilea tip predominant azi în Europa, cel *mediteranean*, au fost găsiți într'un teren intermediar azilian (mesolitic) dela finele pleistocenului, la Mugem în Portugalia.

În pragul epocii mai apropiate a pietrei lustruite, cele trei rase principale: nord europeană (blondă), alpină, mediteraneană, la care trebuie să adăugăm și o rasă finică, trăiau răspândite pe solul continentului nostru. Ele constituiesc substratul rasial al popoarelor actuale.

R a s e l e

Despărțirea marilor grupări omenеști, grupări cuprinzînd multe rase și varietăți, se urcă cum am văzut, în era terțiară. Mii de veacuri au prezidat la transformarea lor. Dealungul vremii, la adăpostul atîtor împrejurări, rase nouă s'au format, iar altele au pierit fără urmă.

(Trebuie să reamintim că termenul de „rasă” reprezintă o varietate zoologică, naturală, fără raport cu ideile noastre sociale de „națiune” sau „popor”).

Pămîntul e locuit deoparte de omul pe care l-am putea numi septentrional sau *eurasiat*, după continentul pe care e răspîndit (și care ar fi stricto sensu „*homo sapiens*” al termenului consacrat), cu păr lîns și colorație deschisă a pielii;—de cealaltă parte omul negru sau meridional (Africa, Sud-Asia, Oceania), al cărui prototip pare a fi grupul negrito, în genere cu părul lînos, nasul lărgit, prognat, cu pigmentare închisă, neagră.

Multe rase din primul grup,—mongoloizii în genere,—au craniul scurt (brachicefal). Toți ceilalți au craniul lung, mai mult sau mai puțin dolicocefal.

Imprăștierea celor dintău ominieni, începută la o epocă nedeterminată a vremilor terțiare, s'a făcut prin migrațiuni lente. Grupele îndreptate cătră nord sau nord-vest, au evoluat altfel decît cele răspîndite pe pămînturile australe. Avînd dobîndite caracterele distinctive ale omului, progresele inteligenței s'au manifestat mai mult la unii decît la alții, din atîtea împrejurări care au putut să le influențeze, dar pe care nu sîntem în măsură să le determinăm. Grupul care se dezvoltă pe continentul nord, prin unele rase care îi aparțin, arată o superioritate evidentă asupra celorlalți reprezentanți ai omenirii. Evoluția acestora din urmă pare a se opri la un moment dat, și niciuna din rasele eșite dintre ei, n'au putut atinge civilizația care a rămas un privilegiu al celor dintău.

Origină comună, fără îndoială, dar foarte îndepărtată. Timp,

spațiu, cauze determinatoare ale unor mari nepotriviri. Apoi, factorii destul de numeroși care se găsesc la obârșia varietăților animale. Ca rezultat, o conformare fizică deosebită, o mentalitate ale cărei contraste sînt și mai deosebite.

*

Clasarea raselor omenești e mult mai complicată decît s'ar putea crede. Trebuie mai întăiu să ne referim la un număr foarte restrîns de rase primitive sau fundamentale, de care se leagă cele care populează astăzi globul. Spre a obține o clasificare complectă, trebuie încă să avem în vedere varietățile, trecerile nesimțite dela o rasă la alta, tipurile hibride sau degenerat.

Clasificările sînt numeroase, dar adesea imperfecte. După vechea clasificare a lui Blumenbach (după culoare) și a lui Geoffroy St. Hilaire, acele a lui Huxley (5 rase principale divizate în 14 secundare), Haeckel, Broca și Topinard, Quatrefages, Deniker (prea multe subdiviziuni și varietăți), Haddon, etc., sînt mai importante și se întemeiază pe identitatea mai multor caractere antropologice.

Impărțirea numai după culoarea pielii, vulgarizată în școli, atrage multe confuziuni și e prea superficială. Rasele asiatice mongolice, sînt în mod impropriu numite „galbene“; cele mai multe din ele nu sînt de această culoare. (Așa, Finii, Turcii și vechii brachicefali europeni). Rasele indiene din America, diferite ca origină, prezintă o mare varietate de colorațiune a pielii, dela gălbui la măsliniu, iar termenul generic de „piei-roșii“, este inexact. Denumirea de „caucasiană“, dată uneori grupului european sau alb, e fără sens. Etiopienii, singurii oameni cu piele roșie-bronzată, nu sînt negri. Și așa mai departe.

Concepția noastră asupra înrudirii marilor rase omenești, e întemeiată pe identitatea principalelor caractere antropologice ¹ și ține seama și de factorii timp și loc, care au determinat formarea tipurilor.

Am numit „homo eurasiatus“ pe omul continentului nordic Asia-Europa, cuprinzînd grupul european și cel mongoloid, cărora trebuie adăogat rasele amerindiane și varietățile polinesiene,—spre deosebire de „homo niger“, mai inferior în ce privește posibilitățile intelectuale. Acestui din urmă aparțin, deși despărțite demult de celelalte, grupul dravidian și cel australian (păr creț, ondulat, piele închisă), rase degenerat, avînd caractere intermediare și reprezentînd poate mai fidel pe omul primitiv.

¹ Caracterele principale după care se disting varietățile omenești, sînt: 1. Înălțimea sau talia. 2. Părul (formă, calitate, așezare, culoare). 3. Pielea (culoare mai mult s'au mai puțin pigmentată). 4. Forma Capului (lung, dolico; sau scurt, rotund, brachicefal). (înalt sau jos). 5. Nasul (lat, îngust; forma profilului). 6. Ochii (culoarea irisului; așezarea dreaptă sau oblică; orbitale). 7. Față (strîmtă, largă; —prognatism); Fruntea.

Nu credem că se poate ține seama în determinarea raselor, de metoda serologică a isoaglutinării, cu rezultate prea vagi, sau problematice.

După caracterele generale antropologice, variind în combinațiunea lor, rasele se pot împărți astfel :

1) Grupul de rase cu păr lins, piele de culoare palidă, în care distingem :—rase albe cu păr ondulat, dolicocefale (la rîndul lor cuprinzînd : rasa cu păr blond și ochi albaștri,—și cele cu păr negru);—și rasele cu păr drept, bățos, piele gălbue, brachicefale, unele cu ochi oblici.

2) Grupul de rase cu păr lînos, cu piele neagră sau cafeenie, nas larg, fața prognată, etc., și mai multe caractere anatomice deosebite ca cei dintăiu.

3) Rase cu caractere intermediare, sau mixte.

*

Ne rămîne să complectăm tabloul evoluției omenirii în Europa, această parte a lumii, de care e legată existența noastră.

În epoca numită *neolitică* (a uneltelor de piatră nouă), începută sînt cam 10—12.000 ani, populația Europei se înmulțește, rasele vechi se amestecă din ce în ce, aspectul etnic al grupărilor sociale se schimbă, odată cu popoarele realizate pe calea civilizației.

Rasele care alcătuiesc fondul acestei populații : rasa nordică europeană, rasa brună mediteraneană și rasa alpină brachicefală, vor intra în compunerea popoarelor pe care le întîlnim în epocile mai apropiate proto-istorice și istorice ¹. Alături de ele rasa finică-ugriană care din Europa de răsărit se întinsese spre apus, trebuie pusă în rînd cu celelalte în sinteza popoarelor europene (mai ales a Slaviilor). Am văzut din capitolele precedente că rasa nord-europeană blondă, e specifică a continentului nostru ; cea mediterană de origină nord-africană, influențată de cea etiopică și parțial de cea negroidă ; trunchiul lor comun nu poate fi găsit decît în quarternarul inferior.

Brachicefalii par a fi de două origini : primul grup, derivat din rasa Asiei-anterioare (din care vechii Sumerieni, Hititi, poate Etrusci, etc.) rasă numită și „armenoidă“ :—al doilea (mai vechiu în Europa), întins prin Rusia meridională din părțile Turkestanului și ale Siberiei actuale. Fiecare ar corespunde celor două tipuri brachicefale aflate în Europa. (Varietatea dinaro-adriatică și cea alpină). Triburile lor s'au infiltrat cu încetul în toată Europa, cea centrală mai ales.

Istoria continentului nostru, e foarte nouă. Cînd civilizația dinastiilor înflorea în Egipt de mii de ani, sălbaticii europeni știau deabea să-și lustruiască sculele de piatră și să ridice megalitele lor rituale. Prin triburi venite probabil din Asia mică, ei cunoscură într'o zi întrebuițarea metalelor, și de atunci dezvoltarea lor fu repede și minunată.

¹ Studiul „Neamul rominesc“, în „Viața rom.“ No. 7, 8, 9, și 10 din 1926.

Acum patru mii de ani eram aici în perioada preistorică; Egiptul își avea demult analele. Azi Egiptul începe să se împărtaşească la civilizația europeană, idealul actual al întregii omeniri. Multe părți ale lumii sînt încă în stadiul preistoric. Dar omenirea e într-o neîntrepută frămîntare. Secolele viitoare vor înregistra alte transformări ce nu se pot prevedea. Inegalitatea raselor e datorită și împrejurărilor care nu le-au permis să evolueze, precum ar fi izolarea de centre civilizatoare. Deosebirea, dacă este, între europeanul neolitic și cel ce a cunoscut metalele și semnele scrișului, depinde mai mult de posibilități accidentale, decît de inferioritate intelectuală.

*

Toate popoarele europene sînt mai mult sau mai puțin *metisate*, adică prezintă caractere amestecate, ale raselor care au contribuit la formarea lor. Reprezentanți puri ai raselor de odinioară se găsesc rar, în unele părți ale Europei. Bine înțeles orice individ prezintă caractere predominante ale unei rase care, mai rezistentă din cauze fizice și de adaptare, slăbește sau șterge pe celelalte în ereditatea unui popor. Dar trebuie să ținem seama de influența ambianței, a solului, care sînt printre factorii însemnați ai formării raselor.

Examenul antropologic al populațiunii actuale a unei țări nu ne dă decît indicații aproximative asupra străvechilor ei locuitori. Amestecuri, cunoscute sau ascunse, generale sau individuale, sînt neîncetate dealungul vremii. Indivizi veniți de departe, pătrunderi masive sau strecurări întîmplătoare de cete și triburi, au imprimat urmașilor însușiri pe care sîntem plecați să le atribuim străvechilor indigeni. Un complex de caractere atavice subsistă în fiecare dintre noi. Ce știm despre aceste influențe care se deșteaptă deodată, singuratece, după zeci de generații?

Marea problemă a *eredității* e încă nepătrunsă. Misterul ei nu se desleagă cu cîteva indicii de medii antropometrice. Dacă s'ar putea face o analiză a influențelor ancestrale, de tot felul, formula care s'o exprime ar fi foarte complicată.

Influențele acestea multiple ajută omenirea să meargă înainte pe calea progresului. Cu o creditate mentală din ce în ce mai bogată, ascuțit mereu, până unde poate ajunge spiritul omenesc?

Dar pămîntul se preface și el mereu. Cataclisme datorite convulsioniilor globului, vor scufunda încă părți din continente și din omenire. Într'o zi, o nouă extensiune glaciară poate să acopere Europa și să ștergă pentru totdeauna popoarele care au făcut din ea focarul civilizației. Evenimente de felul acesta ne arată ce puțin înseamnă pentru natură, manifestările ei trecătoare.

O. G. Lecca

Panait Istrati

— Neliniști în jurul unei tăceri —

Deși în revistele literare discuțiile în jurul lui Panait Istrati s'au domolit cu vremea până la limita de mișcare normală a valurilor beletristice, cu o sensibilă tendință chiar de scufundare în subnormal, adică în tăcere conspirată, simte totuși oricine că persistă să existe undeva, în aer, dincolo de efemerul foilor cotidiene, un alt Istrati, un caz literar, pus în problemă, dar nerezolvat încă, cazul Panait Istrati. În anumite condiții de exprimare sau de accentuare în vorbă, un „caz“ înseamnă recunoașterea implicită și simultană a două lucruri: 1. constatarea unui fenomen demn de toată atenția, 2 o încurcătură de explicare. Deaceia cazul Panait Istrati însemnează o astfel de încurcătură și împărtășește soarta tuturor încurcăturilor. Soarta aceasta se cheamă *amînare*, este foarte puțin de invidiat și cunoștința de aproape cu ea a lăsat multora (și lasă fără îndoială întotdeauna) amintirea rea a lucrurilor enervante și perverse.

Personalitatea și opera literară a lui Panait Istrati au tras dintre lozurile criticii românești pe cel al amînării sine die și momentan în însuși fenomenul „amînare“ trebuie să fie căutat acest scriitor. Ori faptul amînării, examinat de aproape, se revelează a nu fi mai vechiu decât epoca quaternară, apărînd odată cu creatorul său, omul. Animalele nu amînă. Pentru ele există numai momentul prezent, în care trebuie să trăiască și să se comporte imediat și tactica lor nu cunoaște în consecință altă procedare decât aceea care se declanșează imediat și în toată amploarea deodată. Cunoscînd mîndria leului, care nu mai repetă un atac nereușit, cruzimea decisă a tigrlui persistent sau viclenia țircoalelor de vulpe, tactica animală nu înregistrează în nici-un caz metoda a-

mînării. Invenție pur omenească și pentru scopuri pur interumane, amînarea pare să fie o metodă de tortură. Tot ceiace este în legătură cu tortura, instrumente, chinurile fizice însăși sau chinurile interior-sufletești par să fie străbătute de un același mare principiu fundamental. Și acest principiu este comun amînării și chinurii. O unealtă de casnă, fie unealtă întimplătoare a unei răz-bunări nesățioase, fie cea îndelung experimentată a Inchiziției sau cele similare juridico-polițienești,—sînt întotdeauna construite pe baza principiului zădăririi. Crucificarea, tragerea pe roată, arderea pe rug (à petit feu), pisica la sac sau încălțămîntea de fer în-roșit, presupun toate relativ lungă desfășurare în timp, creștere neîncetată în intensitatea durerii produse, dar în același timp un fel de variație meșteșugită, de cădere și ridicare a senzațiilor, de alternare bruscă a lipsei de durere cu cea mai sfîșietoare dintre dureri, încheindu-se toate cu lovitura de grație atunci cînd moar-tea nu mai este măcar isbăvire binecuvîntată de chinuri. Con-strucția uneltelor însăși trebuie să aibă în vedere acest scop și e-vident că în chinurile sufletești cel care chinuște procedează la fel. Expresia populară spune „una caldă, alta rece“, în chip foarte nimerit, deși nu isbutește să redea toată zădăriria savantă, toată încordarea groaznică a chinuitului atîrnînd de buzele celui alt, toată enervarea în care e ținut cu pauze perfid intercalate chinuitul de cătră călăul său; iar sfîrșitul poate să mai constate în chinurile sufletești ceva care mai seamănă poate a ființă omenească, dar în realitate e ceva sdrobit, sdruncinat, istovit, inert.—Amînarea are comun cu tortura tocmai momentele principale: zădăriria ener-vantă, așteptarea cu respirația tăiată și finalul fatal și deconcertant. Nimic nu lasă înadevăr o impresie mai dezolantă de absurd în legile omenești decît moartea care încheie o tortură și recu-noașterea tîrzie a unei valori. Cu un moment mai devreme o asemenea decizie întîrziată ar fi găsit încă un om, un om pe care să-l bucure, să-l întristeze sau să-l răsplătească omenește; un moment mai tîrziu se află în fața unei mase insensibile,—o vic-timă istovită. În această clipă non-sensul vieții noastre, acoperit de goana preocupărilor mărunte, iese la iveală: „De e sens într'asta e 'ntors și ateu, Pe palida-ți frunte nu-i scris Dumnezeu“—Amî-narea apare deci ca o armă specific omenească, armă menită să chinuiască, să producă maximum de durere prelungită din exploa-tarea unei inimi omenești. Pe de altă parte cruzimea caracteristică a amînării se pare să dea indicațiuni și mai specifice pentru în-cadrarea ei. Și anume, dacă interpretarea unor fapte nu este fan-tezistă sau direct eronată, cruzimea a fost creată de femei. Cer-cetările asupra religiilor orgiaco-orfice, dela Babilonul Mesopota-miei până la sabaturile lui Dionisios în vechea Eladă, arată că a-cel delirium potatorum era însoțit de încă un delir pe bază de concepție generală a lumii¹. Credința guvernării vieții umane de

1 Florian Christian Rang, in revista „Die Kreatur“, 1928.

cătră mișcările corpurilor cerești, cu revenirea lor periodică la punctul de plecare,—impunea, după credința acelor vremi, o pauză între anul vechiu și anul nou, între ceiace a fost și ceiace începe. Pauza aceasta înseamnă un răstimp în care domină capriciul, în care se răstoarnă complet valorile și ordinea obișnuită a lucrurilor. Ori personagiile principale în această desfrînare generală sînt tocmai femeile. Bărbații sînt spectatorii în cerc ai dansatoarelor stăpînite de demon, ai mamelor care-și sfișie cu dinții proprii copii. Acest fapt demonstrează evident că cruzimea maximă e rezervată femeilor și explică de ce amînarea, armă subtilă de chin, reprezintă tactica feminină de predilecție. Amînarea corespunde perfect setei de cruzime din carnea femeii și romancierii psihologi au observat-o. În Arthur Schnitzler formează chiar una dintre preocupările marcante ale romanului său: femeia care se răsbună amînînd.—După cum se vede soarta amînării, care pîn-dește orice creație spirituală al căreia grad de complexitate nu încapă în formulele epocii respective, este prin sine însăși o cruzime omenească de gradul cel mai înalt, anume o cruzime feminină. În cetatea creațiilor spirituale de orice fel amînarea s'a furișat și a prins rădăcini adînci. În critica științifică, literară sau filosofică are dreptul de cetățenie bine stabilit, dar deghizată pentru ochiul profan sub numele grav și onest de „judecata posterității“ sau de „judecata istoriei“. Exemplele marilor amînați, Leonardo da Vinci în știință, Spinoza în filosofie, Stendhal sau Eminescu în literatură, dovedesc cu greutatea lor de fapte importanța amînării și veracitatea caracterelor notate, ridicînd-o la rangul de categorie sau de metodă în procesul de recunoaștere a valorilor. Ceiace se așteaptă dela amînare, privită în afară de considerațiunile etice este ceiace se numește puterea timpului, a patinei vremii, care fără altă intervenție voluntară umană, știe să pună lucrurile la locul lor. În această apelare la vreme se întrevește, în primul rînd, un blam pe care mintea omenească și-l dă cu seninătate șie-însăși, adică o recunoaștere publică a neputinței de înțelegere și a lipsei de curaj pentru o hotărîre tranșantă. În al doilea rînd se poate descifra în credința, în forța de împăcare a timpului, un apel la ceva socotit aprioric superior, deși apare numai în această ocazie ca o mărturisire indirectă, dedusă. Cînd criticii literari vorbesc de timpul a toate împăciuitor se gîndesc fără îndoială la „dintele vremii“, care roade aspectele inutile ale unui fenomen, îl degajează de impuritățile mărunte și-l oferă simplificat și clarificat prelucrării umane. Recunoscînd însă existența și valoarea dintelui vremii, nu se recunoaște în realitate altceva decît importanța ne-nlpsită a unui filtru critic anonim în masa anonimă a publicului cefitor, un fel de critică literară sau filosofică, care se ridică din masa difuză a aprecierilor, se concentrează într'un fel de axă de orientare și de acolo, din cel mai desăvîrșit și desinteresat anonim, dă indicațiuni penelor critice celebre. Apelul la vreme din orice amînare înseamnă deci în cele din urmă o mărturisire umi-

lită de incompetență individuală și trecerea „cazului“ rebel într'o mână mai sigură, mâna celor mulți și neștiuți. În felul acesta vedem clar stabilirea unor concluzii surprinzătoare: critica (în genere) își rezervă în realitate dreptul de explicare și apreciere numai pentru ceia ce se prezintă în proporții reduse, pentru ceia ce nu iese din orbita normală a prezentului. Fenomenele exorbitante prin dimensiuni și pretenții nu pot intra în formulele prea înguste și prea exclusiv create pentru nevoile de explicare momentană a unor fapte ordinare. Prin urmare critica (în genere) unei vremi nu abordează decât *efemerul*, faptul zilei și faptul de ultimă oră, părăsind publicului, pe care îl disprețuește și vrea să-l orienteze, tocmai *durabilul* și poate *eternul*.¹—Spuneam mai sus că aceste considerațiuni asupra amânării convin perfect lui Panait Istrati și reprezintă în adevăr primul element în circumscrierea situației lui literare. E un caz neclarificat încă, neînserat încă în istoria literară prezentă, un amînat. Deaceia, poate, cei care au încheiat bilanțul literar al anului 1927, ocupîndu-se de scriitori mai mărunți sau chiar de *tăcerea* unora demult recunoscuți, nu și-au îngreuiat inutil sarcina cu pomenirea scriitorului brăilean, deși Nerantsoula apare în acel an.

Este deosebit de prețios de observat pentru înțelegerea cazului Panait Istrati, că deși el aparține astăzi literaturii mondiale a anilor contemporani, cazul său nu trebuie căutat nici în Franța, țara în a cărei limbă a scris, nici aiurea, în altă țară, care-l posedă cu uimitoare grabă, în fragmentare traducerii. Motivul acestei eliminări metodice stă în faptul că nici pentru Franța, nici pentru celelalte literaturi nu există „un caz“ Panait Istrati, ci un fenomen de istorie literară de claritate desăvîrșită. „Cazurile“ se nasc numai din ținuta rebelă a fenomenelor, care nu intră în formulele preexistente, așteptînd o nouă explicare, mai adecvată, sau—mai modest—o nouă catalogare. Ori literatura franceză posedă de multă vreme formula pentru scriitorii de origină străină, dar de limbă franceză: je prends mon bien où je le trouve, valabilă dela Ronsard până la Jean Moréas și dela contesa de Noailles până la Myriam Harry. La fel se întîmplă cu celelalte literaturi, întrebuițînd formula generală a literaturilor naționale față de literatura străină de mare anvergură: sau acceptare—neacceptare, sau își iau, fără să voiască cu dinadinsul, sarcina de a impune un scriitor străin însăși patriei lui literare. Lucrul nu este rar și Valéry Larbaud îl explică prin existența unei elite intelectuale internaționale.²

Rămîn prin urmare numai două țări, care ar putea simți în atmosfera culturală apăsarea grea și inevitabilă a cazului Istrati:

¹ Vezi exemple caracteristice și distractive în *Max Brod*, *Versunkene Tage*, în *Das Stachelschwein*, März 1928.

² *Valéry Larbaud*, *Vom Lacter des Lesens*, în *Neue Deutsche Rundschau*, 1928.

Grecia și România, două neamuri care l-au adus pe lume și două țări în care a trăit. Dacă aceste două împrejurări comune ambelor țări au fost suficiente ca să pue problema atât la noi, cât și acolo în extrema sudică a peninsulei balcanice, — după cum se simte din spusele lui Apostol Monastiriotis, — și dacă prin natura lor ar putea să țină tema în nesfârșită indecizie, nu trebuie să se scape din vedere intervenția unui element cu totul particular pentru România: literatura lui Panait Istrati e smulsă din mediul românesc și se inserează perfect în evoluția noastră literară.

Deaceia, inserându-se în însăși realitățile noastre național-creatoare, nu putem neglija, nu putem lăsa în suspensie acest caz, care, ca orice fapt spiritual, nu-i posibil să fie suprimat nici cu tunurile dela Iena, nici cu tăcerea, ci va continua să irite conștiința publică până la deplina lui deslegare. Niciunul din elementele care îl leagă pe Panait Istrati de alte țări, nu lipsesc dintre multele lui legături cu noi, nici limba, nici originea, adăogându-se această realitate covârșitoare — prelucrarea artistică a unui material românesc, dovadă a unei legături profunde, a unei înrădăcinări decisive. Mediul românesc în care a trăit îndelungat a fost atât de puternic, atât de impresionant, încît l-a covârșit, l-a asimilat, pecetluindu-l așa de strașnic, încît vagabondul fără patrie n'a putut niciodată să ne uite și ne poartă cu el în toată lumea largă. Panait Istrati nu este un trecător prin România, un călător cu ochiul ager și nimic mai mult. Dela Kyra Kyralina, trecînd prin minunatul Codin și până la Nerrantsoula, dar mai ales în Căpitanul Mavromati, cea mai frumoasă dintre bucățile sale literare, Panait Istrati dă viață de artă unui mediu românesc cu înfățișare specific regională. Dacă mai fiecare dintre provinciile românești au adus în cîntecul popular, în literatură și în cele citeva publicații filosofice, nuanțele lor sufletești, o punere în valoare critică a sufletului provincial românesc lipsește, deși ici-colo s'ar găsi prețioase fragmente indicatoare. Cu atât mai mult ne lipsește o istorie a orașelor românești și o schiță sociologică pentru cele mai interesante. Oricît de frumoase ar fi „România pitorească“ a lui Vlahuță, „Drumurile și orașele“ cu reminiscențe istorice a d-lui N. Iorga sau ale d-lui Ioan Simionescu, reprezintă toate un început din care nu ne putem cunoaște țara decît din fuga trenului. Sînt citeva orașe totuși, care se disting din amorțeala fără istorie a firgurilor provinciale, trăesc un destin propriu și lasă amintiri neșterse. Bucureștii și Craiova în deplină creștere, unul cu tendința de oraș european, celălalt constituindu-se într'un centru de burghezie națională, Iașii în dramatica lor decădere, Galații, centru cosmopolit și Brăila, constituiesc medii diferențiate, care intră din ce în ce mai clar în literatură. Ori Panait Istrati povestește viața Brăilei. Acum cîțiva ani se pornise o inițiativă foarte semnificativă de cercetare largă a ținutului brăilean, — semnificativă deoarece atenția unui grup în această direcție trăda existența unui fenomen frapant. Și în adevăr viața brăileană se mișcă între bariere imposibil de găsit în altă

parte, o viață mult mai complicată decît în orice alt oraș românesc. Malul Dunării, pe curba căruia se înșiră carachiul grecesc și armenesc, cetățuia turcească și centrul cosmopolit al vieții comerciale, flancate la un capăt de-o mahala a muncitorilor cu ziua și de alta de Comorofca căruțașilor, cuțitarilor și a pescarilor lipoveni,—stă față în față cu cealaltă curbă a vechiului șanț de apărare al raielii turcești, unde se întîlnesc dragomanii cumpărători de cereale, cu neguțătorul străin și cu țărănul venit din inima județului cu căruța de porumb. Intre aceste limite se stratifică pornind dela malul dunărean cătră șesul județului, în legătură directă cu situația materială, pe străzi în fragmente de cerc, populația brăileană: fiecare stradă înspre șes reprezintă un pas cătră mediul românesc și către situația materială precară. Legătura cu toată lumea este Dunărea; pe acolo vin străinii și banii: legăturile cu țara pornesc din chiar capătul vadului principal către Dunăre,—vadul Dobrogean,—și se pierd departe în județ și mai departe în țară: pe aici vine munca țării și brațul nou de muncă. Fața aceasta geometrică a orașului a servit de bază și întregii vieți a Brăilei, încît pornind dela ea se poate constata ca o suprastructură fidelă, ridicîndu-se cu aceeași precizie geometrică, viața comercială cu întîlnirea dintre muncitorul materiei prime cu negustorul băștinaș, mocan sau străin, dintre căruțașul sau lucrătorul băștinaș cu cel venit din altă parte sau cu marinarul olandez, dintre intelectualul nebăgat în seamă și boerul banului. Din aceleași relații multiple se desenează și agitația avidă și frivolitatea morală și libertatea fără margini a brăileanului sau lipsa oricărei grupări culturale sau artistice, în definitiv (cu timide excepții după războiu) toată mediocritatea pretențioasă și goală a atmosferei intelectuale. Ca peisagiu Brăila oferă cîmpurile nesfîrșite deoparte și minunile bălții de alta. În acest cadru larg se întretae o serie de condiții derivate, care dau naștere la tipuri și mediuri pitorești, toate cu pecetea brăileană, dela negustorul, care Duminecă la ora 2 după amiază se plimbă pe Dunăre cu familia pe vasul unui căpitan de barcă, la grupurile de cheflii dela Ghecetul cu saramură de obleț și vinuri acre, dela căruțașul ieșind Dumineca cu calul plin de canafuri, de bilete de bancă și de argint, săltînd cu frenezie jugul în timp ce stăpînul cu flori la ureche stă dirz în picioare și sprijinit în hățuri, până la cafenelele grecești pline de zumzetul subțiratec al greerilor lui Homer și la babele și femeile de mahala, spărgînd semințe și noutăți în pragul porții. Dacă prelungirea ialomișeană a șesului brăilean și-a găsit poetul orizonturilor largi și dogoritoare mai întăiu în Odobescu și pe urmă în Nichifor Crainic, dacă Sandu Aldea a intrat până la porțile Brăilei și a trecut în privalurile regatului lui Terente, dacă Dunăreanu a prins bine chinul căruțașilor din orașele dunărene sau dacă Sadoveanu a venit cu savoarea moldovenească să surprindă viața măruntă a bălții, ori Jean Bart a izbutit să surprindă cu rară artă viața de colivie a Prințesei Bibița, cu sprincene negre frumos arcuite și nas gre-

cesc,—rămăsese fără glas balta văzută de-un ochi de orășean, cum o vede Panait Istrati în Codin, sau cârciumile din colțuri, în Comorofca violenții sau în cartierul grecesc unde visează la mare și soare sudic emoționantul căpitan Mavromati. Panait Istrati a descoperit inima într'un hamal cu umerii rotunzi și negri, cu nările negre de praful greu al fundurilor de șlepuri și glasul dogit de alcool și răcnet în infernul elevatoarelor depe cheiul Brăilei; a văzut cum deschide ochii mari de surpriză în fața răsăritului de soare, în balta sălciilor, un adolescent citadin, a văzut cum se leagănă stuful și papura, când pătrunde în ea săracul cu pași de hoț și cum se iau lecții de lene solară și marină, culcat în barcă sau pe șlep, în susurul apei. Panait Istrati ne-a spus secretul liniștii din Cetățue sau din Carachiu, liniștea de doliu a căsuțelor turcești, armenești sau grecești, din care bărbații iau parcă toată viața și o duc cu ei multiplicată, în port, în prăvălii sau în cafenele, lăsând în urmă o poartă mare și mută, ferestre cu storurile trase, în dosul cărora parcă ghicești umbre tăcute și negre, prelingându-se ca o suferință vie, femei cu ochi orientali și regim oriental. Reînviază în paginile lui nopțile cu lună, cu miile de lumini reflectate în apa largă a Dunării, cu bărcile plutind pe drumul ei fără pulbere și fără hopuri, precedate de lumina-semnal și însoțite de cîntece. „Vino Nella, vin pe mare“ a lui Duliu Zamfirescu, cu chemarea pasionată „te voi duce până la Chios, Chios, țara mea“ e cîntecul acelei Brăili, din care a desprins minunate tablouri pentru o mare frescă. Ici o poartă de regiment de călărași, unde „gradații“ se lasă „cinstiți“ cu marfa caldă a plăcintarului grec, dincolo bătatul de prăvălie cu mîinile roșii și crăpate, alergînd într'un suflet din pivniță în prăvălie și de-acolo sub umbrarul cu iederă și flori agățătoare, așezat pe trotuarul cu pietre mari de lavă, udate des în simetrice opturi ca să țină răcoare, dincolo spălătoreasa făcînd periodic rîndul „caselor“ ei. Printre această lume se profilează umbra lui Codin, tip brăilean de mahala, cu siluetă puternică și sveltă, cu nervii de pisică sălbatecă, cu tovarășii lui, tigri de cafenea din marile porturi, muindu-se ca ceara cînd țiganul dă peste cap un „oof“! toate lămpile s'au stins“, sau frămîntînd cadența și aruncînd cu-un bobîrnac pălăria pe ceafă, cînd lăutarii pișcă strunele în melodia „dată dracului“ a specificului brăilean :

Aoleò ! Nu pune mîna !
Aoleò ! Sare țîțina !

Este fără îndoială în opera lui Panait Istrati o parte caracteristică din viața celor umili, dar sălbateci din mediul brăilean, intrat cu acest mare povestitor în literatura mondială. Era și vremea de altfel ca această pătură formată din străini aventurați în lume după o pîne muncită greu, camarazi buni ai autohtonilor de jos, muncitori în port și clienți ai periferiilor lărmuitoare, să intre în literatura romînească, prea exclusiv preocupată de țaran și boer, ciocoi sau desadaptatți. Deaceia Panait Istrati și viața brăileană e-

rau în mod predestinat meniți să facă primul pas al literaturii române în cucerirea deplină a teritoriului ei social și să-i deschidă în același timp orizonturile străinătății. Întăiu, pentru că Brăila reprezintă o periferie a vieții adevărat românești, o periferie unde cosmopolitismul tipurilor face posibilă tranziția între românesc și străin. Niciodată nu vom fi înțeleși peste hotare prin Averchie sau prin Radu Tulie Teacă, prin Mihail Sadoveanu sau Damian Stănoiu. Sînt prea în inima țării, prea depe Bistrița sau dela Arnota, ca să fie înțeleși și gustați de cetitorii dela „Revue bleue“. În schimb periferia prezintă mai multe puncte de contact și dispune pe cetitorul străin, nedescurajat dela început, să se aventureze și mai aproape de literatura noastră națională. În al doilea rînd, dacă am putea fi cunoscuți în lumea culturală prin Eminescu, acesta este cu siguranță intraductibil. Deaceia Istrati a făcut un început norocos și datorită unei mari calități a literaturii sale, aceia de a raporta întotdeauna mărunțul la generalul omenesc, a izbutit să intereseze. Poate că această calitate, — generoasă pentru individ și indispensabilă în literatură, — îl provoacă la manifestații mai puțin reușite în alte domenii, pentru care, dacă are bună-voință, n'are însă talent și pregătire. Dar ceiace voiam să arătăm aici, era numai situația sa literară prezentă de „amînat“ și soluția ei: Panait Istrati, *povestitorul Brăilei*. În această direcție trebuie să se adîncească analiza operei și artei sale de povestire, pentru ca să se găsească, fără mare greutate, în cîteva tipuri, peisagii sau mediuri, o întregă lume plină de *etern-uman*, dar pitoresc nuanțată în *concepția ei de viață* și în felul cum *de fapt* trăește de azi pe mine. Căci nimic nu e mai deplasat decît atribuirea unei concepții de viață eroilor literari. Ei trăesc, pur și simplu, și povestirea literară este un drum prin concretul vieții lor, din care nu putem scoate concepții de viață, fenomen cerebral în care se amestecă o lume ideală, de bănueli, de dorinți, de împrumuturi naționale, cu fragmente de experiență și realități personale. Confundarea acestor lucruri introduce deseori în literatura lui Panait Istrati elementul subiectiv al ideologiei sale. De origine mai vastă decît mediul descris, căpătat printr'o experiență complicată, în țări și între numeroase neamuri de oameni, perioadele sale ideologice nu se aplică perfect povestirilor, nu răsăr *firesc* din ele și rămîn disgrațioase deoparte, ca un delemnul în apă. Sînt paginile pe care cetitorul le sare, bucuros să afle mai degrabă firul amăgitor al povestirii. Aceasta e un drum prin concretul unui colț românesc, dincolo de *rural* și *periferic* plasat, la capătul căruia rămîi cu impresia puternică, specifică vieții adevărate. În numele ei polemizăm cu tăcerea.

Sorin Pavel

Popas

Cerul, ca zugrăveala pe lemn, s'a învechit.

Dănțuitor pe frînghii și păpușar vestit
Cu zările pe umăr și vîntul de căpăstru
Sufletul meu colindă și-acum sufletul vostru...

Copii rîdicau zmee în drum cînd am purces,
Domoală era vremea și lungă ca un șes.
Pașii mei din țărîină lăsau urme pe nouri,
Ocheam, cînd era lună, cu praștia, ecouri...
De-atunci au trecut zile ca luntri fără cîrmă,
În podul palmei dîra norocului se curmă,
Și-am căutat zădarnic în gînd deatîteaori
Vorba care deschide peștera cu comori...

Iși mîna noaptea cîinii negri la vînătoare.
Tăcerea=i grea de zarva vocilor viitoare
Cum timpul tot e'n clipă și lumea după frunte...
Și viața=i ne'ncepută ca apele de munte...

Mîni plec din țara asta cu cerul învechît.

Al. A. Philippide

Prestigiul estetismului

MOTO: „Tu, ar trebui să te piepteni mai estetic“.
Fragment dintr-o conversație, în parc, la Sinaia.

În ultimul timp a început, sau a reînceput, o polemică în jurul chestiunii dacă punctul de vedere estetic trebuie sau nu să primeze în critica literară. E reeditarea sub altă formă a unei vechi polemici: „Artă pentru artă sau artă cu tendință?“ Cu acest prilej, ca o notă marginală la această polemică, vom încerca să răspundem la întrebarea: de unde vine prestigiul sentimentelor și punctului de vedere estetic?

De importanța acestui prestigiu se împiedică oricine la orice pas. Tablourile vechilor măștri costă milioane de franci aur, iar mulțumirea estetică a cumpărătorului mijlociu, dacă am putea-o evalua, ar trebui, fără îndoială, să o taxăm incomparabil mai jos. Diferența trebuie pusă pe seama prestigiului.

„Cutare e om cinstit“ sau „cutare e un estete“, cu cât e mai prețioasă această din urmă laudă decît prima! Cu cât mai mult simțim în ea distincție, șic, valoare socială, într'un cuvînt, prestigiu! Și totuși, cîntea are, evident, o utilitate mai mare socială decît simțul estetic. De unde rezultă că, acea teorie utilitaristă care ar încerca să deducă în chip simplist toate valorile sociale din folosul respectiv, ar da greș.

Să pozezi în om blazat, calm, să ironizezi orice fel de valoare socială, e ceva foarte șic. Pentru mulți, entuziasmul nu mai e *bien porté* ca pe vremea romanticilor. Ei bine, chiar pentru aceștia, singurul entuziasm care mai e admis, e cel pentru operele de artă, entuziasmul estetic.

În discuții de toate zilele poți face cunoștință cu multe locuri comune, care să te convingă, că valorile estetice sînt mai bine cotate decît cele morale. E vorba, să zicem, de corupția

vieții noastre politice, și toți interlocutorii se arată revoltați, citează cazuri, afirmă că înainte de războiu nu se întâmplau de astea, se întreabă unde avem să ajungem cu anarhia care domnește etc.. Și atunci, nu arare, unul din ei plasează o frază interesantă din punctul nostru de vedere, și care sună cam așa: „Eu nu zic; la urma urmii, să fure! Dar cel puțin să facă lucrurile mai estetic, nu așa, grosolan!“ Exclamații în genul celei de mai sus veți auzi multe, și totdeauna ele sînt pronunțate cu un ifos *sui generis*, adică: „băgați de seamă, ce spun acum a e distins“.

Această valorificare a punctului de vedere estetic nu e un capriciu întâmplător și trecător al modei: cotarea artei mai presus cu mult decît plăcerea reală ce ar putea-o provoca, durează în Europa actuală cel puțin din secolul al XVII-lea, și avea loc în timpul renașterii ca și în timpul civilizației romane. La un anumit grad de cultură, de bogăție, de vechime a societății, prestigiul estetismului, apare în chip parcă mecanic.

Bine înțeles, ca orice valoare veche și bine stabilită, prestigiul de care vorbim trece prin alternanțe de vagă și de relativă demodare. Auzi uneori fraze ca: „Ar trebui să se mai ocupe și de lucruri serioase!“ (despre un „estet“) sau: „Ia nu mai face literatură!“ (adică „nu mai vorbi prostii“). Dar aceste atacuri se desenează totuși pe fondul unei stîme solide, trainice și universale.

Prestigiului acestuia care, după cum am văzut, nu-și găsește o explicație suficientă în plăcerea propriu zisă pe care frumusețea și arta în special o cauzează, prestigiului acestuia vrem să-i dăm de rost. Întrebarea noastră sună, în toată profunzimea ei astfel: „Cum e posibil, în general, șicul frumuseții?“

*

Spuneam că bogătașii plătesc milioane pentru tablouri cu vază; dar aceiași bogătași plătesc sume tot atît de mari pentru bijuterii și alte obiecte similare, adică pentru lucruri care, fără să aibă un mare prestigiu estetic, nu corespund nici ele unei plăceri imediate în raport cu prețul. Bijuteriile sînt semne distinctive ale bogăției: acel sau aceia care le poartă dovedește astfel că posedă avere multă, și aici e și sensul valorii lor atît de mari. Ca o primă aproximație—foarte depărtată încă—a soluției căutate, am putea deci spune, că operele de artă, sau unele din ele, dovedesc bogăția posesorului lor, și de aceia sînt supra-prețuite.

Dar îndată se vede ce mare deosebire e între prestigiul tablourilor și acel al bijuteriilor. Un om care ar fi în stare să cumpere un tablou de mare valoare dar despre care om s'ar ști că nu poate de loc să-i guste frumusețea, ar fi invidiat dar și disprețuit, ridiculizat. Bogătașul care consideră cutare tablou fru-

mos, numai pentrucă e scump, e o temă banală de batjocură. Aşa dar, cu preţul tabloului bogătaşul nu plăteşte numai semnul bogăţiei ci plăteşte, sau ar vrea să plătească şi dovada că se pricepe în pictură, că e în citva „estet“. Şi doar tocmai prestigiul acestei priceperi e de explicat.

*

Totdeauna dorinţa oamenilor s'a concentrat asupra posesiei de avere şi de putere. Dar dacă nu le are, omul se mulţumeşte cu aparenţa lor. Intr'adevăr, convingerea celorlalţi că eşti puternic şi bogat, te face temut şi-ţi creiază un credit mare în sensul cel mai larg al cuvîntului, îţi dă prin urmare avantajii foarte însemnate asupra semenilor.

Dar aparenţa bogăţiei şi a puterii, ca şi multe alte aparenţe, a devenit cu vremea, din armă de luptă, scop în sine, şi astfel a luat naştere vanitatea. Vanitosul nu doreşte să pară bogat ca să aibă mai mult credit, ci îl mulţumeşte însăşi această părere a oamenilor despre el.

Transformările mijloacelor în scopuri au jucat un rol preponderent în stabilirea întregului sistem de valori admis de oameni. De altfel înfilnim asemenea transformări şi la animale: unele fiare îşi dau multă osteneală să prindă şi să ucidă prada, chiar cînd sînt prea sătule ca să o mănince.

Aşadar oamenii vor să pară bogaţi şi puternici. Dar e evident, că acel care are cu adevărat aceste superiorităţi asupra semenilor, nu va mai căuta, sau va căuta mai puţin, să le cîştige, sau să le mărească, decît cel ce nu le are. Bogătaşul şi puternicul nu-şi mai dau osteneală să cucerească bogăţia şi puterea, pur şi simplu pentrucă le au. Dezinteresaţi, fără voe sau merit, ci prin forţa lucrurilor, nepăsarea faţă de profituri de orice fel se va da pe faţă în toată acţiunea lor.

Prin urmare lipsa preocupărilor utilitare e un indiciu de bogăţie şi putere. De aici, pe deoparte, afişarea nepăsării faţă de interesele proprii, afectarea dezinteresării inerenţă unei bune creşteri; pe de alta, prestigiul valorilor inutile.

Că acest prestigiu e real, nu încapе îndoială: dovadă, spre pildă, nuanţa de dispreţ care pluteşte asupra tot ce e practic. („e deştept dar are o inteligenţă practică“). Iar ştiinţa „pură“ ne apare ca ceva mult mai „frumos“, mai „nobil“ (sic) decît cea aplicată.

Aşa dar e frumos să dispreţueşti bogăţia şi puterea, nu pentrucă ele ar fi demne de dispreţ, ci pentrucă, dimpotrivă, dispreţul dovedeşte că le ai. Cel puţin aşa era la origine. Şi cum arta şi atitudinea estetică sînt prin ele înşile „gratuite“ — aşa sună ultimul termen, adus la modă de Gide—au beneficiat şi ele de prestigiul lucrului lipsit de utilitate.

Trebue să prevenim o confuzie care ar putea rezulta din

dublul sens al cuvintului „dezinteresat“. Prestigiul unui om politic desinteresat se explică prin aceea că el e util societății. Dimpotrivă, valorile gratuite de care e vorba aici, gustul estetic spre pildă, sînt în principiu inutile nu numai pentru posesorii lor, ele sînt inutile în general. Cele două prestigii au, fiecare, cu totul altă origine, și de aceea sînt esențial deosebite ca natură. Te convingi imediat de aceasta trecînd cu gîndul dela unul la celălalt, realizîndu-le pe rînd în minte. Totuși e posibil ca în laudele și în aprobarea unora față de un artist sau de un estete, să se amestece o slabă satisfacție că acela, fiind orientat spre lucruri nepractice, nu poate deveni un concurent serios în lupta zilnică. De aici o licărire de dispreț conținut pentru „năivitatea“ poetului sau estetului.

Dar nici acum n'am ajuns la soluția definitivă; nici acum nu știm de ce arta și atitudinea estetică au un prestigiu mai mare decît atîtea dovezi propriu zise ale bogăției și puterii.

Răspunsul nu-mi pare îndoelnic: ca să fii „estet“ nu e de ajuns să fii bogat sau puternic. Pe deoparte e nevoie de o educație corespunzînd clasei înalte; pe de alta, ca să te intereseze cu adevărat rezultatele activității gratuite, trebuie să fi fost multă vreme la adăpostul nevoei, să fi avut mult timp de pierdut. Desinteresarea trebuie învățată și condiția e un *far niente* prelung. Artă e inutilitatea și luxul organizate și rafinate. „A te pricepe în artă“ înseamnă prin urmare dovada că nu ești un *parvenit*, adică tipul disprețuit și ridiculizat de cînd lumea, dela Trimalcion la „burghezul gentilom“ și la îmbogățitul de războiu din zilele noastre.

Condiția de mai sus a priceperii în artă era necesară mai ales pe vremuri, cînd arta nu se democratizase încă de loc. Dar chiar astăzi, cred că majoritatea celor pe care arta îi interesează sincer, sînt oameni care au avut mult timp de pierdut. La ceilalți interesul se reduce deseori la poză sau la meserie.

Bine înțeles, marele număr al acestor „ceilalți“ sînt și ei senzibili la un fel de frumusețe și la un fel de artă: romanele de senzație atrag cetitori ziarelor de mare tiraj, lăutarii mușterii în birturile populare, și cinematografele sînt tixite.

Dar, mai întăiu, acestea toate „nu sînt artă adevărată“. Prin aceasta vrei tocmai să zici că, pentru a te bucura de ele nu e nevoie de vreo anumită educație estetică. Și apoi, plăcerilor corespunzătoare nu li se dă nicio importanță; ele servesc să-ți mai treacă timpul, sînt „*des passe-temps*“. Așa se și poartă pentru cine nu e obișnuit să fie neocupat și care nu știe ce să facă cu un răgaz excepțional.

La cel inactiv din meserie, dimpotrivă, ocupația din timpul liber e un lucru principal; și tocmai pentru că îi dă multă im-

portanță, plăcerea estetică se dezvoltă și ajunge intensă ; căci un sentiment e în funcție și de atenția pe care i-o dai, ca și de valoarea pe care i-o atribuie.

Omului crescut liber de preocupări utilitare zilnice, i s'a atribuit totdeauna o anumită superioritate și nobleță. Iată :

Socrate : Imi pare că oamenii creșcuți din tinerețã la tribunal și cu grija afacerilor sînt ca niște sclavi față de oamenii liberi, cînd îi asemeni cu cei care s'au îndeletnicit cu filosofia și cu alte învățături de felul acesta.

Theodor : Cum asta ?

Socrate : Pentrucă, după cum ai spus, acești din urmă au totdeauna timp liber și stau de vorbă între dinșii liniștiți cit le e poftă. Și după cum noi schimbăm acum a treia oară subiectul convorbirii, așa fac și ei ori decite ori vine vorba de ceva care le place mai mult decit despre ce fusese vorba până atunci... Ceilalți, dimpotrivă, n'au niciodată vreme de pierdut, cînd vorbesc... Cuvîntările lor sînt totdeauna pentru sau împotriva unui sclav ca și dinșii... Sufletul lor e josnic și fără dreptate ; căci robia în care e supus din tinerețã l-a împiedicat să se înalțe și l-a despuiat de nobleța lui... (Platon : Teaitetos).

Aceasta e explicația pãrîinirii oamenilor în folosul plăcerii estetice și a nedreptății față de atitea alte plăceri. Fără îndoială, dacã ar exista un mijloc de a măsura cantitativ plăcerile, am putea constata că suma celor datorite mîncării și băuturii e, considerînd omenirea în întregul ei, mult mai mare decit suma plăcerilor estetice. Și totuși nu există o știință corespunzînd esteticei care să se ocupe de originea, natura și sistematizarea gusturilor plăcute, bucătarul nu e „*un monsieur*“ cum e artistul, cel preocupat de plăcerile mesei e un „mîncãu“ cînd cel preocupat de frumusețe e un „estet“, înfine artei culinare i se spune artã doar în ironie.

Toate acestea pentrucă, după cum se spune, trebuie consideratã nu cantitatea ci calitatea plăcerii. Tocmai originea superiorității calitative a plăcerii estetice am încercat să o găsim : Pe cînd preferința pentru anumite mîncãri, chiar dacã e privilegiul unei clase, nu înseamnă nimic în ce privește vechimea, stagiul în acea clasã, anumite gesturi estetice sînt indiciul că ești om distîns, adică de familie bunã. Căci fiind datorite și mediului în care ai petrecut copilãria, și felului de viață pe care l-ai dus, ele simbolizează un întreg sistem de tradiții patriciene.

Cînd consideri cotele valorilor atribuite de opinia curentã diverselor activități și atitudini, o anomalie paradoxalã îți jîgnește logica : dintr'un anumit punct de vedere cel ce se folosește cu pricepere de operele de artã e superior însuși creatorului lor, artistului.

Adevăruri ca cel de mai sus sînt greu de dovedit, căci se reduc la surprinderea intuitivă a unor nuanțe. Nu putem decît să facem apel la sinceritatea cetitorului, să-l rugăm să se coboare în conștiința lui morală și să răspundă cinstit dacă nu e mai elegant, mai distins și mai șic să fie cineva „un estete” decît un pictor, un compozitor, un scriitor etc.

Acum, pentru noi, lucrul e foarte explicabil: singur consumatorul de artă e boier. Activitatea artistului, ca a ori căruia alt producător, se reduce, și mai ales se reducea pe vremuri, la o meserie. (Notați nuanța depreciaivă a cuvîntului din urmă, mai ales pus în legătură cu domeniul estetic. Nu e de mirare că cel ce exercită o meserie vrea să cîștige bani, dovadă că nu e bogat).

Prestigiul artistului e, prin urmare, derivat din prestigiul omului de gust, e un reflex din lumina proprie acestuia. Și e remarcabil că artistul posedă prestigiul de care ne ocupăm, mai ales întru cît are „fire de artist” care se confundă în mare parte cu „fire de estete”, deci, de om subțire, de boier.

Aceasta ne pare a fi originea prestigiului atitudinii estetice; dar numai originea: valoarea de care ne ocupăm s'a despărțit demult de sistemul valorilor între care a luat naștere, și de atunci a evoluat independentă. Acum face parte cu totul din altă ordine de valori. După cum aparența bogăției și a puterii a devenit scop în sine, tot astfel atitudinea estetică și în genere cea dezinteresată a ajuns să fie elegantă, fără să mai simbolizeze cîtuși de puțin originea nobilă. Ațiția oameni lipsiți cu totul de orice fel de snobism se înclină totuși în fața estetismului.

Prin exemplele pe care le-am dat, m'am referit la un fel, cum am zice, mitocănesc de a aprecia activitatea estetică. Dar trebuie să spunem că toți oamenii—sau, cel puțin, toți orășenii—sînt într'un fel sau altul sensibili la prestigiul diverselor atitudini desinteresate (estetice, științifice etc.). Și din aceste diverse feluri, unele sînt foarte simpatice și n'au nimic din ridicolul felului mitocănesc.

*

Sîntem în fața unei probleme nouă: de ce parvenitismul e, universal și în așa grad, disprețuit, încît indiciul că nu ești parvenit a ajuns atît de prețios?

Invidia membrilor clasei inferioare, față de cei pe care i-a apucat de cînd știu ca superiori, s'a uzat prin obișnuință. Față de egalul de pînă eri ea se deșteaptă exacerbată și își varsă focul prin formule batjocoritoare.

Membrii clasei de sus, în rîndul cărora vrea să se numere de acum încolo parvenitul, au de asemenea, pentru a-l respinge,

motive temeinice : pe deoparte, bogăția și puterea fiind limitate, e în interesul lor să păstreze cât mai mic numărul celor care le împart ; pe de alta li se pare absurd și nedrept în cel mai înalt grad, ca un om care, prin felul său de a fi, de a simți, de a se purta, e asemenea celor inferiori lor ca treaptă socială, să se bucure totuși de prerogativele lor. Hulit și batjocorit de cele două clase între care e prins, parvenitul are o situație foarte grea și foarte șubredă.

Nu e de mirare că încearcă să-și asimileze cu orice preț și cât mai repede obiceiurile și mai ales sensibilitatea specific patriciană.

Explicația de mai sus are aparența unui atac. Pentru că socotim prestigiul atitudinii dezinteresate ca rezultat din vanitate, din dorința de a părea bogat și puternic, s'ar putea crede că combatem acest prestigiu. În realitate însă toate valorile nobile nu pot să descindă decît din sentimente și instincte egoiste și josnice, după cum toate familiile patriciene se trag din țărani și după cum omul se trage din maimuță. Deci orice explicare a acestor valori nu poate să fie decît ori depreciativă în aparență, ori... să nu fie o explicație adevărată.

Pentru Nietzsche atitudinea psihologilor englezi e o curioasă problemă : „Acești psihologi englezi, cărora le datorim singurele încercări de a construi o istorie a nașterii moralei, ei, prin ei înșiși, reprezintă o grea enigmă pentru noi ; trebuie să recunosc că, în calitatea lor de enigme în carne și oase, sînt superiori cărților lor : ei înșiși sînt interesați !... Totdeauna îi găsești încercînd să pună pe primul plan la parte honteuse a lumii noastre interioare și căutînd acolo resortul, cîrma, elementul hotărîtor al evoluției, unde mîndria intelectuală a omului ar dori mai puțin să o găsească... Ce-i mîină pe acești psihologi tot în direcția asta ? Oare o tendință instinctivă, ascunsă, răutăcioasă și ordinară de a micșora pe om ? Sau o bănuială pesimistă, neîncrederea unor idealști desiluzionați, posomorîți și acriți ? Sau o mică dușmănie subterană, *une rancune* împotriva creștinismului (și a lui Platon) care nici n'a ajuns dincoace de pragul conștiinței ? Sau poate chiar un gust pervers pentru tot ce e straniu, dureros-paradoxal, în-dolnic și absurd ? Sau în fine - din toate cite puțin ?“

După părerea noastră, soluția enigmei e mai simplă : psihologii englezi vroiau să explice morala și deci nu puteau încerca altceva decît să o deducă din elemente anterioare ei, logic ca și cronologic ; și, prin forța lucrurilor, acestea nu pot fi decît inferioare moralei.

Un exemplu doveditor ni-l oferă chiar teoriile lui Nietzsche : Din cele două tipuri de morală pe care le consideră, uneia, moralei sclavilor, îi atribue drept origine frica, ura, minciuna etc. iar morala stăpînilor o scapă de înjosire, doar refuzîndu-i orice explicație.

Ioan D. Gherea

Tarapanaua prietinelui Pițurcă

Amintiri din „Sotirul“ de altădată

Implinisem șaisprezece ani și eram elev în clasa a șasea liceală, când am intrat în politică. Am intrat cu tot seriosul, cu înscriere în regulă în registrul membrilor clubului socialist din sala Sotir, din piața Amzei, și am plătit cotizația un leu pe lună. E drept că n'am plătit-o decît de două ori. În a treia lună s'a întîmplat o poznă urîță. „Prietenii“ Torotpan și Minodoru, care erau prepuși, unul ca secretar și celalt cașier al clubului, au fost prinși întrebuișînd metode burgheze de expropriere a capitalului proletarian al clubului. După o explicație contondentă, icoană plastică a luptei de clasă, cei doi „prieteni“ au fost dași afară.

Incidentul m'a impresionat adînc. El a căzut ca un duș răcoritor peste fierbințeala avîntului meu tineresc. A fost întăia mea decepție în materie politică! Viitoarea ordine socială se anunța prost slujită de astfel de apostoli apucători. M'am mîngîiat însă cu formulele obișnuite ale moralei curente: „nu e pădure fără uscături“, „banul e ochiul dracului“, „omul tot om rămîne, ori unde l-ai pune“, ș. a. Ca măsură de precauție, deși am rămas în mișcare, n'am mai plătit cotizațiile.

Socialismul meu, ca al tuturor tinerilor din generația mea, nu era rodul unor „convîngeri științifice“. De Karl Marx și de discipolul său Engels, n'am auzit decît mai tîrziu, la clubul din sala Sotir, iar pe celebrul „das Kapital“, evanghelia socialistă, nu l-am citit niciodată. Ba chiar, cred că nu i-am văzut măcar scoarțele,

dar mi-te să-i știu cuprinsul. Opera era un fel de sperietoare pentru socialiștii din „pătura cultă”, cu care ne zdrobeau de sus pontifii.

— N'ai cetit pe Karl Marx!

Și recunoscîndu-ne inferioritatea, tăceam mîlc și ne făceam mititei. Cei ce-l cetiseră, se numărau pe degete. Erau trei-patru. Li priveam cu curiozitate și cu respect. Căci evanghelia socialistă avea faima că este așa de adînc, ori de încîlcit scrisă, încît îți trebuia cap, nu glumă, ca să reziziți la cetire. Ba încă, s'o mai și pricepi!

Ce mă adusese la *Sotir*, cum i se zicea pe scurt, familiar și cu nuanță ironică, clubului socialist, era o impulsivitate tinerească de umanitarism, un avînt generos propriu vîrstei, un simțimînt de milă și de iubire pentru cei săraci și umiliți, „desmoștenișii soartei”, exaltat de cetirea întîmplătoare a cîtorva cărți. Știu că mă impresionase adînc cartea unui american—îl chema, mi se pare, Beliamy—cu titlul: *In anul 2000*, în care se făcea, cu multă dibăcie, descrierea plăsmuită a unei organizări ideale a societății viitoare, pe temeuri socialiste. Mă înduioșase până la lacrimi viața plină de eroism și de jertfă a nihiliștilor ruși, așa cum era zugrăvită prin romane populare, ori prin broșuri de propagandă. În imaginația mea de adolescent, Sofia Perowskaia, atentatoarea la viața țarului Alexandru II, lua proporțiile celei mai extraordinare eroine pe care a produs-o omenirea; abia dacă i se putea compara Charlotte Corday, ucigașa lui Marat! Recitam cu glas tare și declamator discursurile revoluționarului din „Împărat și Proletar” al lui Eminescu și vibram de emoție și entuziasm pentru copila din popor care, învelită în pletele-i bogate, murea, acoperită de flamura cea roșie, pe baricada de bulgări de granit!

Era socialismul conceput ca o poezie romantică, potrivit cu vîrsta de șaisprezece ani, erupțiune sufletească a febrei pubertății.

Poezia s'a risipit, mai tîrziu, în atingerea cu proza realității. La *Sotir*, am găsit, ce e dreptul, „sombra tavernă mohorîtă cu bănci de lemn și cu ferești murdare” din *Împărat și Proletar*. Dar, în locul apostolului cu fața iluminată, cu plete bogate, cu ochi de foc și cu verb înaripat, am văzut urcînd la tribună pe prietinel Pițurcă, potrivindu-și cu coatele betelia pantalonilor creți, iar în loc de „vremile-aurite, ce mitele-albastre ni le șoptesc ades”, doctornari pedanți și timoroși propovăduiau *calea legală* și tălmăceau a-nost „programul de la Erfurt”.

Desîncîntarea s'a furișat în inimă, încetul cu încetul. Idealis-

mul mișcării era pătat de preocupări mărunte de partid, de socoteli de bucătărie electorală, foarte prozaice. Contrastul între pretențiile ce se rosteau la tribună în vorbe răsunătoare și între rezultatele meschine la care se ajungea, dădea o impresie de ridicul. Nu era nicio îndoială că mișcarea socialistă bătea apa în piua.

Atmosfera întrunirilor de Sîmbătă seara era, de obicei, lîncedă și plicticoasă. Trebuia să recunoști, că mișcarea n'avea răsunet în mase. Vedeai în sală aceiași sută de figuri cunoscute. Și, printre ele, majoritatea o făceam noi, băieții. Pătura muncitoare, temelia și rîsul mișcării, era absentă. Cînd și cînd, propaganda vre-unui iscusit *tovarăș*, izbutea să înregistreze cîte-o izbîndă zgomotoasă: un grup de convertiți apărea în sală, urmîndu-și șeful, radios de mulțumire. Odată și-au făcut intrarea birjarii, altă dată „gazetarii“, adică vînzătorii ambulanți de gazete. Din punct de vedere al doctrinei socialiste, nu se prea vedea ce folos puteau să aducă aceste categorii de muncitori onești la socializarea bunurilor societății burgheze. Și apoi, după cum o dispoziție de moment îi aducea în mișcare, tot așa de ușor, un caprișu sau o ceartă de persoane îi făcea să iasă.

Organizațiile de lucrători, mai vechi și mai solide, ca *Gutenberg* a tipografilor, *Ciocanul* a mecanicilor, *Locomotiva* a ceteriștilor, se țineau departe de mișcare. Cel mult dacă luau parte la serbarea de întăiu Maiu, contribuind la îngroșarea cortegiului manifestației. Dar asta, nu atît ca să dea ascultare chemării lui Karl Marx: „Proletari din toate țările, uniți-vă!“ care striga din litere mari albe pe pancarta roșie purtată în fruntea cortegiului cît mai ales pentru că manifestația dădea oamenilor prilejul să petreacă Maiul, după datina strămoșească, cu „miel fript, pe iarbă verde“, la Trocadero, ori la Băicoianu, ori la Puțu cu apă rece. Odată ajunsă aci, după discursurile de cuviință, pe care le asculta un grup mic, strîns în jurul tribunii improvizate, manifestația socialistă se transforma în cel mai veritabil „Compleț“ de mahala-bucureșteană. Și, desigur, părechile ce învîrteau pînă noaptea valțul în doi ori în trei pași, cadrulul, *craiț-polca*, șotișul și mazurca, bătătorind pămîntul și ridicînd nori de praf, nu prea se sinchiseau de controversale ridicate în jurul programului de la Erfurt și nu auziseră de marele Karl Marx, nici de discipolul său Engels!

Mai mult decît muncitorii, noi, băieții, formam masa entusiastă și războinică. Transportam în școalele în care învățam, ecouri din atmosfera combativă a Sotirului. Constituiam în școală

o minoritate foarte militantă și însuflețită de spirit ofensiv. Eram stăpîniți de beția sacrificiului și nu ne-ar fi durut o eliminare din școală pentru socialism. Dimpotrivă, o astfel de pedeapsă ne-ar fi încins fruntea cu coroana martiriului și ne-ar fi ridicat sus de tot în propria noastră prețuire.

Toate campaniile Sotirului se răsfrîngeau prin noi, în viața clasei. Și cele politice și cele literare. Polemica dintre „arta cu tendinți” și „arta pentru artă”, degenerată apoi într’o mahalagiască spălătură de rufe murdare între Toni Bacalbașa și doctorul Urechia, împărțise și clasa noastră de la Sfintu Sava în două tabere dușmane. Majoritatea „burgheză” a clasei întruchipase o societate literară, care scotea și o revistă: „Junimea romînă”, litografiată în subsolul Ministerului Instrucțiunii, vecin cu școala. Noi, minoritatea socialistă, i-am dat replica, scoțînd, la rîndul nostru, în aceiași editură clandestină, parodia „Putregaiul romîn”, după modelul „Moftului romîn”, pe atunci la modă. Discuțiile politice-literare violente dintre cele două grupuri ajungeau adeseaori până la bătae, în care, copleșiți de zdrobitoarea superioritate numerică a dușmanului, noi rămîneam totdeauna glorioșii cotonogiți...

Biruința noastră era însă de netăgăduit în lupta de idei. Ca să putem da piept cu dușmanii în polemicile de clasă, citeam tot ce ne cădea în mînă: literatură politică, cărți de istorie, de economie politică, de sociologie. Cîștigasem cu aceasta o netăgăduită superioritate asupra adversarilor noștri, pe care-i îmfundam cu argumente luate din cetit, și-i turteam cu nume de autori străini. Fără îndoială că pentru noi, tineretul socialist, cea mai folositoare urmare a mișcării a fost această pornire spre cultivare, îndestulată printr’o bogată lectură extra-școlară, precum și prin deprinderea cu analiza și cu discuția. Influența acestei școli s’a simțit până tîrziu asupra generației care a frecventat Sotirul.

* * *

Viața vechii mișcări socialiste se concentra în întrunirile de Sîmbătă seara din sala Sotir. Ani de-a rîndul am mers la aceste ședințe cu evlavia cu care merge creștinul Dumineca dimineața la biserică.

Văd și acum sala banală, murdară, slab luminată cu lămpi de petrol, cu părășii și tavanul înegrite de fum, mobilată cu un șir de bănci de lemn în mijloc și cu un rînd de bănci pe lingă

păreți. Ca s'ajungi în sală, trebuia să treci printr'un coridor îngust și printr'o curte interioară infectă. De cum intrai în sală, în timpul ședințelor, te apuca de nas—mai ales dacă era nas subțire, de „pătură cultă”—un miros acru, de mahorcă, de toval și de haine ude. Ochii se pironneau pe tribuna din fund, îmbrăcată în pînză roșie, păzită ca de doi arhangheli, de portretele celor doi mari sacerdoți ai socialismului. În dreapta era Karl Marx, bătrîn rubicond și impozant, cu plete și barbă argintii, iar în stînga era Lassalle, slab și spînatec.

Sala se umplea greu. Afară de rare cazuri excepționale, niciodată n'am văzut-o plină ochiu. Executarea programului începea : cuprindea numere obișnuite, numere excepționale și numere vesele.

Numerele obișnuite ale programului erau reprezentate prin aproape aceiași oratori, care purtau corvada ședințelor. Greul îl duceau prietinii Mille și Toni Bacalbașa.

Mille era temeiul, „edecul“ clubului. Se urca pe tribună cu o veșnică înfățișare de om plictisit. Ii plăcea să declare că e „sceptic și blazat“. Vorbea cu glas subțire de sopran, monoton, ținînd capul aplecat pe un umăr și ochii în tavan, întrebuiînd expresii și întorsături de frază advocățești. Nu se putea închipui o seară la Sotir fără Mille. Deseori m'am întrebat, care să fie pîrghia care susținea cu atîta îndărătnicie pe acest om într'o acțiune, vădit lovită de o paralizie constituțională ? Să fi fost flacăra curată a unui ideal, care-l însuflețea cu adevărat ? Să fi fost vre-un calcul de probabilități mai practice ? În tot cazul, atitudinea și vorbele nu arătau pe omul de acțiune, pe luptătorul fanatic.

Toni Bacalbașa, slab și pipernicit, cu ochi de friguri, era ascultat cu interes și cu plăcere. Era totdeauna în vervă, deși totdeauna nepregătit să vorbească. Desigur că, urcîndu-se la tribună, nu știa niciodată care e subiectul cuvîntării ce avea să țină. Dar odată începutul înfiripat, vorba îi curgea ușor, rareori cu elan, presărată cu zeflemele răutăcioase și cu ironii tăioase. Autorul lui „Moș teacă“, în care a incarnat tipul vechiului ofițer, ieșit din trupă, arbitrar, despot și ridicul, localizat după modelul franțuzesc al colonelului Ramolot, Toni își îndrepta săgețile de preferință împotriva „militarismului“.

Nici Mille, nici Toni, nu atacau puncte de doctrină, în care se mărturiseau slabi, ci se mărgineau, de obicei, la comentarea evenimentelor politice ale săptămîinii, din punct de vedere socialist.

Mai tîrziu, s'a stabilit în București și prietinel Ioan Nădejde.

Apariția lui mătăhăloasă la tribuna Sotirului a făcut la început senzație. Decepția a venit însă repede. „Șeful“ avea o voce mică și înfundată, care contrasta cu dimensiile lui corporale, iar vorbirea lui, plină de doctrinarism, încilcită și exprimată într'un limbaj dialectal moldovenesc, pe care voia să-l facă popular, fără să reușească, nu era de loc pe gustul publicului. Era păzitorul Sfinței Sfințelor a ortodoxiei marxiste. Veghea, cu cea mai neînfrîntă cerbicie să se păstreze „calea legală“, ca nu cumva, prin greșeli de tactică, să se ducă „partida“ de rîpă.

„Pătura muncitoare“ era permanent reprezentată la tribună prin prietini Alexandru Ionescu și Alexandru Georgescu. Amîndoi lucrători tipografi, rotunjori la obraz și la pîntec, cu înfățișare de „burgheji“ bine hrăniți, nu prea întrupau icoana proletarului supt de exploatarea patronală. De altfel, invers legilor evoluțiunii marxiste, pe care le tălmăceau de la tribună—așa cum se pricepeau—amîndoi evoluau spre patronat și au devenit doi respectabili patroni de tipografie.

Numărul „excepțional“ al programului de Sîmbătă era singurul variat. Uneori, cutare avocat, șef al unui grupuleț socialist din vre-un oraș de provincie—aflat în trecere prin București pentru afaceri personale—se urca la tribună ca să aducă „salutul muncitorimii din orașul X...“ Alteori era vre-un scriitor cu afinități sufletești pentru mișcarea socialistă, vre-un ziarist sau chiar cîte-un lucrător adevărat, destul de curajos ca să înfrunte privirile ironice ale „păturii culte“, acest copil teribil al mișcării...

Cel mai interesant era prietinel V. G. Morțun. Boier de viță veche, mare proprietar de moșii în Moldova, fire entuziastă, amator de artă, iubind plasticul și în reproducție, și în natură, mare cheltuitor de moșteniri, era, la tribuna Sotirului, o arătare, pe cît de rară, pe aît de ciudată și de simpatică. O figură de creol, luminată veșnic de un zîmbet care-i descoperea dinții albi. Socialismul lui era de sigur un sport, cum fusese și literatura pe care o scrisese în întăia tinerețe, dar un sport pornit din cele mai nobile sentimente. Temperament de orator, era, în sala Sotir, singura voce caldă, vibrantă, în stare să sgudue sufletele ascultătorilor săi.

Foarte rar se ivea la tribună prietinel Dobrogeanu-Gherea. Numele îi era mult mai cunoscut de cît persoana însăși. Scrierile lui critice, polemica dusă cu Maiorescu și cu ciracii acestuia, îi creaseră o faimă, așîțată și de starea lui personală: refugiat politic rus și stăpînul restaurantului din gara Ploești. Această ne-

potrivită și curioasă dublă personalitate : birtaş și critic literar, dădea ocazie la glume mai mult ori mai puțin reușite. Odată Hijdău, în trecere prin gara Ploești, întrebat de patronul restaurantului dacă-i plac sarmalele pe care le mânca cu poftă, i-a răspuns :

— Sînt mai presus de orice critică!

Exemplul lui Gherea a fost încercat și de Caragiale, dar fără succes : berăria Bene-Bibenti a dat faliment...

În mișcarea socialistă, Gherea se bucura de multă stimă și de mare autoritate. Sfatul lui era totdeauna ascultat. Dar acțiunea lui politică se mărginea în consfătuiri restrînse, în cercul intim al intelectualilor și conducătorilor. Era, desigur, șeful teoretic al mișcării, șef ocult, care rămînea între culise, însă ale cărui îndrumări se simțeau fără ca el să apară în scenă.

La tribuna publică l-am văzut foarte rar. N'avea făptură și temperament de militant. Era infirm și lipsit de prestață exterioară, vorbea greu și cu accent străin pronunțat. O singură dată l-am auzit într'o cuvîntare mai lungă. A cetit la „Cercul de studii sociale“ o conferință despre „Concepția materialistă a istoriei“.

Expunerea, de un caracter științific doctrinar, n'a fost înțeleasă cel puțin de trei sferturi din auditor, nepregătit pentru astfel de lucruri. Ceiace n'a împiedicat pe toți să se arate entusiasmați de eveniment și convinși de teoria conferențiarului.

Pentru noi, tineretul, prietinel Gherea era o personalitate extraordinară. Aveam pentru el o admirație respectoasă, aproape mistică, efect obișnuit al perspectivei pe care o dau distanța și penumbra...

Într'o zi, idolul a fost pîngărit. Un tovarăș, supărat pentru nu știu ce pricină, a publicat un pamflet, plin cu „revelații“ asupra culiselor mișcării socialiste, prin care arunca noroiu asupra foștilor lui șefi și camarazi de luptă. Acolo, am cetit că „prietinel refugiat rus“ Dobrogeanu Gherea, s'ar fi numit în țara lui de baștină Solomon Solomonovici Katz, fiul unui morar evreu din Har-kov—ceiace era poate adevărat, de și fără multă însemnătate—și că, fugit în România, se menținea aci mulțumită unor tainice compromisuri, cînd cu poliția secretă rusă, cînd cu Siguranța romînă,—ceiace, de bună seamă, nu era așa cum o spunea paraponisitul tovarăș.

Dar defăimarea, susurul ușor care se furișează cu dibăcie subțeașta capului, nu găsește teren mai priincios decît sufle-

tele virgine ale tinerilor. Niciodată n'am simțit o durere sufletească mai vie. Și icoana, de o ideală puritate, a veneratului șef, s'a înegurat ușor subț vâlul calomniei.

* * *

Elementul de succes al serilor îl făcea însă, *numărul vesel* al programei. Vesel, de sigur, nu prin intenție, ci prin efect... Nu figura totdeauna în programă, dar când îi venea rîndul, se ivea deodată în sală o bună dispoziție generală, atît la pătura cultă, cît și la pătura muncitoare. Bine înțeles, din motive sufletești deosebite.

Erau bieți oameni simpli, care aveau despre socialism idei foarte neguroase, fără cultură și fără mult chiag în judecata lor, care-și spuneau păsurile și simțimintele, îmbrăcîndu-le în fraze pompoase, clișee prinse de la alți oratori ori cetite prin broșurile de propagandă, înțelese rău și tălmăcite și mai rău, în forme logice ori gramaticale producătoare de efecte comice.

Cei mai caracteristici reprezentanți ai acestui gen erau prietini Edelștain, Tolontan și — mai ales — Pițurcă.

Prietinul Edelștain a fost o stea rătăcitoare, care a strălucit puțin pe firmamentul Sotirului. O apariție stranie, ruptă parcă din galeria eroilor din *Chansons des Gueux* a lui Richepin. Înalt, slab și deșirat, cu părul sbîrlit, neras, jerpelit, se urca la tribună ca să svîrle, într'un extraordinar jargon evreo-romîn, o vehementă filipică împotriva burgheziei. A devenit celebru prin apostrofa :

— Borghejie este-un hoit, a cărui toate febrile și toate mușchiurile sînt intrate în potîrfacție...

A fost expulzat de poliție, fiind încurcat în niște tulburări antisemite, în care jucase, de sigur, rolul hoțului de păgubaș.

O fire cu totul opusă era prietinul Ioniță Tolontan. Nimeni n'ar fi putut să spue ce meserie învîrtea acest muncitor; probabil că făcea de toate. Era tipul propagandistului prin vocație: blînd, prietinos, dulceag, insinuant, strecura *propagandia* verbală, manifestul ori broșurica, pe unde găsea ocazia: pe stradă, prin cîrciumi, prin întrînririle celorlalte partide. Cam ce fel de argumente aducea Ioniță Tolontan, e greu de închipuit. Tema cuvîntărilor pentru care urca, din cînd în cînd, trêptele tribunii Sotirului, erau, în mod invariabil, convorbirile lui de propagandă. Cum prindea pe cineva, începea să-i toarne propaganda. Clienții apostolului e-

rau oameni foarte modești : cînd un birjar, cînd un țaran, cînd un chełner ; ba uneori îndrăsnea să atace și reprezentanți ai autorităților : vre-un ușier de minister, sau vre-un gardist. Pe toți îi lămurea că sînt victimele burgheziei exploatoare și-i poftea la Sotir. Conversația lui de propagandă cu clientul ocazional, povestită de la tribună, prin neașteptatele chestiuni și replici, făcea totdeauna hazul sălii.

Ca și pe prietinel Edelștain, pe Tolontan l-a făcut celebru printre noi, pătura cultă, o frază, dar o frază mare istorică...

Era la una din lecțiile de Economie politică pe care ni le ținea prietinel Nădejde pentru școala de propagandiști. Șeful ne explica teoria plus-valorii, slujindu-se de pilde ușoare la 'nțeles :

Amă, prietini, ia să videm de unde ies straele, cu care ne înțolim. Din blana mielului, omu'și face cojoc. Lina oilor o tunde, o spală, o dărăcește, o toarce, o bagă'n fabrică și face din ea postavul, cu care croitorul ne îmbracă. Dacă am porni, tot așa, de la pielea vițelului, ajungem, printr'un șir de prefaceri, la mănușile cu care-și încalță burghejii labele dinainte (ilaritate în auditor) ; iar dacă pornim de la boul din ogradă, ajungem la ciubotele cu care se încalță muncitorul.

Din aceste pilde, prietinel Nădejde scoate lămurirea șireteniei burghezești. Cînd e gata, lucrul fabricat a eșit cu o valoare mai mare, decît fusese valoarea materiei prime, a capitalului și a salariului, care intraseră în el. Aceasta e *plus-valoarea*. Sporul se datorește numai și numai muncii lucrătorului. Dar patronul îl răpește în folosul lui, jefuind pe lucrător...

Muncitorii ascultau încrunțați, chinuindu-și creierul ca să pătrundă acest *credo* al evangheliei marxiste.

La sfirșitul lecției, prietinel Nădejde vrea să se'ncredințeze dacă l-au înțeles elevii :

— Ia să vedem, prietine Tolontan, ai priceput cum iese plus-valoarea ?

— Priceput, prietine Nădejde.

— Spune, bre, s'audzîm !

Tolontan reflectează o clipă, își cercetează cu coada ochiului notițele însemnate cu *plavazul* în carnet, tușește și explică foarte serios :

— Apoi, să vedeți. Dacă o luăm de la miel, ajungem la bou. Toată clasa, profesor și elevi, a izbucnit într'un rîs care nu

mai contenea, un rîs cu sughițuri. Răspunsul a fost immortalizat de noi „pătura cultă“ sub numele de „Legea de fier a lui Tolontan“, vrednică de pus alături de Legea de aramă a lui Lassalle în Academia economică a Sotirului.

* * *

De netăgăduit însă, cel mai interesant propagandist popular al vechii mișcări socialiste a fost prietinel Pițurcă.

Numele lui întreg era Niță I. Pițurcă. Așa-i plăcea să se recomande și să și-l vadă scris în *Munca*, ziarul partidului. Pițurcă aparținea „Pantalonilor-creți“. Făcea parte adică dintre locuitorii mahalalelor mărginașe ale Bucureștilor—jumătate oraș, jumătate sat—în care s'a păstrat costumul de obirșie bulgărească al sateilor din jurul Capitalei.

De portul costumului se leagă și o prejudecată de ordin moral. „Pantalonul-creț“ e reputat ca un individ grosolan, brutal, zurbagiu, aplecat spre băutura și pornit pe bătae. Din tribul Pantalonilor-creți, politica veche recruta pe profesioniștii operațiilor electorale, mercenari ai bitei. Caricatura și revista au immortalizat pe *bătăușul* electoral, sub forma unui „Pantalon-creț“, rezemat în bită, cu căciula țuguiață trîntită pe ceafă.

Cu astfel de idei preconceptuate asupra Pantalonilor-creți, producea mirare aflarea lui Pițurcă într'o mișcare politică în care nu era rost de cîștigat bani, nici de învîrtit bita. I-a fost dat prietinelui Pițurcă să reabiliteze pe Pantalonii-creți, dovedind că și dintre ei a putut să se ivească un idealist, așa cum, pe vremea Mîntuitorului, din Nazaretul de proastă faimă a fost cu putință să iasă marele izbăvitor...

Căci, într'adevăr, oricît ar fi părut de paradoxal lucrul, Niță I. Pițurcă era un idealist—cum, de altfel erau mai toți luptătorii, de toată mîna, ai vechiului Sotir. Un idealist în pantaloni creți! Ce problemă psihologică interesantă pentru „pătura cultă“ ideologia acestui mahalagiu, lipsit cu totul de cultură, de înțelegere politică, care nici măcar nu era un lucrător industrial, care să conceapă socialismul ca rețeta vindecătoare a sărăciei lui, prin exproprierea patronului și luarea în posesie a fabricii sau a atelierului, de cătră „tovarășii“ sindicalizați!

Pițurcă se intitula „lucrător-croitor“. De fapt, era *salvaragiu*, adică lucrător acasă, pe seama lui, de costume groase mahalagi-ești: ilicuri civite cu găitane negre, mintene de dimie și pantalonii creți.

Cînd se urca pe tribuna dela Sotir, numaidecît vedea voioșia lucind pe figurile celor din sală. Pițurcă își așeza liniștit căciula țuguiată în stînga tribunii, pe locul unde stătuse mai înainte jobenul cenușiu al prietinelui Mille, ori *feutrul* lui Toni, da de dușcă până la fund paharul de apă, lăsat neatins de preopinenți, își ștergea cu dosul palmelor mustățile lungi, pe oală, și începea :

— Prietini de idei și frați de suferință !

Discursurile lui Pițurcă se ilustrau printr'un limbaj foarte colorat și o gramatică *sui-generis* :

— Noi, poporu muncitor, a căria burghezia ne sugerează ca să zic așa singele, trebuie pentru ca să sdrobim aceste *idre* cu șapte capete...

Burghezia era stigmatizată cu metafore împrumutate din Zoologie : scorpionii, căpcăuni, vampiri, și cîte și mai cîte nume de dihănii, căutate cu preferință printre speciile sugătoare. Cînd animalul ales ca termen de comparație era prozaicul păduche, prietinelui Pițurcă se întorcea spre pările din spatele tribunii și, cu gestul energic al apăsării unghiei degetului mare pe zid, arăta în mod intuitiv cum trebuia stîrpită burghezia.

Cuvîntarea se desfășura prolixă, cele mai dese-ori sub formă de parabolă, folosind conversații reale ori închipuite cu alți muncitori neîndocinați, amestecînd epocile istorice și personajele, nesinchisindu-se de legăturile în timp și în spațiu, trecînd cu o desinvoltură uimitoare de la o idee la alta, deformîndu-le pe toate, ca într'un caleidoscop cu oglinzile deranjate, învîrtit de mîna neștiutoare a unui copil.

În ardoarea lui de apostol, Pițurcă a încercat să-și mute cîmpul de propagandă în mahalaua lui. Desigur că teoreticianii partidului i-au atras atenția că „mahalaua periferică bucureșteană nu este ajunsă într'un stadiu de evoluție proletariană, care să-i îngăduie a-și însuși socialismul“... Dar fanatismul lui Pițurcă nu se împiedica de astfel de nimicuri. Și așa se face că am asistat și eu la o întrunire în casa lui Pițurcă, în strada Ursului, pe la bariera lanului.

În poarta casei, prietinelui Pițurcă își poftea vecinii :

— Hai, neică Ghiță, intră numai nițeluș ! Hai, lele Sițo, că doar n'o fi foc !

Bărbații mai stăteau pe gînduri, scărpinîndu-și ceafa pe sub căciula împinsă pe o sprînceană. Dar femeile erau dușmănoase propagandei apostolului și neutralizau îmbierile lui Pițurcă, trăgîndu-și de mîneacă bărbații :

— Vino'ncoa, mă omule. Ce să cați la nebulu de Niță? Las'că dac'o vrea guvernul, să face el dipotat și fără tine!..

Cu multă cheltuială de vorbă a putut s'adune Pițurcă vre-o duzină de mahalagii, care-i ascultă discursurile, ori nedomiriți, ori bănuitori, cu mîna la gură. Și cite nu le toca prietinel Pițurcă? Despre cum a împărțit Mihai-Viteazul pămînturile boierilor la țărani, până ce l-au vîndut Turcii Ungurilor; despre școlile de *adulție* ale lui Cuza, a căria popii l'au vîndut Grecilor, fiindcă-l ajutase pe Tudor Vladimirescu, om sărac de-al nostru din poporul muncitor“...

De la o vreme, Pițurcă începu să-și piardă cumpătul și și-urul. Privirile lui se tot întorceau spre ușă, unde apăreau și dispăreau figuri suspecte, „Pantaloni-creți“ sadea, agenți electorali ai partidelor istorice, care purtau pică acestui enigmatic concurent, al cărui rost nu-l înțelegeau. Pițurcă încercă să-i îmbie la ascultare. Dar cetățenii, care-și ridicau mereu moralul la cîrciuma din colț, aveau alte intenții. Cîteva pietre și cărămizi, aruncate din stradă, le-au lămurit. A fost semnalul. Intrunirea s'a spart în mijlocul panicii. Pițurcă avu timp să ne strecoare la ureche nouă, băeților, veniți acolo ca mușafiri:

— Fugiți pe la dreapta prin Mihaiu-Bravul. Scăpați la sigur. Să n'o luați pe la stînga, prin Agricultori. P'acolo sînt oameni răi...

Din capătul străzii, unde ne oprisem un minut ca să răsuflăm, am întors capul, ca să vedem ce-o fi cu Pițurcă. L-am zărit alergînd cît îl țineau picioarele pe lingă niște uluci, urmărit de cîteva vecini, ca un cîne străin fugărit de o haită de dulăi.

În Sîmbăta următoare, Pițurcă s'a urcat pe tribuna Sotirului cu capul plin de vînatăi și de cucuie, dar mai în vervă decît totdeauna.

Cu timpul, prietinel Pițurcă a izbutit să zămislească un program economic, care a devenit ideea centrală a tuturor discursurilor sale. Aceasta era: exproprierea monetăriei statului, *tarapanaua*, cum o numea el, cu expresia populară:

— Trebuie pentru ca să punem mîna pe tarapana, pentru ca nu numai burghezia, dar fiște-care muncitor să aibă bani cît îi trebuie.

Odată partidul instalat la tarapana, revoluția socială era săvîrșită și domnia dreptății se întrona: toată lumea era bogată și muncitorul nu mai era nevoit să lucreze, ca să fie exploatat de burghezie.

La început, descoperirea lui Pițurcă a făcut senzație. Pătura muncitoare căzuse pe gânduri. Poate că era oul lui Columb, pe care nici înțelepciunea lui Karl Marx nu știuse să-l așeze așa cum trebuia. Pătura cultă făcea zeflemele. Dar Pițurcă se ținea dîrz și raționamentul lui făcea impresie :

— Ce nu sînt muncitori de-ai noștri, a căria învîrtesc mașinile tarapanalei? Nu sînt tot muncitori de-ai noștri, a căria fabrică hîrtia cu care se tipăresc banii? Nu tot de-ai noștri, a căria compun zațul? Dar burghezia șireată s'a făcut, care va să zică, stăpîna pe tarapana și prostește—ca să zic așa—pe muncitori, a căria tipăresc doar atît cît îi trebuie iei, burgheziei, așa că muncitorimea rămîne în sărăcie. Pe cîtăvreme, dacă ai noștri ar porunci acolo, ca stăpîni pe „instrumentul producției“, așa cum scrie în „Munca“, ar tipări atîția bani, ca să ajungă la fiștecare, după sfînta dreptate.

Și Pițurcă, în aplauzele muncitorimii, din ce în ce cîștigată de ademenitoarele lui teorii, soma pe șefi s'o mai lase cu fleacurile luate de prin cărți nemțești: plus-valoarea, legea de aramă, calea legală, votul universal, și să îndrepteze mișcarea pe calea practică „a căria“ duce la triumful cauzei socialiste. Și aceasta, era, fără îndoială, cucerirea tarapanalei!

Cu cît prietînii din pătura cultă opuneau mai multă rezistență la adoptarea programului lui Pițurcă, cu atîta acesta devenea mai dîrz. Bănuiala începea să-i încolțească în suflet. Nu cumva...? Să se fi dat și șefii noștri după păr? Să fie oare și ei niște lupi în piele de oaie?

Nu s'a lăsat cu una cu două. Tare pe convingerea lui, din propagarea căreia își făcuse un apostolat, prietînul Pițurcă a adus chestia tarapanalei la Congresul social-democrat, care s'a ținut în sala Hugo—unde a fost mai firziu Teatrul Modern. A talmăcit-o el și a răstălmăcit-o, cum s'a priceput mai bine. Nici rîsul cu lacrimi al gazetarilor de la jurnalele burgheze, care erau de față la ședințele Congresului, nici tăcerea încurcată a „prietînilor de idei și a fraților de suferință“, nu l-au descurajat. L'a mîhnit însă atitudinea prietînului Nădejde.

Hotărît și încruntat, șeful a declarat că :

— Aiestea-s curate utopii, bre omule! Noi nu putem să ne jucăm cu experiențe de-aiestea. Noi sîntem *partidă* serioasă. Trebuie să umblăm pe calea legală...

Și iar începe-o cu „Karl Marx, și, după el, Engels“ cu

programul de la Erfurt, cu circulația fiduciară, și cu multe de-al de astea, cu care i se acrise prietinelui Pițurcă.

Campania lui Pițurcă a căzut. Exproprierea tarapanalei n'a putut fi înscrisă în programul partidului, nici printre revendicările imediate, nici printre idealurile depărtate. Infrînt, Pițurcă s'a retras amărit subt cort. Nu s'a mai auzit de el. A murit înainte de falimentul fatal al mișcării.

Căci, încetul cu încetul, lincezeala mișcării a devenit paralizie progresivă. Poporul muncitor nu se lăsa convins. Conducătorii intelectuali erau din ce în ce mai oboșiți și descurajați de zădărniciia sforțărilor lor. Iși dădeau seamă că energia tineretelor lor se irosește într'o acțiune osîndită la eșec. Simțul lor practic, crescut cu vîrsta maturității, încuiba tot mai tare în suflete dorința de a săvîrși ceva real în politica țării. Nu e de mirat că s'au lăsat tîrîți de curentele politice burgheze și au sfîrșit prin a debarca, unul cîte unul, sau în grupuri, în porturile sigure și bine chivernisite ale partidelor vechi.

Sotirul a intrat în istorie...

.....

Au trecut mulți ani de-atunci.

Vremurile din urmă au adus prefaceri uriașe. Evenimente, pentru înfăptuirea cărora se credea mai înainte că ar trebui veacuri, s'au petrecut în ani, ba chiar în săptămîni. S'au răsturnat împărății, state și concepții. Altă lume, alte gînduri, alte sisteme. Cîte idei, considerate altădată ca utopii, nu s'au înfăptuit aveau!

Adolescentul de acum treizeci de ani, este astăzi om matur, în pragul bătrîneții. Iernile i-au cernut zăpadă pe tîmple. Viscoalelor i-au spulberat multe fire de păr din creștet și multe iluzii din suflet. Suflarea lor înghețată a domolit vîpaia tinereții și a răcit entuziasmul ei necugetat. Flamura roșie nu mai proiectează reflexele ei înșelătoare asupra lucrurilor. Mintea s'a deprins să cumpanească și experiența vieții a învățat-o să deosebească realul de plămăuire. Numai arare-ori, de subt stratul gros de cenușă, se ivește licărirea roșietică a unui tăciune, încă neatins... Și atunci, trecutul pîlpîie cîteva clipe, împrăștiind, ca o rază călduță, o ușoară adiere de melancolie...

Așezat comod în fotoliu, cu ochelari prinși peste urechi, urmăresc înfîmplările zilei din gazete ce stau teanc pe masă. Ce interesantă lectură e rubrica „Economice-Financiare“, pe aceste vre-

muri de scumpete și de nesiguranță a valorii banului, pe care îl ții cu frică în buzunar ! Cuvinte nouă : valută, inflație, devalorizare, plafond de emisiune, caută să lămurească dezastre financiare întâmplate, sau să prevestească altele nouă.

Cifre, cifre, cifre... se rînduesc și se urmăresc, din ce în ce mai multe, din ce în ce mai mari, în șiruri orizontale, în coloane verticale. E un vârtej uluitor de miliarde, de bilioane... În Austria, circulația fiduciară a atins șifre fantastice; coroanele tipărite de Banca națională au trecut de trilioane. În Germania, valoarea hîrtiei pe care a tipărit-o Reichsbankul se tîlmăcește printr'un număr care ține vre-o două șiruri. Nici nu se mai poate citi. Astfel de numere nu se întilneau până acum de cît în măsurătoarea spațiilor stelare. În Rusia domnește haosul ; nimeni nu mai știe și nimeni nu mai întrebă cîți bani de hîrtie tipăresc sovietele statului, județelor, comunelor, organizațiilor.

Ziarul îmi scapă din mînă. Ochii, zăpăciți și obosiți de mirajul șifrelor, se închid. Prin întuneric, danțul fantastic al miliardelor urmează. Aci se grămădesc în munți uriași, aci se împrăștie în vârtejuri amețitoare, străbătînd fulgerător spațiul în dîre curbe, ca niște cozi de comete.

Din mijlocul acestui Sabbat monetar, se siluetează puțin cîte puțin, o vedenie familiară. Li recunosc căciula de miel, mustățile pe oală, pantalonii creși... Umbra lui Pițurcă zîmbește triumfător. E revanșa lui biruitoare. E ceasul triumfului lui. Tarapanalele funcționează sub mare presiune în marile țări ale Europei. Mașinile gîfite, tipărind bani, ziua și noaptea. Muncitorii nu mai prididesc cu lucrul : tipăresc, numerotează, împachetează bancnote. Prietini de idei și frații de suferință sînt stăpîni la tarapanale. Și *fiște-care muncitor* are însfîrșit pline de bancnote buzunarele, traistile, lăzile...

De ce e însă aceiași nemulțumire în lume ? De ce se îndeasă muncitorii în convoiuri cînd tăcute, cînd zgomotoase, ca și mai nainte ? Oare, dacă buzunarele lor sînt pline de bani, de ce stomacurile le rămîn goale ? Și numai ochii li sînt plini, dar plini de lacrimi ?...

Văd umbra prietinelui Pițurcă încruntîndu-și sprincenile îmbinate, într'o expresie de nedumerire, de mîhnire.

Redeschid ochii ca să gonesc vedenia. Iau în mînă un ziar vesel. O caricatură nemțească. În fața unei brutării, un muncitor a cumpărat o pîne. Din buzunarele doldora scoate un teanc de bancnote și le numără pe teigheaua brutarului ; mai scoate un al-

tul și iar numără. Cîteva sute de mii de mărci, prețul pînii.

— Hei, cumetre Iohann, ai ajuns milionar—glumește brutarul.

— Să nu-mi dăruiască Dumnezeu zile amare, s'ajung și miliardar! oftează bătrînul.

Vezi, asta n'ar fi priceput-o prietinel Pițurcă. Fie fericit c'a intrat mai din nainte, ca om de lumea veche, în împărăția celor buni și drepți, unde i se cuvenea locul, după sufletul lui, și n'a trăit ca să sufere și pe cea de-a doua și supremă decepție. Căci, la dreptul vorbind, nu știu care o fi mai înșelător: paradisul creștinesc al Dumnezeului burgheziei, ori paradisul pămîntesc al lumii nouă, orînduit după Evanghelia lui Karl Marx și a discipolului său Engels...

Constantin Chirițescu

Tip și normă în estetică

Intr'una din crizele sale de revoltă libertară, Victor Hugo declară în prefața dramei *Cromwel* că a sosit timpul unei mari răfuieli și că „ar fi straniu ca în această epocă, libertatea, întocmai ca lumina să pătrundă pretutindeni și numai în lucrurile cugetării nu, în acelea care prin nașterea lor sînt cele mai libere din lume“. Încă de acum o sută de ani eram invitați așa dar să izbim cu ciocanul în teorii poetice și sisteme. Căci, fără îndoială, nu există nici reguli, nici modele! Opoziția împotriva normelor estetice se îmbogățește astfel cu un document important. Dar pentru că prefața dramei *Cromwel*, după cum adeseori s'a observat, este mai mult o scriere cumpătată, Victor Hugo revine și exceptează printre regulile pe care mai întăiu le condamnase în bloc: „legile generale ale naturii care planează deasupra întregii arte și legile speciale care, pentru fiecare compoziție, rezultă din condițiile de existență proprii fiecărui subiect“. Excepția amenință astfel să epuizeze întregul domeniu al comunului.

Deși abuzurile comise în trecut sînt evidente, privilegiul esteticei de a normaliza are o anumită îndreptățire metodică. În această privință este bine de subliniat dela început că norma în estetică este principiul care mijlocește delimitarea obiectului de cercetat. Orice știință debutează printr'un asemenea act de recunoaștere a fragmentului de realitate care îi revine. Nu se poate face de pildă zoologie înainte de a se cunoaște caracterele faunei. Și de fapt empiria ne destăinuiește dela început aceste caractere, ea indică domeniul pe care zoologul îl va lua în cercetare, chiar dacă strictele litigii de frontieră, ca de pildă cărei specialități anume îi revine studiul bacteriilor, rămîne un ultim rezultat al științei. Tot astfel nu se poate face estetică înainte de a defini obiectul ei. A-l defini însă înseamnă a-l prescrie.

Între acestea e cu neputință de a lega întinderea esteticei de anumite limite exterioare, oferite numai cunoașterii și sustrate cu totul prețuirii. Zadarnică a fost totdeauna încercarea de a preciza

domeniul estetic, asimilându-l cu domeniul istoric al artei, pentru că în acest domeniu ne întîmpină toată scara valorilor, dela cea care cucerește consimțămîntul nostru până la contrariul său. Nu numai că estetica n'are să primească dela istoria artelor, indicații asupra obiectului ei, dar în realitate aceasta din urmă cere esteticei criteriile care să-i permită o justă ordonare a materialului de care dispune. Ce face altceva istoricul literar care arată cum capodopera unui gen literar este pregătită treptat, decît să interpreteze cu valori estetice o oarecare desfășurare istorică? Așa e între altele cazul lui F. Brunetière (în conferințele sale despre epocile teatrului francez) cînd expune procesul care conduce dela tragediile lui Mairet, Téophile și Tristan până la *Cidul* lui Corneille. Există apoi istorii literare și ale artei scrise dintr'un punct sau altul de vedere, dovedind prezența unui gust activ care prețuește, selectează și combină, cu o repartizare diferită a accentelor, tabloul integral al literaturii și artei. Voluminosul *Cours de Littérature* al lui La Harpe, în care Grecii sînt atît de coborîți față de Latini, în vreme ce Voltaire e valorificat cu mult deasupra lui Racine, este în întregime scris după indicațiile de gust ale clasicismului veacului al XVIII-lea. Romantismul și-a luat sarcina de a modifica structura intimă a istoriei literare, așa cum ea fusese stabilită de secolele anterioare. Se citează mult cazul lui Ronsard care, uitat aproape cu totul vreme de o sută cincizeci de ani, este prețuit de romantici ca unul din părinții literaturii în dezvoltare și ocupă astfel, în complex, un loc pe care nu-l avusese mai înainte. Dar cu aceasta complexul însuși se modifică. Vasta construcție a istoriei literaturii franceze, cuprinzînd veacurile medievale, atît de ignorate mai înainte, stabilind o mare înflorire în secolul al XVI-lea, și o treacătoare extenuare în al XVIII-lea, este opera gustului romantic, recunoscut încă drept cel mai bun. Dar în mod general practica istoriei literare este imposibilă fără acțiunea directoare a unei norme.

Tot astfel este cu neputință de a delimita cîmpul estetic pe niște căi pur experimentale. Incercarea a fost cu toate acestea făcută de un G. Fechner, care cerînd subiectelor sale de observație să-i declare proporțiile, formele și volumele pe care acestea le-ar fi socotit mai frumoase, le pretindea lor să delimiteze un cîmp ale cărui granițe el se oprea să le precizeze. Din bogata însumare a unor astfel de declarații spera Fechner să obțină formula frumosului, fără să-și dea seama însă că această formulă exista înaintea tuturor declarațiilor particulare, de vreme ce numai în temeiul ei, ele puteau fi făcute. Ba chiar, deoarece Fechner spera să ajungă la un consemn general, dovedește că norma anterioară care îndreptățea mărturiile particulare, trebuia să aibă o perfectă valoare de universalitate. Estetica experimentală înfățișează o fundamentală petiție de principii și desuetudinea ei actuală trebuie pusă pe seama demascării acestei stări de fapt.

Am spus că este caracteristica obiectului estetic ca în măsura în care e definit să fie și prescris. Pentru că în estetică ac-

tul de recunoaștere al regiunii proprii coincide cu caracterizarea creației și atitudinii estetice, el ia un caracter normativ. Actul strict logic al delimitării se transformă de altfel în prescripție normativă. ori de câte ori se îndreaptă asupra domeniului unei valori. O valoare nu poate fi definită decât prin relația ei cu o subiectivitate care o socotește dezirabilă și care poate într'un fel oare care să și-o apropie. În rîndul realităților valoarea nu trece, decât atunci cînd subiectivitatea se găsește în măsură de a închipui calea prin care ar putea ajunge la ea. A gândi o valoare înseamnă a o închipui prin anumite mijloace în posesiunea ta. Această cale, aceste mijloace, constituiesc norma.

Cu toată evidența funcțiunii metodologice a normelor, încrederea în ele nu înceta să slăbească. J. Volkelt (Syst. d. Aesth., I pg. 43 urm.) distinge cu limpezime cauzele acestei crize a normativului și ceiace observă el poate să ne folosească și nouă. Expansiunea metodelor științelor naturale și înclinarea de a explica chiar produsele spiritului prin condițiile mediului fizic și social, au contribuit în primul rînd la această criză. Pentru că științele naturale constată fapte și nu formulează imperative, i s'a tăgăduit și esteticei dreptul de a fi altceva decât o știință descriptivă. Pentru că opera de artă părea a crește, ca un product plantiform, din împrejurările cosmice și sociale care o înconjoară, i s'a tăgăduit normei, concepută ca un act de autoritate, orice eficacitate și prin urmare orice fundament. La acestea s'a asociat tocmai încrederea în libertatea nesfîrșită a artistului și teama ca nu cumva caracterul autoritativ al normelor să n'o periclitaze.

Dar criza naturalistă a trecut și ultimele vederi în materia care ne preocupă au afirmat o poziție eclectică după care concepția unei estetice descriptive se îmbină cu aceia a unei estetice normative (și anume în încercările de sinteză datorite lui Volkelt și Lipps) într'un fel care nu ne poate mulțumi mai mult. Pentru Volkelt caracterul normativ al esteticei este incontestabil. După cum sufletul omenesc, spune acesta, dovedește anumite nevoi estetice, aceste nevoi nu se pot satisface decât potrivit condițiilor speciale ale vieții sufletești. Condițiile despre care vorbim sînt normele. „Astfel, adaugă Volkelt, dovada complectă a caracterului normativ al esteticei nu poate fi obținută decât la sfîrșitul acestei științe“. Afirmarea care trebuie bine cumpănită! Căci dacă este adevărat că dovada caracterului normativ al esteticei se desăvîrșește treptat, este tot atît de sigur că mai înainte de orice dovadă, norma singură face posibilă existența acestei discipline. Se poate spune mai bine că necesare încă dela început, normele estetice se adîncesc și se precizează odată cu progresul cercetării, în același fel în care domeniul zoologiei, delimitat aproximativ din capul locului, a căpătat granițe precise abia mai tîrziu. Fără postulatul unor norme nici Volkelt n'ar fi putut recunoaște nevoile estetice printre celelalte nevoi ale sufletului. Recunoscîndu-le, înseamnă că a gîndit obiectul lor ca dezirabil și capabil să fie apropiat.

Aceiași observație se poate aplica și lui Th. Lipps care încearcă la rându-i aplanarea divergenței dintre descriptiv și normativ în estetică. Astfel declară el că la începutul tratatului său: „Să presupunem că cunoaștem condițiile de producere ale sentimentului frumosului; că știm de ce unii factori sînt potriviți pentru acest scop, iar alții nepotriviți; că am aflat legile după care anumite condiții în acțiunea lor convergentă trezesc sentimentul frumosului, iar altele intervin pentru a-l împiedica. În acest caz pot spune și ce condiții trebuiesc împlinite, care anume trebuiesc ocolite pentru ca problematicul sentiment al frumosului să fie realmente trezit. Cunoștința stării de fapt implică în sine și prescripția“. Precizarea lui Lipps suprimă însă de fapt caracterul normativ al esteticii. După cele spuse mai sus este sigur că nu mai întău trebuie să se afle care sînt condițiile frumosului pentruca mai apoi să știm care trebuie să fie aceste condiții (ceiace de altfel n'ar mai fi nici o noutate) ci dimpotrivă, care trebuie să fie condițiile a ceiace vom avea a numi frumosul, pentruca astfel recunoscut să-l putem studia și din punct de vedere descriptiv.

Posibilitatea esteticii este condiționată așa dar de un act irațional de postulare. Ceiace estetica își propune să studieze subț numele de „frumos“, este obiectul unei dorinți emanînd din adîncurile individualității. Din spontaneitatea naturii omenști rezultă frumosul, de unde amenințarea ca în indiferența ei frumosul să dispară. Chiar dacă frumosul ar exista în natură, pentru a-l recunoaște, rămîne necesară anteriora lui existență în suflet. Fără o individualitate care să-l valorifice, lucrul acesta din afară ar fi mort și fără expresie.

Același lucru îl afirmă totdeauna poporul deopotrivă cu rafinații cînd refuză să recunoască vreun temei obiectiv satisfacțiilor noastre estetice. Forma științifică a acestei constatări o găsim la R. Müller-Freienfels (Psych. d. Kunst, ed. 2., II pg. 241 urm.) Ciudat este însă că iraționalitatea valorilor, despre care amintește un cunoscut aforism popular, în loc să fie o dovadă a legitimității normelor, devine pentru Müller-Freienfels, dovada caracterului lor inoperant în estetică.— Pentru gînditorul german valoarea este totdeauna o trăire (Erlebniss). Valoare estetică obiectivă nu există. Piatra din care este făcută statua și litera cu care s'a tipărit cartea sînt lucruri moarte și indiferente în sine. Ele nu devin valori decît în măsura în care spiritul le resubiectivează. Existînd numai în subiectivitate și atîrînd exclusiv de ea, valoarea nu o poate depăși fără să nu se transforme în fantoma unei valori. Din această pricină valoarea nu se lasă normalizată. Normă este, în adevăr, valorificarea unei valori, o valoare secundară. Prin normalizare valoarea își pierde caracterul ei original, își pierde oarecum din forța și căldura pe care i-o dă intimitatea conștiinței și devine esteticeste indiferentă. Care va fi deci utilitatea normelor cînd ele nu pot impune subiectivității o valoare pe care ea însăși nu o socotește dezirabilă? Desigur că nici una. Și acesta e răspunsul la care se oprește și Müller-Freienfels.

Dar adevărul cuprins în cunoscutul aforism popular, are drept corolar firesc, adevărul la fel de incontestabil că poate fi frumos nu numai ce mă satisface pe mine, dar și ceiace place altora, desigur nu pentru mine ci pentru aceștia din urmă. Nu cumva atunci „normă“ căreia i se adresează critica lui Müller-Freienfels, este aceia care încearcă să impună în mod general punctul de valoare al satisfacției proprii, o normă desigur inoperantă, pe cînd faptul că viața artistică interesează o mulțime variată de temperamente ireductibile, lasă să se înțeleagă că împreună cu fiecare din ele apare în artist năzuința de a duce lumea sub legea unui alt ideal de frumusețe și în spectator, năzuința la fel de exclusivă de a regăsi în artă idealul estetic latent în sufletul său? Dar subiectivitățile omenești nu constituiesc o pluralitate haotică ci, după cum au arătat cercetările de psihologie diferențială, ele se lasă sistematizate în cîteva chipuri fundamentale. Se înțelege atunci că reacțiunile subiective care alcătuiesc valorile, vor împărți și ele soarta serialității tipurilor omenești, se înțelege că vor fi și ele tipice. La aceste concluzii se vede constrîns și relativistul Müller-Freienfels. Pornind dela Nietzsche, stabilește el astfel două tipuri fundamentale de emoție estetică, „simpatia“ și „contemplația“.

Am vorbit până acum oarecum amestecat de „tip“ și de „normă“ și este timpul acum să distingem. Tip și normă sînt pentru noi unul și același lucru privit din două puncte de vedere. Tipul este norma realizată; pe cînd norma este legea finală care guvernează tipul. Această lege finală este la rîndul ei tot una cu năzuința individualității către un anumit sistem de valori estetice. Individualitatea nu poate găsi satisfacție cîtă vreme nu întrupează acest sistem; dar ea îl întrupează în operă, care devine astfel obiectul final al normei. Între normă și tip am spune că există aceeași legătură ca între o devenire și un devenit. O plăsmuire devenită, statică, mărginește și închide o devenire, dar nu se comportă față de ea ca punctul final față de linia întreagă sau ca ultima verigă față de întregul lanț. Devenitul mărginește, dar în același timp rezumă devenirea. În plăsmuirea încheiată, liniștită, definitivă, recunoaștem procesele care au produs-o. Dar devenirea se poate întrupa în devenit, fie pe calea unei necesități mecanice, fie în virtutea unui principiu final. În primul caz se găsesc de pildă formațiunile geologice, a căror alcătuire păstrează urma proceselor de comprimare, a eroziunilor sau erupțiilor active cîndva în acele locuri; pe cînd cazul al doilea este acel al organismelor vii, produse în virtutea unei „entelechii“, a unei tendințe de reconstituire a ansamblului, prezentă chiar și în fiecare din părțile lui.

Prin analogie cu organismele vii, este înțeles „tipul“ în concepția reprezentată aci. Tipul ni se pare a fi determinat de un principiu final, de o putere orientată către un scop, pe care o socotim tot una cu „norma“. Opera în care strălucește idealitatea tipului, conține și în fiecare din detaliile sale, spiritul ideal al în-

tregului. Intr'un singur detaliu dintr'o compoziție de Rubens sau de Dürer străfulgeră energia caracteristică a operei lor întregi. Imprejurarea aceasta a fost recunoscută demult în acea teorie organicistă a artei, care dela Plotin și până la Hegel formează un lanț aproape neîntrerupt. Și această împrejurare minunată, dar nu singulară în natură, a fost explicată de-alungul întregului misticism estetic prin caracterele *ideii*, unice și identice cu sine, care întrupându-se în sensibil, unifică acest sensibil și-l face asemănător cu sine în fiecare din părțile sale. Dar „tipică“ este pentru noi opera, nu în sensul că întrupează esența ideală a unei categorii oarecare de realități, ci în sensul că manifestă cu unitate un temperament orientat către o anumită valoare estetică.

Cetitorul a putut să se convingă acum că felul în care înțelegem normele exclude ideea de autoritate. Norma fiind întemeiată pe actul irațional, izvorînd dintr'o individualitate tipică și realizându-se într'un tip de operă, se înțelege că ea nu poate funcționa decît înlăuntru acesteia din urmă. Se înțelege atunci că dela sfera unui tip nu poate emana nici un imperativ către sfera altui tip; sau cînd lucrul se împlințește, înțelege de ce o asemenea normalizare este falsă. Aceasta a fost totuși greșeala Renașterii cînd condamna goticul, a clasicului Voltaire cînd combătea drama romantică a lui Shakespeare, a neoclasicismului cînd dădea un sens peiorativ idealului baroc sau a lui Fr. Schlegel, în prima parte a carierei sale, cînd critica toată poezia creștină în numele poeziei antice. Greșeala de a crede că un tip poate comanda altuia, nesocotirea adevărului că norma nu funcționează decît înlăuntru unui tip.

Am spus că norma este legea finală care lucrează înlăuntru tipurilor. Toată munca artistului se reduce în esență la clarificarea, aprofundarea și potrivirea silințelor sale, norme care guvernează tipul căruia îi aparține. Cînd aceste silințe sînt inconforme cu tipul pe care vrea să-l realizeze, artistul înregistrează situația cu sentimentul penibil al neadaptării și nu obosește să experimenteze pînă cînd toate amănuntele operei sale nu manifestă spiritul tipic al întregului. Sînt artiști la care tipicul conduce cu ușurință execuția; sînt alții la care această voință tipică este mai nesigură și mai șovăitoare. Aceștia din urmă trebuie să încerce mai îndelung și toată activitatea lor ia forma unei dibuiri excesiv de obositoare. Osteneala muncii artistice devine însă cu atît mai gravă, atunci cînd găsirea normei interne este îngreuiată de faptul că în acele adîncimi problematice, ea nu există singură, ci se însoțește cu o normă deosebită, care solicită pe artist în direcții divergente. Unul dintre aceia care a resimțit mai tragic prezența și conflictul dintre două norme interne diferite, a fost Gustave Flaubert. Intr'o scrisoare adresată unei prietene la 15 Ianuar 1852, el recunoaște cu limpezime motivul cazului său dramatic; „există în mine literalmente vorbind doi oameni distincți, unul care este îndrăgît de strigăte de lirism, de mari sboruri de vulturi, de toate sonoritățile frazei și de culmile ideii; un altul care sapă și scor-

monește adevărul atît cît poate, căruia îi place să accentueze micul fapt tot atît de puternic ca pe cel mare, care ar vrea să ne facă să simțim aproape materialmente lucrurile pe care le reproduce. Acestuia îi place să rîdă și să se desfăteze în animalitățile omului". Situația este atît de bine diagnosticată, încît s'a putut stabili printre scrierile lui Flaubert, alternanța regulată dintre operele de tip romantic și operele de tip realist. Cu *l'Education sentimentale*, Flaubert aspirase însă să unifice cele două tendințe eterogene care îl sfîșiau lăuntric. Opera terminată, Flaubert se vede însă nevoit să constate „eșecul" său. Mărturisirea se găsește în aceeași scrisoare. De fapt cele două tendințe n'au ajuns niciodată să se armonizeze în opera lui Flaubert și de aceia nici una din acestea n'a ajuns să exprime în întregime omul, în vreme ce omul, prin corespondența lui, ne oferă un mișcător document al unui neîncetat conflict cu sine însuși.

În același fel subiectul care ia conștiință de operă este sensibil la inconsecvența tipului și cere unitatea lui. El va simți ca ceva supărător o tiradă lirică într'un roman realist, o ornamentare prea bogată a unei fațade în stilul renașterii, sau în sculptură, o detaliere prea mare a unei fizionomii care vrea să impresioneze ca ceva general-omenesc. În fața tuturor acestor inconsecvențe subiectul are dreptul să pretindă restaurarea unității tipice. La rîndul lui, subiectul care receptează opera, poate primi critica noastră, atunci cînd în fața unui epos antic se plînge că nu găsește un conținut de reflecție ca în operele poezilor sentimentali moderni sau cînd dimpotrivă, se înșeală crezînd că a găsit o intenție patetică în statua Venerii de Millo. De fiecare dată îi putem atrage atenția asupra nepotrivirii atitudinii sale receptive, invitîndu-l să o pună de acord cu intenția tipică a originalului.

Critica are așa dar dreptul să normalizeze și opera și atitudinea estetică. Niciodată însă activitatea aceasta nu ia forma unei presiuni autoritare, pentru că niciodată nu stă în voința ei altceva decît a readuce fapta artistului sau reacțiunea subiectului sub legea care îi este proprie. Exercițiul acestei normalizări nu poate fi resimțit de nimeni ca o tiranie, ci tocmai ca o eliberare. Asemeni legii morale care eliberează personalitatea, punînd-o de acord cu sine, acțiunea normalizoare a esteticei ne ajută să descoperim în universul artei, ceiace răspunde finalității adînci a firii noastre și să o îndrumăm mai ușor și mai sigur către obiectul propriu al dorințelor sale.

O bună cultură estetică reușește să lămurească idealul de artă care se potrivește cuiva. În acest sens se poate spune că acțiunea normativă a esteticei are și o însemnătate practică. Ea liberează și arată gustului căile sale naturale. Căci „gustul" este facultatea unei sigure și energice orientări în domeniul artei. El presupune în primul rînd puterea de a alege printre feluritele valori artistice, aceia care îi este proprie. „Trebue să alegem, scrie Sainte-Beuve, și prima condiție a gustului, după ce a înțeles totul,

este de a nu călători fără încetare, dar de a se așeza în cele din urmă și a se fixa. Nimic nu istovește și nu stinge mai mult gustul decât călătoriile necurmăte; spiritul poetic nu este „Jidovul ră-tăcitor“. (Luni 21 Oct. 1850). Puterea de a alege, presupune însă pe aceia de a exclude. Deaceia gustul este parțial și simpli-ficator. Lipsa de gust presupune dimpotrivă exces și aglomerare. Lucrînd în puterea unei norme care coincide cu însuși principiul individualității, gustul este spontan și irațional. Lipsa de gust este însă totdeauna premeditativă. Cînd condamnăm în artă „căutatul“ (le recherché) reliefăm tocmai acest caracter al prostului gust. Mișcîndu-se în lumea sa proprie, gustul este exclusiv. Doi oameni de gust deosebit sînt ca două energii care se resping. Luptele literare și artistice sînt provocate de astfel de energii sigure de sine, iraționale și exclusiviste. Cînd dimpotrivă vigoarea caracterului artistic slăbește, întîmpinăm acele încercări de eclecticism care marchează perioadele de eclipsă ale bunului gust.

Reflecția asupra gustului artistic ne pune în fața unei curioase relații în funcțiunea estetică a omului și o anumită forță și rectitu-dine a caracterului său. Ea ne arată că lipsa de gust este într'un fel una din formele lașității, a unui spirit prudent, calculat și a-mator de compromisuri. Bunul gust poate fi atunci interpretat toc-mai ca o formă a bravurei. În acest punct estetica și morala se întîlnesc. Ființa morală și omul de bun gust manifestă aici uni-tatea profundă a caracterului lor.

Tudor Vianu

Flori întârziate

Lucrurile se petreceau în după amiaza unei toamne întunecate, în casa prințului Priclonschii.

Bătrîna prințesă și fiica ei, Marusea, stăteau în odaia tînărului prinț, își frîngeau minile și-l implorau. Plîngeau și-l implorau, cum știi să plîngă și să împlore niște femei nenorocite: pentru numele lui Dumnezeu, cîntea, fărîna tatălui...

Mama stătea nemișcată în fața lui și plîngea.

Apoi, dînd voce lacrărilor și vorbelor, întrerupînd pe Marusea la fiecare pas, bătrîna începu să copleșească pe prinț cu reproșuri, cu vorbe crude și chiar injurioase, cu mîngîeri, cu rugăminți... De o mie de ori a amintit despre negustorul Furov, care le-a protestat polița, despre răposatul tată, ale cărui oase se întorc în mormînt, și așa mai departe. Aminti chiar despre doctorul Toporcov.

Pentru prinții Priclonschii doctorul Toporcov era un spin în ochi. Tatăl lui fusese rob, camerdiner, fecior al prințului. Nichifor, unchiul lui după mamă, e încă până azi camerdiner pe lingă persoana prințului Egorușca. Și chiar el, doctorul Toporcov, în copilărie primea palme peste ceafă pentru cuțitele și furculițele princiare, pentru ghetele și samovarele rău curățite. Iar acum — ce stupiditate! — e un tînăr și strălucit doctor, care duce viața de boier, stă într'o casă enormă, umblă cu doi cai, — parcă în ciuda Priclonschilor, care merg pe jos și se tîrguesc mult, cînd iau o birjă.

— E respectat de toți, — zice bătrîna prințesă, plîngînd, fără să-și șteargă ochii, — iubit de toți, bogat, frumos, primit pretutindeni... Foasta slugă a ta, nepotul lui Nichifor! O rușine! Și de ce? Fiindcă se poartă bine, nu face beții, cu oamenii răi nu umblă... Muncește de dimineață până în seară... Iar tu? Doamne, Doamne!..

Prințesa Marusea, o fată de vreo douăzeci de ani, drăgă-

lașă ca o eroină dintr'un roman englez, cu niște minunate bucle de culoarea inului, cu ochi mari și inteligenți, de culoarea cerului de Sud, implora pe fratele Egorușca tot cu atîta energie.

În același timp vorbea cu mama și săruta mustățile țepoase ale fratelui,—care miroseau a vin înăcrit, îl netezea pe chelie, pe obraji și se lipea de el, ca un cățeluș speriat. Nu rostea decît vorbe gingașe. Nu era în stare să spună fratelui ceva măcar asemănător cu o vorbă înțepătoare. Iubea așa de mult pe fratele ei! După părerea ei, stricatul ei frate, prințul Egorușca, husar în retragere, era expresia cea mai înaltă a dreptății și modelul celor mai înalte virtuți! Era sigură, sigură până la fanatism, că nătărăul acesta beat are o inimă pe care ar invidia-o toate zînela din povești. Vedeă în el un om fără noroc, neînțeles de lume, nerecunoscut. Desfrînarea lui bejivănească o scuza aproape cu admirație. Mă rog! Egorușca a convins-o demult, că bea numai de necaz, că numai cu vin și cu rachiu știe să înece o iubire disperată care îi arde sufletul, iar în brațele femeilor pierdute caută să scoată din capu-i de husar, chipul ei încîntător. Și care Maruse, care femeie nu consideră dragostea drept o cauză de o mie de ori scuzabilă, capabilă să motiveze totul? Care femeie?

— Georges!—zicea Marusea, lîpindu-se de el și sărutîndu-i fața slăbită, cu nasul înroșit de beție.—Tu bei de necaz, e adevărat... Dar încearcă de uită necazul. Toți nenorociții trebuie să bea? Răbdă, fă-ți curaj, luptă! Fii bărbat! Fii viteaz! Cu o inteligență ca a ta, cu un suflet atît de onest, de iubitor, se pot îndura lovirile soartei! Așa sînteți voi, cei nereușiți: niște fricoși...

Și Marusea (iar-o, cetitorule) își aduse aminte de Rudin al lui Turghenev și începu să-i vorbească despre el lui Egorușca*.

Prințul stătea lungit în pat și cu ochii săi roșii și mici se uita în tavan. În cap simțea un mic vuet, iar în partea stomahului o satisfacție plăcută. Abia stătuse la masă, băuse o sticlă de cel roșu și acuma, fumînd o țigară destul de bună, se pregătea de siestă. În creerii afumați și sufletu-i mic descurajat se ciocneau simțiminte și gînduri din cele mai felurite. Li era milă de lacrămile mamei și surorii, și în același timp îl chinuiau și micile remușcări ale conștiinței (probabil tot așa de mici). Era prost, dar nu până la atîta, încît să nu înțeleagă, că familia prinților Priclonschii se prăpădește de bună seamă, și se prăpădește și din pricina lui...

Prințesa și Marusea se rugară îndelung. În salon fură aprinse luminile, sosi o cunoștință, pe cînd ele tot se mai rugau. În sfîrșit Egorușca, sătul de a sta culcat, fără să doarmă, se lungi cu zgomot și zise:

— Bine, mă corijez!

* Cehov are dreptate cînd cere scuză pentru biata fată, atît de naivă, care compară pe Rudin cu fratele său Egorușca: Rudin, ratatul lui Turghenev, un ideolog și un suflet superior, e departe cît cerul de pămînt, de husarul în chestie, timp, bejiv și ignorant (N. trad.).

— Pe cuvîntul tău de om cinstit ?

— Să mă bată Dumnezeu !

Mama și sora se prinseră de el cu amîndouă minile, și-l făcură să mai jure și să mai dea odată cuvîntul de onoare. Egorușca se mai jură odată, mai dădu odată cuvîntul de onoare și spuse să-l trăznească un tunet în locul unde stă, dacă nu va înceta de a duce această viață dezordonată. Mama îi ceru să sărute icoana, Egorușca sărută și icoana, făcîndu-și semnul crucii de trei ori. Intr'un cuvînt, jurămîntul fu dat după toate regulele.

— Noi te credem ! — Ziseră mama și sora, și începură să-l îmbrățișeze.

Ele îl credeau. Și cum să nu crezi unui cuvînt de onoare dat cu tot dinadinsul, jurămîntului celui mai hotărît și totodată sărutării unei icoane ? Afară de asta, unde-i iubirea, acolo și credința e fără margini. Cele două femei reînviară ; și rîdiau de bucurie și, ca ludeii la serbarea Ierusalimului reînnoit, începură să serbeze reînnoirea lui Egorușca. După ce petrecură cunoștința, se așezară amîndouă într'un colțisor și începură să-și șoptească cum are să se îndrepte Egorușca al lor, cum are să ducă o nouă viață... Ajunseră la încheerea că Egorușca are să ajungă departe, că iute are să îndrepte lucrurile, și că n'au să îndure nici ele sărăcia extremă,— acest desgustător Rubicon, a cărui trecere sînt nevoiți s'o facă toți cîți au risipit fără socotință... Ajunseră la încheerea că Egorușca are să se căsătorească numaidecît cu o bogătașă și o frumoșă. Egorușca e atît de frumos, atît de deștept și de nobil, încît cu greu s'ar putea găsi o femeie care ar îndrăzni să nu-l iubească ! În concluzie mama povesti biografia strămoșilor pe care în curînd are să-i imite Egorușca. Priclonschii, bunicul, a fost ambasador și vorbea în toate limbile europene, tatăl a fost comandantul unuiia din regimentele cele mai cunoscute, iar fiul va fi... ce va fi ?

— Ai să vezi, mamă, ce are să fie ! — hotări tînăra prințesă. — Iaca ai să vezi !

După ce se ajutară una pe alta la culcare, mai vorbiră încă mult despre viitorul strălucit. Visară, după ce adormiră, niște visuri încîntătoare. Dormind, zîmbeau de fericire,— așa de frumoase erau visurile. Cu aceste visuri le-a plătit, probabil, soarta pentru grozăviile pe care le-au încercat amîndouă în ziua următoare. Soarta nu-i zgîrcită : plătește uneori și ea înainte.

Pela ceasurile trei, pe cînd bătrîna prințesă visa pe bébé al ei într'un strălucit mundir de general, iar Marusea aplauda în vis pe fratele său, care rostise un discurs strălucit, la casa prinților Priclonschii sosi o cabrioletă simplă de piață. În cabrioletă ședea un servitor dela „Chateau aux fleurs“ și ținea în brațe nobilul trup, mort beat, al prințului Egorușca. Egorușca era într'o stare de complotă nesimțire și se legăna în brațele „băiatului“, ca o gîscă pe care abia au tăiat-o și o duc la bucătărie. Birjarul sări depe capră și sună la intrare. Eși Nichifor și bucătarul, plătiră birjarului și

duseră trupul beat, sus, pe scară. Bătrînul Nichifor, fără să se mire și fără să se îngrozească, dezbracă cu mîna deprinsă, trupul nemișcat, îl așeză mai adînc în salteaua de fulgi și-l acoperi cu plapoma.

Slugile nu suflară o vorbă: erau deprinse prea demult să vadă în boerul lor un lucru pe care trebuie să-l duci, să-l desbraci, să-l acoperi; de aceea niciodată nu se mirau și nu se îngrozeau. Pentru slugi Egorușca beat era Egorușca normal.

A doua zi dimineață toți fură îngroziți.

Pela ceasurile unsprezece, pe cînd mama și fiica luau cafeaua, în sofragerie întră Nichifor și raportă că prințul Egorușca nu-i bine.

— Excelența sa e, se poate zice, pe moarte! — zise Nichifor. — Poftim de vedeți.

Figurile mamei și fiicii se înălbiră ca pînza. Din gura bătrînei căzu o bucățică de biscuit. Marusea răsturnă ceașca și se luă cu amîndouă mîinile de piept, — unde inima, surprinsă și zguduită pe neașteptate, începu să bată cu putere.

— La trei din noapte a binevoit a sosi cu chef, va să zică, raportă Nichifor cu tremur în voce. — Ca de obicei... Și acum Dumnezeu știe de ce s'o fi zvîrcolind, de ce o fi gemînd...

Mama și fata, ținîndu-se una de alta, alergară în odaia dormit a lui Egorușca.

Egorușca, verde-palid, cu părul vilvoiu și grozav de slăbit, zăcea subț pătura groasă de lînă, respira greu, tresărea și se zbuțuima. Capul și mîinile nu se linișteau o clipă; se mișcau și tresăreau. Din piept izbucneau gemete. Pe mustăți atîrna o bucățică de ceva roșu, parcă de sînge. Dacă s'ar fi aplecat mai aproape de fața lui, Marusea ar fi observat o rană în buza de deasupra și lipsa a doi dinți în falca de sus. Din tot trupul lui bătea fierbințeală și miros de spirt.

Mama și fata căzură în genunchi și începură să plîngă cu hohote.

— Noi sîntem vinovate de moartea lui! — zicea Marusea, ținîndu-se de cap. — Noi l-am amărit erii cu reproșurile noastre, și... nu le-a putut îndura toate astea! Are un suflet prea delicat! Noi sîntem de vină, maman!

Și în conștiința vinei lor, amîndouă deschiseră ochi largi și tremurînd din tot trupul, se lipiră una de alta. Așa tremură și se strîng unul lîngă altul cei care văd că deasupra lor, cu zgomot și trosnet îngrozitor, se va prăbuși tavanul și-i va strivi subț greutatea lui.

Bucătarul avu priceperea să alerge după doctor. Sosi doctorul Ivan Adolfovici, un omuleț micuț, alcătuit în întregime dintr'o chelie mare, din niște ochi proști de porc și un pîntec rotund. La vederea lui se bucurară, parcă ar fi văzut pe tata. Ivan Adolfovici, mirosii aerul, oftă din adînc și se încreți.

— Nu vă alarmați, excelență! — zise cu o voce rugătoare. — Eu nu știi, prințesă, dar după părere meu, excelență, nu gădesc că fiul vostru să fie în mare, ca să zic așa, primejdie... Nimic!

Dar Marusei îi spuse cu totul altceva.

— Eu nu ştii, prinţesă, dar după părere meu... Fiecare cu părerea lui, prinţesă. După părere meu, excelenţa... pfff... Schwach, cum zice Neamţ... Dar totul depinde... depinde... ca să zic așa, de criză.

— E primejdie? — întrebă Marusea încet.

Ivan Adolfovici încreţi fruntea și începu să dovedească, cum că fiecare e cu părerea lui...

Îi dădură o hîrtie de trei ruble. Doctorul mulțumi, se rușină, tuși de cîteva ori și dispăru.

Venindu-și în fire, mama și fiica hotărîră să trimită după o celebritate. Celebritățile sînt scumpe, dar... ce să faci? Viața unei ființi scumpe e mai prețioasă decît banul! Bucătarul alergă la Toporcov. Acasă, se înțelege, nu-l găsi. A trebuit să lase un bilet. Toporcov nu răspunse îndată la invitație. Îl așteptară cu moartea în suflet, cu frică, o zi, o noapte întreagă, îl așteptară dimineața... Vroiau chiar să trimită după un alt doctor, și pe Toporcov hotărîră să-l numească moșic, cînd o veni, să i-o zică drept în față, ca să nu îndrăznească altădată să se lase așteptat așa de mult. Locuitorii casei prinților Priclonschii erau indignați până în fundul sufletului. Însfîrșit, pela ceasurile două ale zilei următoare la intrare se arătă o trăsură. Nichifor alergă cu pașii lui mărunți, și peste cîteva secunde începu să scoată cu cel mai mare respect paltonul de postav de pe umerii nepotului. Toporcov prin tusă dădu de știre despre sosirea sa și, fără să salute pe nimeni, merse în odaia bolnavului. Trecea prin sală, prin salon și sofragerie, fără să se uite la nimeni, grav, ca un general, umplînd cu scîrșit ghetelor sale lucitoare, întreaga casă. Enormul lui trup inspira respect. Era un bărbat bine făcut, grav, impunător și cu trăsături îndrăcit de regulate: parcă ar fi fost croit din fildes. Ochelarii de aur și fața extrem de serioasă și nemișcată, complectau ținuta lui mîndră. După origină e plebeu, dar din plebeu, afară de musculatura puternic dezvoltată, nu mai e aproape nimic. Totul e de boier și chiar de gentelman. Fața—roz, frumoasă și, dacă e să credem pe paciente, chiar foarte frumoasă. Gîtul—alb ca la o femeie. Părul moale, ca matasa, și frumos; păcat că e tăiat prea scurt. Dacă s'ar interesa de exteriorul său, Toporcov nu l-ar tunde, ci l-ar lăsa să se încrețească și să crească până la guler. Fața e frumoasă, dar prea rece și prea serioasă, ca să pară plăcută. Rece cum e, serioasă și nemișcată, fața aceasta nu exprima decît o mare oboeală, după o grea muncă de zile întregi.

Marusea merse în întîmpinarea lui Toporcov și, frîngîndu-și mîinile în fața lui, începu să-l roage. Mai înainte Marusea nu rugase niciodată pe nimeni.

— Salvați-l, doctore! — zise, ridicînd asupra lui ochii săi mari.—Vă implor! În dumneavoastră e toată speranța!

Toporcov ocoli pe Marusea și se îndreptă spre odaia lui Egorușca.

— Să se deschidă ventilatoarele! — comandă, intrînd la bolnav.—Dece nu se deschid ventilatoarele? Ce să respire?

Mama, Marusea și Nichifor alergară la ferestre și la sobă. La ferestre, unde se puseseră rame duble, ventilatoare nu se găseau. Soba nu se încălzea.

— Ventilatoare n'avem...—zise prințesa, sfioasă.

— Ciudat... Hm... Tratează o boală în asemenea condiții! Eu nu tratez!

Și ridicînd puțin vocea, Toporcov adăogă:

— Duceți-l în sală. Acolo e mai puțin înăbușitor! Chemați oameni!

Nichifor alergă la pat și se postă lîngă căpătîiul bolnavului. Prințesa, roșind că n'are alte slugi, decît pe Nichifor și bucătarul, și o servitoare pe jumătate oarbă, puse mîna pe pat. Marusea puse și ea mîna și trase din răspuțeri. Un bătrîn gîrbovit și două femei slabe ridicară patul gemînd și, fără să se încreadă în forțele lor, poticnindu-se și temîndu-se să nu-l scape, îl puseră în mișcare. Mamei i se rupse pe un umăr rochia, se rupse ceva și în pîntece; Marusea văzu verde dinaintea ochilor, și o durură mîinile grozav; așa de greu era Egorușca! Toporcov, doctorul în medicină, mergea grav în urma patului și încrețea din sprîncene, supărat că i se răpește timpul pentru asemenea fleacuri. Și nu mișcă un deget, ca să ajute pe niște femei! Asemenea dobitoc!..

Așezară patul lîngă pian. Toporcov aruncă plapoma și, punînd întrebări bătrînei prințese, începu să dezbrace pe bolnavul care se agita mereu. Cămașa fu zmulă într'o secundă.

— Mai pe scurt, mă rog! Asta nu prezintă nici un interes!—tăie Toporcov, ascultînd pe prințesă. Cei de prisos pot să plece de aici!

După ce bocăni cu un ciocănaș pe pieptul lui Egorușca, întoarse pe bolnav pe pîntece, și bocănind din nou, ascultă fosăind (doctorii totdeauna fosăie, cînd ascultă), și constată delir alcoolic.

— Nu strică să-i puneți o cămașă de forță,—zise cu vocea-i egală, apăsînd pe fiecare vorbă.

După ce mai dădu cîteva sfaturi, scrise rețeta și se îndreptă iute spre ușă. Scriind rețeta, întrebasese între altele numele familiei.

— Prințul Priclonschii,—zise prințesa.

— Priclonschii?—întrebă Toporcov.

„Dar iute ai mai uitat familia foștilor tăi... moșieri!“—se gîndi prințesa.

Cuvîntul „stăpîni“ prințesa nu-l putu gîndi: aspectul fostului rob era prea impunător!

În antreu se apropie de el și cu frica în suflet îl întrebă:

— Doctore, nu-i primejdios?

— Așa cred.

— După părerea dumitale, are să se însănătoșeze.

— Cred,—răspunse doctorul rece și, făcînd ușor din cap, coborî pe scară la caii lui, tot așa de zdraveni și gravi, cași dînsul.

După plecarea doctorului prințesa și Marusea respirară mai liber pentru întâia dată după chinul de o zi și o noapte. Celebritatea Toporcov le-a dat speranțe.

— Cît e de atent, cît de draguț! — zise prințesa, binecuvîntînd în gîndu-i pe toți doctorii din lume.

Mamele iubesc medicina și cred în ea, cînd le sînt bolnavi copiii.

— Un domn seri-o-os! — observă Nichifor, care demult nu mai văzuse în curtea boerească, decît derbedei și bețivani, tovarăși de-ai lui Egorușca.

Moșneagul nici nu visa că acest domn grav era tocmai acel Colca murdar, pe care nu odată i s'a întîmplat pe vremuri să-l tragă de picioare de sub roțile sacalei și să-l bată cu vergi.

Prințesa ascundea de el, că nepotul său e doctor.

Seara, după asfințitul soarelui Marusea, istovită de amărăciune și de oboseală, avu niște puternici fiori, care o aruncară în pat. După fiori urmă o temperatură înaltă și dureri într'o coastă.

Toată noaptea a aiurit și a gemut.

— Eu mor, maman!

Și Toporcov care sosi la zece dimineața, a trebuit să îngrijească pe doi, în loc de unul: pe prințul Egorușca și pe Marusea. La Marusea găsi inflamația unui plămîn.

În casa prinților Pricionschii începu să miroasă a moarte. Aceasta nevăzută, dar fioroasă, începu să se arate la capătăiul celor doi bolnavi, amenințînd pe bătrîna prințesă cu răpirea copiilor. Prințesa își pierdu mințile de disperare.

— Nu știu! — îi zicea Toporcov. — Eu nu pot să știu, eu nu-s profet. Se va vedea peste cîteva zile.

Rostea vorbele astea rece, cu nepăsare, și tăia cu ele pe nenorocita bătrînă. Măcar un cuvînt de încurajare! Spre culmea nenorocirii, Toporcov nu ordona bolnavilor aproape nimic, se ocupa numai cu bocănitul, ascultatul și cu dojana că nu-i aerul curat, că compresul n'a fost pus la timp. Iar toate aceste drăcii de moda nouă bătrîna le socotea drept fleacuri care nu duc la nici un rezultat. Zi și noapte, fără să înceteze, rătăcea dela un pat la altul, uitînd totul pe lume, dînd făgăduinți lui Dumnezeu și rugîndu-se.

Tifosul și inflamația plămînilor prințesa le socotea drept cele mai primejdioase boli, și cînd în sputa Marusei se arătă sînge, își închipui că tinăra prințesă e în ultimul grad de ftizie, și leșină.

Ușor e deci de închipuit bucuria ei, cînd a șaptea zi bolnava zîmbi și zise: — Sînt sănătoasă.

În a șaptea zi se trezi și Egorușca. Rugîndu-se în fața unui semizeu, rîzînd de fericire și plîngînd, prințesa se apropie de doctorul care sosi și zise:

— Îți datoresc, doctore, salvarea copiilor mei. Îți mulțumesc!

— Poftim?

— Îți datorez mult! Mi-ai salvat copiii.

— A... Ziua a șaptea! Mă așteptam la a cincea. De altfel e tot una. Să se dea praful acesta dimineața și seara. Cu compre-

sul să se urmeze. Plapoma asta grea se poate înlocui cu una mai ușoară. Fiului dați-i vreo băutură acră. Mîne seară revin.

Și dînd ușor din cap, cu mersu-i măsurat, de general, celebritatea păși spre scară.

II

O zi senină, străvezie, puțin geroasă, una din acele zile de toamnă, în care ușor te împaci și cu frigul, și cu umezeala, și cu galoși grei. Aerul e până într'atîta de străveziu, încît se vede ciocul unei ciori depe clopotnița cea mai înaltă; e întreg pătruns de mirosul toamnei. Cum eșim în stradă, obrații ni se acopăr de o rumeneală sănătoasă, care amintește un măr bun de Crimeia. Galbenele foi, demult căzute, cu răbdare așteaptă prima zăpadă și, călcate cu picioarele, lucesc în soare ca aurul, răspîndind luciri ca cervonții. Natura adoarme încet, liniștit. Nici o adiere, nici un sunet. Nemișcată și mută, obosită parcă din timpul iernei și verii, natura se răsfăță subt caldele și mîngîioasele raze ale soarelui, și privind această liniște, ne vine și nouă să ne liniștim...

Așa era ziua cînd Marusea și Egorușca ședeau lingă fereastră și așteptau pentru ultima dată pe Toporcov. Lumina care încălzește și mîngie, bătea și în ferestrele Priclonschilor, juca pe covoare, pe scaune, pe pian. Totul era înecat de această lumină. Marusea și Egorușca se uitau pe fereastră în stradă și-și serbau însănătoșirea. Convalescenții, mai ales dacă-s tineri, întotdeauna sînt foarte fericiți: simt și înțeleg sănătatea,—ceiace omul sănătos de obicei nu simte și nu înțelege. Sănătatea e libertate, și cine se bucură de conștiința libertății, ca cei liberați? Marusea și Egorușca se simțeau liberați în fiecare minut. Ce bine le era! Ar fi vrut să respire, să se uite în fereastră, să se miște, într'un cuvînt să trăiască, și aceste dorinți le îndeplineau în fiecare secundă. Furov care protesta polițele, cancanurile, purtarea lui Egorușca, sărăcia,—toate fură uitate. Nu fură uitate numai lucruri plăcute și care nu turbură: timpul frumos, balurile apropiate, buna mămă și... doctorul. Marusea rîdea și vorbea fără încetare. Tema principală a conversațiilor era doctorul, pe care îl așteptau la tot minutul.

— Om extraordinar, om atotputernic!—zicea Marusea.—Cît e de atotputernică arta lui! Gîndește-te, Georges, cît eroism: să te lupți cu natura și să învingi!

Și vorbea punînd, cu mîinile și cu picioarele, după fiecare frază, umflată, dar exprimată sincer, cite un mare semn de exclamație.

Egorușca asculta vorba entuziastă a surorii, clipea din ochi și întărea. Respecta și el figura severă a lui Toporcov și era sigur că-i datorește însănătoșirea numai lui. Maman ședea alături și, radioasă, plină de fericire, împărțasea entuziasmul lor.

li plăcea la Toporcov nu numai știința de a vindeca, ci și „soliditatea“ pe care reuși s'o cetească pe fața doctorului.

Oamenilor bătrâni le place, nu știu de ce, această „soliditate“...

— Păcat numai că-i... că-i de origine așa de joasă,—zise prințesa, aruncînd ficeii o privire sfioasă.—Și nici profesia nu-i... așa de curată. Să scormonești veșnic prin murdării... Fi!

Tinăra prințesă roși deodată și trecu pe alt fotoliu, mai departe de mama. Se simți stîmjenit și Egorușca.

Egorușca nu putea suferi fudulia și aerele aristocratice.

Sărăcia învață pe oricine! I s'a întîmplat nu odată să încerce pe pielea lui aerele unor oameni care erau mai bogați decît el.

— În vremurile de azi, Mutter,—zise, zmuncind disprețuitor din umeri:—cine are un cap pe umeri și un buzunar plin, acela e și de origine bună, iar la cine, în loc de cap, e șezutul trupului omenesc, și în loc de buzunar, o beșică de săpun,—acela e zero-laca așa!

Vorbînd așa, Egorușca făcea pe papagalul. Exact aceste cuvinte le auzise acun vreo două luni dela un seminarist, cu care s'a bătut într'o sală de biliard.

— Cu plăcere ași schimba principatul meu pe capul și buzunarul lui,—adăogă Egorușca.

Marusea ridică asupra fratelui o privire plină de mulțumire.

— Eu ași spune multe, maman, dar dumneata n'ai să înțelegi,—zise oftînd. Pe dumneata nimic nu te poate schimba. Păcat!

Bătrîna prințesă, prinsă în flagrant delict de înapoiare se încurcă și începu să se dezvinovățească.

— De altfel la Petersburg eu am cunoscut pe un doctor... un baron,—zise.—Da, da... Și în străinătate de asemenea... Adevărat... Cartea înseamnă mult... Ei, da...

La unu sosi Toporcov. Intră cași la întăia dată : intră grav, fără să se uite la nimeni.

— Nu vei întrebuința băuturi spirtoase și vei evita pe cît cu puțință excesele,—se adresă cătră Egorușca, lăsînd pălăria.—Vei urmări ficatul. Il ai și așa destul de mărit. Creșterea aceasta trebuie atribuită în întregime întrebuințării de băuturi. Vei bea apele recomandate.

Și întorcîndu-se cătră Marusea, îi dădu și ei cîteva sfaturi definitive.

Marusea ascultă cu luare aminte, ca la o poveste interesantă, privind pe omul savant drept în ochi.

— Așa. Cred că ați înțeles?—întrebă Toporcov.

— O, da! Merci.

Vizita ținu exact patru minute.

Toporcov tuși, își luă pălăria și făcu din cap, ca semn de rămas bun. Marusea și Egorușca înfipseră privirea în ochii mamei. Marusea se înroși chiar.

Bătrîna prințesă, legănîndu-se ca o rață și înroșindu-se, se apropie de doctor și cu stîngăcie puse mîna în pumnul alb al doctorului.

— Dă-mi voe să-ți mulțumesc!

Egorușca și Marusea lăsară ochii în jos. Toporcov ridică

pumnul la ochelari și zări fișicul. Fără sfială și fără să lase ochii în jos, își udă un deget în gură și numără încetișor biletele de bancă. Numără 12 cite 25. Pe fața lui Toporcov trecu un noursă luminos, ceva ca o lucire, cu care se zugrăvesc sfinții; gura fu atinsă puțin de un zîmbet. După toate aparențele era foarte mulțumit. După ce numără banii și-i puse în buzunar, făcu încă odată semn din cap și se întoarse spre ușă.

Bătrîna, Marusea și Egorușca înfipseră ochii în spatele doctorului și toți înțeleseră deodată că li se strînge inima. Ochii se încălziră de un sentiment frumos: omul acesta pleca și n'are să mai vie, și ei se deprinseseră cu pașii lui măsurăți, cu vocea care apăsa pe fiecare cuvînt, și fața lui serioasă. În capul bătrînei miji o idee. Se gîndi deodată să-i arate un pic de dragoste, acestui om de lemn. Se gîndi:

„Un orfan, sărmanul, singur-singurel...”

— Doctore,—zise cu glas moale, de femeie bătrînă.

— Doctorul se întoarse.

— Poftim?

— N'ai lua cu noi o ceașcă de cafea? Te rog.

Toporcov încreși fruntea și scoase încet ceasul din buzunar. După ce se uită la ceas și se gîndi puțin, zise:

— Beau un ceaiu.

— Mă rog, ia loc! Iaca ici!

Toporcov lăsă pălăria și se așeză pe scaun,—se așeză drept, ca un manechin, căruia i-au îndoit genunchii și i-au îndreptat umerii și gîtul.

Bătrîna și Marusea se puseră la pregătiri. Marusei i se măriră ochii, deveniră îngrijorați, parcă i s'ar fi dat o problemă de nerezolvit. Nichifor, în fracul lui negru și uzat și mănuși sure, începu să alerge prin toate odăile. În toate colțurile casei începu să zîngănească vesela pentru ceaiu. Pe Egorușca îl chemară încet, misterios.

În așteptarea ceaiului Toporcov stătu vro zece minute. Stătea și se uita la pedala pianului, nemișcat, fără un sunet. În sfîrșit se deschise ușa salonului. Se arătă Nichifor, radios, cu o tabla mare în mîni. Pe tabla stăteau în suporturi de argint două pahare: unul pentru doctor, altul pentru Egorușca. În jurul paharelor, păstrînd o severă simetrie, stăteau ceștile cu cremă și cu caimac, zaharul cu cleștele, farfuriile cu lămîie, furculița și pesmeții.

După Nichifor mergea, cu fața slăbită și gravă, Egorușca.

Convoiuil îl încheia bătrîna prințesă, cu fruntea asudată, și Marusea, cu ochii măriți.

— Mă rog!—se adresă bătrîna către doctor.

Egorușca luă paharul, se dădu la o parte și gustă cu băgare de seamă. Toporcov luă paharul și gustă și el. Mama și fiica se așezară la o parte și se puseră să studieze figura doctorului.

— Poate nu-i dulce?—zise bătrîna.

— Nu, e destul de dulce.

Și cum era de așteptat, începu tăcerea — penibilă, uricioasă, în timpul căreia te simți, nu știi de ce, grozav de stinjenit, încurcat... Doctorul bea și tăcea. Ignora, evident, pe cei din juru-și nu vedea dinaintea sa, decît ceaiul.

Bătrîna și Marusea, care grozav ar fi dorit să vorbească cu un om deștept, nu știau de unde să înceapă; amîndouă se temeau să nu pară niște proaste. Egorușca se uita la doctor, și se cunoștea după ochi că tot vrea să întrebe ceva dar nu se poate hotări. Se făcuse o liniște de mormînt, întreruptă din cînd în cînd de sunetele înghițiturilor. Toporcov înghițea cu zgomot. Se cunoștea că nu se jenează și bea cum îi place. Înghițind, scotea niște sunete asemănătoare cu sunetul „glî”. Ceaiul înghițit cădea parcă din gură undeva, ca într'o prăpastie, și acolo se izbea de ceva mare și neted. Tăcerea mai era întreruptă din cînd în cînd și de Nichifor, care mereu clefăia din buze, parcă ar fi prețuit pe musafir după gust.

— Să fie adevărat că cică-i vătămător să fumezi? — se hotări în sfîrșit Egorușca.

— Nicotina, alcaloidul tutunului, acționează asupra organismului ca o otravă puternică. Otrava introdusă în organism de fiecare țigară e minimă, în schimb introducerea e îndelungată. Cantitatea otrăvirii, cași energia ei, se află în raport invers cu timpul consumației.

Bătrîna și fiica se uitară una la alta: cît e de deștept! Egorușca începu să clipească din ochi și-și lungi figura-i de pește. N'a înțeles, sărmanul.

— La noi, în regiment, — începu el, vrînd să aducă conversația savantă la una obișnuită: — era un ofițer, unul Coșecichin, băiat foarte cum se cade. Grozav sămăna cu dumneata! Grozav! Ca două picături de apă! Imposibil chiar de deosebit. Nu ți-i rudă?

În loc de răspuns, doctorul înghiți cu zgomot, și colțurile gurii i se ridicară puțin și se încrețiră într'un zîmbet de dispreț. Se cunoștea că disprețuește pe Egorușca.

— Mă rog, doctore, eu m'am însănătoșat cu totul? — întreabă Marusea. — Pot eu să contez pe o însănătoșire complectă?

— Cred. Contez pe o însănătoșire complectă, pe baza...

Și doctorul, ținînd capul sus și uitîndu-se la Marusea drept în față, începu să vorbească despre rezultatele inflamațiilor de plămîni. Vorbea măsurat, apăsînd asupra fiecărui cuvînt, fără să rîdice, fără să scadă vocea. Il ascultau mai mult decît cu plăcere, — cu deliciu; din nenorocire acest om rece nu știa să popularizeze și nu credea necesar a se insinua în creerii altora. Rosti de cîteva ori cuvîntul „abces” fermentația lactică, și în general vorbea foarte bine și frumos, dar foarte neînțeles. Rosti o lecție întregă, împestrîțată de termeni medicali, și nu spuse o singură frază pe care s'o fi înțeles cei care îl ascultau. Toate astea însă nu împiedecau pe ascultători să stea cu gurile căscate și să se uite la savant aproape cu evlavie; Marusea nu-și deslipea ochii de gura lui și

prindea fiecare vorbă. Se uita la el și compara figura lui cu alte figuri pe care le vedea în fiecare zi. Cît de neasămănătoare erau cu această figură savantă și obosită, fețele slăbite și timpite de beție ale curtezanilor ei, prietînii lui Egorușca, care o plictiseau zilnic cu vizitele lor! Figuri de bețivani și derbedei dela care ea, Marusea, n'a auzit odată o singură vorbă bună, o vorbă cum se cade, și nu făceau nici cît pingelele acestei figuri reci, impasibile, dar inteligente, trufașe.

„O figură admirabilă!—se gîndea Marusea, încîntată, și de figură, și de voce, și de vorbe.—„Ce inteligență și cîte cunoștinți! Dece Georges e militar? Dece nu-i și el un savant“?

Egorușca se uita la doctor cu înduioșare și admirație și se gîndea:

„Dacă vorbește despre lucruri înalte, va să zică ne consideră drept persoane inteligente. E bine că ne-am creat situația asta în societate. Dar eu am făcut grozav de prost, că am născocit minciuna despre Cașecichin“.

După ce doctorul sfîrși lecția, ascultătorii oftară adînc, parcă ar fi făcut un act de mare însemnătate.

— Ce bine e să știi totul!—oîță bătrîna.

Marusea se ridică și, cași cum ar fi vrut să mulțumească doctorului pentru lecția ținută, se așeză la pian și atinse clapele. Grozav ar fi dorit să atragă pe doctor într'o conversație, să-l atragă mai adînc, mai simțitor, și muzica întotdeauna aduce după ea conversația. Vroia să-și arate și aptitudinile față de un om deștept și înțelegător.

— Asta-i din Chopin,—începu bătrîna, zîmbind cu un zîmbet lînced și ținînd mîinile ca o elevă de pension.—O bucată admirabilă! Eu, doctore, pot să mă laud. Marusea e și o cîntăreață admirabilă. Eleva mea... Pe vremea mea posedam o voce splendidă. Iar asta... O cunoști?

Și bătrîna rosti familia unei cunoscute cîntărețe ruse.

— Imi datorește... Da-a... I-am dat lecții. Era drăguță fata! Era și cam rudă cu răposatul meu prinț. Îți place muzica vocală? Dar ce mai întreb? Cui nu-i place muzica vocală?

Marusea începu să cînte partea cea mai bună din vals și se întoarse zîmbind. Voia să cetească pe fața doctorului ce impresie i-a produs jocul?

Dar n'a reușit să cetească nimic. Fața doctorului era cași mai înainte, neturburată și rece. Doctorul își sfîrșea în grabă ceaiul.

— Eu sînt înamorată de pasagiul ăsta,—zise Marusea.

— Mulțumesc,—zise doctorul.—Mai mult nu vreau.

Trase ultima înghițitură, se ridică și-și luă pălăria, fără să arate cea mai mică dorință de a asculta valsul până la urmă. Bătrîna sări. Marusea se încurcă și, jignită, închise pianul.—pleci?—începu bătrîna, foarte întunecată.—Nu mai vrei? Sper, doctore... Acuma știi drumul. Seara, cîndva... Nu ne uita...

Doctorul făcu de două ori din cap, strînse cu stîngăcie mîina întinsă a tinerei prințese, și plecă tăcut la blana lui.

— Ghiată! Lemn!—începu bătrîna prinţesă după plecarea doctorului.—Ingrozitor! Nu ştie să ridă, parcă-i de lemn! Degeaba i-ai cîntat, Marie! Parcă ar fi rămas numai pentru ceaiu! A băut şi a plecat!

— Dar cît e de deştept, maman! E foarte inteligent! Cu cine să vorbească el aici? Eu îs o ignorantă, Georges e ascuns şi mereu face... Parcă noi putem să susţinem o conversaţie inteligentă? Nu.

— Cică e un plebeu! Cică-i nepotul lui Nichifor!—zise Egoruşca, bînd crema din cănuţele de lapte. — L-aţi văzut? Raţional, indiferent, subiectiv... Iac'ăşa toarnă, afurisitul! Plebe-eu? Dar trăsura! Uitaţi-vă! Şic!

Şi tustrei se uitară pe fereastră la trăsura în care se aşeza celebritatea în marea-i blană de urs. Bătrîna se înroşi de invidie, iar Egoruşca clipi semnificativ dintr'un ochiu şi şueră. Marusea n'a văzut trăsura. N'avu cînd s'o vadă: ea se uita la doctorul care i-a produs o impresie puternică. Un lucru nou pe cine nu impresionează?

Şi pentru Marusea, Toporov era ceva prea nou...

Căzu întâia zăpadă, după ea a doua, a treia, şi începu iarna cu gerurile ei crîncene, cu nămeţi şi furturi pela ştreşine... Iarna nu-i plăcută şi nu pot fi crezuţi cei care spun că le place. Frig în stradă, fum prin odăi, udeală în galoşi. Cînd aspră ca o soacră, cînd plîngătoare, ca o fată bătrînă, cu fermecătoarele ei nopţi cu lună, cu troici, vînători, concerte şi baluri, iarna te plictiseşte foarte iute şi ţine prea lung, ca să poată otrăvi nu o singură viaţă fizică şi fără cămin.

În casa prinţilor Priclonschiî viaţa îşi urma mersul ei obişnuit. Egoruşca şi Marusea se însănătoşiră cu totul, şi nu-i mai consideră bolnavi nici mama. Lucrurile, caşi mai înainte, nici gînd n'aveau să se îndrepte; mergeau tot mai rău şi mai rău, banii se împuţinau din ce în ce. Prinţesa amanetă şi răsamanetă toate bijuteriile, moştenite şi agonisite. Nichifor flecărea, caşi mai înainte, în prăvălioara vecină: că stăpînii îi sînt datori trei sute de ruble şi că nici gînd n'au să plătească. La fel se plîngea şi bucătarul căruia, din compătimire, negustorul îi dăruia cizmele sale cele vechi. Furov deveni şi mai încăpăţînat. Nu mai primea nici o amîinare şi răspundea prinţesei cu obrăznicii, cînd era rugat să mai aştepte cu protestarea poliţei. După pilda lui Furov începură să facă gură şi alţi creditori. Se plănua, pare-se, un concurs de urmărire.

Perna bătrînei prinţese nu se mai usca de lacrimi. În timpul zilei bătrîna se mai stăpînea, dar noaptea dădea libertate deplină lacrărilor şi plîngea până în ziua. Nu trebuia mers departe pentru a găsi pricina acestui plîns. Pricinile erau aproape de tot şi băteau la ochi prin claritatea lor. Sărăcia, amorul propriu, insultată zilnic... de cine? De nişte fiinţi inferioare, fel de fel de Furovi, de bucătari, negustoraşi. Lucrurile scumpe inimii mergeau la amanetat, despărţirea de ele o junghia pe prinţesă drept în inimă. Egoruşca ducea, caşi mai înainte, o viaţă dezordonată. Marusea

stătea încă fără rost... Puține erau motivele pentru lacrimi? Viitorul era neguros, dar și prin negură prințesa zărea niște fantome sinistre. Slabă era nădejdea în acest viitor... Viitorul era de temut, nu de sperat.

Banii se împruștau din ce în ce, iar Egorușca chefua tot mai mult și mai mult, bea stăruitor, cu înverșunare, parcă ar fi vrut să cîștige timpul pierdut cu boala. Bea tot ce avea și n'avea, al său și al altora. În destrăbălarea lui era sfruntat și obraznic la culme. Să împrumute la cel dintău venit, nu-l costa nimic. A se așeza la cărți fără un ban în buzunar era în obiceiul lui, iar să bea și să minince pe socoteala altuia, să-i tragă o plimbare cu șic, cu birja altuia și să nu plătească—nu era nimic. Se schimbase foarte puțin: mai înainte se supăra cînd era luat în ris, acuma numai se rușina puțin, cînd îl scoteau cu ghionturi, sau numai de mină.

Se schimbă însă Marusea care descoperise o noutate și o noutate teribilă. Incepu să-și piardă iluziile despre frate. Cine știe din ce, începu deodată a i se părea că Georges nu seamănă a om nerecunoscut, neînțeles, că e pur și simplu un om ca toți oamenii, ba chiar mai rău... Nu mai credea în amorul lui desnădăjduit. O teribilă noutate! Stînd zile întregi la fereastră și uîtîndu-se fără scop în stradă, căuta să-și închipue figura fratelui și să cetească ceva ce n'admite deceptia; și nu reuși să cetească pe această figură ștearsă, decît atîta: „un om de nimic, un om stricat“. Alături de figura aceasta treceau prin închipuirea ei figurile tovarășilor lui, figurile musafirilor, babe—consolatoare, pretendenți și fața mamei însă-și, plîngătoare și istovită de amărăciune,—și inima sărmanei Marusea se strîngea de durere. Cît e de meschin totul, cît de incolor și sarbăd, cît de stupid, plicticos și mort, în mijlocul acestor oameni, scumpi, rude prin sînge, dar nuli!

Uritul îi strîngea inima, și i se oprea respirația la o dorință, pătimașă și eretică... Avea momente cînd ar fi vroit să fugă, dar unde? Acolo, se înțelege, unde trăesc oameni care nu tremură în fața sărăciei, nu trăesc în desfrîu, muncesc, nu stau de vorbă zile întregi cu babe idioate și nătărăi beți. Și în închipuirea Marusei stătea înfiptă ca un cuiu o singură figură detreabă și înțeleaptă; pe această figură cetea ea, și inteligență, și o infinitate de cunoștinți, și oboseală. Figura asta nu se putea uita. O vedea în fiecare zi, și anume în acele momente fericite, cînd posesorul ei muncea, sau părea că muncește.

Doctorul Toporcov zbură în fiecare zi pe lingă locuința Priclonschilor, în sania sa luxoasă, cu blana de urs pe genunchi, și vizitiul lui gros. Clienți avea foarte mulți. Făcea vizite disdedimează până seara tîrziu, și într'o singură zi cutreera toate străzile și ulicioarele. În sanie ședea, cași în fotoliu: grav, ținînd drept capul și umerii, fără să se uite înlături. De după gulerul moale al blănii de urs nu se vedea decît fruntea lui albă, netedă, și ochelarii de aur; dar pentru Marusea era destul și atîta. Ei i se părea că din

ochii acestui binefăcător al omenirii trec prin ochelari niște raze reci, mîndre, disprețuitoare.

„Acest om are drept să disprețuiască! — se gîndea Marusea. — E un înțelept! Ce sanie luxoasă totuși, ce cai minunați! Și e un fost rob!.. De altfel trebuie să fie cineva, ca să se nască lacheu, și să ajungă, cum a ajuns el, inabordabil!“

Singură Marusea își mai amintea de doctor, ceilalți începură să-l uite, și în curînd l-ar fi uitat cu desăvîrșire, dacă nu le amintea singur. Și le aminti într'un chip prea simțitor...

A doua zi de Crăciun, la amiază, pe cînd Priclonschii erau acasă, în antreu, sfios, zbirnîi clopoțelul. Nichifor deschise ușa.

— Drăguța de prințesă e aca-asă? — se auzi în antreu o voce de bătrînă, și fără a aștepta răspuns, în salon pătrunse o băbușcă. — Bine v'am găsit, prințesă drăguță, excelență... binefăcătoarea noastră! Ce mai faceți, excelența voastră?

— Ce poțtești? — întrebă prințesa, uitîndu-se curioasă la bătrînă.

Egorușca pufni în pumn. Capul bătrînei îi aminti un mic pene galbăn și răscopt, cu codița în sus.

— Nu mă recunoașteți, drăguța mea? Se poate? Dar pe Prohorovna ați uitat-o? Am ridicat pe prințisorul vostru.

Și băbușca se tîri pînă la Egorușca și-l sărută iute pe piept și mîna.

— Nu înțeleg, — bombăni Egorușca, supărat și ștergîndu-și mîna de surtuc. — Dobitocul ăsta bătrîn de Nichifor lasă să intre tot felul de lepădă...

— Ce poțtești? — repetă prințesa, și i se păru că dinspre bătrînă vine un miros tare de untdelemn.

Bătrîna se așeză într'un fotoliu, și după o lungă introducere, zîmbind și cochetînd (pețitoarele totdeauna cochetează) declară, că prințesa are marfă, iar ea, băbușca — un negustor. Marusea se înroși deodată. Egorușca pufni și se apropie curios de babă.

— Ciudat, — zise prințesa. — Ai venit, va să zică, în pețitorie? Te felicit, Marie, pentru logodnic! Dar cine-i? Se poate ști?

Băbușca începu să gîfîie, băgă mîna în buzunar și scoase de acolo o batistă roșie de cit. După ce îi dezlegă cîteva noduri, o scutură deasupra mesei, și împreună cu un degetar, căzu și o fotografie.

Toți strîmbară din nas: dinspre batista roșie cu flori galbene veni miros de tutun.

Prințesa luă fotografia și o apropie alene de ochi.

— O frumuseță, drăguța mamei, — începu baba. — Bogat, nobil... Un om minunat, nu bea...

Prințesa se înroși și dete fotografia Marusei. Marusea se îngălbeni.

— Ciudat, — zise prințesa. — Doctorul, dacă dorește, putea, cred, să vie și singur... Intervențiile n'au de loc ce căuta... Un om cult, și deodată... El te-a trimis? Personal?

— Da... Tare i-ați plăcut... Familie bună.

Marusea țipă deodată și, strângînd în mînă fotografia, se repezi nebună din salon.

— Ciudat,—urmă prințesa.—Extraordinar... Nici nu știu ce să-ți răspund... Nu m'am așteptat deloc la așa ceva dela doctorul... La ce era să te trudești dumneata? Doctorul putea să poftască și singur... e jignitor chiar... Apoi până și negustorii au început azi să trăiască altfel.

— Hm!—mormăi Egorușca, uitîndu-se cu dispreț la capul bătrînei.

Mult ar fi dat husarul în retragere, să i se îngăduie să dea măcar o sfilă în acest cap! Nu putea suferi babele, cum nu poate suferi un cine mare pisicile, și-l apuca un entuziasm curat cînesc, cînd vedea un cap sămănînd a zămos.

— De, cuconiță,—zise bătrîna, offînd.—Deși nu-i neam de prinț, pot să spun că prințesa-mamă... Ați fost doar bine făcătorii noștri. Oh, păcatele noastre! Și parcă nu-i nobil? A căpătat și învățătură de tot felul, e și bogat, și cu lux de tot felul l-a înzestrat Maica Cerească. Dar dacă doriți să vie, poftim... Vine, cum nu? De ce să nu vie? De venit se poate...

Și luînd pe prințesa de un umăr, bătrîna o trase cătră ea și-i șopti la ureche:

—Șeaizeci de mii... cere... Se înțelege! Nevasta-i nevastă, și banii—bani! Știți și singuri... Eu, zice, nevastă fără bani nu iau, fiindcă ea trebuie să aibă tot felul de plăceri... Să aibă capitalul ei...

Prințesa deveni stacojie și, foșnînd cu rochia ei grea, se ridică depe fotoliu.

— Fii bună să spui doctorului că noi sîntem foarte mirați,—zise.—Jigniți... Așa nu se poate. Mai mult nu pot să-ți spun nimic... Tu, Georges, de ce taci? Să plece! Poți pierde orice răbdare!

După plecarea peșitoarei prințesa se luă de cap, căzu pe divan și începu să geamă:

— Iată unde am ajuns! Doamne! Un doctoraș oarecare, o scîrnăvie, lacheul de erii ne face propuneri! Nobil! Ha! Ha! Ce mai nobleță! Trimite peșitoare! Dacă nu-i tatăl vostru... N'ar lăsa el lucrul ăsta așa! O ființă meschină și un dobitoc. Un Cham!

Dar nu era prințesa atît de jignită pentru că pe fiica ei o pește un plebeu, pe cît—fiindcă i se cereau șaizeci de mii, pe care ea nu le avea. Cea mai mică aluzie la sărăcia ei o jigneau. S'a bocit până seara tîrziu, și noaptea se trezi de două ori, ca să mai plîngă...

Dar vizita peșitoarei nu lăsă asupra nimănui impresia pe care o lăsă asupra Marusei. Sărmana fetiță fu cuprinsă de o febră teribilă. Tremurînd din tot trupul, căzu în așternut, și-ascunse căpușorul înfierbîntat sub pernă, și începu pe cît era în stare, să rezolve chestia:

— Cu puțință?

O întrebare în adevăr grea: Marusea nici nu mai știa ce

răspuns să-și dea. Întrebarea asta exprima și mirare, și turburare, și bucurie ascunsă, pe care,—cine știe de ce,—se rușina să și-o mărturisească, și pe care ar fi vrut s'o ascundă de ea însăși.

— Cu puțință?! El, Toporcov... Nu se poate! E vre-o încurcătură... A mințit baba!

Și în același timp visurile cele mai dulci, cele mai tainice, fermecătoarele visuri, de care se topește sufletul și se înfierbîntă capul, începură să-i furnice prin creeri, și un extaz inexplicabil coprinse toată mica ei făptură. El, Toporcov, vrea să facă din ea nevasta lui... Și e atît de frumos, atît de nostim, deștept! Și-a închinat viața omenirii și... umbă într'o sanie atît de luxoasă!

— Cu puțință?! Pe dînsul ea îl poate iubi!—hotărî Marusea spre seară.—O, eu consimt! Sint liberă de orice prejudecăți și plec cu acest rob la marginea lumii! Să zică mama măcar o singură vorbă,—și plec dela ea! Eu consimt!

Celelalte chestii, secundare și mai puțin importante, n'avea cînd să le rezolve. Nu ele o preocupau. Ce are a face peșitoarea? De ce și de cînd a început el s'o iubească? De ce nu se arată singur, dacă o iubește? Ce-i pasă ei de aceste întrebări și altele la fel? Era izbită, mirată... fericită... pentru ea era destul și atîta!

— Primesc!—șoptea, căutînd să-și zugrăvească prin închipuire figura lui cu ochelari de aur, prin care privesc ochi inteligenți, serioși, oboșiți.—Las să vie. Primesc.

Și pe cînd Marusea se sbuciuma în așternut și simțea cu toată ființa ei cum o arde fericirea, peșitoarea cutreera casele negustorești și cu o mîină darnică împrăștiă fotografiile doctorului. Trecînd dintr'o casă bogată la alta, bătrîna căuta marfa, pentru care putea recomanda pe „nobilul“ cumpărător. Toporcov n'o trimisese special la Priclonschii. A trimis-o „unde vrea ea“. Căsătoria sa, de care simțea nevoe, o privea cu indiferență, pentru dînsul era tot una, unde a intrat baba... Lui îi trebuiau... șaizeci de mii. Șaizeci de mii, nu mai puțin! Casa pe care vroia s'o cumpere, nu i-o cedau mai eștin. Să împrumute suma asta, n'avea unde, o amînare a plășii nu se primea. Rămînea un singur lucru: Să se însoare cu bani,—ceiace și făcea. Marusea în dorința lui de a se încurca în legăturile căsniciei n'avea nici cea mai mică vină!

La ceasul unu din noapte în odaia Marusei intră încet Egorușca. Marusea era dezbrăcată și se silea să adoarmă. Fericirea neașteaptă o obosise. Marusea ar fi vrut să-și liniștească măcar cîtuși de puțin inima, care bătea fără răgaz și, cum i se părea ei, peste toată casa. În fiecare zbîrcitură depe fața lui Egorușca se ascundeau o mie de secrete. Egorușca tuși misterios, se uită semnificativ la Marusea și, cași cum ar fi vrut să-i comunice ceva grozav de important și secret, se așeză la picioarele ei și se plecă puțin spre ea, ca să fie auzit mai bine.

— Știi ce-am să-ți spun, Mașa?—începu încet.—Îți spun pe față... Părerea mea o știi... Fiîndcă doresc tot fericirea ta... Dormi? Tot pentru fericirea ta: mărită-te cu ăsta... cu Toporcov! Nu face

nazuri, mărită-te și... gata! E un om în toate privințele... Și bogat. Nu-i nimic, că-i dintr'o pătură de jos. Să nu-ți pese!

Marusea închise ochii mai tare. Ii era rușine. În același timp îi plăcea foarte mult că fratele său simpatizează pe Toporcov.

— În schimb e bogat! Cel puțin n'ai să stai fără pâine. Până să-ți vie un prinț sau un conte, te pomenesti că crăpi de foame... Noi n'avem doar o copeică! Fiuchi! Gol! Dormi? A? Tăcerea—semn de învoire.

Marusea zîmbi. Egorușca începu să ridă, și cu putere—pentru întâia dată în viață—ii sărută mîna...

— Mărită-te! E un om cult. Și cît de bine are să ne fie! Bătrîna n'are să mai urle!

Și Egorușca se cufundă în visuri. După ce se mai gîndi, clătina din cap și zise:

— Numai iată ce nu înțeleg... Dece dracu a trimis el baba aceea? Dece n'a venit el singur? Aici parcă n'ar fi lucru curat... Asta nu-i omul care să trimită peștoare.

„Așa-i,—se gîndi Marusea,—tresărînd, fără să știe de ce,—nu-i lucru curat... E stupid să trimiți peștoare. Adevărat, ce înseamnă asta?”

Egorușca, de obicei incapabil să găsească o explicație, de astădată o găsi.

— De altfel singur n'are cînd bate străzile. E ocupat toată ziua. Aleargă ca un zmintit după bolnavi.

Marusea se liniști, dar nu pentru mult timp. Egorușca tăcu puțin, apoi zise:

— Și iată încă ce nu pot înțelege: a poruncit zgripturoaicei asteia să spună, că zestrea să nu fie mai mică de șizeci de mii. Ai auzit? Altfel cică nu se poate.

Marusea deodată deschise ochii, tresări din tot trupul, se ridică iute și se așeză,—uitînd chiar să-și acopere umerii cu plapoma. Ochii îi scăpărară, obrajii se aprinseră.

— Bătrîna a spus? —întrebă, zmuncînd pe Egorușca de mîna.—Spune-i că mințe! Acești oameni, asemenea oameni, ca dînsul adecă... nu pot vorbi asemenea lucruri. El și... bani! Ha! Ha! Asemenea jосnicie o pot bănui numai cei care nu știu cît e de mîndru, cît e de cînsit, de dezinteresat! Da! E un om admirabil!... Nu vor să-l înțeleagă!

— Și eu cred tot așa,—zise Egorușca.—Baba a mințit. A vrut probabil să se puie bine cu el. S'a deprins acolo, pela negustori!

Căpușorul Marusei făcu semn de aprobare și se cufundă iute sub pernă. Egorușca se ridică și se întinse.

— Mama urlă,—zise.—Dar noi nu ne uităm la ea. Va să zică așa? Consimți? Foarte bine. Mofhuri? La ce? Doctoreasă... Ha! Ha! Doctoreasă!

Egorușca lovi pe Marusea peste tălpi și, foarte mulțumit, eși din odae. Culcîndu-se să doarmă, plănui în cap o lungă listă de musafiri, pe care o să-i învițe la nuntă.

„Șampania are să trebuiască luată dela Aboltuhov.—se gîndea, adormind.—Mezeluri dela Corciatov. La ăsta icrele îs proaspete. Apoi și omarii...

A doua zi dimineață Marusea, îmbrăcată simplu, dar cu îngrijire și nu fără cochetărie, ședea lîngă fereastră și aștepta. La ora unsprezece Toporcov zbură pe lîngă ei, dar nu se opri. După masă mai zbură odată, cu negrii lui ca pana corbului, chiar pe sub ferestre, dar nu numai nu s'a oprit la ei, ci nu s'a uitat măcar la fereastră, lîngă care ședea Marusea cu o panglică roz pe cap.

„N'are cînd, se gîndea Marusea, admirîndu-l. — Vine Duminică“...

Dar nu veni nici Duminică. Nu veni nici peste o lună, nici peste două, nici peste trei... Se înțelege că la Priclonschi nici nu se gîndea, iar Marusea aștepta și slăbea de așteptare... Mici pisici, și nu obișnuite, ci cu unghii lungi și galbene îi sfîșiau inima...

„Dece nu vine?—se gîndea.—Dece? A... Știu... E supărat, fiindcă... Fiindcă? Fiindcă mama s'a purtat așa de nedelicat cu bătrîna pețitoare. Acuma și-închipuie că eu nu-l mai pot iubi“...

— Dobi-toc!—bombănea Egorușca, care de vreo zece ori fusese pelă Aboltuhov și întrebese, dacă poate comanda șampanie de cea mai bună calitate.

După Paști, care avu loc la sfîrșitul lui Mart, Mărusea nu mai așteptă.

Odată Egorușca intră în odaia ei de dormit și, rîzînd cu hot și ură, raportă că „candidatul la însurătoare“ s'a încurcat cu o negustoreasă.

— Avem onoare a vă felicita. Avem onoare! Ha-ha-ha!

Această veste izbi prea crud pe mica eroină.

Își pierdu curajul, și nu o zi, ci luni întregi ființa ei personală durerea și disperarea; zmulse din păr panglicuța roz și începu să urască viața...

Dar cît e de nedrept și pîrtinitor sentimentul! Marusea găsi și aici o justificare a faptei lui. Nu degeaba a cetit ea atîtea romane, în care însurătorile și măritășurile se fac în ciuda persoanelor iubite, în ciudă, ca să dea a înțelege, ca să înțepe, ca să rănească...

„S'a însurat în ciudă cu o proastă!—se gîndea Marusea.—O, cît de rău am făcut noi, că ne-am purtat așa de jignitor față de pețitoarea lui! Niște oameni ca dînsul nu uită insulta!“.

Roșeața sănătoasă depe obraji dispăru, buzele pierdură obiceiul de a se așeza în zîmbet, creerii refuzară de a mai visa despre viitor. Și-a pierdut Marusea mințile! I se părea că odată cu Toporcov a dispărut scopul vieții sale. La ce îi mai trebuie viața, dacă în lotul ei au căzut numai nătărăii, paraziții, bețivii? O cuprinse ipohondria. Fără să observe nimic, fără să ție în seamă nimic, neascultînd nimic, se lăsă pradă unei vieți plictisite, incolore, de care sînt atît de capabile fecioarele noastre, bătrîne și tinere... Pe numeroșii pretendenți, rude, cunoscuți, nu-i lua în seamă. Afa-

cerile rele ale familiei le privea cu indiferență, cu apatie. Nu observă măcar cum a vindut banca palatul prinților Priclonschii, cu tot avutul lor istoric și familiar, și cum ea a fost nevoită să se mute în altă locuință, modestă și estină, în gust burghez. Totul era un somn lung și greu, care nu era lipsit totuși de visuri. Il visa pe Toporcov sub toate înfățișările lui: în sanie, cu blana lui, fără blană, șezînd, sau pășind grav... Viața-i consta în întregime din visuri.

Dar izbucni un tunet—și zbură visul depe ochii albaștri, cu gene de culoarea inului. La noua locuință prințesa-mamă, incapabilă să suporte ruina, muri, fără să lase copiilor, decît binecuvîntarea și cîteva rochii. Moartea ei fu o groaznică nenorocire pentru tînăra prințesă. Visul dispăru, ca să dea loc tristeții.

III

Sosi toamna, tot așa de umedă și murdară, cași în anul trecut.

Afară era o dimineată sură și lăcrămoasă. Nourii suri-închiși—parcă ar fi fost mînjiți cu noroiu,—cuprindeau cerul în întregime, și prin nemișcarea lor sîrneau o tristeță dureroasă. Soarele parcă n'ar fi existat, și timp de o săptămînă nici nu se arată, temîndu-se parcă să nu-și murdărească razele în mocirla subțire de pe pămînt.

Picăturile de ploae începură să bată în fereastră cu o putere deosebită, vîntul plîngea în coșuri și urla ca un cîne care și-a pierdut stăpînul... Nu se zărea o figură, pe care să nu cetești un plictis desnădăjduit.

Mai bine plictisul desnădăjduit decît acea tristeță fără margini, care se cetea în acea dimineată pe fața Marusei. Șlepăind prin noroiul subțire, eroina noastră se îndreptă cu pași șovăitori cătră locuința doctorului Toporcov. Ce caută acolo?

„Mă duc să mă vindec“,—se gîdea.

Dar să n'o credeți! Nu degeaba se cetește luptă pe fața ei...

Tînăra prințesă se apropie de locuința lui Toporcov și sfioasă, cu frica în suflet, trase de clopoțel. Peste un minut de după ușa se auziră pași. Marusea simți că îngheață și i se mlădie picioarele. În ușa clănțani încuietoearea, și Marusea dădu cu ochii de figura întrebătoare a unei noștine fete de casă.

— Doctorul e acasă?

— Noi azi nu primim. Mine!—răspunse fata și, tresărind de suflul umezelii, pași îndărăt.

Ușa fu trîntită chiar sub naull Marusei, se cutremură și se încuie cu zgomot.

Tînăra prințesă se rușină și o luă încet spre casă. Acasă o aștepta un spectacol gratuit, care o plictisea demult. Un spectacol care numai prințiar nu era!

În micul salonaș, pe divanul acoperit cu un cit nou și lucios, ședea prințul Egorușca. Ședea turcește, cu picioarele îndoite subț

el. Alături, pe dușamea, stătea tolănită prietena lui, Caleria Ivanovna. Jucau birlicul și beau. Prințul bea bere, Dulcinea lui—Maderă. Cîștigătorul, împreună cu dreptul de a da protivnicului o sfîrlă peste nas, căpăta și un dvugrivenic*. Pentru Caleria Ivanovna, ca damă, se făcea o mică concesie: în loc de dvugrivenic Caleria Ivanovna plătea cu o sărutare. Jocul acesta le procura amîndurora o plăcere nespasă. Se tăvăleau de ris, se pișcau, săreau la tot minutul din locurile lor și se luau unul după altul. Egorușca ajungea la extaz de „vișel“, ori de cîte ori cîștiga. Il în-cîntau grimasele cu care Caleria Ivanovna întorcea sărutul pierdut.

Caleria Ivanovna, o brună lungă și subțire, cu niște sprincene grozav de negre și niște ochi bulbucați ca de rac, venea pela Egorușca în fiecare zi. Venea la Priclonschi pela zece dimineața, bea la ei ceaiu, stătea la masă la amiază și seara, și la ceasul unul din noapte pleca. Egorușca o asigura pe soră-sa că Caleria Ivanovna e cîntăreață, că e o damă foarte onorabilă, și așa mai departe.

— Încearcă să vorbești cu ea,—o încredința Egorușca.— Foarte deșteaptă, grozav!

Nichifor pare să fi avut mai multă dreptate, numind pe Caleria Ivanovna tîrfă și Cavaleria Ivanovna. O ura din tot sufletul și turba cînd trebuia s'o servească. Simțea adevărul, și instinctul de slugă veche și credincioasă îi spunea că locul acestei femei nu-i lîngă stăpînii lui...

Caleria Ivanovna e mărginită și proastă, dar asta n'o împiedică de a pleca dela Priclonschi în fiecare zi cu stomacul plin, cu cîștig în buzunar și cu încredințarea că fără ea aici nu se poate trăi. E femeia unui servitor de club, atîta; dar asta n'o împiedica de a fi stăpînă deplină în casa Priclonschilor. Acestei scroafe îi plăcea să se urce cu picioarele pe masă.

Marusea trăia din pensia pe care o primea după moartea tatălui. Pensia tatălui ei era mai mare decît o pensie obișnuită de general, dar partea Marusei era minimă. Totuși chiar această parte ar fi fost deajuns pentru a-i îngădui o viață onorabilă, dacă Egorușca n'ar fi avut atîtea fantezii.

El care nu voia și nu știa să muncească,—nu voia să creadă că-i sărac și-și eșea din sărite cînd era forțat să se împace cu împrejurările și să-și modereze chefurile după puțință.

— Caleriei Ivanovnei nu-i place carnea de vișel,—zicea de-seori Marusei.—Pentru ea trebuie fripți niște pui. Dracu să vă mai înțeleagă: vă apucați de făcut gospodărie, și nu vă pricepeți! Mîne să nu mai văd această stupidă carne de vișel. O să faceți să moară femeia asta de foame!

Marusea se împotriva o clipă, dar ca să nu dea naștere la neplăceri, cumpăra pui.

— De ce n'a fost azi friptură?—strîga uneori Egorușca.

* 20 copeici = 50 bani (N. trad).

— Fiindcă eri am mâncat pui, — răspundea Marusea.

Dar Egorușca cunoștea rău aritmetica gospodăriei, și nu voia să știe. La masă cerea pentru el bere, iar pentru Caleria Ivanovna vin.

— Poate să fie o masă cum se cade fără vin? — întreba pe Marusea, strângînd din umeri și mirîndu-se de prostia omenească, — Nichifor, să fie vin! Treaba ta să vezi de lucrul ăsta. Și ție, Mașă, să-ți fie rușine. N'am să mă apuc eu singur de gospodărie. Cum vă place vouă să mă scoateți din răbdări!

Era un sibarit neînfrînat! În curînd Caleria Ivanovna îi veni în ajutor.

— Vin pentru prinț este? — întreba, cînd se punea masa. — Dar berea unde-i? Trebuie adusă bere. Prințesă, dă omului pentru bere! Ai mărunți?

Prințesa răspundea că are mărunți și dădea ultimul ban. Egorușca și Caleria Ivanovna beau și nu vedeau, cum se duceau la muntele de pietate ceasornicul, inelele și cerceii Marusei, una după alta, cum se vindeau hainele ei scumpe negustorilor de vechituri.

Nu vedeau și n'auzeau cum bombănea bătrînul Nichifor, deschizînd cufărul, cînd Marusea îi cerea cu împrumut pentru masa de a doua zi. Acestor oameni tîmpiți și meschini, prințului și mahalagioaicei lui, nu le păsa cituși de puțin de toate astea!

A doua zi, pela ceasurile zece, Marusea plecă la Toporcov. Ușa i-o deschise aceiași nostimă fată din casă. Introducînd pe prințesă în antreu și luîndu-i paltonul, fata oftă și zise:

— Dar știi, domnișoară? Doctorul mai puțin de cinci ruble pe vizită nu ia. S'o știți!

„La ce-mi spune ea astea? — se gîndi Marusea. — Ce obrăznicie!..

În același timp ceva o împunse în inimă: avea în buzunar numai trei ruble. Dar n'are s'o gonească el pentru o meschină sumă de două ruble!

Din antreu Marusea intră în odaia de așteptare, unde se aflau o mulțime de bolnavi. Majoritatea celor însetași de vindecare erau, se înțelege, dame. Ocupaseră tot mobilierul odăii, se așezaseră în grupuri și stăteau de vorbă. Conversațiile erau din cele mai vicioase, despre tot și despre toate: despre timp, despre boli, despre doctori, despre copii... Toți vorbeau tare și rideau ca acasă. Unele cucoane, în așteptarea rîndului, împleteau și coseau. Oameni îmbrăcați simplu și rău în odaie nu se pomeneau. În odaia vecină primea Toporcov. Intrau pe rînd. Intrau cu fețele palide, serioase chiar tremurînd puțin; eșau dela el cu fețele înroșite, ca după o spovedanie, parcă ar fi scăpat de o sarcină grea, cu fericirea pe față. De fiecare bolnav Toporcov se ocupa nu mai mult de zece minute. Bolile erau, se vede, nu așa de grave...

„Cît de mult semănau toate astea a șarlatanie!“ — și-ar fi zis Marusea, dacă n'ar fi fost preocupată de gîndul ei.

Intră în cabinetul doctorului cea din urmă. Intrînd în cabinetul acesta plin de cărți cu titluri germane și franceze pe legături, Marusea tremura ca o găină, pe care au cufundat-o în apă rece. Doctorul stătea în mijlocul odăii, răzămîndu-se cu mîna sîngă de masa de scris.

„Cît e de frumos!“—îi trecu pacienței prin cap mai înainte de toate.

Toporcov niciodată nu poza, și cine știe dacă s'ar fi priceput s'o facă, dar toate pozele pe care le lua vreodată eșeau, nu știu cum, destul de mărețe. Poza, în care l-a găsit Marusea, amintea acele poze de modele mărețe, după care pictorii zugrăvesc pe marii conducători de oști. Lîngă mîna lui răzămătată pe masă erau risipite bilete de bancă de cîte zece și cinci ruble, primite cu o clipă mai înainte, dela paciențe. Tot aici erau înșirate într'o ordine strictă, instrumentele, micile mașinării, tuburi,—totul extrem de neînțeleș, extrem de „savant“ pentru Marusea. Astea și cabinetul cu mobila lui luxoasă,—toate împreună luate, complectau măreția tabloului.

Marusea închise după ea ușa și se opri... Toporcov îi arătă cu mîna un fotoliu. Eroina noastră păși încet spre fotoliu și se așeză. Toporcov se clătîină măreț, se așeză pe alt fotoliu, în față, și înfipse privirea întrebătoare în figura Marusei.

„El nu m'a recunoscut!—se gîndi Marusea.—Altfel n'ar tăcea... Doamne, de ce face? Ei, cum să încep?“

— Mm?—mormăi Toporcov.

— O tusă,—șopti Marusea, și ca o confirmare a celor rostite, tuși de două ori.

— Demult?

— Sînt acum două luni... Mai mult noaptea.

— Uhm... Călduri?

— Nu, călduri mi-se pare n'am...

— V'ați căutat, mi se pare, cu mine? Mai înainte ce-ați avut?

— Inflamația plămînilor.

— Uhm... Da, mi-aduc aminte... Sînteți, mi se pare, Preclonscaia?

— Da, aveam bolnav atunci și pe fratele meu.

— O să luați praful ăsta... înainte de culcare... a se evita răcelile...

Toporcov scrise iute o rețetă, se ridică și luă poza de mai înainte. Marusea se ridică deasemenea.

— Mai mult nimic?

— Nimic.

Toporcov o fixă cu privirea. Se uita la ea și la ușă. El n'avea timp și aștepta s'o vadă eșind. Iar ea stătea și se uita la el, îl admira și aștepta să-i vorbească ceva. Cît e de nostim! Trecu un minut de tăcere. În sfîrșit Marusea tresări, ceti pe buzele lui o căscătură, iar în ochi așteptare, îi dădu biletul de trei ruble și se întoarse spre ușă. Doctorul aruncă banii pe masă și închise ușa după ea.

Mergînd acasă dela doctor, Marusea era grozav de supărată „Ei, de ce n'am început eu să vorbesc? De ce? Sînt o frumoasă, iată ce! Totul a eșit așa de stupid... Numai l-am deranjat. Dece țineam în mînă afurisiții ăștia de bani,—parcă i-ași fi arătat? Bani sînt un lucru așa de delicat... Ferească Dumnezeu! Poți supăra omul! Trebuie plătit așa, ca să nu se observe. Ei, de ce am tăcut?.. Mi-ar fi povestit, mi-ar fi explicat... S'ar fi văzut de ce a venit peșitoarea...”

Venind acasă, se culcă în așternut și-și ascunde capul sub pernă,—ceiace făcea, ori de cîte ori era enervată. Dar nu reușește să se liniștească. În odaia ei intră Egorușca și începuse să pășească dintr'un colț într'altul, bocănînd și scîrțîind cu ghetetele.

Fața-i era misterioasă...

— Ce vrei?—îl întrebă Marusea.

— A-a-a... Și eu credeam că tu dormi, nu vroiam să te deranjez. Vreau să-ți comunic ceva... foarte plăcut. Caleria Ivanovna vrea să stea cu noi. Am rugat-o eu.

— Cu neputință! C'est impossible! Pe cine ai rugat?

— De ce cu neputință? Ea e foarte cum se cade... Are să te ajute în gospodărie. O instalăm în odaia din colț...

— În odaia din colț a murit mămă! Asta nu se poate!

Marusea începu să se agite, să tremure, parcă ar fi simțit niște înțepături. Pe față i se arătară pete roșii.

— Asta nu se poate. Mă omori, Georges, dacă mă faci să trăiesc cu femeia asta! Dragă Georges, nu ne trebuie. Nu trebuie! Scumpul meu! Te rog...

— Dar bine, de ce nu-ți place femeia asta? Nu înțeleg. O muere, ca toate muerile... Deșteaptă, veselă...

— Nu-mi place...

— Da, dar mie îmi place. Imi place femeia asta și vreau să trăiască cu mine!

Marusea începu să plîngă... Fața-i palidă se desfigură de desnădejde...

— Mor, dacă stă ea aici...

Egorușca șueră cu nepăsare și după ce se mai plimbă prin odaie, eși. Peste cîteva minute intră din nou.

— Imprumută-mi o rublă.

Marusea îi dădu rubla. Trebuia indulcită cu ceva tristețea lui Egorușca, în care, după părerea ei, se petrecea o mare luptă: iubirea pentru Caleria lupta cu sentimentul datoriei...

Seara la Marusea intră Caleria.

— De ce mă urăști?—întrebă pe tînăra prințesă, îmbrățișînd-o.
—Sînt o nenorocită!

Marusea se liberă din brațele ei și zise:

— N'am pentru ce te iubi!

Dar a plătit scump vorba asta! Peste o săptămînă Caleria, instalîndu-se în odaia unde murise mămă, găsi de cuviință mai

înainte de toate să se răzbune pentru această vorbă. Răzbunarea o alese din cele mai grosolane.

— Și ce te întepi așa?—întreba pe tinăra prințesă la fiecare masă. În sărăcia, în care vă găsiți, ar trebui să te închini față de oamenii buni, nu să te fudulești. Dacă știam că trăiți în asemenea lipsă, n'ași fi venit să stau la voi. Și ce-am găsit eu să iubesc în fratele dumitale?—adăoga offind.

Reproșurile, aluziile și zîmbetele se sfîrșeau cu hohote pe seama sărăciei Marusei. Egorușca nici nu se sinchisea de acest ris. Egorușca se credea dator față de Caleria, tăcea cu smerenie. Pe Marusea însă o otrăveau hohotele idioate ale soției unui chelner de club și întreținutei lui Egorușca.

Seri întregi stătea Marusea la bucătărie și, lipsită de orice sprijin, slabă și nehotărîtă, vărsa lacrimi în palmele largi ale lui Nichifor. Nichifor suspina împreună cu ea și-i otrăvea rănile și mai rău, prin amintirile trecutului.

— Are să-i pedepsească Dumnezeu! — o mîngîia el. — Nu plîngeți!

În iarnă Marusea se mai duse odată la Toporcov.

Cînd intră în odaie, Toporcov ședea în fotoliu, cași mai înaintea, frumos și măreț... De data astă figura lui era foarte oboșită. Ochiul îi clipea ca la omul care nu e lăsat să doarmă. Fără să se uite la Marusea, îi arătă cu bărbia, fotoliul din față. Ea se așeză.

„Pe fața lui se vede tristeță, — se gîndi Marusea, privindu-l. — Trebuie să fie nenorocit cu negustoreasa lui“.

Un minut stătura tăcuți. O, cu cît delicioș i s'ar fi plîns de viața ei! I-ar fi spus atîtea, cîte n'a putut el ceti în nici una din cărțile cu inscripții franțuzești și nemțești...

— O tusă,—șopti ea.

Doctorul o privi o clipă.

— Hm... Călduri?

— Da, serile...

— Noaptea aveți sudori?

— Da...

— Dezbrăcați-vă...

— Adecă cum...

Cu un gest nerăbdător Toporcov arătă la pieptul său. Marusea, înroșindu-se, deschee încet nasturii dela piept.

— Dezbrăcați-vă. Mai iute, vă rog!—zise Toporcov, și luă în mînă ciocănelul.

Marusea scoase o mînă din mîneacă. Toporcov se apropie iute de ea și cu mîna-i deprinsă îi dezbracă într'o clipă rochia până la talie.

— Desfaceți cămașa!—zise și, spre marea groază a pacientei, începu să bocănească pe pieptul ei alb și slăbit.

— Lăsați mînilor... Nu mă împiedecați. N'am să vă mîning, — bombăni Toporcov, iar ea se înroșea și dorea cu patimă să se prăbușească subt pămînt.

După ce mai bocăni, Toporcov începu să asculte. La vârful plămînelui stîng sunetul se dovedi foarte slăbit. Se auzeau clar ralurii crepitante și o respirație aspră.

— Imbrăcați-vă,—zise Toporcov, și începu să-i pună întrebări: dacă e bună locuința, dacă felul de viață e regulat, și așa mai departe.

— Dumneavoastră trebuie să plecați la Samara,—zise doctorul, după ce îi făcu o lecție întregă despre felul de viață regulat.—O să beți acolo cumîs... Am sfîrșit, sînteți liberă...

Marusea își încheie, cum putu, nasturii, îi înmînă cu stîngăcie cinci ruble și, după ce mai stătu o clipă, eși din savantul cabinet.

„M'a ținut o jumătate întregă de ceas,—se gîndi, mergînd spre casă;—iar eu am tăcut! Am tăcut! De ce n'am vorbit“?

Mergea spre casă, dar se gîndea nu la Samara, ci la doctorul Toporcov. Ce-i trebuie ei Samara? Acolo, ce e drept, nu-i Caleria Ivanovna, dar nu-i nici Toporcov!

Dumnezeu cu ea, cu Samara! Mergea, turba de necaz și în același timp triumfa: el a recunoscut-o bolnavă, și acuma ea poate merge la el fără ceremonii, cît o vrea, măcar și în fiecare săptămînă! La el, în biurou e așa de bine, așa de plăcut! E frumos mai ales divanul din fund. Pe acest divan ar fi vrut să stea și să vorbească cu el despre multe, să i se plîngă, să-l sfătuiască să nu ia așa de mult dela bolnavi. Dela cei bogați se poate lua, se înțelege, și scump, dar pentru bolnavii săraci ar trebui făcută concesie...

„El nu înțelege viața, nu poate să deosebească pe un bogătaș de unul sărac,—se gîndea Marusea.—Eu l-ași învăța“.

Acasă și de data asta o aștepta un spectacol gratuit. Egorușca se zvîrcolea pe divan într'un acces isteric. Plîngea, înjura tremura ca într'un acces de friguri. Pe fața-i beată curgeau lacrimi.

— Caleria a fugit! De două nopți nu mai doarme acasă! S'a supărat!

Degeaba urla Egorușca. Seara Caleria veni, îl ertă și plecă cu el la club.

Desfrîul lui Egorușca atîngea culmea... Nu-i mai ajungea pensia Marusei, și începu să „lucreze“. Imprumuta bani dela slugi, înșela la cărți, fura dela Marusea bani și lucruri. Odată, mergînd alături de Marusea, îi scoase din buzunar două ruble, pe care ea le adunase, ca să-și cumpere ghețe. O rublă o oprî la el, iar cu cealaltă cumpără pere pentru Caleria. Cunoștințele îl părăsiră. Vizitatorii de mai înainte ai familiei Priclonschii, cunoștințele Marusei îl onorau acuma pe față cu titlul de tricheur princiar. Chiar domnișoarele dela „Chateau aux fleurs“ se uitau la el cu neîncredere și rîdeau cînd Egorușca, împrumutînd bani dela vre-o cunoștință nouă, le invita să supeze cu el.

Marusea vedea și înțelegea acest apogeu al desfrîului... Neobrăzarea Caleriei mergea de asemenea crescînd...

— Te rog să nu mai umbli prin rochiile mele,—îi zise odată Marusea.

— N'are să li se întimple nimic, rochiilor dumitale, — răspunse Caleria.—Dar dacă dumneata mă crezi hoată, atunci. . pof-tim. Plec.

Și Egorușca, blestemînd pe soră-sa, se tăvăli o săptămînă întregă la picioarele Caleriei, rugînd-o să nu plece.

Dar asemenea viață nu mai putea ține mult. Toată povestea are un sfîrșit, se sfîrși și acest mic roman.

Sosi săptămîna brnzei, și odată cu ea zilele prevestitoare de primăvară. Zilele deveniră mai mari, începu să curgă depe acoperișuri; dinspre cîmpii suflă o răcoare pe care, respirînd-o, simți primăvara...

Intr'o seară din săptămîna brnzei, Nichifor ședea lîngă patul Marusei. Egorușca și Caleria nu erau acasă.

— Eu ard, Nichifor,—zise Marusea.

Nichifor scîncea și-i otrăvea rănile cu amintiri din trecut... Vorbea despre bătrînul prinț, despre prințesă, despre viața lor... Descria pădurile în care vîna răposatul prinț, cîmpiile prin care zbura pe cal după epuri, amîntea Sevastopolea... La Sevastopolea răposatul a fost rănit. Multe povesti Nichifor. Marusei îi plăcu mai ales descrierea casei dela țară, vîndută acum cinci ani pentru datorii..

— Eșeai la terasă... Incepe va să zică primăvara. Doamne, nu-ți vine să rupi privirea dela lumea lui Dumnezeu! Pădurea e încă neagră, dar—iaca așa aduce plăcere! Rîulețul frumos, adînc... Mamica voastră în copilărie binevoia să prindă pește cu undița... Sta lîngă apă uneori zile întregi... Îi plăcea la aer... Mă rog, natura!

Răguși Nichifor povestînd. Marusea asculta și nu-l lăsa să plece. Pe fața bătrînului lacheu cetea tot ce povestea el despre tatăl ei, despre mama, despre casa dela țară. Asculta, se uita la fața lui, și ar fi vrut să trăiască, să fie fericită, să prindă pește în același rîuleț în care prindea mama... Un rîu... Peste rîu cîmpia, după cîmpie—pădurile învăluite într'o ceață albastră, iar deasupra întregului tablou—soarele care strălucește și încălzește... Bine-i să trăești!

— Dragă Nichifor,—rosti Marusea, strîngînd mîna lui osoasă, —drăguță... Imprumută-mi mîne cinci ruble... Ultima dată... se poate?

— Se poate... Tocmai cinci și am. Luați-le, dă el, Dumnezeu...

— Ți le dau, drăguță. Imprumută-mă.

A doua zi dimineața Marusea se îmbracă cu rochia cea mai bună, își legă părul cu o panglicuță roșie și plecă la Toporcov. Înainte de a eși din casă, de zece ori se uită în oglindă. În antreul lui Toporcov fu întîmpinată de o fată de casă nouă.

— Știți?—întrebă noua servitoare, luîndu-i paltonul.—Doctorul mai puțin de cinci ruble nu ia.

În odaia de așteptare paciente de data asta erau mai ales multe. Toate scaunele erau ocupate. Un bărbat ședea chiar pe pian. Primirea bolnavilor începuse la ceasurile zece. La douăspre-

zece doctorul făcu o întrerupere pentru o operație, și la două începu primirea din nou. Rîndul Marusei sosi abia pela patru.

Fără să fi luat ciaiul, obosită de așteptare, tremurînd de friguri și de emoție, nici nu băgă de seamă cînd se pomeni în fotoliu în fața doctorului. În capul ei era un fel de gol, în gură uscat, dinaintea ochilor—ceață. Prin ceața asta zărea numai mișcări: se mișcau minile doctorului, capul, ciocănelul...

— Ați fost la Samara? — o întrebă doctorul: — De ce nu v'ați dus?

Nu răspundea nimic. Doctorul mai bocăni pe piept și ascultă.

Slăbirea sunetului din partea stîngă cuprindea acum aproape întreaga regiune a plămînelului. Un sunet mat se auzea și la virful plămînelului drept.

— N'aveți nevoie să mergeți la Samara. — Nu vă duceți, — zise Toporcov.

Și Marusea ceti prin piclă, pe fața lui rece și serioasă, ceva ca o compătimire.

— Nu mă duc, — șopti.

— Spuneți părinților să nu vă mai lese la aer. Evitați hrana grea, greu de mistuit...

Toporcov începu să-i dea sfaturi, se antrenă și făcu o lecție întreagă.

Ea ședea, n'auzea nimic și se uita prin piclă la buzele lui. I se părea că vorbește prea mult. Înșfîrșit doctorul tăcu și, așteptînd plecarea ei, o fixă prin ochelari.

Ea nu pleca; îi plăcea să stea în fotoliul ăsta comod și-i era groază să meargă acasă, la Caleria.

— Am isprăvit, — zise doctorul, — sînteți liberă.

Ea își întoarse fața și se uită la el. „Nu mă goni!“ — ar fi cetit doctorul în ochii ei, dacă ar fi fost cituși de puțin fizionomist.

Lacrămi mari țîșniră din ochii ei, minile se lăsară fără putere pe amîndouă laturile fotoliului.

— Eu te iubesc, doctore! șopti ea.

Și din marelé incendiu sufletesc o roșeață de foc se răspîndi pe toată fața ei și pe gît.

— Te iubesc! — șopti încă odată, și capu-i se clătina de două ori, se lăsă în jos fără putere și atinse masa cu fruntea...

Dar doctorul? Doctorul... se înroși pentru întăia dată în toată practica lui de doctor. Începu să clipească din ochi, ca un băețăș pus la genunchi. Dela nicio pacientă niciodată n'a auzit el asemenea vorbe și în aseinenă formă! Dela nicio femeie! Nu i s'a părut oare?

Înima îi sări din loc și începu să bată cu putere... Surprins și încurcat, doctorul tuși...

— Micolășa *! — se auzi o voce din odaia vecină, și în ușa

* Sunetul *M* înloc de *N* caracteriză îndeajuns starea socială și cultura „negustoresei“ (N. tr.).

pe jumătate deschisă se arătară doi obraji trandafirii ai negustoresei lui.

Doctorul se folosi de această chemare și eși iute. Era bucuros de orice pretext, numai să iasă din această încurcătură.

Cînd se întoarse peste zece minute, Marusea era întinsă pe divan. Zăcea pe spate, cu fața în sus. O mină, împreună cu un mănunchiu de păr, îi atrîna pînă jos. Marusea era fără simțiri. Toporcov, roșu, cu bătăi de inimă, se apropie încet de ea și-i desfăcu șiretele și cordoanele. Zmulse unui din cîrlige și, fără să bage de seamă, îi rupse rochia. Din toate garniturelele, cercurelele și micile ascunzături ale rochiei începură să curgă pe divan rețetele lui, cărți de vizită și fotografii de ale lui...

Doctorul îi stropi fața cu apă... Ea deschise ochii se ridică pe un cot și, uitîndu-se la doctor, căzu pe gînduri. O preocupa întrebarea: „unde-s eu?”

— Te iubesc!—gemu, recunoscînd pe doctor.

Și ochii plini de iubire și rugă se opriră pe fața lui: se uita ca o mică sălbătăciune atinsă de un glonte.

— Ce pot eu să fac?—răspunse doctorul, neștiind ce să facă.

O întrebă cu o voce pe care Marusea n'o recunoscuse, nu cu vocea lui măsurată, apăsată, ci moale, aproape duiosă...

Cotul ei se îndoi puțin și capul îi căzu pe divan, dar ochii continuau a se uita la el.

El stătea dinaintea ei, cetea ruga din ochii ei și se simțea într'o stare groaznică. În piept îi bocănea inima, iar în cap se petrecea ceva nou, necunoscut... O mie de amintiri neașteptate se treziră în capul lui înfierbîntat. De unde aceste amintiri? Să fie acești ochi, plini de iubire și rugă, care le-au deșteptat?..

Își aduse aminte de prima copilărie, depe cînd curățea samovarele boerești. După samovar și loviturile peste cap, urmară în amintire binefăcătorii, binefăcătoarele în manteluri grele, seminarul inferior, unde fu dat pentru „voce“. Seminarul inferior, cu vergile și casa* cu nisip cedă locul seminarului superior. În seminar latina, foamea, visările, dragostea cu fiica părintelui econom. Își aduse aminte cum, în contra voinții binefăcătorilor, fugi din seminar la universitate. Fugi fără un ban în buzunar și cu ghețele rupte. Cît farmec în această fugă! La universitate foame și frig pentru muncă. Greu drum!..

Însfîrșit a învins, și-a croit cu fruntea tunelul vieții, a trecut acest tunel și... mai încolo? Toporcov își cunoaște admirabil meseria, cetește mult, muncește mult și-i gata să muncească zi și noapte...

Se uită pieziș la biletele de cîte cinci și zece ruble, împrăștiate pe masă, și-aduse aminte de cucoanele dela care a luat a-

* Casa: o mîncare făcută din hrișcă tocată, orz, griu, sau alte boabe analoage, prăjite în grăsimi; e o mîncare întrebuintată în toate clasele sociale și destul de bună, dar prin căzărmi și internate e detestabilă. (N. trad.)

cești bani, și se înroși... Oare numai pentru bilete de cîte cinci ruble și pentru cucoane a trecut el acea cale grea? Da, numai pentru ele...

Și subț năvala amintirilor îi scăzu statura măreață, dispăruț ținuta-i trufașă, și figura-i netedă se încreți.

— Ce pot eu să fac? — șopti încă odată, uitîndu-se la ochii Marusei.

Și-i fu rușine în fața acestor ochi.

„Dar dacă întrebă: „Ce-ai făcut și ce-ai cîștigat tu în tot timpul practicii tale?“

Bilete de cîte cinci și zece ruble. Atîta! Știința, viața, liniștea, totul a fost dat pentru ele! Iar ele i-au dat o locuință princiară, o masă aleasă, cai,—într'un cuvînt tot ce se cheamă confort.

Și-aduse aminte de „idealurile“ din seminar și visurile dela universitate, pe lîngă care i se părură un groaznic și necovîrșit noroiu aceste fotolii și acest divan acoperit cu catifea scumpă, dușamelele așternute cu covoare, acest orologiu de trei sute de ruble...

Înaintă un pas și ridică pe Marusea din noroiul, pe care era întinsă, o ridică sus, pe brațe...

— Nu sta aici! — zise, și o întoarse cu spatele la divan.

Și ca un fel de răsplată, o fermecătoare cascadă de păr de in năvăli pe pieptul lui... Lîngă ochelarii lui de aur străluciră niște ochi străini. Și ce ochi! Ar vrea să-i atingă...

— Dă-mi un ceai! — șopti ea.

A doua zi Toporcov ședea cu ea într'un cupeu de cl. I. O ducea în sudul Franței. Ciudat om! Știa că nu-i nicio speranță de însănătoșire, știa cum își știa cele cinci degete dela mînă, și totuși o ducea... Tot drumul o bocănea, o asculta, o întreba. Nu vroia să creadă în cunoștințele sale, și din toate puterile căuta să scoată din aceste bocăneli și ascultări ale pieptului măcar cea mai mică speranță!

Banii, pe care încă eri îi aduna atît de stăruitor, îi împrăștia acum a în doze enorme dealungul drumului.

Ar fi dat acuma totul, numai să n'audă măcar într'un plămîn al acestei fete, blăstămatele raluri! Cum ar fi vrut să trăiască și el și ea! Soarele zilei așteptate de ei a sosit; dar soarele n'a împrăștiat întunericul, și nu „în toamna tîrzie vor înflori florile“.

Prințesa Marusea muri, nepuțînd trăi în sudul Franței nici trei zile...

* * *

Toporcov, după întoarcerea din Franța, a început traiul de mai înainte. Din nou vindecă cucoane și adună bilete de cîte cinci ruble. Dar se poate observa în el și o schimbare. Cînd vorbește

cu vreo femei, se uită într'o parte, în spațiu... Nu știu de ce îl apucă fiori, cînd se uită la o figură femeiască...

Egorușca e bine și sănătos... A lăsat pe Caleria și stă acuma la Toporcov. Doctorul l-a luat la el și nu mai poate de dragul lui. Bărbia lui Egorușca îi amintește bărbia Marusei, și numai pentru asta îi îngăduie lui Egorușca să-i bea biletele de cîte cinci ruble. Egorușca e foarte mulțumit.

A. Cehov

(Tradus din rusește de A. Frunză)

Scrisori din Germania

Inimile pioase și mistice, alături de sufletele înclinate spre patriarhalism, n'au putut vedea într'un oraș mare altceva decît icoana vie a lumii de-apoi,—actualizare terestră anticipînd scriș-nirea dinților într'un veșnic întuneric. Desrădăcinați ai unei lumi buccolice, confundată într'o liniște ce amintește spinoziana subt specie eternitatis, unde însăși oamenii în slaba lor diferențiere nu se deosebesc decît prin graiu și mers de elementele naturii, ei sînt lipsiți de coardele necesare pentru a se adapta unui mediu complex, într'un regim social enorm de variat. Un psiholog american spunea cîndva că în multiplicitatea atitudinilor față de relieful vieții—subt raport fizic și moral—omul se aseamănă unui echilibrist pe o sferă în continuă rotire.

Inseilările acestea de atitudini vremelnice dau citadinului noțiunea de durată, inspirîndu-i crezul că „c'est le provisoire qui dure“. Invățat să calce numai pe stîncă, ruralul își pierde numai decît cumpăna pe o asemenea platformă rulantă; de-aici blasfemul lui îndreptat împotriva mașinismului și civilizației din „tentacularele orașe cu mii de ochi electrice“; de-aci mai ales nostalgia adînc strigătoare pentru tihnită viață din sînul naturii,—vechiul și totuși așa de noul cîntec al lui „beau vieux temps“. Sufletelor acestora de păstori, de monahi și poeți lirici le-a închinat J. J. Rousseau evanghelia omului-natură, căci numai tovarășul lui Emil a putut afirma atît de lapidar că: „plus les hommes se rassemblent, plus ils se corrompent. Les villes sont le gouffre de l'espèce humaine“.

Mai presus și în afară de plîngerile rousseau-iste, orașul mare—fie capitală apuseană sau port cosmopolit—poate fi socotit, din punctul de vedere al psihologiei, drept un examen al virtualităților pe care individul uman le poate realiza pe scara civilizației. Parafrazînd o vorbă a lui Titu Maiorescu, s'ar putea susține că există indivizi fără de rezistență celulară la complexitate, după cum unora nu le rezistă celula la cultură.

În structura sufletească a orășanului, un psiholog analist de talia unui Marcel Proust ar găsi conținută istoria lui homo faber dela primele dibueți ale silexului până la antrenamentul aeronautic al sburătorului peste Atlantic, Lindbergh.

Din acest punct de vedere, patriarhalii sînt daltoniștii civilizații întrucît le lipsesc organele menite să înregistreze lumea bronzului și-a arcului voltaic. (De bună seamă e donchișotesc de riscat să credem că prezența civilizației implică axiomatic apariția culturii printr'un soi de generație spontană. Sînt triburi în Africa de Sud care folosesc de o manieră ultra-europeană radio, fracul și lumina electrică; toate acestea nu-i împiedică să aibă un orizont intelectual de proporțiile unui grăunte de mazăre, după cum expresia sentimentelor nu depășește cu nimic afectivitatea omului gorilă).

Toate aceste gînduri îmi frămîntau mintea în cele dintău zile ale sosirii mele în capitala Germaniei. Plecat din tăcutul cuib al zărilor ieșene, unde timpul se deapănă mai lîn decît filfiitul păsărilor călătoare sau apare ca o mlaștină în închipuirea autorului romanului „Venea o moară pe Siret“, eram predeterminat să blestem tătăzuirea infernală a cetății visată o nouă *alma mater*.. Privind lucrurile mai deaproape (nu știu dacă din îndemn filosofic sau din lipsă de fantezie) am ajuns la convingerea că nimic nu poate fi mai vitreg înțelegerii unui mare oraș decît prejudecata dela J. J. Rousseau cetire.

Primele zile și chiar săptămîni de ședere în Berlin prezintă un caracter eminentemente higienic pentru idolii prin prizma cărora eram obișnuiți din lecturi să apreciem viața și sufletul german. În primul rînd, misticismul Germanilor de care se face ațita caz în comparație cu raționalismul Francezilor nu atrage după sine, cum s'ar putea crede în teorie, nesocotirea realității concrete. Viața e ațit de scrupulos calculată și mecanizată în toate amănuntele, încît te întrebi cum de mai poate exista o chilie a clocotului întim în această osatură de fier. Cînd acțiunile se înlănțuesc more geometrico și se pot prevedea quasi astronomic, ce greu îți vine să ațribui rocei drept izvor vulcanul adîncimilor invizibile! Impresia aceasta e mai puternică la Berlin, mulțumită faptului că Prusacii sînt cunoscuți prin spiritul lor de ordine și organizare. În capitala Republicei germane, cadența rigidă a soldaților lui Frideric cel Mare se răsfrînge ca un ecou în mișcările cotidiene ale berlinezilor. Totuși, platoșa aceasta de aramă patinată nu este decît decorul unei lumi de veșnică viltoare. După cum Immanuel Kant făcuse din viața lui exterioară o armură de cavaler medieval pentru a fi stăpîn pe libertatea gîndurilor, la fel rigiditatea prusacă are tot un asemenea substrat.

Cred că'n imperioasa nevoie de a se regăsi pe ei înșiși, Germanii satisfac mai degrabă dezideratul socratic: „Cunoaște-te pe tine însuși“ decît mărturisesc ardoarea de a se contopi în ființa

infinită a lui Dumnezeu. Pentru un ochiu de psiholog, sufletul german prezintă mari înrudiri cu adolescentul: la amîndoi, în urzeala firii lor, se poate observa același elan vital impetuos, răspicat în zeci de ramificații, neprecizat și nedefinit cătră o țintă clar determinată.

Poporul german își caută o manieră de viață, un stil artistic sau un sistem filosofic.

Respectul pe care îl poartă Francezilor se datorește tocmai faptului că aceștia au reușit să-și cristalizeze geniul național în fruntarii perfect imutabile. În această privință îmi amintesc că Bréhier în volumașul „Histoire de la philosophie allemande” făcea justa observație că filosofia germană nu isvorăște din subiect (ca în raționalismul francez) și nici din obiect (ca în empirismul englez) ci variază ritmic între obiect și subiect, mecanizînd spiritul sau spiritualizînd natura. Dar în afară de filosofie, exemple care să ilustreze această inconsistență, această devenire, ne oferă însăși viața zilnică cu cortegiul ei nesfîrșit de contraste și acțiuni comice. Nimic nu poate fi mai jignitor pentru un latin decît să vadă pe cineva mîncînd fără nicio jenă la operă, la expoziții sau muzee! Pentru Germani asemenea contraste se anihilează într'o sinteză nesupăraătoare și comună ca teza și antiteza în dialectica cugetătorului lor berlinez Hegel.

Dacă admitem ca bună definiția lui Bergson că: *le comique c'est du mécanique plaqué sur du vivant*, atunci se poate spune a priori că Germanul îți poate servi ca obiect de rîs. În primul rînd—și în mare—oferă prilej de comic însăși viața întîm clocoțitoare care e solidificată într'un mecanism cronometric de înaltă precizie. În mic, alte ilustrații te urmăresc diabolic la fiecă pas. Iată, de pildă, un individ cu o coroană de flori ducîndu-se desigur la înmormîntarea unui prieten scump. E îmbrăcat, deși are figură de lucrător necăjit, solemn: frac, joben, cravată neagră, însă în picioare poartă... bocanci.

Înainte de a vorbi de viața universitară, ași dori să însemn o observație care mi se pare foarte caracteristică. E vorba de demnitatea cu care fiecare German își cinstește profesiunea sau meseria. Un măturător de stradă, un portar de cale ferată sau un taxator de tramway își îndeplinesc îndatoririle cu atîta seriozitate și gravitate încît fac impresia că execută din oficiu divin, că slujesc comandamente decizive în Stat și Cosmos. E așa de mare identitatea între slujbă și funcționar, de pare că în Germania domnește armonia prestabilită în acest domeniu. Mă gîndesc cu strîngere de inimă că'n țara noastră slujbașul se consideră înainte de toate un năpăstuit al soartei și abia tîrziu, după ce a smuls compătimirea petiționarului, începe să se gîndească la datorie.

Cît privește Universitatea berlineză, fără să aibă mirajul vremurilor cînd era păstorită de Fichte, Hegel, Helmholtz sau Mommsen are încă o fulgurantă galerie de personalități, demne să-i rîdice faima și să-i trîmbețeze renumele. E de ajuns să amintim că în corpul profesoral academic figurează Stammler, Sombart, Cu-

nord, A. Einstein, Spranger și Dessoir,—somități științifice care au depășit de multă vreme hotarele patriei. La secția filosofică, atracția studenților se face în două focare întocmai ca în cîmpul unei elipse. Într'un centru stă Profesorul Max Dessoir, esteticianul de mare anvergură, recunoscut pentru talentul său oratoric desăvîrșit. Elocvența lui Dessoir are drept sprijin o claritate de cristal, un ritm domol al debitului, un vocabular îngrijit și poetic pe lingă o fascinantă posibilitate de a stăpîni complexitatea formelor verbale pasive, reușind uneori să termine o frază în cinci verbe deosebite. În schimb lecțiile lui sînt reci și lipsite de entuziasm,—s'ar putea spune adevărate monumente de ghiață. Chiar subiectele care reclamă căldură prin însăși esența lor sînt expuse cu brumă. În această privință cred că Profesorul Dessoir este un artist parnasian care reușește la perfecție să dea cadre clasice și olimpice, conținuturilor romantice. (La una din prelegerile despre „Filosofia artei“ am aflat dela acest dascăl că printre filosofii artiști trebuie socotit însuși... Kant!).

În celălalt focar stau Profesorii Köhler și Wertheimer, cunoscuți în lumea psihologilor ca așigători ai teoriei formei, *Gestalttheorie*. Pripita universalizare a noțiunii de formă, făcută de Köhler în științele naturii, unde legile nu sînt socotite sumățini ci Gestalt-uri, și de Wertheimer în logica formală, dau cursurilor aerul unui hocus-pocus pueril și neîndeminatic. Desigur că doctrina formei va fructifica cercetările psihologice, însă ca și freudismul trebuie curățată de numeroase exagerații.

Un alt profesor, care deși n'are talentul oratoric al lui Dessoir și nici concepțiile originale ale psihologilor *gestaltisti* însă recrutează un auditor destul de impozant este logicianul H. Maier.

În genere, atmosfera filosofică germană e străbătută de un puternic curent idealist și spiritualist. O concepție materialistă fără fundament critic în teoria cunoașterii, ar apărea astăzi drept fan-tezie beletristică. (Într'o viitoare scrisoare, voi căuta să schițez curentele din actuala cugetare germană).

Pentru a pune punct rîndurilor de față țin să pomenesc și impresiile lăsate de oaspeții străini ai Berlinului, de Max Adler, André Gide și Nansen. Încep cu André Gide.

L-am văzut pentru prima oară la ieșirea din Deutsches Künstler-Theater, unde avusese loc o șezătoare artistică în memoria marelui său prietin dispărut Rainer Maria Rilke. Figură de judecător roman cu trăsături severe, îndulcite doar de un zîmbet șiret de om doritor de distanțe, romancierul francez își găsește timp să cimenteze „o atmosferă de camaraderie între popoarele creatoare ale Occidentului“ activînd în chip foarte serios la lucrările societății germano-franceze din care fac parte între alții Georges Duhamel, Albert Einstein, Henri Lichtenberger, Thomas Mann, Ernst Robert Curtius, Elie Faure, Henri Focillon, Hugo v. Hofmansthal, Edmond Jaloux, Lucien Lévy-Brihl, Anatole de Monzie, Jules Romains, Max Scheler și Stefan Zweig.

În scurtul schimb de cuvinte avut cu maestrul literelor franceze, am reținut interesanta afirmație a lui André Gide că „știe să prețuiască în publicul românesc un lector inteligent“.

Pe Max Adler, sociologul marxist dela Universitatea din Viena, l-am ascultat conferențind despre „Marxism și ideologie“. Dialectician cu resurse inepuizabile, moștenire talmudică în familiile de rabini, Max Adler înfățișează pregnant și simbolic tipul Evreului ca doctrinar profetic. Înfațișare exterioară de negustor de haine vechi, cu dinți stricați, cu ochi dolidura de conjunctivită aperiți de două perechi de ochelari, vraja cuvântului rostit de Adler pare încarnarea hidosului Socrat fermecind prin divinitatea gândurilor sale. Karl Marx—în interpretarea subtilă a profesorului vienez—nu mai apare materialistul cras care vede în stomah însuși motorul existenței, ci un idealist de prima mână, un monist spiritualist.

Cu Nansen, îndrumătorul copilăriei noastre în lumea ghețurilor polare, am încercat o mare și puternică deziluzie. În închipuirea mea nădăjduiam să găsec un bunic sfătos, un moșneag duios și cu haz care să povestească nepoților la lumina tăciunilor din vatră amintiri din vremea finereții cu întâmplări minunate din nouă țări și nouă mări. Cine a silabisit primul roman „Spre Pol“, cine a adormit seri de-a rândul cu fruntea oboșită pe această urzeală de povești, încearcă un simțămînt ciudat de năruire și amețală atunci cînd i se oferă prilejul să vadă pe Nansen îmbrăcat de mare ținută, captivînd pe savanții membri ai Academiei din Berlin cu discuții științifice despre... „Mișcările isoterice ale scoarței pămîntești și ale suprafețelor continentale“.

E prea posibil, ca durerea încercată prin cunoștința lui Nansen să fie echivalentul bucuriei de a fi cunoscut pe André Gide și Max Adler. Regret profund că echilibrul armoniei universale se satisface cu amintirile sfinte ale copilăriei mele!

George Ștefănescu

Berlin, Mart 1928

Cronica literară

Alte cuvinte despre „Cuvintele potrivite“ de d. Tudor Arghezi

Se știe demult că natura copilului și a poetului sînt înrudite. Și unii și alții se joacă.

M. Ralea. „Interpretări“.

Aceasta îmi pare că este poezia adevărată—jocul cu imagini, cu ritmuri, cu rime, iluzionarea sinceră, credința în imaginile create.

G. Ibrăileanu, „Scriitori romini și străini“.

L'objet pour lui (l'artiste) c'est la configuration musicale ou plastique d'images contagieuses, obtenues selon un procédé de synthèse et de „ramassement“ et traduites en rytmes et en sonorités.

H. Massis. „Réflexions sur l'art du roman“.

Arta D-lui Arghezi nu e un simplu joc, ea este mai mult decît un „passe-temps“ favorit. Altceva, chiar, decît o exclusivă ocupație. E nevoia imperioasă de a manifesta și împărtăși altora sîngerarea cărnei sale spirituale. Poezia d-lui Arghezi are seriozitatea energică și adîncă a marelui artist: e reflexul unei tragice realități sufletești. Ca orice poezie adevărată, aceea a d-lui Arghezi este străbătută de sentimentul tragic al vieții. Este un lucru demn de remarcat că acest întunecat sentiment al existenței îl întîlnim în toate creațiile mari ale literaturii, ca un germene fecund, din care răsar nenumăratele probleme și întrebări adresate necruțător sufletului. Dacă, de pildă, unii nu văd în poezia celebrului Valéry decît o ireală și splendidă împietrire, să-și plece

atent urechea la dezamăgita spovedanie, pe care acesta ne-o face în „Monsieur Tête“.

Poezia d-lui Arghezi s'a elaborat lent. „Cuvintele potrivite“ le-a scris într'un timp îndelungat. „Pușinii mei prietini—spune poetul—își vor aduce aminte că-mi pusesem de gând, însă cu seriozitate, să scriu până la patruzeci de ani o carte. Nu m'am ținut de cuvînt : am mai întîrziat șapte“. ¹ Nu întîlnim la d-sa facilitatea simpatică și primitivă, „creația poetică tinde să coincidă cu emoția estetică, spre a se apropia de joc“ ²— din care un actual exemplu ar fi poezia tinărului Ciurezu :

Cic-cicoare
cîntătoare,
din glădicii
plini de floare
(din volumul „Răsărit“)

Nici jocul mai reținut și mai savant al lui Francis Jammes :

Elles m'ont dit : Vous êtes le poète
auquel rêvent nos cœurs en fleurs qui pleurent
(Élégie neuvième. „Le Deuil des Primevères“).

cu toate că subt șlefuirea îndelungată, dureroasă, a versului apare cu greu stăpînită, spontaneitatea prodigioasă a izbucnirii primare. Dar această izbucnire este de altă natură, mai sumbră, mai tristă. Poartă pe ea pecetia unei înfringeri, a unei revolte ce n'a putut fi înăbușită întotdeauna. Uneori, ea erupe roșie și caldă, galop de ură, de imprecății :

Un ochi să se stingă și să se sugrume
Clipind de-amăruntul întors către lumie,
Celalt să-ți rămiie holbat și deschis
Și rece, 'mpietrit ca'ntr'un vis.

(Blesteme).

Jocul multiplu al sonorităților și al imaginilor, amestecul de umbre și lumini, țesutul vast și complicat al nuanțelor, al tonurilor armonice, izvorul și apele poeziei, totul a fost frămîntat, chinuit cu mîna silnică a poetului, topit și turnat în tipare nouă, neașteptate. Totul trebuia adecuat unei explosive cadențe lăuntrice. Poezia d-lui Arghezi e mai mult decît un instrument de senină contemplație a unor pasiuni trecute. Sînt în versurile d-sale atîtea strigăte de întrebare, de îndemn, de răscoală, atîta clocot interior, încît supapele de siguranță ale artei șueră asurzitor,

¹ *Ars poetica*. „Adevărul literar și artistic“,—1927.

² Tudor Vianu: *Arta și jocul*. „Revista de filosofie“, Nr. 1. 1928.

vestind neputincioase că numărul atmosferelor s'a ridicat la maxim. În fiecare vers arghezian stă închisă potențialitatea de pătrundere și devastare a unei schije.

Arareori, poezia d-lui Arghezi e calmă. Dar de un calm înghețat, aspru, rece până la puterea nefirească de a carboniza. E liniștea de stihii și de spaime, în care se pregătesc furtunile. Chiar înfringerea împrăstie un parfum amar și tare de semeție. De pildă, în versurile,

Doamne, așa obișnuit ești, biet,
Să risipești făptura ta încet.
Prefaci în pulbere mărunță
Puterea dirză și voința cruntă.

(Psalm.)

compătimirea din epitetul „biet“ echivalează cu o adevărată sfidare.

Neastîmpărul sufletesc al poetului ne este împărtășit drept, fără lamentări. Plînsul e interior. Plînsul comprimat și nobil, în care lacrimile cad pe inimă.

D. Arghezi e omul tuturor experiențelor spirituale. Cea mai caracteristică ipostază sufletească a poetului este desigur cea religioasă. D. Arghezi nu crede. Sau, poate, a crezut odată. E un modern : se analizează cu sete, cu înverșunare, cu toate luminile rațiunii întoarse spre inimă. Și-a desprins credința din realitatea întregului sufletesc și ea s'a fărîmat și a pierit, așa cum se risipește argintul viu scos din vasul care-l păstra. În sufletul d-lui Arghezi, sentimentul religios e astăzi absent ca într'o facultate de teologie. „Cunoaște-te pe tine însuți“ e un precept păgîn. Cu toate astea, poetul scrie „psalmi“. Ghicești însă în ei efortul penibil, pe care-l face, vrînd să se apropie, aci temător, și plecat, aci îndrăzneț, de strălucirea ne mai aflată a Domnului :

Pentru credință sau pentru tăgadă
Te caut dirz și fără de folos.
Ești visul meu, din toate, cel frumos
Și nu'ndrăznesc să te dobor din cer grămadă.

(Psalm.)

sau modestia cam silită cu care-și recunoaște neștiința și ome-neasca îngrădire a puterilor :

Sînt, Doamne, prejmuț ca o grădină
În care paște-un mînz

(Psalm.)

Vă mai aduceți aminte de uriașa, inutila zbatere a lui Papini în „Omul finit“? Zbuciumul d-lui Arghezi n'a fost prea mare. L-a căutat pe Dumnezeu mai mult din curiozitate: să-l „pipăe“, cum spune d-sa. Cu ideea preconcepută că ar fi gol pe dinăuntru. Intr'o zi, sincer, și-a lepădat rassa. Dar cu toate că acum s'au prăsit șoareci în comănacul părăsit, poetul a păstrat o rămășiță de teamă. O urmă de amărăciune. Un sentiment de limitare.

Iubirea, în poezia d-lui Arghezi, nu ocupă un loc însemnat. Poetul nu resimte emoție decît atunci cînd înfrățește acest sentiment cu trecutul: tinereța retorică și caldă a primei tresăriri de dragoste:

O, tu acea de altădată,
Ce te-ai pierdut din drumul lumii!
Care mi-ai pus pe suflet fruntea
Și-ai luat într'insul locul mumii,
Femea răspîdită'n mine
Ca o mireasmă într'o pădure,,

(Psalmul de taină)

Aproape nicăieri însă, nu cîntă prezentul vreunei făpturi grațioase și albe. Astăzi privește lucrurile cu ochiul enorm și rece al minții, și față de trecutul iubirii, păstrează doar un surîs de tăioasă ironie:

De ce te zămislii atunci din lut
Și nu-ți lăsași pămîntul pentru oale?

(Jignire)

Se afirmă că d. Arghezi nu are sentimentul naturii. Că are, în schimb, o vădită predilecție pentru mătăsuri, broderii, cațifele, nestimate, metale prețioase și jocuri de umbre. Dar această predilecție e de un puternic colorit autohton: smaraldele stau încrustate pe tiara vreunui prelat de-al nostru, fășiile de întuneric plutesc în unghere de biserici de sat și mătasa e croită din lumina bogată a cerului romînesc:

Lumina duce omenirea'n poală
Și pipăitu-i neted de atlas
Pune gâteli la suflet și grumaz

(Vînt de toamnă)

Se inzistă mult asupra asemănării poeziei d-lui Arghezi cu aceia a lui Baudelaire, sub raportul înclinării spre artificialitate. Trebuie remarcată, însă, o accentuată nuanță. La Baudelaire,

artificialitatea e foarte pronunțată, devine de multe ori o adevărată pasiune, o creație din care s'a eliminat cu totul natura spre a se face loc exclusiv artei. În «Rêve parisien», de pildă, Baudelaire a visat „un paysage extra-naturel, ou plutôt une perspective faite avec du métal, du marbre et de l'eau et d'où le végétal est banni comme irrégulier. Tout est rigide, poli, miroitant sous un ciel sans soleil, sans lune et sans étoiles”.—Din potrivă, d. Arghezi se mulțumește ca prin aceste elemente de artificial să dea noi definiții naturii, care de cele mai multe ori e prezentă în poeziile sale; bineînțeles, cu un aspect schimbat și cu însușiri decadente.

D. Ralea atribue această înclinare decadentă, epocii în care s'a format poetul. ¹ Poate fi însă și o trăsătură temperamentală sau o reacție contra unui abuz contrariu. ²

* * *

Flagelle toi ! Parais l'impatient martyr
 Qui soi-même s'écorce
 Et dispute à la flamme impuissante à partir
 Les retours vers la torche !
 (Paul Valéry.—„La jeune Parque“)

Avem o armonie argheziană, ciudată, neînțilnită până acum. Șirul tradițional al cuvintelor e frânt de nenumărate ori, răsucit în loc cu toate resorturile plesnite, risipit ca un fum. Inchegat apoi într'o alcătuire nouă, ca să-și acorde sunetele cu acordurile de taină ale sulletului, ca să se lipească bine de el. Poezia d-lui Arghezi e în pas cu toate atitudinile sufletești.

Artiștii au căutat întotdeauna să lămurească, să justifice intuiția primară a operei lor. Cei mai mulți, însă, n'au recurs la un autentic procedeu critic, ci s'au pierdut în lungi și inutile discuții. Teama de nebulos i-a făcut să prelungească procesul de creație, să întârzie, să vestejească în explicații tresărirea de oclipă a tainei dintăiu. Fulgerul primar își irosește culoarea și forța, ajunge la noi falsificat de excesul de comentarii, sau nu mai ajunge: cade ucis de lungimea drumului străbătut și de nedumerirea încercată la toate răspîntiile.—În intensa muncă de creație

¹ T. Arghezi. „Viața Rominească”, Nr. 6 și 7, 1927.

² Ca un sugestiv exemplu de acest fel de abuz se pot cita următoarele versuri ale pe nedrept uitatului Coșbuc:

Cît de frumoasă te-ai gătit
 Natură, tu ! Ca o regină !
 Cu umblet drag, cu chip iubit

(Vara)

a d-lui Arghezi, latura critică depășește adesea pe cea pur artistică. Odată ajuns la o etapă a realizării plastice, îl ghicim pe d. Arghezi refăcînd drumul înapoi, spre izvorul inspirației, să cerceteze dacă nu cumva ne-a prezentat *masca* în locul feței. Ce departe sîntem de primitiva și facila inocență a jocului! Călătoria aceasta critică, îndărăt, a folosit mult poetului, căci l-a silit să elimine întreg balastul de adaos. Ne-a ușurat nouă cetitorilor înțelegerea sulletească a poeziei sale. O torță arde, undeva, la un început de drum. Poetul e veșnic în preajma ei. Te cheamă, te prinde de mină și te împinge în flacără.

În aproape treizeci de ani, d. Arghezi a scris pentru tipar numai o sută de poezii. Cred că douăzeci și nouă de ani din acest răstimp, a șters, a tăiat și a aruncat în foc. A păstrat numai ce era rezistent, sănătos.

Gîndim „gramatical“. Mai mult sau mai puțin corect. Orice gînd se naște și se manifestă verbal. Schimbul de conținuturi sufletești se face prin filiera cuvintelor, convențional. Niciodată nu se ciocnesc, fecund, sufletele, ci numai își strîng mîinile, indifferente, prin mînușa impermeabilă a limbajului. Pe piața frămîntării umane nu circulă gînduri, ci fraze. Intocmai cum valoarea, statornică a aurului se evidențiază banal în monete, inele și cercei. Dar ciți dintre noi i-am zărit, oare subț temeliile munților, puritatea filonului? Lucrul acesta l-a încercat d. Arghezi :

Unde ni-i cheia, unde-i păzitorul
Să sfărme zăvorul
Și să vedem în fundul nopții noastre
Mișcîndu-se comorile albastre ?

(Descintec)

și a izbutit. Cu un gest viguros și simplu, ne oferă realitatea formidabilă a sufletului, nealterată de nici un convenționalism de exprimare. Trebuie cu insistență subliniat faptul că d. Arghezi nu se slujește de forme fixe de poezie. Energia lăuntrică a domniei-sale ar fi început anevoe în tipare rigide. Ritmul interior e întrerupt, neregulat. Cînd stăpînit și domol, cînd dușmănos și rebel, exploziv. Deaceia factura versului arghezian e deosebită.

D. Arghezi construiește fraza după canoane personale. Cu o rară îndrăzneală, dar și cu toți sortii de isbîndă, strîmbă curgerea comună a vorbirii și-i mută încheeturile în vederea unei plastice bizare. Folosește cu egală înțelegere mlădierile vechi ale limbii, cum și contorsiunile contemporane ale ei. Oriunde a ghicit mugurul timid al unei construcții, i-a spart învelișul și a iscat-o fragedă și vie. Iar cînd n'a avut vreuna la îndemînă, a inventat-o pe deantregul. D. Arghezi e un maestru neîntrecut în alcătuirea șerpuirilor de grai ajustate pe măsura intențiilor :

Mormint închis la sgomotul de-afară
 Contemplu-a cirtitelor bucurie
 Lingîndu-și puii cu idolatrie,
 Băloși sub steaua mea polară.

(Vraciu.)

Evident că epitetul este elementul de vervă și de fast al propozițiunii. Chiar scriitorii sobri îi recunosc această calitate. Bunăoară, Proust. Nu e un lucru mai puțin adevărat însă că abuzul de adjective dă stilului o lipsă de flexibilitate, o prolixitate care întunecă și deviază linia gândirii. D. Arghezi a înlăturat, sau mai bine zis a evitat dilema într'un mod cu totul ingenios. Neputînd să se dispenseze de calitățile epitetului, s'a răsbunat deslipindu-l de substantiv și izolîndu-l în toate colțurile frazei, să stea, acolo, mirat și singur, ca o nouă parte de cuvînt.

D. Arghezi ne-a dat o mare lecție de tehnică literară. Ne-a arătat că flexiunile limbii romînești nu sînt atît de țepene cum vor unii să creadă și că vorbelor ei puține li se pot îmbina, cu răbdare și iubitoare înțelegere, nuanțe noi, nebanuite posibilități de exprimare. Ne-a furnizat formidabila demonstrație că realitatea spirituală a unui neam trebuie să aibă și *are*, în materialul maleabil și viu al limbii, un desăvîrșit instrument de manifestare. D. Arghezi cunoaște cu precizie—și la nevoie o poate mări—puterea de sens și de lovire a cuvintelor simple.

Unii critici văd în versurile d-lui Arghezi o stingăcie, o greutate în exprimare, „o mare energie sufletească lipsită de facultatea de exprimare”¹⁾. Credem, mai degrabă, că nu poate fi vorba aci de o tară organică și că discuția se poate deplasa cu succes în jurul încercării, de cele mai multe ori reușite, a poetului, de a inova ritmul poeziei. Și putem afirma că d. Arghezi compune de multe ori curgător, corect; de pildă, în „Psalmul de taină”, „Tu nu ești frumusețea”, etc., sau în poezia „Lingoare” unde imită fără efort cadența versului popular.

* * *

Poezia d-lui Arghezi e o poezie de atitudini ferme, îndrăznețe. Nu este aceasta rezultatul unui optimism. Dealtfel, a pune problema optimismului și a pesimismului în poezie, este o zadarnică pierdere de timp. Oamenii mari nu sînt, precis, nici optimiști și nici pesimiști. Dar e mai verosimil să-i socotești idealiști. Iar cînd zici „idealism” trebuie să înțelegi că nu idealurile sînt frumoase, ci inutila nobleță de a crede până la urmă în ele. D. Arghezi crede în forța de creație a sufletului, adoră „acea realitate masivă, iluzia”, cum ar spune celebrul Chesterton. Astfel pusă, problema se limpezește și, mai ales, se înalță.

1) M. Ralea: *T. Arghezi, „Viața Romînească”, No. 6 și 7, 1927.*

Versurile argheziene impresionează prin nenumăratele întrebări, prin noianul îndemnurilor și revoltelor ce fierb în ele. D. Arghezi afirmă cu tărie că realitatea sufletească trebuie trăită sincer, integral:

Că sufletu-i o sabie sticloasă
Care trebuie trasă
Să-i scânteie stelele'n luciul

(Graiul nopții).

Această poziție este unică în literatura noastră în care domină senina măreție a dezamăgirii eminesciene, destrămarea formidabilă și domoală a învinșilor d-lui Sadoveanu, năruirea lentă a eroilor moldovanului răsărit din greșală între ruinele Tîrgoviștei, Ion Al. Brătescu Voinești, grația discretă a d-rei Otilia Cazimir și frumusețea de sensualitate și visare a „Medelenilor“. Cel puțin, cazul romanului „La Medeleni“ e caracteristic. Dănuț și Oguța ne apar generos clădiți atît trupește cît și moralmente. Dar excesul de sentimentalism le diluează voința, le distruge, în însăși esența lor, forțele hrănitoare ale sentimentului, le denaturează toate atitudinile hotărîte: îndrăzneala lor factice se reduce adeseaori la impertinență. Abia atunci cînd ei cad învinși, îi putem iubi în marele înțeles al cuvîntului și putem mărturisi că ceiace ne-a reținut atenția încordată a fost minunatul dar epic — de amănunte și situații neașteptate — al domnului Ionel Teodoreanu. Noi n'am cunoscut eroi îndărătnici și neînfricați, de talia celor balzacieni. La noi izbucesc cei ce se tîrăsc. În fundul scrisului romînesc, stă, șiret și uns, prototipul lor: Dinu Păturică. Literatura noastră e în mare parte, o literatură de șovăiri și de capitulări.

Pentru întăia oară, d. Arghezi cere pentru suflet dreptul de a sui calvarul tuturor încercărilor umane, de a merge, puternic și sincer, mereu înainte. Clocotește în versurile d-sale, o energie nebănuită. Observați, numai, duritatea și forța de izbire a cuvintelor folosite de poet și de cîte ori revine ca o obsesie, sonoritatea aspră și vitală a cuvîntului „albastru“. Cerul d-lui Arghezi nu e niciodată roz sau violet ca al dulceagului Samain.

Iată, am dori ca acest imn al energiei spirituale să trezească un echivalent în literatura epică! Să avem și noi un Rubempré sau un Rastignac!

Era un lucru firesc ca frămîntarea argheziană mereu tînără cu articulațiile ferite de podagra unui exces de artă, să se reverse nu de puține ori, peste hotarul de carton pus poeziei de cătră esteți. Lumina acestui neastîmpăr se strecoară în toate ungherele sufletului. Cu predilecție acolo încep umbrele, unde se întilnesc, veseli că înșfîrșit s'au revăzut, Dumnezeu și Dracu. Privit subț acest din urmă punct de vedere, d. Arghezi nu

este numai cel mai mare poet al vremurilor românești de azi, dar e și un mare poet modern.

Fiindcă „modern“ nu înseamnă formula comodă, în dosul căreia se ascunde absența unui talent, ci o expresie menită a desemna un impresionant zbucium interior.

Vasile V. Georgescu

Cronica externă

Călătoria Ministrului nostru de Externe în străinătate și afacerea optanților unguri.

România își caută încă pozițiunea sa normală în configurațiunea europeană. Punctele sale cardinale sînt două: organizarea unui sistem politic care să garanteze respectul tratatelor și obținerea unor prietini utile pentru actuala operă de consolidare națională ca și pentru o altă ipoteză a echilibrului european.

Între aceste două principii există totuși o contradicție. Ea nu este însă nici esențială, nici infailibilă. Ea se poate rezolva pe baza dualității organice a vieții politice și a necesităților comandate de instinctul de conservare. Ea se justifică prin îndoita înfățișare a adevărului istoric și prin definițiunea însăși a înțelepciunii. O țară care nu este o „Mare Putere” trebuie să-și organizeze viața pe baza mai multor ipoteze. O țară, care nu este o „Mare Putere” nu are dreptul să reprezinte cu intrasigență o singură afirmație. O țară, care nu este o „Mare Putere” este datoare să cuprindă în sistemul său internațional punctele de întîlnire ale direcțiunilor Marilor Puteri. Astfel se asigură durata și progresul statului și se întemeiază apărarea națională. Totdeauna i se garantează libertatea economică și politică prin concurența autorizată a Marilor Puteri. O țară este o Mare Putere cînd reprezintă în momentul istoric o forță de expansiune și posedă mijloacele necesare ca să o asigure. Ea înseamnă o voință de influență și propune altora un punct de vedere. Are o „politică” și un sistem de garanție.

Ea tinde la instituirea unor sfere de influență, la acapararea de sateliți. Celelalte țări trebuie să se apere. Apărarea lor nu consistă în izolare, nici în simplificarea vieții naționale la mijloacele proprii. Dimpotrivă, ele trebuie să se gîndească la stabilirea unei libertăți, a unui joc liber al influențelor păstrîndu-și dreptul de preferință.

România nu poate căuta numai la Paris direcțiunile generale ale poliției sale străine. Nici nevoile sale de apărare teritorială, nici trebuințele sale de consolidare economică și financiară nu i-o îngăduie. „România are nevoie de cât mai multe prietnii”—a spus ministrul nostru de externe cu ocazia călătoriei sale în Europa. Formula ar fi excelentă dacă, în realizarea sa practică, n'ar avea nevoie de o restricție capitală. Cât mai multe prietnii—cu condiția ca una nouă și îndoelnică să nu periclitizeze două mai vechi și mai importante. Cât mai multe prietnii,—cu condiția ca atunci cînd devin protecțiuni să reprezinte o forță și un principiu.

Germania, nu Italia, iată ce am fi voit să scriem în fruntea acestei cronici.

Germania este o mare putere; Italia nu este o mare putere. Germania grupează astăzi adeviziunea activă a Statelor care vor modificarea tratatelor precum și simpatia multora dintre foștii neutri. Germania înfățișează în Europa a doua ipoteză a vieții internaționale, a virtualităților ei. Este o țară bogată și puternică. Are o producțiune de prima importanță pentru țara noastră și o nevoie considerabilă de debușeu nostru. Germania reprezintă în politica continentală un tablou—dacă mi se îngăduie această expresiune. Franța, pe celălalt. România poate juca pe amîndouă, garantîndu-se respectiv. Și o asemenea politică este practicabilă fiindcă Franța însăși o admite mai ușor decît o orientare a noastră către Italia. Toată politica Italiei de agitații contradictorii și de slăbire a tratatelor este mai periculoasă pentru Franța și pentru ordinea europeană decît acțiunea sistematică și prevăzută a Germaniei. Franța are o dorință de colaborare cu Germania și aceasta din urmă are cel puțin un interes actual să păstreze bune raporturi cu prima. Europa nu poate să-și asigure liniștea și securitatea decît prin apropierea acestor Puteri. România ar sluji pacea și interesul său propriu printr'o înțeleaptă și abilă colaborare cu cele două state. Piața romînească s'ar dezvolta dacă ar beneficia de concurența liberă a comerțului și a capitalului francez și german. Nici numai cu Wilhelmstrasse cum făceam până la războiu, nici numai cu Quai d'Orsay cum facem dela războiu încoace.

Ce putem căuta însă la Roma?

Șeful guvernului fascist caută în contradicțiunile proprii, șansele unei izbînde ipotetice. Toată acțiunea sa externă se desfășoară pe planul negațiunilor și-și caută avantajile în perturbările pe care vrea să le producă. Nici cu respectul tratatelor, nici contra acestora. Nici cu învinșii, nici cu învingătorii. „Italia se află cu viii și morții la Brenner” noua graniță consacrată de tratate. Dar Mica Înțelegere nu are dreptul să stea de strajă la granițele pe care i le garantează aceleași tratate. Italia, cu drept cuvînt, nu admite o intervenție străină în politica sa minoritară. Ea încurajează însă Ungaria în revendicările sale iredentiste.

Altădată, am arătat toate șovăelile și antinomiile poliției fasciste. Astăzi, vrem să reținem numai ceiace este stabil în preocu-

parea Ducelui: ostilitatea față de Iugoslavia. Problema Adriaticei, o vagă dorință de hegemonie în Balcani, o statornică nevoie de agitație pentru a conserva coeziunea internă, întrețin această ostilitate. Dar, vrînd să-și organizeze un sistem politic care să paralizeze Iugoslavia, Italia lovește direct și fatal în interesele romînești. Mica Înțelegere trebuie dezagregată și Ungaria autorizată să reclame zilnic modificarea tratatelor. Din această situație, Italia nu poate eși și îi este afit de supusă, încît se sbate într'o contradicție radicală: Italia proclamă dreptul Ungariei de a cere modificarea tratatelor și vrea să demonstreze viața provizorie și fragilă a lor; dar Italia cere respectul tratatelor în ceiace privește granițele pe care i le acordă și drepturile pe care i le garantează.

Italia nu are decît două prietinii: Ungaria și regimul actual din Albania.

Franța însăși nu poate vedea cu ochi buni o apropiere romîno-italiană. O asemenea încercare din partea Romîniei ar fi văzută în Franța ca o încurajare a agitațiilor fasciste în Europa și o adeziune a noastră la planurile tulburi ale Ducelui. Mica Înțelegere știe că astfel s'ar pune în cumpănă existența sa.

Chestiunea Saint-Gotthard a fost o dovadă. Contrabanda de arme, probînd înarmarea clandestină a Ungariei, dădea ocaziunea Micei Înțelegeri să exercite funcțiunea sa esențială. Organism înființat să supravegheze respectul tratatelor pentru ca să garanteze astfel viața liberă a Statelor componente, Mica Înțelegere trebuia să-și afirme unitatea și intransigența. Pe o chestie fundamentală ca aceasta, ea avea datoria să protesteze colectiv și solemn în fața Societății Națiunilor. Ungaria ar fi aflat chiar de a doua zi după contrabandă că Mica Înțelegere este unanimă să dezaprobe orice violațiune a tratatului și decisă să pună în mișcare toate mijloacele sale pașnice pentruca să-i asigure respectul. Procedura aceasta n'a fost însă aplicată. Protestul a venit cu întârziere. Marile Puteri au intervenit între timp în direcțiunile cele mai deosebite, opinia europeană n'a mai crezut în gravitatea chestiunii și Ungaria, vinovată, a profitat de șovăelile Micei Înțelegeri. Toată lumea a avut impresia că influențele surde ale Italiei au determinat disensiunile dinăuntru Micei Înțelegeri. Chiar de nu ar fi fost așa și totuși acest svon are o considerabilă importanță. Hoțărîți să punem acțiunea noastră externă sub semnul Societății Națiunilor, trebuie să ținem seamă de mijloacele ei publice și de sentimentele opiniei mondiale.

Politica Romîniei se poate adapta desigur la jocurile succesive ale influențelor europene. Trebuie să păstreze însă cîteva direcțiuni ferme și să respecte principiile existenței sale naționale. Aceste cronici au înregistrat cu îngrijorare șovăelile noastre între Italia și Mica Înțelegere. Ultimele declarațiuni făcute de d. Mussolini Lordului Rothermeere sînt un grav și definitiv avertisment pentru Romînia. Istoria va înscrie însă lăudabila voință a guvernului nostru de a apropia Italia de Mica Înțelegere.

In afară de scopurile de politică generală și de rezolvirea citorva chestiuni în litigiu, călătoria Ministrului nostru de externe se lega de asemenea de afacerea optanților. Recomandațiunea făcută în Septembrie de către Societatea Națiunilor avea nevoie de adeziunea fermă a tuturor membrilor Consiliului pentru ca să se pună odată capăt unui proces, în care România dăduse dovadă de cel mai larg spirit de conciliațiune. Votul Italiei era de o mare importanță și situația sa specială solicita mai ales atenția ministrului nostru de externe.

Ce este chestia optanților toată lumea o știe. Numeroase dezbateri în fața Societății Națiunilor, comentarii de presă și studii eminente au popularizat această afacere, care capătă întinderea și peripețiile unei legende.

Ungurii, proprietari în Transilvania, au fost expropriați prin aplicarea generală a reformei agrare în tot cuprinsul României. Dispozițiunile legii agrare s'au aplicat fără nici o distincțiune de naționalitate tuturor proprietarilor de pe teritoriul țării și, fără nici o deosebire de rasă în favoarea tuturor țăranilor. Proprietarii unguri expropriați se plîng în fața Tribunalului Arbitrai Mixt Romîno-Ungar și cer restituirea pămînturilor sau, subsidiar, o despăgubire în bani egală cu valoarea actuală și integrală a terenurilor expropriate. Ei tind să demonstreze că dispozițiunile articolului 250 din Tratatul dela Trianon le asigură, printr'un regim privilegiat, imunitatea absolută a proprietății lor în Transilvania. Nicio măsură—nici chiar generală, de ordin constituțional și uniform aplicată tuturor proprietarilor din România—nu le poate atinge bunurile fără consimțimîntul lor propriu și fără o prealabilă și integrală despăgubire. Dispozițiunile articolului 250—zic ei—le dau toate garanțiile dreptului internațional comun și, pe deasupra, le acordă un privilegiu de imunitate. Tribunalul Arbitral Mixt este competent să judece orice atingere adusă—în orice mod, cu orice scop—dreptului lor absolut de proprietate și să sancționeze orice violațiune a acestui privilegiu de imunitate.

Guvernul romîn răspunde că niciun text din Tratat și chiar nicio dispoziție a dreptului internațional comun nu-l împiedică să opereze o reformă agrară sau să ia orice altă măsură cu caracter general. Că articolul 250 nu are această monstruoasă întindere și că, în niciun caz, Tribunalul Arbitral Mixt nu este competent să judece o asemenea chestiune. El demonstrează că singura acceștiune a articolului 250 este să anuleze, în ceiace privește bunurile ungare de pe teritoriile retrocedate, facultatea acordată Statului romîn prin articolul 232. Limitele articolului 250 sînt limitele însăși ale art. 232. Ori articolul 232 nu prevede decît lichidarea de războiu a bunurilor ex-inamice. Această facultate de lichidare, și nimic altceva, este desființată prin dispozițiunile art. 250. Iar competența Tribunalului este strict determinată de conți-

nutul de două ori excepțional al acestui articol. El este competent să judece numai o măsură cu caracter diferențial, care lovește un bun ungar ca atare. România n'a consimțit niciodată și prin niciun text al tratatului o restrângere a suveranității sale interne și n'a părăsit dreptul elementar de a aplica pe tot teritoriul statului orice legiuire cu caracter general. Francez, Englez, Ungur sau Român trebuie să se supună deopotrivă unei reforme constituționale care nu poate fi censurată de Tribunalul Arbitral Mixt.

În fața acțiunii ungare introdusă la acest Tribunal, România ar fi avut de urmat două căi: sau să nu se prezinte și să depună numai o protestare solemnă împotriva acestei încercări de a-i știrbi suveranitatea națională. Chestiunea ar fi constituit ea însăși un teren juridic și procedura aceasta ar fi constituit ea însăși un gest de autoritate. Sau să se înfățișeze înaintea Tribunalului pentru ca să pledeze incompetența, respectînd astfel toate formele legale și toate exigențele procedurii de arbitraj. Prima ipoteză și-ar fi găsit poate și o justificare juridică în concepția că o instanță internațională *nu există* decît în măsura în care o competență explicită îi este acordată de un text determinat. În afară de aceasta, ea nu are nicio existență și deci nimeni nu este ținut să pledeze nici chiar „par déference”. Cetitorul obișnuit cu limbajul juridic va observa că aici este vorba de o *usurpare de putere* și nu de un *abuz de putere*. Un particular oarecare se institue judecător și este respectat de una din părți; cealaltă parte nu este desigur obligată să recunoască și nu are nicio datorie să pledeze.

Ambele aceste căi ar fi condus la Societatea Națiunilor. În orice caz, Ungaria ar fi invocat articolul 239 din Tratat pentru ca să ceară de la Consiliu complectarea Tribunalului. Prima ipoteză ne-ar fi dus la Consiliu fără o afirmare de competență din partea Tribunalului dar de asemenea fără dovada că România este inspirată de cel mai larg spirit de conciliațiune și de un neîndoios respect pentru ideia de arbitraj. Și, mai ales, fără dovada că Tribunalul a comis o *usurpare de putere*.

România, condusă de un exemplar spirit european și de o mare deferență pentru instanțele internaționale, respectuoasă de asemenea de condițiunile obișnuite ale procedurii juridice și mai ales încrezătoare în dreptatea sa evidentă a adoptat a doua cale. Tribunalul s'a declarat competent, adoptînd teza ungară și consacînd concepțiunea că articolul 250 îi acordă o competență ilimitată și îl constituie în păzitor al dreptului internațional comun.

Cum acest drept internațional comun nu este încă organizat și este format numai din deziderate, Tribunalul va avea să judece toate aspirațiile și chiar fanteziile oricărui cetățean ungar. Președintele a dat deja dovadă de un mare „idealism” atribuindu-și această omnipotență și va ținde desigur să facă din România o cetate ideală unde să se experimenteze, ca într'o nouă „Utopie”, toate iluziile jurisconsultilor premergători. Regim privilegiat pentru străini, imunitate legală, dispensă permanentă față de plata impo-

zitelor și a oricăror sarcini, drept de proprietate absolut și etern, imobilitatea legilor, toate avantajile organizației sociale și nicio obligație, optanții unguri din Transilvania ar fi de sigur instalați într'un fel de aristocrație de drept divin și ar gusta din plăcerile auguste ale imortalității. Președintele Tribunalului Romîno-Ungar ar deveni un vizionar, un bine-făcător pentru umanitatea viitoare și ar aduce acestei civilizații ideale în holocostă independența Romîniei.

Romînia și-a retras judecătorul din Tribunal și a încunoștiințat Societatea Națiunilor pe baza art. 11 din Pact, de această uzurpare de putere și de pericolul pe care ea îl constituie pentru bunele raporturi dintre Romînia și Ungaria. Guvernul ungar a cerut Consiliului să aplice mecanic articolul 239 din Tratat și să numească un judecător pentruca să asigure funcționarea tribunalului. Consiliul Societății Națiunilor a considerat gravitatea chestiunii și inoportunitatea numirii judecătorilor supleanți. El a instituit un comitet de trei membri prezidat de Sir A. Chamberlain cu misiunea să studieze chestiunea și să-i supună un proiect de rezoluție. După ce a luat avizul autorizat al unei Comisiuni de jurisconșulți, Comitetul de Trei a propus Consiliului un proiect de rezoluție compus din trei puncte esențiale, care constatau uzurparea de putere comisă de tribunal și recunoașteau că articolul 250 nu dă în competența acestuia decât lichidarea definită în articolul 232. Proiectul consacra de asemea teza romînească privitoare la definițiunea lichidării: măsură de războiu lovind bunurile ex-inamice ca atare și declară că indemnitatea nu are nici o însemnătate pentru caracterizarea de lichidare a unei măsuri legale. Romînia este liberă să aplice un plan general de reformă agrară fără controlul Tribunalului afară de cazurile în care, prin aplicarea practică a acestui plan, proprietatea ungară ar fi fost lovită de o măsură diferențială.

Acest proiect a devenit, prin adeziunea membrilor Consiliului, o rezoluție recomandată părților. Romînia a acceptat-o; Ungaria a refuzat să o adopte subț cuvînt că nu respectă o decizie de control judiciar punînd astfel subț tutela sa magistratura internațională. În cele din urmă, Ungaria preferă un recurs la Curtea de la Haga pentru ca să obțină un aviz juridic.

Presa romînească a văzut în acest succes parțial al punctului nostru de vedere un triumf complet al cauzei noastre. Ea a recompensat astfel stăruințele și virtuțile excepționale ale ilustrului nostru avocat, dar nu l-a consultat în privința satisfacțiunii obținute. Pentru Romînia, rezoluțiunea Societății Națiunilor însemna o transacție, în care subscriam la limita concesiunilor noastre. Ministerul nostru de Externe dovedea încă odată spiritul său de împăciuire și, recunoscător Societății Națiunilor fiindcă-i acordase dreptatea principală, accepta să supună arbitrajului cazurile izolate de aplicare practică a reformei agrare în limitele determinate de cele trei puncte ale rezoluției. Romînia nu putea merge mai departe. Ea consimțea un sacrificiu considerabil pentru ca să satis-

facă dorințele de conciliațiune ale Societății Națiunilor și pentru ca să dovedească devotamentul său extrem față de noile principii de arbitraj.

Ungaria, dimpotrivă, a adoptat o metodă de intransigență și a rămas fermă pe principiile sale eronate.

Mai târziu, ea a adresat României o ofertă de transacțiune, în care rezerva doctrina sa juridică, dar tindea să obțină o sumă globală cu titlul de îndemnitare precum și restituirea unor anumite categorii de terenuri expropriate. Guvernul nostru, mergând totdeauna și progresiv pe calea conciliațiunii, a rămas că nu recunoaște optanților unguri nici un fel de drept, dar că—dacă Ungaria acceptă rezoluțiunea din Septembrie 1927—este dispus să acorde, *ex gratia*, o sumă determinată care va fi valorificată asupra despăgubirilor ce ne sînt datorate de Statul ungar cu titlul de reparațiuni. Ungaria, intransigentă, nu a acceptat.

În această situațiune a revenit chestiunea optanților în fața Consiliului în luna Mart.

Două metode solicitau deciziunea Consiliului; metoda ungară făcută din intrasigență și pusă artificial sub auspiciile principiilor de drept și separație a puterilor și metoda românească inspirată de directivele și mentalitatea de la Geneva, orientată spre conciliație, dar afirmînd respectul Tratatului și al independenței Statului român. Metoda românească avea și avantajul să se aplice pe o rezoluțiune anterioară a Societății Națiunilor și să ceară de la o instituțiune căreia îi era credincioasă un gest de consecvență.

Sir Austen Chamberlain constatase el însuși refuzul constant al delegațiunii ungare de a lua în considerațiune orice recomandare a Consiliului. Toate încercările au fost zadarnice. România însăși, vrînd să reînvoiască Societății Națiunilor nenumăratele dovezi de respect, a mers poate prea departe răspunzînd—chiar *ex gratia*—ofertei de transacțiune ungară.

Toată lumea se aștepta ca, în noua Adunare, Consiliul să confirme rezoluția anterioară. Nici un fapt nou nu intervenise. Chestiunea păstra întocmai aceleași caractere și hotărîrea de competență a Tribunalului sta dovadă evidentă a unei uzurpațiuni de putere.

Consiliul Societății Națiunilor însă în sesiunea sa din Mart a părăsit rezoluția trecută, a vrut să sacrifice interesele României, periclitîndu-i organizațiunea socială și liniștea internă, și a acordat metodei ungare un premiu, care constituie lecțiunea cea mai periculoasă, cea mai imorală așa zice, dată Europei. România n'are decît să adopte ea însăși această superbă intransigență. Astfel va avea două avantagii: va cere respectul dreptului său de a legifera fără control străin pe teritoriul Statului și va aminti Societății Națiunilor că voințele reunite ale moralei și ale demnității o obligă să nu-și părăsească rezoluțiile drepte și legale pentru ca să recompenseze injoncțiuni necredincioase.

Noua recomandare a Consiliului cere României să se supună.

unei noi judecăți în fața Tribunalului Arbitral Mixt complectat cu doi judecători neutri pe lângă cei trei membri ordinari ai lui.

Cine nu vede riscurile și contradicțiunile unei astfel de hotărâri?

Pe deoparte, se casează prima decizie de competență a Tribunalului, dar sîntem trimiși să ne judecăm de un tribunal compus din 5 membri, dintre care doi (și chiar președintele) s'au pronunțat deja. Pentru ca România să cîștige trebuie ca ambii arbitri adăogați să adopte teza romînească. Dacă numai unul este favorabil, sau dacă vre-unul face opinie separată, pierdem. Teza noastră este atît de dreaptă și de juridică, pretențiunile ungare atît de false și de extravagante, încît este aproape imposibil de imaginat un alt judecător care să ne condamne. Dar ultima experiență pe care am făcut-o chiar la Societatea Națiunilor ne dă dreptul să fim sceptici și să nu supunem independența țării la surprizele unei judecăți străine. Politica și alte bunuri pămîntești tulbură conștiințele cele mai ferme.

Pe de altă parte, Consiliul a constatat deja că orice hotărîre de competență a Tribunalului constituie o uzurpare de putere și contrazice cele trei principii adoptate de el anterior și inserate, cu titlul platonice, în noua recomandatie. În cazul cînd, prin imposibil un nou Tribunal ar face aceeași afirmare, Consiliul n'ar putea decît să constate aceeași uzurpare. Afară numai de ipoteza unei conduite fanteziste a Consiliului, care dominat de viziunea viitorului, și-ar mîncă trecutul.

În lupta dintre două metode, Consiliul a ales. El a consacrat astfel intrasigența și nedreptatea și și-a izgonit imaginea proprie care se reflecta în atitudinea delegatului român. România va trage desigur consecințele și, din această neașteptată lecție, va accepta toate învățămintele.

După cum în Septembrie nu cîștigasem pe deaîntregul, astăzi, nu pierdem în întregime. Consiliul Societății Națiunilor a casat hotărîrea de competență a Tribunalului. România se poate mulțumi cu atît, și poate refuza o măsură nouă. Articolul 15 din Pact trage limite pe care le cunoaștem și de care putem aminti. Societatea Națiunilor ne invită prin contradicțiunile și parțialitatea sa.

La sfîrșitul acestor rînduri, ne putem întreba care este motivul acestei schimbări. De ce, mai ales, reprezentantul Angliei a părăsit atitudinea sa favorabilă Romîniei și a propus o nouă rezoluție inacceptabilă pentru noi? În acest domeniu, toate explicațiunile sînt ipotetice și insuficiente. Se pot însă indica două: nemulțumirea Marelui Britanii din cauza împrumutului întreprins de România numai sub auspicii franceze și întinsa propagandă făcută în Anglia de Guvernul ungar. Toată presa britanică s'a ocupat de chestia optanților și a legat-o indestructibil de prestigiul și existența arbitrajului internațional. Patru Lorzi au interpelat în Camera britanică atrăgînd atențiunea Guvernului asupra independenței magistraturii internaționale. Noua tendință de organizare a păcii este

fundată pe principiul arbitrajului. Opinia occidentală tinde să facă din această instituție facultativă un mit. Anglia nu a fost de ajuns pusă în curent cu importanța gravă pe care o reprezenta chestiunea optanților pentru România și a considerat în ea numai o limitare a principiului arbitrajului. Cei patru Lorzi nu au remarcat desigur că suveranitatea noastră națională era știrbită și că un arbitraj pe o asemenea chestiune organică ar fi cu siguranță refuzat de Anglia într'un caz analog. Anglia însăși a dat totdeauna dovadă de o absolută independență pentru ca să poată astăzi pretinde experimentarea unui nou principiu în detrimentul unei suveranități naționale.

Călătoria ministrului nostru de externe în străinătate are de sigur o deosebită importanță pentru organizarea sistemului nostru de politică internațională. După ce va lichida chestiunile rămase încă în litigiu de pe urma războiului, România poate pretinde, sub o astfel de conducere, la un loc important în politica de pace europeană.

Const. I. Vișoianu

Miscellanea

Vasile Pîrvan și tinăra generație

Asistăm de aproape, un deceniu, cînd cu curiozitate, cînd cu nedumerire la amplificarea proporțiilor din ce în ce mai nepotrivite care se acordă cu extremă bunăvoință personalității lui Vasile Pîrvan, al cărui scurt destin cultural s'a desfășurat în anii nervoși și agitați de după războiu.

După ce am auzit de V. Pîrvan filosof, „cel mai mare dela Conta încoace“, de Pîrvan artist, estetician, etician etc. etc., acum ni se prezintă un Pîrvan—știți ce?—un Pîrvan jurist.

Această sarcină și-o ia în ultimul număr din „Gîndirea“ d. P. Marcu-Balș. Fiindcă printre rînduri a pomenit în treacăt cîteva linii și despre noțiunea de stat, iată-l teoreticianul român cel mai autorizat ca să distrugă concepția profesorului de Drept Constituțional C. Stere. „Poziția lui Vasile Pîrvan se deosebește în această privință de constituționalismul d-lui Stere care se reclamă dela constituționalismul englez“. Adică de ce se deosebește tocmai de poziția d-lui Stere și nu de a scriitorului I. Dragoslav, a pictorului Tonitză sau a doctorului Babeș fiindcă e vorba de comparat, cum se zice, scripca cu epurele? D. Stere e un jurist, iar V. Pîrvan n'are nimic comun cu așa ceva fiindcă nu s'a gîndit niciodată să se ocupe cu o teorie a statului. Deci poziția sa poate fi opusă oricui și nu numai d-lui Stere.

Aflăm însă cu această ocazie că doctrina statului constituțional care apără libertatea, elaborată de poporaniști, duce direct la pieirea neamului. „Între cultul exagerat al eului—cum se practică în cultura romînească contemporană cu pericolele aferente anarhism, egotism, criticism dizolvant și cultul desființării statului este totdeauna prietinie“.

Așa dar, a adopta principiul constituției engleze înseamnă a voi desființarea statului. După d. Petre Marcu, Anglia, de unde

ne-am inspirat noi a urmărit trei secole propria sa desființare, iar astăzi se sbate într'o oribilă anarhie, mai rău decît Rusia bolșevică. Noroc că s'a găsit ca remediu la toate acestea doctrina lui V. Pîrvan, a statului istoric și organic bazat pe disciplină și lege și care va salva simultan Anglia și România.

Dar cînd eram pe punctul de a ne face reproșuri că am susținut atît de excesiv drepturile individului anarhizant contra statului, tocmai cetim două pagini mai jos că „această spiritualizare a conceptelor de Drept și Stat în sistemul (sic!) lui Pîrvan nu mai este concepția „statului—jandarm“ și ospiciul claselor marxiste împărtășită de poporanism“. Iată-ne acum vinovați de greșala exact opusă: după ce am susținut anarhismul libertar, de data aceasta susținem statul autoritar care bagă individul în ospicii și-l desființează. Rugăm pe d. P. Marcu-Balș să precizeze odată, cînd sîntem criminali: în prima ori în a doua ipostază. Sau poate ni se aplică ceiace spune un boer despre țăran într'o nuvelă de d. Al. O. Teodoreanu: „Pe țăran, bine o face, rău o face, tu să-l sudui“.

Dar d. P. Marcu nu e vitreg numai cu noi. Chiar pe idolul său V. Pîrvan îl pune mereu, în suscitatul articol, în poziții foarte contradictorii. Aici îl prezintă ca pe un apărător al „educației nuanțată“ și al drepturilor individului superior, contra democrațiilor etatiste, aceste „generale superstiții“ care creiază „oameni de sută“, aici îl ridică contra noastră ca să ne fulgere cu concepția statului organic și istoric, eșit din tradiția romînească, menit să distrugă anarhismul nostru individualist.

Și ca să-l salveze pe Pîrvan și să dovedească că e bun student la Berlin, d. P. M. B. mai citează cîteva duzini de autori germani.

E evident, mi se pare, că misticismul anticriticist e bun la orice, numai la operațiile de logică și la delimitarea conceptelor nu.

Cu ocazia acestei grave discuții juridice, d. P. M. B., extrem de pornit contra spiritului critic, face o aspră critică aproape tuturor curentelor culturale romînești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Cei mai criminali sînt junimiștii pe care-i execută și individual și colectiv: Pogor, egoist și spiritual, Maiorescu, polițist cultural, etc. Se pare că vina lor cea mare e că au avut spirit critic și că și-au permis să spue că sînt și directive rele în cultura noastră, în loc să se mulțumească să o admire delirant. Poporanismul nu face decît să continue și el această fără-de-lege.

Deoparte, criticiștii care sînt vinovați de toate nenorocirile poporului nostru. De cealaltă adoratorii tuturor aspectelor vieții romînești. Oștile stau față în față. Ele sînt Zarifopol, Aderca, Ralea, Branște, Suchianu pe deoparte și dincolo,—descoperiți-vă,—Pîrvan, Motru, Iorga, Creangă, Eminescu. Cîțiva caraghioși, în fața atîtor genii naționale! Ne permitem să întrebăm însă ce caută glumețul, „voltairianul“ Creangă printre atîtea spirite mistice, și cre-

dincioase? Dar Kantianul Eminescu, criticul acerb din punctul de vedere junimist? Dar Rădulescu-Motru (l-a citit vreodată d. P. M. B.?) care se declară și el Kantian, raționalist și care de curînd a scris un hotărît articol contra misticismului?

Uitasem că d. Rădulescu-Motru e oltean.

Ca patriot regionalist, nu-l lasă inima pe d. Petre Marcu-Balș să-i permită să se terfelească în rîndul necredincioșilor și criticiștilor. Și atunci părintește îl trece în partea cealaltă. Procedeu e simplu: fără nici un alt criteriu de clasificare d. P. M. B. așează pe cei care-i iubește, indiferent de conținutul cugetării lor, în rîndul misticilor, iar pe cei disprețuiți îi trimite în lada cu gunoii a voltairienilor. Tot după acest procedeu mai aflăm că Cogălniceanu și Bărnăuțiu, Dumnezeu știe pentru ce, sînt trecuți în tabăra d-lui Pîrvan. Probabil numai ca să rămînem noi cu d. Aderca în brațe, cu care d. Balș nu poate să nu știe că trăim în excelente raporturi!

Discuțiunea devine însă mai gravă cînd încep principiile. Așa dar lupta se dă între criticism și credința oarbă ori admirația delirantă.

Înainte de toate, îndrăznim să atragem atenția d-lui P. M. B., că d-sa face critică. Și încă ce critică! Dăunăzi, iarăși în legătură cu nu știu ce gravă problemă de filosofie juridică, după ce a citat iarăși cîteva duzini de autori germani, netam-nesam, fără nicio legătură cu problema de care era vorba, s'a năpustit asupra d-lui P. Zarifopol, cu o serie de amabilități... hipercritice.

Desigur însă că critică nu e decît atunci cînd combați ceiace nu iubește d. P. M. B. Cînd combați ceiace îi place, atunci e altceva, e orice, dar nu e critică. Nu-și dă seamă d-sa, că, pentru ca să fie consecvent ar trebui să fie poet liric, à la Hugo, (și nu polemist ori pamfletar) închinînd mereu imnuri toată ziua tuturor fenomenelor din jurul său?

Să admitem însă că d-sa critică critica și că e în dreptul său s'o facă. Așa dar tot ce se întîmplă rău astăzi în țara romînească e fiindcă unii din noi protestăm contra abuzurilor, nedreptăților, infamiilor. Ar trebui să tăcem și totul s'ar îndrepta. Tot așa de rău au făcut junimiștii că nu au lăsat să triumfe latinismul, lipsa de gust estetic, șarlatanismul în știință, maimuțarea formelor constituționale etc. etc.?

Fiindcă s'au găsit oameni care să denunțe răul, deaceia merge prost neamul romînesc?

Desigur că d. P. M. B. e patriot. Ca patriot d-sa voește progresul acestei țări. Chiar dacă delirul său optimist e ca acela al lui Candide că „tout est pour le mieux, dans le meilleur des mondes“, tot trebuie să conceedă că lucrurile nu merg așa perfect în țara noastră. Cum va fi posibil de îndreptat ceiace e rău, dacă ne interzicem chiar gîndul măcar că ceva poate fi rău.

Și dacă suferim astăzi de atîtea imperfecțiuni vina nu poate fi a criticiștilor. Negativi prin firea lor, ei s'au abîfnut sau n'au

putut produce. Au produs numai spiritele constructive, „creatoare“ cum spune d-sa. Și dacă totuși nu e bine, cine e de vină? Criticiștii care nu s'au amestecat? Sau constructorii care au construit rău?

Noi știm însă, fiindcă e vorba de opoziția critică-creațiune, că nimic nu se poate crea fără conștiință. Conștiința e postulatul oricărei invenții. Dar conștiința e o cîntărire de bine și rău, o ierarhizare de valori, o percepție netă și exactă a realității așa cum este, o apreciere justă a puterilor și forțelor, cu un cuvînt conștiința se confundă cu critica.

Ce dorește d-sa dela noi și dela generația din care face parte? Admirație, admirație și mereu admirație beată în fața „forțelor obscure“ ale neamului? E deajuns atît? Această abdicare de a lupta și combate e programul generației sale? N'o credem atît de lașă. Atunci? Nu vede d-sa că clasificăția critică și creație n'are senz, fiindcă creația începe cu critică?

D. P. M. B. se declară pentru misticism, instinct, confuziune. E dreptul său. Dar e și interesul patriei noastre? Am spus-o de-a tîteaori că toate directivele mistice care se recomandă acum popoului nostru îi vor fi fatale. Tinerii care încurajează acest lucru nu gîndesc deajuns cît rău fac, în numele unui patriotism bizar pe care-l invocă, țării lor. Căci de fapt revenirea la misticism înseamnă preconizarea instinctului, a obscurantismului și a barbariei.

Vitalismul, temperamentul fugos nu sînt valori în sine. Sînt simple instrumente care valorează atît cît valorează cauza în serviciul căreia se pun.

Unui popor care abia a deschis ochii la lumină, i se închide orice posibilitate de civilizație. I se spune deadreptul: nu mai judeca și nu mai gîndi, nu-ți îmblînzi apetiturile și poftele, bestializează-te cît poți, căci totul e puterea de viață inconștientă. Revino la barbaria în care ai zăcut veacuri dearîndul. Grosolănia, brutalitatea, canibalismul, domnia pumnului îți vor merge de minune. Ai grijă numai să presări deasupra puțină ortodoxie și nițel misticism. Nu te debilita cu sentimente nobile și cu idei: acestea sînt semne de decadență. Pune mina pe ciomag, sparge geamurile și profanează templele. Acolo e chemarea ta.

Și cînd te gîndești că toate aceste criminale invitații care, slavă domnului, la noi pot fi ușor ascultate, sînt pornite numai pentru anume efecte literare!

E adevărat, cum susține d. Petru Marcu Balș că poporul nostru e infectat de pehlivănia zeflemistă a elementului orășănesc. Frivolitatea trivială ride de orice. E grav. Dar d-sa uită că alături de această nenorocire există o alta mai adîncă: absența totală de reacțiune a opiniei publice la orice rău, răbdarea pasivă a unui popor pînă mai eri iobag, care primește orice abuz. Să favorizăm prin anihilarea spiritului critic începuturile demnității romînești, germeii firavi ai caracterului național care se va desina odată? Să ne idiotizăm complet pînă la asentimentul total, pînă la su-

gestibilitatea imbecilă care primește orice ordin, chiar acela de a se sinucide? Aceasta e soarta pe care un entuziast și talentat tînăr al ultimei generații o dorește patriei sale? Acesta e darul vristei lui? Noi ne îndărătnicim să refuzăm a crede, chiar dacă acest refuz va fi o a amară înșelare.

Nu putem crede că țara aceasta care se zbate azi în cele mai tragice greutăți morale—corupția, necinstea și lașitatea care ne învălue pe toți,—nu va avea instinctul de conservare destul de treaz ca să-și producă tineretul care-i trebuie. Dar nu un tineret de atitudine literară, susținînd curente la modă, nefaste nouă, un tineret de artificial temperament, abătut pe căi auxiliare de lupte religioase și mistice, de care nu ne arde acum, un tineret reacționar și obscurantist, ci unul bărbătesc și conștient, luminat, uman și progresist, care combătînd practic, sacrificîndu-se pentru dreptate și libertate, să elibereze caracterul românesc și să prepare o morală romînească.—*M. R.*

Afacerea Glozel

Salomon Reinach a publicat de curînd o broșură rezumativă a peripețiilor și vicisitudinilor afacerii săpăturilor dela Glozel. Luptele, pasiunile deslănțuite cu această ocazie, formarea a două tabere înverșunate, sînt emoționante ca paginile unui roman. Se știe în ce constă afacerea. Acum vre-o doi-trei ani s'au făcut diferite săpături arheologice la Glozel, în Franța. S'au descoperit cu această ocazie diferite resturi de semne pe piatră, care au făcut pe unii preistorici să tragă concluziuni favorabile unui alfabet neolitic.

Alții din contra au datat mult mai recent—epoca romană—aceste descoperiri. Savanți consumați ca Julian sau Salomon Reinach au încrucișat spadele—adică condeele cu alți cercetători, unii pentru o soluție alții pentru alta. Partizanii ideii că semnele găsite la Glozel n'ar fi decît din epoca greco-romană, au formulat grave obiecțiuni contra adversarilor lor. Dar, lucru curios, în loc ca aceștia să răspundă, ei invitau la noi săpături și exact a doua zi după formularea unei obiecțiuni se descoperea un alt monument care ținea seamă complect de ele! Atunci taberele în luptă s'au acuzat de excrocherie și falș. Unii au mers pînă acolo încît acuzau pe ceilalți că fabricau noaptea anumite probe pe care le îngropau în pămînt și pe urmă le descopereau tot ei. Pasiunile s'au ridicat pînă la un nivel extrem de încordat. Prietini de o viață s'au certat pe această chestie și de multe ori membri ai unei familii nu și-au mai vorbit între ei. Asistăm la un fel de „afacere Dreyfus“ între savanți pentru adevărul științific.

Oricare ar fi desnodămîntul acestei afaceri, ea are, chiar de pe acum, o nobilă semnificație. Ca și afacerea Dreyfus, pornită pentru triumful dreptății, afacerea Glozel e pornită pentru triumful adevărului. Și aceasta din urmă presupune o înaltă pasiune pentru problemele și ideile abstracte. „Entuziasmul abstract“ e caracteristica sufletească curat franceză.

Pentru a înțelege un moment semnificația adevărată a unor astfel de lupte, să ne transpunem la noi în țară, unde luptele se dau pentru acapararea unor acțiuni la o bancă, pentru venirea la putere ori pentru căpătarea unei slujbe.—X. Y.

Alegerile din Franța și Germania

Alegerile din cele două mai importante țări de pe continent, Franța și Germania, au dovedit încă odată că democrația e forma cea mai înaltă de civilizație și că ea se aliază totdeauna cu prosperitatea și progresul, și că e oarecum termometrul cel mai sigur al acestora. Imediat după războiu, când foametea, dezorientarea, mizeria cotopeau țările Europei, dictatura a fost posibilă. Dar pe măsură ce războiul și ultimele lui consecințe posibile s'au lichidat, democrația și-a reluat locul său firesc.

Sîntem siguri că înaintarea popoarelor nu va veni nici dela dictatura comunistă, nici dela cea fascistă și că singura formulă de civilizație și progres n'o pot aduce decît soluțiile social-democrate în țările industriale și partidele radicale în țările mai puțin industrializate.

Dealtfel ultima evoluție e evenimentelor politice indică clar acest lucru. Franța, burgheza Franța se menține aproape în aceeași fizionomie democratică ca la 1924, doar cu o ușoară înclinare către centru. Structura politică a burgheziei franceze rămîne mai departe cea radicală, în care institutorul de sat, medicul de plasă și intelectualul de provincie domină ca ascendent. E adevărat că guvernul Poincaré a ieșit întărit. Dar la noi se crede că Poincaré e un om de dreapta. Politica sa internă e din cele mai democratice, iar dacă și cea externă e ceva mai puțin conciliantă aceasta e datorită situației speciale a Franței.

Germania, deși îndatorată, încercuită din toate părțile după ce a suferit ani de mizerie și înfometare, a știut totuși să scape de pericolele dictatoriale ale spartachiștilor și „Deutsch-naționalilor“.

Germania tocmai fiindcă e așa de înaintată în evoluția capitalistă va realiza reforma socială fără violență. Incetul cu incetul politica normală, europeană și democratică dinainte de războiu se reabilitează. Fie ca prestigiul Europei, totdeauna puternic la noi, să modifice și mentalitatea noastră. În orice caz exemplele care se luau mereu înainte numai dela militarismul prusac și dela fasciismul italiană, nu mai sînt posibile.—X. Y.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

L. Rebreanu, *Ciuleandra*, roman, ed. Cartea Românească.

Fizionomia viguroasă și aspră de romancier a d-lui L. Rebreanu s'a alcătuit în legătură cu cele două puternice romane de factură naturalistă „Ion” și „Pădurea Spînzuraților”. Calitățile sale s'au fixat cu această ocazie: observație directă, ascuțită, gust bărbătesc pentru fenomenele dure, obiectivitate și putere de colecționare a faptului caracteristic în slujba unor evoluții, clar și sistematic gradată.

După ce a epuizat acest gen, d-sa a arătat o tendință vie, către aspecte mai variate ale artei. Curiozitatea l-a împins către alte alcătuiuri, către forme și teme cu totul îndepărtate de primele sale manifestări. Trecind peste aptitudinile sale naturaliste a dat atunci o operă de pură imaginație: „Adam și Eva”. Nimic mai îndepărtat de ceiace credeam că va persevera mereu autorul lui „Ion”. Nu trebuie să uităm însă că Flaubert, după „M-me Bovary” ternă aquarelă a vieții de provincie, s'a pasionat după viața Cartaginei și ne-a dat „Salammbô”.

Înțeleg perfect această nevoie de extensiune a orizonturilor artistice la firile bogate, puternice și sănătoase. Specializarea e semnul artei mici. Ea duce la subtilitate și cizelare, la perfecționarea detaliului. Când ești silit să ari mereu același câmp, nu-ți rămîne decît cultura intensivă, adică, aplicîndu-ne la artă—manierismul.

Pe d. L. Rebreanu, spirit robust, nu-l ademenește subtilitatea alexandrină, care în arta literară, în aceia a bijuteriei sau în altele, împarte firul de păr în patru. Cuceritor, el dorește spații largi și virgine, pe care are ambiție să le defrișeze mai întăiu.

În ultimul său roman, a fost ademenit de o temă psihiatrică. Problema și-a pus-o oarecum conștient și parcă „a priori”. Pe urmă a căutat soluția.

Puternicul său talent, excela mai ales în desene de caractere. „Ciuleandra” nu urmărește acest lucru. Nu e vorba aici de conflicte de firi omenești. Sînt numai trei personaje în acest roman:

fiul, tatăl și doctorul și unul foarte auxiliar dealfel și destul de convențional, mătușa, „tante Tilda“. Ciocniri între ele nu sînt. Dealfel aceste figuri sînt vag și general estomate. Firea lor importă puțin în acest caz. Particularitatea lor vie e trecută cu vederea. Dealfel ea e indiferentă. D. Rebreanu a făcut intenționat acest lucru. În „Ciuleandra“ nu personagiile interesează, ci situațiile lor sufletești succesive. Preocuparea d-lui Rebreanu de data aceasta n'a fost să creeze *figuri*, ci mai ales *stări* sufletești. E vorba de formațiunea, evoluția și criza unui caz de demență. Etapele lui sînt înșirate cu știință și precizie. Gradația crizei e prezentată cu toată pătrunderea psihologică. E vorba de un *proces* patologic care se întinde, se generalizează, cuprinde încet toată conștiința normală. Cu ascuțime de clinician autorul arată germenii, întâiu-timizi, și apoi pronunțați ai nebulniei: apariția superstiției numărului treisprezece. Apoi fobia și ideia persecuției din partea doctorului. (Am fi dorit poate ca delirul persecuției să fie ceva mai accentuat).

Deși și-a schimbat temele de inspirație, metoda de a privi lucrurile a d-lui Rebreanu a rămas, cum e și firesc, aceeași. Chiar cînd mînuiește lucruri așa de profund deprimante, umoarea sa egală și echilibrată nu se tulbură. Nicio urmă de dramatism în această teribilă tragedie de ospiciu. Impasibilitatea și obiectivitatea cea mai desăvîrșită prezidează în toată desfășurarea romanului. Detaliile concrete se urmează calm unul după altul, fără sbucium. Sîntem aproape de atitudinea unui om de știință însuflețit numai de curiozitate. Scriind romanul său, d. Rebreanu și-a însușit starea de spirit a eroului său dr. Ursu.

Și procedeul de redare e quasi-științific. Autorul se menține în cadrul *descrierii*. El se ferește să sugereze. Procedeul *suggerstiei*, care indirect și perfid, ne furișează în suflet atitudinea autorului e oricum mai subiectiv, decît descrierea care pune toate aspectele pe același plan, fără ierarhie și fără preferinți, lăsînd parcă cetitorul să aleagă ce vrea el din această prezentare de fapte. „Ciuleandra“ e total lipsită de o intenție retorică. Ea nu vrea să probeze nimic. Sfirșind romanul nu sîntem angajați prea mult pe panta niciunei emoții. Se depune numai peste noi, ca o pulbere ușoară, o tristeță lucidă.

* * *

M. Ralea

Otilia Cazimir, Din întunerice. Fapte și întimplări adevărate. (Din carnetul unei doctorese), Ed. „Cartea romînească“, București.

Literatura feminină are în genere un caracter subiectiv. Confidențele, auto-analiza sau etalarea adesea indiscretă a eului sînt domeniul ei de predilecție și rareori o scriitoare izbutește să păstreze o atitudine obiectivă față de realități, care nu sînt în directă legătură cu eul ei propriu.

Ca și Lucia Mantu și în timpul din urmă d-ra Ivonna Stahl, Otilia Cazimir e din acest punct de vedere, o excepție.

Realismul pictural sau psihologic ca și sobrietatea clasică a expresiei prin care se distingeau versurile delicioase și cristaline ale poetei, se înfilnesc deopotrivă, în proza ei vioae, nervoasă și elegantă.

Faptele și întâmplările adevărate, înfățișate în volumul „Din întuneric”, ne transportă în mediul rural cu pitorescul și mentalitatea lui și constituie în multe privinți o excelentă anchetă socială asupra unui sat din valea Siretului. Dar ancheta departe de a fi un searbăd reportaj etnografic, e un film animat în care figuri variate, scene de interior și aspecte ale naturii se desfășoară, intens și viu, înaintea noastră.

Mai toate categoriile sociale ale satului: sub-chirurgul, moașa comunală, șeful de post, jandarmul, învățătoarea, notărița, cârciumarul evreu și familia lui sînt desenate în siluete de un fin relief.

Inzestrată cu un simț deosebit de observație, D-ra Cazimir schițează din cîteva trăsături un portret, în care detaliile bine alese reușesc să individualizeze tipul. Iată acel al unui procuror venit în anchetă, atît de semnificativ pentru maniera autoarei:

„Totdeauna grăbit, e înalt și voinic, tăiat în linii precise și'n unghiuri drepte. Cucoanele din oraș au hotărît că e cel mai frumos bărbat din partea locului. Are figura regulată, ochi întunecați în care se aprind și se sting ace viclele de lumină și o barbă impozantă, dreptunghiulară, ușor buclată și cu reflexe arămii. Sîntem în relații foarte cordiale, dar între noi nu se poate lega nici un fel de prietinie. Și asta numai din pricină că procurorul poartă mustețile lungi, ridicate vertical departe și de alta a nasului și întoarse asupra lor ca doi covrigei de zahăr ars. La supărare mustețile acestea se zburlesc, își desfac rotogoalele simetrice și fac pe stăpînul lor să samene cu un pîsoi negru în defensivă. Iar cînd procurorul e vesel, ele se ridică inegal și iau forme deosebite—ca ale împăratului din poveste, care rîdea cu o musteață și plîngea cu cealaltă”.

Nuanța de umor, vizibilă, în acest portret și de obicei de cîteori e vorba de reprezentanții autorității sau civilizației în lumea satului, dispăre însă în fața țaranilor. Pe aceștia Otilia Cazimir nu-i privește ironic nici nu-i idealizează ci îi consideră ca și d-ra Stahl cu o atenție serioasă și gravă, zugrăvindui cu o minunată naturaleză și scoțînd cu pătrundere în lumină tradiționalismul, obscurantismul, puterea superstiției ca și neîncrederea lor în binefacerile civilizației urbane.

Ochiul ager al scriitoarei nu se oprește însă numai la suprafață și proza ei deșteaptă uneori mai mult decît un simplu interes sociologic.

Schițe ca „Minciuna”, „Dureri” sau „Certificat medical” dovedesc o rară și directă intuiție a sufletului feminin indiferent de scara socială a personajelor.

Mărturisirea Mariei Cernat și dragostea ei vinovată, zbuciumul desperat al Anușei la moartea iubitului, aspra îndîrjire a Pro-

firei gardianca împotriva soțului care o înșeală, bătfându-și joc de munca ei, sînt redată în pagini de analiză strînsă, concentrată, patetică și au o profundă semnificație umană. Cu aceeași pătrundere și largă compătimire se oprește autoarea asupra copiilor. Figuri ca aceia a lui Gheorghiuță, băiatul cuminte și veșnic premiant, mușcat de un cîne turbat, biată victimă a întunerecului din satele noastre, sau a micului Culiță pe care era să-l mînince lupul cînd venea să colînde surioarei lui la spital sînt înfățișate cu o tandreță și duioșie în adevăr feminină.

Simpatia pe care în poeziile ei Otilia Cazimir o revarsă cu profuziune asupra micilor vietăți, îmbrățișează în granița satului pisicile, cîinii, păsările casei, ba chiar asemeni genialei Colette ea se servește ades în caracterizarea oamenilor, de imagini împrumutate acestei lumi inferoare.

În intimă comuniune cu natura, Otilia Cazimir o redă în toată splendoarea ei prin senzații precise, uneori de o rară acuitate și de o delicată frescheță.

„În largul cîmpului respir adînc miros de țerburi fierbinți și de grîne coapte. Între cerul neclintit și dealurile care alunecă parcă pe zăre, văzduhul viu curge ca o apă cu valuri multe și sclipitoare. Am rupt din treacăt un fir de sinziană. Strugurele auriu și-a scuturat îndată pe genunchii mei cruciulițele mici de poleială. La marginea drumului, un mac și-a înălțat din buruiene tulpina subțire. Stă atent,—paznic fragil al finetelor unduitoare. Și fără de veste speriat, începe să bată mărunt din aripelile de matasă purpurie și zboară, clătînîndu-se, în patru părți de odată“.

Alteori natura e înfățișată în peisaje animate de un tainic suflu poetic. „Am plecat prin pînza subțire a înserării. În largul șesului, soarele pe jumătate înfige tăiușuri neclintite în tîpsiiile bălților. Departe Ceahlăul se desprinde abia, vioriu și transparent, din apusul de aramă nouă. În lunca tăiată stăruie parfum cald de toporași bătuți de soare.

Intr'un tufiș cu ramuri fragile de brumă, o pasăre invizibilă chiamă prelung și grav. S'aude toaca de denie. S'aude—din satul din care am plecat, ori din cel spre care mă îndrept,—nu știu. Poate din amîndouă. Și sunetele se întîlnesc în văzduh și deacolo cad, măruște, peste mine. Fără voe ridic privirile în sus,—să văd cine toacă. Deasupra mea svîcnește viu o stea. Clipesc. Și cînd deschid ochii, n'o mai pot găsi nicăiri. S'a topit, scîntee de omăt în apa albastră“...

Stilul său comparat cu acel al Luciei Mantu, de o deosebită frumuseță în clasicismul său mai mult static, n'are poate aceeași sobră și marmoreană desăvîrșire dar în realismul lui poetic are ceva mai dinamic, e mai suggestiv și vibrant.

Octav Botez

N. M. Condiescu, *Conu Enake*, Editura Scrisul românesc, Craiova.

Cunoscut prin pitorești și interesante note de călătorie în Grecia, Egipt, India, autorul părăsește de data aceasta exotismul și reveria, pentru prozaica realitate în care ne zbatem.

Conu Enake „Frînturi dintr'o viață închipuită pentru talmăcirea ailor vieți adevărate“ e imaginea unei cariere reprezentative, pentru istoria noastră politică în ultimile decenii. Vlăstar al unei familii albaneze pripășite la Brăila și îmbogățite în comerțul cu grîne, trimis de tatăl său la Paris de unde s'a întors doctor în drept, Enake la început procuror, s'a aruncat repede în politică. Avera moștenită, relațiile de tot felul, spiritul de intrigă, șiretenia vulpină și fenacitatea ereditară, au colaborat ca să facă din acest exemplar de duzină, lipsit de oricare din virtuțile ce înobilează omul, o excelență și un academician.

Masă de carne, lacomă, senzuală, apopleptică, ministrul domeniilor e insinuant sau servil cu cei mari, grosier și viclean cu cei mici, pe care-i înșeală sau îi exploatează.

Incapabil de orice cugetare personală, cu o înțelepciune politică care se reduce la repetarea automată a unor principii răsuflate sau vide, Conu Enake e întruparea în monstruoase proporții a levantinismului, imoralității și turpitudinii păturii noastre conducătoare.

Deși unele detalii picante și transparente aluzii dau acestei narații aspectul unei cronici și pe alocuri a unui pamflet, prea strîns legat de actualitate, ea se urmărește cu interes și cuprinde pagini impresionante prin pasiunea care le animă și naturalismul lor vi-guros și brutal.

În contrast cu realismul sombru și amar din „Conu Enache“ „Inscripțiile pe cristalul de gheață“ sînt poeme în proză care ne transportă în regiuni unde se desfășoară liber visul și fantazia.

Reverii estetice sau istorice „Vasul grec“, „Statua nopții“, „Într'o noapte de toamnă“, sînt remarcabile prin imagismul, forța de de evocare și însușirile stilistice ale autorului.

O. B.

C. Kirîțescu, *Criza învățămîntului secundar și reforma liceului*, Buc., 1928.

Această broșură conține conferința pe care d. Kirîțescu a făcut-o la „Institutul social român“. Nimeni nu putea să vorbească mai competent și mai autorizat despre această problemă, ca acest tehnician al școalei romînești. Lucrarea cuprinde două părți: o analiză a cauzelor și o indicație a remediilor.

După d. Kirîțescu criza învățămîntului secundar e o criză de creștere. Comparația luată din fiziologie e fericită. Și în bună parte adevărată. Noi credem însă că criza școalei e, de fapt, una din fețele crizei mai generale a statului românesc post-belic. Școala e în interdependență strictă de ceilalți factori sociali și ea nu se

poate feri de influența descompunerii altor instituții politice și sociale. Mai departe d. Kirițescu analizează cu o deosebită pătrundere efectele a ceiace d-sa numește „inflația școlară” și arată împrejurările care au determinat-o.

În privința remediilor d-sa ne sfătuiește cu drept cuvânt să evităm imitația modelelor străine. Educația socială trebuie sporită. Educația națională trebuie să fie baza și spiritul viitoarelor reforme. Dar mai ales d-sa preconizează cu drept cuvânt suprimarea treptată a învățămîntului extrabugetar și stăvilirea înființării de noi școli. Trebuie să lucrăm de acum *intensiv* și nu *extensiv*.

Această lucrare sinceră, luminată e mai ales un act de curaj intelectual. Ea știe să spue verde o serie de lucruri care, până acum nu se spuneau decît în șoaptă.

M. Ralea

* * *

General Radu Rosetti, *Partea luată de armata romînă în războiul din 1877-78.* București, Cultura Națională, 1926, I vol. în 8° 172 p. și 20 schițe.

E istoria tehnică a războiului nostru pentru independență scrisă de un om de specialitate, într'un spirit atît de limpede și de sistematic, încît expunerea, fără să sacrifice nimic din preciziunea ei tehnică, devine accesibilă oricui. Cartea e o adevărată reușită, și aceasta se datorește desigur femeinicei culturi istorice a autorului. Factorii militari sînt studiați în raport cu întreaga viață socială, politică și morală a țării, și d. general Rosetti, în concordanță cu vederile moderne, acordă o deosebită atenție și factorilor civili care hotărăsc de valoarea unei armate. Astfel starea de spirit a diferitelor clase din care sînt recrutate cadrele și trupa e examinată cu aceeași atenție, cu care sînt analizate ideile dominante la noi în materie de tactică și de strategie.

Linia mentele generale ale războiului ne sînt cunoscute. Noutatea cărții d-lui general Rosetti stă în analiza diferitelor epizoade, ceiace permite autorului să emită o judecată motivată asupra cauzelor succeselor și insucceselor armatei noastre și asupra valorii respective a diferitelor sale elemente constitutive. Constatarea autorului, concordantă cu a d-lui Iorga și cu experiențele ultimului războiu, e că în general trupa a fost superioară cadrelor. În ce privește conducerea generală a războiului, d. Rosetti, arată că ea a fost subordonată preocupării politice care era cucerirea independenței. De aceea a insistat așa de mult guvernul romîn pentru independența operațiilor armatei noastre de conducerea armatei rusești.

Cartea d-lui Rosetti se semnalează în sfîrșit printr'o documentație bogată și exactă. Aproape nu e frază care să nu se spri-

ține pe o referință. Dar sistemul notelor plasate la sfârșitul cărții e anevoios și cauzează cetitorilor o inutilă pierdere de timp. În schimb schițe excelente permit reprezentarea fiecărui episod mai important al războiului.

A. Oțetea

* * *

N. Iorga, Războiul pentru independența României. Acțiuni diplomatice și stări de spirit. (Publicațiile Academiei Române), București, Cultura Naț. 1927. 1 vol. în 8° 243 p. și 12 planșe.

Aniversarea celor cincizeci de ani dela războiul independenței n'a dat loc numai la o impozantă și demnă comemorare oficială: ea a stimulat cercetări critice care au reînviat și îmbogățit cunoașterea acelor evenimente. Ea a dat d-lui Iorga prilejul să scrie cea mai complectă, cea mai documentată și mai vie istorie a războiului nostru pentru independență, și una din cele mai frumoase cărți ale d-sale. În tot cazul una din acelea în care a pus mai mult suflet. Stăpînirea suverană a materiei dă expunerii o unitate organică pe care varietatea aspectelor sub care e înfățișată nu face decît s'o pună și mai mult în evidență. Cartea e scrisă după surse tipărite, documentele oficiale române și străine nefiind accesibile decît în parte, dar informațiile pe care d. Iorga le-a extras din ele confirmă strălucit că „le véritable inédit c'est l'imprimé que personne ne lit“. Astfel impresiile „prises sur le vif“ ale corespondenților de războiu străini îi furnizează o mulțime de amănunte vii și caracteristice cu ajutorul cărora extraordinara putere de evocare a autorului reconstruiește nu numai „starea de spirit“ și moravurile societății noastre de-atunci, dar însăși ambianța fizică: aspectul capitalei și al orașelor noastre dunărene, înfățișarea satelor și a cîmpiei, condiția diferitelor clase și starea generală a populației.

Așezată astfel în mijlocul împrejurărilor asupra cărora a avut să opereze, acțiunea diplomatică a guvernului român poate fi echitabil apreciată. Cu toată raritatea documentelor autentice publicate până acum, d. Iorga a putut descrie, cu o artă care pătrunde până la cele mai fine nuanțe, istoricul „alianței cu Rusia“ (cap. VI) și al negocierilor de pace (cap. XII). Aceste două capitole esențiale sînt cu atît mai remarcabile cu cît, derulînd asupra unor chestiuni din cele mai delicate ale istoriei noastre, autorul a știut să menajeze susceptibilitatea legitimă a sentimentului românesc fără să impună nicio concesie prohibitivă sale științifice. Nici d. Iorga nu crede că Basarabia-de-Jos ar fi putut fi salvată, Rusia făcînd din anularea acestei ultime clause supărătoare din tratatul dela Paris o chestiune de onoare, dar găsește că cel puțin această chestiune națională ar fi putut fi ridicată de-asupra competițiilor de partid. Părerăa lui Maiorescu, că o politică mai clar văzătoare și mai consequentă ne-ar fi adus compensații mai mari în Balcani, unde

în afară de linia Rusciuc-Șumla-Varna, ni s'a vorbit de-o a doua coroană a Prințului Carol în Bulgaria și de-o importantă despăgubire de războiu, e posibilă. Pentru aceasta ni se cerea însă consimțirea la o a doua răpire a Basarabiei, consimțire care ar apăsa azi greu asupra provinciei noastre de peste Prut.

Cu toată înfrângerea pe care Țara a suferit-o în chestiunea Basarabiei, guvernul care a reprezentat-o în acele memorabile împrejurări „a binemeritat dela Patrie“. Pentru prima dată *România* a avut în fruntea ei oameni care nu numai au înțeles importanța hotărâtoare a momentului, dar au știut chiar să anticipeze asupra aspirațiilor poporului român și să-i pregătească destinele viitoare. D. Iorga are deci deplină dreptate să sintetizeze în sentimentul de *demitate* al principelui Carol, în pasiunea pentru *libertate* a lui C. A. Rosetti, în iubirea de *neam* a lui Mihail Kogălniceanu și în *activitatea* lui I. C. Brătianu, „cei patru factori ai independenței“. Aceste virtuți aveau să devină de altfel ale națiunii însăși, „care-și verificase pe cimpul de luptă virtuțile morale“.

A. Oțetea

I. Lupaș, Sibiul ca centru al vieții românești din Ardeal.
(Extras din „Anuarul Institutului de Istorie Națională“ vol. V.).
Cluj, 1928.

În largi și vii trăsături de condeiu, d. Lupaș ne dă, în conferința cu titlul de mai sus, istoricul penetrației românești în cetatea gelos păzită a Sașilor sibiieni. În realitate, de *penetrație* nu poate fi vorba decât după irupția pe care elementul românesc o face, după un asediu de șapte veacuri, în 1820, când i se incuviințează episcopului Vasile Moga să-și stabilească definitiv reședința la Sibiu, în mijlocul unei populații rurale vrednice să susțină cele mai îndrăznețe proiecte de expansiune românească a capului său bisericesc. Sașii o știu și de aceia fiecare progres al infiltrației românești, fiecare cucerire culturală sau economică a elementului românesc e primită cu protestări dușmănoase care nu se dau înapoi nici dela cele mai odioase și mai profetice delații (vezi nota dela p. 26). Dar adevărat „centru al vieții românești din Ardeal“ nu devine Sibiu decât în a doua jumătate a sec. XIX-a, după ridicarea episcopiei ortodoxe la rangul de Mitropolie—„*O Mitropolie dacoromană la Wanderer*, Viena 8 Mai 1850, și *Orientul e pierdut pentru Austria!*—și mai ales în urma prestigiului pe care i-l dă personalitatea dominantă a lui Andrei Șaguna. Din inițiativa sau sub impulsunea marelui mitropolit se înființează toate instituțiile care aveau să contribuie la dezvoltarea națională, economică și culturală a Românilor din Ardeal. Astfel, la 1850 se înființează tipografia modernă a „*Archidiecezei*“, la 1861 *Asociațiunea transilvană pentru lite-*

ratura română și cultura poporului român“, cătră 1875 banca *Albina*, la 1884, *Tribuna*. La Sibiu se stabilește „gubernul românesc“, din 1848-49, aici se proclamă la 1863 egala îndreptățire a poporului românesc cu celelalte naționalități din Ardeal, aici s'a alcătuit partidul național, aici s'a stabilit guvernul de tranziție, consiliul dirigent din 1919 și, în sfârșit, tot aici s'au ținut ședințele „marelui sfat național“ care a votat în August 1919 votul universal și reforma agrară pentru Ardeal.—Toate aceste fapte, devenite istorice, se desprind cu vigoare din expunerea repede și concisă a d-lui Lupaș. Ea ne face să simțim interesul pe care l-ar prezenta pentru înțelegerea întregii dezvoltări a poporului ardelean o monografie documentată a Sibiului căreia conferința d-lui Lupaș i-ar servi de canavă. Ce descoperiri ne poate aduce o atare monografie se poate ghici din ipoteza emisă de d. Lupaș că „obiceiul vechiu“ de care vorbește diploma regelui Andrei din 1224 și în virtutea căreia Sașii stabiliți în jurul Sibiului aveau dreptul de a-și alege preoții și conducătorii civili „independent de jurisdicția oficială a comitelui Sibian“ (p. 5), n'ar fi decît vechiul obicei al pămîntului românesc—„obiceiul păstrat neștirbit aici în Transilvania la elementul de baștină, la poporul român, care se bucură până în ziua de astăzi de importantul drept de a-și spune cuvîntul hotărîtor la alegerea conducătorilor săi sufletesti“.

A. Oțetea

Industria hîrtiei și artelor grafice, București, 1928.

Societatea națională de credit industrial a publicat de curînd o serie de monografii asupra industriei noastre privită din punct de vedere economic și tehnic, din care face parte și aceasta privitoare la hîrtie și arte grafice. Necontestabil că pentru dezvoltarea culturii naționale aceste două industrii au o importanță deosebită și de aceia datele care în mod semi-oficial ni se oferă, sînt în deosebi interesante.

Pe lîngă un istoric, nu totdeauna exact în ceiace privește epoca până la Unire, dar amintitor de multe sacrificii făcute de stat și consumatori în epoca care începe dela 1881 încoace, avem prilejul de a înfîlni date prețioase asupra industriei hîrtiei dela războiu și până azi. Cartelarea intervenită între fabricile de hîrtie a avut drept primă consecință o mărire a numărului întreprinderilor, 15 de toate, și deci și a producției. Astfel în 1925 producția de hîrtie se poate socoti 2,095 kgr. pe locuitor față de 1,327 kgr. în 1920 și 2,230 înainte de războiu. Austria consuma înainte de războiu 5 kgr. pe cap. Industria indigenă participă deci acum într'o mai mică măsură la răspîndirea culturii naționale.

Acest fapt trebuie atribuit într'o oarecare măsură și cartelui, care la adăpostul marilor taxe vamale poate să țină prețuri

prea urcate. Chiar în această monografie a creditului industrial se semnalează neajunsurile acestui sistem industrial, căruia i se cere aplicarea unor corective, care să reducă exagerarea beneficiilor. După indicația însăși a Creditului, acestea ar putea fi controlul mai eficace a statului pentruca avantajile extraordinare de care se bucură industria hârtiei să înceteze de a mai fi un mijloc de exploatare a consumatorilor și o cauză de stagnare în dezvoltarea culturii naționale.

G. Zane

* * *

Industria zahărului, București, 1928.

Monografie din seria celei de mai sus, *Industria zahărului*, este o broșură lămuritoare asupra acestei fundamentale industrii a țării noastre. România, țară eminentă agricolă și cu o populație destul de mare, are posibilități reale de a dezvolta o vastă industrie a zahărului. Cu numărul actual de fabrici, numai 13,—față de cele 188 ale Cehoslovaciei care n'are decât jumătate din întinderea noastră teritorială—se poate totuși satisface consumul intern, ba încă să se exporte. Consumul intern în 1926 a fost de circa 11 mii de vagoane, ceace reprezintă cam 6,6 Kgr. (șase Kgr. 600 grame) de locuitor pe an.

Din acest punct de vedere România este aproape țara cea mai înapoiată din lume, ocupînd în Europa locul al 21, din 23 de state, și este întrecută de toate statele celorlalte continente, până și de Australia și Polinezia unde fiecare locuitor consumă în medie anuală 62,4 Kgr. pe an.

Cauza reală a acestei subconsumațiuni de zahăr la noi, nu poate fi consumația mică a populațiunii rurale. Aceasta este numai un efect. Cauza este organizarea economică a acestei industrii, care poate fi considerată ca o industrie de lux. Avantagiile extraordinare de care a beneficiat și încă se bucură i-a îngreuiat dezvoltarea, pentrucă la adăpostul tarifelor ultraprotecționiste și a Convențiilor, asigurîndu-i-se un monopol de desfacere, întreprinderile sale n'au fost obligate să-și perfecționeze nici tehnica și nici economia pentru ca să poată apropia prețul produselor indigene de acel al pieții mondiale. Pe cînd azi prețul mondial este de 12-13 lei Kgr. de zahăr tos, prețul intern este între 35-40 și pe care consumatorii trebuie să-l plătească din cauza tarifului vamal.

Subconsumația de zahăr este o consecință numai a acestui preț exagerat, care dacă față de prețul din 1914 nu este comparativ cu a altor produse prea urcat, este însă foarte ridicat dacă ținem seamă de faptul că și înainte de războiu prețul acestui articol întrecea cu mult pe cel al similarului mondial. Mărirea consumațiunii acestui element de prim ordin al momentului nu poate să provină decît din scăderea prețului. La atari concluziuni ajunge în parte și Creditul industrial, însă politica noastră economică

este îndreptată în sens invers, pentru că prin tariful vamal din 1927 guvernul are facultatea de a mări taxa vamală a zahărului, iar nu de a o scădea.

G. Z.

* * *

Julien Benda, *Properce ou les amants de Tibur*, Editura Grasset, Paris, 1928.

După succesul pe care l-a obținut „La trahison des clercs”, ce prezintă aprecierile unei inteligenți superioare asupra unei stări de fapt cu mult prea generală și frecventă, *Julien Benda* publică o carte al cărei subiect și tratare par egal de puțin atractive pentru societatea de azi.

A urmări, în adevăr, cu minuțioasă preocupare de analist, un sentiment—care oricât ar fi de nuanțat și de natură subiectivă—chiar exteriorizat în frumoase forme literare, rămîne același prin generala structură a psihicului uman,—mi se pare o atitudine ce nu oferă suficientă recompensă nici pentru un romancier, nu numai pentru un scriitor de necontestată seriozitate critică. De aceea, subț acest aspect noua lucrare a lui J. Benda apare neglijabilă și poate fi lipsită de atenția unei analize critice.

Există însă un alt punct de vedere, ce o prezintă într-o remarcabilă lumină, prin sensul în care se îndreaptă însăși atenția autorului, exprimînd un criteriu original de apreciere și analiză.

Benda găsește în analiza sentimentului,—de puțin obișnuită intensitate—pe care îl privește cu o largă înțelegere a nuanțelor de afectivitate aleasă, prilejul admirabil de a relua un gen de literatură altădată en-vogue și de a exalta—ca un veritabil ofician al spiritului antic printre contemporani—cultul alexandrinismului dispărut.

Clasica cultură alexandrină presupunea,—spre deosebire de antichitatea literară italică deosebită prin natura-i originală, nu atât noutatea inspirației cît excepționala preocupare de redare artistică. A fost un cult al formei estetice, al expresivității distinse, al tonalității artistice.

În exemplificarea acestor caractere alese, J. Benda apare în același timp: istoric literar, admirabil causeur și critic. Meticulos și atent până la cele mai mici detalii de sens sau numai de sonoritate—ale expresiei poetice,—pentru el: Dante, Petrarca, Ronsard, Musset, Wagner sau Hugo, sînt creatori, a căror apariție a fost pregătită în spiritul și gustul rafinat al literaturii moderne, de acei primi cizelatori de versuri: Lucullus, *Propertiu*, Horatiu, Ovidiu și Virgiliu,—veritabile talente poetice ale mult prea îndepărtatei antichități.

Dacă o simplă întimplare a salvat pe acel Parthenios Bithynianul — purtătorul alexandrinismului în patria lui *Propertiu* — din

brațele soldaților învingători ai lui Crassus, nu a fost simplu hazard, ci dimpotrivă o necesitate de viață, tendința către alexandrinism prin care literatura italică și-a reconfortat forțele epuizate.

J. Benda prezintă o justă apreciere critică asupra valorii și evoluției istorice a talentului poetic.

Talentul superior prezintă o notă de subiectivism adesea exagerat, dar totdeauna mărturia unei puternice individualități artistice. Cît timp e forța inspirației puternică, talentul creiază forme originale de expresie, care—prin chiar acest caracter apar cu totul personale și subiective. Atunci cînd inspirația e însă în depreciere, subiectivismul individual degenerează în forme de obiectivitate poetică, ce își pierd odată cu fondul interior al inspirației însăși distincția exteriorizării lor. Astfel, evitînd nota prea obișnuită și adesea colectivă a unei intensități moderate, poezia aceasta îmbracă un caracter străin și artificial, devine o poezie a misterului ce nu presupune un mobil misterios, a neclarului, ce nu presupune necesitatea întunericii.

Adevărații poeți ai omenirii nu sînt acei ce cîntă grandoarea unui solemn eveniment al timpului sau dispariția unei lumi, ci creatorii formelor superioare în care se realizează suprema unitate a frumosului cu Divinul.

Aceasta e moștenirea, pe care ne-a lăsat-o cultura și cultul alexandrin.

Mircea Mancaș

G. M. Cantacuzino, Introducere la studiul arhitecturii, Ed. Socec.

„Dacă universul este efectul vreunui act; acest act însuși, al unei Ființi; și al unei nevoi, al unui gînd, al unei științi și al unei puteri care aparțin acestei Ființi, este că numai printr'un act poți tu să întruiești marele proiect și să încerci imitarea celui care a făcut toate lucrurile. Acolo te poți așeza în modul cel mai natural, în locul lui Dumnezeu.

Deci dintre toate actele, cel mai întreg este acel de-a construi. O lucrare pretinde dragoste, meditație, ascultarea celui mai frumos gînd al tău, născocirea de legi pentru sufletul tău și încă alte lucruri, pe care ea le scoate, de minune, din tine însuși, care n'ai bănuî că le ai“.

Acestea sînt vorbele lui Socrate către Phèdre din „Eupalinos“ al lui Valéry și ele tîlmăcesc, cu prisosință, eforturile arhitecților mari ai vremii, care au îndrăgit din nou clasicismul, precum un om purtat prin ținuturi întunecoase se întoarce bucuros la soare. Mai este reîntoarcere, însă, venirea la soare sau la pildele eterne ale arhitecturii? Mai mult nu, decît da.

Spiritul ultimelor secole purtaseră prin visuri de lene și fan-

tazii de mîntuială, arhitectura, căreia în loc de soare i se dăduse aurărie și'n locul spațiului de îmbrățișat, ornamente de lipit.

La noi, mai mult decît oriunde, nu s'a știut nici ce înseamnă stil și dacă o arhitectură nouă poate avea un stil vechiu. S'a plutit în întunericul bisericilor lăsate'n întunec. S'a împrumutat, adesea, materialul și formele lui, din diversele monumente ale trecutului, fără a se împărtași din sufletul vechilor constructori.

Un mers treaz, în pas liber pare că ne poartă înspre nouă tărîmuri. Spiritul românesc cată să cuprindă ceiace unii „visători periculoși“ n'au putut.

Inceputul noei îndrumări a arhitecturii noastre poate să fie chiar „introducerea în studiul arhitecturii“, lucrare pe cît de scurtă, pe-atît de adîncă, simțită, încheată.

D. G. M. Cantacuzino se arată din acest studiu un spirit larg analitic, susceptibil de adînciri metafizice și reveniri sintetice. Scrie într'o limbă curată, concisă, aspră, care-l apropie și mai mult de Valéry. Ținuta acestui studiu este de-o unică mîndrețe. Gîndirilor fără de greș le vin în ajutor pilde exacte și exprimare aristocrată.

Dar, să pătrundem în acest studiu introductiv, care se ocupă despre *tradiție, proporție, ritm și armonie*. Reflexiunile din aceste capitole „au fost scrise în căutarea unei discipline, astăzi cînd relativismul domnește atît de covârșitor în toate ramurile vieții“ ne spune înșuși autorul.

Tradiția apare în acest studiu, corectivul, care tinde să menție spiritul în armonie. (Tradiția este conștiință, echilibru critic).

Proporția este „una din imaginile vieții și deaceia ea nu e pur geometrică“.

Ea nu este, poate, decît imaginea unor anumite și mari intuițiuni pe care omul le-a avut întotdeauna. (De pildă ca aceia a contemplatorului lui Alcibiade, despre care acest contemplator spunea: „văzîndu-l, te simți devenind arhitect“. Eupalinos, pag. 93). D. Cantacuzino ne mai comunică și această adîncă presupunere: „Născută din jocul ideilor și din armonia fizică a corpului omenesc, proporția pare a fi imaginea nedespărțirii sufletului de corp“.

Pentru a se ajunge la armonia simultană care e arhitectura: trebuie, dar, a se întruni *proporția* care „este supremul efort de convergență al spiritului cu sistemul nostru fizic, devenind imaginea indisolubilității lor“ cu *ritmul*, care „nu-i decît proporția la a doua putere sau mai bine spus înșuși proporția mișcării“.

Reproducem, pentru a încheia, cîteva gîndiri despre arhitectură și monumental.

„A clădi înseamnă a organiza și orice organizare dă naștere armoniei“. „În arhitectură nu este loc pentru anecdotă. Marea disciplină a acestei arte exclude efectele ușoare“.

„Dacă un monument n'ar avea un rol necesar în spiritul nos-

tru, atunci n'ar fi necesar nici în priveliștea nici în orașul în care este clădit“.

Recenzia noastră, de-această dată, a fost mai mult rezumativă și s'a ținut aproape numai din citate. Se pot discuta oare aceste idei? Se pot amenda și supune la obiecții, ca de pildă ideile d-lor Elie Faure sau André Salmon? Nu credem să fi putut face altceva mai bun decât să fi citat. Astfel am dovedit puritatea și recunoașterea comun valabilă a acestor idei frumoase ca și omul, vechi cât și cosmosul, tari cât și Dumnezeu, pe care d. G. M. Cantacuzino le-a priceput și redat într'o simplitate, egalată doar de adâncimea acestor gândiri.

Dealtfel în fața lor care-i omul, care-ar simți altfel decât Eupalinos, arhitectul care spunea: „cu cât meditez asupra artei mele, cu-atît o exercitez mai mult; cu cât gîndesc și lucrez, cu-atît sufăr și mă bucur ca arhitect;—și cu atît mă simt pe mine însumi, cu o voluptate și o claritate din ce în ce mai sigure“. Toți simțim aceasta, dar nu toți o putem exprima.

Petru Comarnescu

Revista revistelor

Max Jacob și libertatea.

Se spune despre Francezi, că sînt poporul cel mai spiritual de pe glob. Prima virtute a acestei spiritualități este într'adevăr o inuzabilă elasticitate, o independență care niciodată n'ar trebui să poată fi pusă la îndoială.

Totuși niciodată lumea nu a fost mai puțin spirituală și mai cu seamă n'a tîns să devină mai puțin spirituală ca acum.

Printre puținii capabili încă de a întrebuița limbajul pentru motive altele decît cele utilitare, și care au curajul de a închide în activitatea lor ceva destructiv și rezistent, un refuz permanent, o răbdătoare forță explozivă, este în primul rînd Max Jacob : acesta menține adevărata tradiție ațit de întunecată astăzi a spiritului francez.

Această tradiție, o putem urmări considerînd la fiecare epocă, partea de ne-conformism, de inadecuație pe care diverșii scriitori au încorporat-o la opera lor.

Astfel Rabelais, Montaigne, Voltaire, enciclopediștii.

Apoi romantismul în care cu violență și într'o viguroasă mișcare de opoziție, găsești exact ceiace speranțele libere din secolul precedent tocmai combătuse : a avea un spirit liber nu înseamnă a inclina cătră o doctrină care ar propovădui libertatea, ci a lua din fiecare doctrină ceiace are mai extrem și mai ireductibil. Libertatea nu este un scop în sine ci o igienă.

Impertinența vieții sociale, depășind astăzi orșice limite este firesc ca inteligența, cînd nu vrea să se resemneze, să se manifeste cu o rigoare nestăpînită.

În domeniul, care este acel a omului moral, cel mai grozav efort s'a săvîrșit subț ochii noștri : André Gide care este omul la care trebuie veșnic să revenim cînd vrem să facem tabloul spiritual al timpului nostru, a reușit prin îndrăznețele sale analize să stabilească în el o claritate, o lumină, eliberată total de disciplinele la care a fost format. Alături de el Max Jacob este astăzi spiritul cel mai inzeștriat pentru aceste exerciții, aceste figuri, aceste reduțiuni.

(Jean Cassou. *Nouvelle Revue Française*).

Despre Poveștile Norvegiene.

Se deosebesc mai multe feluri de povești populare : povești poetice, morale, hazlii, ori mistice. Mai există însă în afară de acestea o speță pe care am putea-o numi a «poveștilor de peisagii».

Majoritatea țărilor trebuie să aibă astfel de povești care le sînt particulare, care sînt produsele specifice ale peisajului local.

Norvegia este subț acest raport cea mai bogată țară din lumea întreagă.

Un tablou de Sinding, de pildă, reprezintă o sumbră pădure de munte din care iese un băețel într'o goană nebună. Tabloul este intitulat : «Ce întuneric este în fundul pădurii» - Privind tabloul îți inchipui deodată

...cum umbrele pădurii, freacățul vîntului, singurătatea, rădăcinile, animalele care se furiează, se transformă toate într-o ființă supranaturală care a urmărit pe băețelul înspăimîntat.

Povestea peisajului este mitologia noastră cea mai veche.

Pădurile au avut suflarea lor, fîeld-ul ochiul său, marea emoția sa mult timp înainte ca omul să fi avut prima sa amintire sau să fi visat pentru întâia oară la eternitate.

Aceste povești mai sînt și prima noastră geografie: în ele se reflectează peisajul și caracterul diferitelor regiuni ale pămîntului.

Rămîne o întebare: Povestea, este veșnic fantazie și imaginație? Omul este acela care însuflețește natura... sau... inversul poate fi admisibil?

Peisajul avea el oare un conținut spiritual înainte ca omul să fi venit și să-l fi absorbit în sensibilitatea sa?

Un poet afirmă că spiritul omului a izvorit din povestea naturii; nimic nu ne îndeamnă să-l combatem.

(Johan Boyer. *Revue de Genève*).

Ce gîndește tineretul românesc

La ancheta «Ce que pense la jeunesse européenne», răspunde pentru România d. Ioan Petrovici, fost Ministru de Instrucțiune publică. D-sa începe prin a constata că învățămîntul intelectual e nesistemizat, lipsindu-i axa centrală față de care ar trebui să fie racordate diferitele materii de studiu pîdate în liceu. La fel educația morală e absentă, explicîndu-se aceasta atît prin atmosfera postbelică dar mai ales prin faptul celor patru dominații străine sub tutela cărora tineretul de azi a trăit înainte de unire. De aici rezultă relaxarea moravurilor, o răsturnare de valori înlocuind sobrietatea prin bunul plac. În genere, mentalitatea tineretului românesc e naționalistă și antisemită. Sporturile în mare avînt au influențat în bine, imprimînd tinerimii un spirit de independență și de curaj. Din dorința de a-și face cariera cit mai repede, predilecțiile tineretului se îndreaptă către studii practice, către drept și tehnică, țintind să-și realizeze situații cit mai favorabile sub raport pecuniar.

Lecturile de căpătăiu sînt în proză și mai cu seamă din autori contem-

porani, ca Sadoveanu, Rebreanu și I. Teodoreanu — la véritable révélation littéraire de ces derniers temps». Se cetește deasemenea pêle-mêle literatura franceză originală, precum și traduceri din limba germană și engleză. Cit despre filosofie, se cetește foarte puțin. Există un curent filosofic de mîna a șaptea care popularizează în chip caricatural pe Bergson și James. Studenții cu reale resurse de cugetare înclină spre raționalism, acesta fiind în concordanță cu bunul simț și cu tradiționalismul poporului românesc.

Ca aspect general, generațiile de azi sînt radical separate — bătrânii nu-și mai pot exercita autoritatea, iar tinerii vor să se guverneze singuri.

«Ce tableaux peut paraître plutôt sombre, mais les ténébres sont silonnées par des éclairs, et si les éclairs peuvent provoquer la panique, ils peuvent aussi éveiller les espérances».

(Jean Petrovici. *Revue des Sciences politiques*).

Stendhal și Rusia.

Criticii ruși nu s'au ocupat în deajuns iar cei francezi nu s'au ocupat de loc de chestiunea destul de interesantă a relațiilor lui Stendhal cu Rusia.

Chiar însuși Stendhal a lăsat diferite documente pe care le-am putea utiliza cu folos.

În primul rînd scrisorile ofițerului și comisarului războiului Henry Beyle din tot timpul campaniei din Rusia: au fost în număr de șaisprezece dintre care unsprezece nu au ajuns niciodată la destinație. Interceptate în timpul retragerii «Mareii Armate» ele au rămas îngropate în arhivele naționale rusești până la 1913 cînd directorul general al Arhivelor din Petersburg a comunicat o copie care a permis d-lui Frédéric Masson să le editeze.

Dar aceste prime documente se raportă mai cu seamă la funcționarul napoleonean Henry Beyle. Celelalte documente cu mult mai interesante se referă la relațiile scriitorului Stendhal cu amicii săi literați ruși.

Aceste din urmă se găsesc între scrisori și memorii particulare și au fost până acum inaccesibile erudiților francezi.

În salonul faimos al d-nei Ancelet, care întovărășise la Petersburg pe soțul ei, autorul dramatic Jacques Ancelet, leagă Stendhal cele mai multe din amicitțiile sale rusești.

Turghenief admiră mult pe autorul lui «Le rouge et le noir», vorbește chiar într-o scrisoare care se găsește în arhivele fraților Turghenief și care este adresată prințului Pierre Vinzanski despre o excursie în Italia și mai cu seamă la Tivoli, făcută în tovărășia lui Beyle.

Pușkin, de așemeni și în contra afirmațiilor d-rei Olga Smernov pare a fi împărtășit entuziasmul amicalor săi pentru romancierul francez.

În curînd, cercetările nouă conduse cu multă luare aminte vor îngădui o mai deplină cunoaștere a acestor amicitii, și d. Vinogradov are speranța că în curînd ne va da alte scrisori, de data aceasta complect inedite ale lui Stendhal, privitoare la Rusia. (Anatole Vinogradov. — *Mercure de France*).

Reforma Camerii Lorzilor.

Adoptarea legii din 1911 (Act of Parliament) transformă în mod dezastruos Constituția engleză. În Anglia Parlamentul este omnipotent, nu există o Constituție scrisă și orice măsură luată de Parlament trebuie pusă în vigoare de tribunale.

Dar înaintea legii din 1911, orice lege pentru a fi votată trebuia ca pe lângă propunerea Comunelor să aibă și asentimentul Camerii Lorzilor.

Funcțiunea, rolul, acestei Camere era de a îngădui poporului englez timpul necesar de reflexiune înainte de-a adopta o transformare vitală în instituțiile sale. De unde imensa importanță a acestui „veto”.

Această stavilă contra oricărei schimbări, rău cugetate ori întempestive, a fost distrusă în 1911 de d. Asquith. Camera Lorzilor există încă, dar atît de mutilată, că nu i se mai poate acorda nicio eficacitate.

În primul rînd reforma din 1911 institue dreptul Camerii Comunelor de a trece orice lege care intră în categoria „Proectelor financiare” dispensîndu-se de avizul Camerii Lorzilor și în această categorie puteau ușor trece Acte de confiscări cărora li se dădeau aparențe de acte de impunere.

Un guvern socialist nu ar dori desigur o armă mai bună.

În al doilea rînd, în afară de Proiecte financiare, legea din 1911 mai prevede că orice proiect, în afară de acela al prelungirii duratei Parlamentului, care ar fi adoptat de Camera Comunelor în cursul a trei sesiuni succesive, a aceluiași ori a altui Parlament, chiar dacă în aceste trei sesiuni va fi fost respins de Camera Lorzilor, proiectul va fi prezentat Regelui și adoptat ca lege de îndată ce va fi iscălit.

Această lege este prin excelență exemplul legislației nesocotite și rău înțeleasă iar existența unei a doua Camere, competente cum se arătase Camera Lorzilor până în 1911, pare indispensabilă. Din fericire există o „Adunare” care din punct de vedere practic reprezintă o mare doză de competențe și căreia se va căuta a i se da în măsurile posibile puterile constituționale care i-au fost sustrase cu ocazia legii d-lui Asquith. (Viconte Finlay. *Revue Bleue*).

Scandalul petrolului american.

Politica nu a constituit niciodată în Statele Unite un conflict de teorii, o luptă de idei. Între Democrați și Republicani, diferența este inezisabilă pentru ochii noștri de Europeni. Americanii discută mai degrabă după părerea lor asupra „regimului sec”, sau „regimului umed”, după originile lor geografice, după rangul social, după cum fac parte din Ku-Klux-Klan ori din „American Legion”. În jurnalele americane politica este relegată la locul pe care la noi în Europa îl ocupă faptele diverse.

Ori în Noembrie vor avea loc noile alegeri pentru președenție.

Republicanii au o mare popularitate și cum s'ar putea altfel? Ce necalificabilă dovadă de ingratitude ar fi să combați un partid care a făcut din Americani oamenii cei mai bogați ai lumii.

Și cu toate imensele șanse ale republicanilor, democrații nu dezesperă: în primul rînd președintele Coolidge nu se mai prezintă la alegeri, iar ceilalți candidați sînt departe de a avea aceiași popularitate, apoi prosperitatea țării trece printr-o criză, se afirmă că ar fi aproape 5.000.000 șomeri.

Ocazia n'ar fi minunată pentru Democrații de-a arăta că prosperitatea economică anterioară nu datora nimic metodelor republicane?

Dar ce întărește mai mult pe Democrații în credința unei victorii ste redeschiderea neașteptată a scandalului petrolului.

Faptele datează de șapte ani, și de șapte ani se desfășoară într'un număr nesfârșit de episoade cel mai neverosimil film polițienesc.

Toată America defilează pe ecran dela contrabandistul de alcooluri și până la președintele trustului.

Un mare număr de personalități politice sînt compromise iar fraudele sînt estimate la 160.000 dolari.

Coolidge pentru a salva onoarea partidului face apel la 160.000 americani pentru ca fiecare să dea câte un dolar și să oprească astfel bîrfele gurilor rele.

Toate scandalurile stîrnite de această afacere nu parvin însă să scuture apatia opiniei publice americane față de politică și cu siguranță că dacă recolta anului acesta va fi bună iar economia națională înfloritoare, republicanii vor reuși din nou în a-legeri.

(Jean Allary. *La Revue des Vivants*).

Programul Millerand.

D. Alexandre Millerand era invitat să prezideze Duminica trecută o reuniune a Federației republicane care a avut loc la Rodez. D-sa nu a putut lua parte, a trimes însă d-lui Se-

nator Monsservin o scrisoare-program care merită să fie studiată.

Primul punct: viitoarea consultare a electorilor este cu deosebire însemnată, căci majoritatea care va reuși are să poată tot așa de bine să aducă totala ruină a Franței după cum poate să-i și refacă situația financiară. In expozeul său făcut la tribună, deasemeni d. Poincaré spune: „Rezultatele obținute până acum sînt însemnate, însă fragile. Întărirea lor depinde de capacitatea și seriozitatea administratorilor pe care îi vom trimete la Cameră”.

Din nefericire două circumstanțe se opun ca electorii să-și aleagă reprezentanții în plină lumină. Mai întâiu reîntorcerea la scrutinul de arondismente și apoi participarea foștilor carteliști la putere, și aceasta din urmă este opera d-lui Poincaré, care chemînd pe d. Herriot să colaboreze la opera de refacere l-a reabilitat și pe dinsul și a reabilitat și cartelul.

Părerea și remediul expuse de d. Millerand în scrisoarea d-sale le vor găsi Francezii într'o colaborare inteligentă, și sub paza unei discipline figuroase, într'o pace bine asigurată în interiorul țării precum și în afară. D-sa arată apoi rolul nefast al cartelului și regimul de facilitate și de demagogie pe care-l instaurase.

Rămîne să vedem cum vor fi primite aceste directive atît de patriotice.

(Louis Latzarus. *Revue Hebdomadaire*).

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură.

Johanne d'Orliac, *Chanteloup*, Du XIII-eme au XX-eme siecle.

Această carte relatează viața minunată și fastuoasă a unuia din cele mai frumoase domenii franceze din Touraine.

Opera se subscrie, și există numai în ediție de lux la „Arrault et Cie”, la Tours (Indre et Loire).

Henry Béraud, *La Gerbe d'Or*, Ed. de France.

Subt acest titlu, firma tatălui său, fraznelar în orașul Lyon, Béraud își povestește amintirile din copilărie și ne arată încă odată tot ce poate scoate un scriitor de mare talent, din acest material.

Constantin Photiades, *La reine des Lauturelus*, Ed. Plon, Paris.

Autorul studiului despre Georges Meredith, a cărții intitulată: „La victoire des alliés en Orient” etc. publică o monografie a Mariei Thierza Geoffrin, marquise de la Ferté Imbault care a trăit dela 1715 la 1791 adică dela moartea lui Ludovic al XIV-lea și până la arestarea lui Ludovic al XVI-lea. Fiica d-nei Geoffrin fundează în anul 1771, în marginea instituțiilor stabilite și în atmosfera jumătate serioasă, jumătate glumeată pe care o întreținea în acea epocă faima lui Swedenborg, Mesmer, Cagliostro, Saint-Martin, „l'Ordre Souverain des Lauturelus, care deveni atracția spiritelor celor mai distinse ale timpului. Această D-nă Geoffrin, care a fost pe punctul de a deveni regina

Poloniei așteaptă, petrecind și dansind Revoluția, și trăește exact cit a trebuit ca să vadă tragedia în care sfinșește societatea cultivată și frivolă a secolului al XVIII-lea.

Gabriel Perreux, *Les Allemands m'ont dit*, Editions de Paris Midi.

Autorul este un tînăr normalian agregat în Istorie. D-sa a văzut Germania și a văzut pe Germani fără „parti pris”. Este interesant de citit cartea aceasta mai cu seamă după alegeri.

Romane.

Auguste Bailly, *Estelle et Mikou*, Ed. Fayard, Paris.

Un roman în care se întîlnesc două epoci în persoana a două tînere fete. Dar atît visătoare Estelle cît și sportiva Mikou se întîlnesc în preocuparea eternă și unică a oricărei femei și anume amorul.

Hoffmann, *La Princesse Brambilla*, Ed. I. Snell, Paris.

Cu ocazia centenarului romantismului care se celebrează pretutindenii, este natural ca noua traducere a uneia din cele mai savuroase fantezii a lui Hoffmann, tradusă de Alzir Hella și prefațată de Stetan Zweig, să fie de actualitate.

Influența povestitorului german nu s'a mărginit numai la patria lui. Victor Hugo, Jules Jain, Gérard de Nerval îl ceteau cu pasiune și chiar s'au inspirat din operele sale.

Edmond Jaloux, *Sur un air de Scarlatti*, Edition Stols, Maestricht.

Marcel Hauverger se duce la Veneția în căutarea „vidului” a „Spațiului alb” de care are nevoie sensibilitatea sa surescitată. Într-o seară, umblind la întâmplare aude o vioară care cântă o melodie de Scarlatti; intră într-o grădină și vede un violonist mascat cîntînd unei femei de asemeni mascată și care dansează amîndoi în costume din secolul al XVIII-lea. Mai de o parte stă un om gras în fața unei mese.

Care este misterul? Omul gras este părintele doamnei elegante, care este pe jumătate nebună: își imaginează că trăiește în secolul al XVIII-lea și că iubește pe un conte Pepola care-i cântă din vioară. Tatăl, crezînd că acesta va fi remediul, roagă pe tînărul Marcel, care de altfel iubește pe fiica sa Renata, să joace rolul contelui. Renata substitue tot mai mult pe Marcel, fostului său amant. În ziua însă cînd Marcel o strînge în brațe și o sărută Renata îl mușcă furios și se închide apoi în odaia ei unde se trezește din visul care-o făcea să-și confunde iubitul, și moare.

Georges Duhamel, *La nuit d'Orage*, Ed. Mercure de France, Paris.

La nuit d'Orage este studiul superstiției. Un tînăr menaj, materialist și de un spirit riguros științific, cedează totuși în spaima unei boli inexplicabile, tentației de a căuta acestui rău, cauze supranaturale: în speță influența unui „porte-malheur” arab.

Știință.

Pierre Thomas, *Cours de Chimie Biologique*, Les Presses Universitaires de France

Chimia, așa numită biologică, se ocupă cu reacțiunile chimice care se

efectuează la viețuitoare, oameni și animale, precum și la plante.

Ca să putem aprecia întinderea acestui domeniu trebuie să parcurgem primul volum al cursului de chimie biologică a d-lui Pierre Thomas, mult timp atașat pe lângă Institutul Pasteur.

Paul Bary, *Où en est la chimie Colloïdale*, Gauthier Villards.

Această lucrare comportă trei sute de pagini de format mic din care o sută consacrată principiului și două sute aplicațiilor.

Științe Sociale.

Vicomte Georges d'Avenel, *Histoire de la Fortune française*, La Fortune privée a travers sept siècles. Payot.

Cartea d-lui d'Avenel nu interesează numai pe istorici, prezintă mai cu seamă interes pentru timpul prezent. Este tratată cu deosebire în ultimul capitol, chestia bogăției, a capitalului și a cheltuielilor Franței dela războiul din 1914 și până azi, arătînd perfect în ce măsură veniturile au descrescut și care este nivelul de viață rezonabil pe care trebuie să și-l impună orice Francez.

F. Bayle, *Les Hauts Salaires, La Théorie du Salaire moderne. Origine et Institution du profit. La politique économique et les parasites sociaux. La journée de huit Heures*. Ed. Aïcan.

Această carte, cu așa bogat subtitlu, arată tocmai prin aceasta, importanța și varietatea chestiunilor tratate, dar ceiace titlul nu poate arăta, și ceiace lectura singură o poate face este originalitatea de vedere a acestei lucrări.

COMPILATOR

Bibliografie

- Damian Stănoiu**, *Călugări și Ispitei*, Scene din viața mănăstirilor, Ed. „Cartea Rom.”. Prețul Lei 75.
- Mihail Sadoveanu**, *Demonul tinereții*, (Roman), Ed. „Cartea Rom.”. Prețul Lei 75.
- Al. Lascarov-Moldovanu**, *Nuwele și schițe satirice*, Ed. „Cartea Rom.”. Prețul Lei 60.
- Otilia Cazimir**, *Din întuneric*, Fapte și întâmplări adevărate (Din carnetul unei doctorese), Ed. „Cartea Rom.”. Prețul Lei 75.
- Julietta Teodorini și Ettel Pantazi**, *Verișoara din America*, Carte pentru copii. Desene de A. Murnu. Premiată de Cartea Rom., Prețul Lei 70.
- Petrică Florin Begnescu**, *Lăcrămiocare*, Tip. G. Jorică, Galați, 1928.
- Preot D. P. Micșunescu**, *Urțiunea pustiirii în locul cel sfânt*, Plîn, ere duhovnicească, Prețul 20 Lei.
- Ion Ionescu**, *Istoricul Societății Politehnice*, Cartea Românească, București.
- P. S. Vartolomeiu**, Episcop, al Rîmnicului, *Cum stăm cu progresul general la începutul an. lui 1928 sau Primejduirea omenirii*, Inst. de editură creștină al Episcopiei de Rîmnic, M-rea Cozia.
- St. Scybkar-Dyllageorman**, *Ideal, Vis și Real*, Craiova, Prețul 50 lei.
- Gherghinescu-Vania**, *Drum Lung*, Poezii, Scrisul Românesc, Craiova, Prețul 90 lei.
- Ion Mușlea**, *Învățătorii și Folklorul*, Institutul de arte grafice «Ardealul», Cluj.
- Ion Mușlea**, *Șcheii dela Cergău și folklorul lor*, Inst. arte grafice, «Ardealul», Cluj.
- Alexandru Boldur**, *Unirea*, Tip. «Dreptatea» Chișinău Prețul 25 lei.
- Georges Renard**, *Este omul liber?* traducere de B. Marian, Cultura Românească, București, prețul 50 lei.
- Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, secția din Basarabia*, Tip. Eparhială «Cartea Românească», Chișinău, 1928, Prețul 300 lei.
- Gh. N. Fintescu**, *Observations biologiques*, Iași, Tip. Goldner, 1928.
- Romul Boila**, *Organizația de stat*, Tip. Cartea Românească, Cluj.
- N. M. Condiescu**, *Conu Enache*, Ed. Scrisul Românesc. Craiova, Prețul 70 lei.
- Romulus Cioflec**, *Pe urmele Basarabiei*, Ed. Cultura Românească, București, Prețul 60 lei.
- P. P. Panaltescu**, *Ioan Bogdan și studiile de istorie slavă la Români*, Vălenii de Munte.

P. P. Panaitescu, *Contribuții la opera geografică a lui Dimitrie Cantemir*, Memoriile secției istorice a Academiei Române, Cult. Națională.

P. P. Panaitescu, *Recensii*, Extras din «Dacoromania», Tipografia Ardealul, Cluj.

Ion Pillat, *Intoarcere 1908-1918*, Ed. Petru Cătunaru, Prețul 80 lei.

Prof. M. Goldstein, *Gründzüge der Aristotelische Aestetik*, Tip.

Gura Humorului.

Mathieu Fotino, *L'Influence française sur les grands orateurs politiques roumains de la seconde moitié du XIX siècle*, «Cartea Românească», București, 1928, 120 lei.

Guy de Maupassant, *Amintire*, povestiri traduse de A. C. Calotescu-Neicu, Ed. «Ramuri», Craiova.

Marin Dragnea, *De la Gange'n Nazarel*, Tip. Cultura, Cluj, 1928.

Alice Gabrielescu, *Necunoscuta*, Nuvele, Impr. Fundația Culturală «Principele Carol», București, 1928, Prețul 60 lei.

Augustin Cosma, *Plinirea Vremii*, dramă în 6 acte și un prolog, Oradea, Prețul 40 lei.

Alexandra Ieșan, *Doctrina spiritistă a lui Hasdeu*, Cernăuți, Prețul 30 lei.

V. Băncilă, *Doctrina personalismului energetic a d-lui Rădulescu-Motru*, «Cultura Românească», București, Prețul 40 lei.

Gr. Antipa și E. G. Racoviță, *Speologia* Editura «Astra», Cluj, 1927.

Reviste primite la redacție:

Radio Român No. 45-47; Buletinul reuniunii camerelor de comerț și industrie No. 3; Corespondența Economică No. 3; Complex No. 1; Căminul No. 4; Independența Economică No. 4; Glasul Vremii No. 1; Biserica Ortodoxă Română No. 3-4; Arena Literară No. 6; Pentru inima copiilor No. 4-5; Gindirea No. 4-5; Natura No. 5; Prietinel Poporului No. 4-5; Pagini Culturale, April; Orpheus No. 1; Ritmul Vremii No. 4; România Militară No. 2-3; Noua revistă bisericească No. 4-5; Ideia pedagogică literară-socială No. 1-4; Societatea de Mine No. 9; Solia Moldovei No. 20; Comoara satelor No. 9-10; Revista Invățătorilor No. 1; Șezătoarea No. 2-4; R sumé mensuel des travaux de la Société des Nations No. 3-4; Revue internationale du travail No. 4-5; Biruința No. 1-3; Arhiva No. 2; Ideea Europeană No. 210; Revista Contribuțiilor No. 3; Revista Critică No. 2; Viața Medicală No. 4; Revista Filologică No. 3; Tribuna Românilor Transnistrienți No. 6; Semenicul No. 4; Lamura No. 1; Foaia Plugarilor No. 2-3; Foaia Tinerimii No. 7-8; Cugetul Liber No. 6; Universul Literar No. 18-22; Viața Agricolă No. 6-8; Filmul Meu No. 7; Viața Literară No. 81-86; Ramuri No. 4; Țara Noastră No. 15-22; Infrățirea Românească No. 12-14; Democrația No. 3-4; La Nouvelle Revue Française No. 176; Mercure de France No. 716-718; Informațiuni Muzicale No. 4; Vlășia No. 29; Revista Funcționarilor Publici No. 3-4; Spectatorul No. 20-21; Observatorul No. 2-3; Adevărul Literar No. 383-389; Revista generală a învățămîntului No. 4; Cîmpul No. 7-10; Glasul Minorităților No. 3-4; Transilvania No. 3-4; Zorile No. 3-4.

Nu poate fi...

Nu poate fi suflet omenesc care să rămână rece văzînd atîta dragoste și atîta chin cît a fost în mine. Și totuși ea a putut rămîne, m'a privit rece pînă la urmă. Până la urmă am întreprins-o blind :

— „Crezi că ai putea vreodată să îi la mine ?

— „Nu, răspundea ea tremurînd, nu...

Am omorît-o.

De groază, gîndurile s'au strîns în frunte și nu găsesc începutul care să desfacă înțelesul lor.

...Visez. E larg înaintea mea. Nesfîrșit. Deasupra, soarele stă imens. Eu orb, merg cu ochii în lumină, căutînd, pipăind cu mîinile întinse. Nu văd nimic, nu mă pot opri niciodată, și sfîrșitul e nicăeri.

— „Pentru toate, pentru eu cel slab să cuprind atîta durere ?“ Strig. Fraza îmi pare inutil înșiruită de-a lungul vieții și obosesc, cad, și tot ce nu pot înțelege s'a așezat peste mine și mă înăbușă.

Cîteodată înțelegeam totul pentru că gîndeam cu un suflet bun ceva foarte curat și minunat de simplu. Eram mulțumit. Se destindea mintea, mergeam mai departe pe drumul gîndului deschis... mai departe, și, deodată, într'o emoție extraordinară, simțeam că am găsit ceiace căutam. A! se lumina, se lumina fără margini, fără sfîrșit, fără piedică...

Acum însă, mereu unul și același gînd încordat, una și aceeași obsesie. Pot închide ochii, îi pot deschide, pot privi orice... ...Orice începe și se sfîrșește cu ea. Orice mi-o amintește, mereu.

E în mine, nu o pot scoate din mine și mi-i dor, dor de ea. Moartea ei a pus capăt povesteii, dar nu și dragostei mele. Amețit mă zvîrcolesc în jurul meu și nu o pot găsi.

Dumnezeul meu, ochii ei, imenșii ei ochi albaștri, clari cu întregul cer în ei și lumina toată răsfrîntă până în adînc. Amețitor.

Și acum, singur. Trupul i s'a zbatut în minile mele; credeam că va începe să trăiască, dar a rămas rece, nemișcată, ca de obicei... Nu știu dacă am visat atunci, dacă visez acum, dacă m'am deșteptat fără să mai pot vreodată înțelege... De s'ar fi născut și ar fi murit în închipuirea mea, ori dacă ar fi trăit cu adevărat, tot atîta gol ar fi rămas în urma ei. Gol, gol.

Cel puțin de ași avea încredințarea, că ceiace a fost, a fost într'adevăr; că atunci, în clipele de chin ori dragoste cînd am căzut jos, cînd i-am strigat cit de nemărginit o iubesc,—chiar dacă nu s'a aplecat ca să mă ridice la ea, cel puțin se afla în fața mea, vedea că jos, nu am îngenunchiat în fața închipuirilor mele.

În mine sînt strigăte de groază și în jurul meu e zid de întunec. Sus, deasupra, o frîntură din cerul imens, gol și rece. Simt nevoia înălțării până la el, nevoia să mă lovesc de cer, să știu că există, să știu că nu mă va lăsa să trec mai departe mereu, înălțîndu-se și el mereu, fără să existe vreodată. Îmi vreau ochii arși de soare, dar să știu că este lumină.

Ea a rupt bucățică cu bucățică din dragostea mea, însîngerînd-o, fără să dorească nimic, fără să răspundă vreodată. Iar eu n'am făcut ce fac toți în dragoste: n'am legat de prima femeie înfîlnită toată dorința mea, nu, nici măcar atît, ci poate, am clădit eu singur totul, fără nimeni alături de mine. O halucinație... Trebuie să sfarăm zidul de întunec. Mă dor minile, în ele simt căldura trupului ei, dar le pot privi ore întregi, nu se vede nicio urmă. În mintea mea însă, au rămas și cele mai frivole amănunte și cele mai adînci dureri. Dar atît. Nicio altă dovadă.

Pot înșirui povestea limpede și amănunțit, îmi amintesc tot, tot... dar...

Era iarnă. A treia zi de Crăciun.

Ziua întâia și a doua am stat singur în casă. Mama plecase pentru cele două zile, lîngă București la moșiă unor rude. O rugasem să mă lase singur.

În casă era liniște. Servitorii erau plecați și ei. Am citit, am fumat... și apoi, a treia zi spre seară pentru că mama nu se

întorsese după cum făgăduise, pentru că focul se stinsese, pentru că începuse să se răcească în odae, m'am gândit să merg la un prietin, un fost coleg de facultate pe care nu-l mai văzusem de mai bine de doi ani și pe care îl întâlnisem întâmplător acum, în ajunul sărbătorilor, pe stradă.

Ini spusese :

— „Vino la noi cînd îți face plăcere, oricînd“.

M'am dus.

Cînd am ajuns, toată casa lui era luminată, toate ferestrele. Și mi-a părut bine. Am sunat. Un servitor înalt a deschis ușa, prietînul se ivi și el.

— A! tu ești, spuse, și îmi surîse. Avea minile întinse.

Dinăuntru din odăi, se auzea zgomot de glas și melodii la pian. Atunci mi-am dat seama că nu mă răsesem de trei zile.

I-am spus îngrijorat, enervat :

— „Sînt neras!“

— „Văd, a răspuns el rîzînd:

— „Nu pot intra așa... nu știam... am uitat... la tine e lume...“

El rîdea mereu cu dinți mici, albi, de lapte.

— „Ce facem? întrebă.

— „Du-mă la tine și dă-mi ce-mi trebuie. Așa nu pot intra.

Am urcat scara în goană, am intrat în sala de baie, iar el, delă el din odae, din dulapul lui îmi aduse tot ce-mi trebuia. Eram veseli, rîdeam. Povestea amintiri din facultate.

Din timp în timp spunea :

— „Vezi să nu te tai! și o clipă mă privea atent.

...Apoi, cînd am fost gata, mi-a dat o sticlă cu Colonie, o sticlă mare, frumoasă, cu o Colonie galbenă. Colonia mirosea curat, proaspăt... un parfum pe care nu-l voi uita niciodată. Voi povesti imediat pentru ce.

...Și tot în fugă, am coborît scara. Eram tare bucuros că venisem.

De cum am intrat în salon, am văzut-o. Era înaltă, slabă, cu ochi limpezi, imenși, albaștri. Am amețit. Și deodată mi-a fost atît de dragă încît dacă mi-ar fi cerut viața, i-ași fi dat-o. ...M'ași fi așezat în genunchi, cu capul pe picioarele ei și așa ași fi plîns de bucurie, de prea multă dragoste, atîta dragoste... pînă la durere. Tot ce dorisem, tot ce așteptasem, tot ce visasem se împlinea acum. Simțeam că nu mai am putere să îndur atîta fericire. Eram recunoscător prietînului pentru toate, l-ași fi îmbrățișat și i-ași fi mulțumit nesfîrșit...

Ochii ei limpezi, limpezi, albaștri.

Amețit, nu am auzit cum o cheamă și îmi părea bine că nu am auzit. Pentru ce i-ar fi trebuit ei nume? Ca să o deosebesc pe ea de toți ceilalți oameni îi trebuia nume? Știam că îi voi putea spune toată viața, viața întregă: îmi ești dragă, dragă... nu pot fără tine... tu... cald: tu... drag: tu...

Cînd s'a îndepărtat am trecut prin același loc unde fusese ea... În mine nu mai rămăsese o picătură de sînge...

Acum eram așezat pe o canapea lîngă ea. Nu-i spusese încă niciun cuvînt. O priveam însă tot timpul. Din toată fața nu puteam vedea, oricîtă osteneală mi-ași fi dat, decît linia înaltă a sprincenelor, lumina ochilor albaștri și, deciteori o priveam mi se topea trupul într'o senzație de alunecare caldă...

Deodată, cu o mișcare violentă, se sculă. Atunci am simțit că e parfumată cu aceeași Colonie ca aceia a prietinelui, că e parfumată ca mine. Mîinile mele, fața mea, parfumate ca ea.

O clipă mi-am pierdut cumpătul. Mi se păru că mîinile mele o atinseseră poate pe ea. Poate. Nu înțelegeam. M'am ridicat în urma ei. Ea se depărta încet, înaltă, plutind.

Se depărta pentru totdeauna. Zidul se va deschide, ea va trece dincolo de el și se va pierde în noapte pentru totdeauna. În mine viața se sfîrșea într'o încordare ne bună. M'ași fi tîrît în urma ei.

Totuși se opri. O femeie îi spunea ceva. Păru că ascultă. Mi-am îngropat fața în mîni.

O clipă am stat așa încercînd zădarnic să mă reculeg. Imi dam seama că a sta așa, în mijlocul unui salon plin de lume veselă și indiferentă, e ridicol, e absurd. Trebuie neapărat să ridic privirea... O clipă, încă o clipă și voi putea...

Mă zdruncină o tresărire adîncă. Auzisem lîngă mine glasul ei. Mă întreba:

— Ce e?

Strinsesem însă ochii atît de tare încît îndurerați nu mai vedeau, iar ea, în fața mea devenise un întreg cer de lumină amețitoare.

În clipa aceea ași fi dat orice ca s'o pot privi limpede. Atunci eu ași fi putut ști cine e ea, dacă este, ce așteaptă dela mine și tot ce va fi, tot ce a fost. Dar nu vedeam. Am vrut să întind mîna și să simt: mîna mea se va lovi de ea, sau va trece ma-

departe prin ea, neîntîlnind nimic decît lumină? Imi era groază. Strîngeam dinții puternic, ca să nu se audă clănțănitul lor. Dacă ași fi întins mîna, ori dacă s'ar fi lovit de trupul ei, ori dacă mîna ar fi trecut prin ea neîntîlnind nimic, spaima ar fi fost atît de mare, încît ași fi căzut jos. Imi simțeam adunat în fundul gîtului strigătul de groază ce aștepta să izbucnească. Brusc am întors spatele și am fugit.

Pentruce purtarea aceasta n'a făcut să par tuturora nebun, e ușor de explicat: întotdeauna am trecut drept un original. Nimeni nu se poate sustrage dela judecata lumii care stă la pîndă, controlează gesturile, și la urmă clasifică: „Artist“, „Savant“, „Criminal“ etc. Cînd gesturile par făcute fără rost, ori nu sînt înțelese, atunci ele sînt așezate toate subț eticheta de „Original“. Eu aveam această etichetă, și orice ași fi făcut rămîneau original.

Totuși, pentrucă simțeam în seara aceia zbătîndu-se în mine dorinți, bucurii, atît de mari, atît de străine celorlanți, am cautat, m'am îndemnat să par măcar din timp în timp „normal“. Bine înțeles nu reușeam și decîteori încercam aceasta, cei din jurul meu surîdeau cu veselie, cu indulgență. În tot cazul eu încercam.

M'am dus la prietinul meu și, degajat:

— „Știi, e foarte bună colonia pe care mi-ai dat-o“.

— „Ți-a plăcut? Imi pare bine!“

— „Adevărat? Iți pare bine?“ „aici am simțit că mi se umezesc ochii de lacrimi. „Iți pare și ție bine? Iți mulțumesc“.

În același timp însă îmi dădeam seama că exagerez și atunci din nou, liniștit:

— „Într'adevăr e foarte bună. Să-mi spui și mie de unde o cumperi“.

În mine simțeam că ași putea cumpăra kilograme și kilograme întregi, să-mi cheltuesc toată averea pe colonie, să mor înecat în parfumul ei, în ea. Amețisem, și, ca să nu observe el toate acestea continuam:

— „E foarte bună! Cine e doamna aceia?“

— „E doamna... și spuse un nume pe care nu l-am ascultat.“

— „Bine. Și de ce s'a parfumat și ea cu colonie dintr'asta?“

El deveni palid.

— „Ce, ai înebunit!?“

Ne-am privit o clipă. Eu nu înțelegeam nimic. Credeam că am întrecut măsura și nu știam cu ce. Mi se părea că deodată o să vadă cît o iubesc. Surîdeam în gol:

— „I-ai recomandat-o și ei?—am întrebat.

Fața prietinelui se destinsese minunat de clară. Mi se păru că mă iubește mult, că ne reintîlnim după o despărțire de ani grei. Zise :

— „Da“ și mă cuprinse cald de braț. „Hai să mergem să bem ceva“.

— „Ce idee minunată ! Grozavă idee !

— „Nu-i așa ?“

— „Da, da“.

Și sînt sigur că în clipa aceea mă iubea. Asta mă înduioșă și mi-a fost și el drag, deosebit de drag. Tot răul pe care i l-am făcut în urmă a fost fără voia mea și tot, tot ce a fost, a fost pentrucă nu se putea altfel. M'a durut și pe mine totul, cel puțin cît l-a durut și pe el, numai că el a suferit cu suflet plătînd. El nu avea putere nici pentru durere, dar nici pentru fericire. Nici putere pentru durerea ce te face conștient și nici pentru fericirea largă cu drumuri ce duc dincolo de marginile pămîntului și ale sufletului.

„Je porterai les âmes plus haut que l'espérance, vers la vraie victoire de la volonté ivre de vie“.

Aceasta e o frază pe care am scris-o într'o zi și așteptam, așteptam... El însă... Dar m'am îndepărtat iar dela povestire :

Ne-am dus și am băut amîndoi cîte un pahar de oranjadă.

Pe ea o vedeam pretutîndeni. Imi era în privire. Mi se părea acum că e într'o livadă largă, de flori de portocali. Florile albeau întinsul : o boltă subt care trecea ea ! Parfumul apăsa greu. Petale albe cădeau tremurătoare, speriate până la ea. Pe gît, pe mîni... Era cald, cald. Am mai băut încă un pahar întreg de oranjadă. Prietinel rîdea cu dinți mici de lapte, umezi. - Il țineam de mîna ca pe un copil. Din timp în timp i-o strîngeam puternic :

— „Ce extraordinară căldură !

Asta i-o spuneam eu lui. Rîdea.

— „Ți se pare, nu e deloc cald ! Și să vezi ce viscol e afară !

— „Cum nu e cald ? ! Eu m'ași tăvăli în zăpadă și ași simți-o fierbinte, încinsă... Cum, nu mă crezi ? Ascultă, îți jur că este adevărat, îți dau cuvîntul meu de cinste că este adevărat. Uite“.

Îi dusei mîna la frunte. El se sperie :

— „Ți-e rău ! Ești bolnav ?

— „Nu, deloc, dimpotrivă ! Sînt bine ! bine. Așa acum mi-e

bine. Un bine atât de imens, complet, încît am impresia că acum s'a sfîrșit totul, că deacum nu mai poate veni niciodată nimic mai mult. Totul e lumină. Uite m'ași culca aici jos, și ași rămîne așa pentru toată viața, pentru totdeauna.

— „Tu ai băut nițel cam mult la masă !

— „Da este adevărat“ și era adevărat“, dar nu face nimic, nu de asta sînt așa acum. Nu, nu. Acum sînt fericit. Auzi, fericit. Dar dacă vrei tu, pot sta și liniștit... cuminte“, îi surîdeam supus. „Fac tot ce vrei tu. Uite, canapeaua asta. Stau aici. Așa !“

M'a lăsat singur.

Ea era și de dată asta tot în picioare și tot înaltă. Era singură. Incet, se întoarse cu trupul cătră mine și mă privi. Cînd văzu că la ea mă uit (cred că de mi s'ar fi aprins soarele în ochi și tot n'ași fi putut în clipa aceia lăsa pleoapele) încercă să surîdă, dar nu reuși, ca și-cum în fața ei, singele și viața n'ar fi ajuns. În ochi însă mi se păru că-i trec umbre de diferite culori : de mirare, de voință și parcă de teamă. Iși întoarse capul dela mine.

M'am sculat și am ocolit-o de departe într'o jumătate de cerc perfect și m'am așezat pe o altă canapea în fața ei.

Cînd mă văzu, clipi o singură dată, adînc și apoi, deslipi din nou genele. Avea ochi albaștri ca cerul și albul lor minunat de clar. Îi sărutam așa deschiși, înspăimîntat că i-ași putea strica. Simțeam în mine gustul acela trist, ușor, sărat, de lacrimi. Privirea mea asupra ei se încordă până la durere și deodată mi se păru că, chiar dacă ar vrea, chiar dacă pentru aceasta ar căuta să-și adune toată voința, toată dorința n'ar putea să se miște din locul acela, că este silită de mine să stea așa, că pot asupra ei orice, că va fi a mea, a mea.

Brusc, m'am sculat în picioare. Atunci, între ea și mine se rupse ceva, tresări și se îndepărtă.

Se așeză departe, pe un scaun înalt, fără spetează. Părea obosită ori tristă. Mi se umplură ochii de lacrimi.

„Draga mea, draga mea“. Imi făgăduiam că voi fi bun cu ea și blînd. Aș fi îndurat surzînd orice durere, numai ca să-i las ei liniște, să nu audă strigătele mele.

Am început să mă apropiu de ea, dar cu fiecare pas mi se sfîrșia trupul de emoție. Eram atent să nu mă culc jos și să nu încep să mă tîrîi până la ea. Dacă o clipă măcar n'ar fi fost nimeni în odaie, m'aș fi închinat, i-ași fi mulțumit pentru tot ce-mi

da ea și poate—nu știu dacă ași fi îndrăznit—i-ași fi cerut să-i ating piciorul încet, cu vârful minii.

După emoția care îmi crescuse peste măsură în piept, mi-am dat seamă că mă apropiasem de ea. Am întrebat-o în șoaptă, sugrumat :

„Te doare capul? Ți-e rău?”

Mi se păru că o văd fugind de mine înspăimântată. Zise :

—„Da.”

—„Atunci să-ți aduc o batistă cu apă și colonie... dela prietin, e aceeași pe care o întrebuințezi. Ți strîngi fruntea.”

—„Ce, ai înebunit!—strigă și pe ultima silabă i se sugrumă glasul.

Atunci am simțit că s'ar putea asta, că s'ar putea ușor să înnebunesc, că totul atirna de ea, și i-am răspuns ascunzîndu-mi din nou capul în mîni :

—„Poate.”

Creerul mi se clătina încet. Era o senzație plăcută de pierdere, de adormire. Mi se păru că este o amintire rămasă în mine din primele luni ale copilăriei: senzația legănatului. Dacă s'ar fi apucat cineva să fredoneze un cîntec lent, aș fi înebunit cu adevărat. În cap însă legănarea se făcu apoi înceată, se mai potoli... Eram scăpat.

De noi se apropie prietinel. Venea tocmai în clipa în care îmi dam seama că nu am înebunit. Mi se păru că el îmi adusese vestea asta. Il iubeam și pe el nemărginit și mă simțeam cu un suflet atît de sensibil, dornic de dragoste și bunătate, încît tremura în mine. Aș fi vrut să fiu mîngîiat ca un copil. Era îngrozitor tot ce știam că pot suferi. Eram al ei întreg, fără să mai pot trăi altfel și ea nu știa nimic. Mă putea chinui, putea trece pe lîngă mine fără să se apropie, și prin cuvinte, gesturi mărunte să rupă liniștit bucățică cu bucățică din inima mea și să nu știe nimic, niciodată. Eu, i-aș fi putut spune că o iubesc, că toată viața mea se cuprinde în ea: Ași fi plîns, spunîndu-i: „Imi ești atît de dragă!” dar ea putea să nu înțeleagă și să treacă pe lîngă mine fără să știe nimic, niciodată. Trebuia totuși să nu fie așa, nu trebuia să îndur așa ceva...

Prietinel o privea și el. Ea, cu ochii plecați părea că se lasă privită. Intre ei amîndoi era liniște. Eu îi iubeam. În salon toate lămpile ardeau mai bogat și în mine întreg nu se găsea un cuvînt potrivit care să cuprindă tot ce voiam să spun. Atît numai :

ași fi cerut să nu se mai sfirșească niciodată bucuria. Mereu cald și lumină. Totul putea fi bine.

El se aplecă, îi șopti ceva, apoi așteptă răspunsul. Ea surîse. Bucuria mea se asvîrli dincolo de marginile știute. Am spus cu glasul zdruncinat :

— „Ce bine a fost în astă seară!

El zise, descoperind dinții mici :

— „Ești ușor de mulțumit.

— „Nu, nu îi răspunsei eu, crede-mă că nu, te rog.

Ea spuse enervată :

— „Ce căldură!

Se sculă.

Asta era pentru mine. De ură aș fi zdrobit-o așa, cu mâinile, dar pe urmă mi-am amintit că o doare capul. În gînd îi ceream ertare în genunchi, cu zvîrcoliri. Se îndepărtă cu prietinel. I-am urmat. Deacum eram al lor, pentru totdeauna.

Plecuse aproape toată lumea. Rămăsese numai părinții lui, sora lui și ea.

Voiam neapărat să plec înaintea ei, ca să o las acolo, să mi se pară că va rămîne acolo mereu, că o pot găsi oricînd. Nu aș fi avut odihnă să știu că pleacă și că nu știu unde stă, cum îi este casa, cu cine este în casă. Aici, o vedeam înaltă, dreaptă, cu rochia albă, cu mâinile lungi, străvezii, stînd așa cu ochii mari deschiși, fără să clipească, fără să se miște sub lumina orbitoare, imensă a lămpii din mijlocul salonului. Mi se părea ceva etern.

Am plecat. Sus, cerul era limpede. Jos, zăpada curată. Străzile pustii. Am început să alerg. Imi era sufletul plin de țipete de bucurie. Mi se părea că mă născusem în chiar clipa aceea și că mi se arătase viața cu tot ce poate cuprinde mai frumos. Durerile, chinurile, tot ce nu se poate înțelege, erau inexistente. Eu aș fi avut putere să realizez orice; ea trebuia să fie a mea.

Nu mă gîndeam la posesia fizică. Atunci așa ceva nu ajungea până la mine. Prin „a mea“ înțelegeam că se va uita la mine, că va ști că exist, că mă va aștepta, că i se va lumina fața, ochii cînd mă va vedea, că-mi va da mâinile ei într'ale mele. Mîinile ei erau întinse spre mine, mă chemau. Alergam.

Imi era cald. Mi-am scos paltonul. L-am azvîrlit. Alergam. La gît, fularul îmi filfîia cu bătăi de aripi albe. Aerul rece pătrundea în plămîni, aducînd cu el o liniștire, o lămurire.

După cîtăva vreme mi se păru că fusesem nebun în seara aceea. Imi surideam însă ertător.

Deodată, am înțeles că nu știu nici cine e, nici cum și unde am s'o mai văd; că poate viața ei are un alt drum decît al meu, că poate ea niciodată n'are să vrea să știe de mine. Am văzut-o pentru totdeauna pierdută. Atunci am început din nou să alerg, nebunește, dar înapoi spre casa unde o lăsasem.

În drum am revăzut paltonul, era tot acolo, trîntit, căzut. Mă înduioșă, și mi se păru că acolo odată cu el, lăsasem tot sufletul meu de încredere, și că deacolo se deschide un drum lung, chinuitor, fără înțeles pentru nimeni. Alergam. Am ajuns. Casa prietenului se întunecase, și odată cu lumina se topise și ea pentru totdeauna.

Era exclus să pot suna la miezul nopții ca să întreb de ea. Nu se putea nimic. Prin minte îmi zburau tot felul de gânduri: Să povestesc că m'au jefuit hoții, să cer adăpost, să cer ajutor... dar nu puteam hotărî nimic. Imi treceau fiori de ghiață pe șira spinării, tremuram și nu-mi puteam aminti nici privirea ochilor ei, nici minile, nici mersul... era pierdută. Singure minile mele păstrau slab parfumul acela. Imi îngropasem fața în ele și le sărutam. Am început să plîng.

Nu mai plînsesem de ani și ani. Plîngeam greu, cu gemete-surde, cu zbucium puternic, ca și cum m'ași fi căznit să mă desfac din pămînt. Dar nu mă puteam mișca.

Acasă la mine am ajuns spre dimineață. În odaie era frig, înghețaseră geamurile.

Cînd m'am zărit în oglindă, m'am speriat. O față de nebun; ochii roșii de ger, de plîns, părul încîlcit. O febră puternică mă zguduia. Simțeam că sînt aproape să aiurez, și totuși mă grăbeam să deslușesc ce trebuia lămurit. Voiam să știu dacă hotărîsem să o mai revăd sau să nu o mai revăd, dar gândurile alunecau atît de repede, încît nu le puteam prinde. Simțeam totuși că o pierdusem pentru totdeauna. Voiam să știu pentru ce și apoi să se isprăvească totul.

Pe urmă n'am mai știut nimic. Mi s'au părut că aud țipete, apoi am simțit că mă ridică cineva... pe urmă cald, cald...

Era o boltă largă, albă, de flori care se scuturau. Nu erau petale, erau fulgi reci de ninsoare. Se topeau în fiori lungi pe trupul meu înfierbîntat... Departe, sta o femeie înaltă și goală. Rîdea cu dinți mici, umezi, albi, un rîs factice, rece înșiruit.

Atunci mi se desluși că ea, înțelegeți ea, trăește cu el, cu prietinel meu, că atunci cînd plînsesem în fața casei, ei erau împreună.

Mi se făcu scîrbă de ea. Totuși acum o doream. Voiam să fie a mea, corpul ei al meu, cu tot ce poate el simți mai puternic... o răcoare ușoară la rădăcina părului și ea îmi prînsese între mîinile ei subțiri, gîtul. Mi-l strînsese încet cu o răbdare uimitoare, din ce în ce mai strîns, mai strîns pătrunzînd în carne. Eu mă înăbușeam, căuțînd să-i strig cit îmi este dragă... apoi se sfîrși totul într'o fericire uimitoare, luminoasă...

Revenirea la conștiință fu curioasă. Mi se făcuse trupul de vată. Puteam să mă mișc, nu-l simțeam.

Îmi părea că am niște mîini foarte mici și slabe ca de copil. Ași fi putut sta ore întregi uitîndu-mă la ele. Ca să beau trebuia să-mi razeme cineva capul cu mîinile. Aceasta era de nesuferit. Deacea răbdam de sete ore întregi. În odaie era liniște, în stradă însă treceau căruțe, trăsuri, automobile, ceiace era tare curios. Întrebam pe mama :

„Pe stradă sînt trăsuri ?

— „Da.

— „Du-te și vezi.

Ea mă privea trist—întotdeauna tristețea ei resemnată mi-a făcut rău—mergea la geam și spunea :

— „Da.

— „Bine. Îți mulțumesc mamă“, și după o pauză ca să-i fac plăcere că trăesc : „Să nu le fie frîg oamenilor, cailor, poate“...

Ea nu răspundea, se prefăcea că nu aude. Eu așa fi vrut să-i spun că nu sînt nebun, dar nu aveam putere. Ași fi început să plîng ca un copil, așa fi speriat-o. Ași fi vrut să-i spun : Acum sînt liniștit ; dar așa fi plîns și pentru asta.

Din timp în timp vedeam niște lumini albastre, clare. Se întindeau. Asta era întotdeauna o clipă înainte de-a adormi. Îmi părea bine, eram fericit că-mi rămăsese măcar atît dela ea. Îmi părea că e vară, că sînt întins pe un cîmp larg, și deasupra cerul imens, curat. Îmi venea amețeală. Cădeam. Adormeam alunecînd, topindu-mă...

Intr'o zi mama îmi spune :

— „A venit o Doamnă să te vadă. A mai venit și acum citva timp, dar îți era prea rău. Voia să intre. N'am lăsat-o. Și

acum spune că trebuie să intre. Atunci n'am lăsat-o... dar acum...

Mi se părea că mama vorbește de multă vreme, și că o să continue așa la infinit și că eu nu o să trebuiască să iau nicio-dată vre-o hotărîre.

— „Ce să-i spun ?

— „N... nu trebuie neapărat... n'are nici un sens...

— „O primești ?

— „Nu știu. Deschide-i ușa larg și nu-i spune nimic. Să vedem ce face !

Din nou aceeași privire tristă la mama. Mă obosea mama... Atunci intră ea. I-am fost recunoscător că-și scosese pălăria. Să fi intrat cu pălăria cred că m'ași fi tăvălit de rîs. Purta părul drept ca de metal. Mama ne lăsa singuri. Ea se așeză pe un scaun și tăcu timp nesfîrșit. Incepuse să se facă lumină, vară, un cer albastru, să alunec... apoi îmi luă mîna între mîinile ei.

O clipă am adormit, poate că am leșinat, că mi-am pierdut cunoștința, nu știu...

Cînd m'am deșteptat, era înaltă, în picioare lîngă mine, șoptea fără să-și dea seama :

— „Am venit să te văd. Ai fost bolnav... am venit...

— „Dă-mi mîna.

— „Nu, nu... te rog, nu...

— „Bine. Atunci du-te. Să vină și el, dar fără tine.

— „Da.

Plecă.

Cînd dormeam nu se mai făcea cer albastru. Se isprăvisc. Pentru asta, o uram. Dar o așteptam necontenit.

După o săptămînă, veni el. Era peste măsură de turburat.

— „Mi-a spus,—aici pronunță un nume și din nou am simțit că mi se urcă un rîs gîdilat pe piept,—să vin“.

Eu căutam să pronunț fraza aceasta : „Îmi pare bine că ai venit“, dar fraza se încilcea în gură ca un mototol de păr. La urmă am auzit cu spaimă că-i spun liniștit :

— „De cînd trăiți împreună :

Răspunse strangulat :

— „De doi ani.

Atunci am reușit să pronunț :

— „Îmi pare bine că ai venit.

— „Am mai fost odată. Ai fost rău bolnav.

— „Se poate. Nu știu.

Era inutil să întreb dacă venise cu ea. Nu înțelegeam însă de ce venise și ea singură, în urmă.

El zise :

— „Acum a trecut.

M'am ridicat într'un cot :

— „Crezi ?

Cîtă liniște, dacă ar fi crezut el cu adevărat aceasta, dar îmi răspunse fără entuziasm :

— „Așa spun doctorii.

— „Bine, bine, vom vedea.

— „Te las acum. Să nu obosești !

— „Îți mulțumesc că ai venit, îți mulțumesc. Crede-mă, eu țin totuși la tine.

— „Știu.

— „Da, da... Infine vom vedea.

Plecă și el.

Apoi timpul a trecut greu, lung și încilcît. Credeam că vi-sez mereu, și că nu voi mai avea deacum niciodată putere să mă deștept.

Cînd veni ea a doua oară, eram mai bine de cîteva zile. Mă dam jos din pat și stam întins pe o „chaise longue“. N'aveam însă viață pentru nimic. Tot mama îmi anunță că a venit. De data asta intră cu pălăria, cu haina pe ea. Era îmbrăcată în alb. Nu-mi dete mîna. Se așeză îndată. Pălăria îi sta foarte bine dar o făcea străină ei. Mi-am dat seama că este o femeie frumoasă.

— „Scoate haina... așa... și pălăria, te rog... așa. Ești o femeie frumoasă, foarte frumoasă !

— „Da.

Părea liniștită asupra acestui lucru. Aș fi vrut să-i fac o plăcere. Ochii ei erau însă departe, triști, nehotărîți, într'altă lume. Avea minile întinse pe genunchi. Mîni lungi, lungi și subțiri : de vis. Cînd văzu că le privesc, mînile tresăriră, se traseră așezîndu-se altfel, ascunzîndu-se.

Am întrebat-o :

— „Vrei un ceaiu ?

— „Nu, îți mulțumesc.

— „Ar trebui să-ți ondulezi părul, să-ți faci tot capul numai cîrlionți, ca un cuib cald.

Surise batjocoritoare.

M'am ridicat în fața ei :

— „Dacă ai face așa ceva... să nu se întimple... cu toate că acum poți să faci ce vrei, absolut tot ce vrei. Dece vii la mine? Îți dai seama că vii la mine?”

— „Nu știu.

— „A, da! Și el ce zice? Ar trebui să nu mai vii la mine. Ar fi mult mai bine, mult. N'are sens ce faci.

— „Da.

— „Uite, tu dacă vrei, eu pot să mă omor. Pentru tine pot, ca să te scap de mine pentru totdeauna... Spune, îl iubești?”

— „Da.

— „... Îți mulțumesc că ai venit. Să fii întotdeauna bună cu mine. Dă-mi mîna. Așa... îmi sînt mai dragi decît oricare clipă din viața mea. Cîteodată le visez... dar tu n'ai să poți să mă iubești pe mine niciodată... Știu... Nu face nimic... eu te iubesc. Îți mulțumesc că te pot iubi, îți mulțumesc că te-am întîlnit, îți mulțumesc că ești. Asta e mai mult ca orice. Îți pot spune, că în cîteva zile am trăit ce așteptam de nesfîrșit timp să fie... și acum, du-te“.

Plecă. La ușă, am vrut să se reîntoarcă. Am vrut. Într'adevăr se întoarse, numai cu fața cătră mine. Am strigat scos din fire de ascultarea asta :

— „Du-te !

A plecat. Am rămas singur.

După aceia am fost la țară, apoi din nou bolnav. Imi era trupul cald și mintea mi se topea. Se adîncise totul în neființă. În mine însă, ascuns adînc, ceva greu, viu și otrăvit, aștepta.

Pe urmă m'am întors acasă pentrucă voiam să știu dacă mai fusese pe la mine.

Da, mai fusese odată, o singură dată. Mi se păru că dacă m'ași fi hotărît să mă întorc cu un ceas mai devreme aș fi întîlnit-o...

Și începui un chin nou. În gînd o strigam ziua întregă. Mă sfîrșiam. Stam ore lungi cu capul răzămat de birou. Margina tare a lemnului îmi apăsa fruntea pînă la durere. Tavanul se lăsa jos, apăsînd o căldură grea. Afară era un cer albastru, clar, crud și soarele aprins cît era ziua de mare înfierbînta odaia în care stam închis. Spuneam la infinit cu glas tare : „Mi-e dor de tine“, și de

fiecare dată durerea creștea în suflet. Dorul mă durea dela inimă până în vârful unghiilor. Mă durea fiecare bucățică din mine. Simțeam cum înnebunesc încet. Tot creerul nu-mi era decît o rană. Cînd se clătina încet, cit de încet, mă chinuia îngrozitor.

Intr'o dimineață m'am deșteptat vrînd ca ea să vină la mine. Intre ochi, adînc în frunte, era o voință cătră ea, o voință de fier. Trebuia să vină. Eram absolut sigur că vine. O zi, două, trei, cu nopțile întregi... Dacă nu s'ar fi împlinit ce voiam s'ar fi sfărîmăt ceva adînc în frunte, între ochi, și atunci...

Dar veni. Era devreme după amiaz, în toiul cel mare al căldurii.

Cînd a intrat, am vrut să merg înaintea ei, dar n'am putut. A venit ea până la mine. Atunci abia am putut să mă rîdic și am început să strig înăbușit:

— „Acum du-te, du-te...”

Avea o privire grea, apăsătoare. Îi vedea parcă pe el, pe prietin, plîngînd încet, îngenuchiat, la ușă, în urma ei.

— „Du-te.”

Se întoarse și începu să plece.

Trebuia să se deschidă zidul și ea să treacă plutind, așa, pentru totdeauna. Cu fiecare pas mă tîra după ea însîngerat.

Am strigat:

— „Stai, pentru numele lui Dumnezeu, stai.”

S'a oprit și a căzut pe un scaun.

— „Îți mulțumesc că ai venit. Îți mulțumesc că ai putut veni...”

Părea că nu aude, că se înlocuise cu un corp mort. Am vrut să-i iau mîna. Se trase înapoi.

— „Ți-e scîrbă de mine?”

Făcu semn că nu.

— „Ți-e frică?”

Îmi era milă de ea. Ași fi vrut s'o iau în brațe, s'o ocrotesc, să fug cu ea departe, să fie a mea, numai a mea, să fiu bun, bun cu ea, s'o văd că surîde. Atîta dragoste trebuie s'o induioșeze, să-i lumineze fața, sufletul. Simțeam în mine puterea să împlinesc orice.

I-am spus blînd, ținînd mînile nemișcate, de teamă să nu se sperie:

— „Dece n'ai mai venit atîta timp la mine?”

— „Nu mai sînt în București.”

— „Unde ești?”

Imi spuse o localitate în Germania, pe malul Rinului. Era singură acolo. Singură...

Cînd am auzit aceasta, am tresărit adînc. Era singură.

— „Dacă ași veni să te văd, te-ai supăra ?

— „Să nu vii“ ! Și corpul se îndreptă revoltat.

— „Nu îți cer nimic, dar trebuie să mă lași să te văd. Cît de rar, dar trebuie. Chiar dacă mi s'ar arde de fiecare dată cu fierul roșu ochii și tot trebuie să te văd“.

Simțeam că iar o îngrozesc și atunci, surîzînd :

— Nu este, nu-ți poate fi atît de greu să mă lași să te văd. Oricine te poate vedea. N'ai dreptul să mă oprești tocmai pe mine. Și acum du-te și fii te rog liniștită... Poate că n'am să vin... cu toate că mi-ar fi mai ușor să nu mai trăesc. Totuși poate că n'am să vin, da, poate, pentru tine“.

...Și ași fi vrut să-i spun, că dacă ar cunoaște un gest care să mă facă să înțeleg, să mă încredințeze că ar putea fi a mea prin însăși dorința ei, un gest care să mă convingă de aceasta, atunci fericirea mea ar fi așa de mare, încît n'ar mai fi nevoie să mai trăesc vreodată nimic altceva decît clipa aceia.

— „Te rog să-ți fie milă de mine, nu se poate să nu se sfîrșească într'un fel, așa nu se poate mult timp. Îți făgăduesc că se va sfîrși curînd... dar pînă atunci lasă-mă să te văd, lasă-mă să stau lîngă tine. Cînd nu ești lîngă mine și aerul e otrăvit, pătrunde cu durere în mine... Să-mi dai mîna ta. Dacă nu vrei să mi-o dai, lasă-mă să o iau eu, dar dă-mi-o tu te rog, dă-mi-o tu !“

Nu mișcă mîna. Am luat-o eu cu precauție.

— „Dacă vreodată ai să vrei... spune, nu-i așa că vreodată ai să vrei? Ai să spui: „Vreau?“.

Imi venea să înalț pînă la cer cuvîntul „Dorință“.

Nu răspunse. I-am așezat la loc mîna pe genunchi.

De cum am lăsat-o, mîna se făcu vie. Se trase înapoi.

I-am mai spus :

— „Dacă ai ști cîtă răbdare am pentru tine !“

Imi aminti răbdarea mînilor ei reci, lungi, strîngîndu-mi gîtul, pătrunzînd în carne...

— „Plec, zise.

— „Bine, tot ce vrei tu.

Plecă, fără să-mi întindă mîna și mi se păru iar că nu a fost la mine, că nu am văzut-o, că am visat, și simțeam nevoia să alerg după ea, să strig înebunit în urma ei.

După aceia a trecut iar vreme.

Se înșiruiau zile și nopți una după alta. Eram amețit. Voiam să nu plec, să nu merg la ea, dar știam că asta nu se poate.

În seara dinaintea plecării, m'am dus la casa prietinelui. Era toată întunecată, numai sus la mansardă, o lumină palidă căuta să se înalțe, tristă. Mi s'a părut că este el acolo, că timid o va aștepta toată viața.

În locul unde plînsesem, mi-am regăsit sufletul chinuit din noaptea acia, întâia. L-am păstrat, l-am ținut, ceasuri întregi, pe străzi pustii, lungi. Cîteodată credeam că îmi este frig și îmi părea curios că se topise atîta zăpadă, că pomii aveau frunze, că eu încă alergam pe drumuri lungi.

Spre dimineață am plecat.

Trei zile și două nopți de tren, adică trei zile și două nopți de chin. Deacum trebuia, știam că trebuie, să se hotărască într'un fel sau într'altul. Deacum știam că nu mai poate fi vorba decît de o fericire peste măsură de mare, sau de moarte. Acolo ea era singură, va fi numai a mea.

Zgomotul ritmic al trenului mă lovea în piept. Cînd accelera, mă înăbușeam. Voiam mai repede, mai repede. Uitam că mergem. Mi se părea că stăm locului, legănați în vagoane. Abia cînd se oprea trenul în stații, îmi dam seama că mai făcusem o bucată de drum. Atunci aveam grabă să pornim din nou.

Între oameni, mă simțeam singur, încercuit de o idee fixă, de un dor supraomenesc. Mai ales minile mă dureau. Mi le strîngeam puternic, să simt că revine viața în ele. Ea, de le-ar fi atîns numai și m'ași fi născut din nou, ușor, limpede, fericit, într'o completă armonie. Ea.

Privirea ei mă urmărea în orice clipă, sufletul meu avea în-genuncheri în fața ei și îmi era dor de ea;

Mi se părea că o văd singură și tristă... că a simțit cît o iubesc, că mă așteaptă, că va surîde cînd mă va zări. Îi mulțumeam cu lacrimi. Iubeam pe toți oamenii. Ași fi vrut să le fac tuturor bine și plăcere, să le spun că poți fi fericit. Mă îndoiesau și oamenii de pe cîmp, aplecați asupra pămîntului. Ași fi vrut să mor pentru ei toți și îmi era dor, dor de ea. Mi se părea că ași găsi și pentru el, pentru prietin, cuvinte care să-i liniștească durerea. Atîta bogăție în mine, încît ar fi putut fi oricine fericit

numai cu o cît de mică parte din sufletul meu... Acum, lumina slabă dela mansardă îmi părea o speranță.

O jumătate de zi în Germania, călătorind într'un vagon fără culoar. Eram închis ca într'o cușcă. A fost îngrozitor. Singur cu mine era un neamț cărunt. Părea cioplit în lemn. Păr alb, drept ca o perie, mustață în formă de furcă cu două vîrfuri, pomești eșiți, ochi de sticlă verzi clari. Cîteodată mi se părea că este ea, că s'a schimbat așa ca să-și bată joc de mine. Ochii mai ales. Imi venea să plîng, să mă asvirî pe geam. Nu înțelegeam de ce eram închis cu nebunul acela. Voiam să evadez.

El, nu s'a mișcat, tot timpul. Privea drept, fără să vadă. Am crezut apoi că el mă duce legat la ea, înjosit, că ea o să mă aștepte la gară și că o să izbucnească în rîs, că o să fie liberă, liberă deacum, liberă de mine... Doamne, și îmi era dor, dor de ea.

În fine am ajuns. Era noapte. La gară, se deschise mare, ușa ce da spre oraș. În fața mea înainta un hamal cu bagajul pe urmă. Incepuse ceva nou.

Portarul hotelului surîse de bună venire. Eu eram bucuros că le pot da tuturor măcar bani mulți, să se bucure și ei de toată fericirea mea. În seara aceea, toată lumea surîdea.

Cînd am rămas singur în odaie, am deschis larg geamul. Aerul pătrunse curat, în bloc. Strada era jos, afundată feeric, cu asfaltul poleit de lumină. Pe el automobilele lunecau fără zgomot. Peste drum, era gara și la gară, sus, în fața mea un ceas imens, luminat pe dinăuntru, clar. Acele nu se mișcau, dar timpul trecea. Chiar o clipire, și timpul mă apropia de ea. Mi-am azvîrlit batista. Și-a destins aripele și a plutit încet, oblic. Eu eram sus, și sub mine pămîntul se învîrtea. Batista luneca într'infinit... A ajuns jos. Un trecător s'a oprit, a luat-o și a plecat cu ea pentru totdeauna.

Cu ea pentru totdeauna... înălțîndu-mă cu ea pentru totdeauna, ameșitor. Ea, ea pretutindeni, numai ea...

A doua zi m'am sculat slăbit. Zilele grozave petrecute în tren îmi păreau învechite, prăfuite, rămase mult în urma mea; groaza lor, o copilărie, și bucuria mea de eri seară o nebulie. Simțeam tot singele împietrind în mine la gîndul că o voi vedea.

Ași fi vrut să fug, ne mai oprindu-mă niciodată. Alergam îngrozit. Oriunde însă, mă loveam de ea. Își așeza minile pe fruntea mea, mini reci. Eu, mă sfârșiam...

Mă strîngeam în pat ca să nu mă gîndesc la nimic. Căutam să-mi încercuiesc mintea ca să nu poată zvîcni nici un gînd. Ea se făcu însă imensă, se înălță din mine, cuprinse toată odaia cu privirea ei, cu gesturile ei, cu glasul ei. Rîdea batjocoritoare. Îmi era frică.

„Aruncă-te pe geam“, îmi striga, arătîndu-mi cu mini subțiri golul adînc. Eu cădeam oblic, cu brațele întinse, din ce în ce mai mic... De sus auzeam hohote mari de rîs... Am sărit din pat, am deschis perdelele: în fața mea, ceasul era tot acolo. Acele însă, se mutaseră din loc. Acum erau iar nemișcate, dar timpul trecea. Da, da, pentrucă nu vezi nici cum cresc copiii, nici cum îmbătrînesc oamenii, nimic. Pe mine asta mă doare. Simt trecînd prin corp ceva atît de fin încît nu se poate urmări decît cu gîndul. Eu am svîrlit de mult și ceas și calendar...

Am sunat servitorul și l'am trimis în oraș, la hotelul unde sta ea; să întrebe pe portar care este exact fereastra odăii ei.

Omul cumpără o carte poștală cu fotografia hotelului și însemnă fereastra cu o cruce mare, o cruce care cuprinde întregul geam. Acolo era ea. Servitorul surîdea. Mie îmi era rușine.

Se întunecase de mult cînd am plecat.

Cînd am dat cu ochii de fereastra ei am tresărit dureros. Geamul era închis, negru, dar eu știam că ea e în odaie, înăuntru. Mi se păru că o văd: întinsă dreaptă, ochii mari deschiși, albaștri în întuneric...

Noaptea avea mîngîeri blînde de apă neagră. Eu, cu sufletul chinuit priveam o fereastră goală.

Noaptea de boală sau de dor sînt înspăimîntătoare: lungi, lungi...

Pe la miezul nopții se aprinse acolo sus o lumină slabă. M'am sculat crispat, violent, cu mintea încordată. Trebuia să înțeleg, era ceva de înțeles, eram sigur că e ceva de înțeles... și apoi așa pe negîndite mi-am amintit casa prietinelui cu lumina slabă sus la mansardă, aceiași lumină ca acum, tristă, așteptînd. Mi se păru că își vorbesc amîndoi. Mi-am acoperit ochii. Aceasta era ce trebuia să înțeleg.

Cînd i-am deschis lumina se stinsese.

Acum îmi părea rău că n'am avut putere să rămîn cu ochii deschiși, poate i-ași fi văzut umbra.

Și mai pe urmă începu să se lumineze. Intunerecul, se destrăma, se subția, până se întrezări prin el ziua. Atent, stam cu ochii mari deschiși. Nu vedeam cum, dar se lumina.

Se strecură apoi, tot așa și în mine, bucuria. Mă gîndeam : tot așa, fără să știu cum, o să mă iubească ea, o să fie lumină, o să se deștepte hotelul întreg, ca în povești; eu am să alerg la ea, o să bat în ușă, o să-mi deschidă, o să-mi suridă. O luam cu mine pretutindeni. Am să-i arăt și ei cum se stinge noaptea, cum răsare noaptea, cum răsare soarele, cum trece de ușor timpul și am să-i spun :

„Toate astea sînt pentru dragoste, totul pentru dragoste. Dacă ai văzut vreodată ceva urît, a fost pentrucă nu iubeai. Totul, totul este frumos și numai fericire acum. Simți, e cald și bogat în trupurile noastre și totuși au ușurința dorințelor mereu vii, mereu nouă. Dorințele noastre se nasc una din alta, fără să moară niciuna, se sprijină una pe alta și nu se sfîrșesc niciodată. Mereu cu tine“.

Se lumina, se lumina...

Apoi portarul a deschis poarta mare a hotelului. Eu am mers spre el și-am spus că am venit la ea. El m'a privit și mi-a spus fără bucurie, fără interes, să intru.

Îmi stricase fericirea. Ași fi vrut să-l rog să mă aștepte o clipă și cînd mă voi întoarce să mă primească altfel : să suridă, să-mi deschidă ușa larg, să-mi facă semn să trec, să-i pară bine că îfine am venit, să știu că ea mă așteaptă poate... Mi se făcuse un suflet mic, trist și sensibil, îl putea lovi oricine : portarul, ea, da, și ea...

Am început să urc în urma unui lacheu, scări multe. Nu măi găseam respirație ci inima lovea puternic să spargă, să fugă din mine.

Sus servitorul mă dete în seama unei femei. O femeie slabă, cu buze strînse, cu părul cenușiu. Mă duse pe un gang lung și întunecos. Covorul asurzea pașii. Gangul avea adîncituri negre și înfund, o lumină, o flacăra răbdătoare, slabă, în agonie aștepta. Aceiași lumină.

Femeia mergea repede. Eu o urmam. Se opri brusc; m'am lovit de ea. Bătu în ușă.

Se auzi dinăuntru, stîns, îndepărtat, ireal, glasul ei. Atunci

am avut impresia că până la ea mai e drum lung, mult și obositor. Mi se îngreuiă sufletul de desnădejde.

— „Cine e? Se auzi.

— „Vă caută un domn, spuse femeia.

— „Bine, să aștepte.

Eu voiam să spun femeii numele meu, să i-l strige ei, să nu se sperie de mine, dar nu aveam putere. Inima se înmulțise în tot trupul, în tîmple mai ales. Mă întrebam fără răspuns: „Pe cine așteaptă?”. În ochi îmi pîlpiiău lumini: sus la mansardă, la odaia ei, și acum în fundul gangului lumină. Orice aș fi făcut, ori cît ași fi iubit-o, eram singur, mă lăsa singur.

Deschise ușa și apăru. Era albă și înaltă.

— „Am venit, i-am spus eu cu spaimă.

Imi făcu loc să trec înăuntru, în odaie. Se așeză pe canapea, eu pe un scaun.

— „Da știu“, îmi răspunse, „te-am văzut astă noapte. Erai pe o bancă și ai fumat. Trebuie să fi fost răcoare“.

Vertiginos mi se aruncă toată bucuria la loc în suflet.

— „Da, m'ai văzut, pe mine?”

— „Da.

— „Îți mulțumesc, pentru tot ce-mi dai... Am venit la tine...”

— „Stai mult?”

Nu înțelegeam ce vrea să spue. Cum mult? La asta nu mă gândisem.

— „Nu știu. Dece? Vrei să plecăm? Dacă vrei tu plecăm și îndată. Merg cu tine ori unde vrei tu“.

Ea se turbură, căută să surîdă. N'aveam nevoie de surîsul ei. N'avea nici un semn surîsul ei acum. Incepeam să înțeleg că se purta cu mine politicos ca să-mi învăluie cuvîntul „Du-te“.

N'avea sens politeța ei. Nu-i rămînea decît să-mi servească o dulceață cu apă, să mă întrebe de sănătate, de cunoștințe.

Mi-am acoperit ochii cu mina o clipă, să mă reculeg. Cînd i-am deschis am regăsit-o pe ea cea adevărată. Mă privea.

— „Cum te chiamă? am întreat-o neștiind ce să vorbesc.

Ea tresări și spuse mașinal numele ei de familie.

Am început să rîd.

— „Nu, nu asta. Pe acesta trebuia să-l știu ca să vin la tine. Numele tău, așa cum ți se spune.

Ea șopti un nume. Nu l-am auzit. Un nume cu o rezonanță oarecare, un nume cu totul străin ei.

— „Bine, bine. N'am să-ți spun niodată așa. N'am nevoie să-ți spun în nici un fel.

Surîdea crispată. Eu continuam.

— „La ce ai avea nevoie de nume? N'am nevoie să-ți spun pe nume ca să știu că ești, ca să te deosebesc. Tu pentru mine ești totul“.

Era nemișcată. Eu voiam să fac un gest imens. Tot ce simțeam, nu se mai putea cuprinde în mine. Să cazi la infinit cu ea, pământul să se învîrtească imens...

— „Dă-mi mîna, să-ți sărut mîna.

Se trase, se strînse.

— „Nu.

Cuvîntul se înălța ca un zid între ea și mine, mă închise singur. Mi se păru iar că sînt în trenul cel fără culoar, că voi merge așa, nebun, la infinit, fără țintă, fără scop...

— „Plec.

M-am sculat deodată:

Și am plecat fără să-i întind mîna. Ea se uita la mine cu chemări înebunite. Imi striga parcă să o păzesc de o spaimă ce se așezase în ea.

Am eșit în parc, am trecut repede prin el și am intrat în pădure.

Cum am ajuns acolo l-am găsit în mine pe el, pe prietin. Ași fi vrut să-i cer iertare și să-i spun în șoaptă întreg adevărul: că ea cu mine, vom muri poate căutînd fericirea dar că el nu poate, nu poate nici măcar ști că fericirea există; că în mine este bucuria și că bucuria așteaptă să se nască, prin orice durere, dar să se nască.

Dar ea, înspăimîntătoare, a strigat: „Ți-am dat tot ce pot, acum trebuie să mori“. Eu tremurînd i-am șoptit: — „N'ai dat încă, n'ai dat. Mai ai dorinți pe care nu le cunoști încă și eu cred în ele. Tu nu știi până unde te pot duce.

Dar ea a rîs de mine și am rîs și eu crud față de mine. Nu știam nici unul până unde puteam merge.

Am alergat înapoi la ea s'o întreb.

În fața hotelului însă, m'am întors fără să vreau s'o văd.

Căutam în mine ceva, dar gîndurile erau întunecate, tumultoase, grele ca norii înainte de furtună. Prin ele treceau citeodata biciuiri de foc. Să nu se aprindă cerul, gîndeam și aveam nevoie de cineva alături de mine, cineva puternic și liniștit care să înțeleagă fără cuvinte.

Pomii aveau rădăcinile adinc în pământ și ramurile înălțate larg spre cer. Pe mine mă sguđuiau gîndurile până la nebunie. Simțeam nevoia să plîng ca un copil, dar nu aveam lacrimi. Și totuși, toate erau simple : un singur gest de al ei cătră mine, atît, și s'ar fi înseninat întreaga lume.

„Primește-mi sufletul, îi spuneam eu ei, e prea greu pentru mine singur. Nimeni nu-și poate duce singur sufletul, primește-mi sufletul“.

li mîngîiam ușor mînile : „Și gîndește-te că dacă ai vrea tu, ai cunoaște fericirea, tu dacă ai vrea“.

Pădurea era goală, eu singur, și copacii erau liniștiți până la nebunie. Ingrozit, aș fi urlat de spaima nemișcării lor. Am fugit.

Am intrat în sufrageria hotelului. Sala era aproape goală. In fund, un domn bătrîn, mumificat, cu guler, cravată, cămașă, atît de albe încît păreau pansamente care acopăr răni. Ea, lîngă un geam la o masă, avea brațele goale.

M'am așezat în fața ei.

— „Nu mănînci ? mă întrebă.

Am tresărit.

— „Fac tot ce vrei tu, tot ce vrei.

N'aveam nici un gînd în mine. li urmăream mînile, care se strecurau printre lucruri, pe masă. Eu devenisem orice—depe fața de masă. Simțeam atingerile degetelor ei subțiri. Am șoptit :

— „Draga mea, draga mea“.

Se înroși. Da, da, atîta fericire cum nimeni nu bănuiește că se poate ajunge.

I-am spus :

— „Lasă-mă să te servesc eu. la ceva din mînile mele“.

Aveam să-i spun atîtea. Prea multe și toate ar fi putut fi tăcere caldă, de s'ar fi apropiat de mine.

Cînd ne-am sculat s'a ferit să se lase să-i pun haina pe umeri.

Cînd umbla, căutam să calc odată cu ea.

Se depărtă de mine, se așeză în mijlocul „halului“ cu un gest obosit și apoi rămase împietrită.

Servitorii umblau atenți, fără zgomot, pe covoare.

Portarul în cuvinte șoptite, îmi dete o odae, alături de a ei. Tremuram, nu înțelegeam exact ce fac, ce se întîmplă și n'am găsit putere să-i spun și ei că voiu fi și zi și noapte alături de ea. Mie însă îmi repetam : „Sînt alături de ea, alături de ea“. dar

nervii încordați numă lăsau să înțeleg ce se întâmplă. Totuși știam că se întâmplase ceva.

Ea era în același loc, nemișcată; eu alături de ea, neîndrăznind să-i vorbesc.

Deodată, am simțit hotelul ca o cutie mică și noi amîndoi închiși în ea; afară, pămîntul larg cu mulțime de orașe, oameni zbăfîndu-se... ce legătură între un singur suflet, cît de chinuit, cît de fericit și întreaga viață, eu și întreaga viață?

Răspunsul afirmă de ea, totul se cuprindea în ea.

Urca scara repede, fumînd. Am urmat-o. Am condus-o pînă la ușa odăii ei.

— „Te las? am întrebat.

— „Da.

Căutam cu priviri ascunse ușa odăii mele. Nu îndrăzneam să-i spun că stau alături de ea, lîngă ea. Incepusem să înțeleg.

— „Pot veni după masă?

— „Cum vrei“, și a intrat la ea, fără alt cuvînt.

Eu, la mine, m'am trîntit pe pat, apoi mi-am spus din nou, „alături de ea“, și am înțeles acum cu adevărat. Eram alături de ea. Ne despărțea un zid, un simplu zid.

Trecuse atîta timp de eri pînă azi încît se putuse înfăptui asta. Ceasul imens dela gară cu acele care nu se mișcă și care arată cum trece timpul. Credeam, că voi înțelege pentruce dacă toate trec, mai ai nerăbdări, pentruce dacă toate trec strigi și aștepti. Acum puteam să închid ochii și să cred că sînt încă la mine la hotelul unde am deschis ochii. Nu eram acolo, eram aici. Știam că ea este alături de mine.

M'am sculat, m'am apropiat de zid și am ascultat.

Alături se adîncise totul în tăcere. O liniște de pămînt. În urechi îmi vijîia singele: ea era alături, dar numai pentrucă eu știam aceasta. Dacă aș fi știut că nu este alături, tot atîta tăcere mi-ar fi trimes odaea ei.

Mi se păru că se deschide o ușă., încet. Am eșit violent în gang. Era domnul bătrîn. Pleca la plimbare. Sta vis-à-vis de noi. Alunecă surzînd. Dispăru.

Fără să știu cum, am mers și am bătut încet, de încercare, la ușa odăii ei.

După o liniște, și cu o rezonanță sfîrșită, cu mereu aceeași distanță obositoare între ea și mine:

— „Cine e?“

— „Sint eu“.

— „Se deschise ușa brutal. Apăru. Ii erau ochii mari.

— „Ce vrei ?

— „Nu pot, așa...

— „Atunci ?

— „Nu știu, nu pot.

Mi-am îngropat fața în mîni.

— „Imi ești dragă... mă doare.

— „Ce groază! șopti.

Eu m'am apropiat de ea, lîngă ea, aproape de fața ei :

— „Știu, dar odată o să treacă. Ai să vezi cîtă fericire, cîtă lumină... dacă ai ști ce pot pentru tine... tu...

— „Nu, nu...

— „Ba da, ai să vezi. Și mie mi-e teamă de tine, dar numai pentru că nu sîntem împreună. Dacă ai să vrei, cînd ai să poți... totul are să se schimbe, o să se lumineze întreaga viață... atunci ai să înțelegi ce e fericirea... eu am puterea asta...

Mă privi uimită. M'am îndepărtat îngrozit. Iși strînse tîmplele cu vîrfurile degetelor. Unghiile se albiră.

— „Nu se poate, i-am spus eu, nu se poate, trebuie să înțelegi“.

Vedeam un cer imens, în flăcări... ne înălțam...

— „Nu sîntem numai noi, șopti. Părea că vorbește fără glas.

În fund, în gang, lumina slabă pîlpîia așteptînd. Atunci m'am dus și am stîns-o amețit cu o singură suflare.

Odată cu ea, se sfîrși lîngă mine un geamăt înăbușit. Am rămas în întuneric. Imi tremura trupul de spaimă, îmi era groază să mă întorc. O simțeam în spate, fața ei lîngă a mea, aproape, ochii lucioși în întuneric, ca oglinzile în noapte... să-mi văd spaima în ei... m'am clătinat. M'am întors violent. Eram singur.

Pe ea am găsit-o în odae, pe canapea, cu ochii mari, albaștri, de sticlă. Mă priveau netezi.

Mi se păru, că mă vor chinui cu plăcere ochii ei, încet, cu răbdare, uimitoare răbdare, că-mi vor chinui trupul, mintea și sufletul, că mă vor privi așa pînă în ultima clipă, fără să înțeleagă vreodată. Lumina ochilor cruzi și goi nu o voi putea stinge niciodată... niciodată... Am început să strig:

— „Închide ochii, închide-i.

Lăsă ploapele încet ca aripi tremurătoare, calde, moi și bînde.

Doamne, să poți plînge lingă ea, să plîngi pe mînile ei, să poți ușura durerea...

Pentruce toate, pentruce viață, și pentruce eu slab încătușînd atîta durere, pentruce toate astea?

Am căzut jos sfîrșit; încît mi se urcase cuvîntul „Lumină“ dar nu-i mai știam înțelesul. Îl aveam în gură fad până la inexistență,

Speriat, l-am asvîrlit cu glas tare, în odae. Ea a tresărit. Eu din ce în ce mai repede îl căutam în mine, în amintire, dar nu era. Groaza ne încercuise. Așteptam să izbucnească nebunia în ea, în mine... apoi se făcu gol.

Pe urmă mi-am revenit.

Întăiul lucru ce am văzut a fost mîna ei. O mînă fragilă, depusă ca un obiect pe canapea, lingă mine. O priveam cu uimire: în ea se cuprindea întreaga mea durere, întreaga mea viață.

Ași fi vrut s'o întorc, să văd partea dinăuntru, caldă, și pulsul, cum bate pulsul. M'ași fi aplecat și așa fi îngropat obrazul în ea și m'ași fi dat tot. Dar nu știa face gestul. Goliciunea mîinii, mă înspăimînta. Mi se părea, că deodată, mîna ar fi fost întregul ei corp, și al meu fără voia ei.

Mînile mele se răceau umezite, pierzîndu-se viața din ele. Ea era nemișcată, singure genele tremurau înfrigate, nemaiputîndu-se deschide. Și am înțeles că pot face din trupul ei ce vreau, că-i e scîrbă și groază de mine, dar că așteaptă. În mine gîndurile, cu tremurarea genelor ei, filfiau amețite ca aripi de fluturi orbiți și îmi era rece pe șira spinării.

Atunci, i-am cuprins mîna. Era moartă.

— „Strînge mîna, i-am șoptit înăbușînd, strînge-o.

Se strînse mecanic: ghiare de pasăre. Am azvîrlit-o. Mîna se lovi de trup cu un zgomot mat. Se ridică, ochii înspăimîntători de mari. Strigă:

— „Pleacă.

Am ieșit, privind-o. Îi aluneca groaza pe față.

Dumnezeul meu, ce ochi imenși avea.

Am intrat la mine în odae. Îmi era corpul gol de orice dorință și singure mînile, îngreuiate, păstrau ceva străin, nemișcat, ceva ce trebuia zvîrlit și ca să rămîie numai ele, curate, ușoare, limpezi.

Le-am băgat în apă. Le mișcam, eram fără gînduri.

Acolo, încet, se liniștiră. M'am culcat apoi și am adormit căzînd în gol.

Cînd m'am deșteptat, se întuneca. Afară ploua. Eram trist.. trist. Ploaia cădea cu răbdare. Ea trebuie să fi fost pe aici, prin apropiere. Poate în parc subt ploae, plîngînd, simțînd că înnebunește. Să-i cer iertare, să-i mulțumesc; apoi în liniște să se sfirșească totul. Să-i spun că am iubit în ea nesfirșita mea dorință... și ochii, și obrazul palid și mîinile... și să plec.

Se auzi o ușă. Am ieșit. Iar domnul bătrîn. Se întorcea de la plimbare. Surîdea. Umbrela picura apă. Dispăru la el.

În întuneric, plîngînd, bijbiînd prin ganguri, aș fi mers la ea.. I-aș fi spus : „plec“. Ea ar fi așezat mîna pe fruntea mea, și fugară, aș fi crezut că simt o sărutare. Plecam. Rămînea în urma mea hotelul mic, și închisă în el amintirea noastră chinuită. Pămîntul larg, larg... Ași fi umblat viața întreagă căutînd-o... Acolo, odată, ar fi fost ea surîzînd, cu mîinile luminoase întinse, ca să mă cuprindă... amejit, cădeam în nesfirșit.

Am intrat la ea în odae, încet fără să bat. Era întuneric. Nu o vedeam, o simțeam, însă nemișcată în același loc. Tăceam copleșit de tot ce nu-i puteam spune. În mine sufletul înălța chemări moarte.

— „Tu ești ? spuse.

— „Da.

Tremuram. Acum trebuia să rup inima din mine s'o zvîrl.

Se sculă, și fără să vorbească, fără să mă bage în seamă, fără să aprindă lumina trecu pe lîngă mine și eși.

Am urmat-o. Călcam odată cu ea. Prinsesem ritmul.

La masă n'am spus nici un cuvînt, niciunul. Se auzea ploaia.. Ea, era atît de palidă de părea că se va topi liniștită. Întunericul își lipise obrazul negru de geamuri. Ne privea.

Deodată hotărîtă se sculă înaltă și eși. Eu am urmat-o iar. Intră într'un birou, se așeză și începu să scrie. Li scria lui, prietenului. Erau numai țipete. Intindea mîinile înăbușînd... o priveam. Scria tirîndu-mi nervi pe hîrtie. Li spunea că se întoarce, că-i e drag, drag și dor de el, că va fi a lui, întreagă a lui...

Va închide plicul încet, va suna servitorul, îi va da scrisoarea și apoi rămasă numai cu mine îmi va striga deodată cu scîrbă ca la cîni :

— „Afară, ieși de aici, ieși...

Scria. Vedeam lumina sus la mansardă crescînd galbenă și apoi întregul cer în flacări. Eu în stradă, căzut găseam în mine plîn-

sul din noaptea aceia. Eram legat de pământ și nu mă puteam mișca. Deodată tocul alunecă, și ea, se frânse zdrobită, cu fața ascunsă.

Tirziu, mult mai apoi, ridică privirea încet, halucinată și, cu minile, rupse mărunț scrisoarea, mărunț.

M'am înălțat și am auzit că o întreb cu glasul destul de limpede :

— „Crezi că ai putea vreodată ține la mine ?

— „Nu, răspunse ea tremurînd...

— „Bine, bine...“, și apoi încet și rar, fără să știu unde să-mi las privirea :

— „O să înebunim.

— „Da, spuse ea îngrozită.

In mine sufletul era rană însîngerată, amară, putredă.

A trecut și noaptea asta. A fost neagră, de plumb apăsător. Se așezase toată pe pieptul meu. Mă înăbușeam, îngropat de viu în întuneric. Țipetele toate își făcuse cuib în gît. Strîns nu le lăsa să treacă. Am așteptat... am așteptat cu nervi ținuți să se lumineze. Imi erau ochii încordați în negru. Credeam că nu-i voi mai putea niciodată închide și mă durea adînc între ei. Afară cerul înorat apăsa întunericul, îl ținea locului, greu pe pământ.

— „Te iubesc, îi strigam, căutîndu-i minile, te iubesc“. Și mă dureau minile zădarnic întinse. Să poți da norii la o parte și să privești în față cerul și lumina, o clipă măcar.

Dar cerul nu s'a arătat și lumina zilei nu s'a curățat.

Departe în pădurea neagră, ceață albă, ruptă de vînt se zbătea, se încurca în pomi ca strigoii înspăimîntați.

O vedem pe ea pretutindeni, plîngînd, simțînd că înnebunește. Ii vedeam minile căzute de-a lungul trupului. In genunchi i le sărutam așa moartă. Dementă, gura ei puternică, sensuală, îmi spunea trist, tremurînd :

— „Te iubesc“.

Eu întrebam înfrigurat:

— „Crezi că ai putea vreodată să înțelegi ce spui ?

— „Nu, răspundea ea tremurînd.

— „Bine, bine, și mă sfîrșiam.

Mă dureau minile până la nebunie, și voiam buzele ei calde așezate pe ele, și voiam întregul ei trup cuprins în ele.

Mă apăsa tot ce trece, tot ce se duce, tot ce nu se poate

trăi și nu se putea niciodată nimic. Știam că și azi se va întuneca din nou, spre seară, acum, cîndva, curînd, iar... Nu știam dacă trăsesc ce am mai trăit, sau dacă trăsesc ce va fi veșnic.

M'am dus la ea și i-am spus :

— „Să plecăm, să nu stăm azi aici.

Și am plecat amîndoi.

Călcam odată cu ea. Părul îi filfîia în blocuri grele. Ținea ochii albaștri deschiși în vînt : lacuri clare, reci, nesfîrșite și în fundul lor cu cerul răsturnat și mort. Mergînd, îi vorbeam în mine :

— „Credeam că ași putea vreodată pleca : minciună. Nu există de cît un adevăr în viață : tu. Cu tine începe și se sfîrșește tot. Fericit cu tine ași înțelege tot. Departe de tine n'ași putea nici muri : te-ași aștepta orice ar fi“.

Aplecase capul. Părea că merge rezemată spre ce am hotărît eu, dar că nu se va schimba nimic.

Ca să ridice privirea i-am spus :

— „Azi n'o să se lumineze.

Deasupra noastră norii grei rămăseseră nemișcați.

— „Da, spuse.

Dar nu ridică privirea. Știam că minile ei pe fruntea mea ar desface încîlcirea.

Deodată n'am mai vrut, n'am mai putut merge mai departe. Noi puteam sta oriunde. Oriunde tot atîta durere.

— „Ne întoarcem, am hotărît.

Se înspăimîntă. O simțeam gata să strige după ajutor.

— „Nu-ți fie frică, încă n'am înebunit.

Și din nou m'am uitat la ea ca să știu ce va fi. Dar nu am putut deosebi care este ea și care sînt eu, și am urmat drumul alături de ea. Dacă nu ași fi fost atent ași fi început să alerg urînd înspăimîntat.

Incepu să plouă mărunț. Am privit în sus. Cerul își acoperise fața și plîngea.

Și apoi n'am mai putut umbla. Am rămas locului.

Ea se îndepărta ca în visurile în care nu te mai poți nici opri, nici întoarce. Și mă simțea în urma ei...

Deodată am vrut să se întoarcă, ea, cu fața la mine, cu ochii la mine, să întindă brațele și să fie a mea, pentru totdeauna a mea. Voiam. Tot, tot, tot ce era voință în mine se înălțase. Voiam..

Atunci s'a întors. Ii erau ochii imenși și goi, întinse brațele, strigă, și căzu.

Se deșteptă îndată, cu mâinile și buzele însingerate, căutînd în jurul ei.

Cînd mă văzu zdrobită, vru să fugă. Căzu din nou, se ridică iar...

Mă tiram în genunchi în urma ei:

— „Mă doare, mă doare, îi spuneam, mă doare.

Se opri și îmi întinse mîna însingerată. I-o mîngîiam cu sărutări mărunte, ușoare și îi spuneam:

— „Mă doare, mă doare, fără să mă pot opri.

Privea fără să vadă,

— „Spune ceva, mă doare, vorbește, uită-te la mine.

— „Da, spuse ea, și surîse blind cu gura însingerată.

— „Mă vezi, sînt aici, lingă tine.

— „Da, tremură gura.

I-am ridicat fața.

— „Sunt aici, te iubesc.

— „Da, mai șopti odată. Și am tăcut amîndoi îngroziți.

Se ghemui.

— „Ce frică mi-e.

— „Nu, o rugam eu, nu.

— „N'o să fie niciodată lumină? întrebă.

— „Taci te rog, te rog din suflet.

— „Știi, începuse lumina!

— „Mă doare, am gemut.

— „Am sînge pe mîni“, și își privi mîinile uimită. Ploapele amețite tremurau.

— „Vino, mergem acasă. Ai să te odihnești.

— „Plouă“, spuse.

Mi se părea că în curînd va putea plînge însingerat întregul cer pe fețele noastre ridicate spre el și va fi pușin. Totuși în mine se așezase o liniște de pămînt rece.

— „Să mergem acasă“, i-am spus eu din nou.

Se lăsă dusă ca lipsită de viață. Gura lovită tremura cuvinte fără înțelese:

— „... nici început, nici sfîrșit, n'are să se sfîrșească nimic, ...unde mergem, sînt eu și tu, de eri, de azi, de mereu. O să-i găsim plîngînd, ascunși... mi-e frică...

Avea glas blind și slab.

— „Taci, taci, o rugam ducînd-o.

— „... în toate întuneriturile ești tu... numai ochii se văd albi. ...eu simt în mine inima băfînd repede, din ce în ce mai repede, până n'o mai pot urmări. Atunci se va face lumină“.

„Lumină“, strigă îngrozitor, „dar niciodată nu mergem până la sfârșit“.

Iși opri mersul.

— „Ascultă zise iar, și îmi căută privirea, într'o zi... într'o zi..

Tăcu.

Eu așteptam încordat. Credeam că vorbisem eu și că uitasem sfârșitul.

— „Intr'o zi?, am șoptit.

Tăcu, cu ochii dezgoliți de ploape.

Gol, gol până în adânc. Am rugat-o sfârșit :

— „Cine a vorbit adineauri, te rog, dacă îți amintești, cine a vorbit, — tu sau eu?“

N'a răspuns.

Intunerecul se înălța. Fugeam.

Am intrat în hotel închizând ușile violent. Intunerecul cuprinsese întreg pământul, încercuise zidurile, apăsa des căutînd să spargă geamurile, să intre rece, să stingă, să stingă tot...

În odaie am stat nemișcați. Se sfîrșise lumea întreagă, numai noi uitasem să murim. Așteptam îngroziți.

În spaimă, la lumina slabă a lămpii i-am fi putut scrie lui, prietinelui, i-am fi spus că ne doare, ne doare îngrozitor, cum nu poate ști el, că nu se mai poate nimic deacum, nimic, să vină el să ne scape, și să suridă blînd, cu dinți mici, albi...

Fața ei era ridicată, și tremura, îi tremura și bărbia, ca la copii. M'am așezat jos lingă ea, cu capul răzămat de ea. Îi simțeam genunchii rotunzi și calzi. O iubeam nemărginit. Plîngea legănîndu-mă. Din timp în timp i se zdrobeau în piept bucăți grele de durere.

— „Taci, taci..

O mîngîiam. Gemea ușor, ca un copil lovit. Se lăsă mie. Mîinile, părul, toate ale mele; apoi subt buze mi se topiră ochii ei cu ploapele moi.

Atunci i-am văzut gura, aproape: puternică, mare, sensuală. Tremura inconștient. Am întrebat înăbușînd :

— „Crezi că ai putea vreodată ține la mine?“

— „Nu, spuse ea blînd, nu... și ochii se deschiseră clari, goi...“

Inserare

Pluti întâi o 'ncremenită pace :
Universal presentiment de moarte,
Și toate cîte fură prea departe
Se=apropiără toate mai încoace.

Și din înaltele singurătăți
Căzu o umbră vastă prin eteruri
Ca umbra unei mari divinități
Ce=ar fi trecut în sbor încet subț ceruri.

Din sine începu să nască ceață ,
Subțire vâl pe=o stranie icoană,
Și lumea toată fu mai diafană,
Visîndu=și parcă propria ei viață.

Pluti o spaimă de singurătate
Și reculegere prin infinit,
Și totu'n juru=mi a fost ca privit
Cu ochii=abia deschiși pe jumătate.

Pe urmă toate'n jurul meu s'au șters
Subt pulbere mărunță de cenușă,
Și numai chipul tău rămas în ușă
Și gândul meu au fost în Univers.

Și cerul parcă începu să sue
Tot mai înalt și mai nemăsurat
Și noaptea toată m'a împresurat
In sură neclintire de statue.

Eram cu mine însumi mai aproape.
Murise tot ucis de nu știu cine,
Și numai chipul tău trăia în mine
Așa cum ziua mai trăia pe ape.

Era o pace cum nu va mai fi,
De-acuma niciodată, cine știe?
Era o pace cum ași vrea să fie
In seara 'n care voiu putea muri.

DEMOSTENE BOTEZ

Orientarea animalelor în spațiu

Problema orientării se pune mai ales pentru animalele care trec distanțe enorme, ținând o direcțiune bine determinată, cum ține o navă sau un vehicul aerian.

Porumbeii, de pildă, duși în cuști cu trenul și lăsați liberi la depărtare de peste 100 km. se întorc la cotețul lor urmărind drumul cel mai scurt, după un număr de sboruri ocolitoare în jurul locului de pornire.

Cocostîrcii, cocorii, rîndunelele și alte paseri călătore, pornind din Europa ajung până înspre Sudul Africei urmînd iarăși direcțiuni bine determinate.

Ce însușire necunoscută nouă au aceste animale? Care organ din cele cunoscute și în care recunoaștem organizarea dela noi oamenii, funcționează așa ca să călăuzească zborul acestor ființe peste țări și mări? Și ce excitant exterior ține în continuă funcționare acest „organ de direcție“?

Dacă dela animalele superioare ca paserile, trecem la forme inferioare, ca unii fluturi ce fac drumuri enorme pentru puterile lor locomotorii, problema devine și mai grea. La aceste nu putem stabili care parte din corp poate funcționa pentru urmărirea unei direcțiuni precise.

La animalele superioare, care călătoresc în cîrduri, putem presupune că indivizii mai bătrîni știu drumul din călătoriile mai de mult. Cu toată greutatea de a ne închipui existența acestei formidabile memorizări a locurilor odată văzute, să admitem faptul ca exact. Dar la porumbelul care pentru prima dată e luat din cotețul lui n'avem nici o dovadă că ar fi recunoscut vreodată locuri depărtate, pe care apoi să le fi zărit din zborurile lui ocolitoare, cînd se pregătea de plecare îndărăt, cu toate afirmațiile contrarii ale lui Hachet-Souplet ¹.

1. *Hachet-Souplet*. La genèse de l'instinct.—E. Flammarion.

La fluturi și alte instincte, cu viață efemeră, ce fac drumuri lungi călăuza nu poate fi experiența, ci probabil vreo excitație, care atrage prin sporul de intensitate în măsura apropierii. Care e aceasta?

Iată câteva întrebări care dau interes problemei.

Pentru orientarea animalelor servesc simțurile cunoscute, în particular văzul, auzul și mirosul.

Dar văzul e împiedicat de cel dintău obstacol și ar fi riscat să afirmăm că o pasere își fixează un punct cunoscut în spațiu la distanța de 50—1000 km. și apoi zboară țintă într'acolo; iar undele sonore se pierd la distanțe foarte mici și nu pot intra în socoteală. Rămîne atunci mirosul.

Mirosul se deșteaptă numai cînd particulele materiale cu anume organizare moleculară ating membrana sensibilă receptoare a nărilor la animalele superioare sau elementele sensibile de pe antenele insectelor. La ce distanță se pot împrăștia aceste particule de locul lor de risipire?

Chiar admițînd că împrăștierea lor e datorită unor explozii și că ele sînt așa de mici încît nu suferă prea multe abateri prin isbirile cu molecule din aer ori din gazul prin care se pot împrăștia, tot nu se poate concepe o călătorie prea lungă, spre a ajunge să umple un volum de aer de un km. ori doi de rază ca să excite un fluture în așteptarea chemării unei femele gata de a fi fecundate.

Oricît ar fi de „particulare“ aceste simțuri la unele animale, explicația orientării prin simțuri ațitate astfel este neîndestulătoare.

Pentru ca un animal să fină o direcțiune anumită trebuie să intre în sfera unui excitant în care intensitatea să crească dela periferie spre centru. Excitanții materiali cunoscuți: undele sonore ori particulele materiale odorante nu se pot propaga cu intensități ori concentrații suficiente decît pe raze mici, iar lumina e orbită de cel dintău obstacol. Iar cînd obstacolele obișnuite—dealuri, munți chiar,—pot fi evitate prin sbor la înălțime mare, piedica curburii pămîntului rămîne neînlăturată.

Considerațiile de mai sus sînt destul de concludente, pentru a renunța să căutăm în această direcție soluția orientării în spațiu a animalelor. Iar pentru a porni dela fapte cunoscute și impresionante asupra exactității în orientarea citorva animale, care se aseamănă unor busole vii, vom alege numai cîteva exemple și anume: a) grămădirea unor fluturi bărbați spre femelele gata de fecundat și a groparilor cătră cadavrele de animale mici (șoareci vrăbii, etc.)

b). Călătoriile lungi ale unor rozătoare, *lemingii*, și ale paserilor ce ne părăsesc spre toamnă pentru a se duce în țări calde.

1. Marele Fabre a făcut numeroase observațiuni și a rînduit cu meșteșug tot felul de experiențe spre a lămuri cum sînt

vestiți așa de repede groparii sau necroforii,—pe care nu-i putea descoperi prin apropierea sa,—îndată ce găsea cadavre la un anumit grad de descompunere.

Spre a-și aduna material de observație îi ajungeau câteva cîrțițe moarte pe care le risipea ici colea pe cîmpul lui de cercetări.. Curînd recoltă destule insecte pentru ca să le observe felul de traiu și mai ales chipul de dezvoltare al larvelor.

Acești gîndaci, mai mici decît cărăbușii, cu aripele lor închise și pătate cu roș ori portocaliu, au căpătat numele de gropari pentru obiceiul de a săpa subt cadavre pînă ce groapa e destul de adîncă ca să intre hoitul întreg. Țărîna scoasă din scurmătură o aruncă apoi peste mortăciune, în care viermii, născuți din ouăle așezate de insectele femei, se pot dezvolta repede pe sama ospățului bogat. În acest timp al dezvoltării larvelor cadavrul miroase puternic, simte și omul, dar abia dela cîțiva metri depărtare. Mai înainte mirosul era cu mult mai slab și totuși groparii au năvălit.

Atracțiunea femelelor fluturilor păuni de noapte pentru bărbați, care veneau roiu în camera de observare îndată ce se năște o femelă, a îndemnat pe același minunat observator să varieze experiențele spre a se încredința dacă înadevăr simțul mirosului călăuzește pe peșitorii înaripați. Din aceste felurite experiențe el trage concluzia că: din corpul femelelor pornesc particule mirositoare extrem de subtile, care semprăstie cu înlesnire la mari depărtări. Dar cu cît înmulțește observațiile și experiențele însăși Fabre atribuie excitația nu direct particulelor materiale ci vreunui fel de vibrațiune, care s'ar naște din aceste grăunțioare și care deșteaptă simțul genezic al fluturilor masculi. În cursul unor observații, cu fluturile Bombyx al stejarului, o rudă a fluturului de matasă, i s'a întîmplat ca fluturii să-i vină dinspre nord, dincotro bătea și vîntul puternic de primăvară. Dacă vîntul e un cărăuș bun pentru particulele materiale mirositoare e și o piedică considerabilă pentru acelece s'ar găsi în calea lui. Chestiunea orientării acestor insecte ca și a necroforilor prin simțul mirosului rămîne dar nesoluționată, dacă nu căutăm cauzele în alte forțe cunoscute.

2. Lemingii se hrănesc pe munți cu mușchi, cu licheni, cu iniperi, ierburi, rădăcini pe care le găsesc din belșug. Rareori se poate vorbi de nevoia unei emigrări din pricina lipsei. Nici variația anotimpului nu determină riguros momentul începerii acelor emigrări impresionante, despre care chiar marele Linée în sec. 18 a dat o descriere amănunțită puțin complectată de observatorii de mai tîrziu.

Lemingii pornesc cu mii, cu zeci de mii, mergînd în șiruri lineare la cîteva șchioape unul de altul. Cărărușele pe care se scurg aceste procesiuni în monom rămîn bătute și chiar șanțurite după trecerea cîrdurilor cu numeroasele lor șiraguri.

Nici un obstacol nu oprește procesiunea. Deal ori vale, pisc ori groapă, șanț ori pîrau, rîuri late chiar nu abat cortegiul din drumul lui fatal.

De remarcat e că în aceste turme predomină bărbații, rare ori iau parte femelele.

Pricina călătoriei rămîne misterioasă. Pentru unii ar fi instinctul genezic care mîină bărbații în căutarea tovarășelor, pentru alții e nevoia de o variațiune în regimul alimentar, care ar deveni, la anumite perioade, piscivor.

Problema care ne interesează pe noi, e puterea care călăuzește aceste ființe în drumul lor linear. Văzul nu joacă rol mare pentru că drumeții merg mai mult noaptea, ziua făcîndu-și grabnic ascunzători pe unde-i apucă vremea. Auzul vreunui sgomot particular șesului ori țărmlui mărilor, nici atît, cum lesne putem înțelege. Mirosul?... Cum? De unde?

În lipsa vreunui factor cărui să-i atribuim impresionanta pornire spre văi și ape, cîțiva biologi au susținut că emigrările aceste sînt instinctive „dela strămoșii constrînși a emigra în fiecare an din pricina lipsei de hrană pe munte cînd se apropie iarna“.

Căutînd în așa numitele „instincte atavice“ explicația pornirii în călătorie, încă nu ne putem da sama de preciziunea cu care aceste animale ajung în locurile cătră care merg, ori ce obstacol li s'ar pune în cale.

Migrațiunile păsărilor sînt provocate de lipsa de hrană odată cu apropierea iernii, dar în aceasta nu găsim puterea diriguitoare a mersului pe distanțe așa de mari.

Cum am spus și mai sus, trebuie să fie alte forțe, de care să fie călăuzite paserile în drumul lor și aceste nu pot fi decît nenumăratele octave din undulațiunile eteriene pornite din locurile cătră care ființele călătoare se îndreaptă, căci numai propagarea acestor unde se face pe distanțe colosale.

Presupunerea ar fi justificată numai dacă s'ar putea dovedi că animalele sînt sensibile acestor unde și că radiațiunile pot fi nu numai de origină cosmică ori terestră ci și de origină biologică.

Experimental s'a dovedit pe tot felul de viețuitoare că electricitatea, lumina, căldura, prin urmare un număr oarecare de octave din imensa gamă de vibrații eteriene, au influență asupra animalelor și plantelor. Aceste influențe variază cu intensitatea energiei oscilatorii. Căldura potrivită favorizează anume funcții, sporită ucide. Tot așa lumina și electricitatea. Un fapt remarcabil e că hulubii călători își pierd drumul cînd intră în apropierea posturilor de emisiune.

Încă puțin edificați sîntem asupra putinții viețuitoarelor de a emite radiații de anume lungimi de undă, pe care primindu-le alte viețuitoare să le simtă ori să le folosească în procesele lor vitale.

E cunoscut că licuricii produc lumină, deci o octavă din imensa gamă a vibrațiilor eteriene. Dacă aceste gîngăni se bucură de o asemenea proprietate, nu vor fi alte animale în stare să împărsție radiațiuni, necunoscute pentru că sînt de o lungime de undă care scapă simțurilor noastre? Și scapă acestor simțuri pen-

trucă le lipsește acordul oscilator al ritmului lor vital față de cel al ființei emițătoare.

În cazul văzului. Retina noastră are o organizare celulară și moleculară care are rezonanță numai pentru octava luminoasă, precum urechea are pentru cele câteva octave sonore. Prîmim ritmul apropiat organelor noastre, simțim lumina ori sunetul. În cazul contrar rămînem orbi la oscilațiuni cu lungimi de undă ceva mai mari ori mai mici decît cele ce dau roșul ori violetul.

Retina noastră e insensibilă la razele ultraviolete, ochiul furnicilor însă le prînde.

Tot așa se prînd și ritmuri vibratorii între ființe asemănătoare, dacă nu e diferență mare în lungimea de undă pornită din corpul emițător, față cu cea pe care o poate înregistra corpul detector.

Vechea zicătoare: „vorbești de lup și lupul e la ușă“ a putut-o verifica oricine măcar odată în viață. Numai că, obișnuit, „lupul“ e un cunoscut, un prietin, o rudă, deci o persoană cu care am avut contact ceva mai lung, pentruca ceva din ritmul vibrator al materiei lui nervoase să fi provocat o dispoziție de rezonator și în organul nostru apercipitiv.

Dacă din ființa noastră așa de complexă pornesc radiațiuni care să impresioneze dela depărtare o ființă iubită pentru că a acest sentiment, iubirea, amplifică ritmul vibrator, nu e o dovadă că emiterea aceasta de unde—de înțeli diferite—se împrăștie continuu în cursul vieții?

La ipoteză se adaugă constatări științifice. Sînt cunoscute destule organisme în jurul căror sînt variații de flux electro-magnetic ca în oscilatorii lui Hertz, variații care radiază în spațiu și sînt primite de alte ființe, care se pot compara cu receptorii Hertz.

Cu aceste informații sumare ne putem apropia de deslegarea problemei orientării animalelor.

Nu părțilele odorante excită necroforii ori pînii de noapte ce caută soții, ci undulațiile care pornesc din vibrațiile moleculelor materiale. Aceste undulații provoacă rezonanța organelor receptoare și o întretin călăuzind animalul spre sursa acestor unde.

Pentru călătoriile așa de lungi ale animalelor superioare în anume condiții de temperatură și de hrană, fenomenul e desigur mai complex, pentrucă probabil mai multe octave de undulații influențează paserea, de pildă, în același timp.

Iar organul de orientare, cele trei canalele semicirculare ale urechii, cuprinde un lichid cu deosebire sensibil acțiunii unui cîmp electromagnetic. Aceste canalele semicirculare, dirijate în cele trei direcții ale spațiului, se pot dar compara cu un receptor radiogoniometric. Prin un cadru cu două planuri perpendiculare se poate determina direcția unei emisiuni radioelctrice pe pămînt, prin un cadru cu trei planuri, două cîte două perpendiculare, se poate determina emisiunea în aer, la înălțime.

Cadru receptor există: canalele semicirculare și, probabil,

antenele. Fluxul electromagnetic pornește din mediul fizic și biologic, rămîne numai să se sintonizeze aparatele pentruca circuitul receptor orientabil al urechii să stabilească direcția călătoriei și ea se urmărește precum Lindberg a urmat drumul către Europa fără să vadă uneori la 10 pași înaintea sa.

Nu știm încă decît foarte puțin de chipul cum ajută antenele insectelor la recepția unora din nenumăratele unde, sigur e că odată ce sînt atinse de fluxul electromagnetic pornit din viețuitoarele microscopice (microbii) ce atacă cadavrele, ori cel ce pornește din ouăle sau ovarele femelelor fluturilor observați de Fabre, radiogoniometrul particular funcționează și insecta ține glonț drumul spre locul de emisiune.

G. Lakowschy ¹ a refăcut o experiență a lui Fabre cu fluturile numit *păunul de noapte*. Bărbații sînt atrași de femela abia eșită din gogoșa ei, cine știe dincotro.

Fabre punînd cîtva timp femela pe vată ori pe frunze de stejar, constată că fluturii se grămădeau acolo, pentrucă—susținea dînsul—frunzele ori vata sînt împregnate cu materie mirositoare volatilă.

Lakowschy, tratînd frunzele ori vata cu alcool sau sublimat, făcea să dispară atracția. De aici ar urma ori că radiațiile excitante pornesc din ouă, ori că secreția mirositoare emite radiații atîta vreme numai cît e vie, proaspătă, păstrînd din ritmul vibratoriu al materiei componente a corpului femelei. Sublimatul ori alcoolul distrugînd aranjamentul molecular propriu ființei, schimbă și ritmul vibrator.

Sborul în circuite tot mai largi al păsărilor înainte de a porni la drum e căutarea direcțiunii undelor „cu ajutorul radiogoniometrului lor natural, constituit de canalurile semicirculare“. În același timp, „paserea își procură tensiunea electrică indispensabilă pentru a detecta insectele sau animalele pe care le caută și care se găsesc la mii de kilometri“ (G. Lakowschy) după înălțimea la care se ridică. E cunoscut că tensiunea voltaică sporește cu înălțimea, atîngînd 100.000 volți la 500 metri.

În cele de mai sus problema rolului undulațiilor electromagnetice în viața animalelor și în particular al orientării lor, e deabia indicată. Concepția aceasta ne poate duce la explicații mult mai în acord cu fenomenele fizice cunoscute acum pentru unele din manifestările vieții.

Rămînînd în cadrul problemei orientării, putem încheia cu cuvintele lui Lakowschy :

„Dacă admitem că păsările emit și detectă radiații necunoscute pentru noi, cuvintele instinct și simț special întrebunțate pentru a explica unele manifestări se clarifică numai decît și capătă o însemnare precisă.

„Sensul orientării păsărilor și animalelor în general, se explică.

¹ G. Lakowschy, L'origine de la vie, Gauthier—Vilars, 1927.

„Precum nava pierdută în ceață caută să determine cu ajutorul cadrului sau radiogoniometric direcția farului hertzian care-i trimite unde electromagnetice, tot așa animalele și insectele de care e vorba caută să culeagă radiațiile împrăștiate de ființele vii (animale și plante) care le interesează, apoi ele se orientează după direcțiile descoperite.

„Dar, va obiecta careva, spațiul ar fi atunci brăzdat în toate direcțiile de radiații nenumărate? Cum reușesc ele să le deosebească?

Răspunsul e ușor: alegerea se face cu înlesnire datorită diversității frecvențelor care deosebesc aceste radiații“.

T. A. Bădărău

Din scrisorile lui Vasile Alecsandri cătră George Sion

Un nou mănunchiu de optsprezece scrisori, cu scrisul elegant și așezat, ne readuc în minte preocupările, sufletul și farmecul poetului dela Mircești.

Originalele acestor scrisori se păstrează în bogata donație făcută de d. George Sion Bibliotecii Universității din Cluj. Ele sînt adresate lui George Sion, de care Alecsandri se simțea legat printr'o veche prietinie: amîndoi luaseră parte la încercarea de revoluție dela 1848, iar ca emigrați petrecuseră mai mult timp în ospitaliera casă a familiei Hurmuzachi. Ajuns în culmea carierei sale politice și literare, Alecsandri nu-și uită prietinul. Încearcă să-l numească agent al Moldovei la București, îi sugerează idei, îi revede manuscrise — făcîndu-i critici judicioase — îl încurajează și-l mîngie.

Scrisorile ce publicăm nu ne aduc prea multe date inedite — să nu uităm totuși pasagiul, necunoscut pîn'acum, dintr'o comedie „începută și neterminată“ (scrisoarea XV). În schimb, o nouă confirmare în legătură cu atitudinea și rolul lui Alecsandri în viața noastră politică și literară, și în special o nouă afirmare a calităților și predilecțiilor lui sufletești.

Scrisorile cătră Sion cuprind însemnări și preocupări cu caracter politic, literar și intim. Una singură păstrează viu ecoul epocii de frămîntate lupte politice ale Unirii, cea datată 20. I. 1859. În cariera sa politică, Alecsandri a adus, ca notă dominantă, mult zel, bunăvoință, muncă și pricepere în îndeplinirea misiunilor sale. Așa ni-l prezintă scrisoarea întăia, cea mai importantă sub acest raport, ea fiind și scrisă într'o vreme de febrilă activitate politică.

Toate celelalte sînt dintr'o altă epocă (1874—1890), aceia de liniștire a spiritelor, cînd chestiunile politice ies din primul plan de preocupare al scriitorului. În direcția îndeletnicirilor literare, e de remarcat că Alecsandri, devenit în acel timp autor cu reputație bine stabilită, nu mai e zorit de gîndul succesului, ci așteaptă, cu răbdare, ca opera să i se valorifice în cele mai favorabile condiții. Așa se și explică răgazul pe care-l pune în reprezentarea

piesei sale „Boeri și Ciocoi“, socotită de autor, în 1874, ca cea mai importantă din operele sale dramatice (scrisoarea a doua).

Ca Român, ca prietin și ca dramaturg, el stăruie pentru numirea lui Millo ca director al Teatrului Național din București, convins că marele talent al cunoscutului actor—pentru care mărturișește că a scris rolul lui Arbure din „Boeri și Ciocoi“ (scrisoarea a treia)—va da bune îndrumări artei noastre dramatice.

După anii de creație continuă a sosit vremea clasării și scoaterii în volum a operelor complete, de a căror editare Alecsandri e preocupat (scrisorile din 1876). Nu-i indiferent față de critică, dar—simțindu-se tare—o consideră cu seninătate și cu lipsă de orgoliu literar (scrisoarea XV). În ultimul an, boala și vârsta uzându-i trupul, îi sting și spiritul creator (scrisoarea XVII).

Iar acum, după cum am menționat în întâile rînduri, e locul să relevăm—după cuviință—sentimentele de prietinie credincioasă, sinceră și îndatoritoare de care era capabil sufletul lui Alecsandri. Merită lauda aceasta acela care și-a prețuit prietini și tovarășii de luptă păstrîndu-le viu în suflet amintirea și recunoștința (scrisoarea VII).

De asemenea se cade să atragem luarea aminte asupra perfectului echilibru al naturii sale, iubitoare de societate, de peisagiul tînăr și vesel al primăverii. E, într'adevăr, admirabilă seninătatea și umorul discret pe care le păstrează nesdruncinate până în ultimele zile ale vieții. ¹

Cluj, Maiu 1928.

Ion Mușlea

Iubite Sioane

Jassi, 20 Genar 1859

Am priimit raportul ce mi-ai trimis prin Administrația de Focșani, și dacă nu ți-am scris încă nimic, asta au provenit din multele ocupări ce am avut în timpul Caïmacamiei și în zilele cele dintâi a le Domniei.—

Dela rînduirea mea în postul de Ministru trebilor străine am redijat tomuri întregi de corespondență cu Constantinopoli și de memuaruri adresate ambasadiorilor de acolo, și crede că n'am avut nici măcar vreme ca se scriu fratelui meu.

Cînd aũ fost se plec la Bakeu pentru alegerea mea de Deputat, și am trimis o depeșă telegrafică prin care te invitam a priimi

¹ Intre scrisorile din colecția d-lui Sion, se mai găsește una, publicată de George Sion ca prefață la traducerea Phedrei lui Racine (Mircești, 31 Dec. 1874); alta, a Paulinei Alecsandri, către George Sion după moartea poetului (Decembre, 1891). Odată cu scrisorile lui Alecsandri publicăm și pe aceea adresată lui Sion de Ion Ghica (singura găsită în fondul amintit), în care e vorba de „Suvenirile contimporane“.

În ce privește ortografia scrisorilor, am respectat-o întru totul.

se fi agentul Caimacamiei în București, și tot atunci am făcut cunoscută această dispoziție D-lui secretar de stat a Valahiei. D-lui însă nevoind a înțelege că între două țeri surori precum sint a le noastre nu se incapa multă țere monie, mi-au adresat o notă oficială prin care pare a se țingui de oareși care lipsă de forme în rînduirea d-tale. Asemine notă, ce ar fi putut avea loc numai între străini m'au ofensat încît nici n'am găsit cu cale de ai respunde, și Caimacamia noastră trăgând de moarte, am găsit deprisos a intra în o mai întinsă corespondenție cu Secretariatul din București. Dl. Brăiloiu a arătat o rea vroință pecare poate întimplările politice și deosebirea sistemelor ambelor guverne i-au dictato. Ori cum se fi fost, postul d-tale de agent este desființat acum. Mai pe urmă vom vedea, cînd se va hotări soarta țerii Romanești, de va fi nevoe saă nu de asemine post. Până atunci însă nu oiă lipsi de a vorbi cu Domnul despre dta.

Scriem în particular prin poșta rusească, cum mergu trebile pe acolo căci nu știm nimic în Jassi. Banchetul pentru numirea lui Cuza, fost'au entusiast? Rosițus'au multe și frumoase cuvinte? Inchinatus'au multe toaste?—La noi lucrurile aă luat un drum cu totul constituțional și avem bună sperare că vom propăși.—Complotul lui Murad bey¹ se reduce mult din ceea ce se auçise, dar încă nu se știe nimic definitiv. Eă, din pricină unei receli am șețut in casă vr'o țece țile și n'am aflat încă nimic lămurit despre ramificațiile sale.

Căt pentru Brănișteanu, voiă face cercetările cuvenite. Camera aă decretat omedalie derecunoștință Căimăcămiei, adică lui Panu și V. Sturza.,

Ministeriul este format; eă ocup tot postul meă de Ministru trebilor străine și de prietin apoetului Sion.

V. Alecsandri

Eată o scrisoare pentru Stéphan Golesco

II.

Mircești 28 Ghenar 1874.

Iubite Sioane.

Respund la telegramul ce am priimit din partea Dlor membri ai comitetului teatral:

Inainte de toate declar că sint foarte măgulit de propunerea ce m' a făcut comitetul teatral de a reprezinta în București piesa

¹ Prin care s'ar fi încercat „a se proclama pe beizade Grigorie Sturza de Domn Rominiei“ („Steaoa Dunării“ No. 11, din 16 Ianuarie 1859).

mea: *Boeri și Cîocol*.—Însă ca unul ce cunosc teatrul și mijloacele de care dispun direcțiile deosebitelor trupe din țeară, îmi fac întrebare dacă trupa Dlui Pascaly este în stare se răspundă la dorințele mele de autor?—Comedia mea este în 5 acturi și are un personel numeros — 17 roluri — dintre care cel puțin opt, importante.—

Mărturisesc că îmi vine greu a crede ca ași găsi în trupa Dlui Pascaly opt artiști care se poată a se însărcina cu acele roluri.—În anul trecut, gasinduma la București, am cetit comedia mea lui Millo, și el însuși mi a mărturisit că nu posedă în trupa sa elementele necesare pentru a pune în scenă, o operă dramatică în 5 acturi și cu un număr de personaje atît de mare. Millo a renunțat la beneficiul ce ar fi putut trage ca director din reprezentarea ei, și ca artist, la plăcerea de a crea rolul lui Arbure, scris înadins pentru el.—Atunci i-am propus se fuzioneze trupa lui cu cea a D-l Pascaly, și astfel se împarte cu acesta folosul deopotrivă.

Precît însă am înțeles, o asemenea fuzionare este imposibilă, din cauza rivalității ambilor Directori:—

Acum dacă Comitetul teatral ține numai decît a reprezenta piesa mea, întrebunțeze influența sa pentru a aduce o apropiere între D-n Milo și Pascaly, și cred ca astfel am agiunge la un rezultat satisfăcător.—

Din toate operele mele dramatice, cea mai importantă este ultima mea Comedie: *Boeri și Cîocol*. Am cercat se intru in domeniul Comediei înalte și a grupa pe lingă o intrigă interesantă tabloul epocii lui Mihail Sturza. E natural ca se doresc a vieda această operă bine imparțită, bine reprezentată, căci în cūlitatea mea de vechi autor, sînt scutit de nerăbdarea debutanților care se mulțumesc cu tipărirea numelui lor pe o afișă.—

Așa dar, iūbite Sioane, te însărcinezi se espui colegilor tei, motivele care mă opresc de a ve trimite îndată manuscriptul meu.—Aceste motive nu lovescu nici de cum meritul și talentul artiștilor de la Teatrul cel mare, dar aū de scop a pune capet nenorocitei rivalității dintre D-n Millo și Pascaly, rivalitate păgubitoare artei dramatice romine.

Alteū vechiū amic

V. Al.

Complimente din partemi D-lor membri ai Comitetului.

III,

Mircești, Maiu 1874.

Frate Sioane.

Ți-am trimis astăzi prin poștă piesa mea : *Boerî și Ciocoî*, tipărită la București. Doresc se te gasească sănătos și bine dispus a lua in considerație observările următoare in privirea Teatrului național.

Contractul Direcției a încetat și acum Comitetul din care faci parte are a se ocupa cu darea din năou în antreprisă a Teatrului român. Doi competitori se presintă : *Pascaly și Millo*, și precât cunosc spiritul de clopotniță ce domnesce peste *Milcov*, nu me-
 indoesc că *Pascaly* are multe șanse de a fi preferat.

Insă ! me adresez la D-ta ca la un om de litere, ca la un autor dramatic, și ca la unul din membrii Comitetului, și în aceasta tripla cūalitate, te las se apreciezi meritele ambilor artiști care aspiră a deveni Directori și se faci a atrîna cumpana dreptăței in partea celui din doi care posedă mai necontestată superioritate în toate privirile.

Millo, de și din *Moldova*, a devenit prin rarul seū talent o-notabilitate artistică de care se fălescū Romani cu drept cuvînt, și care va remănea in istoria dramatică precum a remas la Francezi : *Bouffé-Frederic Lemaitre*, și alții ; Cu toate aceste, *Millo* este înlăturat demai mulți anî de la Teatrul cel mare prin efectul unor intrigî cunoscute. Oare nu s'ar cuveni se se pue capet acestor intrigî și se dea lui *Cesar* ce este a lui *Cesar* ? Oare, cînd se va scrie istoria teatrului național, cum ar suna la auđ un pasagiū ca acesta : „*Millo* a fost un artist de un mare talent, care a creat o „lungă serie de roluri caracteristice și a lăsat urme neșterse „in memoria contimpuranilor seî. El a sciut se misce inimele „unei generații întregi, se le induioșeze, se le veselească, se „le aprindă, etc... și insă el a fost nesocotit, nesusținut chiar „de oamenii care mai mult decăt alții aveau datorie de al „îmbrățișa, oameni deștepți, învățați, poeți, autori dramatici... „etc, și printre acei oameni însuși Iorgu Sion !..—etc.“

Cred că nu i contribui la asemeni paginî umilitoare, și dar te rog, in interesul Teatrului nostru se dai Direcția lui *Millo*, saū cel puțin se obligi pe năoul Director de a angaja pe artistul eminent (*de și din Moldova*) cu condițiile cele mai avantajoase și mai demne de frumosul seū talent.—

In această încredere te îmbrățișez frățesce

V. Al.

IV.

Mircești 23 Dec. 1874.

Iubite Sioane.

Voii ceti cu placere și luare aminte acele două coale din Phedra ce mi-ai trimis și cu nu mai puțină plăcere ți-oii îndeplini dorința.

Până atunci îți mulțumesc pentru bonătatea ce ai de a te ocupa cu afacerea moșiei Patrascani și Borzești.—Un bun mușteriu, l'aș băga în sin dacă ar încăpea de urechi.—

Cât pentru Englezul amator de copaci, care se aibă un metru de diametru, lucru rarism, nu'mi este cu puțință se'l indetulez; însă dacă cumva ai avea prilej a te intelni cu el, întreabă l dacă nu i ar cuveni (sic) copaci de stejar ce au 10 metres *sous branches* și 1 metru 90 centimetri circumferență. Se înțelege că prețul ce ar oferi pentru acesti arbori ar fi mai scăzut decât acele de 80 fr. bucata, și la caz de acceptare din partea ne-am înțelege lesne.—

Sciū dinainte că cercarea e zadarnică dar fiind că nu ține parale..... vorba românului.

Felicitări sincere de anul nūou, —sănătate, voe bună și ceva vigoare.

V. Al.

24 Dec. 1874.

Iubite Sioane.

Până a nu ți scrie epistola ce doresci asupra traducerei tragediei lui Racine, *Phedre*, aș dori se citesc scena VI din actul V, în care se găsește pasagiul cel mai renumit, adică le *recit de Thérèmène*.—Acel pasagiū e o bucată de înaltă poesie descriptivă. Aplici-te al traduce ecsact, cu toate frumuseșile de idei și de stil ce cuprinde și astfel vei compune un model de literatură admirabilă. Astept dar acea scenă și până atunci te îmbrățișez.

V. Al.

VI.

Mircești 26 fevr. 1876.

Frate Sioane.

Am priimit chiar acum vișinatul ce ai trimis Paulinei, l'am gustat, l'am găsit delicios, și am beut în sanatatea d-tale. Cu cine însă creși că am purtat acest toast amical?.. Ghici!.. Cu sora d-tale, cu călugărița care se găsește acum la mine.—Paulina îți mulțumesc și speră ca și mine că vei mai veni în curînd la Mir-

cesti. Eu însă doresc să vii cu primavara, pe timpul frunzelor pentru ca se ne putem primbla în luncă și se ascultam privighetorile *i cucul...* în dreapta.

Când te aflați acie am vorbit despre analissul ce ai întreprins a poemului *Tziganiilor*. Trimetemi manuscrisul d-tale ca se'l public în *Convorbiri* 1. De și ignoranții, și oamenii de rea credință și-a făcut un cal de resboi din pretinsa Direcție Nuoă, eu nu incetez de a me interesa la foaia *Convorbirilor*, ca una ce a intrat în al X-le, an a ecistenței sale și merita prin urmare de a fi încuragată. Facă Hajdeu toate rămășagurile ce va voi, este unul pe care nu'l va câștiga, acela de a da lovitura de moarte publicației literare din Iași... Căni latră, Ventul bate și stejarul tot în loc...

Te-am însărcinat cu niste comisioane la Socecu, etc.; Cred că le-ai îndeplinit, și aștept dar rezultatul favorabil...

Drept care și în urmarea celor mai sus pomenite te îmbrățișez frațesce.

V. Al.

Complimente dela Paulina.—Gogu îți întinde o labă amicală.—Odobescu îmi spusese că a se monteze comedia mea: *Boerul și Ciocoi*. Ce are de gând?

P. S. Sora d-tale pleacă mâni la Iași deunde ți-a scrie.

Acum se mulțumește numai ate săruta.

VII.

Mircești 7 Mart 1876.

Iubite Sioane.

Mâni este aniversarul mișcării dela 1848, și nu știu pentru ce me gândesc la bietul Coradini 2 care a dispărut dela acea epocă. Ce a devenit el și scrierile lui? În zadar am cercetat, n'am aflat nimic de sigur.—Hai dar se mai facem o ultimă demarșă și eată cum: Cunosc bine pe D-l Esarhu, agentul nostru în Italia; scriei se se adreseze la locurile competente din Florența unde a locuit familia lui Coradini, pentru ca se descopere misterul dispa-

1 Vezi și în scrisoarea următoare o întrebare a lui Alecsandri asupra studiului făcut asupra *Tiganiadei*. Sion se ocupa cu gândul unei analize a epopeii lui Budai-Deleanu încă din 1872, dar abia la 1878 a ajuns să țină o conferință cu acest subiect. (Cf ediția „*Tiganiadei*” publicată de G. Cârdaș, Buc., 1925, p. XXXI și notele 3—5).

2 Michele Corradini, fiul unui toscan stabilit la Iași, foarte iubit de intelectualii ieșeni și prietin al revoluționarilor, căruia după 1848 i se pierduse cu desăvârșire urma (Vezi despre el, Alexandru Marcu, *V. Alecsandri și Italia*. Buc. 1927. pp. 46—48).

rirei nenorocitului meu amic. Nu poți crede cât me interesez se cunosc soarta lui, câtă bucurie aş avea dacă s'ar descoperi manuscrisele lui. Cine scie? poate că se află la vre un frate său la vre o altă rudă de-alelui.—

Mi-ai anunțat obroșură intitulată: *N. Bălcescu* etc. Nu 'am primito încă. Care se fie cauza?—

Am cetit in jurnale vestea disolvării senatului și m'am măhnit că țeara este lipsită acum de luminile unui senator ca Panaiti Radu... sermană Românie!

Plingî cu mine, Sioane!

Te îmbrățișez

V. Al.

Complimente dela Paulina.—N'ai de gând se vi se ciocnesci ouă de Pasci?

îmi trimiți studiul ce l'ai făcut asupra *Tiganiadei*?

Iubite Sioane.

Mircești 14 Mart 1876.

Paulina aū primit semințele de *Da* sau *Poate*, și își mulțumesc în sperare de ați trimite inderet cantalupî de prima călitate.—Și eū din partemi își mulțumesc pentru îndeplinirea comisiunelor ce ți-am dat. Remăne numai se cercetezi la Socecū cum merge sau măi bine ȓicend: cum stâ cu publicarea ultimilor volumî din scrierile mele?

M'am măhnit de procedeu D-lui Carp cătră dta, căcî fiecineva din orî ce partit, din orî ce coterie, nu este scutit de legea politejii. Cât pentru manuscrisul ce ți-am cerut, in adevăr că nu me gândisem lo obstacolii ce te oprescū de al da *Convorbiri-lor*. Admiț motivele care te punū in imposibilitate de a deveni colaborator acestei foî, însă nu vroesc se te introduc în coloanele ei sub masca anonimului.—Sion are dreptul de a intra pretutindene cu obrazul descoperit—așa dar nu priimesc amicala propunere ce mi-ai făcut de ami sacrifica o lucrare importantă numai și numai pentru de ami face mîe plăcere.

Me întrebî despre medalie? Adevărul este că am priimit într'o ȓi o scrisoare foarte amabilă și foarte afectuoasă de la Maria Sa, împreună cu o cutiuță in care se găsea o medalie mică cu devisa: *Bene merenti*.—Nu me asteptam nici de cum la această.

graciositate căci nici nu scieam nimic despre instituirea acelei medalii.—Am răspuns Măriei Sale cum se cuvinea, conform legii politice și eată cum se face că subscriu astăzi.

Amic devotat și medaflat.

V. Al.

IX.

Mircești Gioi ¹

Iubite Sioane.

Cred ca ai spleci din București sâmbătă seara ca se sosești Duminică dimineața la Mircești, chiar în ziua de anul nou, Ai dar timpul necesar ca să mi faci o mică îndatorire.

Mistral m'a vestit că a espediat, dela gara de Graveson (Bouches du Rhône) o lădiță continend niste cărți.—Ledița a fost adresată la București, cu recomandații de a mi se trimite de acolo la Mircești.—Neorindueala care ecsistă în garele noastre, me face a me teme ca efectul asteptat se nu remăe aruncat de-oparte în magazie, și prin urmare te rog se întrebî de șeful garei din București sau de șeful magazinier dacă nu cumva a sosit ladița. La caz contrar, vei recomanda cui se cuvine ca se mio espeduească aice îndată ce va sosi.—Sintu în ea cărți destinate pentru Regina și pentru mine, și venind ele dela Mistral nu-ăș vroi ca se se peardă.

Te îmbrățișez

V. Al.

X.

Mircești 24 Ianuar 1883

Iubite Sioane.

Am primit cartea lui Capefigue ce mi-ai trimis; ea m'a interesat foarte mult. Iți mulțumesc și promit se ți o aduc înderet la București.

Vitele nu aș sosit încă la Mircești. Omul ce le întovărașia este incunosciunțat ca se le aducă aice?... Nu sciu unde se găsesc acum; însă cum or veni la țeara, le voiu aseșia în grajduri și li se va da toată îngrijirea ce merită nisce persoane simandicoase.

Complimentele noastre afectuoase familiei.

Te îmbrățișez

V. Al.

Lucrul piesei merge strună.—Mai am numai vr'o trei scene și sfirsesc.

Ufff!

¹ Fără indicarea lunii și anului. Probabil Decembre 1882, an cînd Alecsandri vizitase pe Mistral.

XI.

Mircești, 1883

Iubite Sioane.

Se primesc saū nu vizite de anul nūoū, Sion este totdeauna binevenit la Mircești. Sfîntul Vasili îți va eși dar înainte cu un pahar de vin socolean, ca se și ureze multe fericiri pentru 1884, între care succesorii literare și o verde tonțoroime în privirea altor isbînți (sic 1).

Se și fie Crăciunul sătul și voșos.

V. Al.

XII.

Mircești. 20 Iuni 1884

Iubite Amice

În Independența de astăzi am cetit vestea infioratoare a nenorocirei ce te-aū lovit.

Eu care decurând am fost pătruns în inimă de durerea pierderii unei ființi iubite, știu ce se petrece în sufletuși sfașiat și mă asociez cu lacrimi la suferința grozavă și nemeritată, la chinul fără mîngăere care te muncesci. Nu vin cu banalitățile obicinuite în asemenea triste cazuri, dar îți șiic numai: Privesce la ceruri... acolo se află copilul pierdut.

Paulina îmbrășișază plângând pe mama și pe surorile lui.

Amic devotat

V. Al.

XIII.

Mircești—5Sept. 1888.

Iubite Sioane.

Am priimit piesa intitulată : *Sarutarea* imitată după : le *Baiser* a lui Theodore de Banville, și am cetito cu multă plăcere.—Idea ce ai avut de a da personajilor un caracter românesc este fericită, astfel piesa are un farmec mai mult pentru noi. Primesc complimentele mele sincere : Ai arătat la bătrînețe ce-ai putut la tinerețe.

Un sing[ur] vers nu mă place : următorul pagina 15 : „*Drace ! Doamne !* Eaca, ce *schimbare vis se fie*“ aceasta exclamare, *drace* este o stupidă imitație din franțuzescul *diable !* adoptată de frații noștri Bucureșteni. Nici un Român nu șiice : *drace* în nici o împrejurare ; mai bucuros el sudue toți sfinții.

Afară de aceasta, după *Drace*, vine îndată *Doamne!*—Nu ți pare cam nepotrivită asemenea vecinătate?

Te sfătuesc prietinesce se schimbî versul în a doa ediție, căci nu me îndoesc că acea ăntei se va vinde în curînd.

Aveam de gînd a veni mai demult la București dar un zai-flic 1 m'au oprit pîn'acum de a mișce din Mircești unde un cyclon ingrozitor mi-aŭ cauzat mari pagube. Sper însă că peste câteva zile voiŭ revedea capitala Dimbovițana.

Te îmbrățișez

V. Al.

XIV.

Paris 2 | 14 Dec. 1888.

Iubite Sioane.

Îți mulțumesc pentru volumul *Suvenirilor Contimporane* ce mi-ai trimis, și mai cu seamă pentru orele de plăcere ce mi-a procurat lectura capitolorilor care sînt cuprinși în jumătatea finală a volumului. Cunosceam începutul și așteptam cu nerăbdare urmarea; am ramas foarte satisfăcut de întregul acestei opere mult interesante și scrisă într'o limbă limpede și bine adaptată subiectului.—Priimesce dar încă odată sincerile mele felicitări, și numai puțin urările de viață lungă, de sănătate și de putere de condeiu pentru ca se ne daŭ în curînd un al doilea volum. Suvenirile contimporane sînt destinate a fi cetite cu viu interes de urmașii noștri căci asemenea scrieri aducŭ adevărata lumină asupra epohelor trecutului. Ce n'am da se găsim vre un manuscris din timpul lui Stefan Vodă, cari se ne arăte cum era societatea, cu obiceiurile caracterile și tipurile de acum patru secolî!

O parte din suvenirile contimporane care m'aŭ interesat mai cu deosebire este cea intitulată 1848, privitoare la mișcarea din Transylvania. Ea a desceptat în mintemî o mulțime de tablouri, și m'a făcut se întineresc cu 40 de anî... Am revețut întâmplările din acel timp furtunos, cercarea de rescoală din Jași, emigrarea peste munți, sosirea mea la Brașov, întilnirea noastră laotelul Coronei, adunarea în acel oraș al amicilor noștri din tinereță, toți cuprinși de entusiasm, de illuși frumoase, de dorința luptei pentru neamul românesc... va! căți au mai ramas din acea pleiadă însemnată cu stea în frunte!.. Cât s'a rărit pădurea de stejari! Crudă lege a naturei!

Pentru mine, legănat din copilărie cu basme poetice, și ado-

1 Indispoziție.

rator de povestirile bătrînilor, am considerat totdeauna ca: *une bonne fortune*, intelnirea unui uncheș care a veșut multe, sciea multe, și spunea multe.—Astfel am avut norocul de a culege poeziile populare și ale scăpa de noeanul uitărei. Astfel te vor consulta mai tărqiū amatorii de: *A fost odată ca nici odată*, și vei fi cunoscut sub numele de Sion Chronicarul.—Scrie dar înainte, iubite contimporane și, de vrei se me ascuși, feresceși condeiūl de cerneală groasă și otrăvită a politicei...

Pe acie avem earnă grea... 5 graduri de frig! stau prin urmare mai mult in casă căci am fost cam bolnav vr'o 15 zile... Ce timp aveși în țeară?—Sint zile unde negura e așa de deasă că lampele și gazul stau aprinse de dimineața până'n seară in unele apartamente. La mine însă am lumină chiar și la amiază.

Când îi vedea pe Dl. Maiorescu, întreabă dacă o priimit o scrisoare a mea?

Te îmbrășsez

V. Al.

Fiind că te-ai ocupat totdeauna de teatru și ai fost mai mulți ani membru Comitetului teatral, ai putea se scrii un articol foarte interesant asupra artei dramatice și asupra istoriei anecdotice a scenei române, pentru tomul II.

Bine ai face se trimiți și lui Ion Ghica, un volum cu o mică scrisoare amicală: adresa lui este: Prince Ghica, ministre plenipotentiare de Roumanie.

50 Grosvenor—Gardens—Londres 1.

1 Sion nu uitase nici pe Ion Ghica. Dovadă scrisoarea următoare a acestuia:

Légation de Roumanie
Londres

$\frac{10}{22}$ X-bre 1888

Dragă Sioane.

Tocmai im propunem s'îți scriu, ca să te felicit pentru buna și folositoare carte ce ai publicat acum s'îți și mulțumesc pentru prietinésca aducere aminte ce imi esprimi in scrisoarea ce priimii. Am cetit carte din scórță pină in scórță și placute ore am petrecut ascultânduși povestirile. Am dat chiar o lacrimă de simpatie nenorocitei Olympii. Continua si nu te descuragia de tăcerea Gazetarilor si de indiferența publicului. Deocamdată ei nu apreciață de cât polemică înjurătoare, căci, nu sunt in stare nici de a analiza nici de a aprecia asemenea scrieri. Cineva imi dicea, vorbindumî de cartea mea că ea va fi foarte apreciata, piste 30 sau 40 de ani. Si acesta mă mângăe destul și mă face a continua deși pôte, că nu voi avea satisfacțiune de a citi criticele ce se vor face pe atunci in bibliografii. Tu ai sciut se intereseși pe ilustrii descendentii ai familii Cuciuic cari îți datorcă o recunoștință eterna pentru biografia fondatorului familii.

Te sălüt de anu nou și te îmbrășsedū frătesce. Nevasța mea ambițio-neță un colț într'acesta scrisore, ca s'îți exprime sentimentele sale de mulțumire pentru buna vōstră aducere aminte.

Ion Ghica

XV.

Paris 25 Dec. 1888

Iăbite Sioane.

Am cetit critica Domnului Anghel Dimitrescu asupra, saū maī bine ȓicend, in contra lui Ovidiu, Ńi Ńi mărturisesc cā m'a lāsat cutotul indiferent. Acel Domn a vrut se dee probe de o mare erudiȓiune latineascā Ńi n'a probat alta decĭt vroinȓa premeditatā de a proclama cā piesa mea are toate defectele Ńi nicĭ o cūalitate.— Fie... Ń'apoi ?

Maī mult, criticul meū Ńmĭ face o crimā cā am ĭntrebuinȓat cuvintul *Olymp*, *lecticā*, etc. cānd cu accentul pe antea silabā cand pe a doā. ĭn adevēr m'am folosit de aceastā licenȓă precum Ńi ĭn cuvintele *Vultur*, *aripā*, care se pronunȓă *vultūr*, *āripā* ĭn Valahia Ńi *vũltur*, *aripā* ĭn Moldova... Ń'apoi?..

Nu maī puȓin me dojănesce pentru ce am pus pe scenā, ĭn timpul lui Aūgust precupeȓe ce vindū naramze Ńi lāmiĭ, preĭndend cā aceste fructe nu existaū pe atunce... Auȓi ? nu ecsistaū portocale in țeara portocalelor ! Fie Ń'așa. Ei ! Ń'apoi ?

Toate aceste Ńicane nu'mĭ producū nicĭ un efect Ńi me făcū numai sē ridic din umeri. ĭmĭ aduc aminte de un pasaj dintr'o comedie inceputā Ńi neterminatā : Eatā'ĭ :

„O ! Criticĭ buni de fașā, poeȓi in șapte luni.
„Vulturul nu se mișcā de-un țipet de lāstuni“.

Ńi mai departe :

„Ori care pasericā Ńi are ciripirea
„Ce'n treacāt pe-astā lume incāntā auȓirea,
Nalȓānd un ĭmn la ceruri, prin alte ĭmnrĭ miĭ,
Ș'adaogānd o notā l'a lumeĭ armoniĭ.
Am scris eu multe versuri, poate chiar prea multe
Dar n'am cerut la nime cu drag sē le asculte,
Nicĭ mi a trecut prin' minte trufaș ca se pāsesc
ĭn fruntea tuturor ce scriu Ńi versuescū...
E unul care cāntā mai dulce decāt mine ?
Cū-atāt mei bine țeriĭ Ńi luĭ cu atāt maī bine ;
Apuce ĭnainte Ń'ajungā cāt maī sus,
La resāritul falnic se'nchinā-al meū apus.
Ear voi care asuprāmĭ sāgeȓi tocite trageȓi,
Cāntaȓi dacā se poate, fiȓi buni Ńi nu mai rageȓi.

Astazi avem Creciunul la Paris! Soarele vrea se iee parte la această serbare de veselie căci a apărut de dimineața in toată splendoarea lui. De mult nūl mai veșusem căci sta ascuns după o cortină de neguri dese și reci; ivirea lui ne inveselesce și mere'ntineresce. I-aș dice Evohe! dacă nu m'aș teme de dascalul Anghei care mi-ar striga: ignorantule, și Enoe, nu Evohe!

Complimente afectuoase din partea noastră pentru întreaga familie și pentru maica Agafia.

Eu îți doresc în deosebi sanătate, sanătate și iar sanătate.

Te îmbrățișez

V. Al.

Me voi informa de adresa D-lui Ioan Riureanu și aflând'o-ți-oii comunicaio.

XVI.

Paris 8 Ianuar 1889.

Iubite Sioane.

Mi-ai cerut adresa D-lui Riureanu. După multe cercetări, am aflat în sfârșit ca locuesce Boulevard St. Michel, 48.

Anul nou se apropie, strecuranduse pe furiș printre neguri și viscole.—Ce ne va aduce și el? Negreșit multe poliloghiu parlamentare și ațitări de ură unii in contra altora... Mai bine și ar frânge ghitul până a nu trece hotarul.

Ori cum se fie, îți trimit calduroase urări de fericire și mă cu seamă de sănătate, odorul cel mai prețios la vârsta noastră:

Te îmbrățișez

V. Al.

Complimente și felicitări familiei.

Trimetemi, te rog, numărul din Revista lui Hajdeu, consacrat biografiei fiicei sale.

XVII.

Paris 29 Dec. 1889

Iubite Sioane

Am primit răvașul d-tale prin care imi anunți sosirea D-rei Maria in companie cu D-na Sc. Ferekide, și atât Paulina cât și eu vom avea mare mulțumire se o revedem. Aice sper că se va vindeca de anemie prin mișcare zilnică și prin o hrană sănătoasă; însă eu cred că cel mai bun remediū pentru o fată mare este căsătoria. Vom cerca. dar ai propovădui foloasele unui asemenea regim salutar.

Nu a ales un timp favorabil ca se vie la Paris, căci trăim de doă luni într'o negură păclișă foarte tristă și nu mai puțin vă-

tămatoare sănătății. Atmosfera e umedă rece, pătrundătoare până la medevă (sic), și mai cu seamă *inflenzatoare*. Ai cetit negreșit prin jurnale că această epidemie care a luat naștere în Rusia ca toate bunătățile, s'a lățit într'un mod îngrijitor nu numai în Paris, dar în toată Franța și chiar la Versailles unde nici holera nu a pătruns vreodată. Trebuie dar se se păzească cineva foarte serios, se nu easă din odae, și se nu resufle aerul otrăvit al unor cartieruri înghesuite de populație miseră.—Nu cunosc locul numit Square du Roule, și nu știu dacă locuința d-n Mărculescu este espusă în bune condiții, dar ori cum ar fi, sfătuesce pe D-r Maria se ducă o viecea mai mult sedentară până când s'a potoli furia inflenzăi.

Eū unul m'am condamnat a nu me deslipi de camină căci Doctorii mi-au recomandat a me feri de receli. Staū dar în casă și îmi petrec orele cu cetirea de voiajuri în toate părțile lumii.

Acum mă gădesc în lăuntru Africaei, și sint mulțumit de a nu me găsi în sălbătacimea ei decât prin imaginație.—Cum de se află oameni care se aibă curajul a merge se viziteze acele locuri unde domnesce miseria cea mai cumplită, cu barbaria cea mai spăimintătoare?—

Colonia română a scățut mult în earna aceasta din cauza negreșit a Espoziiției care i-a scurs pe mulți de bani.

Batrina princessa Ghica, soția lui Grigore Ghica Vodă a murit aseară. O regretăm foarte mult căci venia ades se ne vadă și ne-a aratat totdeauna multă afeecțiune.

Scrii ceva la gura sobii? Eū am legat condeii de gard, și Dumneșeu scie când l'oiū libera ca se măi sburde prin campiile fanteziei.—

Te îmbrățișez.

V. Al.

XVIII.

Mircesti 11 Iuni 1890

Iubite Sioane

Am sosit la Mircesti, acum o septemână, într'o stare de mare slăbiciune care nu'mi permite încă de a priimi vizite, căci conversațiile me ostenescū. Cand timpul e favorabil staū la soare și manânc aer proaspet, după cum zicū Englezii; me culc de vreme și nu pot se fac cinste musafirilor. Rog dar pe amicii se mă acordeze cel puțin o lună de vacanție pentru convalescență.—Te îmbrățișez

V. Al.

Moș Mitruț

(Amintiri)

Oficial, își scria numele pompos : Demetriu Joannescu. Iscălia mare, cu litere lungi și strîmbe, pe care nu le-ai fi putut descifra, dacă nu știai dinainte cine iscălise. Incheia iscălitura cu o parafă complicată ce se înfășura împrejurul numelui, înodîndu-se la sfîrșit ca funda unei panglicuțe.

Pe cartea de vizită, titlurile funcțiilor pe care le avea, ori le avusese, se îndesau în rînduri, cînd mai lungi, cînd mai scurte, încît cartonul ajunsese să aibă proporții puțin obișnuite. Și fiindcă, totuși dimensiunile cartonașului erau oprite la un format convențional, enumerația se sfîrșia cu un foarte vorbitor : *etc. etc.*, care, din rîndul cel mai de jos, înștiința pe cetitor că lista nu e încheiată. Altfel ar fi fost pornit să-și facă despre cariera domnului Demetriu Joannescu o părere mai prejos de realitate. .

Și cîte de mai cîte nu fusese dumnealui în lunga-i viață !

Fusese rector de universitate, decan de facultate, secretar general de minister, senator, consilier comunal... Era membru activ, de onoare și corespondent, al atîtor Academii și societăți savante din țară și străinătate !

Deosebit de impunător era compartimentul demnităților exotice : președinte de onoare al societății de geologie din Bolivia, membru corespondent al Academiei de paleontologie, din Costa-Rica, membru al societății geografice din Tananariva, ș. a.

Unde însă se găsea la largul lui, era pe scoarța broșurilor în care domnul Demetriu Joannescu își publica descoperirile științifice. Simetric așezate, numele funcțiunilor, demnităților și distincțiunilor, foste și actuale, ale savantului profesor, începeau să se înșirue dedesubtul numelui în rînduri scurte, creșteau din ce în ce, până ce ajungeau cît latul paginii, apoi descreșteau iarăși; desemnînd figura unui romb imens, care umplea toată fața scoarței.

Nouă, studenților, nu ne impunea de loc această pompoasă înșirare de titluri și demnități. Pentru noi bătrînul profesor și savant era „Moș Mitruț“. Așa-i moștenisem numele din generație în

generație de studenți. Mai pe scurt, îi ziceam: „Moșu“. Oricît ar fi voit el să se uite la noi din înălțimea fotoliului de academician, ori a catedrei de profesor, oricît se silea să-și compue o figură solemnă și să dea vocii un ton gros și aspru, nu izbutea de loc să ne intimideze. Noi ne simțeam atrași de bătrînelul cu privirea iscoditoare, pripit la vorbă și iute la gesturi. Dar nu pentru că ne-ar fi inspirat vre-un respect deosebit știința lui...

Era profesor de geologie și paleontologie. Știință de lucruri vechi, dispărute, moarte. În tovărășia lor se împietrise de mult și știința bietului Moș Mitruț. O simțeam bine că e alcătuită din rămășiți din alte vremuri. Moșu era un „demodat“. Colegii mai tineri din Facultate îl tratau cu ironie. Prin aluzie la specialitatea lui, îl numeau „fosilă“. El le răspundea cu acreală și se ținea de parte de ei, izolat.

De ce nouă ne era drag moș Mitruț? N'ași putea spune lămurit care era pricina.

Poate, pentrucă și ființa lui, și cursul lui, și lucrările practice din laboratorul lui, aveau un aer de venerabilă vetustate, și, mireasma lucrurilor vechi coboară totdeauna în suflete un sentiment nedeslușit de duioșie...

Poate că, deși cicălit, arătîndu-se în aparență veșnic nemulțumit, era suflet bun, și nu respingea niciodată pe nimeni la examene.

Cred însă că cea mai de seamă pricină a simpatiei ce ne lega de bătrînul profesor era faptul că, în fiecare vară, ne lua în excursiile pe care le organiza și le conducea ca profesor al cursului de geologie, și aceste excursii erau cele mai plăcute momente ale vieții noastre de studenți.

Ah, frumoasele excursii geologice ale lui Moș Mitruț! Ce amintiri au săpat adînc în inimile noastre de adolescenți! La dreptul vorbind nu învățam prea multă carte în aceste excursii. Așa zisul „folos științific“ nu se simțea. — Uneori chiar ne întrebam: ce-or fi avînd ele de-a face cu geologia? Dar în schimb, ce senzații nouă pentru bieții studenți, băeți săraci, chinuiți un an întreg între amfiteatrul cursurilor monotone și munca migăloasă din sălile de lucrări practice ale laboratoarelor. Ce desfătare dădea ochilor și sufletului priveliștea locurilor pitorești pe care le străbăteam cu trăsurile, ori călări, niciodată pe jos! Ce mese îmbelșugate înveselite de muzică! Ce primiri entusiaste din partea autorităților, urmate de baluri! Ce serenade tinerești, cînd zgomotoase ca niște bachanalii, cînd discrete și duioase, ca niște idile!

* * *

Parc'a fost eri...

Văd în gară vagonul de clasa a treia, plin ochiu de studenți, băeți și fete, în cea mai veselă dispoziție. Pe vremea aceea, nu erau înlesnirile de călătorie de astăzi, și, o excursie care astăzi e un episod banal din viața școlară, era pe atunci un eveniment.

Moș Mitruț, foarte în treabă, trecea printre noi, numărându-ne mereu, ca să nu se înșele la bilete. Era în echipament de excursie: haine albe de dril, bocanci grei cu tălpile înfierate în cuie, cu pulpile strânse în jambiere de piele, cu șapcă'n cap, cu două curele încrucișate pe piept, dintre care, una ținea binoclul iar cealaltă, tașca cu hărți. N'avea astîmpăr până nu'și instala mai întăiu confortabil, pe membrii propriei sale familii. Il dăruise Dumnezeu cu familie numeroasă pe Moș Mitruț: nevastă, patru fete, un băiat și, pe de-asupra, o *Fräulein*. Totdeauna, familia lui Moș Mitruț mergea în excursii. Noi priveam cu binevoitoare indulgență această slăbiciune a moșului. Ne dam sama că, mulțumită prezenței familiei lui printre noi, asprimile unui program de studiu se netezeau și excursia se prefăcea într'o comodă călătorie de plăcere.

De partea noastră, aveam și noi grijă să luăm pe cîte-un prietin, înzestrat cu prețioase calități distractive: cînd era un bariton, cînd un violist, cînd un bun zicător de anecdote. Potriveam astfel lucrurile, încît, musafirul nostru, venit la gară, chipurile ca să-și petreacă prietînii, să nu bage de samă că trenul a pornit-o, și să rămînă'n vagon. Moșu pricepea șiretenia, se prefăcea întăiu că se supără, apoi se împăca, făcea haz, plătea biletul suplimentar, iar prietînul, cu darurile lui, devenea însuflețitorul lungilor etape ale călătoriilor din tren ori din vapor, a după-meselor și a seratelor, care alcătuiau miezul excursiei.

Ce privește pitorească înfățișa șirul excursioniștilor călări, încingînd ca un șarpe încolăcit cîte o coastă de deal, sau urcînd greoiu cîte un povrniș de munte! Călușii cuminți pășiau băgători de samă, cu ochii în pămînt, încercînd cu piciorul pietrele fugătoare. Pe șeile lor, nedeprînși cu călăria, noi eram veșnic în căutarea echilibrului. Picioarele se înșepeneau pe rînd, căuțînd sprijin cînd într'o scară, cînd în cealaltă. Corpul urmărea mișcările de tangaj ale calului. Căpăstrul era smucit la fiecare poticneală. Călăreți nedibaci, eram chinuți între preocuparea siguranței și a cochetăriei: adică să ne păstrăm echilibrul, dar să nu ne compromitem prin atitudini fricoase, neestetice, ridicule, în ochii colegelor noastre, mult mai curajoase și mai sigure de ele.

Și cavalcada mergea ceasuri întregi, perindînd vederilor noastre văi romantice, pirauri cristaline, vîrfuri de stînci amețitoare...

La intervale rari, Moș Mitruț, care călărea ca un general în capul coloanei, dădea semnalul de oprire. Eram în fața vre-unei surpături, a vre-unui părete stîncos, „accidentul“ geologic care dă prilej profesorului să facă o „demonstrație pe teren“.

Caravana, destrămată pe lungimi mari, se aduna în jurul profesorului. Ne inspecta cu privirea, mustra pe codași, se supăra foc mai ales cînd bănuia că vre-o păreche s'a izolat intenționat de grosul coloanei. Mai ales, ținea ca familia să fie toată în jurul lui. O striga într'o singură exclamație, înșirînd repede diminutivele familiare ale soției și copiilor:

— Sofia, Ficuța, Vica, Fica, Lica, Jean!

Totdeauna cel din urmă, sosea Sofronie, bătrînul custode al laboratorului. Sosea gîfîind, cu traista în care ducea sculele trebuitoare demonstrațiilor. Nerăbdător, iritat de zăbavă, Moșu salută apariția bătrînului său auxiliar cu un potop de ocări. Cea mai grea din bănuieli, și, desigur cea mai întemeiată era că moș Sofronie se oprise pe la circumișle întîlnite pe la răs_pîntii ca să-și spele gîtul, îm_bîcsit de praful pe care-l ridicau copitele cailor cavalcadei. Dar și Sofronie nu se lăsa cu una cu două; răspundea dîrz și era foarte inventiv în născocirea pretextelor:

— Unde-ai rămas, neprocopsitul?

— Să vedeți, coane Mitruț...

— Ce să văz? Că miroși a drojdie, cale de-o poștă?

— Se poate să-mi spuneți una ca asta? Da'domnu Pavlescu uitase traista cu *oștrumentele* 'n Ciuperceni și, ce să vezi, azi dimineață, cînd dau să'ncalec, ca diavolu, ia-o de unde nu e...

Domnu Pavlescu, desenatorul laboratorului, avea reputație bine întemeiată de uituc. Și Sofronie o exploata.

Moșu se răstește nerăbdător:

— Lasă-l pe domnu Pavlescu în pace și mișcă mai repede.

Să mai stăm acum s'ascultăm și brașoavele tale...

— Ce brașoave! Se poate, coane Mitruț? Că zic eu, ce-o să se supere conu Mitruț cînd o da să facă demonstrația pămăntială, și oștrumentele, ioc. D'iaia...

— Sfirșește odată!...

— Mă răped cu calu înspre Ciuperceni și, ce să vezi, mă pomenesc cu un om din sat. Săracu venea să...

— Să taci, că...

— Iaca, tac.

— Moș Mitruț închide autoritativ incidentul, cu amenințarea dărei afară, pe care o repeta de mai bine de treizeci de ani, fără s'o pue vre-o dată în aplicare. Apoi începe lecția pe teren. Sofronie, satisfăcut c'a dres-o bine, scoate din desagă mai întăiu *busola de geolog*, vestita busolă a cărei limbă docilă arăta înclinarea stratelor totdeauna așa cum ne-o anunța dinainte Moș Mitruț. Proba busolei mergea repede, fără incidente și fără nici o discuție.

Apoi veni rîndul *ciocanului de geolog*. Cu lovituri viguroase, Moș Mitruț desprinde din stîncă, cîteva spărturi. Toți trebuie să defilăm pe dinaintea minii lui întinse, care ține pietrele și să declarăm că am văzut „caracterul”, pe care Moș Mitruț ținea cu orice preț să-l vedem. Greu de tot să fi încercat să spui că nu l-ai văzut. Moșu se supăra, întorcea piatra pe toate părțile, o rîcșia cu unghia ori cu briceagul, o ciocănea, o aburea cu răsufierea, o mirosea, ne-o îndesa și nouă pe sub nas și ne prididea cu întrebările:

— Nu vezi, domnule? Uite ici, *cvartul*,

—?

— Cum se poate, domnule, să nu-l vezi? Uite, ici, în mijlocul masei verzui, cristalul ăsta lucitor.

Moș Mitruț scotea nervos lupa din buzunar, se asigura el mai întâiu că într'adevăr cristalul e în regulă, la locul lui, apoi îndesa lupa în mîna studentului, care, zăpăcit, o plimba cînd la un ochiu, cînd la altul, închizînd strîns pleoapele celuiilalt, pînă cînd înșfîrșit, se hotărește, cu jumătate de glas :

A, da, da. Văd bine acum, cristalul ăsta roz...

— Ce roz, domnule ! E alb irizat. Ce vezi dumneata acolo roz, e *feldspat*.

Da, ... pardon, aveți dreptate, confundam... Nu băgasem de samă. — E *feldspat*, *ortoză*...

— Ce tot bați cîmpii domnule ! Ce ortoză ? E *labrador* ! Habar n'aveți. Veniți încoace, dumneavoastră, de colo...

Intrebările curg ploae. Noi ne încurcăm, ne poticnim în răspunsuri. Une-ori ni se pare că dreptatea e cu noi, dar ne resemnăm și ne lăsăm în voia soartei. Spunem *da* la tot ce ne întrebă. La urma urmelor, ne gîndim că n'avem nici un interes să-l contrazicem și să ținem pe loc caravana, pe deasupra și cu riscul să trecem drept proști. Cedăm semnelor cu care ne îmbiau din ochi colegii dîmprejur și afirmăm că am văzut ce-i plăcea moșului să vedem. Ba uneori mai facem și exces de zel, punînd mult accent în declarațiile noastre ori spunînd mai mult decît trebuia, ceiace ne atrăgea apostrofe violente.

La urmă de tot, Sofronie scotea din traistă argumentul decisiv : flaconul cu *acid* și bagheta de sticlă.

Moș Mitruț, cu mișcări solemne de sacerdote care oficiază un ritual, scoate cu bagheta o picătură de acid din flacon și o lasă să cadă de sus pe o față netedă a spărturii de rocă. Apoi, ne pune să declarăm dacă a făcut *efervescentă*, ori nu. Noi răspundem în cor, după cum cerea trebuința : „a făcut“ ori „n'a făcut“.

Foarte satisfăcut de această probă hotărîtoare, moș Mitruț scotea pe deplin reușită aplicația pe teren a cursului dela catedră și înapoia lui Sofronie ustensilele, împreună cu avertismentele și amenințările de rigoare. Sofronie le încasa cu filosofie, mai îndesa în desagă ceva probe din „materialul recoltat“ și pornea la locul lui, spre coada coloanei făcîndu-ne cu ochiul.

Adică :

— Lasă-l să-și facă obiceiul ; cîte de-astea n'am auzit eu !

Caravana se alcătua din nou cu greutate, și pornea înainte, cu moș Mitruț în cap și cu moș Sofronie în coadă.

Lecția de geologie pe teren era repede uitată. Legănatul cailor începea să nu ne mai neliniștească iar ochii noștri erau tot mai mult furați de priveliștea firii. Pe după crestele dealurilor, discul soarelui se cobora, roșind. Mingîiate de razele lui îmblînzite stîncile căpătau o culoare purpurie. Pete mari de umbră se întindeau în lungul văilor. O adiere de vînt ne aducea ecoul înăbușit al tălăngilor unei turme de oi, ce cobora în depărtare spre stîină. Pe o muche, un cioban, rezemat în bită, ne privea, desemnînd pe cer silueta unui triped.

Vraja serii ne pătrundea în suflete. Simțeam cum pieptul ni se umflă și cum inima zburdă de voieșie. Un glas bărbătesc începea, din mijlocul cavalcadei, o doină, ori o romanță. La început timid, apoi din ce în ce mai sigur. Una câte una, alte voci prind să-i fie tovărășie. Solo a devenit cor. La vre-o șerpuitură de drum, Moș Mitruț ne aruncă o privire încântată și încurajatoare. Și tot drumul o duceam în cîntec. Dar vocile răgușiau, acordul lor se făcea tot mai disonant, până cînd, în lălăiala cînilor, intram pe 'ntunecate în satul în care ne aștepta cina de seară și popasul de noapte.

La masă, moș Mitruț era foarte vesel. Simțea că e'n elementul lui. Mîncă și bea cu poftă, făcea glume și tot felul de farse-copilărești; ne îmbia și pe noi la petrecere și rîdea din băerile inimii de toate poznele pe care le puneam la cale unora dintre colegii noștri, mai slabi cu duhul. „Artiștii trupei“ erau provocați să se producă, fie-care cu talentul lui. Unul cînta, altul ținea discursuri, altul declama versuri, un altul imita sbieretele animalelor.

Către sfîrșitul mesei, deodată, ca din pămînt, se iveau lăutarii. Moș Mitruț se făcea că se supără. Dar vre-o două duzini de ochi frumoși îl priveau rugător și Moșul nu era de piatră...

Danțul se încingea. Picioarele, înțepenite de opintelele de peste zi în șeile cailor, își recăpătau elasticitatea și, abia tîrziu de tot cînd cocoșii satelor se întreceau să chieме soarele cu cucurigul lor, bandele de excursioniști se îndreptau, cu pași șovăitori, spre cvartiruri.

A doua zi de dimineață, era totdeauna fierbere mare. Adu-narea se făcea cu greutate. Întîrziatîi erau primiți de Moș Mitruț cu imputări aspre. De cele mai multe ori, ele erau îndreptățite. Căci băeșii își luau vînt și petrecerea, așa zicînd *oficială*, avea și suplimente particulare. Moșu nu le știa, dar le simția. Și în muștrările pe care ni le adresa, îngroșîndu-și vocea și compunîndu-și figura cea mai încrunțată cu puțință, revenea mereu amenințarea :

— Să știți că e cea din urmă excursie, în care mai iau studenți. Nu meritați atîta bătae de cap și atîta cheltuială.

Noi ne cam rușinam și căutam să ascundem pe colegii care, prin înfățișarea lor lamentabilă, trădau prea fățiș cheful de peste noapte. De emoționat însă, nu ne prea emoționam. Știam că supărarea Moșului e trecătoare și artificială. Cît despre amenințarea cu oprirea excursiilor, ne dam sama ca hotărîrea lui nu era nestrămutată, căci avem aliați naturali și puternici în coana Sofia, în Ficuța, Vica, Fica, Lica și Jean !

Și buna dispoziție revenea pe deplin cînd, după ce căravana se puna pe picioare, vedeam, sosind în fuga mare, pe moș Sofronie, ca totdeauna cel din urmă, gata să încaseze pe seama lui singur, indoitul porției de ocări pe care o încasam noi ceilalți, toți la un loc.

Făceam chef pe înfundate, cînd auzeam justificările pe care le dădea cu dîrzenie moș Sofronie. Ba era calul care-și pierduse

ieri o potcoavă pe afurisitele de stînci, ba era „materialul“ care pi-case pe drum prin desaga pe care o roseseră șoarecii peste noapte — și trebuise să se'ntoarcă pe drum să-l adune... Și cîte și mai cîte inventa Sofronie, strigîndu-le în gura mare, pe cînd moșul îl ocăra, căutînd fiecare să acopere vocea celuiialt, în cel mai violent duet cacofonic.

Cînd Moșu, obosit, rupea discuția, chemam la noi pe Sofronie și, în chip tainic, îl întrebam de pricina adevărată. Bătrînul ne repeta pentru a nu știu cîtea oară—cu mici variante—o tarasconadă amoroasă, cu proporții iperbolice, care l-ar fi reținut până'n faptul zilei, într'un alcov rustic din sat. Noi cădeam în admirație față de afită finerească vigoare, iar Sofronie ne dădea, cu tonul celui mai adînc adevăr și însoțindu-și demonstrația de cruci și de jurăminte, aplicația acestei nebănuite virtuți herculeene :

— Aerul de munte, domnule!—Ce stai dumneta de gîndești?
E aer tare !

* * *

Vechea colaborare a lui Moș Mitruț cu moș Sofronie a trebuit sa ia sfîrșit într'o seară tragică, odată cu spulberarea unei iluzii în care trăise bătrînul profesor o viață întregă. A fost catastrofa care a pecetluit amurgul carierei lui Moș Mitruț cu cea mai crudă decepție a vieții lui.

De patruzeci de ani, cei doi bătrîni trăiau unul lîngă altul printre colecțiile înbîcsite de praf ale vechiului laborator. Nu era zi în care șeful să nu-și certe servitorul. Dar erau certuri de menaj, ca în familiile cele mai unite. Și nimeni nu și-ar fi putut închipui pe Mitruț fără Moș Sofronie.

Bătrînul servitor se adaptase așa de mult cu lucrurile printre care trăia, încît părea desprins din dulapurile cu fosile ale lui Moș Mitruț. Un fel de *homo primigenius*, fosilă însuflețită, gîrbov, cu părul cărunț, veșnic neșesălat, cu ochii spălăciți și privirea șășie, cu nasul roșu, brăzdat de o cicatrice adîncă tocmai pe vîrf, cu mustățile pleoștite, pe care le netezea mereu pe dedesupt cu dosul palmei, parc'ar fi vrut să șteargă de pe firele lor groase urmele trădătoare ale păhărelului de țuică în care și le înmuia, nu afit de des cît îl învinuia moș Mitruț, dar nici afit de rar, cît jura el.

Cît despre folosul slujbei pe care o îndeplinea moș Sofronie, cei doi bătrîni rosteau păreri diametral opuse :

Părerea cea bună era, negreșit cea pe care o spunea Sofronie, și întreat și neîntreat :

— Eu duc laboratorul. O să vadă conu Mitruț cînd oi pleca eu. Multe zile nu mai am. Cîte mi-or mai lăsa Dumnezeu, vreau să mă odihnesc și eu, Să mă poleiască cu aur, să mă roage în genunchi, nu mai stau.

Iar moș Mitruț de partea lui se fînguia :

— Un nemernic și un bețiv. S'a stricat de tot Nu mai faci nici o treabă cu el. Trebuie să-mi caut alt om.

Și totuș, nici unul nu se ținea de cuvînt. Nici profesorul nu-și dădea sluga afară, nici acesta nu-și lăsa stăpînul. În ciuda amenințărilor, cei doi bătrîni rămîneau unul lîngă altul, așa cum se obișnuiseră de aproape o jumătate de veac. Parc'ar fi simțit că-i leagă un fel de solidaritate, a celor rămași din alte vremuri în mijlocul unei lumi nouă, dușmănoasă celor bătrîni.

În viața noastră de studenți era un moment cînd moș Sofronie intra în scenă cu un rol foarte important. Era în timpul examenului de licență, cu care ne încheiam anii de universitate. Sofronie devenea aliatul nostru, împotriva lui moș Mitruț. Aliat mercenar, cumpărat cu bani ca să-și înșele stăpînul, și să ne ajute să ocolim rigorile regulamentului. Dar asta n'avea însemnătate : dădeam examen de geologie, nu de morală !

De cîți ani dura complicitatea lui Sofronie cu studenții, candidați la licență, ca să înșele pe Moș Mitruț ?

Nimeni n'ar fi putut-o spune precis. Toate seriile de studenți care se perindaseră în Facultatea de științi, făcuseră la fel. Obiceiul se moștenea de la premergători și se transmitea, ca sacru și secret depozit, urmașilor.

Înșelătoria se punea la cale foarte simplu și după un program ce nu se schimba de loc, de la an la an. Candidatul la licență trebuia, între alte *probe practice*, să *determine*, adică să le spună pe nume, la zece roce și zece fosile, dintre cele, chipurile, învățate în cursul studenției, la lucrările practice din laborator și în excursii. În ajunul zilei de examen, seara, Moș Mitruț venea la laborator ca să-și „pregătească materialul” pentru a doua zi.

Alegea bucățile, scofîndu-le din dulapurile cu colecții, le acoperea etichetele cu benzi de hîrtie lipită cu gumă arabică și le așeza în serii de cîte douăzeci pe niște tablale mari de lemn, ațîtea la număr, cîți candidați erau anunțați la examenul de a doua zi. Odată operația făcută, tablalele erau încuiate în biroul profesorului și cheia dată în păstrarea lui Sofronie.

Actul al doilea era cel mai interesant. El se juca pe două scene deosebite.

Moș Mitruț eșia din palatul Universității cu inima ușoară și cu zîmbetul pe buze. Căci bătrînul avea inima tînără. Ori de cîte ori, treburile lui științifice ori profesionale adevărate ori plăsmuite — îl chemau seara în oraș : ședință de comitet, adunări de societăți, pregătiri pentru examenele de a doua zi, Moș Mitruț se folosea de prilej ea, la înapoiere, să facă și o mică escapadă de dragoste. Adeseaori, noi studenții, îl pîndeam și-l urmărim dela distanță, interesați și amuzați de manevrele strategice prudente pe care le desfășura bătrînul, ca să-și găsească o tovarășă efemeră de petrecere, dar să nu fie observat de lume.

Și era foarte puțin pretențios bietul Moșu în alegerea tovarășii : Cu generositatea noastră tînerească, îl înțelegeam și-l iertam. Singurul lucru cu care nu ne prea împăcam, erau gusturile lui, din cale afară de democratice. Il vedeam oprindu-se prin aleele

mai ferite ale Cișmigiului, ori ale grădinei Icoanei, sau chiar dinaintea vitrinei luminate a vre-unei prăvălii, unde se prefăcea că privește cu luare aminte, pecînd, în realitate, făcea vecinei întîmplătoare, pe șoptite, comunicări și propuneri, care, de sigur n'aveau nimic de-a face cu paleontologia. De bună seamă, mai degrabă cu fiziologia...

În serile din ajunul probei de licență, observatorii ce spionau din preajma statuei lui Lazăr plecarea lui Moș Mitruț, n'aveau nici un interes să urmărească evoluțiile profesorului prin aleele Cișmigiului. Un interes mult mai mare îi țintuia de Universitate.

Și abia plecat bătrînul, Sofronie se iveau în ușă și făcea semn că totul e în regulă. Candidații la examenul de a doua zi erau vîrși tîpiti în laborator, unde se apucau „să prepare” examenul. Sofronie rupea benzile de hîrtie, lipite cu cîteva minute mai înainte de-asupra etichetelor și aducea condicile cu inventarele colecțiilor, care le dădea cheia descifrării numerelor. Băeții se apucau să „studieze” pe brînci, însemnându-și numerele pieselor din tablale și numele corespunzătoare din condică. Inimi generoase, gîndurile lor se abăteau din cînd în cînd spre profesor, care-și urmărirea escapa lui nocturnă, și-i urau cu sinceritate să-i meargă „afacerea” tot așa de neted, ca și lor înși-le.

A doua zi, treaba mergea strună. Intunecat și solemn, Moș Mitruț ne introducea în sala de examen. Pe o masă lungă, stăteau rînduite tablalele, cu tualeta refăcută. Noi ne prefăceam emoționați și le aruncam priviri speriate. Moșu ne făcea distracții. Apoi, ne așezam pe scaune, fiecare în fața lotului ce-i căzuse. Incruntați, ne puneam pe lucru. Și, după un ceas de prefăcută încordare, așterneam pe hîrtie rezultatul pregătit de cu seară. Aveam grija să strecurăm și cite una ori două greșeli, așa ca să nu părem suspecți de atîta știință. Să-l fi văzut pe Moș Mitruț scandal ne făcea pentru aceste biete greșeli intenționate.

Se întîmpla uneori să fim și noi indignați... Nu însă pe profesorul, pe care savantlicul de contrabandă al elevilor săi îl făcea din ce în ce mai pretențios, ci pe cîte unul dintre colegi, care, din lăcomie și imprudență, ca să primească un brava, ori o mențiune superioară, ne păcălea, mizerabilul, nefăcînd nici o greșală, riscînd să trezească bănuelile profesorului, ori să-i mărească exigențele față de noi, ceștialaltî, cei —ca să zic așa—cinstiți...

Altminteri, nici n'ar mai fi fost cu puțință să dăm înapoi. Moș Mitruț era sincer convins că studenții sînt foarte tari la materia lui. Era titlul lui de mîndrie, cu care se împăuna față de răutăcioșii lui colegi din Facultate, și cu care le da replică la împunsăturile lor. Un rezultat modest și cinstit, obținut de vre-un candidat cu propriile lui mijloace, ar fi decepționat și înfuriat pe profesor. Candidatul ar fi fost, cu siguranță trîntit. De voe, de nevoe, fraudă devenise metoda normală. Nici nu mai putea fi vorba ca cineva să se încumete să dea examenul de geologie, fără să treacă pe la moș Sofronie.

Și a trebuit ca, într'o seară, să se întîmple catastrofa. Blestemată seară, în care, după ce-și așezase conștiincios materialul pentru a doua zi, Moș Mitruț, cu inima sburdînd de tinerești a-vînturi, a plecat, ca de obicei, în căutarea aventurii nocturne! Blestemați ochii perveși ai fluturului de noapte, care au pironit pe loc pe bătrîn și l-au întors, în doi, pe același drum pe care plecase, singur, cu un sferț de ceas mai înainte! Și nu e greu de înțeles turburarea bătrînului cînd, trecînd pe lîngă Universitate a zărit luminate ferestrele camerei, unde stinsese el însuși lumina, cu mîna lui.

Cuprins de bănueli sinistre, Moș Mitruț își părăsi tovarășa în stradă și urcă, sărînd cîte două trepte, deodată, vechile scări de lemn ale Universității. Intr'un minut e sus și dă buzna 'n odăe!
Ce grozăvie!

Bătrînul crede că halucinează și-și trece mîna pe la ochi. Dacă ar fi văzut cum din cadrurile prinse'n păreți, ori din vitrinele de sticlă a muzeului, s'ar fi desprins craniile hidoase, ver-tebrele înegrite, femurile gigantice, ale Brontozaurilor, ceratosaurilor și Dinoteriilor, dacă în jurul lor ar fi luat corp uriașii timpurilor dispărute, și dacă armata de monștri ar fi pornit amenințătoare asupra profesorului, căscînd gurile lor cît niște abisuri și plesnînd din cozile lor naprasnic, tot nu i s'ar fi tăiat răsufllarea și nu i s'ar fi înmuat genunchii, ca în fața spectacolului pe care-l avea acum în fața ochilor.

Moș Mitruț privește băeții așezați comod dinaintea materialului aranjat de el cu atîta discreție, pentru ziua de mîne. Benzile de hîrtie, ticluite de el cu grijă, rupte și asvîrlite pe jos. Pe masă, stau deschise condițiile lui, în care candidații răsfoesc cu mîni impii și zorite. Pe lîngă ei, se învîrtește Sofronie, ajutîndu-și clienții la săvîrșirea sacrilegiului.

Profitînd de zăpăceala și înmărmurirea bătrînului, studenții s'au strecurat, unul cîte unul, pe ușa rămasă deschisă. A rămas numai Sofronie, care căuta, zădarnic, pe lîngă el, o prăpastie, care să-l înghită de viu.

Moș Mitruț și-a venit în fire, în sfîrșit. Ochii lui aruncă fulgere. Glasul lui izbucnește răgușit și sugrumat:

— Slugă trădătoare și ticăloasă!

Iar brațul se ridică, cu pumnul strîns, ca o sabie de arhanghel, care pedepsește.

Candidații ghinioniști au fost respinși la examenul de licență. Pentru întăia oară, cădeau candidați din cauza geologiei.

Sofronie a fost dat afară din serviciu. A plîns la ușa stăpînului înșelat, s'au rugat pentru el toți membrii și toate membrele familiei, și a fost reprimat.

Dar rana se săpase adînc în sufletul moșneagului și nu se mai putea vindeca. Iluzia din care trăise o viață de om se risipise. Toată mindria lui de la examene, superioritatea cu care se înfățișau studenții la materia lui față de a celorlalți, titlul lui de fală pe care-l invoca mereu față de invidioșii lui colegi, toate aceste

fuseseră o minciună ! Toată viața fusere victima unei farse ! jucat pe degete de toate generațiile de studenți cari-i trecuse subț mână, cu complicitatea unei slugi viclene, pe care o tratase totdeauna ca pe un vechiu și credincios tovarăș !

Cele două-trei serii de candidați, care s'au mai prezentat la examene, după această întâmplare, au făcut proba definitivă a minciunii în care trăise. Nu știința lui, ci ticăloșia lui moș Sofronie, dăduse elevilor lui lustrul înșelător al unei pregătiri serioase.

Umilit în suflet, bătrînul suferea mai cu seamă cînd vedea sporind ironia în privirile și vorbele colegilor de profesorat. Se făcuse morocănos, mai supărăcios decît înainte, certăreț și bănuitor pentru orice lucru. Nimeni nu-i mai intra în voce.

Curînd, legea neîndurătoare și graba celor doritori să-i moștenească locul, l-au împins în lumea celor inutili. A fost scos la pensie, pentru limita de vîrstă. S'a stins și cu trupul, după scurtă vreme.

* * *

Bietul Moș Mitruț ! De cîte ori trec pe strada Albă, unde-și avea casa bătrînească și scundă ca și el, ascunsă după tufe de liliac, în fundul unei curți mari și verzi, ca pajștea unei livezi de munte, mă cuprînde o adîncă melancolie.

Ce trecătoare sînt lucrurile pe pămînt !

Omul de știință supraviețuiește și de dincolo de viața pămîntească prin capitalul științific pe care l-a putut dura, ori prin dîra pe care a însemnat-o în cale, ori prin elevii și continuatorii lui.

Pușin a rămas pe urma lui Moș Mitruț din toate acestea.

Opera lui științifică n'a rezistat la încercarea timpului. Înfi-ripată în vremurile eroice ale începuturilor de cultură romînească, fără temelii trainice, știința lui nu isbutise să se impună serios, nici pe cînd trăia el. Cînd omul s'a stins, s'a topit și ea cu totul. De ucenici, continuatori ai școlii lui, care să îngrijească cu pietate memoria profesorului lor, n'a avut parte. Unii credeau că, din egoism, nu-și lipește pe nimeni de el. Poate că nu-i plăcea să-și crească însuși pe viitorul poftitor la catedra lui. Alții poate cu mai multă dreptate, își dau cu socoteala că bătrînul era sgîrcit cu micul lui avut științific și-și dădea sama ce greu i-ar fi să-l mai împartă și cu alții...

Fapt este că lucrările lui nu mai sînt luate în samă de specialiști. Icoana lui, n'a găsit nimeni cu cale s'o veșnicească în Panteonul firav al gloriilor științei romînești. Iar la mormîntul lui uitat, nu vin discipoli să presare flori...

Numai une-ori, vre-un rătăcitor curios și răbdător iscodește într'o vitrină dosnică a Muzăului național de Geologie și Paleontologie, o cutioară umplută cu cioburi de scoici, peste care și-ar trece privirea cu indiferență, ca peste multe altele, dacă luarea a-minte nu i-ar fi isbită de numele scris pe etichetă : *Ostrea Joan-*

nescu, omagiu adus, pe timpuri, bătrînului geolog, de un con-frate îndatoritor.

Iar într'o încăpere mai mare a aceluiași muzău, la picioarele unui schelet uriaș, care se îmbină din frintura de oase pietrificate, rostuite meșteșugit cu bucăți de ipsos, privitorul cetește, dedesubtul numelui, scris cu litere mari, al mătăhalei antideluviene: *Ursus spelaeus dacicus*, numele scris în litere mai mici, al lui Demetriu Joannescu, cel căruia i-a fost hărăzit de soartă norocul să-l gă-sească și să-l desgroape din văgăunile peșterii Carpaților. Cei doi dispăruți, monstrul și învățatul, s'au găsit, la depărtare de o veșnicie și și-au legat numele unul de altul, pentru o altă veșnicie.

Rînd pe rînd, grupuri de copii de școală, soldați în permisie, lucrători în haine de Duminică, provinciali neîndemenateci în miș-cări, trec prin fața senzațională „piese” și, dau glas gîndului lor de admirație pentru uriaș și pentru uitatul savant. :

— Tii domnule, ia te uită-mi-te cîta scroafa!

— Tacî bre, că-i alifant.

— Să fie schilete—adevărat ?

Un elev de școală se amesteca binevoitor, cu un aer de superioritate.

— E ursul cavelnelor, care a trăit la începutul erei cvaternare. Astă-zi nu mai trăește, s'a stins.

— Că asta o știm și noi, că doar îi vedem ciolanele 'nșirate. Da nu prea aduc a urs...

— Ba uite, ici jos, îi scrie și numele: *Ursul spelaeus*...

— Asta-i bună! Da' cine l-a mai și botezat?

— Nu vezi? Scrie. Tot aici... Demetriu Joannescu.

— Bag seama, asta-i stăpîn'su?... Ursaru...

Elevul e scandalizat :

— Cum să poate să vorbești astfel de nerozii? Domnu Joannescu a fost cel care l-a descoperit, geologu, paleontologu...

Cetățeanul se scarpină după ureche, nedumerit și rușinat.

— Ologu... Ologu... bine, înțeleg eu. Dar vorba e, cum de răzbea gogeamete namila, dacă era și beteag...?

Atîta a rămas, ca urme materiale, din ce a fost profesorul Demetriu Joannescu.

Unul după altul, au tot trecut anii. Și precum din însăși în-vățătura lui, am deprins fapta picăturii care se prelinge, neabăgată de samă, până ce brăzdează și fărîmițește stîncă cea tare, tot astfel, anii care s'au scurs au tot ros relieful icoanei profesorului, săpat în memoria școlărilor lui, și l-au șters cu totul. Trebuie o sfortare încordată, pentru ca, pe ecranul neguros al trecutului, să se poată desluși imagina luminoasă a omulețului cu barba sură, cu ochelarii ridicați peste frunte, îmbrăcat într'o redingotă demo-dată, încheiată în nasturi până subt guler, stînd în picioare în fața lungii catedre din sala de curs, cu un vraf de foi dinainte, îngălbenite de vreme și slinoase de frecarea semi-seculară a de-getelor.

Și atunci, ceasurile lui de lecții, revin și ele în minte. Ceasuri plictisitoare, în care urechea înregistrează, fără să transmită creerului, înșirări de straturi ce se suprapun în etaje peste etaje, asize peste asize, nivele peste nivele, toate înțesate ochiu de o puzderie de fosile, melcișori modești și scoiculețe nevinovate, pe care imaginația savanților le-a dăruit cu numele latinești cele mai populare și mai bizare. Ceasuri în care maxilarele se dislocau din pricina căscăturilor înțețite, iar pleoapele cădeau grele peste ochii, ce se chinuiau să rămână deschiși...

Dar când întorsătura caprișoasă a unei convorbiri între colegi, evocă pe Moș Mitruț al excursiilor, în sufletele noastre se revarsă deodată o undă caldă de duioșie.

Memoria oamenilor nu e încăpătoare pentru tot ce au văzut ochii, pentru tot ce a auzit urechile și au simțit sufletele. Ea nu poate să înregistreze pe cei cu care am viețuit laolaltă în succesiunea întreagă și neîntreruptă a aspectelor cu care ni s'au înfățișat, ci numai cu cele ce ne-au impresionat în deosebi. Și Moș Mitruț s'a încrustat definitiv în sufletele noastre, nu cu făptura ceremonioasă și banală a profesorului de la catedră, ci cu cea familiară din excursii: îmbrăcat în hainele de dril alb, cu șapca 'n cap, trecînd în revistă, ca un general, tinereasca trupă, certîndu-ne fără se ne supere, proiectîndu-și caricaturala statuie ecvestră pe decorul verde al unui peisaj de munte.

Și nu e dascăl de științe naturale, din cei cu părul încărunțit la temple, sau rărit la creștet — semne trădătoare ale vechimei *clasei* — adus prin vre-unul din colturile pitorești ale țării de dragostea naturii, ori de cerințele meseriei, căruia să nu-i răsară, din penumbra peșterii Dimbovicioarii din sălbatecele chei ale Bistriței, din planurile fermecătoare ale Buzăului, ori din destșurile plaurului Deltei, icoana, radioasă de vioiciune și de simpatie, a bătrînului profesor.

Constantin Kirîțescu

Cîteva note despre Propertius și Eminescu

Se știe că marele nostru poet a cunoscut și a iubit pe clasicii greci și latini; ba, mai mult, atunci cînd liberalismul demagogic amenința, printr'o lege a învățămîntului, palida cultură clasică din liceele noastre, Eminescu a apărut în scris această cultură cu argumente, care, și astăzi, își păstrează vigoarea și ar fi de folos pentru actualii reformatori.

Dacă Eminescu, întocmai ca și Goethe, a fost un admirator al clasicilor, atunci, desigur că și în opera lui poetică trebuie să fi rămas oarecare urme.

Cercetări sistematice s'au făcut în această privință asupra lui Goethe¹: s'a arătat în special influența elegiilor lui Propertius asupra lui. De altfel, Goethe singur mărturisea² că acele elegii i-au produs o zguduire în ființa sa morală (Sie haben eine Erschütterung in meiner Natur hervorgebrecht...).

Situații întregi le vedem repetate la Goethe și dezvoltate mai departe, observă un filolog poet, *Paul Mahn*,³ care, traducîndu-l în versuri s'a apropiat mai mult decît oricine de geniul elegiacului roman.

Și, Paul Mahn amintește poezia lui Goethe, der Besuch.

Dar, înainte de a arăta *situația* din această poezie germană, să ne oprim o clipă la elegia lui Propertius, care a sugerat lui Goethe poezia mai sus amintită.

1 cf. *H. I. Heller*, Die antiken Quellen von Goethes Dichtungen [Fleckeis. Jahrbücher 88 (1863) p. 300 și 92 (1865) p. 397].

F. Bronner, Goethes römische Elegien und ihre Quellen [Fleckeis. Jahrbücher 148 (1893) p. 38 etc.].

2 cf. *Riemer*, Mitteilungen über Goethe 2 (Berlin 1841) p. 646.

3 cf. *Die Gedichte des Propertius*, (Deutsche Nachdichtung). Einleitung pg. 10, Berlin ed. IV 1921.

E vorba de elegia a treia din cartea I-a, ¹ una din cele mai strălucite creații din toată literatura poetică latină.

Poetul se întoarce noaptea târziu de tot dela o petrecere și-și găsește iubita adormită, cu capul răzimat în mînile-i obosite :

Cynthia non certis nixa caput manibus,

întinsă în patul ei, întocmai cum, în vremuri legendare, frumoasa Ariadna adormise pe stîncă pustie, unde a fost părăsită de Theseus; se apropie încet de patul iubitei vrînd să o sărute, dar, se oprește, nevoind să-i tulbure somnul dulce (mollem quietem).

Totuși o privește într'una și, cînd îi pune pe cap o cunună de flori, cînd îi strînge părul despletit (lapsos capillos) și-i umple mînile de fructe, care însă se rostogolesc în sîn, până ce, în sfîrșit, luna cu razele ei domoale pătrunzînd prin fereastra opusă, o trezește ² :

Donec diversas praecurrens luna fenestras,
Luna moraturis sedula luminibus,
Compositos levibus radiis patefecit ocellos.

Să trecem acum la poezia Der Besuch, a lui Goethe ³ : și aici poetul își găsește iubita adormită, însă cu lucrul în mînă... (era doar o veritabilă germană!), și aici poetul se apropie de iubită, fără s'o trezească și o admiră cum dormia liniștită.

Descrierea iubitei adormite e mult mai dezvoltată decît la Propertius și cuprinde detalii de un evocator realism :

Deine holden Augen sind geschlossen,
Die mich offen schon allein bezaubern;
Es bewegen deine süßen Lippen
Weder sich zur Rede noch zum Kusse;
Aufgelöst sind diese Zauberbande
Deiner Arme, die mich sonst umschlingen,
Und die Hand, die reizende Gefährtin
Süsser Schmeicheleien, unbeweglich.

.....

La urmă, poetul îi pune pe mescioară două portocale și doi trandafiri și se strecoară încet afară; iubita deschide ochii și privește uimită la darurile aduse, căci știa că încuiase ușa înainte de a adormi.

1 *Sextii Propertii elegiarum libri IV* ed. Carolus Hosius, Lps. Teubn. 1922.

2 Desigur, în descrierea din I₃, Propertius a fost influențat de vreo pictură sau sculptură care reprezenta pe *Ariadna adormită*.

Admirabila copie din muzeul Vaticanului, *Arianna adormentata dopo l'abandonno di Teseo*, ne întărește și mai mult această convingere. De altfel, acesta nu-i singurul exemplu: despre influența operelor de artă plastică asupra descrierilor din Propertius s'ar putea scrie o carte întreagă.

3 cf. *Goethe's sämtliche Werke*, vol. II ed. Cotta, 1840 p. 80.

Tabloul evocat de Propertius în elegia citată precum și detaliile realiste ale descrierii iubitei adormite din poezia lui Goethe au fost, fără îndoială, prezente în sufletul lui Eminescu, atunci cînd, la începutul lui „Călin“, zugrăvindu-ne cum „după pinza de patanjen, doarme fata de'mpărat“, a întrecut toți pictorii din lume.

Descrierea aceasta a lui Eminescu întrece pe aceea a lui Goethe, prin marea ei putere de evocare ca și prin atmosfera ei de fierbinte senzualitate și e mai apropiată de tabloul din Propertius. Acesta, pentru a arăta cît mai plastic cum dormia iubita sa, o aseamănă în trei succesive comparații cu Ariadna, cu Andromeda și cu o bacantă căzută de oboseala jocului, toate, teme plastice cunoscute de contemporanii¹ poetului.

Dar, în zugrăvirea iubitei adormite, Propertius nu s'a mulțumit numai cu acele trei comparații, ci ni-a dat și două elemente pe care nu le regăsim decît la Eminescu: la Propertius iubita dormia cu *părul despletit*, după cum se poate vedea din versul următor:

Et modo gaudebam lapsos formare capillos,

și, tot astfel și la Eminescu:

Resfiratul păr de aur peste perini se 'mprăștie.

Apoi, cel mai poetic detaliu, *luna* (care la Goethe lipsește), apare la Propertius și la Eminescu aproape cu aceleași atribute:

Donec diversas praecurrens luna fenestras
Luna moraturis sedula luminibus...

Ci prin flori întreșute printre grații *luna moale,*
Sfiicioasă și smerită...

Mai aflăm însă la Eminescu și alte *ecouri* din elegiile pasionatului Propertius: poetul nostru, după moarte, *nu vrea sicriu bogat, făclie și flamuri, ci un simplu pat* din ramuri tinere; și, *nimeni în urmă să nu-i plîngă la creștet*, doar *teiul sfînt să-și scuture creanga* deasupra mormîntului său (cf. Mai am un singur dor) întocmai ca și poetul latin (cf. Il 13, 17 și urm.):

Quandocumque igitur nostros mors claudet ocellos
Accipe, quae serves funeris acta mei:
Nec mea tunc longa spatietur imagine pompa,
Nec tuba sit fati vana querela mei,
Nec mihi tunc fulcro sternatur lectus eburno,

Deinde, ubi suppositus cinerem me fecerit ardor,
Accipiat manes parvula testa meos,
Et sit in exiguo laurus super addita busto,
Quae tegat extincti funeris umbra locum.

¹ Cit de popularizate erau subiectele mitologice în plastica helenistico-romană și cît interes nutriau pentru ele Romanii sec. I înainte și după Hriștos, se poate convinge oricine cercetează picturile murale din Pompei.

(Și cînd moartea închide-va-mi ochii, ascultă ce 'nmormîntare să-mi faci : nu vreau ca'n urma mea să fie-atunci purtate'n lung cortegiu măștile străbunilor, ci nici trîmbița să nu-mi sune'n van a jale, și nici să mi se-aștearn'un pat de fildeș...

Apoi, cînd focul de pe rug mă va fi făcut cenușă, o biată urnă simplă primească manii mei, iar pe mormînt să am sădit un laur, care să m'acopere cu umbra lui...).

Să nu trecem cu vederea că în această poezie funerară, la amîndoi poeții găsim aceleași dorințe negative : „nec“... „nec“... „nu voiu“... „și nimeni“... o probă mai mult că în „*Mai am un singur dor*“ se aud ecouri din jalnicele fîngiri ale elegiacului roman.

O altă *reminiscență propertiană* la Eminescu, întîlnim în *Venere și Madonă*, în care poezie, oricine știe că e următoarea idee fundamentală : poetul „pierdut în noaptea unei vieți de poezie“ a văzut în iubita lui o femeie ideală și a cîntat-o ca pe-o sfință, ca pe-un înger, dar, în cele din urmă, deschide el ochii și vede că s'a înșelat amar, că iubita lui era o bacantă !

La Propertius, în elegia de despărțire (III 24), aflăm același motiv : poetul după multe suferințe își dă, în sfîrșit, seama că toate calitățile pe care le văzuse și le cîntase ca fiind întrupate în iubita sa, nu erau decît opera închipuirii sale, că se 'nșelase până atunci amar...

„*Venere și Madonă*“ e prea cunoscută și deaceia nu voi cita decît din elegia de „despărțire“ a lui Propertius :

Falsa est ista tuae, mulier, fiducia formae
 Olim oculis nimum facta superba meis.
 Noster amor tales tribuit tibi, Cynthia, laudes :
 Versibus insignem te pudet esse meis.
 Mixtam te varia laudavi saepe figura,
 Ut, quod non esses, esse putaret amor ;
 Et color est totiens roseo collatus Eoo,
 Cum tibi quaesitus candor in ore foret...

[Falșă ți-e încrederea în frumusețea ta, femeie, pe care numai marea-mi admirație te-a făcut mîndră.

Iubirea mea te-a încărcat, o, Cynthia, cu-așa laude și mi-i rușine-acum că te-am făcut celebră prin versurile mele. Te-am lăudat de-atîtea ori fără să meriți, încît iubirea m'a făcut să cred ceiace nu ești :

(La Eminescu : Și-am zvîrlit asupra-ți, crudo, vîlul alb de poezie
 Și paloarei tale raza inocenței eu i-am dat...)

Și ți-am asemuit de-atîtea ori culoarea feții cu rozul aurorii, în timp ce fața-ți era sulimenită.

(La Eminescu : Din demon făcui o sfință, dintr'un chiot simfonie
 Din ochirile-ți murdare ochiu-aurorii matinal)

Și, în alt loc, dacă, după poetul nostru, amorului:

„mii de lacrimi nu-i ajung
„și tot mai multe cere“,

și la Propertius, zeul Amor nu disprețuia lacrimile :

Non nihil asperis gaudet Amor lacrimis.

(I 12, 16)

Iar în clipele de indignare și revoltă și unul și altul aruncau iubitei același cuvînt de asprime : *crudelis, crudo !.*

Acestea-s cele mai puternice ecouri properțiene pe care le-am putut deosebi în poeziile marelui nostru liric. Reminiscențele din elegiile lui Propertius, în câteva din versurile lui Eminescu, nu sînt decît un fericit adaos la cele ce știam noi despre vasta și cuprinzătoarea lui cultură.

Const. I. Balmuș

O zi de adevăr

Stătea în fața mea și, gesticulînd cu vioiciune, zicea:
—Dumneata crezi, de pildă, că raporturile noastre sociale au la bază o psihologie normală și o moralitate sănătoasă. Dar asta-i o absurditate! E o prostie îngrozitoare! Scuză-mă că ți-o spun. N'am să mai viu cu aforismul banal, că limba ne-a fost dată pentru a ne ascunde gîndurile. Am să spun mai mult: limba ne-a dezbinat cu desăvîrșire. Cît timp n'a existat cuvîntul, cît timp între oameni nu existau raporturi verbale, omul era la înălțimea chemării lui morale. Pe atunci omul era perfect de sănătos sufletește, raporturile cu lumea le avea normale, și în strigăte spontane și nearticulate își exprima, cu adîncă sinceritate, tristețea, groaza, veselia... Cît de frumos, cît de mare era pe atunci omul!

Dar au trecut mii de ani, zeci de mii, sute. Și omul a început să degenereze. A început să decadă moralicește și psihicește. A fost atins de boala vorbirii,—acest biciu pentru tot ce e lumină, acest grozav și dezolant factor al vieții civilizate!

Parcă azi nu sîntem noi toți niște oameni bolnavi? Parcă nu cultivăm într'una dezbinarea personalității, simțind într'un fel, și vorbind altfel? Evident, în noi circulă neîntrerupt două curențe: unul pentru noi, altul pentru cei din jurul nostru... Unul poartă în el adevărata esență a vieții noastre psihice, altul apare ca o alterare, o falsificare, adesea ca o înfățișare inversă a celui dintăiu. Și

toate astea nu numai azi, nu mâine, ci luni de zile, ani, toată viața! Iar odată cu această grozavă dezbinare, împreună cu această boală îngrozitoare, se dezvoltă și civilizația. Și toate enigmaticele naturii, toate tainele existenței, — toate himerele filosofice au răsărit din acest izvor infectat: dacă n'ar exista vorbirea, n'ar exista împărțirea lumii în psihică și fizică, n'ar exista acel dualism dintre subiectul și obiectul cunoștinții, de care zădarnic se sforțează să scape filosofii!

Sînt aici ironiciile dumitale zîmbete, colega, — urmă Boris Cuzmici, după o scurtă întrerupere, — dar pe mine toate astea nu mă incomodează. După mine, de pildă, maimuțele, apărînd împreună cu noi din aceeași tulpină, și arătîndu-se astfel ca frați cu noi, s'au dovedit mai fericite decît noi, ele ne pot disprețui cu drept cuvînt, pentru toate acele născociri prostești și complicații ale vieții, care în toatălitatea lor poartă numele de civilizație. Și-ți mărturisesc, cu sinceritate, că am pentru maimuțe un respect adînc, pentru că n'au învățat să vorbească. Un adînc respect!

Aici nu mă mai stăpînii.

— Iartă-mă, scumpul meu, zic, dar asta nu mai e just. Tot ce e măreț, demn de respect, ce merită o pioasă admirare, — toate astea dumneata le consideri inferioare unei vegetări de maimuțe! Ți-închipui că ai dreptate, susținînd că limba ne duce la minciună, și nu la aflarea adevărului? Și afară de asta, parcă nu limba e cea care apropie pe reprezentanții fiecărui popor, face din ei frați? O, cît te înșeli, crezînd că limba introduce dezbinare în viața noastră, că alterează psihicul, face din noi niște oameni falși, minciunoși! O!

Boris Cuzmici zîmbi îngăduitor, se gîndi puțin și exclamă deodată:

O idee! O admirabilă idee! Vrei să-ți dovedesc teza mea prin fapte? Vrei?

Clătina din cap cu zîmbetul unei păreri de rău.

— Ești un fantezist, mormăii, — un original!

Dar Boris Cuzmici mă luă de nasture și, apropiindu-se și mai mult, zise:

— Mîine e anul nou. Să plecăm amîndoi în vizite pela cunoștințele noastre. Și dumneata să-mi dai cuvînt

că toată ziua de mine vei vorbi numai ceiace vei gândi, pe scurt—vei vorbi numai adevărul. Vrei?

— Eu n'am... nimic... Dar eu întotdeauna... Eu întotdeauna vorbesc adevărul, scumpul meu!

— Minți, minți, dragă!—zimbă Boris Cuzmici,— doar noi, slavă Domnului, nu sîntem copii. Așa dar, consimți?

— Hm. Ciudat om!—căutai eu să zîmbesc, uitîndu-mă spre ușă.—E ceva, știi, foarte original. Numai că...

Prietinul nu mă lăsă să sfîrșesc. Mă copleși cu tot felul de argumente, citații, texte, cită autorități, dovezi științifice. Dar reuși să mă convingă definitiv numai cînd îmi făgădui mai întăiu că și el va vorbi toată ziua numai adevărul, al doilea că va edita în anul ăsta două volume din admirabilele mele poezii simboliste, pe cont propriu. Acest argument avu asupra mea un efect, nu știu de ce, foarte favorabil, de aceia mă hotărîi.

A doua zi Boris Cuzmici se înfățișă la mine la ora douăsprezece. Il așteptam după învoială încă dela unsprezece și jumătate și eram cam necăjit

— Ce, m'ai înjurat zdravăn?—mă întrebă voios, ajutîndu-mi să îmbrac blana.

— În deajuns, zic.—E doar o porcărie să promiți și să nu vii la timp. Cu siguranță te-am făcut de vre-o zece ori dobitoc și măgar. Nu-mi aduc aminte exact.

— Las că nu-i nimic. Dar la cine mergem întăiu?

— La Scvortovi.

Eșirăm pe trotuar și făcurăm semn birjarului celui mai apropiat.

— Cuconășule, dați o copeică pentru o zi de sărbătoare,—se auzi dintr'o parte o voce plîngătoare de țigancă.

— N'am, n'am nimic,—căutai eu să scap. Boris Cuzmici mă privi cu mirare.

— Cum n'ai nimic?—întrebă nedumerit.—Te-am văzut doar adineoari cum îți umpleai portmoneul cu argint.

Mi-adusei aminte de învoiala noastră, zimbii și dădui țigancii zece copeici. Plecarăm la Scvortovi.

— Cum fosăi!—observai tovarășului de drum după un răstimp de tăcere.

— Mi=i lene să scot batista,—răspunse.

— Și din nas îți atîrnă o picătură,—adăugai,—fi, ce porcărie!

Își deschee paltonul, scoase batista și se șterse. So=sirăm la Scvorțovi.

— Acasă cucoana?—întrebai pe servitoarea care ne deschise ușa.

Fata începu să se agite ca o sfîrlează.

— Pofțiți, pofțiți, cum nu?... Acasă. Pofțiți!

— Ce dezgustător!—observă Boris Cuzmici.— —Și ce te tot lingusești?—întrebă,—crezi că ai să capeți vre=un bacșiș? A?

Fata se înroși și lăsîndu=mă să=mi scot blana singur, dispăru din antreu, iar noi ne îndreptarăm spre salon.

— Bonjour, Sofia Stepanovna,—zisei cătră stăpîna casei, sărutîndu=i mîna.—Să vă fie de bine cu anul nou!

— Mulțumesc. Bon jour, Boris Cuzmici. Luați lo=curi, domnilor.

Ne așezarăm.

— De mult n'ai fost pe la noi, Vasilii Nicolaevici,—observă doamna, adresîndu=mi=se cu un ton prietenos,—ai început să ne uiți.

Deschisei gura îndată, dar aruncînd o privire spre Boris Cuzmici, răspunsei:

— Da, de sigur, am început să vă uit.

Gazda rîse.

— Iaca asta se cheamă pe față,—observă,—dar dumneata, Boris Cuzmici, de ce nu te=arăți de loc?

Boris Cuzmici se uită la mine pe furiș, dacă=l urmăresc, și răspunse:

— D'apoi, să vă spun drept, Sofia Stepanovna, nu=mi place să vă vizitez. Casa și familia dumneavoastră nu=mi plac de loc...

— Ha-ha!—răspunse gazda cu un rîs silit.—Iată un om ciudat. De altfel dumneata de mult treci drept un original... Dar cum e azi timpul, domnilor? Intunecos, mi se pare?

Incepui să rîd fără răutate.

— Parcă prin fereastră, zic, nourii nu se văd? He=he! Ce întrebare idioată?

— Ce e cu dumneata? — se spărie Sofia Stepanovna, — mi se pare că nu ți=e bine?

— Eu? sînt bine de tot. Nu=i așa, Boris Cuzmici?

— O, fiți pe pace, Sofia Stepanovna. El tocmai azi s'a vindecat! Cu totul... N'o luați spre ușă, Sofie Stepanovna: aveți o față așa de speriată... Și o expresie așa de stupidă!...

— De altfel așa o aveți întotdeauna, adăugai eu. — Nu=i așa, Boris Cuzmici?

— Se înțelege că=i așa.

— Domnilor, dumneavoastră sînteți beți! — Mișa, Mișa! — strigă Sofia Stepanovna spre biuroul bărbatului.

— Ha=ha=ha! — rîse cu un ton nevinovat Boris Cuzmici, — ce mai chemi pe măgarul ăsta bătrîn, cum îi zice nevastă=mea? Te poate el ajuta? Nu vezi că=i tremură minile și picioarele de beție? Înțeleg, dacă l=ai chema pe prietînul casei, pe Ivan Petrovici, — îi făcui eu semn din ochi, — altă chestie. E un zdrăhon... În locul dumitale eu așa ași face.

— Obraznicilor! — strigă Sofia Stepanovna, sărînd. — Afară! Mișa!

— Sărutarăm mîna gazdei, cerurăm scuze pentru deranjul adus cu vizita noastră, iar eu adăugai chiar cu un ton galant:

— Vă doresc fericire pentru anul ăsta, Sofia Stepanovna. Mai întăiu de toate dă doamne să=ți moară bărbatul, apoi și mătușa dumitale, Natalia Nicolaevna. Se zice că așteptați dela ea cel puțin cincizeci de mii. Să=ți dea Dumnezeu toate cele bune.

☞ Plecarăm și, după părerea mea, la timp. Fiîndcă Mișa, mi se pare, apucase să îmbrace halatul și eșise în salon, pe cînd coboram noi în stradă.

Dela Scvorțovi plecarăm la Merlușchini. După ce birjarul nostru se apropie de casa acestora, Boris Cuzmici se dădu jos cel dintăiu, lăsîndu=mă să plătesc și de astă dată. Dar mă luai după el și=l apucaî de mîneacă.

— Nu=i frumos, dragă, strigai. — Vrei să scapi de plata unui dvugrivenic? Data trecută aș plătit eu, acum a e rîndul dumitale. Du=te la birjar!

* Monetă de argint, 20=copeici=50 bani (Not. trad.)

Se înroși puțin și plecă să plătească. Îl așteptai în poartă, iar peste trei minute stăteam amîndoi în salonul familiei Merlușchin.

— La mulți ani, Maria Ivanovna!

— Mulțumesc, mulțumesc, domnilor! Luați locuri. Anton Semenîci! — se adresă gazda către domnul care era la ea înainte de venirea noastră, și în care eu recunoscui pe tenorul dela operă, — Anton Semenîci, dați-mi voie să vă recomand...

Ne prezintă, apoi ne așezarăm.

— Pe Anton Semenîci l-ați auzit de sigur la operă? — mă întrebă gazda, — ați fost la «Rusalca» acum trei zile.

— Da. V'am și observat, doamnă. Ba închipuiți-vă, v'am recunoscut de departe, deși pe capul dumneavoastră era aruncată o mulțime de bucle false de tot felul și de cozi... Poftim?

Maria Ivanovna se zăpăci puțin, dar fără să se a-rate, continuă politicoasă:

— Și acolo o partitură o execută Anton Semenîci.

Tenorul își umflă cu mulțumire obrazii, tuși și se ridică puțin din fotoliu.

— E primul sezon, cînd eu cînt aici. — observă tenorul. — Dumneavoastră m'ați auzit probabil adesea?

Începui să-mi aduc aminte.

— Dați-mi voie. Dumneavoastră făceați pe Faust săptămîna trecută.

— Eu, se înțelege. — Poftim?...

— Mi-aduc aminte, Da, da. Dar să vă spun drept, dragă domnule, — ați mugit... Curat ca un morun. Zău, Așa se cîntă Faust? Această partitură are gingășie, muzicalitate, un ton liric. Și dumneata? Dezgustător!

Vasilii Nicolaevici, ce e cu dumneata? — se sperie gazda. — Dumneata cu siguranță n'ai înțeles despre ce e vorba. Anton Semenîci e tenorul care a executat pe Faust. Iar acum trei zile pe prinț. Înțelegi?

— Am înțeles admirabil, — Maria Ivanovna, — mi-aduc aminte pe Anton Semenîci și în «Rusalca». Nu-mi mai bine decît în «Faust». După mine dumnealui ar tre-

bui să părăsească opera și să se ocupe de alt ceva. De pildă, de copiat cu mașina de scris, sau așa ceva, zău.

Tenorul de operă nu se putu stăpîni. Imbujorat, sări din loc, bombăni ceva, își luă ziua bună în fugă dela gazdă și, fără să se uite la noi, eși în antreu.

Peste cîteva secunde se auzi cum se trînti ușa.

— Ce e asta, domnilor?—întrebă Maria Ivanovna cu nedumerire,—așa nu se poate. Ne mai pomenit... În felul ăsta și pe mine o să mă numiți încurînd maimuță bătrînă!

Boris Cuzmici zimbi.

— Nu, dece?—zise cu îngăduință. Ar fi prea-prea... Adevărat, ești prea bătrînă pentru a purta pe cap funde de culoare roz, apoi și sulimanul dumitale ascunde prost crăpăturile depe față, dar să-ți zică cineva maimuță bătrînă... acuma e încă de vreme!

— Iaca, peste doi-trei ani o să se poată,—adăugai eu cu un ton liniștit.

— Scuzați, domnilor,—se ridică gazda,—am dureri de cap, mă duc să mă culc.

— Mă rog,—ziserăm noi, sculîndu-ne voioși.—Dar oare dece?—întrebai eu cu compătîmire, luîndu-mi ziua bună,—poate din pricina corsetului? Dumneata ești doar foarte groasă, Maria Ivanovna, uite cum te-ai revărsat!... N'ar trebui să te strîngi așa, e vătămător!

Dar gazda dispăru, fără să aștepte sfîrșitul moralei mele.

După Merlușchini am fost la Petrovi, Fintifliușchini și Bubencicovi. Petrova ne primi, dar cînd Boris Cuzmici declară fetei celei mai mari, că cu anevoie și-ar mai putea găsi un bărbat,—ne-au rugat politicos să plecăm. Fintifliușchina ne ținu puțin de tot, deși avu timp să ne arate copilul de trei luni, la care eu găsi un cap prea uricios, iar Boris Cuzmici îi prezise limpede și exact un viitor criminal în formă grea, pe baza sinuozităților nenormale ale liniei faciale și craniului turtit în partea dinainte.

Seara plecarăm să ne plimbăm pe străzi. Mulțime mare. Se simțea dispoziția generală de sărbătoare. Pe tro-

tuare furnicau încolo și încoace liceeni, studenți, grav mergeau damele în blănuri moi, cu piepturi bombate pășeau militarii...

Cineva mă izbi din întâmplare. Apoi auzii lângă mine :

— Scuzați, mă rog !

Mă întorseși și observai :

— Altă dată să n'o mai faci.

Apoi cineva mă călcă pe o bătătură. Injurai. Se a=dună lume. Se amestecă un profesor. Imi exprimai păre=rea mea despre profesori. Un subcomisar luă partea pro=fesorului. Mă exprimai precis și sincer de tot și în pri=vința subcomisarilor. Trecu un preot și hotărî să proce=deze cu pace, dar iute, în câteva vorbe îi arătai convin=gerile mele în privința clerului. Incît pela ceasurile uns=prezece eu cu Boris Cuzmici ne aflam la secție, iar aju=torul comisarului, care era de rînd, gesticula și spunea șefului abia sosit.

— Nu pot înțelege, Mihail Stepanici, pentru niște oameni beți sînt prea treji, pentru niște nebuni—prea cu bun simț. Ce=i de făcut cu ei ?

Atunci Boris Cuzmici se uită la ceas, și văzînd că în curînd sînt douăsprezece, zise :

— Ertăți=ne, domnilor, că v'am cam deranjat. Dar noi ne=am făgăduit unul altuia, timp de o zi și o noapte, să vorbim numai adevărul. Raporturile omenești, domnilor, sînt în așa fel condiționate, așa de false și nesincere, în=cît uneori ar fi de dorit să se descopere această minciună, această artificialitate a unor cadre, în care ne=a fixat viața noastră civilizată. Și iată că noi am petrecut o zi, expri=mînd sincer adevărul. Am fost sănătoși o zi. Înțelegeți ? O zi. O singură zi sănătoasă în tot timpul unei vieți bol=nave. Și dumneavoastră trebuie să ne dați drumul, fiindcă peste jumătate de ceas terminul expiră : din nou o să în=cepem a minți, ca de obicei.

Pristavul ascultă cu compătimire pe Boris Cuzmici, clătînd din cap și zise ajutorului :

— Imi pare rău de ei, Ivan Ivanici, nu se poate zice că sînt violenți, ci mai degrabă liniștiți. Dar ce să le fac ?

Ia măsuri să fie duși la spitalul comunal, acolo au să spună ce-i de făcut.

Am stat la spital două zile. Am reușit să ne întoarcem acasă, la ocupațiile noastre obișnuite, grație unei împrejurări: am mințit pe doctor, că de anul nou am fost beți tun, și că despre această zi blestămată nu ținem minte absolut nimic.

(Trad. din rusește de A. Frunză).

I. Calii.

O nouă legiuire muncitorească

Reglementarea muncii minorilor și femeilor.

Ziua de 8 ore.

Puterea ideilor și a credințelor nu trebuie niciodată nesocotită, mai ales în ordinea economică.

Și aceasta pentru că ideile și credințele odată scăpate din timpul limitat al activității mintale a individului și răspindite în domeniul vast al conștiinței colective, devin adevărat forțe motrice a evoluției sociale.

Adevărul acestei afirmații se vedește cu prisosință în materie economică, mai ales în ce privește intervenționismul și opera sa practică realizată într-o măsură atât de largă, și cunoscută sub numele de protecția legală a muncii.

Nimeni nu poate tăgădui că motivele cele mai puternice care au determinat pe atâția economiști ori bărbați de stat să îmbrățișeze dezideratele intervenționismului și să le traducă în texte precise de legi nu snt de ordin sentimental.

Generozitatea, mila, frica, factor emoțional mai puțin nobil ca cele dintăiu două, snt de multe ori cauza decizivă, a măsurilor de protecție a muncii.

Fie că e vorba de intervenționismul confesional, care a dus la reglementarea repausului duminical obligatoriu, fie că e vorba de cealaltă speță de intervenționism numit atât de bine de un economist belgian, intervenționism sedativ, al unor anume oameni politici îngrijați să suprime o mișcare de furie sau de alarmă a opiniei publice, și care nu poate duce decât la alcătuirea unor legi de fațadă sau de circumstanță, această doctrină înseamnă amestecul sistematic al puterii publice în sfera relațiilor contractuale care se stabilesc între patroni și salariați.

Fără îndoială este o distanță enormă între intervenționismul timid de acum 30—40 ani în urmă, de pe vremea cînd principiile școlii liberale stăpîneau încă cu atîta putere spiritul clasei domi-

nante și al economiștilor și între intervenționismul îndrăzneț și cuceritor de astăzi, care sub egida majestoasă a Ligii Națiunilor pătrunde victorios în toate legiuirile muncitorești din lume.

Dacă la început intervenționismul, în latura sa muncitorească, nu se preocupă decât de protecția celor slabi, copiii, adolescenții, femeii, de măsuri de salubritate și de igienă în ceiace-i privește, cu vremea și-a lărgit timpul său de activitate, ocupându-se de întreaga muncitorime și îmbrățișând toate măsurile de protecție reclamate de marile mase.

De la 1914 încoace putem spune că reglementarea muncii și cu ea însuși intervenționismul intră într-o nouă fază.

Opera de reglementare își perfecționează tehnica și controlul din partea statului se face cu mult mai simțit.

Legislațiunea muncii se extinde într-o măsură nebănuită și se amplifică printr-o serie de regulamente, care fatal sîrșesc prin a impune o nouă organizație celor mai multe ramuri ale activității economice. În același timp, o preocupare constantă își face apariția și anume de a egaliza de la o țară la alta sarcinile protecțiunii legale a muncitorilor, uniformizînd prețurile de cost ale tuturor industriilor similare din diversele țări. Astfel, intervenționismul capătă din ce în ce mai mult un pronunțat caracter internațional, de oarece toate măsurile de protecțiune a muncii se inspiră de la reguli de drept comune și de la convenții obligatorii pentru toate statele membre ale Ligii Națiunilor.

Dacă reglementarea muncii minorilor și femeilor precum și edictarea unor anume reguli sau interdicții în ceiace privește munca în industriile periculoase ori dăunătoare sănătății muncitorilor era primul pas al mișcării de protecție muncitorească spre internaționalism, adoptarea zilei de 8 ore trebuia să însemne consacrarea definitivă a acestei evoluții.

Experiența care s'a încercat cu reglementarea internațională a zilei de 8 ore nu e de ajuns să ne apară numai ca o inovație fără precedent de proporții istorice pentru societatea contemporană, ci trebuie considerată mai ales, ca o formidabilă cucerire internațională pe care zeci de milioane de lucrători din toate țările lumii, o socotesc definitivă și irevocabilă.

Numai acest fapt singur socotim că ne poate suficient lămuri asupra drumului parcurs de către intervenționism în materie de protecțiune a muncii, de la modestele sale începuturi naționale de acum un veac și până la realizările sale internaționale de astăzi.

Libertatea economică decretată de spiritul jacobin al veacului al XVIII, și înfăptuită prin distrugerea vechiului regim de producție a bunurilor și de protecție a muncii care era regimul breslelor și al corporațiilor, avea să nască un adevărat secol de fier, al cărui ideal va fi pentru majoritatea popoarelor maximum de producție cu minimum de cheltueală, pentru a dobîndi supremația comercială și prin aceasta însăși isvoarele de îmbogățire.

Concurența între indivizi și popoare deveni acerbă și ea au

de efect imediat trezirea spiritului de invenție și de născocire punând astfel bazele mașinismului și industrialismului din veacul al XIX.

Mașinismul în măsura în care îmbogățea pe întreprinzătorul capitalist, în aceeași măsură îngreua existența muncitorului salariat, pentru că datorită concurenței, învingătorul de astăzi devenea învinsul de mine, spiritul inventiv al concurenților transformând fără încetare utilajul mecanic spre a produce cît mai mult și cît mai eficient.

Nici o piedică, nici o barieră nu zăgăzuia această concurență brutală și ucigătoare, care se sfîrșia printr-o eftenire continuă a minii de operă și o exploatare din ce în ce mai neomenoasă a paturilor muncitorești.

Salariile se micșorară tot mai mult și condițiile de viață deveniră din ce în ce mai precare pentru clasa muncitorească. — Perioade de șomaj, de violențe și de mizerie abrutizantă se succedau în tot cursul veacului al XIX fără ca guvernele diverselor state să fi intervenit în mod efectiv în favoarea muncitorimii. Greutatea de a interveni pentru ușurarea condițiilor de muncă, a claselor laborioase, venea de la teama de a nu răpi națiunii respective supremația comercială și industrială cucerită cu atîtea jertfe și menținută tocmai prin mizeria și sacrificiul acestor clase.

Dar dezvoltarea mașinismului și industrialismului avea să aibă în afară de aceasta și alte consecințe cu mult mai grave pentru viața muncitorimii.

Concentrarea crescîndă a forțelor muncitorești în atelierele și uzinele din marile aglomerațiuni urbane avea să fie un adevărat dizolvant al familiei și căminului uvrier. În adevăr mașinismul și industrialismul înseamnă utilizarea unei mini de lucru lipsită de o pregătire profesională îndelungată, sau o forță corporală mai deosebită. Deci posibilitatea pentru copii de a intra în fabrici de la o vîrstă excesiv de crudă, (industria textilă engleză, țesătoriile de mătase de la Lyon întrebuițau copii chiar de 5 sau 6 ani).

Dickens, despre care un istoric va spune că «*e una din cauzele de ordin moral pentru care Engllitera a fost scutită de revoluție*», zugrăvește în primele sale romane tocmai societatea engleză de la începutul veacului al XIX, intrată deabia în prima fază a industrialismului (primele mașini cu vaporii în uzine sînt din anul 1819 iar prima locomotivă circulă în anul 1830) lăsîndu-ne cîteva tipuri tragice, de copii de 5 și 6 ani obligați să miște virtelnite timp de 12 până la 13 ceasuri pe zi. Incarnația patronului exploatare al acestei Engllitere, care are oroare de orice sentimentalism în materie economică este faimosul *Thomas Gradgrind* pentru care totul în lume se reduce la o simplă chestiune de cifre la o problemă de aritmetică. Dar și alte țări în afară de Angllia posedau în miș și miș de exemplare tipul patronului incarnat de faimosul *Thomas Gradgrind*.

Mașinismul nu numai că concentrează muncitorimea în mase

compacte, atrage copiii nevîrstnici și femeile în câmpul muncii, distrugînd vechile ateliere ale meșteșugarilor autonomi, dar imprimînd mîinii de lucru o mobilitate necunoscută pînă atunci, dislocă familia și ruinează astfel prima celulă a societății.

Astfel excesul răului trebuia să provoace în mod firesc reacțiunea. Și ea veni sub forma legiuirilor tutelare în primul rînd pentru copiii și femeile și apoi pentru lucrătorii adulți.

Anglia fiind cea dintăiu fără intrată în vârtejul mașinismului și industrialismului modern, avu să reprime cum era și natural tot cea dintăiu abuzurile provocate de acest nou regim de producție.

Primele încercări de reglementare foarte timide, în Anglia se datoresc lui Robert Peel încă de pe la anul 1802, după care urmează o întreagă legislație foarte minuțioasă și destul de complicată. Astfel copiii sub 12 ani sînt excluși dela munca din fabrici și uzine, cei pînă la 14 ani vor lucra numai jumătate din zi, sau maximum 30 ore săptămînal, iar adolescenții între 14 și 18 ani, precum și femeile nu vor putea lucra mai mult de 55 ore săptămînal în industriile textile sau 60 ore în celelalte industrii.

În ce privește munca adulților, afară de unele prescripțiuni în favoarea minerilor, (legea din 21 Decembrie 1908) legislația industrială engleză nu cunoaște nici un fel de reglementare.

Astfel în Anglia nu numai că durata muncii nu este determinată, dar nici munca de Duminică nu este prohibită în mod expres cum e în majoritatea țărilor de pe continent. Totuși fără să existe un text de lege, nicaeri repausul duminical nu este respectat cu mai multă religiozitate ca în Anglia, datorită moravurilor acestei națiuni care ele înseamnă legea dacă nu chiar mai mult decît o lege.

Primele legi de ocrotire a muncii apărură în Franța abia pe la 1841. Legea din 22 Mart 1841 hotărăște vîrsta minimă de admitere a copiilor în manufacturi la 8 ani, iar legea din 9 Septembrie 1848, datorită atmosferei revoluționare desfășurată de Louis Blanc cu faimoasele sale ateliere naționale reglementează pentru întăia oară pe continent durata muncii adulților la 12 ore pe zi.

Legea dela 9 Septembrie 1848 căzu repede în desuetudine căci odată cu proclamarea imperiului, Napoleon al III suspendă toate măsurile consimțite pînă atunci în favoarea clasei muncitorești. Deabia după o jumătate de secol intervine legea din 1892 relativ la munca copiilor și femeilor, iar la 23 April 1919—in timpul conferinței de pace dela Versailles, Franța votează legea de 8 ore sau 48 ore săptămînal în toate stabilimentele industriale și comerciale.

Înainte de introducerea orarului de 8 ore, Franța cunoștea trei regimuri deosebite pentru durata zilei de muncă.

1) Copiii, femeile și lucrătorii adulți ce lucrau în aceleași stabilimente împreună se bucurau de favoarea unui orar redus de 10 ore zilnice.

2) Lucrătorii adulți ce lucrau singuri în stabilimente industriale cu cel puțin 20 lucrători și care utilizau forța motoarelor mecanice trebuiau să presteze maximum 12 ore zilnic.

3) Munca în mine și industria transporturilor era supusă unui regim special.

Agricultura, comerțul și profesiunile liberale erau excluse de la avantajile legii.

Copiilor și femeilor le va fi interzisă atât munca de noapte cât și acele munci considerate ca prea grele sau dăunătoare sănătății lor.

Legea din 23 Aprilie 1919 se prezintă în primul rând ca o lege de unificare, căci rupe cu principiul protecțiilor speciale (izvorite din considerațiuni de vîrstă ori sex) și este în același timp o lege de generalizare, pentru că înglobează atât stabilimentele comerciale cât și pe cele industriale sau de transporturi, stabilimentele de Stat ori stabilimentele private. Se face o singură excepție: munca în agricultură și munca domestică.

Trebue să adăogăm că legiuitorul francez a ținut să precizeze ce se înțelege prin cele 8 ore de muncă pe care lucrătorul este obligat să le presteze.

Este vorba de *munca efectivă* și nu de timpul petrecut în uzină, de sfortarea reală, producătoare fără nici un repaus și nu de simplă prezență.

Legea operește ca lucrătorul să presteze în cursul unei zile în fabrică mai mult de 8 ore, însă în afară de fabrică liber este lucrătorul să presteze și alte ore de muncă, muncind la domiciliu sau în altă parte. La rîndul ei fabrica poate lucra fără întrerupere, din moment ce întrebunțează echipe succesive de lucrători a căror prezență la muncă nu depășește cele 8 ore reglementare.

Natural pentru fiecare industrie în parte, regulamente speciale determină și precizează cazurile de aplicație a legii, precum și modul de distribuție a celor 48 ore de muncă pe săptămîna, lăsîndu-se o deplină libertate industriașului în această privință.

Unul din defectele cele mai grave ale acestei legi, în afară de criticile îndrjite ridicate de lumea patronală este faptul că, prin libertatea pe care o posedă industriașul de a orîndui cele 48 ore de muncă pe săptămîna, nu se mai poate asigura simultaneitatea repausului săptămînal cum era sub regimul legii din 1900.

Prin aceasta, coeziunea familiei lucrătorului va căpăta o grea lovitură, pe care legiuitorul francez dela 1919 nu a găsit încă mijlocul de a o suprima.

În *Germania* admiterea copiilor la muncă era permisă între vîrsta de 13-14 ani, și cu o durată maximă de 6 ore pe zi, iar pentru femei 10 ore.

Munca de noapte era interzisă pentru ambele categorii de protejați.

Munca adulților nu cunoaște nici un fel de reglementare până la faimoasa ordonanță din 23 Noembrie 1918, care adoptă durata de 8 ore în stabilimentele industriale și miniere.

Această ordonanță din pricina numeroaselor derogări și mai ales a elasticității lor, poate fi considerată drept o lege de fațadă

menită să scoată industria germană din greutățile momentane ale revoluției din Noembrie 1918 și în același timp să ofere muncitorii răscolată o mărturie de sentimentele democratice ce le hrănește noul regim republican.

Italia a cunoscut și ea cu mult înainte de războiu o serie de măsuri protectoare a muncii minorilor și femeilor, prin legile din 1886, 1902, 1907 și 1912. În special legile din 7 Iulie 1907 pentru munca copiilor și femeilor și pentru repausul duminical în industrie și comerț au accentuat destul de mult nota intervenționistă.

În *Rusia* vechiului regim existau unele măsuri de protecție a muncii. Astfel prin legile din 1 Iunie 1882 și 24 April 1890 se interzice accesul fabricilor pentru copii mai mici de 12 ani, pentru cei de 12—15 ani ziua de muncă legală va fi de 8 ore, Munca de noapte va fi interzisă copiilor ca și femeilor ca și munca în zilele de sărbătoare și duminică. Pentru adulți durata zilei de muncă va fi de 11½ ore în industrie și de 12 ore în comerț (29 Octombrie 1917).

Cîteva zile numai după instalarea sa la guvern regimul sovietic proclamă principiul zilei de 8 ore în toate stabilimentele industriale și comerciale, principiu pe care îl și introduce în art. 93 din codul muncii din anul 1919.

Însă chiar din anul 1918 prin decretul din 9 Iunie, încep derogările în ceiace privește munca suplimentară din industriile metalurgice pentru ca apoi să se generalizeze și în celelalte industrii.

Pe măsură ce ruina economică cuprindea amenințînd întregul edificiu industrial al Rusiei, regimul sovietic prelungea durata muncii, introducînd ziua de 10, 11 și chiar 12 ore (atelierele de cale ferată și toate stabilimentele ce lucrează pentru trebuințele armatei). Cu alte cuvinte toate așa zisele cuceriri ale revoluției în domeniul politicii sociale fură anulate, restabilindu-se munca suplimentară atît de odioasă muncitorilor vechiului regim și sancționînd-o prin dispozițiuni legislative cu adevărat draconice.

Sînt alte țări, cum sînt Statele-Unite ale Americii de Nord unde nu există nici un fel de lege care să reglementeze munca adulților. Copiii sînt admiși în cîmpul muncii între 12 și 14 ani, iar durata muncii nu depășește în genere 8 ore, deși nu există încă o lege federală asupra muncii industriale. Totuși datorită politicii urmată de puterniciei organizații muncitorești care sînt *Trade-Unions*-urile și practicării pe o scară întinsă a contractului colectiv de muncă, se poate afirma fără greșală că în Statele-Unite, ziua de 8 ore există în realitate, instaurată de moravurile naționale, fără a avea încă consacrarea legală.

În România chestia ocrotirii muncii minorilor și femeilor ca și aceia a duratei muncii au mai fost discutate de legiuitor dîndu-li-se chiar un început de soluționare.

Voiesc să spun că spiritul intervenționist favorabil celor două categorii de muncitori mai lipsite de apărare, cum sînt femeile și minorii, nu s'a ivit în legislația noastră pentru întăia oară odată cu legea din 13 Aprilie 1928.

Încă din anul 1906, vechiul regat posedă o lege asupra muncii minorilor și femeilor fixând vârsta minimă de admitere în așezămintele industriale, mine, etc., la 12 ani împliniți.

În același spirit de protecție legea meseriilor din 1912 edictează o serie de măsuri privitoare la vârsta de admitere în timpul muncii ca și la numărul orelor de muncă ce minorii și femeile pot presta în stabilimentele industriale.

Astfel un copil pentru a fi ucenic trebuie să aibă 11 ani împliniți, iar băieții sub 15 ani și fetele sub 17 ani nu vor putea fi întrebuințați nici la lucrări primejdioase și nici la o muncă de noapte.

În ce privește femeile, aceeași lege din 1912 dispune o serie de măsuri în favoarea mamelor ce-și alăptează singure copiii, scutind pe femeile lehuze de orice muncă timp de 6 săptămâni de la naștere.

Legi mai recente cum sînt legea sanitară, sau legea minelor prevăd și ele unele dispoziții protectoare pentru munca minorilor sau a femeilor.

Legea sanitară și regulamentul industriilor insalubre nu admite la muncă copii mai mici de 12 ani, cu o durată de lucru de 6 ore zilnic excluzînd de la munca de noapte atât pe copii cât și pe femei.

Munca femeilor în lucrările miniere subterane ca și a copiilor sub 18 ani, este cu totul oprită de legea minelor din anul 1924.

Este foarte adevărat că legea organizării meseriilor din anul 1912, care se ocupă în deaproape de munca minorilor și femeilor prin art. 36 și 37 fixînd 8 ore zilnic pentru minorii între 11-15 ani, 10 ore pentru cei între 15-18 ani și 11 ore pentru fete și femei orice vîrstă ar avea, nu se ocupă deloc de muncitorii adulți.

Aceasta era situația legală în România în ce privește protecția muncii minorilor și femeilor și a duratei muncii până la votarea legii din 13 April 1928.

Pentru a fi cit mai complecți, ar trebui să amintim și de decretul No. XII al fostului Consiliu Dirigent al Transilvaniei, care reglementase pentru teritoriile de dincolo de Carpați, cu începere dela 1 Iunie 1919, ziua de 8 ore sau 48 ore săptămînal, cu o excepție de 12 ore săptămînal pentru cazurile de creștere neobișnuită a cererii, pentru motive superioare de interes obștesc sau acord liber consimțit între patroni și muncitori.

Totuși dat fiind elasticitatea acestor excepțiuni, socotim că nu mai este nevoie să insistăm prea mult asupra eficacității acestui decret care a rămas într'o largă măsură o simplă declarație de principiu - fără urmări însemnate pentru muncitorimea ardeleană.

În celelalte provincii cum e Bucovina, domneau prescripțiunile regulamentului austriac din 1907, care fixa durata muncii la 11 ore zilnic, iar în Basarabia, datorită situației sale speciale nu existau decît acorduri locale în care ziua de muncă începea la 6 dimineață spre a se sfîrși la 6 seara, cu un repaus de un ceas și jumătate pentru masă.

Ocrotirea muncii în România era deci condusă de norme deosebite în fiecare din noile provincii și această diversitate de legiuiri impuneau o grabnică unificare.

O asemenea lege era cu atât mai necesară cu cât România fiind printre puterile semnatare ale Tratatului dela Versailles aderase la conferința internațională dela Washington din 1919, ratificând proiectul de convenție relativ la 8 ore de muncă sau 48 ore săptămânal în stabilimentele industriale.

Deci, pe lângă nevoia internă a unificării și coordonării legislației în materie de ocrotire a muncii, România trebuia să facă în același timp prin legea din 13 April 1928, mai ales onoare semnăturii sale pe care o dase încă din anul 1919.

În adevăr articolele 424 și 426 ale Tratatului dela Versailles stabileau pentru anul 1919 o conferință internațională a muncii la Washington care printre alte chestii cum este protecția femeii și a copiilor în materie de muncă ori găsirea mijloacelor de prevenire a șomajului avea să formuleze și un proiect de convențiune asupra duratei muncii în sensul reglementării zilei de muncă de 8 ore sau 48 ore săptămânal.

La această conferință internațională dela Washington ca și la proiectele de convențiuni elaborate de ea, au aderat toate statele europene membre ale Ligii Națiunilor.

Dat fiind că cu ocazia discutării în Parlament a legii din 13 April 1928 s'au ivit unele nedumeriri, găsindu-se chiar un număr de economiști și juriști care să nege obligația pe care ar avea-o România de a transforma în lege națională prescripțiunile unor convenții la care ea aderase și a căror ratificare se votase de mai mulți ani de către Corpurile Legiuitoare, socotind că este necesară o mică incursiune juridică spre a lămuri pentru ce *România nu mai putea întârzia votarea legii celor 8 ore de muncă, cu toate consecințele mai mult decât îndoeelnice pentru prosperitatea economică a țării.*

Se știe că semnarea unui tratat nu constituie decât o formalitate preliminară, a cărui efect este să constate rezultatul negociațiilor și să hotărască «*ne varietur*» textul acordului intervenit.

Tratatul odată semnat de plenipotențiarilor țării respective, trebuie să fie ratificat de către autoritățile care au această capacitate juridică conform constituției.

Ratificarea constituie deci actul juridic esențial prin care un Stat oarecare contractează un angajament față de un alt stat, sau față de o comunitate de state.

Ratificarea fiind așa dar actul generator de obligații ale unui stat față de alt stat urmează că toate obligațiile iau naștere din ziua ratificării și nu din ziua semnării sale.

Acest lucru de altminteri elementar fiind clarificat, vom înțelege mai lesne situația în care se găsea România față de celelalte țări semnatare a convenției dela Washington până la votarea legii din 13 April 1928.

În adevăr, prin legea din 17 Mai 1921 România ratifică o serie de proiecte de convenții, la care aderase prin delegații săi trimiși la Conferința Internațională a Muncii dela Washington din anul 1919, convenții ce privesc între altele ocrotirea muncii femeilor și minorilor precum și durata muncii adulților.

Faptul ratificării acestor convenții la care, repet, România aderase succesiv în diversele conferințe internaționale dela Washington, Genua și Geneva, atrăgeau pentru țara noastră obligația, în conformitate cu art. 19 din convenția dela Washington, să aplice dispozițiunile ei (adică să le transforme în lege națională) cel mai târziu până la 1 Iunie 1924 (derogare specială în favoarea României conform art. 13 din Convenția dela Washington) și să ia măsurile ce vor fi necesare pentru a face ca aceste dispoziții să fie efective. Este adevărat că art. 405 din Tratatul dela Versailles prevede un termen maximum de 18 luni înăuntrul căruia Statul aderent la o Convenție internațională are obligația de a cere *autorității naționale competente* (în majoritatea cazurilor Parlamentului) aprobarea pentru depunerea ratificării secretariatului general al Ligii Națiunilor.

Dar obligația în materie de ratificare a unei convenții trebuie înțeleasă în sensul — de altminteri foarte explicit al art. 405 din Tratatul dela Versailles, că statul aderent și semnatar al unei Convenții internaționale are obligația de a solicita Parlamentului aprobarea de ratificare, dar nu are și pe aceia de a obține, ceiace evident ar fi absurd.

Astfel deși cea mai mare parte a statelor europene aderente la Convenția pentru durata muncii de 8 ore zilnic, în cap cu Anglia și Germania n'au depus încă ratificarea, aceste state se găseau totuși într'o situație juridică mai puțin atacabilă decât a României, care nu numai că aderase și obținuse ratificarea convenției de mai sus, încă din anul 1921 dar prin faptul că se grăbise a o depune la secretariatul Ligii Națiunilor, îndeplinește întreaga procedură prevăzută de tratat și și crea prin aceasta obligația de neînlăturat a o transforma în lege națională.

Cercetînd statistica prezentată de Jurnalul Oficial al Societății Națiunilor din luna Noembrie 1927, constatăm că unele țări au înțeles să fie mai circumspecte în materie de angajamente internaționale, care odată semnate trebuiesc aplicate fără întârziere și fără greșală.

Astfel Austria comunică Ligii Națiunilor că va pune în aplicare proiectul de convenție relativ la durata muncii, numai după ce o vor ratifica și pune în aplicare:

- a) Țările a căror importanță industrială e cea mai considerabilă și anume: Germania, Anglia, Italia, Franța și Belgia.
- b) Toate țările vecine cu care Austria are relațiuni economice și anume: Jugoslavia, Polonia, Elveția, Cehoslovacia și Ungaria.

Franța comunică secretariatului general al Ligii Națiunilor

în Iunie 1927 că va pune în aplicare Convenția dela Washington privitoare la durata muncii numai *atunci cînd aceasta va fi ratificată și aplicată de Germania și Anglia* (state ce nu au depus încă ratificarea lor).

Italia subordonează și ea aplicarea convenției faptului prealabilei sale aplicări de către Anglia, Germania, Franța, Elveția și Belgia.

Este important de adăogat că Anglia, deși fiind printre statele care nici măcar n'au ratificat Convenția dela Washington (proiectul de lege pentru adoptarea zilei de 8 ore depus de guvernul britanic în conformitate cu rezoluțiile conferinței dela Washington a fost respins de Camera Comunelor cu 109 voturi contra 65 încă din 4 Iunie 1921) a cerut totuși Consiliului de administrație al Biuroului Internațional al Muncii, punerea la ordinea de zi a Conferinței Internaționale din sesiunea 1929 a propunerii pentru o eventuală revizuire în anul 1931, a acestei convenții, cerere care dealtminteri a fost respinsă. Totuși e semnificativă graba unui stat ca Anglia, prima țară industrială din Europa, de a cere abolirea unei convenții pe care s'a ferit în mod sistematic de a o ratifica, cu att mai puțin de a o aplica.

Chiar în sesiunea de anul acesta a Conferinței Internaționale a Muncii ce are loc la Geneva, delegatul Angliei a revenit asupra Convenției dela Washington cerînd în numele guvernului britanic *o definiție mai precisă a principiilor sale spre a fi susceptibilă de o aplicare cu adevărat internațională.*

Inutil să mai adăogăm că delegatul patronal francez a atacat-o în mod vehement, considerînd-o cu totul prematură și anti-economică.

Deși în afară de Belgia, Bulgaria, Grecia și Cehoslovacia, toate celelalte 15 state europene semnatare ale Convenției de la Washington *n'au pus-o în aplicare, îngrădindu-se de o serie de măsuri limitative, sau nu și-au dat ratificarea decît în mod cu totul condițional*, România se găsea într'o situație cu totul deosebită. Situația sa era agravată mai ales de modul cu totul exuberant și lipsit de orice precauțiune, cu care s'au adoptat diferitele convenții internaționale și care au impus României obligația, repet, de neînlăturat a votării legii de 8 ore.

Argumentația tuturor acelor economiști care socotesc că adaptarea legii de 8 ore s'ar fi putut înlătura att din pricina caracterului său anti-economic în general, cit și mai ales a situației specifice în care se găsește țara noastră după războiu, mi se pare cu totul *tardivă și inactuală.* O asemenea opoziție își avea locul, în momentul în care România adera și vota ratificarea Convenției dela Washington *fără nici o rezervă*, adică în anul 1921 iar nu astăzi cînd obligația devenise absolută și neînlăturabilă.

Reglementarea duratei muncii, în sensul limitării sale la 8 ore zilnice, sau 48 săptămînal va însemna din punct de vedere economic o înrăutățire serioasă a situației industriei romînești.

Este în deobște cunoscut că în majoritatea țărilor și în România mai mult decât aiurea, perioada de după războiu se caracterizează printr'o diminuare îngrijorătoare atât a randamentului calitativ cât și cantitativ a muncii în genere și în special a muncii industriale.

În special în România, aparatul de producție industrială e nevoit să trăiască, față de concurența acerbă a industriei streine, la adăpostul tarifului vamal și a altor ușurințe consimțite de Stat, adică de comunitatea consumatorilor naționali.

Industria românească care nu cunoaște pentru moment decât o salarizare pe timpul petrecut în atelier și nu o salarizare rațională pentru lucrul efectiv realizat, va trebui să lucreze din ce în ce mai scump, în urma adoptării unui orarui redus de muncă.

Dar în proporția în care va scădea randamentul cantitativ al muncii salariate, în aceeași proporție se vor scumpi și produsele industriei naționale ceiace va duce la o nouă urcare a tarifului vamal și deci la noi sacrificii cerute consumatorului român, de oarece prețul produselor românești depășesc de mult paritatea prețurilor mondiale.

Dacă astăzi industria națională, ajutată de protecția efectivă și serioasă a tarifului vamal de abia poate rezista concurenței de peste hotare, în urma noii reglementări a duratei muncii și a unei riguroase aplicări a legii de 8 ore, este cazul să ne întrebăm care va fi viitorul ei? Din acest punct de vedere perspectivele industriei românești ne apar cu adevărat sumbre.

Și nu trebuie să uităm că datorită noilor situații create de stabilizarea monetară, industria românească va trebui să plătească salarii din ce în ce mai ridicate, pentru un timp de muncă din ce în ce mai restrâns.

A pași la o nouă urcare a tarifelor vamale nu s'ar mai putea, pentru că am atinge pentru un număr însemnat de articole granițele celui mai draconic prohibiționism și pentru că am veni apoi în conflict cu cele mai clare tendințe ale politicii marilor state industriale, politică reflectată de asemenea chiar în recomandările Ligii Națiunilor, și care reclamă nu numai o micșorare a taxelor vamale, dar chiar suprimarea lor completă.

În aceste condiții este sigur că producția industrială în România va cunoaște o perioadă de grele încercări din care nu va putea ieși victorioasă decât printr'o revizuire fundamentală a metodelor de parazitism economic în care se complace astăzi.

Prinsă în cleștele necesității, industria națională nu se poate salva decât prin mijloacele eroice ale liberei concurențe și ale metodelor cu adevărat capitaliste.

Legea celor 8 ore de muncă prin greutatea inevitabile ce le crează, va da din acest punct de vedere industriei naționale un nou impuls spre modernism și o va mna poate în modul acesta spre limanul propriei sale salvări.

Dacă prima parte a legii din 13 April, aceia referitoare la

ocrotirea muncii minorilor și femeilor n'a ridicat nici un fel de obiecție din partea elementului patronal, aceasta se datorește nu numai spiritului de generozitate și umanitate ce stăpânește pe reprezentanții industriei noastre și mai ales faptului că majoritatea acestor măsuri existau deja după cum am văzut mai sus într'un mare număr de legiuiri anterioare. Singura consecință a legii d-lui Dr. Lupu din acest punct de vedere ar fi doar instituirea unui regim uniform pentru toate provinciile românești și abolirea legiuirilor regionale.

Nu tot astfel este cazul cu partea doua a legii, aceia referitoare la durata muncii. Adoptarea zilei de 8 ore a suscitât critici aspre și o serioasă rezistență din partea patronatului, ba anumiți membri ai Parlamentului au propus chiar măsură humoristică ca să nu o numesc stranie, aceia de a vota în același timp cu textul legii și măsura suspendării sale pentru un timp oarecare ca fiind inoportună din punctul de vedere al economiei naționale.

Trebuie să recunoaștem că teza abstenționistă a vechiului liberalism, în materie de regulamentare a muncii se prezenta ceva mai strălucit decît argumentele neofitiilor din zilele noastre.

Căci orice s'ar zice există un grăunte de logică și de adevăr în obiecțiunea acelor care socotesc că orice limitare legală a zilei de muncă este o atingere a principiului libertății muncii, și că limitarea zilei de lucru este un prim pas pe calea socialismului, căci ea duce în ultimă analiză la fixarea legală a minimumului de salariu.

Fără îndoială se cunosc răspunsurile la aceste obiecțiuni, este în primul rînd argumentul *passé-partout* al interesului social, teoria productivității descrescînde și în cele din urmă afirmația peremptorie că libertatea lucrătorului față de aceia a patronului este cu mult inferioară și incompletă.

Reglementarea duratei muncii a trecut totuși de faza cînd avea nevoie să se aperse, ea a devenit aproape o axiomă de politică socială, la noi poate mai mult decît aiurea.

Legea din 13 April 1928 întărește și așa putea spune consacra acest fapt în mod definitiv în organizarea socială a Romîniei.

Cu toate derogările, recunoaștem foarte numeroase și justificate, pe care le cuprinde legea aceasta și cu tot articolul 51 din dispozițiile finale și tranzitorii care leagă existența legii de rămtne-rea mai departe în vigoare a Convenției dela Washington, trebuie să admitem că principiul celor 8 ore de muncă nu va mai putea fi sustras cu nici un preț maselor muncitorești din această țară.

Să nu uităm că ziua de 8 ore este o revendicare destul de veche a muncitorilor manuali, și că cei trei 8 au apărut de peste o jumătate de veac drept simbolul protestării proletarietului împotriva regimului economic instaurat de burghezie.

Nicăeri în lume, nu s'ar mai putea retrage muncitorimii pe cale legală avantajile legate de ziua de 8 ore. Acei care ar fi aplecați să o considere drept o concesie vremelnică acordată clasei muncitoare se înșeală amarnic, pentru că regimul democratic în

care trăim, adică forța numărului, nu prăpădește concesiunile obținute ci le consolidează și le fructifică.

Totuși aplicarea riguroasă a legii celor 8 ore de muncă ridică o problemă cu adevărat esențială și care înseamnă de fapt răspunsul dat acelor care se întreabă cu îngrijorare care anume va fi viitorul economic în urma adoptării acestei legi.

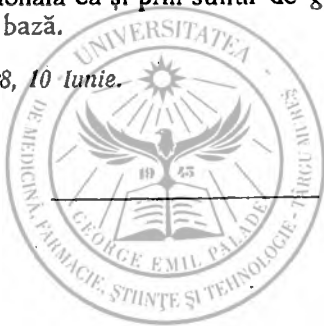
Este evident că legea celor 8 ore de muncă este înainte de orice o reformă socială și ca orice reformă socială ea nu se va putea menține în viitor la noi sau aiurea, decât cu o singură condiție și anume de a nu seca izvoarele vii ale prosperității economice.

Toate criticile amare ale detractorilor ca și osanalele înflăcărâte ale sprijinitorilor acestei legi trebuiesc privite și judecate în lumina realității economice de mine.

Singură realitatea economică de mine și prosperitatea națională a fiecărei țări vor hotărî de partea cui stă dreptatea și ce va rămîne dintr'o lege care orice s'ar zice, cuprinde în sine un element de profundă majestate și de grandoare emoționantă prin amploarea sa internațională ca și prin suflul de generozitate și de frăție umană ce-i stă la bază.

București, 1928, 10 Iunie.

George Strat

Două sisteme monetare ale leului

1.—Rolul leului în economia noastră monetară.—2. Fazele de evoluție și sistemăle leului. Fazele epocii internaționale.—3. Era leului metalic.—4. Era leului de socoteală și politica monetară a vremii.—5. Critica sistemului și acțiunea pentru monetizarea leului.—6. Urmările psihologice și economice ale acestui sistem monetar.

1. Cu prilejul numeroaselor discuțiuni asupra reformei monetare, unii dintre partizanii măsurilor radicale, au preconizat și schimbarea etalonului nostru monetar.

Introducerea unei unități monetare nouă, odată cu stabilizarea legală a monetei depreciate a avut loc de altminteră în Belgia, care pe lângă *franc* a înființat și o monedă de socoteală, *belga*, repetându-se astfel în forme variate operațiuni întimplăte în alte țări și alte timpuri. Recentele precedente au întărit și mai mult rezoluțiunea economiștilor noștri care cer asemenea reforme, însă e puțin probabil că cei care le reclamă au ținut samă și de condițiunile economice și psihologice mult deosebite la noi de acelea ale țărilor unde reforma s'a putut realiza cu succes.

Un trecut foarte îndelungat și o situație cu totul privilegiată în masele populare a contribuit ca leul, în diversele sale forme, să exerciteze o mare influență asupra economiei noastre monetare, așa că deținind o situație exclusiv dominantă, el a rezistat pînă azi la orice încercare de eliminare, fie oficială, fie comercială. Astfel în decursul istoriei sale, deși a reprezentat unități monetare deosebite, însă datorită unor împrejurări pe care le vom releva ulterior, terminologia leu, intrată definitiv în obișnuința populară, a trebuit în mai multe rînduri să fie primită oficial, și cu ocazia ultimei mari reforme survenită opt ani după Unirea principatelor, să devină etalonul actual.

Leul devenit monedă populară încă din primele timpuri ale apariției sale în economia noastră, a obținut dela început favoarea

de a fi socotit cu unanimitate unul dintre puținele semne ale oricărei bogății. Într-o societate dominată cu atotputernicie de ideile mercantile ale bogăției, atributul banului de a fi acumulator de valori trece înaintea tuturor celorlalte și moneda care-l reprezintă mai bine, bucurându-se de un plus de considerație în ochii mulțimilor, câștigă rangul unui element fundamental al vieții economice, și devine una dintre forțele care susțin dominațiunea acestei mentalități mercantile. Leul alături de taler și galben, îndeplinește, începînd cu veacul al XVII-lea, acest rol, pe care-l moștenise în parte dela alte monete mai vechi.

După cum galbenul era semnul reprezentativ al marilor averi întrebuințat în special de clasa boerească și de cătră negustorii mari, leul servește la reprezentarea valorilor mai mici astfel că el interesează mai ales populația țărănească.

Leul și talerul au fost în clasa țărănească monete curente începînd dela sfîrșitul veacului al XVI-lea, așa încît toată atitudinea clasei țărănești și de bogăție în general, exprimată în năzuințele și în acțiunea ei pentru a o păstra sau obține, mărturisește poziția sa față de aceste monete. Venită din mari depărtări, moneda aceasta de argint lucios, mare și grea, a dat lovitură decisivă unor resturi încă abondente de economie naturală. Cu fiecare leu intrat în țările noastre, economia bănească făcea un pas mai departe iar urmările sociale, politice și economice ale acestui mod de organizare a schimbului au trebuit să devină tot mai evidente.

Dacă leul a adus schimbări profunde în economia țărănească, fecundînd consecințele pe care le-a provocat economia monetară în general, după cum arătam altădată, prin atracția aproape magică pe care a exercitat-o în epoca mai veche asupra clasei țărănești, a fost însă și sursa unor netăgăduite suferinți pentru această clasă. Tezaurizarea, fenomen atît de frecvent în veacurile trecute, nu se poate înfăptui fără elemente de provocațiune. Leul a jucat acest rol, și cu cît a fost mai mare atracția mulțimii pentru dînsul și încercarea sa de conservare, cu atît a putut fi mai apăsătoare presiunea fiscală sau particulară, a domnului și boierilor, asupra țărănimii. Milioanele de lei curați sau transformați în ducați, trecute peste graniță în cursul a cîtorva veacuri sub formele multiple ale tributului, culese prin dări cu ajutorul procedurilor cunoscute, își trag originea nu atît din nevoia gospodăriilor de a-și organiza producția pe baza de schimb monetar, ci din atracția pe care metalele prețioase o exercitau asupra tuturor mulțimilor. Originea sociologică a economiei bănești ar trebui căutată astfel dincolo de simplele fenomene de schimb.

Moneta și mai tîrziu noțiunea de leu, este așa dar înrădăcinată în economia și viața noastră socială la mari adîncimi. În preajma unor radicale prefaceri ale actualului sistem monetar, amintirea sistemelor trecute ale leului din care-și trage originea cel actual, ar putea să nu fie de prisos.

2. Intreaga istorie a leului, independent de forma avută, se poate împărți în două mari epoci, prima dela apariția sa în țările romîne, adică cu cîțiva ani mai înainte de veacul al XVII-lea și până la 1867, iar a doua dela marea reformă monetară din 1867 până azi. Prima perioadă este perioada leului internațional oficializat sau nu, a doua este perioada leului național. Din punctul de vedere al formei leului prima perioadă conține două faze bine distincte:

- 1) Faza leului metalic.
- 2) Faza leului de socoteală.

Cea dintăiu fază începe cu apariția sa și încetează pela mijlocul veacului al XVIII-lea, iar a doua dela această dată și până la reforma din 1867.

A doua epocă privită tot din punctul de vedere al formei leului se subdivide în două faze:

- 1) Faza noului leu metalic.
- 2) Faza leului fiduciar.

Prima începe odată cu reforma din 1867 în fapt cu 1 Ianuar 1868 și poate fi socotită ca sfîrșită în 1917, de cînd începe cu exclusivitate dominația leului fiduciar, deci a doua fază din epoca doua a leului.

Dintre ambele aceste epoci, se poate spune, atît cît ne este nouă cunoscut, că numai epoca leului național a fost cercetată, și mai ales aceia a leului fiduciar datorită desigur împrejurărilor care li-au adus deprecierea. Leul din prima epocă, leul internațional, nu a fost deloc cercetat, nici în faza sa metalică, nici în aceia cînd funcționa ca monetă de socoteală, deși a provocat fenomene covîrșitor de importante pentru economia noastră. În schimb în virtutea calității sale de monetă internațională mult căutată, leul n'a putut scăpa de numeroase investigațiuni străine, fie de ordin numismatic, fie de ordin economic, dintre care unele ne interesează și pe noi, mai ales cele referitoare la circulația sa în imperiul otoman, unde a avut o foarte mare răspîndire.

Cu ajutorul materialului intern, complectat eventual cu rezultatele obținute de cercetările străine asupra circulației leilor în alte țări, în aceiași epocă, să încercăm deci o reconstituire a celor două sisteme ale leului din faza sa internațională, socotind deocamdată mai puțin necesară o insistare și asupra epocii a doua.

În prealabil o lămurire ar trebui dată asupra distincțiunii făcută între moneda metalică internațională și cea națională, deosebire care ar putea fi apreciată ca artificială, dacă ne-am referi la situația din zilele noastre. O monetă metalică prin natura sa fiind o valoare intrinsecă are o putere liberatorie internațională. Monetă metalică de argint sau aur, strict națională adică numai cu putere de cumpărare internă nu există. Prin emisiune toate aceste monete sînt naționale iar prin forța de circulație internaționale. Cunoscind însă împrejurările din veacurile trecute, cînd emisiunile puteau să aibă destinațiuni diferite dintre care trei mai principale: naționale, colo-

niale și internaționale, distincțiunea de mai sus este perfect valabilă. A existat altădată o foarte răspîndită industrie monetară. Fabricațiunile speciale de monete pentru străinătate erau foarte frecvente, bineînțeleas bătîndu-se un tip de monetă după un ban cu o reputație bine stabilită. Leul a făcut parte din această categorie, fiind destinat de țara sa de origină aproape exclusiv circulației din Europa Sud-Estică, unde datorită unor împrejurări proprii a putut să se impună, după cum se poate impune orice marfă dacă convine țării în care se exportă. În epoca doua leul este național în sensul că e bătut de însuși Statul român și destinat circulației interne. Că putea trece și peste graniță este netăgăduit, însă nu se putea răspîndi deoarece cantitățile în care era bătut erau reduse și mai ales pentru că suferea concurența unor monete atot stăpînitoare.

Ar fi de insistat totodată și asupra chestiunii întrucît se poate vorbi de un sistem monetar al leului în epoca sa internațională, deoarece ar părea exclus ca leul să poată sta la baza unui sistem, fiind o monetă străină. Orice sistem monetar, adică organizarea într'o serie definită de proporționalitate a tuturor monetelor aflătoare în circulație, cu o monetă de bază, poate avea o dublă origină: oficială sau comercială. Un sistem monetar este oficial cînd e opera voinții unui guvernămînt, care bate o monetă de o greutate și calitate anumită, urmînd să servească ca etalon tuturor celorlalte. Acest etalon devine axa sistemului, iar sistemul capătă în general numirea acestei monete. Este comercial atunci cînd această regularitate în circulația monetară se determină prin dominarea unei monete mai totdeauna străină, a cărei abundență și considerație în circulație îi asigură exact rolul unui etalon de origină oficială. Numai în acest de al doilea sens, se poate vorbi de un sistem monetar al leului în epoca sa internațională. În Moldova leul scoate zlotul din rolul de monetă dominantă și devine chiar dela începutul veacului al XVII-lea, moneda curentă de măsurat valoarea nu numai a bunurilor obișnuite dar și a celorlalte instrumente de schimb. În faza a doua a acestei epoci, atunci cînd funcționa ca o monetă de socoteală, leul îndeplinește această funcțiune îmbrăcat și de recunoașterea oficială, pentru că toate calculele private ori publice se operau pe această bază, impusă obligator de Visterii, cași de celelalte autorități mai ales în Moldova, în toate operațiile de măsurare ale unei valori.

3. Leul ca monetă metalică, în epoca internaționalizării sale, aparține speciei bogate a talerilor. Dela sfîrșitul veacului al XV-lea cînd Sigismund bătu în Tirol o monetă de argint mai mare, socotită oarecum ca origina talerilor, dar mai ales de cînd principele Schlick din Boemia, datorită minelor dela Ioachimsthal răspîndi din belșug noua sa monetă, care începe să se numească prin prescurtare taler, și pînă în zilele noastre, monete de tipul talerilor s'au bătut contînuu aproape de toate țările¹. Moneta de 5 lei pe care

¹ A. Engel și R. Serrure. *Traité de numismatique moderne et contemporaine*, I Paris 1897 I. 368.

am avut-o înainte de războiu este ea însăși o specie din forma talerului, mai ușoară însă cu 2, 3 sau 4 grame decît talerii obișnuiți în veacurile trecute. Aceștia au circulat din abundență și în principatele romine cunoscuți sub numiri variate ca imperiali, gripțori, colonați, scuzi sau simpli taleri, care erau ioachimici, austriaci, saxoni, spanioli, rusești, turcești, etc. după cum reiese dintr'un număr imens de informațiuni documentare interne¹.

Circulația talerilor a fost excesiv de abundență chiar din primele timpuri ale emisiunii, și baterea lor este considerată pentru Germania ca linia de demarcație între viața medievală și timpurile moderne.² Numai din talerul Mariei Theresa s'au bătut vreo 200 milioane de bucăți, dintre cari aproape 20 milioane sînt din primile emisiuni dela Viena și Halle, dintre 1751—1763³

Talerul leu sau Löwenthalerul, talerul leonin „leoninus“, „leones“ ori mai pe scurt leul, este bătut de Țările de Jos, care deciseră în 27 August 1575 emiterea unei noi monete pe baza scuzilor, numită leeuwendaalders, pusă în circulație ca o protestare în contra regimului spaniol. Aversul acestei monete purta inscripția MO. NO. ARR. ORDIN. HOL, bătută împrejurul unui bust de cavaler, iar pe revers era un leu în picioare înconjurat de inscripția CONFIDENS. DNO. NON. MOVETUR. Acest tip de taler a fost imitat mai tîrziu în diferite orașe italiene și în principatul de Orange.⁴ Leul cucerește în veacul al XVII-lea o imensă suprafață de circulație. Călătorul Johann Michael Wansleb care vizitează Egiptul pe la anul 1664 ni povestește că această monedă numită acolo abukelb (tatăl cinelui) era prin acele părți cea mai răspîdită.⁵ Același fapt ni-l semnalează cam pentru aceeași epocă Bandinus, care în memoriul său asupra țărilor noastre, spune că în popor talerul leonin sau mai pe scurt leul era moneda cea mai căutată.⁶

În principate leul apăruse în ultimul sfert al secolului al XVI-lea după cum ni arată informațiuni documentare din acea vreme. Aflarea acestor mențiuni numai la sfîrșitul secolului XVI-lea, deci după data emiterii leilor în Olanda, ni arată că informația trebuie luată ca exactă, contimporanii distingînd corect leul de alți taleri, cu care ar fi putut să-l confunde datorită faptului că și aceștia aveau de multe ori bătut pe revers un leu, ce e drept mult mai mic, uneori chiar greu de observat. Circulația lor devine repede

1 Vezi G. Zane. Sisteme monetare și monete principale din veacurile trecute. Extras din „Cercetări istorice“ IV. 1. 1928 p. 25, unde se dă și toată literatura pentru chestiunile următoare.

2 Karl Theodor v. Inama Sternegg Deutsche Wirtschaftsgeschichte in der letzten Jahrhunderten des Mittelalters. Leipzig II, 1901 p. 440.

3 Carl Peez și Dr. Joseph Raudnitz. Geschichte des Maria Theresien-Thalers. Viena 1898 p. 44.

4 Engel-Serrure op cit p. 64; Ferdinand Friendensburg. Münzkunde und Geldgeschichte der Einzelstaaten. München-Berlin 1926 planșa IX. No. 132.

5 Peez-Raudnitz op. cit. p. 51.

6 Codex Bandinus publicat de V. A. Ureche. An. Ac. Rom. S. II. XVI. Buc. 1895 p. 136.

îmbelșugată și aceasta reese nu numai din extrem de numeroasele mărturii documentare referitoare la tranzacțiuni făcute în mare parte pe lei chiar dela începutul veacului al XVII-lea, dar și din identificarea des întilnită a noțiunii de leu cu cea de ban. În acest veac documentele interne din ambele principate ni semnaliază mai mult de 20 de specii monetare printre care taleri, ducați, zloși, aspri, florini și costande pentru a menționa numai pe cele mai principale. Moneta de argint care servește în mare parte realizarea tranzacțiilor de valori imobiliare, aproape singurile despre care avem astfel de mărturii, este leul. Talerul îndeplinește și dînsul un rol important disputîndu-și uneori întăetatea cu leul. Toate celelalte monete de argint au o situație mult inferioară. Asprul care avusese în Țara Romînească o situație strălucită, merge din depreciere în depreciere, ajungînd să fie înlocuit de taler, iar zlotul care în Moldova exercitase în circulație o supremație cum puține monete au exercitat vreodată, nu poate rezista la concurența leului.

Identificarea de cătră popor a noțiunii leu cu cea de ban, este cea mai elocventă afirmare a influenței pe care această monetă o exercita în economia noastră monetară. Asemenea fenomene se întîmplă întotdeauna cînd o monetă servește singură sau domină circulația. Astfel în Țara-Romînească în veacul al XV-lea terminologia specială, ducat, servea la desemnarea noțiunii generale de ban. Acest fenomen s'a repetat în proporții diferite cu galbenii, ughii sau talerii și se repetă și cu leii. Nu odată întîlnim mențiuni documentare de „lei șalâi“, „lei zloși“, „lei potronici“ în care termenul „leu“ nu poate fi luat în alt sens decît în acel de sinonim cu ban. Numeroase transferări de bunuri imobiliare făcute cu ajutorul leilor în cele mai depărtate sate, arată că leul pătrunsese până în ultimile pături ale economiei noastre și că încă din primele decenii ale apariției sale își asigurase un rol dominant. Numai așa se explică de ce a reușit să se ridice dela funcțiunea curentă a unei monete oarecare la cea de axă a întregului aparat de circulațiune.

Încă dela începutul veacului al XVII-lea leul este întrebuințat ca etalon obișnuit de măsurat valorile, inclusiv acelea ale celorlalte monete. În regimul unei economii de schimb în care se mai păstrează încă resturi de economie naturală și în care crizele de numerar sînt destul de dese, se simția de foarte multe ori nevoia ca valorile ce trebuie să fie schimbate fără ajutorul monetei care lipsește, să suporte în prealabil o estimațiune monetară, pentru o mai justă determinare a proporțiilor fiecăreia. În producerea acestui fenomen, asupra căruia am insistat altădată, ¹ leul avea un rol hotărîtor, servind, deși lipsea, să măsoare valoarea lucrurilor. După cum astăzi estimăm cîteodată unele valori, în lei aur, însă plata se face în lei hîrtie, tot așa și atunci se

¹ În Sisteme monetare și monete principale etc.

estima în lei și plata se făcea în vite, produse sau chiar alte monete. Unitatea de măsură reprezentată de leu, intrase definitiv în conștiința populară; ea era întrebuințată aproape în toate transferările de bunuri, fie în forma sa concretă, leul metalic, fie în forma abstractă, aceea a unui etalon ideal. Exercițiind aceste funcțiuni, pe care simultan le mai îndeplineau și alte monete, însă într-o măsură cu mult mai redusă, leul se afirma ca axa de gravitațiune a întregului sistem, monetar. Rolul său era de fapt acela al monetei centrale dintr'un sistem pe care îl creia prin atracția și dominația exercitată asupra celorlalte monete. Se poate deci vorbi despre un sistem monetar al leului în aproape întreg veacul al XVII-lea ca și în decursul primilor decenii ale veacului următor. Nu s'ar putea însă afirma exclusivitatea sistemului leului. Aceasta ar însemna existența unui monometalism de fapt pe bază de argint ceiace nu se poate. Paralel cu exercitarea funcțiunilor leului, ducatul de aur care avea un mare rol, datorită atracției și abundenței sale, dădea prilejul organizării în fapt a unui sistem bimetalist, care se poate presupune că a funcționat în permanență în toată istoria noastră monetară.

Din toată epoca leului internațional problema cea mai principală care se pune, și care din nefericire nu posedă suficiente date pentru a putea fi complet și definitiv rezolvată, este aceea de a determina epoca când dispăre din circulație și începe să exerciteze în mod general și oficial rolul unei monete de socoteală, cât și de a explica cauzele ambelor evenimente, mai ales a primului. Nu lipsesc însă câteva posibilități de a indica unele soluțiuni pe care de altminteri le-am și schițat în altă parte.

Trebuie să fie neapărat exact că și la dispariția leului metalic a contribuit același fapt, care face să dispară din circulație orice monedă, anume concurența alteia. Oprindu-ne numai la epoca dela mijlocul veacului al XVIII-lea, — de oarece anterior de această dată, pentru primele decenii ale acestui veac, avem numeroase dovezi, de care vom vorbi ulterior, că leul metalic circula încă, — găsim trei monete de argint care ar fi putut efectua această concurență. Acestea sînt talerul spaniol, numit și colonatul, talerul convențiunii și talerul Mariei Theresa. S'ar putea adăuga cu oarecare rezerve și talerul levantin al Prusiei. Primul și al treilea taler au fost extraordinar de răspîndiți, în special primul despre care se pretinde că ar fi atins o emisiune de 10 miliarde bucăți. Și unul și altul au circulat din abundență în imperiul otoman; colonatul a fost atît de apreciat încît după modelul său sultanii ar fi bătut în secolul al XVII-lea piastrel turcesc. În principatele romîne colonatul se întilnește rar. Mențiunile despre dînsul sînt reduse la număr, comparativ cu cele referitoare la lei sau taleri de alte spețe. Colonatul nu putea fi credem cuprins în terminologia generală a talerilor, de oarece cele două coloane bătute pe dînsul îl deosebeau ușor de alte categorii și-i determinau numirea proprie de colonat sau columnat, pe care o

găsim în unele documente. Deci colonatul n'a putut să concureze leul și să-l alunge din circulație. Tot puține mărturii găsim și despre prezența talerului convențiunii, încît nici din partea sa credem că nu ar fi putut veni concurența, dat fiind și faptul că emisiunile mai însemnate au loc după 1753, data convențiunii. Cam aceiași situație ar prezenta-o și talerul levantin al Prusiei. Rămîne de examinat situația avută în principate de talerul Mariei Theresa.

Chestiunea aceasta a făcut obiectul cercetărilor unui distins numismat englez, Hasluck, care a conchis că talerul Mariei Theresa împreună cu colonatul au scos leul din circulație în tot imperiul otoman. Este probabil că dacă colonatul n'a efectuat această operație în principate, ea a rămas în sarcina noului taler al Mariei Theresa. Terenul a trebuit însă să fie pregătit anterior anului 1751, data începerii emisiunii talerului austriac, de oarece în economia noastră monetară se observă anumite fenomene caracteristice ceva anterior acestei date. N'ar fi exclus ca dispariția leilor din alte provincii otomane, provocată de concurența colonatilor, cît și a piastrului turc în continuă depreciere, să fi provocat o rarificare a leilor în țările romîne. Fapt cert este că mențiuni documentare după jumătatea veacului al XVIII-lea, care să ateste la noi existența materială a leului, nu mai găsim decît foarte rar. În documentele interne ale veacului al XVII-lea ca și din prima jumătate a veacului următor, abundă expresiunile de „lei bătuți“. Am încercat să demonstrăm în altă parte, pe baza textelor, că adiectivul „bătut“ alăturat unui termen monetar oarecare, indică materialitatea unei monete și nu o simplă modalitate de plată și credem că acesta este sensul exact al acestei expresii, menite de a preciza natura monetei în care s'a plătit. Ori asemenea expresiuni nu mai găsim decît rar în a doua jumătate al veacului XVIII-lea, ceiace s'ar putea atribui însăși lipsei leului metallic.

Tot în epoca dela mijlocul veacului acesta, se mai găsește un fapt caracteristic pe care ni-l relevă documentele interne, cu oarecare manifestări și în deceniile anterioare, și anume deosebirea între lei noi și vechi. Mărturii despre lei vechi se găsesc puține după 1750, se găsesc în schimb multe de lei noi. Este sigur că asemenea mențiuni sînt datorite unei noi monete intrate în circulație și care, fie identică fie asemănătoare cu leul, s'a numit leu nou. Asemenea mențiuni sînt foarte curente în istoria monetară și se găsesc din belșug în documentele noastre interne referitor și la alte monete. Care monetă a primit denumirea de leu nou, atît de frecvent găsită încă înainte de baterea talerului Mariei Theresa,—cu ajutorul numai a materialului pe care-l avem la îndemînă nu s'ar putea preciza. Ar putea fi piastrul turcesc a cărui valoare apropiată și uneori identică cu a leului a provocat de multe ori confundarea acestor monete. Străinii care au călătorit prin principate și au scris despre aceste țări, vorbind despre moneta sa funda-

mentală, în epoca când leul era o simplă monetă de socoteală, de multe ori îl dădeau drept piastru.

Faptele ce par certe pentru primele decenii din a doua jumătate a acestui veac sînt deci: 1) dispariția vechiului leu metalic 2) apariția ocazională a unui leu nou și 3) întrebuițarea generală a terminologiei leu. În lipsa unei indicațiuni precise se poate trage concluzia din această întreită serie de fapte că momentul cînd leul trece la o funcțiune generală și anume la aceea a unei monete de socoteală este epoca de pe la jumătatea veacului al XVIII-lea.

Care au fost împrejurările ce au prilejuit leului această nouă situație, vom vedea imediat în scurta cercetare asupra celei de a două fază din epoca internaționalizării sale.

4. Am arătat în „Sisteme monetare și monete principale din veacurile trecute“ că și alte monete reale se pare că au terminat prin a fi întrebuițate ca monete de socoteală, fiind probabilități că și în timpul circulațiunii lor au îndeplinit ocazional acest rol. Pe lângă aceste cazuri se mai pot cita și altele. De pildă după d. Docan, terminologia „some“ întrebuițată pe timpul lui Ștefan cel Mare ar fi reprezentat o monetă de socoteală¹. Deasemeni scotul, fertunul și grivna nu reprezentau monete reale ci numai valori aritmetice, exprimate curent prin groș. Astfel 2 groși formau un scot, 6 scoți un fertun și 4 fertuni sau 48 de groși o marcă². Mențiunile despre perperi, aflate în documentele Țării-Romînești s'ar referi după d. Moisil numai la o monetă de socoteală³. Tot din această categorie de unități de valoare se mai citează punga turcească de argint egală cu 500 piastri, Conto de Reis portughez, egală cu 1000 milreise etc.⁴ Fenomene de această natură nu s'au produs de alminteri numai în economia modernă. Ele au fost cunoscute și economiei antice, iar economia medievală ni dă exemplul vestit al livrei lui Carol cel Mare, care a funcționat ca monetă de socoteală cîteva veacuri.

Ceiace este interesant în transformarea leului din monetă reală în monetă de socoteală nu e atît fenomenul propriu zis, ci faptul transformării unei monete internaționale într'una oficială devenită oarecum quasi-națională. Leul nu era o monetă indigenă, care să ocupe un loc bine determinat într'un sistem monetar, astfel ca dispărînd să poate totuși supraviețui datorită suportului pe care îl oferea sistemul care continua să funcționeze; leul era o monetă de origină îndepărtată, după cum am arătat, mai înainte, intrată în circulația principatelor datorită spiritului de afaceri al apuse-

1 I. Bogdan. Documentele lui Ștefan cel Mare, I, 212 și urm.

2 Dr. Marx Kirmis, Handbuch, der polnischen Münzkunder Passen, 1892, 5, 18, 32.

3 C. Moisil, Monetăria Țării-Romînești. Anuarul Inst. de Ist. Naț. Cluj 1924-25 114.

4 A. Luskin v. Ebengreuth. Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte. München-Berlin 1926 p. 195 și urm.

nilor. Ceiace a contribuit la cîștigarea noului rol, după ce dispare ca ban material, a fost desigur pătrunderea sa până în cele mai îndepărtate colțuri ale țării, grație numărului enorm, și calității sale din prima epocă, dar neîndoelnic formei care a trebuit să prezinte elemente de atracție pentru masele populare.

Funcțiunea îndeplinită de leu ca monetă de socoteală, ca și a oricărei alte monete care are un astfel de rol, este desigur mult diferită de aceia înfăptuită de o monetă reală. Într'o economie de schimb, bazată pe moneta metalică, aceasta are în general următoarele funcțiuni:

1. mijloc de schimb și circulație.
2. măsură a valorii și expresie a prețului,

3. mijloc de teaurizare și capitalizare. Desigur că cea dintăiu și cea de a treia funcțiune sînt strins legate de materialitatea monetei, cea de a doua se poate exercita și fără acest atribut, întrebunîndu-se de această dată o unitate ideală care reprezintă măsura valorii și exprimă tot ideal prețul. În acest caz avem de aface cu o monetă de socoteală (monnaie de compte, Rechnungsmünze) al cărei mecanism de funcționare va reeși mai clar din cîteva date asupra modului ei de formare.

Se poate întimpla ca în circulația unei țări existînd monete reale prea mici ori prea mari pentru a servi și tranzacțiile curente mijlocii, nu s'a putut ajunge la înlăturarea acestui inconvenient decît adunîndu-se—în sens nematerial—două sau mai multe din micile unități reale care să formeze astfel o unitate mai mare, tot nematerială. Această unitate începe să servească pe deoparte la reprezentarea unei valori mai mari ca acea a micilor monete curente, iar pe dealta una mai mică ca acea e monetelor mari; totdeodată și toate bunurile comerciable găsesc un mod de a-și exprima valoarea lor prin această nouă unitate de măsură, care nu este altceva decît o monetă de socoteală. Valoarea aritmetică a acestui mijloc de schimb poate să rămînă constantă timp îndelungat, în schimb însă valoarea sa reprezentînd forța de cumpărare a unităților pe care li exprimă se poate cobori sau urca, mai ales coborî, din pricina alterărilor și falșificărilor la care sînt supuse monetele reale, din care exprimă o cantitate oarecare. De asemeni în urma unei măsuri de guvernămînt poate să varieze și valoarea sa aritmetică, dar aceasta se întimplă de obicei mai rar.

O monetă de socoteală poate însă să-și tragă origina și din alte împrejurări decît cele expuse mai sus. Astfel leul a fost la început o monetă reală care datorită faptelor menționate mai sus, devenise moneta cea mai curentă și servea la exprimarea valorii tuturor bunurilor. Ca monetă reală se descompunea în unități mai mici, mai ales parale și bani. Un număr fix de parale sau bani, adunate împreună dădea un leu. Cînd leul a dispărut din circulație a rămas însă mijlocul ca el să se poată reconstitui în mod ideal, printr'un număr oarecare de monete mici, așa că obișnuința

populară de a socoti în lei n'a fost stingherită, și sistemul, firește schimbat al evaluării în lei a putut continua. În fapt până la 1837 un leu era alcătuit din 40 parale și această sumă de mici monete servea să efectueze plata unei mărfi care era estimată la un leu. Când prețul era evaluat la 10 lei, ar fi urmat să se plătească 400 parale, ceiace în realitate nu avea loc, de oarece această sumă de parale se retransforma în alte monete de ex. galbeni, ruble, etc., socotindu-se pe cursul zilei, adică după raportul comercial dintre valoarea aramei, cu cea a argintului, ori a argintului cu cea a aurului.

În aceste condiții funcțiunea leului nu era numai aceea a unei simple monete de socoteală. Acest leu imaterial devenise însăși axa întregului sistem monetar atrăgând în sfera sa de influență și de gravitațiune toate monetele reale. Numeroasele monete metalice care circulă în această epocă își exprimau valoarea lor în mod curent în astfel de lei. De asemeni și toate celelalte valori, leul fiind etalonul fundamental de măsură al valorii bunurilor. Întrebuințarea generală în operațiunile ocîrmuirii a acestui etalon de măsură dădea leului o consacrare oficială care împregna sistemului monetar comercial pe care-l organiza o aparență de indigenat.

Sistemul monetar al leului funcționează fără să ridice obiecțiuni serioase până la începutul secolului al XIX-lea. Criticile în contra acestui sistem devin apoi numeroase și se refereau la diversele inconveniente pe care le ridica existența leului de socoteală. Boierescu care studiază această chestiune rezumînd criticile aduse spune că: „valoarea de socoteală variază după valoarea intrinsecă sau extrinsecă a monetei reale, după cum valoarea nominală a acesteia variază după fixarea mai mult sau mai puțin urcată a valorii de socoteală. Aceasta n'are reprezentare reală, nu-i decît o ficțiune. Dacă deci, valoarea intrinsecă a metalului este mai mică ca de obicei, echivalentul său fictiv scade, tot așa, dacă acest echivalent este evaluat la o cotă mai urcată, valoarea extrinsecă a monetei scade. Dacă pe lângă acestea se adaugă fluctuațiunile arbitrare ale cursului de schimb care variază după capriciul guvernului și mai ales al bancherilor și cămătarilor, posibilitățile arbitrarului sînt și mai mari. Astfel, dacă guvernul vrea să elimine sau să introducă o monetă oarecare, nu are decît să pună echivalentul său fictiv deasupra sau dedesubtul valorii extrinseci a monetei; în primul caz moneta pleacă pentru a se schimba pe un curs mai ridicat, în al doilea ea intră pentru a beneficia de primă. Tot așa bancherii și cămătarii exercitează o influență destul de mare asupra cursului de schimb. Cea mai mică înțelegere între ei îl face să varieze. Astfel dacă au valori de încasat ei pun acest echivalent sub cursul ordinar al monetei reale, iar dacă au de făcut plăți, măresc același echivalent pentru a beneficia de diferențe, totul în detrimentul comerțului și al tranzacțiilor“. Astfel „echivalentul fictiv al monedelor variază fără să fie nici

o schimbare, nici în masa numerarului nici în valoarea intrinsecă sau nominală”¹.

Aceste inconveniente au trebuit să se resimtă cu mult înainte de epoca când Boierescu le semnaleză, provocând o serie de măsuri din partea ocîrmuirii ambelor țări. Anterior măsurilor lui Mihai Sturza care inaugurează o politică monetară în adevăratul înțeles al cuvîntului, aplicată sub forma unui sistem complet de măsuri al diferitelor organe de stat, și călăuzită de o concepție monetară, se poate menționa încercarea făcută de Ruși de a introduce prin Regulamentul Organic în mod legal bimetalismul, aurul fiind reprezentat prin ducatul austriac sau olandez, și argintul prin moneda rusească sorocovăț. Această monetă nu trebuia să îndeplinească numai rolul unuia dintre cele două pivoturi ale sistemului, dar avea menirea să elimine definitiv leul pe care trebuia să-l înlocuiască. Insuccesul acestei reforme lasă problema monetară complet deschisă și un câmp foarte vast încercărilor lui Mihai Sturza.

Prin marea reformă monetară din 1836 acesta încearcă o măsură radicală: înlăturarea leului de socoteală. Conform obișnuinței timpului ca norma legală să conțină în textul ei și motivarea dispozițiilor luate, găsim în paragraful 1 al acestei legislații următoarea enunțare de motive urmată de măsura luată: „fiindcă rostirea unei sume în lei, care leu nu are materialnică ființă, pentru că nici se află vreo monedă cu numire de leu, este singura pricină ce au adus și aduce pagubă în toate ramurile negoțului prin acea în părere suire a monedelor, se hotărăște ca după trecere de trei luni, în urma publicării acestei dispoziții, adică de 1 Aprilie 1837 toate alcătuirile atît scrisă cît și nescrisă să se facă în anume arătată monedă, fără a se pomeni cuvîntul de leu căci la din împotrivă întîmplare nu va fi primită nici o jaloabă pentru alcătuire cu nume de lei de cătră nici o instanție”².

Cît de categorică a fost această măsură de eliminare a leului, atît de complet a rămas neaplicată. Nu numai că toate tranzacțiile particulare au continuat să se calculeze în lei, dar și toate operațiunile oficiale, nici un moment măcar nu s’au alcătuit în alt mod, după cum în primul rînd dovedesc bugetele începînd chiar cu cel al anului 1837.³

Măsurile lui M. Sturza nu se mărginesc numai aici. Insuccesul măsurilor radicale impune o modificare a politicii sale monetare inaugurîndu-se era de corectare a sistemului leului. Printre aceste măsuri cea mai principală este modificarea valorii aritmetice a leului.

1 B. Boierescu, *La Roumanie après le traité de Paris du 30 Mars 1856*. Paris 1856. Acte și legiuri. I. 4. p. 262—263.

2 Arhiva Statului Iași. Dosar No. 118/1764.

Legiuirea e tipărită și în broșură sub titlul «Legiuire pentru cursul monedei în Principatul Moldovei. Eși în tipografia Albinei. 1837 și retipărită în *Analele Parlamentare ale Romîniei* t. VIII.

3 Vezi Bugetele veniturilor și cheltuelilor departamentului de finanțe din Principatul Moldovei de la anul 1832 până la 1857. Iași 1858.

Incepînd dela 1837 leul suferă o serie de transformări în valoarea sa aritmetică. Valoarea aritmetică a leului era constituită din 40 parale după cum am menționat mai înainte, însă aceasta are să varieze urcîndu-se în această epocă, întâiu la 60, și apoi la 80. Reforma pornea din Țara Romînească unde cîtră 1836 paralele mărunte începuseră să aflueze în mod considerabil. Abundența aceasta era datorită faptului că între cursul Constantinopolului și acel al Țării Romînești era o diferență senzibilă. Astfel pe cînd la Constantinopol galbenul valora 1780 parale, în Muntenia valora numai 1280, de oarece cursul său fiind fixat aici la 31, 20 iar un leu fiind socotit la 40 parale el nu putea cere în mod legal mai mult decît acest număr de 1280, deci cu 500 mai puțin ca la Constantinopol, ceiace reprezintă „paguba societății Valahiei“. Pentru a înlătura aceste pagube cîrmuirea munteană avea două căi de urmat: sau să ridice cursul galbenului în lei, egalîndu-l cu acel al Constantinopolului sau să modifice valoarea aritmetică a leului, fixîndu-i o compunere dintr'un număr mai mare de parale. Calea întâia era greu de urmat dacă nu imposibil, în primul rînd prin faptul că Regulamentul urcă cursul galbenului la 31, 20 și prea era recentă influența rusească pentru a putea fi neglijată, mai ales cînd controlul rusesc se exercita încă într'o măsură așa întinsă, și în al doilea rînd adoptarea acestei măsuri ar fi contribuit să se supraestimeze o serie de monete, cu mult deasupra valorii lor reale. Nu rămînea decît cea de a doua cale, adică micșorarea forței de achiziție a leului prin mărirea valorii sale aritmetice. Se hotări astfel încă din toamna lui 1836 că leul va urma dela 1 Ianuarie 1837 să fie socotit la 60 parale pe lîngă o serie întreagă de alte măsuri¹, printre care consacrarea leului ca mijloc de exprimare a valorii monetelor mai mari de 60 parale iar paralele pentru cele mai mici de această limită. Astfel după mai bine de un veac compoziția valorii aritmetice a leului are să suporte o însemnată modificare.

Măsura luată în Muntenia avea să aibă însă repercursiuni în Moldova, căci dacă în prima țară nu mai puteau avea loc speculații cu paralele mărunte, în cea de a doua nimeni nu împiedica pe oamenii de afaceri de a realiza bune cîștiguri, datorită faptului că leul mergea tot pe 40 parale, iar galbenul pe 31, 20 lei. Din această cauză paralele încep să fie exportate din Muntenia în Moldova, creind noi dificultăți ocîrmuirii muntene pe care o găsim plîngîndu-se celei din Moldova, și cerîndu-i în baza articolului 375 din Regulamentul Organic, să ia măsuri pentru ca pagubele suferite să înceteze.² Chestiunea este luată în examinare și de Visteria Moldovei, care constată și dînsa că pe cînd la Țări-

¹ Arh. Stat. Dosar 118/1764.

² Arhiva Statului. Iași. Dosar No. 118/1764 fila 153: reprodusă și în N. Iorga după o copie din Arhiva Statului. București în Istoria Comerțului românesc. Epoca mai nouă 1925.

grad pentru un galben turcesc trebuiesc 1920 parale, ceia ce ar face la Iași 48 lei, galbenul nu se cumpără aici decît cu 31, 20 lei. Astfel zarafii pot realiza cu ajutorul paralelor mărunte $16\frac{1}{2}$ lei cîștig la un galben și prin acest mijloc să scoată din circulație moneda cea bună. O măsură radicală se impunea cu atît mai mult cu cît dispozițiile luate la graniță ca să se împedice întrarea paralelor mărunte nu dăduseră nici un rezultat, deoarece după cum raportează ispravnicul de Putna, „dintre acele persoane ce urmează o asemenea speculație sînt fețe care nici să pot căuta la trecere în plimbare în partea Moldovei și care pot trece pe toată ziua 3, 4 și 500 parale mărunte“.¹

O hotărîre în acest scop cu caracter efectiv este aceea luată prin „jurnalul pentru cursul paralelor mărunte“ prin care locuitorii sînt liberați de obligația de a primi ca plată paralele decît doar numai pentru sumi mici, cel mult 4 jumătate sorocoveți, toate sumele mari urmînd a se achita numai în monedă de aur ori argint. A doua măsură este identică cu cea din Muntenia, căci se hotărîște ridicarea valorii aritmetice a leului la 60 de parale, adică urmînd să se dea 3 parale drept 2, în sensul că dacă până atunci un sorocoveț făcea 50 de parale, în viitor urma să facă 75, astfel că doi firfirici cari prețuiau 30 de parale se vor prețui la 45 și așa mai departe.² Măsura în fond consta din deprecierea legală a monetei de aramă față de aceia de argint sau aur, depreciere care va avea să fie din nou mărită puțin mai târziu.

Deprecierea paralelor mărunte față de aur continuă între timp la Constantinopol. În 1842 galbenul cotează $54\frac{1}{2}$ lei ceiace înseamnă că se putea cumpăra cu 2190 parale, pecind în Principat evaluarea sa nu trecea de 1890, socotindu-se bine înțeles, leul pe 60 parale. Și de această dată dificultățile se simt mai întîi în Țara Romînească, unde se menționează la mai mulți zarafi butoaie cu parale mărunte aduse din Turcia, pentru ca cumpărîndu-se galbeni să fie vînduți în Constantinopol cu un cîștig de 300 parale la un singur ducat. Metoda de împedicat aceste operațiuni era cunoscută, așa că nu rămînea decît să fie aplicată și acum ca și în 1837, ceiace se și face, hotărîndu-se în 1843, ridicarea valorii aritmetice a leului la 80 parale.³ În Moldova situațiunea se repeta la fel ca și cu șase ani mai înainte.⁴ Vistieria ezită la început se ceară Sfatului imitarea măsurii muntenești și începe prin a recomanda o strictă aplicare a măsurilor luate în 1837⁵ care nu se aplicau. Dificultățile însă crescînd, Sfatul se vede obligat a se adresa Domnului, cerîndu-i ca să întărească măsuri

1 Arhiva Statului Iași. Dosar idem, fila 152; raportul pircălăbiei din Galați în acelaș sens. Același Dosar, fila 239.

2 Arhiva Statului Iași. Dosar 118/1764, fila 31; Legiuirea citată ca și în Analele Parlamentare. t. VIII.

3 Arhiva statului. Dosar citat.

4 Arhiva Stat. Iași. Dosar citat, fila 492, 496.

5 Arhiva Stat. Iași. Dosar citat, fila 496.

asemănătoare celor din Muntenia, adică să consacre ridicarea valorii aritmetice a leului la 80 de parale, căci altminterea Sfatul spune că „s'ar face pricină de îngumătățirea folosului ce ar putea cuprinde o mai mare parte din obștea săracă din vânzarea produselor sale”.¹ Întărirea măsurii creiază însă noi dificultăți; de pe la ținuturi vin vești că antreprenorii de produse pentru îndesularea publică, avînd mai dinainte depozite de parale, pîrcălăbile s'au văzut silite să nu aplice măsura, și ele chiar cer sfatului să rămîne aplicarea, pînă s'ar desface toți de asemenea moneta, ceia ce sfatul nu ezită a admite dînd termen de o lună.² Leul însă va rămîne de acum înainte pînă la reforma din 1867 sub forma aceasta, continuînd însă în popor, nu rareori, să fie cunoscut tot sub vechea sa compoziție.

Cu totul altfel a fost însă soarta leului de socoteală în ceia ce privește compoziția sa în bani. Am arătat în altă parte că încă din veacul al XVIII-lea leul era alcătuit din 40 parale sau 120 de bani. În timpul reformei din 1837 și 1843 deși compoziția aritmetică a leului în parale suferă o schimbare, aceia în bani rămîne constantă, întîlnind și după reforma din 1843, leul alcătuit tot din 120 de bani. La prima vedere această constanță, ar părea inexplicabilă, căci dacă atunci cînd leul face 40 parale și o para valora 3 bani, ar urma că acum leul fiind compus din 80 de parale, să fie alcătuit din 240 bani. Aceasta desigur că ar fi trebuit să se întîmple, dacă și banul în această epocă n'ar fi fost o moneta fictivă și cași leul o reminiscență în circulația principatelor. Adeseori întîlnim în socotelile bănești interne cifre ca 1 leu și 60 sau mai mulți bani, ceia ce ar da impresia că banul ar fi o monedă reală. În fapt însă banul dispăruse și el din circulație și atunci cînd socoteala se face pe lei și bani de ex. 1,60 bani, se efectua în moneta reală de ex. 20 parale atunci cînd leul valora 40, sau 30 cînd valora 60, sau în altă moneta de ex. în 6 creiari de argint căci un creișar valora 10 parale³.

5. Acest sistem monetar producea însă consecinți care în parte s'au văzut din analiza lui Boierescu, iar parte din desele măsuri de reformă. Introducerea unui etalon real, sau „monetizarea” leului era una dintre problemele cele mai principale ale vremii și desigur că diverse proiecte pentru baterea monete naționale pe care Ghica cu mult înainte o anunța, trebuiesc puse în legătură cu defectuozițiile sistemului existent. Boierescu încă din 1856 cerea înlăturarea leului fictiv și realizarea lui⁴. Moruz cerea și dînsul la 1861 adoptarea unui sistem monetar cu francul la

1 Arh. Stat. Iași. Dosar citat, fila 497.

2 Arh. Stat. Iași. Dosar citat, fila 506.

3 Asupra leului vechiu a se vedea și G. R. Iarcu. Românul glumef. București. 1874; E. V. Ursăcescu, Leul vechiu. Bul. Soc. Num. Rom. XVI. 1921 No. 37; N. Iorga Rolul monetei în trecutul nostru. Bul. Inst. economic II (1923) 11.

4 B. Boeresco. La Roumanie etc. p. 262.

bază ¹⁾ și proiectele monetare ale lui Cuza erau desigur elaborate în cea mai prielnică atmosferă ²⁾.

În sarcina leului fictiv se pun toate relele economiei noastre. Chiar și criza care începe să se accentueze după 1859 este atribuită de cei mai mulți numai sistemului monetar. Critica devine aspră și vehementă. „Ce este acest leu?—se întreba Boierescu la 1867,—Cine a văzut moneda leu? Leul dar nu este în realitate, el e o monetă curat ideală și fictivă. Servește de termin de comparație spre a fixa valoarea monetelor reale. De aci urmează că agiotagiul și speculațiunea pot cu înlesnire influența pentru ca să aducă o perturbație, o fluctuație periodică în valoarea monetelor streine. Odată ce nu avem o monetă normă, un etalon după care să putem prețui valoarea monetelor străine, odată ce moneda noastră etalon este o ficțiune numai, apoi valoarea monetelor streine se poate urca sau scădea, fără macar să putem înțelege rațiunea acestei urcări sau scăderi. Iaca dar, că o persoană care credea că posedă cutare sumă de bani în cutare monedă, deodată într'o zi, se pomenește că starea sa a sporit sau a scăzut fără să știe pentru ce alt, decît numai pentrucă valoarea monedei ce posedă s'a urcat sau a scăzut în raport cu valoarea fictivă a leului nostru imaginar. Dar toate aceste perturbațiuni și pierderi, atît pentru averea publică, cît și pentru cea privată vor înceta prin fabricarea unei monede naționale, prin monetizarea ca să zic așa a leului“ ³⁾.

Cu toată exagerarea pusă în afirmațiunea imposibilității de a cunoaște mecanismul funcționării acestui sistem monetar, pe care cu 11 ani mai înainte, Boierescu singur îl explicase, totuși critica este îndreptățită, fiind împărtășită și de membrii comisunii din camera din 1867 cînd se discuta reforma monetară ⁴⁾.

În momentul cînd se punea la cale înlăturarea definitivă a leului de socoteală prin introducerea unui etalon real, care să fie axa unui sistem nou, în principiu cel decimal apusean, se ridică problema ce denumire să poarte acest etalon. Să i se dea denumirea nouă de „Romîn“ folosîndu-se precedentul francez, sau o alta similară, ori să i se dea tot denumirea de leu, să se monetizeze după expresia fericită a lui Boierescu, vechea mo-

1 P. A. M. Progrès et liberté. Galatz 1851 p 106 și un.

2 Asupra acestor proiecte a se vedea: Victor Pop. Moneta lui Cuza Vodă. B. S. N. R. XVII. 1921. No. 40. Ibidem. București 1925. C. Moisil. Cu privire la Banul lui Cuza Vodă. B. S. N. R. XVIII. 1923; N. Iorga. Bani lui Cuza Vodă. Ibidem. XVIII. 1923 No. 47.

3 B. Boierescu. Discursuri politice. Vol. I. 1859—1873 Buc. 1910 p. 200.

4 „Comitetul delegațiilor aleși de respectivele secțiuni pentru studierea proiectului de lege privitor la înființarea unui sistem monetar și pentru fabricarea monetei naționale, recunoscînd absoluta necesitate ce are țara de un sistem monetar regulat și în armonie cu celelalte țări, considerînd că din cauza lipsei unui asemenea sistem monetar, schimburile și circulația unei avuții în țară se fac cu cea mai mare greutate și prin urmare se aduce un obstacol dezvoltării avuției naționale, pentru a pune capăt unui asemenea rău, n'a ezitat un singur moment de a primi proiectul de lege prezentat de guvern...“. Monitorul Oficial. 1/13 April 1867.

netă de socoteală, bine înțeles cu o altă valoare aritmetică decât cea a sa. Părerea ultimă a triumfat ușor. Comisiunea delegațiilor din camera primăverii lui 1867 recunoaște că „poporul fiind obișnuit cu vechile numiri le vor conserva totdeauna și astfel moneta reală ar avea o numire ce nu s'ar adopta și în limbajul poporului“ așa încît. păstrarea terminologiei „leu“ se impunea în noul sistem monetar.

Legea pentru înființarea unui nou sistem monetar și pentru fabricarea monetelor naționale din 14 April 1867 și care pentru Boliac reprezintă „cel dintîiu semn al suveranității naționale perdută de secol“, adopta leul ca unitate de sistem, împărțit în 100 de bani. El avea să se compue din 5 gr. de argint, din care 835% argint fin și 165% aliagiu. Monetele care făceau parte din sistem aveau să fie de trei feluri: de aur în piese de 20, 10 și 5 lei, de argint în piese de 2, 1 și $\frac{1}{2}$, de aramă în valoare de 4.000.000 lei, iar celelalte monete urmau să fie puse în circulație „îndată ce mijloacele financiare vor permite“ după cum menționează art. 9. Desigur că această formă de monetizare a leului era supusă criticii, deoarece în realitate până la baterea monetei de argint, leul continua să funcționeze tot ca o monedă de socoteală firește cu o altă valoare aritmetică. Și atît B. Boierescu, care susținea că „leul nu poate deveni o monedă decât de aur sau argint, oricît de multă aramă vom fabrica, tot nu vom putea avea leul monetizat“¹ cit și N. Ionescu care susținea păreri similare s'au opus la acest articol din lege, care totuși a fost votat.

Imediat după prima emisiune toate comptabilitățile publice și private erau obligate de a înceta socotelile în lei vechi și parale, trebuind a le face după noul sistem. Achitarea datoriilor contractate înainte de această dată se vor face în lei calculate după valoarea obținută prin transformarea leilor vechi în lei noi și stabilite oficial într'o anexă a legii. Monetele de aramă care circulau în țară vor înceta să mai aibă curs după 6 luni dela prima emisiune a celor naționale, termen ce a fost mai firziu prelungit. Cele de argint și de aur, afară de acele care erau trecute în convenția internațională din 1865 Oct. 23 încetează de a se mai bucura de cursul legal și obligatoriu. Totuși denumirea de leu vechiu în opoziție cu leul nou a continuat să fie întrebuințată în popor, chiar până la sfîrșitul veacului.

6. Odată cu aplicarea legii din 1867 înceta epoca leului internațional care își găsisse o întrebuințare într'o dublă formă, timp de aproape trei veacuri. Epoca sistemului monetar următor și sub regimul căruia ne găsim azi începea dar determinată nu numai de un complex de fapte cari reclamau organizarea unui nou sistem monetar, dar acest complex modela chiar o parte din structura

¹ Op. cit. p. 204.

noii aşezări monetare. O continuitate se stabilea astfel prin această influenţă a trecutului, între ceia ce a fost şi ceia ce trebuie să fie deacum înainte.

Ar fi fost peste putinţă ca cele aproape trei veacuri de existenţă ale leului să nu fi exercitat o influenţă însemnată asupra economiei noastre, cu atât mai mult cu cât în forma ultimă sistemul provoca în mod firesc o serie de consecinţi atât asupra spiritului economic cât şi asupra structurii economiei. Examinînd consecinţele mai principale pe care sistemul leului de socoteală a putut să le provoace, ele s'ar putea grupa în două categorii după natura lor şi anume: psihologice şi economice.

Printre urmările psihologice se pot menţiona:

1. Dezvoltarea spiritului de apreciere cantitativă a valorilor,
2. Dezvoltarea obişnuinţii de calcul şi
3. Pregătirea spiritului de speculaţie.

Credem că este în afară de discuţie chestiunea că într'o economie de schimb predominantă de o circulaţie monetară, cum era aceia a ţărilor romîne în epoca funcţionării leului de socoteală, o concepţie cantitativă a valorii trebuie să fie dominantă în viaţa economică. Această concepţie reclamă un etalon de măsură a valorii care este moneda şi cu cât întrebuiţarea acestei măsuri este mai frecventă, cu atât şi concepţia cantitativă este mai larg răspîdită. O apreciere cantitativă a valorii bunurilor este o imposibilitate sau în tot cazul o mare dificultate într'o economie bazată pe schimbul în natură. ¹ Circulaţia se efectuează pe deosebirile calitative ale lucrurilor. Ideia deosebiri cantitative intră în al doilea plan. O asemenea deosebire este indispensabilă realizării schimbului numai într'o economie monetară. În această fază a schimbului, banul metalic este o permanentă afirmare a sensului pe care oamenii îl dau valorii lucrurilor. Ori mai mult decît moneda metalică, cea de socoteală este o dovadă a existenţei unei astfel de mentalităţi pe care contribuie să o întărească şi s-o extindă. Funcţiunea îndeplinită de o astfel de monedă, complică procesul de estimaţie cantitativă a valorilor. Admiţînd că leul de socoteală n'ar fi existat, desigur că economia monetară ar fi continuat să perziste. Păstrîndu-se din obişnuinţa populară şi leul de socoteală, toate bunurile aveau să fie estimate cu un etalon mai mult, căci pe lîngă aprecierea în lei a fiecărui bun, trebuia să se producă şi o estimaţiune în lei a monetelor metalice. Sistemul leului de socoteală reclama deci două operaţiuni cari n'au ce căuta în regimul unui sistem curat metalic. Ambele aceste operaţiuni sînt fără îndoială mijloace de dezvoltare ale spiritului de apreciere cantitativă a valorilor.

Dacă admitem că o concepţie capitalistă a lumii nu se poate presupune în afară de aprecierea cantitativă a valorilor, trebuie să acordăm atunci şi sistemului monetar al leului de socoteală dreptul de a fi socotit ca unul dintre isvoarele spiritului contimporan al economiei noastre.

Complicarea operațiunilor de estimație dădea un plus de importanță calculului. Operațiunile fundamentale ale aritmeticii trebuiau să se repete mult mai mult cu acest sistem. Obișnuința calculului era menită să crească prin forța împrejurărilor. Posedarea cunoștințelor de calcul era o condiție indispensabilă pentru succesul unei oricât de mici afaceri. Astfel se poate înțelege de ce la sfârșitul veacului al XVIII-lea Amfiohie Hotiniul făcând apologia calculului se credea în drept să spună că „prin el să dă orînduială și tocmală la toată fapta omenească și la fiesce care alt lucru, aceasta este aceia care alege binele dela rău și noaptea din zi și clătire de la linisce și domnii, împărățiile, țerile și răpublicile, cu aceasta arhistratijii pun oștile la orînduială și întru cuvînt mai că toate lucrurile cite sînt în lume“. Și după ce enumeră multe din avantajile cunoștinței calculelor, el termină prefața celei dintâi aritmetici care s'a tipărit la Iași, îndemnînd cu stăruință contemporanii săi să nu rămînă străini acestei științi, pentru că „vi să cade vouă să puneți silință de a vă învăța, căci aceasta se poate face, dar altele fără de aceasta nu să poate“.

Cartea acestui Amfiohie Hotiniul este neprețuit de elocventă în afirmarea evoluției spiritului în țările romîne la sfârșitul veacului al XVIII-lea, nu prin conținutul ei, ci prin scopul pe care-l urmărea. Apariția ei ar putea fi socotită tîrzie, dar nu trebuie uitat că nevoile pe care ea era chemată să le satisfacă vor fi putut fi îndeplinite de tipăriturile anterioare de peste munți scrise și în romînește, dacă nu numai în romînește, ca „Aritmetica“ dela 1777, „Ducerea de mină către aritmetica“ din 1782, o a doua „Ducere de mină către aritmetica“ din 1785, toate trei tipărite la Viena, sau de „Indreptarea către aritmetica“ a lui Șincai tipărită la Blaj în 1785.

Răspîndirea obișnuinței calculului, impusă de structura regimului monetar, influența puternic asupra concepțiunii cantitative a valorilor. Operațiunile aritmeticii nu există decît prin mărimi și noțiunea de mărime este elementul fundamental al unei concepții cantitative. La elaborarea spiritului modern al economiei noastre, se constată astfel variate și mai ales îndepărtate surse. Acestea însă nu sînt de loc fenomene proprii economiei noastre. Ele se regăsesc în epocile precapitaliste ale tuturor țărilor apusene și cercetarea lor a dat naștere unor interesante rezultate — mai ales în știința germană — și printre cari cele ale lui Sombart trebuiesc în primul rînd menționate.¹

Sistemul leului de socoteală a mai contribuit și la pregătirea spiritului de speculație, în accepțiunea modernă a acestui termen. Contribuția a fost dată de faptul că facilita speculația de monete metalice. Obișnuința de a se estima în lei fictivi orice monetă reală dădea prilej ca variațiunile prețului metalelor prețioase să nu

¹ Der moderne Kapitalismus. München și Leipzig. Ed. IV. Der Bourgeois.

fie singura cauză de modificare în puterea de cumpărare a monetei pe piață. După cum a arătat și Boierescu, cursul monetar putea fi influențat și de alți factori, dependenți mult mai mult de voința omenească. Cîștigarea diferențelor de curs era deci o ocupație frecventă și rentabilă. Astfel speculația de monete atinge proporții însemnate în prima jumătate a veacului al XIX-lea, cea ce determină de numeroase ori intervențiuni din partea ocîrmuirii care voia și nu putea fi energică¹. Dar odată cu aceste operațiuni de speculație a monetelor, se petrecea un fapt mult mai important pentru transformarea spiritului economic. Se pregătea atmosfera și se antrenau anumite categorii sociale pentru speculațiunea în massă, fără de care nu poate exista o clasă burgeză. Ideea cîștigului realizat dela diferențe de preț provocate de o circulațiune mai lungă și mai accidentată, la indiferent care produs, nu putea să nu fecundeze în această atmosferă, determinînd dorința de a fi aplicată. Speculația produselor era inevitabilă dacă se producea o speculație de monete. Deaceia se constată că o circulație mai activă a mărfurilor, în special a celor agricole, urmează imediat dezvoltării comerțului de bani, și continuă din ce în ce mai intensă paralel cu speculația monetelor.

Consecințele economice ale sistemului leului de socoteală sînt mult mai numeroase și sigur de însemnătate inegală. Unele din ele au fost indicate în treacăt mai sus, iar dintre cele nemenționate vom reține numai două și anume:

- 1 Mărirea rezervei de numerar
- 2 Urcarea prețului mărfurilor.

Este sigur că mărirea rezervei de numerar este o consecință și a posibilităților de speculație monetară. De numeroase ori se semnalează, mai ales în veacul al XIX-lea însemnate cantități de monete intrate în principate pentru speculă. Țările vecine exportau la noi butoaie cu bani, de cele mai multe ori cu o valoare reală sub cea nominală, cum de pildă ni-au venit în diferite rînduri din Constantinopol sau din alte părți. Nu insistăm asupra urmărilor cari s'au înregistrat în economia noastră monetară datorită mării rezervei de numerar căci ele au fost expuse altă dată. Ar trebui poate să ni oprim la cea de a doua consecință economică, urcarea prețurilor, și care este strîns legată de mărirea cantității numerarului.

Urcarea prețurilor în țările noastre este un fenomen care devine foarte evident în veacul al XIX-lea deși și anterior, prețurile au variat însă în mod accidental. O urcare lentă a tuturor prețurilor s'a produs însă și la noi ca și aiurea mai în toate epocile, însă nu de o urcare lentă și neobservată de contemporani poate fi vorba aici. Voim să ni oprim puțin asupra perturbațiunilor de prețuri din prima jumătate a secolului XIX-lea și cari au provocat mari și multe

¹ Cf. G. Zane, Reglementarea schimbului de bani în timpul lui Mihai Sturza. Arhiva, Iași 1928.

nemulțumiri. Această urcare de prețuri nu se poate atribui unui dezechilibru dintre cerere și ofertă, pentru că producția a mers, ca și importul, crescînd. Nu poate fi atribuită exclusiv nici supraestimării produselor agricole și nici plusului de cheltuială provocat de anumite nevoi ale claselor boerești. La producerea acestui fenomen au contribuit factori variați și dintre aceștia, unul foarte puternic, este modificarea puterii de cumpărare a monetei metalice. Patru împrejurări au conlucrat ca valoarea banului să sufere o scădere și anume: 1) deprecierea mondială a aurului și argintului, 2) mărirea excesivă a rezervei interioare de numerar, 3) speculația de monete și 4) alterările și falsificările frecvente ale banilor. Unele dintre aceste împrejurări sunt în afară de orice legătură cu sistemul nostru monetar, altele, aproape în întregime și anume cele trei din urmă sunt dependente de acesta. Odată produsă o scădere în forța de achiziție a instrumentului metalic de schimb o urcare a prețurilor mărfurilor este inevitabilă. Fenomenul s'a petrecut și în zilele noastre și aceasta ni dă puțința unei înțelegeri mai complete. O cercetare mai amănunțită a economiei țărilor romîne din prima jumătate a veacului al XIX-lea va trebui să acorde un loc important acestei chestiuni, care în cadrul unor concluziuni nu se prezintă decît ca o enunțare.

Oricît ar fi de sumare aceste enunțări le-am crezut totuși într'o oarecare măsură necesare, pentru a reliefa consecințele pe care le poate avea unui sistem monetar sau chiar monetă principală. Ele pot fi atît de neașteptate cîteodată în cît să provoace adînci perturbații la o încercare de eliminare sau de înlăturare. O asemenea chestiune rămîne oricînd o problemă, și ea prezintă azi o covîrșitoare însemnătate.

G. Zane

Memorial

Note de drum în Spania

Cu obsesiunea unui halucinat, trenul sparge spațiile mohorâte ale Bărăganului. Gări triste, ai căror salcâmi prăfuiți și palizi au voit să însemne odată o răzvrătire de veselie și viață în câteva scurte zile de primăvară, au renunțat acum cu umilință și s'au supus resemnate, ca Mahomedanii care le populează cheiurile, puterii de anihilare a aceluiași dezolat decor.

Simt parcă o bucurie că ceiace văd pe fereastra vagonului e așa de sărac. Când îmi stau înaintea splendorile Orientului, ale Castiliei și Andaluziei, n'are oare o acidă savoare acest aperitiv de mizerie și monotonie?

Și apoi dacă e adevărat că peisajul e o stare de suflet, cum a afirmat-o un prea interiorizat analist elvețian, ce splendori exterioare ar putea înlocui bogăția proectivă de suflet, a zilelor dinaintea călătoriei, când totul e înainte și nimic în urmă? Nu cunosc bucuria treptată pe care o dă contopirea cu prezentul. Fericirea, pentru mine, e mereu un proiect, o speranță. Acum când pot înșira în minte un catalog de unități feerice perindate pe dinaintea mea aproape mereu, timp de două luni, nu pot compara nici una din aceste contemplații,—din care unele mi-au dat violente transporturi de bucurie,—cu juvenila bucurie de școlar în excursie din prima zi de călătorie, peste liniștea cenușiu de mohorâtă plictiseală al stepii Bărăganului. Atunci nu trăisem încă. Acum posed o colecție de amintiri, egale și indiferente, pe care trebuie să le depun undeva,

ca pe prețioase butelii cu vin, pentru ca vechimea să le dea odată, parfumul care le lipsește azi.

Trebue să mai mărturisesc că nu cunoșteam Constanța romînească. Cînd trenul intră în gară sînt curios și deschis. Sînt dispus să admir totul, ca un sgîrcit căruia îi fac o plăcere aproape dezinteresată, sumele mici, tocmai pentru că simte în orice moment securitatea liniștitoare a altor averi mai mari. Constanța: lîngă Toledo ori Avignon. De ce nu ?

27 August

Toată ziua delicioase plictiseli și formalități în vederea plecării. Minuscule piedici inventate de un savant zeu al călătoriilor care știe să exaspereze ușor, cu obstacole stimulente, nerăbdarea. Seara la zece îmbarcarea. Portul e liniștit. Ochiuri de lumină roșie joacă în depărtări. Vuetul mării nu pătrunde până la noi. Casa noastră plutitoare pentru zece zile n'are nimic din maestrea unui transatlantic. E făcută pentru mări mici, azurate și blînde. Cînd pătrundem pe coridoarele înguste care duc la cabine, și în care plutește un miros curat de lac proaspăt și de terebentină, căpitanul, impozant sicilian—vaporul e italian,—în impecabilă uniformă albă, ne primește cu ospitalier suris. Sînt meserii a căror principiu e surisul. Il acceptăm și noi convențional și amabil. Va fi omul acesta în viața noastră mai mult decît e de obicei o figură dintr'un roman sau o cunoștință de stațiune balneară ?

La miezul nopții, după un freamăt de lanțuri ciocnite, de funii încordate, de glasuri omenești agitate și amenințătoare, prin pîrtia de păcură a mării în noapte, vaporul se avîntă către împărțiri de întunec. În urmă orașul luminat nu se poate deosebi de bolta instelată. E și el un colț de cer cu stele mai multe. Sgomot de valuri plesnite. Alături, tăcerea care parcă se aude. Senzație de desprindere și eliberare.

28 August

Cu toate sforțările omului marea nu poate fi captată pentru trebuințele lui. Dacă un scit s'ar ridica azi din mormînt și ar privi pămîntul de altă dată al patriei sale, n'ar mai recunoaște nimic. Cultura ogorului, orașele, rîurile s'au schimbat. Marea însă e aceeași ca și pe timpul cînd Xerxe punea s'o bată cu bice. Omul n'o poate preface. Fiindcă, nu e o prea mare schimbare, dacă azi braz-

dele ei spumoase sînt tăiate de vapoare cu aburi în loc de trireme cu pînze. După ce a trecut vaporul se așterne aceeași virginitate geologică. Aici timpul nu se măsoară ca pe pămînt, secular pentru infiripările civilizației, ci geologic cu milioanele de ani.

Marea e imanentă, eternă, fiindcă n'o măsurăm cu ambițiile și poftete lacome de pămînt ale împărățiilor. Cîț privești cu ochiul frămîntare absurdă de valuri. Poeții s'au repetat dealungul veacurilor ca să ne spue că marea evocă suferința și zbciumul omenesc. Dar mișcarea aceasta e moartă. Demența desfrînată a talarurilor înspumate nu e viață. E o frămîntare mecanică de elemente oarbe, o ciocnire de reci minerale. Poate inspira frică năpustirea într'o gară a unei locomotive? Nu poate sugera suferință decît viața cu năzuința ei îndărătnică, fie măcar și a unei plante.

Deacea marea n'are mister. O compar în minte cu pădurea plină de întrebări și neașteptat. Marea e egală cu ea fără surprize și fără enigme. E ca universul misticilor, mereu identică cu ea însăși. Variațiile ei sînt extrem de limitate. Mișcarea fizică, atomică nu celulară, dinaintea apariției vieții. Concep perfect un cosmos de mări agitate fără nici o vietate. Marea nu strică impasibilitatea siderală. ...Doar cîțiva delfini, care urmăresc lateral vaporul cu aceeași viteză, strică puțin această impresie de deșert al apelor, printr'o slabă impresie de viață.

Ne apropiem de amiază și Bosforul e încă departe. Ochii ne sînt fascinați mereu de linia rotundă a orizontului. Mă gîndesc că prima idee empirică a infinitului, acest orizont trebuie s'o fi sugerat, acest orizont cu cîntecul său de sirenă, mereu atrăgător și mereu perfid. Misterul său religios e evident și totuși nu-mi amintesc vre'o cutumă religioasă la nici un popor primitiv unde orizontul să fie divinizat.

Dacă marea n'a oferit nimic religiei, în schimb, poate că a inspirat unele din elementele tehnice, din procedurile fabricațiilor. De pildă ștofele. Mă uit la întinderea ei lucie, alunecoasă, cu reflexe mereu schimbătoare și nu știu de ce-mi vine această bizară idee că marea a sugerat fabricarea mătăsii. Și pădurea poate catifeaua. Cu tot adîncul ei marea ne arată mereu suprafețe lucii. Ea dă farmecul planului, nu al adîncului, al reliefului. Pădurea cu tușișul și boschetul ei, văzută de sus, din aeroplan de pildă, trebuie să ne amintească o altă țesătură. O secundă furat de nebulie sistematică, îmi trece prin minte chiar și acest gînd (pe care de altfel îl părăsesc îndată): mătasea lucioasă găsită de Chinezii ș

Japonezii navigatori, catifeaua grea și onctuoasă de germanul nordic, omul pădurii.

Cu cit înaintăm spre sud, dispoziția valurilor se înrăutățește. Vânturi potrivnice, dinspre țărmurile Asiei încep să sufle.

Pe linia orizontului se desenează o navă care luptă greu cu dușmănia apei. Așa cum o vedem fragedă și debilă, în soarta elementelor înverșunate, înălțăm fără voe un gând de admirație geniului omului. Omul „roseau pensant“ care poate fi zdrobit într-o clipă deoparte, și dincolo de cealaltă adunate toate puterile oarbe. Forța și șiretenia față în față, putere brută domesticită de o scîntee de ingeniozitate.

Un simplu gând al subtilului Ulise și toată această vrăjmășie mugește în jur fără să poată face nimic scoicii plutitoare în care se adăpostește : leul și musca din fabula, care a vrut să însemne desigur un simbol mai cuprinzător.

Stîncile Bosforului mă trezesc din atîta filosofie. Cînd intrăm, la început, în acest minunat loc, am impresia lacurilor italiene : Como și Lugano. Ca și acolo apă albastră, de cel mai curat safir, între coline abrupte sămănate cu vile albe și colorate. Am părăsit marea neagră cu asprimea ei asiatică, cu vînturile ei reci care înfricoșau și pe navigatorii antichității (aici la gura Bosforului se presupune naufragiul lui Iason și încă alte multe). Nici un suflu glacial nu se mai abate dinspre stepele fără de sfîrșit ale Sciției barbare. Intrăm în leagănul mediteranei tuturor civilizațiilor, încă de la aurora omenirii. Incetul cu incetul Bosforul se strîmtează până la dimensiunile unui fluviu. Albăstreața apei e mai concentrată decît acéia a cerului. Palate albe își moae horbota de marmoră în jocul apelor. O mișcare neobișnuită ne cuprinde din toate părțile : vapoare mai mari trec în lung și în lat și printre ele se strecoară cu nespūsă agilitate caice repezi și subțiri, ori bărci burtoase pline de oameni.

O agitație plutitoare fără seamăn, un oraș întreg, mobil pe suprafața apei, mișcîndu-se în toate direcțiile. Pe fondul safiriu al cerului și al apei și pe acela de verde tenebros al coastelor pădurite se depun repede mii de pete de culori senine, deschise, ve-sele. Într'o clipă totul rîde, se mișcă, te mișcă, te stimulează.

Farmecul acestei strîmtori n'are nimic grandios sau sublim cum sînt munții Elveției și nici acel cadru cartonat, de decor artificial al Veneției. Aici e altceva. Înțeleg îndată : e domnia feericului. Nu e grandios, nu e sublim, nu e nici măcar frumos. E feeric adică acea speță de contemplare făcută din fast, din bogăție și

realizări imediate și supranaturale care se adresează exclusiv fan-teziei. Sînt împărățiile din „o mie și una de nopți“. Aici e domnia lui Ali-bab și aici s'a plăsmuit într'o noapte dorința unui calif fantast adresată lămpii atotputernice a lui Aladin. Alte colțuri de pămînt v'or fi produs frumosul. Orientul ne-a dat feericul. Și în plastică și în literatură.

Feericul iese din bagheta vrăjitorului. E forma artistică a magiei, a acelei gîndiri primitive și consolatoare care confundă dorința cu realitatea. Feericul e răzbunarea necăjiților și a săracilor; visul unei fericiri efinite, fără complicație, provocată la ordin. Sau poate forma artistică a impacienții unui despot care nu admite rezistența și imposibilul.

De ce vor fi ales Turcii tocmai această parte a Europei? I-a fixat împlinirea ori alegerea lor liberă? Ce are comun Bosforul cu Turcii, popor lipsit de artă și știință și care n'a dat nimic lumii, popor pitoresc de militari loiali, senzuali, cinstiți și cruzi?

Cînd vaporul își despică drum prin Cornul de Aur, soarele tocmai apune după colinele Sтамбулului. Pe bolta incendiată se profilează săgețile negre și suple ale minaretelor. Mai insistente, dar mai inerte, cupolele rămîn mai jos, fără să se poată urca așa de sus. Invălmășeala portului ne cuprinde. Ne aflăm în fața orașului care a ținut timp de multe secole toată suflarea Europei de răsărit după capriciile instinctelor ori furiilor sale.

29 August

Astă seară m'am plimbat pe străzile Perei și Galatei. Străzi de aspect occidental, curate, mediocre. Din cînd în cînd, cîte o uliță lăturalnică oferă ochiului abateri orientale. Cafenele, unde pe scaune mici, oameni bătrîni, cu privirea absentă, așintiți parcă undeva într'un punct de eternitate peste care nu trece timpul, fumează rar, cînd își aduc aminte, în fața unor cești de cafea.

Cafeneaua e cerdacul unei case ca acelea de la conacurile noastre de moșie. Viță sălbatecă, anemiată, prăfuită, se cațără îndărătnic pînă peste acoperiș; copii desculți și femei sordide cu prunci în brațe mișună împrejur. Nu lipsesc nici cerșetorii, îngrozitorii cerșetori ai Orientului inegalitar și abulic. Colț pitoresc de umanitate caracteristică și rară; dar care e făcut să atragă mai ales pe occidentali decît pe noi Romîni. Căci în tîrgurile evreești din Moldova asemenea aspecte nu sînt prea excepționale. Venim din locuri cu moravuri prefăcute de ultimile mesagii ale Levantului:

Figurile trotuarului sînt evident cosmopolite. Dar parcă domină Grecii. Cu toate masacrele, cu toate persecuțiile, urmînd o lege de mecanică în domeniul civilizației, Elada a învins, altfel decît pe față, mai sigur și mai perfid, lumea musulmană. Căci ce înseamnă cîte un pogrom instinctiv la cîte două trei decenții, cînd toată viața comercială și administrativă e condusă după interesele subtil apărute ale populației grecești? Turcii dorm de secole și visează halucinați uriașul vis asiatic, acela care se întinde, cu ajutorul hașișului ori al religiilor nihiliste de felul budist, de la fruntariile Japoniei pînă în peninsula Balcanică. Mustafa Kemal încearcă acum cu greu să stimuleze nervii paralizați ai poporului său. Și a adoptat formula modernistă. Figura sa de dictator progresist amintește din belșug de aceea a lui Petru cel mare. Ca să vezi fesul turcesc, trebuie să mergi în Dobrogea noastră. În nici un caz nu-ți vei vedea pe străzile Sтамbulului. Se zice că orice infracțiune în această privință e urmată de pedeapsa capitală. Haremurile, care au desfătut cu nostalgii false pe istericul amator de bărbați Pierre Loti, și-au deschis porțile larg și pe ele au năvălit în stradă, sub formă de prostituate banal apusene enigmaticele cadine. Fețele lor, altădată acoperite de negre văluri sînt și azi mascate dar de farduri eftine și vulgare. Se vede din modul stîngaci și adesea prea exagerat că noua lor meserie e recentă. Mi se spune că ordinea e întronată în administrație și corupția e ceva mai mică.

O deosebire se observă față de vechiul regim: stabilitatea prețurilor cel puțin în întreprinderile statului. Baedeker-ul meu din 1912 atrage atenția cetitorilor săi, că la Constantinopol orice preț trebuie firguit. Chiar și acela al biletelor de drum de fier luate la ghișeele gărilor sau al curselor cu vaporul. Acum lucrurile s'au schimbat. Se studiază introducerea alfabetului latin. Iată o măsură care va desființa curioasa clasă a notarilor ambulanți care și astăzi, la Constantinopol la un colț de stradă, cași mandarinii chinezi, răzimați de un părete, redactează jalbele împrecinării analfabeți. Moravuri firești, aici și în China, unde alfabetul și scrisul, ele singure sînt o știință grea de memorat cît e la noi algebra.

Intrăm într'un elegant restaurant de pe strada Pera. E un restaurant rusc. Mi se pare exact acela pe care-l descrie Paul Morand într'o nuvelă. Cadru de fast, în care suflete amărîte în exil, exploatează fericirea altora, muncindu-se cu dumnezeiască bunăvoință să surîdă în dreapta și în stînga și să sugereze veselia și plăcerile vieții.

Simțim însă că acest spectacol ascunde multe tragedii ascunse, simțim că ceiace se petrece aici amintește de grimasele clownului care trebuie să distreze pe alții cu orice preț, chiar când a lăsat acasă un cadavru scump. În loc de chelneri femei frumoase și luxos îmbrăcate. Circulă prin sală svonul că toate sînt cel puțin marchize autentice. Firește, fiecare din ele, întreține această prezumție printr'o demnitate adeseori exagerată. O foarte politicoasă obiecțiune relativă la temperatura borșului ucrainiană, are darul să ofenseze crud pe nobila servitoare și s'o facă să refuze serviciul mai departe. Ca s'o rechemi la datorie, din fundul sălii unde s'a refugiat minioasă foc, trebuiesc parlamentări, scuze și promisiuni de a nu mai recidiva. Și când revine, superbă și aspră, muindu-și lungul șirag cu perle veritabile ori nu—e complect indiferent—în supa D-tale, trebuie să-i spui drăgălaș că ai glumit și că nu e nici o supărare. Înțelegem că toate aceste grimase mai mult ori mai puțin delicioase fac parte din logica și din farmecul locului.

La mesele dinprejur femei strălucitoare întovărășite de domni a căror îmbrăcăminte strict englezească nu poate schimba fizionomia clar levantină, cu ochi mici, hrăpareți și duri, cu tenul negru, cu părul creț, cu privirea nesigură și oțelită. Levantinul nu e omul unei rase.

Sub această denumire se adăpostesc Greci, Armeni, Siriaci, Albanezi, Arabi, etc. Ceiace se cheamă levantin e ceva intermediar între pirat și cavalier de industrie: amestec simultan de perfidie, șiretenie și cruzime. El oferă celalt aspect al Asiei: aventura, răceala sufletească, perversitatea, Chinezii care debarcă la San-Francisco originari din Canton ori din Hong-Kong sînt, fără îndoială la fel. Când te gîndești la origina lor, trebuie să evoci spiritul mobil al mării și cel lipsit de siguranță al deșertului.

Constantinopolul, la răscrucea a două continente și a ațitor drumuri de mare și uscat, a adunat încă de mult toate elementele pasiunii, lubricității, vișului și lăcomiei. Se observă ușor însă perfidia de rasă milenară a Asiaticului. Mă gîndesc cită răbdare, sobrietate și rațiune i-a trebuit Europeanului blînd, greoi, blond și statornic să combată și la urma urmei să învingă aceste priviri oțelite care concep asasinatul ca un incident cu totul trecător, aceste firii instabile ca mercurul, vii și mîncinoase ca și el. Rătăcind noaptea pe străzi lăturalnice privesc perdele trase la ferestrele caselor, după care se ghicesc încă lumini discrete. Ce combinație de sentimente omenești s'or fi înjghebînd în acest oraș al nimănui în care să-

lășluesc alături Americanii democrați, Englezii drepți, Nemții cinștiți, Rușii visători și refugiați, Francezi, Armeni, Siriaci, Evrei?

30 August

Dacă treci podul dela Karakioi peste Cornul de Aur, intri numaidecît în Stambul. Caracterul se schimbă deodată. Aici e orașul adevărat turcesc. Străzile au fost modernizate ici și colo, dar caracterul vechiu s'a păstrat. Urcînd spre Sf. Sofia trebuie să urmezi zidul vechiului Serai. Această parte a orașului cuprinde și vechiul Fanar, cartier diplomatic al Grecilor altădată, acum o sărăcăcioasă și banală mahala. Aici a fost altădată viața agitată a capitalei Orientului. Mă gîndesc ce a trebuit să fie pentru boerii noștri, în veacurile trecute acest colț de metropolă, măsură supremă pentru gusturile lor. Atunci Stambulul avea, fără îndoială, asupra lor prestigiul pe care îl are pentru noi azi Parisul. Oamenii bogați de aici își culegeau modele, obiceiurile, manierile.

Li văd scoborînd din caice încărcate care poposeau la țărîmul Cornului de Aur venind dinspre Marea Neagră—sau din Călești cu cai mărunți dacă apuceau calea uscatului. Trăgeau cu siguranță la cîte un conac cu ceardac larg, mărginit de stîlpi de stejar și care trebuie să fi fost singurele hanuri pe atunci. Stambulul era nu numai capitala oficială, dar și aceia morală și estetică și fiecare boer care se considera subțire trebuia să întreprindă această călătorie.

De aici se îmbarcau înapoi pentru țară cu stofe brodate, cu covoare, cu cașmiruri orientale, cu ciubuce, cu tutun și mirodenii. Poate cei mai eleganți își comandau de aici ișlicile și giubelele. Unii ca Brîncoveanu sau Cantemir, eleganți absenteiști, își făceau și studiile în școlile grecești din Tarigrad ori se alipeau curții vre'unui pașă din sublima poartă. Și apoi, tot aici, veneau cei năpăstuiți să dea seamă de fără de legile lor și să înfrunte săcurea gîdelui ori sacul de piele care scoborau în adîncimile Bosforului; cimitir mut al multor tragedii romînești.

Peisagiu misterios și feeric, lucrat în bună parte de istoria noastră, Stambulul ne oferă cheia cu care ne înțelegem bine o parte din particularitățile istoriei patriei. Retrăesc cu intensitate aceste pagini de trecut romînesc în acest haos musulman. Despart cu grijă ceiace e al nostru din această îngrămădire de seminții și neamuri și înțeleg concret și direct atîtea lucruri nelămurite din

viața noastră sbuciumată. Mă recunosc puțin turc, după cum în a-titea obiceiuri și oameni de aici întrezăresc cite ceva rominesc.

Astăzi Stambulul fioros și frământat de poftă, de ambiții și păcate e un trist oraș cu străzi înguste brodate cu prea pitorești case de lemn.

Mă afund în străzi de tihnă adâncă netulburată, de trecători, peste care zboară tăcut și nesimțit, cu filfiri ușoare de aripi, hulubi albi. Numai în inima orașului bazarul evreilor și al armenilor, uriașă clădire cu culoare înguste și lungi ca străzi adevărate, se frământă prezentînd trecătorilor în toate limbile pămîntului seducția unor respectabile vechituri. Sfeșnice ovreești, chilimuri și sumacuri, ciubuce turcești, stofe deprimare și obosite cu culori moarte, sînt înșirate aproape cu sila de negustori vorbăreți și insistenți.

Porți mari de fier înfipte în hrube de cărămidă mucegăită cum se mai văd în strada veche la Iași, închid seara prețioasele mărfuri și vocile infernale ale negustorilor. Atunci, se coboară în acest iad al vechiturilor ceasuri de liniște sepulcrală. Viața se mută pe malurile Bosforului unde în vechi seraiuri desafectate s'au instalat cazinouri internaționale cu joc de bacara și jazz-banduri epileptice.

Sfînta Sofia e un imens gînd de piatră înfăptuit, ca toate marile edificii arhitectonice, dintr'o singură bucată. Interesul plastic al acestui edificiu, lipsit de decorație și ornamentare stă în măreția bolților masive care se sprijină una pe alta, calm, așezat, prin minuni de secrete arhitecturale. Se dezvoltă în înălțime în curbe care se pierd sinuos una în alta ca liniile capricioase ale norilor pe cer.

O clotire de bulbucări suprapuse, unele transformîndu-se în altele, în elan lent și potolit cătră cer. Toată contagiunea aceasta de bolți a pornit dintr'o singură suflare. Pilaștri uriași țin pe umerii lor totul. Dar necesitatea lor pare îndoelnică. Ni se pare că dacă i-ar ridica într'o noapte o putere magică, îmbinarea bolților nu s'ar surpa: într'atît sînt de ajustate, într'atît sînt de fluide. Ca la toate producțiile geniale ale minții omenești artificul nu se vede. Nu știu de ce, punct pitic subt oblăduirea acestor cupole, asociez în minte acestei basilici monumentale ca surori drepte „Critica rațiunii pure” sau simfoniile lui Beethoven. Alt alfabet, același gînd cătră Dumnezeu.

Seara, plimbarea pe Bosfor îmi destăinuește secretul decadenței turcești. Culoarea veșnic alta a mării, de la violet la rubin.

și smarald, siluetele minaretelor, dulceața și transparența aerului au moleșit acest aprig popor de militari. Fără farmecul divin al Constantinopolului acești duri mongoli ai deșertului, ar fi avut poate o altă soartă. Așa i-a răpus încet voluptatea. Și sălbatecul învins de plăcere se prăbușește repede de tot. Natura a destrămat cu farmece vrăjite tot omul care a voit să poposească în acest loc. Un moment mă întreb ce-ar fi devenit voința de fier a Anglo-Saxonului dacă i-ar fi fost dat să trăiască aici.

(Va urma)

M. Ralea

O mare controversă arheologică: Glozel

Miscellanea numărului trecut al acestei reviste a semnalat cetitorilor interesul pe care-l prezintă discuțiile pasionate provocate de săpăturile de la Glozel.

În adevăr, controversa științifică, născută cu prilejul acestor săpături a luat repede proporții impresionante, ocazionînd din partea taberelor în luptă desfășurarea unui arsenal dialectic formidabil și a dat actualitate unor probleme generale de Preistorie care, altfel, ar fi preocupat numai pe specialiști.

Opinia publică franceză și exponentul ei, presa, la rîndul lor, s'au împărțit în două cîmpuri inamice: în *glozelieni* și *anti-glozelieni*, în acei care cred în vechimea obiectelor descoperite la Glozel și acei care contestă autenticitatea lor.

Pentru cei dintîiu, descoperirile de la Glozel sînt din cele mai fecunde pe care le-a oferit vre-odată Preistoria și marchează o revoluție în ce privește cunoștințele noastre despre originile civilizației.

Pentru cei din urmă, dimpotrivă, toate obiectele pe care se sprijină speculații și concluzii așa de îndrăznețe, sînt numai niște falsuri ordinare și merită să preocupe justiția.

Spre sfîrșitul anului trecut și începutul anului acesta polemicele prin presă și prin reviste au atins maximum de violență și „foiletonul Glozel” devenise mai captivant decît cel mai extraordinar roman de aventuri.

Cum se explică atîta pasiune din partea opiniei publice pentru niște descoperiri care, altfel, niciodată n'au avut darul s'o preocupe în mod deosebit?

Dacă săpăturile dela Glozel ar fi condus la rezultate chiar și mai importante decît acele admise de partizanii stațiunii, însă necontestate de nimeni, probabil că ele erau uitate de mult. A fost însă deajuns ca un grup de savanți să se arate neîncrezători, pentru ca stațiunea Glozel să capete dintr'odată o popularitate și o publicitate, neașteptate. Ceiace pare a dovedi, în

treacă fie zis—că îndoiala și necesitatea organică de probitate intelectuală, sînt, pentru publicul francez, elemente mult mai eficace pentru răspîndirea ideilor decît simpla afirmație a unui adevăr evident.

S'a scris așa de mult despre și în jurul Glozelului încît azi e aproape imposibil de a urmări toată literatura acestei chestii. In cele ce urmează, credem util să prezentăm mai ales argumentele principalelor teze, după ce, în prealabil, vom schița istoricul săpăturilor și vom arăta pe scurt ce rezultate au dat.

*

Glozel e un mic cătun la depărtare de 4 km. de Ferrières-sur Sichon și la 25 km. S. E. de Vichy, într'un departament central al Franței (Allier).

În ziua de 1 Mart 1924, un tînăr agricultor din Glozel, Emile Fradin, pe cînd ara cîmpul zis „Duranton“, de puțin timp despădurit, dădu la iveală două mici cărămizi cu scobituri pe ele, care-i atraseră imediat atenția.

În sara aceleiași zile descoperi o lungă groapă ovală, căpșușită cu lespezi, iar în pămîntul de umplutură diferite bucăți de oale și o mare cantitate de scorii.

A doua zi, alături de groapa ovală, la 0.m 25 adîncime, găsi o cărămidă ce purta pe ea *semne alfabetiforme*.

Prima persoană care se interesă de săpături fu d-ra Picandet, institutoare la Ferrières. Ea scrisese președintelui Societ. de Emulație a Burboneului, pentru a-i semnala interesul descoperirii. Ceva mai tîrziu, d. Clément, delegatul acestei societăți, vizită Glozelul și nu atribuie prea mare interes descoperirilor, considerînd groapa ovală, din cauza pereților vitrificați și a cîtorva obiecte de sticlă, drept un cuptor de sticlărie, la fel cu acelea care se mai găseau încă în secolul al 18-lea, în această regiune. Un arheolog d. Franchet, după un studiu amănunțit la fața locului, adoptă acest fel de a vedea.

D. Clément, a putut colecta din interiorul groapei ovale bucăți de vase de grez albăstriu și din împrejurimi, un topor lustruit cu cîteva semne precum și diferite cărămizi sau tablete de argilă. Ceiace e curios, e că abia în Ianuar 1925 s'a observat că una din tablete purta inscripțiuni.

În April 1925, d-rul Morlet, medic la Vichy, luă în arendă de la familia Fradin, terenul de săpături, pentru a putea întreprinde o explorație sistematică. Venit tîrziu la Glozel, d-rul Morlet e totuși cel dintăiu care descopere stațiunii caracterul ei preistoric și, între altele, consideră groapa ovală drept un mormînt neolitic ¹

De la această epocă, fama Glozelului merge crescînd. Pe

¹ Dr. Morlet și Em. Fradin, Nouvelle station néolithique, 4 fasc. Vichy 1925-27.

lingă obiectele deja găsite de Fradin și cele colectate de d. Clément, au mai fost descoperite foarte multe piese nouă: bucăți de ceramică grosolană, abia arsă și deci maleabilă imediat ce e scoasă din pătura de argilă, silexuri cioplite care amintesc pe cele ale industriei magdaliniene, de la sfârșitul epocii quaternare, topoare lustruite cu fațes neolitice, idoli, câteva cărămizi nouă care prezentau urmele unei scrieri liniare, obiecte de os ca ace și sule, dinți perforați sau ascuțiți, cirlige de pescuit din corn de cerb, etc.

O descoperire importantă fu aceea a unei pietre purtând gravura unui ren, ceiace trebuia să confere stațiunii o mare vechime.

În 1926, vestea acestor descoperiri începu să se răspindească în mediile interesate, printre preistorieni. Discuțiile începură și odată cu ele și primele săpături de control. În Iunie d. Van Gennep, după o vizită la Glozel, se declară partizanul autenticității stațiunii. În luna August, d. Salomon Reinach ajunge la convingerea că orice idee de fraudă e exclusă. În Septembrie e rindul d-lui Espérandieu să susție același lucru și în sfârșit, câteva zile mai târziu, d. Depéret, cu toată competența sa de paleontolog și geolog, se alătură de credincioșii Glozelului. Singur d. Seymour de Ricci, care însoțise pe d. S. Reinach în timpul săpăturilor, fu de părere că totul nu era decît o mistificare net caracterizată.

La 14 și 21 Iunie 1927, săpăturile d-rului Morlet conduseră la descoperirea a două morminte intacte, conținînd obiecte, care dacă sînt autentice, confirmă părerea autorului săpăturilor, că Glozelul e un vast cimitir datînd de la începutul neoliticului¹

Cu această ocazie fură descoperite alte topoare de piatră lustruită, pietre cu gravuri de diferite animale și unele cu semne alfabetiforme, un idol bisexual cu mască, plăci de argilă cu impresiuni de mînă, vase de argilă cu o mască fără gură (cap de mort) și urme neînsemnate ale unui schelet omenesc.

Vara trecută vizitatorii fură numeroși și recolta documentelor abundentă. Săpături de control fură executate în prezența mai multor savanți: arheologi, geologi, paleontologi francezi și străini printre care și d-nii Tafrali, profesor la Universitatea din Iași, Bjorn, conservatorul muzeului preistoric din Oslo, Mendès-Correa, de la Universitatea din Porto. Rezultatul lor fu consemnat într'un raport complet favorabil autenticității Glozelului.

În timpul acesta adversarii nu se dădeau învinși, ofensiva lor începu mai furioasă. Focul fu deschis de un inginer și arheolog, d. Vayson de Pradenne, care publică asupra Cronologiei Glozelului, două note în „*l'Anthropologie*“ (t. XXXVII) și una în *Buletin de la Soc. préhistorique française* (No. 9 Sept. 1927). În

¹ Dr. Morlet, Aux Champs des morts de Glozel. Extr. de *Mercure de France*. 1 și 15 VIII, 1927.

aceste trei note, autorul aduna cu precizie și claritate argumentele contra autenticității Glozelului. El nu acuză pe nimeni, afară de „Spiritul din Glozel” (după o expresie repede consacrată), vizînd pe tînărul Fradin, pe care-l găsea incontestabil ingenios, îndrăzneț și tenace.

Academia de Inscricții se emoționează în urma unei asemenea intervenții. Chestia fu discutată, în comitet secret, la 16 Sept. 1927. În această ședință d. Dussaud, ocupîndu-se de partea epigrafică, de alfabetul dela Glozel, arată motivele pentru care consideră false toate tabletele găsite în această stațiune.

Polemicele și invectivele ajunseră de o violență extremă. Ministerul de Instrucție, impresionat, luă decizia de a deschide o instanță de clasare pentru stațiunea din Glozel și pentru obiectele provenite din ea. Săpăturile nu mai puteau fi continuate de aici înainte decît în prezența unui delegat al Ministerului. Acest delegat fu d. Peyrony — conservatorul muzeului din Eyzies (Dordogne), ajutat de d. Champion, șeful tehnic al atelierului de la Muzeul din Saint-Germain. Amîndoi procedară la inventarierea tuturor obiectelor colectate, pe care le recunoscără ca false.

Cam în aceiași vreme, Congresul de Antropologie, ținut la Amsterdam, dispuse numirea unei comisii internaționale de savanți, neamestecați încă în dezbateri, care să procedeze la săpături de control. Fură numiți în această comisiune: 3 Francezi; d-nii Peyrony, Favret, și Forrer, un Belgian d. Hamal-Nandrin, o Engleză, Miss Garrod, un Elvețian, d. Pittard, un Spaniol, d. Bosch—Ghimpera și un Cehoslovac, d. Absolon.

D-rul Morlet, înștiințat că acceptă fără rezervă comisia internațională propusă. Această comisie lucră pe teren în prima jumătate a lui Noembre și depuse raportul la finele lui Decembre, raport care, în concluzii, contestă vechimea obiectelor de la Glozel, deși recunoaște autenticitatea unora din ele.

La acest raport fu adăogată și o *declarație* a d-lui Peyrony în care conservatorul Muzeului din Eyzies relatează prima sa vizită la Glozel, cum el a fost condus să adopteze teza d-lui Camille Jullian, profesor la Collège de France, și să considere obiectele dela Glozel ca autentice, dar nu preistorice.

Iată ultimele rînduri ale declarației:

„Deci, în mintea mea, în momentul acela, Glozel era autentic, însă nu preistoric. Prima zi de săpături întreprinse de comisiune n'a zdruncinat convingerea mea, însă descoperirile subsecvente mi-au nimicit toată încrederea. Mărturisesc astăzi că mă înșelasem atunci, și numai pentru că mă lansasem pe o cale unde imaginația jucase un rol mai mare decît competența mea. Nu mă costă nimic s'o recunosc, deoarece e expresia adevărului.

Nu mai de mi-ar servi acest incident de lecție!”

Semnat D. Peyrony.

La raportul comisiei și la Declarația D-lui Peyrony, „triumful glozelian al Institutului”, răspuns astfel prin *Le Temps* din 25 Dec. 1927:

„Lipsea, descoperirii admirabile de la Glozel, consacra cea mai înaltă: aceia cu care Inchiziția romană onoră geniul lui Galileu. Din acest punct de vedere, comisia Begouen (internațională) a bine meritat de la Știință și soldații cauzei celei juste îi dătoresc mulțumiri.

Și ea și inspiratorul ei tuluzan, vor împărtăși, împreună cu comisarii din 1633 singura imortalitate care poate fi la îndemina lor: aceia a ridiculului“.

Semnat S. Reinach, J Loth, Espérandieu

„De câte puncte de exclamație trebuie să însoțim acest mic factum, se întreabă Paul Souday în *Le Temps* din 26 Dec. 1927... Oricărui spectator cu sînge rece îi scapă asemănarea lui Fradin cu Galileu și a onorabililor anchetatori cu Torquemada. Iar d-rul Morlet are, poate, mai puțin geniu decît ilustrul Toscan, dar, departe de a fi ars de viu, i s'a recunoscut buna credință cu curtuozie“.

În urma publicării acestor documente, lupta fu iarăși extrem de vie.

Se'nțelege Glozelianii n'au dezarmat. După ce acuzară pe membrii comisiei internaționale de incompetență și rea credință și pe d. Peyrony de a fi fost surprins rîzînd, cu cuțitașul, gravura unui ren de pe o piatră, partizanii Glozelului s'au pus, hotărîți la noi săpături.

În Februar anul acesta, diferite obiecte de tip glozelian au fost găsite în împrejurimi mai depărtate ale vestitei stațiuni și un grup de savanți ar fi scos la lumină, după indicațiile jurnalelor, noi figurații animale și numeroase semne alfabetiforme. Numărul pieselor recoltate până azi trece de 2000.

Însfîșit, un ultim episod al acestei bătălii între savanți e plîngerea depusă justiției de Soc. preistorică a Franței, în urma căreia, o percheziție făcută la ferma lui Fradin a dus la confiscarea unui număr de obiecte care-s supuse și azi expertizei judiciare.

*

Am urmărit principalele faze ale unui proces științific merit să facă epocă și a cărui evoluție e interesantă în ea însăși.

Nu mai puțin interesantă e însă argumentația principalelor tabere în luptă. Să admitem, mai întăiu, fără a ne angaja în debateri, că stațiunea de la Glozel e autentică și să vedem care e în acest caz importanța, de ordin științific, a noilor descoperiri. Și aici o mică digresie e necesară.

Europa, a cărei preistorie se cunoaște mai bine decît cea

a altor continente, a fost, în decursul Quaternarului și la începutul epocii actuale, teatrul unor mari schimbări de populații. După oamenii primitivi, cu alură bestială, din Quaternarul inferior și mijlociu urmează diversele rase de la sfârșitul acestei perioade, aparținând toate unui tip mai afinat și zologicește, identic cu specia umană actuală: *Homo sapiens*.

Din punct de vedere arheologic oamenii primitivi din Quaternarul inferior și mijlociu aveau și o industrie primitivă a pietrei cioplite. Oamenii din Quaternarul superior, dimpotrivă, au avut o industrie mult mai perfecționată, față de cea a predecesorilor lor. Arheologia distinge astfel un Paleolitic vechi și un Paleolitic recent — acesta din urmă fiind cunoscut și sub numele de „Vîrsta Renului“, din cauza abundenței acestui animal la sfârșitul perioadei quaternare. Perfecționarea armelor și a uneltelor merge gradual de-alungul Vîrstei Renului și atinge apogeul în ultima fază, cea *magdaleniană*.

Magdalenianul formează limita superioară a Paleoliticului și granița spre Neolitic, sau epoca pietrii lustruite.

Caracterele Paleoliticului superior contrastează, din mai multe puncte de vedere, cu acelea ale Neoliticului.

Oamenii dela sfârșitul Paleoliticului erau nomazi, trăiau din pescuit și din vînat. Locuiau în peșteri sau în adăposturi sub stînci, aveau o industrie lînică exclusiv cioplită, lucrau osul, dar ignorau fabricația olăriei. În schimb sentimentul lor artistic era profund și spiritul lor mai mult contemplativ. Practicau cultul morților și riturilor funerare într-o formă primitivă.

Oamenii din Neolitic dimpotrivă, duceau o viață relativ stabilă de păstori și de cultivatori. Viața lor socială era mai înaintată. Locuiau în colibe, sau pe margini de ape, în palafite. Domesticau animalele și cultivau cerealele. Industria pietrii e nu numai cioplită, dar și lustruită. Cunoșteau fabricația vaselor de lut și țesătoria. Construiau monumente de piatră ca dolmeni și menhiri. În schimb sentimentul lor artistic era destul de rudimentar, iar spiritul lor, practic și mai mult utilitar. Ideile religioase cași cultul morților erau mai complicate.

Cum se vede, opoziția e aproape totală între Paleolitic și Neolitic, după cum, foarte adesea din punct de vedere stratigrafic, aceste două orizonturi arheologice sînt separate de o lacună, sau de o pătură sterilă, fără urme de existență omenească.

Totuși între aceste două epoci există, în unele regiuni ale Europei, o soluție de continuitate, o perioadă de tranziție lungă și încă foarte obscură. Această perioadă de tranziție e *Azilianul* descoperit de Ed. Piette în caverna dela Mas-d'Azil (Ariège).

Ori, după d-rul Morlet și fideli săi susținători, obiectele găsite la Glozel ar permite să identificăm un nou orizont de tranziție: *Glozelianul*, care, cel puțin parțial, n'ar fi decît un facies local și particular al Azilianului. Glozelianul s'ar continua mai mult în timp decît Azilianul.

Despre perioada aziliană în Europa occidentală, știm cam următoarele lucruri: cadrul geografic era, în linii generale, cel de azi; ghețarii se retrăseseră de mult; anotimpurile urmau un ritm analog aceluia din zilele noastre; renul, tovarășul marilor artiști de la sfârșitul Paleoliticului, s'a retras și el spre nord și vinatul principal consta din cerbi și din mistreți.

În acest cadru nou a trebuit să se opereze și o vastă migrație omenească.

Operele de artă ale populațiilor magdaleniene dovedesc preocupări spirituale și o inteligență remarcabilă. Sărăcia artei aziliene nu ne permite nici o concluzie asupra moravurilor și credințelor acestei epoci. Pictura, sculptura și industria osului sînt în plină decadentă. Numai cătră sfârșitul perioadei aziliene omul începe domesticarea animalelor și adoptă o viață pastorală și agricolă.

Atîta se poate spune, în esență, despre oamenii azilieni, care au fost contemporanii sau, poate, predecesorii imediați ai oamenilor dela Glozel.

Din inventarul obiectelor găsite la Glozel reiese că oamenii care le-au fabricat și folosit, aveau o industrie litică de unelte mici de tip magdalenian, asociată cu una de tip neolitic. Acești oameni cunoșteau ceramica și chiar industria sticlei. Ceiace e însă mai vrednic de remarcat e că ei s'au servit de *cele dintău semne alfabetiforme*. După d. S. Reinach se cunosc actualmente vreo 130 de asemenea semne. Numărul semnelor din alfabetul glozelian, cu mult superior aceluia al semnelor din alfabetele mediteraneene, confirmă ipoteza Glozelienilor, că primul e punctul de plecare pentru cel de al doilea. Teoria unui alfabet primitiv de origină feniciană e ruinată, pentru a fi înlocuită cu aceea a unor alfabete mediteraneene provenite dintr'un prototip neolitic.

Apariția alfabetului coincide cu începutul lucrării argilei. După d-rul Morlet posibilitatea unei scrieri curente e strîns legată de prezența unui material plastic cum e argila care poate fi întărită prin ardere: „De fapt și primele monumente scrise din Creta și din Mezopotamia sînt întipărite tot pe tablete de argilă“¹.

Ceramica la început, e rău arsă și din cauza aceasta devine maleabilă în păturile umede ale solului.

Această perioadă în care tehnica arderei era imperfectă, d-rul Morlet o numește *prima vîrstă a argilei* și ea corespunde la două descoperiri importante: olăria și scrierea lineară.

Dar ceiace e bizar între descoperirile dela Glozel e prezența gravurilor de ren pe piatră. Ar trebui să admitem, în cazul acesta, că renul și unele aspecte ale civilizației paleolitice au supraviețuit mai mult în Franța decît s'a crezut până acum.

Ori, cu sfârșitul Paleoliticului, nici o stațiune din Franța sau din Belgia, n'a mai procurat urme de ren în epoca aziliană. În

¹ Dr. Morlet și E. Fradin, Nouvelle station néolithique, fasc. 4. p. 51.

Danemarca, în așa numitele *Kjökkenmöddings*, care urmează imediat Azilianului, nu s'a găsit nici o urmă de ren.

Dacă stațiunea dela Glozel e autentică, ar trebui să admitem că acest animal emigrat în regiunile boreale, la finele Paleoliticului, a mai persistat și în Neolitic prin unele regiuni din centrul Franței.

Acest din urmă fapt conferă o mare vechime stațiunii și distruge teoria lui J. de Morgan asupra Mezoliticului ca perioadă de tranziție, fără piatră lustruită și fără ceramică.

Idolii și urnele cu mască omenească ar fi iarăși un element nou al stațiunii din Glozel și ar lega, după d. S. Reinach, arta trogloditilor de aceia a Egiptului și a Babilonului.

Idolii asemănători au fost găsiți în Anglia și într'un dolmen din peninsula Iberică, iar „urnele cu mască” în epoci mai recente în Prusia orientală și în regiunea Rinului. Se admitea că acest cult al divinităților preistorice s'a propagat din Asia Mică prin Iberia și Galia până în Insulele Britanice. Ori, vechimea stațiunii de la Glozel ar întări teza d-lui S. Reinach din „*Mirage Oriental*” că civilizația neolitică primitivă a radiat în evantai din Europa centrală, sau din Europa nordică.

Descoperirile de la Glozel modifică deci, în mod esențial, ideile noastre asupra cronologiei virstei Renului și a originii scrierii. Glozel aparține unui vechiu Neolitic până acum necunoscut. Coexistența ceramicei, cu o industrie și o gravură magdaleniană și cu obiecte de sticlărie, apare pentru arheologul de formație științifică atât de neșteptată și de neverosimilă încît o mare rezervă, de ordin speculativ, nu poate să fie decît o condiție favorabilă identificării celebrii stațiuni.

Această rezervă devine obligatorie mai ales după ce vom cunoaște principalele teze ale adversarilor în luptă.

*

Să începem cu acelea ale Glozelienilor.

Argumentele primului apărător al anticității stațiunii, d. S. Reinach, sînt mai ales de ordin psihologic. După dînsul, controversa actuală nu e ceva nou în Preistorie. Noi mai cunoaștem fapte care au zdruncinat idei bine stabilite. Cînd în secolul trecut, Boucher de Perthes, a demonstrat existența omului fosil, știința oficială l-a înconjurat numai cu risete și dispreț. Omul nu putea fi contemporan cu Mamutul și silexurile cioplite trebuiau să fie de origină romană. Cînd în 1864, Ed. Lartet, descoperi un mamut gravat pe un fragment de defensă a aceluiași animal, stabilind astfel coexistența omului și a Mamutului, mulți Preistorieni au susținut că e vorba de falsificare. Aceleași negații cînd Piette a dat la iveală galeurile colorate de la Mas-d'Azil. Frumoasele picturi murale de la Altamira au fost totdeauna considerate ca false de unii preistorieni.

La toate acestea se mai adaugă și gelozia savantului față de arheologul amator. Dealtfel concluziile ce rezultă din unele descoperiri care uimesc așa de mult, au fost prevăzute „de oameni pe care savanții calificați îi taxau de amatori îndrăzneți. Dintre aceștia mai ales Piette, bazându-se pe semnele grafice descoperite la Mas'd'Azil și pe acelea, mai rare descoperite de Lartet pe obiecte quaternare, presimți, cu un adevărat geniu divinator, că Fenicienii fură clasificatorii, propagatorii dar nu creatorii alfabetului, că ei știură să extragă pentru nevoile comerțului, din ansamblul confuz al scrierilor lineare născute în Vestul Mediteranei, cele 22 de semne, care au avut o soartă așa de fericită“¹

Un alt apărător al Glozelului, mai puțin eloquent ca d. S. Reinach, dar mai documentat ca el, e profesorul Ch. Depéret de la Lyon. După mai multe vizite făcute în Septembre 1926 și apoi în 1927, după ce a făcut el singur săpături, d. Depéret s'a declarat convins de autenticitatea obiectelor de piatră și de os, a ceramicei și a scrierii neolitice de la Glozel. Savantul lyonez distinge în teren două nivele: unul de pământ vegetal cam de 30 cm. grosime, apoi o pătură de argilă galbenă. La limita între cele două pături se găsesc resturi dintr'o olărie recentă mult posterioară neoliticului. Se observă deci la Glozel 2 civilizații de vârste diferite. „Cam la 60—70 cm. în pătura arheologică de argilă galbenă, moale, neremaniată, scrie d. Depéret, am cules un frumos fragment de tabletă cu inscripții alfabetiforme înfășurat într'o rețea de rădăcini și radicele de arbuști astăzi dispăruți. Această observație e, după părerea mea, decizivă și implică, ea singură, în mod irefutabil, autenticitatea tabletei și deci a scrierii glozeliene“² O a doua probă de autenticitate rezultă din faptul că scrierea din Glozel nu-i izolată; ea se leagă strâns de scrierile de la sfârșitul Paleoliticului și se continuă cu alfabetele iberice. Chiar în departamentul Allier se găsesc câteva stațiuni contemporane, la Serbier, la Blénières și Berthelots.

În tovărășia d-ului Morlet, d. Depéret a făcut apoi săpături în două grote din împrejurimile Glozelului. O primă săpătură a procurat un topor lustruit și o figurație animală. O a doua săpătură a dus la descoperirea unei pietre rectangulare cu o gravură de cal înconjurată de semne alfabetiforme pe o față, iar pe cealaltă o adevărată pagină cu scriere glozeliană de vre-o 30 de semne.

Apoi d. Depéret răspunde în felul următor argumentului că lipsește pojghița specială, sau *patina*, din gravurile de cervidee făcute pe o rocă dură: „Toți geologii știu că patina provine din

1 S. Reinach. De bello Glozelico—*Le Temps*, 13 Nov. 1927.

2 Ch. Depéret, *Le Temps*, 29 Nov. 1927.

oxidația sărurilor de fer și de mangan în contact cu apa de ploaie și din alterația superficială prin acidul carbonic. Ei știu de asemenea că oxidația e cu atât mai intensă și mai rapidă, cu cât terenul e mai permabil. Ori, la Glozel, argila galbenă care conține obiectele neolitice e absolut impermeabilă la circulația apelor subterane. Rezultă deci că cel mai adesea piesele de la Glozel sînt foarte puțin patinate, sau nu-s patinate de fel¹.

Un alt apărător vrednic de menționat e profesorul Mendès Correa de la Universitatea din Porto, care a semnalat la Alvao în Portugalia, existența de caractere nouă în niște inscripții deja găsite în secolul trecut, pe o bucată de ceramică. Aceste caractere ar avea o mare asemănare cu cele de la Glozel.

O teză intermediară între cea a apărătorilor și a detractorilor Glozelului e aceea a d-lui Camille Jullian de la Collège de France. Există la Glozel, după d. Jullian, un amestec de obiecte false și de piese autentice. Acestea din urmă ar indica existența unei locuinți de vrăjitoare, dependență a vreunui sanctuar rural din epoca galo-romană. În asemenea sanctuare, se îngrămădeau obiecte din toate epocele și fiecare din ele corespondeau la un scop determinat. Idolii nu-s altceva decît păpuși de vrăjit. Cărămizile cu inscripții sînt tabletele pe care se scrieau formulele magice de descîntec; ele sînt gravate în cursive latine și vorbesc despre pescuit, vînătoare, viața agricolă și despre dragoste. Diferite caracteristici: litera X înlocuind pe inscripții lera s, analogia formulelor magice cu acele ale tabletelor deja cunoscute, forma particulară a unor litere și absența de olărie șmălțuită, indică o epocă romană recentă, poate 300 d. Hr.

Glozel ar fi deci o simplă stațiune istorică. La această teză d. Audollent, decanul Fac. de Litere din Clermont-Ferrand răspunde, declarînd că el nu recunoaște în textele zise magice, de la Glozel, nici o urmă de cursivă latină.

Adversarul care a dat cea mai serioasă argumentație împotriva autenticității Glozelului e inginerul și preistorianul Vayson de Pradenne. Prima sa vizită la Glozel avu loc în Iunie 1927. Examinînd obiectele deja găsite, el susține că a recunoscut pe cea mai mare parte din ele, acțiunea unui instrument de metal. „Nu avem deaface cu obiecte neolitice, ci cu piese fabricate de un falsificator modern și puțin experimentat¹. În cursul unei a doua vizite, procedînd el singur la săpături, zări pe perețele tranșeiei un mic cerc în care argila era mai puțin compactă ca împrejur; puțin mai în adîncime era la fel și după cîtiva centimetri el găsi o piatră gravată stînd vertical lipită de argila dură. D. Vayson crede că s'a săpat mai întîiu în perețele tranșeiei un mic canal orizontal, s'a așezat galeul în fund și apoi s'a reastupat canalul. Se înțelege că un astfel de lucru a lăsat urme.

¹ Vayson de Pradenne—Le Temps, 20 Nov. 1927.

Examenul mormintelor l-a întărit în ideea existenței falșului. El constată un vid între păreții laterali ai mormintului și argila vecină. De asemenea observă că pământul nu intrase între lespezi și în interiorul mormintului. „Se vede cit e de improbabil ca asemenea construcții în piatră să fi rămas intacte și goale la 20—30 cm. subt pământ, timp de mii de ani, într'un sol străbătut de apă, odinioară acoperit de păduri și decurind despădurit“.

Apoi trecind în revistă istoricul săpăturilor d. Vayson face următoarele constatări: Într'o primă perioadă care se întinde din Mart până în Iulie 1924 nu s'au găsit decît urme de vase de grez, cărămizi, fragmente vitrificate, totul provenind dintr'un captor de sticlărie. Totuși, începînd din Octombrie 1924 apar primele falșuri: toporul cu semne glozeliene, apoi cărămida găsită în Mart 1924 și pe care nu s'au observat semne decît în Ianuar 1925, semne care n'au existat mai înainte. Începînd de la Mai 1925, numărul obiectelor crește considerabil; apariția lor treptată indică o perfecționare a tehnicei, fiecare modificare trebuind să procure răspunsul la o obiecție formulată. Însfîșit se pot găsi chiar și izvoarele de inspirație: manualul de Arheologie al lui Déchelette pentru vasele cu măști, Revista de gynecologie din Noembre 1925 pentru idolii bisexuați.

D. Dussaud, membru al Institutului, atacă la rîndul său punctul cel mai scump Glozeliilor, origina alfabetului.

Am văzut că după d-rul Morlet și după d. S. Reinach, Fenicienii au împrumutat scrierea lor nu de la Egipțeni, ci dintr'un alfabet neolitic de tip glozelian.

D. Dussaud, într'o broșură intitulată „În jurul Inscricțiilor de la Glozel“, amintește că alfabetul fenician a atins în diferite etape forma sa definitivă. A existat mai întăiu o scriere arhaică reprezentată pe sarcofagul lui Ahiram (sec. XIII a Hr.), apoi urmără literile din stela lui Mesa, regele Moabului care se urcă cam la 900 ani a Hr., și însfîșit fenicianul recent care figurează pe sarcofagul regelui din Sidon (Eshmounazar din sec. V. a Hr.). Ori observă d. Dussaud caracterele de la Glozel nu samănă cu scrierea feniciană din faza arhaică, ci cu cea mai recentă din sarcofagul lui Eshmounazar. Această corespondență e așa de absurdă încît nu lasă loc, după autor, decît unei singure ipoteze: fraudă.

În ce privește asămănările între alfabetul glozelian și cel iberic din Alvaio, de vîrstă nesigură, d. Dussaud insinuiază că ele n'au apărut decît după ce s'a trimis la Glozel revista *Fortugalia*, care reproducea inscripțiile din Alvaio.

Un alt adversar, d. Marcellin Boule, profesor la Muzeul de Istorie Naturală din Paris și preistorian notoriu, atacă cronologia Glozelului. Foarte sceptic în ce privește persistența renului la începutul neoliticului, d. Boule ceru în 1925 d-rului Morlet să-i arăte piesa decisivă: galeul și gravura de ren. D-rul Morlet se grăbi să-l aducă singur la Paris și iată în rezumat convor-

birea urmată între cei doi interlocutori, așa cum a fost dată de ziare : „Cînd d. Boule avu piesa în mîină, zise d-rului Morlet : „Mă autorizați s'o curăț ?“ D-rul Morlet, ezită, apoi consimți ca o mică parte din suprafața galeului să fie debarasată de impuritățile ce o acopereau. D. M. Boule practică operația cu apă și cu o perie de dinți pe un centimetru patrat al obiectului, pe care îl puse pe urmă la microscop, rugînd și pe d-rul Morlet să privească. Cu un ac d. M. Boule ridică un fel de depozit care se mai găsea încă în una din trăsăturile gravurei“.

„Aceasta-i gelatină, zise el, probabil gumă întărită“. Și fundul trăsăturii apăru atunci într'o culoare mai clară decît suprafața obiectului. Pe fața opusă a pietrei d. Boule făcu o ușoară șgîrietură cu acul și trăsătura obținută fu de aceeași culoare ca cea examinată.

„Galeul Dvs. e fals“ încheie d. Boule și arată interlocutorului său în manualul popular de zoologie al lui Brehm, ilustrația care a putut servi, care a trebuit să servească de model“.

„A, exclamă doctorul Morlet, dacă această piesă e falsă, însemnă că toate celelalte sînt false !“

Totuși după părerea d-lui Boule, sinceritatea d-rului Morlet nu poate fi pusă în cauză.

Poziția adversarilor Glozelului a fost întărită, la sfîrșitul anului trecut, de raportul Comisiei Internaționale și de raportul Champion.

Comisia avu impresia, între altele, că unele obiecte au fost introduse, după ce a fost scoasă cu hîrlețul și repusă la loc, o brazdă de pămînt. Dar acest fapt aducea o denivelare față de solul vecin, care țera vizibilă. „Un inel plat a fost găsit într'o poziție verticală, care nu se poate explica decît printr'o îndeîmînică pătrundere de sus“.

Mormintele sînt de construcție recentă. Unele obiecte în os par cu totul proaspăt fabricate. Două cărămizi și un vas poartă urme de rădăcini, dar e vorba numai de rădăcini de ferigi naturale recente, deoarece n'au suferit decît un început de uscare. Cum se explică apoi, că nu se găsesc oase de ren, într'o stațiune ai cărei locuitori cunoșteau totuși așa de bine acest animal că-l puteau desemna pe piatră ?

Comisiunea recunosc autenticitatea cîtorva obiecte, dar nu se putu pronunța asupra vechimii lor.

În fine raportul tehnic al d-lui Champion, șeful atelierului muzeului dela Saint-Germain și subalternul d-lui S. Reinach, ajunge la concluzia că obiectele de os perforate dela Glozel sînt lucrate de un instrument de metal și deci e exclusă originea lor neolitică.

Trebuie să recunoaștem că argumentele antiglozelienilor sînt puternice, însă fideli, ca să nu zicem fanaticii Glozelului sînt

1 Opinia d-lui M. Boule, Le Temps—16 Nov. 1927.

departe de a capitula. Cei dintăiu consideră chestia închisă până la producerea de fapte nouă, cei de-al doilea caută să respingă obiecțiile formulate.

D-rul Morlet încearcă să respingă concluziile d-lui Dussaud susținind că asemănările între alfabetul glozelian și cel iberic au fost constatate cu mult înainte de primirea revistei *Portugalia*. Apoi, cași d. S. Reinach, insistă asupra faptului că printre cele 1500 de caractere găsite la Glozel, litera B nu se găsea niciodată. Această absență sistematică a lui B e pentru Glozelieni o probă că nu poate fi vorba de fraudă.

La rîndul lui d. Depéret răspunse d-lui Vayson. Astfel, acele zone de pămînt mai puțin compacte, în care s'ar fi introdus lateral obiecte, nu-s altceva decît galerii de cîrțițe, foarte abundente în acest teren. Prezența unui vid între părțile mormîntului și argila vecină e datorită scurgerii apelor de ploaie, dealungul lespezilor, scurgere care ar fi adus dizolvirea particulelor de argilă. Cit despre absența patinei pe unele galeuri gravate, am văzut mai sus în ce mod ingenios o explică d. Depéret.

În primăvara trecută s'a cunoscut și rezultatele analizelor făcute la Universitatea din Oslo asupra unor piese dela Glozel. Analiza nu găsea nici o urmă de acțiune a unui instrument de metal, iar analiza oaselor indica, că ele sînt în aceeași stare de fosilizare ca și alte oase neolitice.

Pe dealtă parte săpăturile întreprinse de ziarul „*Le Matin*” în afara cîmpului de cercetări, par a fi condus la descoperirea de obiecte glozeliene¹.

Acesta este aspectul actual al marei controversă în jurul Glozelului, care a pasionat atît de mult opinia publică franceză și străină. Se poate presupune că acalmia de azi e numai aparentă și că adversarii, ireductibili, își păstrează pozițiile, până cînd o nouă recrudescență a luptei va aduce dezlegarea finală.

Ce concluzii putem trage noi, spectatori străini, din aceste dezbateri?

Săpăturile dela Glozel, mai ales cele dela începutul explorării, par a nu fi fost conduse cu toată rigoarea necesară; de aceea ele au produs „prea multe lucruri” și de aici aspectul lor heteroclit.

Autenticitatea obiectelor găsite e, pentru cea mai mare parte a lor, indiscutabilă. Tabletele de argilă și ceramică dela Glozel, abia arse, care pot surprinde pe unii savanți occidentali, sînt foarte răspîndite în Orient și în stațiunile neolitice din nordul Moldovei și Basarabiei. Dacă și semnele alfabetiforme înscrise pe tablete sînt autentice, aceasta e o chestie de bună credință

¹ Le Matin 6 Janvier 1928.

și de specialitate pe care noi nu o putem còntrola. In ipoteza falșului însă, nu se poate evita întrebarea: de cine și cînd au fost fabricate și îngropate atîtea mii de obiecte? Dacă se acuză „Spiritul din Glozel“ adică tînărul agricultor Fradin, atunci el apare, vorba tatălui său, ca „cel mai mare savant al secolului“, ca un geniu demoniac, care a dat cea mai grea lovitură Preistoriei.

Insfirșit, dacă se exclud gravurile de ren și poate și celelalte gravuri, care sînt piesele cele mai indoelnice ale inventarului dela Glozel, se poate considera stațiunea din Allier ca aparținînd unui Neolitic de facies local, a cărui vechime însă nu poate fi de loc aceia pe care i-o atribuie partizanii ei.

Ioan G. Botez

Cronica literară

Vsevolod Ivanov

Aprecierea prezentului este în mod firesc imperfectă și fatal supusă erorii. Lipsa perspectivei în timp, ce creiază de fapt porțiunile reale, în care privim fenomenele obișnuite în lumina sociologiei sau istorismului, duce adesea la concluzii puțin reale sau la determinări de inegală și contestabilă valoare. Iată de ce, pentru cercetătorul obiectiv observația actualității impune o atitudine de rezervă și contemplare minuțioasă.

Dacă această constatare se raportează la orice domeniu de fapte în genere, ea nu îmi apare negliabilă cu deosebire atunci când vorbim despre fenomenul literar.

Literatura unui popor este un mijloc superior de înțelegere a sufletului colectiv sau a celui de puternică individualitate personală și de reprezentare a momentelor ce se desprind cu precizie sau cu prestață din mijlocul vieții sociale, pe care o privim. E posibilitatea de cunoaștere necontestată și fidelă a vieții, mediului (cu toate împrejurările ce s'au arătat determinante în cursul timpului) și totodată a exemplarelor de excepțională personalitate creatoare.

Deaceia, literatura nu cere numai o lungă perioadă de precizare până ajunge la afirmarea caracterului ei, dar atunci când fapte sociale, fenomene empirice de viață politică, creiază conflicte ce schimbă aspectul sau însăși structura societății — al cărei expresiv corelat de manifestare era, — ea resimte necesitatea transformării, îmbrăcînd aspectul unor tendințe lipsite de precizie, din care cu greu se poate întrezări caracterul ce rămîne definitiv.

În împrejurări analoage se găsea literatura rusă de după revoluție. Din mijlocul vîltoirii în care conflicte de ordin politic tîneau la schimbarea radicală a organizației de stat și poate la transformarea idealului de viață individuală odată cu acela al societății sguđuite profund, ea a început să fixeze aspectele de viață

nouă ce începea să devie din ce în ce mai simțită. Dar pentru că observația prezentului presupune o motivată întârziere în selecțiunea faptelor și o prea justificată minuțiozitate—condiția unui elementar simț al realității—în determinarea și mai ales în reproducerea lor, literatura aceasta a prezentului a apărut într'o atmosferă de îndoinică realizare valabilă pentru cultura universală în genere.

Firește, se pot aduce acestei literaturi obiecții de natură variată; de fond și formă. S'ar putea obiecta de pildă că ea nu reprezintă fondul specific de viață națională atât de puțin precis în perioada actuală a poporului de dincolo de Nistru; că fondul acesta integral de viață complexă nu e încă realizat complex, și orice încercare e dela început menită a rămînea o simplă rătăcire lipsită de un criteriu serios de selecțiune. Insfîrșit, realizarea operelor ei poate părea pe alocuri lipsită de perfecțiune tehnică și de abilită în lăntuire a acțiunii ce constituie un tot.

Un lucru însă nu i se va putea contesta. Această literatură e poate singurul izvor de cunoaștere obiectivă, lipsită de pasiunea politică și de pseudo-cunoștința jurnalistică obținută în goana acelor călătorii de prea sumară informație la fața locului.

Privită în general, literatura rusă de azi e caracterizată prin două influențe, ce se disting cu claritate în domeniul ei, și care îmi apar decizive în alegerea obiectului de preocupare, de inspirație și mai ales în structura acestei literaturi.

Cea dintăiu e aceia care domină—subt formă mai vagă sau mai intensă—întreaga literatură rusă contemporană. Plecînd din opera lui Dostoewski—deși constituia o veche și prea tradițională convingere în sufletul poporului rus, ce îmbrăca aspectul unui mit—ea s'a afirmat cu intensitate în perioada ultimelor decenii, fiind un admirabil mijloc de luptă și propagandă în sprijinul ideilor devenite așa de curînd formele actualei realități politice și sociale. Acesta a fost ortodoxismul panslavist.

A doua influență e datorită marelui romancier și creator de viață, Maxim Gorki.

Gorki a fost prin excelență romancierul vieții noi, pe care a pregătit-o impresionant în opera sa literară. A fost un revoluționar în societate și de-aceia a transmis cu emoțivitatea propriei suferinți ritmul vieții a cărei necesitate o resimțea continuu. Această influență gorki-ană mai ales o vom întrezări în privirea sumară, pe care o aruncăm asupra unuia din cei mai viguroși scriitori post-revoluționari ai Rusiei de astăzi: Vsevolod Ivanov.

* * *

Vsevolod Ivanov e un scriitor, care își găsește obiectul predefecției sale literare în materialul—adesea inform și mai niciodată delimitat—pe care îl oferă aspectele revoluției ruse.

E firesc ca o operă, ce primește surse de creație exclusiv din domeniul unei mișcări de mase, să fie caracterizată printr'un

ritm de viață accelerată, intensă, perpetuu schimbătoare. Căci în accepțiunea obișnuită a cuvîntului, revoluție înseamnă transformare de forme, de situații, a căror nouă poziție să facă imposibilă anasionează mai puternic, e întruparea contactului cu viața societății radicale. Astfel, rezultatul—evidențiat numai prin dimensiunea porțiilor atinse—este adesea criteriul unic de apreciere în domeniul schimbărilor politice.

Aceasta, mi se pare a privi unilateral—în orice caz necomplet—fenomenul politic, ce are în structura sa două momente distincte: concepția și efortul spiritual, pe care elanul entuziast îl poate transforma în realitate practică.

O revoluție este un fapt excepțional prin momentul în care apare, împrejurările în care se desfășoară, și mai ales prin fondul năzuințelor ce o călăuzesc; și cu atât este mai decisivă și mai justificată cu cât resimte mai puțin nevoia mijloacelor pentru realizarea ei. Ea presupune atunci o accepțiune unanimă a transformării, pe care tinde să o înfăptuiască, și apare ca produsul unei voinți de o intensitate puțin obișnuită.

Să mai adăugăm la acestea faptul, că nicidecum o revoluție nu realizează în mod precis ceea ce își propune anterior în planul ei de acțiune? Că totdeauna în mod fatal apar consecințe, pe care dacă nu le dorește, în orice caz adesea nu le poate împiedica de a deveni realități?

Iată de ce mi se pare, că—întocmai ca și un act de revoltă personală, de atitudine individuală contrarie unei stări de fapt—o revoluție trebuie privită mai întâiu prin motivarea acțiunii ei prin fondul logic, și mai ales prin ideologia și mentalitatea ei.

O asemenea dublă înțelegere a situației prezintă opera lui Vo-evolod Ivanov.¹ E e convingere, ce însufletește toată această operă, că năzuințele afirmate nu rămîn simple încercări, ci pășesc cu certitudine pe calea realizărilor de fapte. Și totuși convingerea aceasta e mai mult de domeniul iraționalului; ea nu este o sursă de activitate, pe care o pregătește rațiunea cu minunatul ei angrenaj de documentare și convingere, ci mai curînd prezintă un caracter mistic pe care îl afirmă sufletul rus în genere, dar mai ales atunci cînd e expresia de sinteză a unei colectivități.

S'ar părea curios poate cum această convingere mistică poate fi în același timp un mobil determinant de acțiune. Atitudinea mistică e—prin excelență—de izolare, de contemplare și intuiție irațională. Dar spre deosebire de această primă formă sub care apare, atitudinea mistică poate primi aspectul colectivității; e misticismul masei, condusă de un ideal creiat printr'o intuiție a situației, mai curînd decît printr'un proces de justificare logică, și prin aceasta devenind un mijloc mai sigur de acțiune. Misticismul re-

voluției duce la fanatism. Neîntîmpinînd dificultățile, pe care în mod inerent le descopere rațiunea în atitudinea ei de speculație și analiză, misticul crede fără rezervă în posibilitatea acțiunii pe care o întreprinde; acesta e fanatismul, pe care religiile universaliste l-au utilizat în concepția mitului unei salvări supreme, și la a cărui realizare tindea subț un anumit aspect sindicalismul lui Sorel.

Credința mistică a unei colectivități, ce tinde a deveni fanatică, este o forță impresionantă și zdrobitoare. În paginile lui Ivanov întîlniți acele viguroase exemplare individuale, pe care nu le susține nici cultura, nici solidaritatea de idei, dar a căror activitate este determinată de impulsivitatea entuziastă a mirajului unei vieți mai bune.

E uimitor cum în suflute, care nu au ascultat niciodată decît glasul inimii în sprijinul mulțimii celor fără de sprijin, au putut izbucni cu intensitate idei, pentru a căror punere în practică nu a fost necesară numai o serie de jertfe în societatea care le cerea, ci în același timp o lungă perioadă de pregătire rațională.

Am privit cazul — pe care îl veți întîlni în literatura lui Ivanov, — unor simpli muncitori, care devin prin forța și inițiativa lor neobosită conducătorii mișcării revoluționare, ce începuse a se desfășura și am înțeles că numai energia poate servi mulțimii drept fundament concret în mijlocul forței nelimitate pe care o reprezintă.

Asemenea lui Gorki cu care are o necontestată afinitate, Ivanov ne convinge prin exemple de rarele însușiri pe care le putem întîlni în sufletele acelor, pentru care nu se ridică prea sus și nici prea tare glasul unei prea justificate atenții binevoitoare.

Vă amintiți de Conowalov — acea adevărată dublă personalitate a marelui romancier — muncitor manual, hamal, meșteșugar sau brutar — dar mai presus de toate un minunat povestitor, un spirit mistic și voluntar în acelaș timp, întunecat adesea de nota sceptică și brutală a cugetării sale? Sau de acel cadavru viu, pierdut în mijlocul unei înspăimîntătoare vieți de mizerie continuă, devenit poet și filosof în „Azilul de Noapte“?

Eroii lui Maxim Gorki — obișnuți cu meditația dar lipsiți de orice preocupare activă — speculează asupra vieții pe care o suportă cu resemnare, dar sînt în permanență aceiași, statici, imobili; viața curge în jurul lor, realitatea mizerabilă pe care o trăesc îi înăbușă, îi aruncă dincolo de torentul violent al mișcării de forțe organizate, lăsîndu-i să apară vestigiile ale unei lumi pierdute.

Vsevolod Ivanov apare dimpotrivă animator al maselor în mișcare. Acest dinamism al operei sale e poate cel mai interesant aspect al ei. Individul se pierde în masă. Cîțiva abia se mai disting în valurile ei. Dar nici aceștia nu fac dovada superiorității lor decît prin gesturi, prin acte de hotărîre valorificată în fapte. Iată un exemplu: Căpitanul Nezelasof, șeful unui ultim regiment de armată imperială, străbate — pe un tren blindat — Rusia cuprinsă

de febra revoluției, ce izbucnește în diferitele colțuri ale țării. Acest om—pe jumătate înebunit de conștiința răspunderii, ce îl apasă în fața dispariției sigure a tuturor acelor ce și-au pus speranța în energia lui—nu trăește decît prin eforturile pe care le face de a se confunda cu spiritul masei pe care o conduce, prin brutalitatea scurtă, a gesturilor, prin violența inutilă și artificială a limbajului.

Dar acesta e poate cazul individualității celei mai reținute din întregul roman. Un conducător—și mai ales un comandant—este în mod fatal un izolat: alături de disciplina obișnuită, în împrejurări excepționale se adaugă prestigiul pe care îl acordă masa aceluia, care exprimă pentru ea unica posibilitate de salvare.

* * *

Ivanov nu este poate aceia ce se numește un analist profund. Psihologia lui—în mod firesc interesantă prin mulțimea și varietatea aspectelor ce prezintă—e mai curînd psihologia mulțimii, caracterizată prin entuziasm, tendinți de acțiune continuă și violență bruscă a actelor de transformare imediată. Aceasta e psihologia maselor în mișcare, psihologia revoluției.

Pentru un spirit critic, suficient dotat, această psihologie literară prezintă firește și lacune.

Lipsită de precizia, pe care o reclamă întotdeauna cunoașterea stărilor sufletești și uneori de caracterizarea exactă a personajilor prezentate în acțiune, literatura lui V. Ivanov reușește totuși să înlocuiască aceste lacune printr'un admirabil mijloc de realizare. Este sugestia, pe care o utilizează cu artă și abilitate, aruncînd astfel o punte de trecere între situațiile lipsite de claritate și precizie, și creînd o posibilitate nouă pentru sesizarea directă a realității ce se desfășoară în fața noastră.

Sugestia a fost adesea considerată ca un mijloc de reconfortare a aptitudinilor individuale. *Coué* a întemeiat pe baza ei o teorie asupra intensificării voinții. Dar oricît de mare ar fi rolul ei asupra individului, este incontestabil superior acel pe care îl exercită asupra spiritului colectiv dintr'un grup social. Dacă mentalitatea grupului social diferă de aceia individuală în special prin elementul de voință, care apare sub formă mai bruscă, mai decizivă și mai intensă, este firesc ca aspectul fenomenelor colective—produs al maselor—să fie impresionant nu numai prin dimensiuni și proporții, ci totodată prin caracterul ce-l exprimă în procesul lor de realizare.

Vsevolod Ivanov a înțeles—se pare—acest efect admirabil pe care îl exercită sugestia în masă pe de o parte,—aspectul impresionant pe care îl prezintă mișcarea grupului colectiv—pe de alta, redîndu-le cu deosebit talent în opera sa.

Și totuși nu se poate susține că nicăeri în acest ultim roman—nu se găsește afirmată valoarea personalității individuale. Există

acte, pe care numai un individ le poate realiza în mod pregnant ; sînt atitudinile de devotament ; e spiritul de sacrificiu care în mod fatal se cristalizează în acțiuni individuale. Nu vom aduce decît un singur exemplu : Pentru a reuși să oprească trenul blindat fruntașii mișcării revoluționare se hotărăsc să-și sacrifice viața, oferindu-și corpul spre a fi mutilat de forța „monstrului de oțel”. Dar neputînd suporta apropierea lui fierbînte și sgomotoasă, ei se retrag pe rînd bolnavi și plini de groază ; un singur om rămase : ultimul dintre cei hotărîți a-și pierde viața, abia culcat între șine—își descarcă revolverul în tîmplă, spre a salva viața tovarășilor de lupte pe care îi secera continuu „monstrul” cu mitralierele sale.

Nu e acesta oare un prototip superior de sacrificiu printre exemplele, care abundă în istoria popoarelor la epoci oricît de variate ?

Dar mai presus de această jertfă, ce admirabilă disciplină solidară între membrii acestei societăți în mișcare ! Știi cine e sacrificatul cauzei comune ? Un exemplar de rară voință, pe care soarta l-a îndreptat de pe malurile lui Hoang-Ho în mijlocul Rusiei cuprinsă de febrele cumplită a revoluției, chinezul Sin-Fin-Ou.

Nu știu dacă în mijlocul acestei uriașe mulțimi și sub aspectul ei atît de variat, intenția scriitorului rus a fost de a exprima realizarea concretă a înfrățirii popoarelor în lupta pentru libertatea comună. Dar niciodată psihologia revoluției nu a primit o formă mai realistă și precisă, n'a apărut sub aspectul unei realități mai pregnante ca această mulțime dinamică în acțiune, din literatura lui Vsevolod Ivanov.

Kautsky a numit bolșevismul—într'un moment neașteptat de violență—socialism de stepă, comunism de tatars. Nu știu dacă a fost aici vizată brutalitatea instinctelor, ce s'au manifestat atît de violent în prima fază a revoluției ruse ; dar mult timp am crezut că afirmația doctrinarului comunist e mai curînd produsul unei critici lipsite de profunzimea cunoașterii exacte, decît acel al unei observații reale și fecunde.

Lui Vsevolod Ivanov îi datoresc încercarea de a înțelege organizarea unei lumi complect schimbate. În paginile lui am urmărit desfășurarea forței, ce duce la construirea unei organism de viață nouă.

Subt acest raport literatura lui Ivanov devine document pentru istorie, iar opera lui capătă o rară valoare pentru studiul fenomenelor vieții sociale de pretutindeni.

Mircea Mancaș.

Cronica ideilor

O carte nouă despre Unirea Basarabiei¹

D. A. Boldur e cunoscut prin lucrarea sa «La Bessarabie et les relations russo-roumaines» apărută anul trecut la Paris. Această lucrare a provocat un interes general, aducând în același timp un mare sprijin punctului de vedere românesc. Ultimul studiu e un capitol al unei lucrări mai mari, anunțată. Fostul profesor de drept internațional dela Universitatea din Petrograd face o încercare interesantă de analiză a atmosferei psihologice în care s'a produs unirea. Pe baza acestei analize d. Boldur vrea să stabilească locul și rolul principal sau secundar al factorilor care au determinat actul unirii. Explicațiile care s'au dat în chestiunea aceasta sînt unilaterale. Astfel, d-rul Cazacu afirmă că unirea a fost determinată de armata română și oamenii regatului ca Stere, Marghi-loman etc. După O. Ghibu, unirea au pregătit-o ardelenii refugiați care au făcut propagandă națională în Basarabia. I. Nistor atribuie rolul principal basarabenilor.

Autorul respinge părerea lui P. Cazacu, care, de fapt, concordă cu susținerile adversarilor unirii. Nu acceptă, firește, nici pretențiile lui O. Ghibu. Adoptă, dar numai în parte, explicația lui Nistor, complectînd-o prin plasarea la locul cuvenit a celorlalți factori. Astfel, în ce privește rolul armatei, d. Boldur e în perfect acord cu realitatea. Armata română a liniștit provincia și la adăpostul ei elementele naționale s'au putut consacra operei de organizare. Două fapte pun în evidență rolul de protectoare nepărtinitoare al armatei: proclamarea independenței și tratativele Averescu-Racovski. «Dacă armata română «a ocupat» Basarabia, «a cucerit-o», «a anexat-o», atunci de ce această republică anexată

¹ Alexandru Boldur, Unirea, Analiza psihologică a evenimentelor. Chișinău, Tipografia „Dreptatea”. 1928.

își proclamă independența și nu direct unirea ei cu România?» (p. 13). Iar tratativele dintre generalul Averescu și Racovski provoacă la basarabeni teama de necunoscut, ei se gîndesc cu groază: ce va fi a doua zi după retragerea armatei, cum se va opune tinăra republică invaziunii sigure a trupelor anarhice bolșevice? Iată cum armata „romînă” devine „a noastră”. De-aici un nou imbold puternic pentru îndrumarea gîndurilor spre unire.

Punctul central al analizei este însă ideologia păturii culte basarabene care a înfăptuit unirea. Autorul ajunge la concluzia că pătura intelectuală „care a fost printr'un fel sau altul legată de satul basarabean, a fost cu atît mai puțin pătrunsă de ideia națională, cu cît ideologia ei socială era mai radicală. Și din contra; cu atît mai puternic se manifesta elementul național în educația ei, cu cît ideologia ei socială a fost mai slab dezvoltată” (p. 9). Din acest punct de vedere se poate astfel fixa poziția partidelor din Sfatul Țării, mergînd dela stînga spre dreapta: 1) Bolșevicii, 2) Partidele social-democrațiilor și social-revoluționarilor, 3) Centrul stîng (fracția țărănească sau radical-democratică a d-lor Inculeț, Erhan și alții), 4) Centrul drept (blocul național moldovenesc cu Halippa și Pelivan în frunte), 5) Proprietarii mari. Din aceste partide fracția țărănească și blocul moldovenesc au avut cele mai multe legături cu satele basarabene. Dacă blocul avea o atitudine hotărîtă în chestiunea unirii, nu tot așa se prezintă fracția țărănească, care totuși, la urmă, a fost convinsă de d. Stere să voteze unirea. Nehotărîrea acestei grupări, mai radicală decît blocul moldovenesc, se explică prin teama de a pierde cuceririle democratice și sociale ale revoluției. Deaceia autorul relevăază, alături de rolul mare al d-lui Stere și contribuția fracției țărănești (a «centrului stîng»). Contribuția, serviciul adus cauzei unirii de această grupare e cu atît mai mare, intrucît «nu acea picătură umple paharul care cade prima într'insul, ci aceia care încapă ultima în pahar. Nu este darnic acel om care dă din prisosul bogăției sale, ci acela care dă tot ce are». Și fracția țărănească, are aerul să ne spună d. Boldur, a dat o mare parte din avutul ei, a riscat și chiar a sacrificat o bună parte din cuceririle revoluționare. Are dreptate autorul, numai că același risc a fost și din partea blocului moldovenesc. Căci, ni se pare, d. Boldur n'a avut o aprehenziune justă a psihologiei blocului moldovenesc. Și aceasta din cauza formulei sale simetrice în care a încercat să înglobeze, forțat, toate nuanțele politice din Basarabia revoluționară. Formula după care, cu cît o grupare politică basarabeană era mai radicală cu atît avea mai puține preocupări de ordin național, și invers, cu cît era mai puțin radicală, cu atît aceste preocupări predominau, cu toată ingeniozitatea ei, este insuficientă ca principiu explicativ al evenimentelor din ajunul și din timpul unirii.

De exemplu, în blocul moldovenesc erau deputați mult mai radicali în chestiunea agrară — chestiune primordială pentru viața socială a Basarabiei, — decît mulți dintre membrii fracției țărănești.

Astfel Halippa, Crihan, Buzdugan erau mai spre stnga decât In-culeț și alții din fracția țărănească. Apoi, între blocul moldovenesc și uniunea proprietarilor era o prăpastie întreagă. Naționalismul subit al marilor proprietari (nu vorbim de cei câțiva proprietari naționaliști ca Stroescu, Gore, Herța, ci de uniunea marilor proprietari basarabeni) își avea o motivare oportunistă. Rezortul intim al atitudinii lor era speranța că prin unirea cu România își vor salva proprietatea de expropriere. Și apoi, din punctul de vedere al formulei d-lui Boldur, — nu tot preocupările sociale predominau la ei?

Creдем că se poate da o explicație mai aproape de adevăr care să servească drept călăuză pentru înțelegerea haosului de evenimente mari și mici din timpul revoluției basarabene. Explicația aceasta va pleca tot dela ideea d-lui Boldur, dar va fi mai puțin simetrică, ținându-se mai mult de realitate. Fiecare grupare revoluționară din Basarabia vroia să-și realizeze programul. Dar se lovea de o realitate socială, de care trebuia să țină seama: modul de a cugeta al țăranilor moldoveni. Țărănimea basarabeană în timpul revoluției se afla sub influența mai multor acțiuni propagandistice. Ea a fost în curind tirată, ca și toată țărănimea din Rusia, pe calea unui radicalism agrar. Dar în același timp, ea acceptase voios ideile de autodeterminare națională, ideia de a fi un popor aparte, cu școala, justiția, administrația, în limba «moldovenească», într'un cuvânt, ideia autonomiei. Intelectualii basarabeni care veneau cu programe gata elaborate au trebuit adesea să și le modifice, cel puțin din considerații tactice, deoarece colectivitatea căreia se adresau, avea deja formată o structură psihologică mult mai complicată decât își imaginau ei.

Astfel, partidul național-moldovenesc a încercat realizarea unui program de naționalizare, limitându-se la minimum de revendicări sociale pentruca să atragă și elemente moldovenești mai moderate, ba chiar și pe proprietarii mari. Dar a fost silit chiar în a treia lună de revoluție să adopte un program agrar radical, deoarece țărânii nu înțelegeau «autonomie» fără pământ. Aceasta convenea mai ales generației tinere din partidul național-moldovenesc, în special tineretului universitar, care a determinat pe Halippa, Ciuhureanu, Buruiană, Grossu și alții să părăsească compromisul cu marii proprietari și să revină la vechile lor idei social-revoluționare. Astfel că chiar în primile luni de revoluție, în sinul partidului național-moldovenesc a învins curentul de stnga, iar elementele moderate au trebuit să se resemneze, și pentru a nu fi inutili cauzei moldovenești, să activeze pe terenul pur cultural, intensificând opera de propagandă și apoi de realizare a școlii naționale prin crearea comisiei școlare moldovenești, care, în adevăr, a adus poporului basarabean servicii apreciabile.

Vedem, dar, că partidul național-moldovenesc, care în Sfatul Țării era reprezentat prin Blocul moldovenesc (Bloc: pentru că era compus din mandatarii diferitelor organizațiuni revoluționare mol-

dovenești) avea predominante preocupările de ordin național, dar adoptase și un program radical de realizări sociale, care pentru cei mai mulți membri ai lui corespundea și unei atitudini convingeri personale, iar pentru alții, mai puțini la număr și mai moderați (de ex. Pelivan, Cijevski, Văluța) se impunea dintr'o necesitate de tactică.

Pe de altă parte, propagandiștii trimiși dela Petrograd, în frunte cu Inuleț și Erhan, — pentru «adîncirea» revoluției, — care au format nucleul viitoarei fracții țărănești din Sfatul Țării, în realizarea misiunii lor s'au convins că nu pot face abstracție de revendicările naționale, devenite atunci ale țărănimii basarabene întregi. La început, acest grup a adoptat autonomia din motive de tactică, pe urmă însă, revendicările naționale s'au înrădăcinat în sufletul unor membri ai lui, devenind convingere.

Dar pasul accelerat al revoluției face posibilă proclamarea autonomiei. Mai departe apar mai pronunțate diferențele dintre partidul național-moldovenesc și gruparea «țărănească», ajunse în Sfatul Țării «Bloc moldovenesc» și «Fracție țărănească». Din expunerea de până aici reesă clar că nu se poate susține că «blocul a fost mai mult «național» și mai puțin «social», fracția din contra» — cum crede d. Boldur. În deosebire de d-sa, noi credem că între aceste două grupări din Sfatul Țării era tocmai o «diferență de percepere a realului». Pe cînd blocul își dădea sama atât de disoluția imperiului rus, — ceiace îl făcea să aibă intuiția posibilității de reîntoarcere la căminul părinților noștri, — cit și de necesitatea rezolvării radicale a problemelor sociale, fracția țărănească era absorbită aproape numai de grija problemei sociale, acceptînd, din motive tactice, soluțiile problemelor ce se iveau în legătură cu opera de naționalizare așa cum le preconiza blocul, dar înlăturînd din calculele ei politice ideia de unire, cu toate că se pune în contradicție cu determinismul evenimentelor. Pivotal politica Sfatului Țării era Blocul, nu Fracția. Deaceia cînd s'a ridicat problema unirii, blocul a avut o atitudine fermă: pentru unire, dar cu condiții, care să asigure intangibilitatea cuceririlor revoluției, — iar fracția țărănească a șovăit, la un moment dat nu voise să urmeze pe conducătorii ei autorizați: Inuleț și Erhan. Numai în urma intervenției lui Stere s'a produs conversiunea unei părți din fracție, care a votat unirea alături de blocul moldovenesc.

Cu toată această deosebire de d-l Boldur în înțelegerea atmosferei de psihologie socială premergătoare unirii, deosebire pe care am ținut s'o subliniem, trebuie să recunoaștem meritul d-sale de a fi încercat să se apropie de problema explicației unirii cu un aparat științific mai adecvat scopului, decît mijloacele folosite de alții până la D-sa.

V. Harea

Cronica artistică

- Expozițiile din primăvara artei românești -

(Despre Salonul Oficial, «Arta Română», «Salonul celor patru», precum și despre Ion Teodorescu-Sion, Marius Bunescu, Fr. Șirato, I. Jalea, O. Han, N. Tonitza, Cecilia Cuțescu-Stork, Demian, Vasile Popescu, Tr. Cornescu, Lucia Demetriade-Bălăcescu, Leon Viorescu, Paul Verona, Adina Paula Moscu, Daniel, H. Teodoru, Jliquid, Nadia Bulighin, și St. Constantinescu).

Fără prea mare trudă, cercetătorul atent ar putea afla în tof ce s'a expus prin sălile bucureștene, ceva primăvaratec, în sens de preînnoire, creștere și înaintare. Mulți frunțași ai plasticii noastre, nemulțumindu-se cu izbutirile de până acum, au căutat să se întrecă, să-și înflorească puterea, care trebuie să-și găsească acele culmi, unde maturitatea-i fixează.

Imprimăvărarea aceasta, la mulți neașteptată, a venit ca supliment unei activități, încercată și în continuă rivnă. Să ne gândim la propășirile neconținute ale frunțașilor plasticii românești de azi: I. Teodorescu-Sion, Fr. Șirato, Marius Bunescu. Să ne gândim că talentul lor este la a doua primăvară, precum unii oameni numesc drumul spre maturitate a doua tinerețe. Să ne gândim însă și la tinerii expozanți Demian, Lucia Demetriade-Bălăcescu, Daniel pentru care primăvara a început nu de mult sau pentru talente tinere ca Adina Paula Moscu, Anne-Marie Călinescu, Boris Concecivici, abea acum.

Chipul în care s'au succedat ultimile expoziții, prilejuește acestei cronici să cuprindă aproape toate personalitățile artei românești de azi, precum și să atingă în treacăt unele ridicări nemeritate, venite pe drumuri străine artei.

Ion Teodorescu-Sion.

Ion Teodorescu-Sion și-a avut anul acesta o expoziție surprinzătoare, nu atât prin ea însăși, cât prin semnificațiile ei de drum încă deschis prefacerilor.

Anul acesta pictorul a dat o atenție nemărginită culoarei. Culoarea i s'a luminat, — am putea spune, străluminat, — i s'a limpezit, i s'a imprimăvărat. Tonurile luminoase aduc atmosferă nouă, senină și virilă. Ele vor să-și trăiască viața lor proprie, ca în tablourile tuturor marilor pictori, care s'au exprimat în primul rînd prin culoare.

În această privință, Teodorescu-Sion n'a făcut decît să-și accentueze picturalul tablourilor sale. Dar a mai făcut încă și altceva, mai subtil și mai greu de precizat: a continuat drumul, încă neexplicat de critica noastră de artă: drumul specificului românesc.

Precum se știe caracterul național nu constă în subiectul lucrării, căci același subiect, — de-o pildă cu țărănci, străchini și care cu boi, — poate fi făcut și de-un pictor străin adus la noi și ar urma că acest pictor ar avea sensibilitate artistică românească, ceiace în principiu e imposibil. Caracterul specific românesc se poate vedea după trăsăturile sufletești care rees în mod firesc și necăutat dintr'un tablou. Ori, dacă până acum nu s'a formulat încă această notă specifică, dacă nu s'a studiat cit de valoroasă poate fi în estetică, dacă nu i se cunosc încă profunzimile, care merg desigur până în subconștientul nostru în care moștenirile metafizice ale Traco-Ilirilor, ale Dacilor în special, ale Romanilor, ale Bizantinilor și ale Slavilor, s'au putut topi în unitatea etnică de astăzi, într'o sinteză unitară ca aceea a națiunii românești, sînt totuși posibile cîteva jalonări, bazate pe ultimile studii ale unor Pirvan, Iorga, Rădulescu-Motru, Ibrăileanu.

Revenind la trăsăturile psihologice ce rezultă în chip firesc și neîndoios din pictura d-lui Teodorescu-Sion, trebuie să recunoaștem că unele din aceste trăsături sînt caracteristice întregului suflet românesc. După părerea noastră, care încă este în curs de a elucidă problema specificului românesc în artă, aceste caracteristici ale pictorului de care ne ocupăm ar fi optimismul, bărbăția, cumințenia, materialitatea (concretizarea), liniștea. Să le deslușim.

Sufletul românesc este în genere optimist, încrezător în puterile lui. (Dovadă, rezistența noastră de-alungul istoriei). Românul nu se pierde cu firea, nici nu este prea expansiv. Să ne gîndim la prudența țărănilor noștri și la rezerva cu care privesc ei totul. Să ne mai gîndim că, în genere, țăranul român nu e nici idealist, dar nici materialist. Dovadă, cumințenia și ospitalitatea-i cunoscute. Firea liniștită, contemplativă în care idila pare o necesitate, este iarăși deplin caracterizatoare. Comparînd aceste trăsături sufletești cu atmosfera și tehnica picturii lui Teodorescu-Sion, observăm tocmai această liniște, această cumințenie, acest optimism, această

curăţenie şi la suflet şi la culoare. Mai mult, felul cum valorifică elementele coloristice, şi cum desenul şi forma, în sens de volum, apar tot din culoare şi sînt delimitate şi trasate de culoare şi din culoare, arată o uşoară şi inspirată cuprindere, pe cît de valoroasă, pe atît de subtilă. În sfîrşit, materialitatea pastei, consistenţa ei concretă, care se afirmă pe ea însăşi, chiar cînd pictorul capătă transparenţa icoanelor ţărăneşti pe sticlă sau un luciu, plin de strălucire, amintind vechea ceramică romînească, atît de preţuită de bisericile moldoveneşti sau de gospodăria ţăranilor, este şi un indiciu, un corespondent sufletului nostru, care este întotdeauna legat de materie şi concret, plutind arareori în frămîntările abstracte, ca nordicii cei veşnic torturaţi, de patimă, credinţă şi gînd. În legătură cu această remarcă, asupra materialităţii, asupra existenţii noastre concrete se poate vorbi de acea caracteristică importantă a noastră: dragostea de natură şi mai ales, de recunoscuta calitate funcţională a ţăranului nostru: integrarea, confundarea lui cu natura. Şi aici Teodorescu-Sion nu face decît să continue acele peisagii de acum cîţiva ani, mai umbroase, mai colţuroase ce-i dreptul, dar atît de viguroase, în care omul şi copacul erau de-o samă, pîrînd fraţi răsăriţi din acelaşi pămînt. Ori, dacă în expoziţia actuală această integrare în natură nu mai este atît de accentuată, ea n'a dispărut şi legătura cu substanţa, cu materia se vede din consistenţa pastei pictorului.

Evident, toate aceste însuşiri n'au importanţă decît cînd sînt închise într'o operă de artă. Calităţile specifice, din punct de vedere estetic n'au valoare decît cînd sînt cuprinse de artă. Şi dacă am insistat asupra lor am făcut-o, tocmai pentrucă la d. Teodorescu-Sion, ele îau continuu avînt, cu toate prefacerile sale care nu-i schimbă fondul autohton, ci doar modalităţile de exprimare. Pe drum încă deschis prefacerilor, d. Teodorescu-Sion are aceste calităţi de adevărat artist şi adevărat artist român. Specificul nu este o calitate sine qua non, dar cînd există el adaugă, şi tărie, şi interes pentru opera de artă.

Francisc Şirato.

Pe d. Francisc Şirato este mai uşor să-l privim de-alungul întregii sale activităţi, chiar şi în acest articol, d-sa. expunînd destul de rar.

Trei îi sînt etapele carierei sale. Timp de douăzeci de ani, pictura d-lui Şirato nu a avut consideraţia pe care a meritat-o. Dar de vre-o cinci ani încoace, Francisc Şirato se bucură de o consideraţie, care-l răsplăteşte pentru trecut şi-l provoacă pentru viitor. Prima etapă a d-lui Şirato a fost aceia în care a produs „Intîlnirea“, acea pînză cunoscută, în care formele, adică volumele, trăesc într'o organizare aproape perfectă. Ritmul liniar al desenului neobişnuit de hotărît şi precis. Cele două personaje ale acestei compoziţii au ceva din perfecţia formală şi din semnificaţia psihică

a statuelor hellene. Fiindcă această caracteristică va continua și în perioada a doua a activității acestui pictor, în care perioadă el expune „Întoarcerea dela tîrg“, acea lucrare în care d. Șirato cîștigă bătălia pentru culoarea, pe care acum o are definitiv apropiată, întregindu-și astfel posibilitățile de adevărat pictor (stăpîn pe culoare cît și pe desen, pe lumină cît și pe linie) — putem insista asupra acestor afirmații.

Grecii căutau măsura și simbolul, sensul colectiv și unanim. Frumusețea gestului, măreția formei, dar nu atît de originalitate, cît de înălțare a caracteristicii tipului.

Seninătatea grecească nu era, de cele mai multe ori, decît corectivul durerii, haina nobilă și gravă, cu a cărei poale ștergeai lacrimile și limpezai ochii. Deaceia arta hellenă n'a fost obișnuită cu tînguirile. Structura ei superioară a fost idealismul. Esența, simbolul lucrurilor și al ființelor, este ceiace domnește în artă. Nu aspectul trecător, fugarnic; nu ceiace vedem cu ochii imperfecti și fizici, ci cu adîncimile metafizice și misterioase. Pentru a fi într'adevăr puternică, opera de artă pe acestea trebuie să le înfățișeze. Viziunea artistului trebuie să fie adîncă și individuală. Individuală, fără să știe. Adîncă, fără să vrea cu dinadinsul. Ei un tip comun din realitate, dar îl redai însuțit sub aspect nou, nemitat. Artă hellenă ridică totul, potențînd oamenii și atitudinile lor esențiale.

Unui om stăpîn pe mîntea lui, îi vorbesc mult mai mult atitudinile esențiale, care înfățișează mai deplin tipul, decît un aspect de-o clipă. Artă antică a rămas eternă pentru că nu a arătat decît ceiace-i veșnic și neschimbător în noi, calitățile care ne simbolizează sufletul sau corpul. Deaceia înuta nobilă a elenismului domină lumea, după atîtea veacuri. Neo-clasicismul este dorința zilei. Porțile pe care le-a deschis artă unui Derain, poate cel mai însemnat pictor al Franței de azi, duc înspre un clasicism nou, mai atenuat și mai îmbogățit de atîtea experiențe utile, mai complex și mai variat, mai omenesc și mai apropiat de sufletul nostru, dar care clasicism derivă din fondul nobil și etern al elenismului.

Liniștea, staticul, majestatea se văd reîntronate. Putem să nu știm dacă lumea este finită sau infinită, dacă ne mîrgînim la globul ideal și rotunjit, care este pămîntul sau mergem mai departe.

Dar ceiace ne arată opera de artă este, desigur, finit și precis. Deaceia chipurile își au existența lor proprie în lumea tabloului, indiferent realității, și ele se rezumă la această lume, chiar dacă spiritul lor se îndreaptă cătră infinit. Insuflețirea prin linie și culoare nu poate merge pînă peste granițele nerealizatului și ale confuziei, ci ele trebuie să se închege, să se echilibreze, trăind viață unică, nouă, măreață.

Francisc Șirato, fără a se ține de vre-un canon, fără a gîndi numaidecît intenționat la aceste adevăruri s'a apropiat de ele. Artă d-sale însămnă tocmai acest simț de măreție expresivă și esențială, eternă și simbolică. Aproximarea dintre artă elenă și artă d-lui

Șirato am făcut-o încă de acum trei ani, în ziarul „Cuvîntul“, ocupîndu-ne de Salonul Oficial. De atunci d. Șirato a continuat această cale, chiar și în expoziția din 1927, cînd a dus acel „*Chip de țărancă*“, în care gestul își avea virtutea și frumusețea lui proprie iar forma avea o șlefuire platoniană. Să ne gîndim la ideile lui *Plato* care spunea că ceiece vedem nu are existență integrală, ci numai o umbră de existență. Ceiece cu adevărat există este numai idealul sau idealele. *Chipul de țărancă* a d-lui Șirato este un chip ideal.

„Trăsăturile penelului nu sînt adînci și sînt mai puțin apă-sate decît ale altui pictor“, scria cineva despre d. Șirato. Dar tocmai acest adevăr indică și mai mult ceiece spunem noi. Pictorul acesta lucrează mai mult în linii rotunde, pentrucă astfel materia capătă spirit primblînd privirea noastră. Dacă s'ar folosi mai mult de linii drepte și de diagonale—mă refer în special la „*Intoarcearea dela tîrg*“ și la „*Chipul de țărancă*“,—trăsăturile ar fi mai adînci ce e dreptul, dar mișcarea duhului ar dispăre și forma ar părea mai chinuită. Culoarea n'ar mai fi putut căpăta libertatea pe care d. Șirato i-o sortise pentru mai tîrziu. Este știut că *Euclid*, de pildă, nu admitea decît elementele și figurile geometrice caracterizate prin simetrie și măsură. Sinuozități incidentale, frînturi de drepte însemnau lucruri inferioare pentru Greci, pentru simțul lor echilibrat și pur.

Armonia este astfel ajunsă, în lucrările d-lui Șirato. Totul se încercuește și cercul, triunghiul, înstîrșit combinațiile ritmate și simetrice erau plăcerea ochiului elen.

Aceste elemente se află din plin la d. Șirato. Aceasta este cauza, pentru care pictorul de care ne ocupăm este un cerebral, din care cauză multora le pare arta d-lui Șirato prea gîndită.

„*Chipul de țărancă*“ este un mărș joc de figuri geometrice regulate, care dau sens construit întregului. Iar în peisagiile d-lui Șirato găsim raporturi de simetrie și măsură, echilibru și corespondență.

O pată de culoare se regăsește, o linie își găsește zeci de tovarășe în același tablou. Deaceia totul pare încheșat și organizat. Știința compoziției o stăpînește cu-o măestrie rară acest pictor. Ca și *Aristotel*, arta d-lui Șirato pare a spune: „tot ce întrece măsura este hibrid“.

Expoziția de anul acesta a d-lui Francisc Șirato a adus o descătușare față de formă, față de desenul acela precis și organizat, față de rigiditatea volumelor. O îndrumare și mai pronunțată decît anul trecut cătră pictural. Preocupări coloristice sînt pe primul plan, acum. Și orice pictor adevărat se rezumă, în cele din urmă, la problemele culorii. Căci, întăiu, pictura înseamnă culoare. Și culoarea depinde de lumină. Este un element fluid pe care încercuindu-l, precizîndu-l, îl poți distruge. Fără a fi ajuns la sculptural, cum a ajuns acel *David*, care picta statui și nu oameni, d. Șirato ajunsese la o perfecție formală care continuată și

accentuată ar fi putut stînjeni culoarea. Dar ca și Iser, marele desenator, d. Șirato pune greutatea sentimentelor sale acum pe culoare.

Această orientare este lesne de înțeles: În clasificarea pe care *Immanuel Kant* o făcea artelor, marele filosof punea desenul împreună cu arhitectura și sculptura în grupul artelor gestului, adică în grupul artelor plastice, pe cînd pictura o grupa împreună cu muzica în categoria artelor tonului, artelor modulației. Este neîndoios că autorul „Criticii judecării” înțelegea prin pictură, culoarea. Această distincție a existat întotdeauna, preferințele oscilînd între pictural și sculptural, între culoare și plastic. Dar marii pictori, adevărații pictori au fost colorişti. De aici tendința tuturor marilor talente cătră problemele culorii, pe care trebuie să o lase cît mai liberă și mai nestînjinită în tablourile lor.

Ultima etapă a d-lui Șirato este *etapa culorii eliberate*. Acum culoarea joacă și mișcă întreaga configurație a tablourilor. Tonuri degradate, sau schimbătoare vin să dea mișcare naturilor moarte. Obiectele nu mai au contururile afîe de categorice. Tehnica e mai puțin simțită. Culoarea în schimb radiază. Dela atmosfera rece a tablourilor majestuoase din primele două etape, și până la domnia de astăzi a tonurilor calde și vii este o cale falnică, parcursă firesc și sigur. Acum culoarea este curgătoare, și se caută pe ea însăși. Portocaliul, alături de roș și galben se înfrățesc nespus de fericit, tocmai din chibzuită alternare și gradație.

Nimic care să se sfădească. Nimic care să șuere. Reflexuri pline de farmec. Totuși, nici o concesie pitorescului sau detaliului necaracteristic. Căci coloristul Șirato a rămas tot hellenul Șirato de odinioară. Cîteodată, ca în cazul „bătrînului așezat pe scaun” se poate vorbi de impresionismul volumului, albul d-lui Șirato căuțînd o a treia dimensiune. În alte cuvinte, culoarea caută să suplinească și linia, ceiace este supremul deziderat al pictorilor adevărați. În unele peisagii recente aflăm însă și oarecari inadvertențe picturale, care dau impresie neplăcută, amestecul tonalităților pîrînd impuritate.

Tot în această etapă a d-lui Șirato s'a vorbit de unele influențe, dintre care cea a lui *Maurice de Vlaminck* pare mai verosimilă.

Că d. Șirato are ca om, din atitudinea mîndră, demnă și hermetică a tovarășului lui *Picasso, Derain, Braque, Van Dongen, Leger, Gris*, — care au format glorioasa pleiadă, — nu este îndoială. Că asemeni lui *Vlaminck*, la care după părerea lui *Leon Werth* „cultura și viața se confundă”, d. Șirato aduce echilibru, consistență și seninătate în tablourile sale, este iarăși drept. Dar putem replica: non satis est, pentru a vedea aici o influență precisă. Credem că pasta d-lui Șirato are altă consistență și orînduire. Credem că seninătatea d-lui Șirato este mai ușor căpătată decît

cea a d-lui *Vlaminck*, despre al cărui „*zîmbet amar*“ s'a vorbit și scris suficient.

Creдем iarăși că preferințele tonale sînt cu totul osebite iar tratarea peisagiilor, căci de peisagii este vorba în această paralelă, pornită poate pe aceleași considerente sufletești, diferă fundamental ca tehnică, îndată ce e vorba de pastă și nuanțări. Reflexele ultimelor tablouri ale d-lui Fr. Șirato, sînt mai vii, mai calde și mai capricioase decît ale pictorului francez.

Dar d. Șirato dovedește adesea calități specifice romînești. Tărancile sale au atitudine de domnițe. Imbrăcămintea lor păstrează forma corpului, accentuînd această armonie.

Dar albul de frescă ce amintește varul zidului sau discreția și tihna tipurilor acestui pictor? Sau simțul care cumpănit închide forma și o încercuește cu gingășie ca în tabloul „*Lectura*“ să nu însemne foarte mult pentru sensibilitatea noastră? Sau căldura, vioiciunea și aspectul bătrînesc al unora dintre tablourile din etapa a treia să nu fie hotărîtoare în caracterizarea acestui pictor încă în mișcare, încă în curs de întregire, încă pe drumul desăvîrșirii?

Marius Bunescu

Expoziția de anul acesta a d-lui *Marius Bunescu* contribuie în mod neîndoios la o samă de lămuriri în privința picturii acestui artist, unul dintre puținii înțelegători ai culorii pe care îi are România de astăzi. Căci peisagistul Bunescu știe să alătore culori care în operele altora se sfădesc, știe să potrivească aceste culori, astfel că fără multe gradații sau nuanțe schimbătoare,—cum am văzut că se găsesc în ultimile peisagii ale d-lui Șirato,—valorile pot sălășlui într'o mareață transpunere, în care nu poți pătrunde cu ușurință, tocmai din pricina cumînțeniei întregului. Știut este că rezerva, cumînțenia nu fură privirea, dar odată ce ea le înțelege cu greu se mai poate deslipi de ele. Nu de mult, am arătat că la d. Bunescu găsim aceleași trăsături sufletești ca la țaranul român, puțin comunicativ și foarte cumpănit față de cei pe care nu-i cunoaște. La fel și pictura d-lui Bunescu: la început impune fără să cîștige. Dar de îndată ce i s'a înțeles tilcul și fondul ei adînc, o apropiere traică se petrece între operă și privitor.

Peisagiile d-lui Bunescu au cuprins priveliști din București, Balcic, Constanța. În peisagiul urban, Bunescu strînge formele într'o atmosferă de singurătate, cîteodată melancolică, în care doar culoarea ușurează tragicul acestei existențe. Casele și străzile trăesc o viață tăcută și retrasă de orice confidențe. Oamenii apar atît de rar în peisagiul d-lui Bunescu și cînd apar, sînt atît de mici, și puțin importanți față cu clădirile înalte, cu turnuri de lumină sau ferestre de întunec, cu stilpi verzi alături de copaci fără frunze, peste care omătul se așterne. Colțuri din orașul vechiu, biserici știute și neștiute, apar atît de potențate în pictura d-lui Marius Bunescu, încît cu greu le mai poți recunoaște expresia

cotidiană și fugarnică în care le-a surprins altădată, ochiul nostru. În peisagiile marine albastrul își găsește alăturări de roz și cărămiziu atît de fericite, pe cît de riscate. Pentru d. Bunescu pitorescul nu este un pericol din cauza sensului decorativ pe care îl capătă cîteodată culoarea la d-sa. Astfel în pînza puțin romantică, prin melancolia și singurătatea ei „*Colț din orașul Constanța*“ (nr. 28), culoarea capătă un sens decorativ și formele acelea luate nearbitrar se întregesc într'o sinteză cu totul originală. Tot astfel în *Casa cu turn*, formele cilindrice și paralelipipedice se întrunesc într'o atmosferă pură și echilibrată prin ritmul variat al curbelor și al dreptelor, cît și prin umbrele și luminile ce străbat culoarea, valorificînd-o. Punerea în cadru este atît de fericită în această lucrare, dătătoare de majestate peisagiului urban, încît perspectiva pare atît de firească, precum fatalitatea într'o tragedie grecească, față de care seninătatea picturii d-lui Bunescu, neo-clasic, nu este deloc depărtată. Se pare că echilibrul, cumințenia, cumpătarea picturii d-lui Bunescu ar fi corectivul unei tristeți singuratece, din care adesea artistul are nevoia să iasă. Credem că nu ne înșelăm văzînd în galbenul puțin trufaș, în roz-ul oriental, în albastrul înseninat în zări neștiute de privitor, solii unei melancolii discrete, poate chiar durerea în forme disciplinate și majestoase. Dar căldura culorii, pătrunsă de unele luminozități trădează fondul sufletesc al artistului, după noi, pildă de neo-clasic tocmai din cauza acestei măestrii cu care poate găsi seninătatea, echilibrul, obiectivitatea.

Ordinea și claritatea obiectelor este redată de acest artist într'un raport armonios, în care plasticul ocupă rol preponderant față de expresiv, dacă ne ținem mai ales de distincția lui *Müller-Freienfels*, care înțelege prin plastic unificarea amănuntelor sau ordonarea lor simetrică. Tot după acest estetician, opera artistului plastic este dominată de „o rafinată sensorialitate și de rațiunea artistică ordonatoare, adică de factori sensoriali și raționali“. Deasemenea prin faptul că pictura d-lui Bunescu redă înfățișarea tipică a lucrurilor, arta lui este de *tip tectonic* (spre deosebire de atectonic care redă aspectul fugarnic). Claritatea picturii d-lui Bunescu rezultă din tratamentul luminii, care reliefează forma, fără s'o sculpturalizeze dar și din suprafețele de culoare, cu puține tonuri intermediare. Nevoia picturală este astfel satisfăcută și ea dă planurilor luate în raportul lor larg spațial, destăinuirea fondului ei melancolic, corectat de disciplina unui adevărat neo-clasicism de înseninare și transfigurare pentru veșnicie.

Expoziții.

D. N. N. Tonitza a avut anul acesta o expoziție personală și o alta la „Salonul celor patru“. Producția d-sale a crescut așa dar uimitor, poate tocmai din dorința de a lucra cît mai mult, adică de a-și întări lucrul, sau mai bine spus de a-și încerca îndelung și susținut noul fel de exprimare, oarecum diferit de cel de până

acum, mai fantastic, mai poetic, dar poate mai incomplet. Urmaşul lui *Luchian*—să ne gândim la pînza aceia „Lăutul“,—a avut un farmec propriu tocmai prin căldura şi scipirile culorii sale. Tablourile d-lui *Tonitza* păreau făcute din zăpadă topită, după ce fusese minunat colorată. Scipiri verzi, alături de galben cald sau negru de cărbune. Culori scoase parcă din lăzile vreunui armean, care le-a adus pline cu stofe din *Țarigrad*.

Era un farmec unic care înveselea şi lumina, dar care nu putea răscoli sufletele. Privind tablourile d-lui *Tonitza* oricine se putea socoti vreun sultan plictisit, pe dinaintea căruia i se perindau farmecele Orientului. Ne plăceau mult, dar ne spuneau prea puţin. De ce? Pentrucă pictorul neglija forma şi pentrucă îi lipsea o potenţare sufletească intensă şi susţinută. Figurile îi erau ştînse, fără viaţă şi contrastau tocmai cu viociunea culorii, cu expresia-i atrăgătoare, ca şi suprafaţa mării. Cîteodată crîmpee de viaţă, de viaţă văzută prin basm ne atrăgeau atenţia, dar mai mult prin delicateţea lor, decît prin forţa care ar fi putut-o avea. Alteori obrăjorii ofilişi, aminteau chipuri flamande, precum copiii aceia păpuşi ne atrăgeau la gîndul copilăriei noastre. Erau frumoase tablourile d-lui *Tonitza*, dar le lipseau atîtea.

Treptat, treptat pictorul *Tonitza* a început să caute încheagarea, întărirea, ponderea. La o muce de cujît de dulcegărie, pictorul şi-a dat sama, şi-a luat-o pe drumurile picturii serioase, consistente şi poate cîteodată mai aride, mai austere dar mai solide. Anul trecut d. *Tonitza* a încercat să cuprindă volumul, să dea formă chipurilor, pe care pînă atunci le vedea numai ca pe o suprafaţă colorată. „*Copilaşul cu fesul*“ a fost o izbutire, pe cînd unele nuduri, nu.

Aspectul decorativ în sens obişnuit, nu în cel al compoziţiilor decorative, era irosire, era poate facilitate.

Acum d. *Tonitza* se orientează către pictura consistentă, adică cu conţinut superior şi sufleteşte, dar şi ca tehnică. Aşteptarea noastră este plină de nădejdi.

Expoziţia de anul acesta a *d-nei Cecilia Cuţescu-Stork* a îmbogăţit arta romînească, cu noi aspecte pline de farmec, ca acele desene colorate sau cu noi izbutiri decorative, în care intelectul contribuie în măsură largă la ritmarea întregului conţinut. D-na *Stork* se află în continuu dinamism. Temperament perfect optimist are o pictură în care frumosul devine oarecum ostentativ, tocmai pentru a bucura, vrăji, înălţa.

Dacă în pictura obişnuită anecdota este dispreţuită iar alegoria complet perimată, dacă astăzi formele devin doar pretexte pentru plăcerea retinei acea plăcere „de pure retine“ care se poate produce prin culoare, pictura decorativă este nevoită să păstreze totuşi legile-i fundamentale.

Dar *doamna Cuţescu-Stork* nu se rezumă numai la pictura decorativă, cu femei şi ghirlânzi de flori, cu jocuri de frunze şi

păsări în dumbrăvi eterne (*Fuvis de Chavannes* farmecă mult mai puțin generația de astăzi. *Hodler* sau *Courbet*, dimpotrivă sînt prețuiți destul de mult ca să poată fi consultați de orice pictor cult).

Dar doamna Cuțescu-Stork este preocupată acum de peisaj, în care găsește destulă libertate de vis și destul prilej de a-și desveli posibilitățile d-sale de bună compozitoare. Această variație, această alternare, această întregire sînt caracteristicile ultime ale doamnei *Cecilia Cuțescu-Stork*.

Rareori expoziție mai unitară și mai întregă ca expoziția de desene mari a d-lui *A. Demian*, ajuns actualmente la o întărire ce nu mai are nimic din precocitatea de până acum. Arta are nevoie din cînd în cînd de primeniri, de reîntoarceri la izvoarele sensibilității. Arta naivă este arta cerută de o bună parte din artiștii vremii. Ea este firească atmosferei și culturii romînești, încă în curs de formație. Naivitatea, înseamnă curățenie și stîngăcie. După cum și arată cuvîntul, care vine dela „*nativus*“, această caracteristică înseamnă pornire dela izvoarele vieții. Sensibilitatea gingașă și depărtată de complexitatea atotștiutoare dă un farmec fără păreche chipurilor de copilași de țărani. Căciulile lor mari, sumanele acelea cu flori simple împodobesc expresia timidă a copilașilor. Cîteodată expresia capătă ceva dureros sau temător. Alteori s'ar putea să fie ceva nostalgic. Ceva, în orice caz din tristețea copilăriei, pe care numai firile puțin simțitoare o socotesc fericită și inconștientă.

Precum copilăria umanității este departe de a fi de aur, cum o cred cei ce nu cunosc istoria și științele, tot astfel numai cei străini psihologiei copilului pot socoti fericirea ca un bun al lui. În această privință opera d-lui *Ionel Teodoreanu* a adus o lumină netăgăduită. Sensibilitatea d-lui *Demian* atărnă mai mult de tehnica desenului simplu și necăutat. Ea preferă cărbunele moale și hîrtia imaculată, pe care se pot ușor așterne simțirile de nimic alterate. Ultima lui expoziție de lucrări în alb și negru a adus o notă cu totul personală în elementele picturii romînești de azi.

D. Vasile Popescu, unul dintre cei mai valoroși reprezentanți ai generației tinere a expus anul acesta o samă de lucrări, din care se vede o rivnă neobișnuită pusă în slujba unui talent pe care cu toții l-am apreciat îndeosebi.

Unele naturi moarte sînt atît de bine echilibrate și atît de consistent colorate, încît ne îndrîtuesc să-l vedem pe d. *Popescu* și mai însuflețit în bucățile din viitor. Unele peisagii urbane au o interesantă dispoziție a formelor, care se mențin într'o solidaritate plină de virtuozitate, cu toate că d. *Vasile Popescu* fuge de facilitate, efect ieftin, ori romanță. *D. Vasile Popescu* nu risipește nimic, dar nici nu împinge culoarea până la austeritate. Dimpotrivă caută o încîntare prin mijloace firești, sincere și nobile.

D. *Traian Cornescu* expune [portrete, peisagii, compoziții depărtate de arta decorativ teatrală, în care, dacă nu a fost prea original, nu putem spune că a fost lipsit de expresivitate. D. Cornescu are mari însușiri de pictor: O pastă grasă și totuși transparentă, posibilitatea de a căpăta tonuri frumos diferențiate, dar d-sa nu poate întruni aceste calități într'un tot perfect. Este departe nu de perfecție, dar chiar de o unitate potențată. Risipește scînteii prin ceață. Cel puțin în pictura de chevalet. În cea decorativ-teatrală este superior, cu toate că asupra lipsei sale de scrupulozitate față de izvoarele de inspirație sînt multe și nu mărunte de spus.

D-na *Lucia Demetriade-Bălăcescu* aduce subiectelor ei de fantazie și umor o vizualitate din ce în ce mai picturală. Uleiul sau pastelul capătă noi străluciri. Chipurile acelea epocale,—în special 1830-ul apare des în tablourile elegante și pline de anecdote sau de grații nespuse de atrăgătoare,—au început să capete o serioasă tratare plastică, ca și „naturile moarte“ frumos dispuse și sensibil colorate.

D-na *Demetriade-Bălăcescu* a ajuns la o rotunjire și la o împlinire a formelor, care o onorează. Ba, în pastelul dela „Salonul Oficial“ de anul acesta „Doamna cu pictorul său“, ajunge la o contopire între tehnica propriu zisă și semnificația ei psihologică.

Găsim că pentru luxozitatea unei atmosfere în care grația și eleganța își dau întâlnire, pastelul cu culorile lui catifelate și radiante este foarte nimerit. D-na *Demetriade-Bălăcescu* merită toată încurajarea criticii.

Și d. *Leon Viorescu* a ajuns într'un stadiu superior celui din anul trecut. O sinceritate de om modest găsim atît în desenele sale cumînți, precum în peisagiile și naturile moarte aceiași discreție de om tacticos apare spre bucuria celor ce doresc, din cînd în cînd, și lucru măsurat și cuminte. Și dacă unele lipsuri tulbură încă această cumînțenie, dacă unele goluri liniare sau unele lipsuri coloristice nu permit o armonie întregă, se găsesc lucrări și colțuri de lucrări, în care d. Viorescu poate mișca și bucura.

În peisagiile sale pe care d. *Paul Verona* le-a adus dintr'un orient scăldat în soare, găsim exemplare izbutite prin optimismul ce se degajă din ele, prin pitorescul ce poate încînta pe privitor, prin culorile așternute în suprafețe mari și puțin diferențiate, poate înadins. Sînt unii artiști care disprețuesc complexitatea sau îngemănările. Ei preferă cîteva tonuri ce pot suggera o atmosferă, precum un steag poate suggera o țară. Alteori chipurile aduse de d. *Faul Verona* au privirile lipsite de orice intenție, păstrînd o atitudine pură.

D. Paul Verona și-a îmbogățit paleta și și-a mai întărit felul de a construi peisagiile. În curs de formare, nădejile unora îi pot fi de bun augur.

Dintre cei care au expus pentru prima oară, *d-ra Adina Faula Moscu* este elementul cel mai de viitor, întrucît după sur-prinzătoarele sale calități de desenatoare și după înțelegerea neobișnuită pe care o are pentru dispoziția formelor, nu vedem posibilitatea unei desamăgiri.

Într'adevăr *d-ra Moscu*, încă într'o fază cam școlărească, arată însușiri neobișnuite. Creionul d-sale are o sensibilitate unică. O siguranță ce poate adînci sufletul personajilor, pe care poate să le prindă nu în aspectul lor superficial și convențional, ci în caracteristicile lor esențiale.

Apoi *d-ra Moscu* știe să dea atmosferă chiar unui desen și adeseori prin umbră și lumină arată calități pentru desenul pictural. Pastelul, colorat prea de carte poștală, ar trebui încă să-l ocolească, tocmai pentru a-i găsi mai tîrziu însușirile lui estetice, precum le-a găsit până acum desenului. Studiind serios, tînzînd cătră o libertate proprie și căutînd o corespondență între elementele picturii, *d-ra Adina Paula Moscu* va putea deveni un nume mare în arta romînească. Cu aceste condiții, ne punem cele mai optimiste speranțe în această surprinzătoare apariție primăvăratecă.

Expoziția *d-nei Cornelia Babic-Daniel* și a *d-lui Daniel* ne-a dus pe alte tărîmuri, mai puțin umblate de artiștii noștri și mai puțin potrivite cu noile orientări ale vremii. Dar acestea nu scad întru nimic meritul *d-nei Daniel* de-a ne fi dus pe cărări în care sensibilitatea huzurește în toată voia ei, nefiind certată de logică, filosofie ori tradiție. Deasemenea viziunile fantastice ale *d-lui Daniel*, fluidice, absolute, depersonalizate, ajunse aproape țesătură de vis sau transfigurare, plac și farmecă asemenea basmelor ce aduc neconținut fapte și simțiri care nu se încheie niciodată. *Eposul* firii judaice, în veșnică mișcare, menită să nu-și găsească oricum sfîrșitul, acea rătăcire talmudică descărnată și totuși atît de vie și înflăcărată, acea nestăvilită pornire de a se ridica deasupra universului, acel mit al sufletului rătăcitor sălășluesc din plin în pictura *d-lui Daniel*, în care *Marc Chagall*, genialul pictor rus și poate chiar *Boris Grigorieff*, autorul acelor minunate „chipuri rusești“, își au partea lor de contribuție firească și luată cinstit din vocație și înrudire.

Ca pictură, opera *d-lui Daniel* se slujește de-o culoare im-pregnată de radieri mistice și tonalități triste. Formele nu pot cere precizare, precum nu pot fi nici prea materiale. Iar *d-na Cornelia Babic-Daniel* poate fi caracterizată printr'o libertate tehnică, și printr'o strălucire coloristică, accentuată cîteodată de virtuozitate, în sens de siguranță.

D. *Horia Teodor*, gravor și arhitect, a adus o serie de lucrări pline de râvnă și dovedind simțire pentru arta gravurii, astăzi puțin iubită de tinerii noștri artiști.

D. *Aurel Jiquidi* este un desenator încă în formație, cu destulă îndemănare și suficient umor, ca să nu facă lucruri mediocre.

Iar d-na *Nadia Bulighin*, care a desenat frumoase fragmente istorice și care în pictura d-sale este singura cubistă care n'a riscat nimic, întrucît cubismul d-sale era un fel de geometrism de suprafață, în dosul căruia figurile erau destul de realiste, poate și d-sa în urma ultimei expoziții, nădăjdui la o cît mai bună apreciere, întrucît se pare ca ultima orientare o duce către o pictură consistentă, sinceră și mai puțin dubioasă ca cea de până acum, lipsită de un stil propriu.

D. *Ștefan Constantinescu*, aflat dintru început pe drumuri bune, a dovedit la expoziția de anul acesta posibilități surprinzătoare atît în ceiace privește desenul și cuprinderea echilibrată a volumelor cît și în privința culorii, care cîteodată amintește pe *André Derain*.

D. *Ștefan Constantinescu* se arată ca un element inteligent, susceptibil de mari progrese, pe care unii tineri dotați, tot ca și d-sa, nu au putut să le obție.

Salonul celor patru (O. Han).

Venind rîndul expozițiilor colective, care au fost „Salonul celor patru” (*Șt. Dimitrescu, O. Han, Fr. Șirato și N. N. Tonitza*) „Arta Romîină” și „Salonul Oficial” este firesc ca acum să vorbim despre cei asupra cărora n'am spus nimic în această cronică, despre ceilalți, ca d-nii *Teodorescu-Stoic, Marius Bunescu. Fr. Șirato sau N. N. Tonitza* insistăm suficient.

„Salonul celor patru” a adus, în afară de operele d-lui *Șirato* pe care l-am studiat la capitolul special sau de cele ale d-lui *Tonitza*, despre care iarăși am vorbit, picturi de *Ștefan Dimitrescu* și sculpturi de *O. Han*.

Despre d. *Șt. Dimitrescu* nu avem aproape nimic de spus întrucît actuala expoziție a d-sale ni-l arată tot atît de valoros, ca și precedentele. Aceiași stăpînire a culorii, aceleași scipiri și armonii frumos întrunite, aceiași consistență și materialitate a pastei, același dor după forme bine așezate și expresiv conturate.

În schimb despre sculptorul *O. Han* ar trebui să se spue multe, deoarece criticii nu au avut de multe ori ocazia să-l poată privi atît de întreg și egal ca acum. Autorul busturilor lui *Dante* și *Nicolae Iorga*, ne-a adus în această expoziție patru lucrări de seamă care pot defini un artist: „*Elegia*”, „*Omer*”, „*Socrate*” și „*Portretul omului fără suflet*”.

Intr'adevăr concepția artistică a d-lui *O. Han* care pune preț deosebit pe construcția volumelor, într'o cît mai largă și mai arhitectonică formă, capătă o exemplificare demnă prin actuala „E-

legie", mai strînsă, mai plină și mai firească, poate, decît celelalte elegii atît de larg și foarte dezvoltate în spațiu. Acum tratarea d-lui Han a început să privească și suprafețele, pe care le armonizează cu întregul.

Pieptul nudului este mai înțeles, chiar prin el însuși, și nu numai ca raportare la întreg. Astfel elementele componente se precizează, ca apoi să se poată întruni și împlini și mai armonios. Evident că aceste statui sunt văzute în proporții mai mari și s'ar putea ca aceste accentuări ale plasticității întregului să fie mai utile decît credem.

Deasemenea nudul acesta, pare mai plin și satisface într-o mai largă măsură simțul tactil, pe care privirea noastră l-ar dori satisfăcut. Optic și tactil, nudul d-lui Han mulțumește. Acesta este secretul și desideratul marilor sculptori. Dacă puritatea „Elegiei“ ne amintește anticitatea sublimată și întărită de sensibilitatea vremii de azi, busturile lui Homer și Socrate ne amintesc deabinelea spiritul hellen. Operă de-o înaltă și nobilă ținută, ele îngăduesc pietrii să arate semnificația superioară a unor chipuri eterne, prin mijloace sculpturale, în care rotunjimile se regăsesc într'un ritm liniștit, ca și liniile care parcă vor să adîncească drumul cătră adîncuri. Iar portretul „omului fără suflet“ are pentru o sculptură, atît suflet cît trebuie ca piatră săpată să aibă un conținut expresiv. Capul omului este nespus de expresiv.

E drept, de-o expresivitate, firește, lapidară. Privirea e încruntată, iar trăsăturile feții par arcuri de energie brăzdînd piatra. Intre operă și titlu e desigur un paradox. Suprafețele sînt expresiv lucrate, liniile accentuate conturînd mai bine întregul volum. (Nu credem că la d. Han suprafețele sculpturale sînt neglijate. Portretul „omului fără suflet“ infirmă, în orice caz, această părere). În ceiace privește sensul constructiv, arhitectonic al sculpturii d-lui Han, ce se mai poate spune altceva decît că acest sculptor a ajuns în acel stadiu cînd construcția vine delă sine, fără caznă și exagerare.

„Arta Romînă“

A VIII-a expoziție a societății „Arta Romînă“, atît de puternică odinioară nu numai prin valoarea lucrărilor expuse, ci și prin coeziunea sufletească a acelor ce o compuneau, a adus doar o parte din strălucirea și înțelegerea de atunci. Fără a vroi să criticăm începuturile, căci „Arta Romînă“, deși la a opta expoziție își începe din nou viața, după o întrerupere destul de lungă, trebuie să recunoaștem că nu este în afară de orice obiecție, în ceiace privește actuala alcătuire a membrilor ei. Din actuala „Artă Romînă“ lipsesc unii artiști, care ar fi fost bine să nu lipsească, precum sînt și unii de prisos. Ne bucură larga încurajare pe care inițiatorii reînvierii „Artei Romîne“ o au față de tinerii artiști. Este frumos că alături de *Pallady, Teodorescu-Sion, Iser, Bunescu,*

Paciurea, Medrea, Jalea, expun *Henry Catargi, Papatriandafil, Ionescu Sin, Demian*. Frumos este și gestul marelui *Brîncuși* care contribuie la valorificarea unui curent de artă românească serioasă și inspirată.

Așadar au expus la „Arta Romină „*Theodor Fallady, Ion Teodorescu-Sion* (acea minunată „icoană pe sticlă“, în tonuri albe de pastă consistentă), *Iser* (între altele acel „interior oriental, despre care am scris tot aici, într’una din precedentele noastre cronici) *Marius Bunescu* („Casa cu turn“) *Jean Steriade*. Dintre tineri, pe care nu am putut să-i vedem la expoziții personale, se cuvine să vorbim mai pe larg. *Henry Catargi* este în căutarea adaptării învățămintelor neo-clasicismului francez la peisagiul românesc. Învățămintele lui *André Derain* sînt urmate în contemplările pe care d. Catargi le săvîrșeste prin satele noastre. Vigoarea liniară dă multă viață cadrului, în care culori transparente trăesc în liniște și discreție. Un arbore viguros umbrește lumina unui sat, văzut din marginea lui. O disciplină capabilă de multe surprize este cea a d-lui *Henri Catargi*, încă în căutare de sine.

D. *Corneliu Mihăilescu*, se servește de obiecte neînsuflețite și nesuscetibile de anecdotă tocmai pentru a putea da viață picturală, tocmai pentru a nu căuta altceva decît *vibrația culorii și puritatea geometrică a formei*. Trecut prin multe învățăminte ale artei moderne, din care cauză d-sa nu a fost întotdeauna izbutit și consequent, d. *Corneliu Mihăilescu* a ajuns în ultimul an la o conturare fericită a personalității sale. Spirit talentat și inteligent, d-sa și-a putut găsi un limbaj propriu și curat.

Astfel d-sa ne-a adus acea „natură statică cu vase“, în care trasparența tonurilor și variația lor este afit bine chibzuită, încît *frăgezimea, firescul și puritatea* se întrunesc, și arată vădită superioritate convenționalismului, anecdotei și literaturii. O pictură bazată pe calitățile esențiale ale picturii, dar descotorosită de toți paraziții acestei arte. Coloritul d-lui *Mihăilescu* amintește uneori *scoarțele basarabene*, în care albastrul predomnește și se arată subț cîte cinci-șase nuanțe în aceeași scoarță. Și cîtă emoție estetică ne dau aceste scoarțe cu desenurile geometrice, deci cu forme mult mai abstracte decît cele ale scoarțelor oltenești cu păsări, flori și frunze, a putut orice om să simtă.

D. *Corneliu Mihăilescu* a ajuns la această posibilitate, ca fără paralogica formală, să miște prin frăgezimea, firescul și puritatea sentimentului său transpus în culoare. Pe acest tărîm matur așteptăm dela acest pictor realizări cît de însemnate.

Regretăm în schimb, că d. *Tache Soroceanu*, după cîteva pînze izbutite, dintre care, „portretul lui *Bacovia*“ era cel mai izbutit, plutește actualmente într’o fază în care psihologia și anecdota încurcă cerințele picturale. Intr’adevăr, prea este multă literatură în pictura d-lui *Soroceanu*. Prea multe măști și fețe, din care nu se poate culege atîta emotivitate, precum au scos dramaturgi *Chiarelli sau Firandello*.

„Drumețul“ sau „*Ilustrație sentimentală*“ sînt de dreptul neplăcute prin insistența psihologismului din ele. Iar culoarea căpătă oarecare reverie, amenințată de dulcegărie și sentimentalism ușor abordable. Austeritatea, duritatea și majestatea sînt de dorit. Și d. Soroceanu, care a pictat acea „natură moartă“ sau „Pisică neagră“, lucrări meritoase și pline de sensibilitate autentică, nu trebuie să se lase dus pe căi ușuratece și nepicturale.

D. *Ionescu-Sin*, despre ale cărui nuduri am scris cu rezerve, aduce acum cîteva construcții izbutite ca acel „Pont Neuf“, frumos interpretat de linii sigure și rezistente, de planuri frumos colorate și inspirat întrunite. D. *Ionescu-Sin* este în continuă rîvnă și, de la expoziție la expoziție, i se poate observa cîștigul către o artă serioasă și bine cîntărită.

D. *Tache Papatrindafil* expune un peisaj urban pur atît ca formă cît și ca culoare. O fericită putere de sinteză formală, de economie față de detalii, fac ca pitorescul să fie solid.

Iar seninătatea care stăpînește fără rezerve pe artist îl duce la o luminozitate, care face ca culoarea să devie doar joc umbrat.

D. *A. Kessler* a ajuns și d-sa la o stăpînire a formelor, precum și la o serioasă întrebuintare a culorii. Totuși pictorul acesta pare încă frămîntat și neconturat, de acea potență care se cere marilor opere de artă. Nu pretindem că pictorii despre care am vorbit înaintea d-sale, au toți această potență, dar față de ei, d. *Kessler* pare încă puțin întremat de îndelungile lui căutări.

Sculptura a avut în frunte pe marele european *Constantin Brîncuși*, care și-a trimis lucrări din prima perioadă a artei lui, cînd sensibilitatea-i unică pentru suprafață erau o putere și o minune. „Coapsa“, „Capul de copil“ și „copil“ sînt cele trei lucrări expuse la „Arta Romînă“.

D. *Corneliu Medrea* expune un fragment de corp bărbătesc: torsul. Este o lucrare de samă, tratată oarecum impresionist, adică modulația suprafeței este ceiace interesează în primul rînd. Sculptura aceasta are patină, care îi dă un aer vechi. Sensualitatea acestui corp, în care mușchii sînt tratați destul de liber, reșindu-le rotunjimile care se fac simțite, nu numai cu vederea, este o mare izbutire a d-lui *Corneliu Medrea*.

D. *Ion Jalea* expune o bucată cam forțată „Eroul“ în care decorativul este o piedică, dar în schimb expune tot la „Arta Romînă“ cea mai de seamă lucrare a d-sale, opera care îl ridică deasupra, opera care are calități neîntîlnite în întreaga sculptură romînească: „*Arcașul odihnind*“.

Ion Jalea

Spre deosebire de ceilalți sculptori, *Ion Jalea* are o înțelegere oșebită pentru materie. Piatra nu este atinsă decît cu samă și prevedere. Ea nu este învinsă, dominată, lovită de dalta stăpînă, ci întreată, căutată, înțeleasă, apropiată de sculptor. Dea-

cea potrivirile formale vin fără nicio sforțare, precum lui *Rodin* îi apăreau câteodată contururile splendide ale unui genunchiu, de-o plasticitate singulară față de celelalte părți ale aceleiași forme, topite, moi, distruse. Dar dela lipsa de organizare a formei lui *Rodin* și până la sculptura vremii noastre construită, monumentală, întregită este cale de zile grele și nopți nedormite.

La d. *Jalea* înțelegerea materiei este urmată de înțelegerea formei, ca un tot unitar, finit, întreg; ca o totalizare a raporturilor armonioase; ca o întregire, care orișideunde ar fi privită tot complectă și de sine stătătoare rămîne. Concepția vechii arte hellene domină sufletele artiștilor de astăzi. Ea conduce inspirația și cu toate că astăzi fiecare artist își are canonul lui propriu, vechiul canon grecesc este respectat. Precum constituția unui stat este origina și îndrumătoarea esențială a celorlalte legi, tot astfel arta grecilor este cea care dă principiile de bază și împrumută normele inițiale. Acestei concepții tipice i se întovărășește dorința de potențare a formei și de înălțare decorativă, în sens monumental.

Forma bizuită pe plinătatea materiei și pe organizarea ei de sine stătătoare trebuie acum înălțată până la un simbol absolut, care să sugereze, dacă nu să dovedească perfecția. Acestea sînt calitățile sculpturii neo-clasice. În afară de acestea fiecare artist își alătură și calitățile sale. D. *Jalea* a pornit dela aceiași obirșie eternă. E inutil, însă, să insistăm asupra fenomenului original a artei sale. Analizînd însă opera sa de căpetenie „*Arcaș odihnind*“, găsim *frumusețe de material, organizarea formei, într'un tot armonios și înălțarea acestui tot către caracterul monumental.*

Trebuie să amintim că prima calitate este un merit al artiștilor noștri și, în special a marelui *Brîncuși*. Pămînt și piatră rămîn chipurile, pentru că din ele au răsărit,—și veșnicia lor tocmai în această conservare consistă,—nemai avînd nevoie să se înapoeze în pămîntul din care au pornit, ca ființele trecătoare. Plină și grea este forma arcașului, care atrage privirea, ca și gravitatea pămîntului, corpurile.

Asupra *organizării formei*, mai este oare nevoie s'amintim de scheletul ei geometric și de închegarea rotunjimilor, care se regăsesc unele pe altele? Curbele se întîlnesc într'un joc deplin.

Arcul pe care stă sprijinit cu minile omul, este un semicerc. Rotunjimile mușchilor, deasemenea circulare. Pieptul însuși arcuit. Picioarele viguroase, sînt tot arcuri prelungite. Capul, un segment de cerc.

Această armonie desăvîrșită este creată de însuși artistul care și-a permis totuși unele libertăți. Am putea aminti aici părerea lui *Goethe* care spunea că „oricît am împărți realitatea prin matematică, totdeauna rămîne un rest indivizibil“. Evident, mai cu samă astăzi cînd intuiția stăpînește gîndirea secolului.

Ținuta măreață, impozantă, largă, duce către monumental. Lucrarea este văzută în proporții mărețe și unele accentuări, ca cele ale brațelor cu mușchii viguroși, ne duce cu gîndul la „*pugi-*

listul greco-roman", operă din sec. II înainte de Cristos, în care spatele pugilistului este dezvoltat peste măsură. Am scris „peste măsură” tocmai pentru că acum am ajuns la elementele originale, personale ale sculptorului nostru : *o libertate cumplită și o claritate latină*. Libertatea s'a mulțumit cu unele modificări, accentuări care încă pot să nu fie definitive. Mă refer la mijlocul arcașului, prea subțiat pentru soliditatea celorlalte părți.

Calități personale sînt și un fel de eleganță, mai curînd min-drețe și o sensualitate a unor suprafețe, cum este aceea a muș-chilor pectorali. La toate acestea se adaugă ținuta tihnită, care dovedește odihna arcașului, repauzul formei, cu toate că o destin-dere totală nu s'a petrecut.

O atitudine permanentă, rezumativă, esențială este aceea a „*Arcașului odihnind*” de *Ion Jalea*. Expunînd această sculptură Societatea „*Arta Romînă*” a cîștigat foarte mult ca valoare colec-tivă și d. Jalea se bucură dela această sculptură de o conside-rație cu totul superioară.

Un sculptor harnic, care înțelege rostul decorativului și poate tălmăci mulțumitor expresia sufletească este d. *Mihail Onofrei*, care și d-sa expune la „*Arta Romînă*”.

Petru Comarnescu

Cronica economică

Politica tratatelor comerciale

Sistemul coeficientului aur.—Diferite ipoteze.—Situția în diferite state.—Efectul convențiilor comerciale asupra industriei.—Tratatele cu clauza națiunii celei mai favorizate.—Dezavantajele lor.—Convențiile cu Polonia și Ceho-Slovacia.—Clauze nouă.—Atitudinea României.

Trebue tratate comerciale. A sosit epoca favorabilă pentru încheierea lor. Lumea a început să se convingă acum că timpurile excepționale trebue considerate ca sfârșite. Tendința de normalizare este observată în aproape toate țările. Oricît s'ar părea că trăim în condiții foarte nestabile, aceasta nu ne poate duce la concluzia ca să continuăm și să încurajăm nestabilitatea.

Prin convențiile comerciale, statele se obligă să-și consolideze reciproc anumite drepturi. Orice dorință de consolidare trebue bine primită. În raporturile dintre state, mai mult decît în raporturile dintre indivizi, reglementarea situațiilor și consolidarea reciprocă a drepturilor este necesară și plină de efecte binefăcătoare. Din contra, acolo unde tratatele comerciale lipsesc, situațiile sînt șovăelnice și statele sufăr.

Partea cea mai importantă a tratatelor comerciale privește consolidarea tarifelor vamale. Statele care consideră schimbătoare regimurile vamale ale statelor străine cu care sînt în raporturi, reduc la minimum aceste raporturi, în scopul de a preîntîmpina orice riscuri. Ele se îndreaptă spre țările al căror regim este bine precizat și care prezintă garanții de stabilitate. Este natural să renunțe la legături cu state mereu schimbătoare și să se adreseze numai acelor care înțeleg să urmeze condiții bine fixate.

Pentru a nu pierde legăturile economice cu străinătatea și pentru a folosi primul moment favorabil, aproape toate statele au întocmit, în ultimii ani, convenții comerciale. Ele au evitat astfel ca economia lor națională să nu stagneze. Pe de altă parte ele

au fost în fapt un stimulent puternic pentru țările contractante, ca acestea să-și clarifice bine posibilitățile de relații cu străinătatea. S'au văzut astfel state îmbunătățindu-și situația în interior și făcând legiuri pline de prudență în vederea viitoarelor convenții comerciale.

* * *

Presă economică a înregistrat de multe ori părerea că tratatele comerciale nu trebuiesc încheiate de cătră țările care n'au încă moneda stabilizată și tarifele vamale definitiv întocmite. Sistem cu totul în contra acestor păreri. Se știe că Statele străine, pentru a evita riscurile provenind din fluctuațiile monetare, au găsit o soluție foarte eficace. Au fixat taxele din convenții în monedă-aur. Pentru încasarea lor în monedă-hîrtie se fixează un coeficient cu care înmulțindu-se valoarea-aur, se obține valoarea de încasat în monedă-hîrtie.

În felul acesta se întemeiază un regim de suficientă stabilitate pentru factorii economici, care au elemente de calcule mai sigure în relațiunile lor.

Se poate aduce o critică acestui sistem. El presupune fixarea periodică a unui coeficient reprezentînd raportul dintre monedă-aur și monedă-hîrtie, coeficient care, în împrejurări critice ar conduce la rezultate foarte apropiate de acele izvorîte dintr'un regim în care existența lui ar fi absentă.

Două ipoteze. În adevăr se pot imagina două ipoteze. Într'o primă ipoteză coeficientul ar putea fi modificat la intervale mici. În cazul acesta, necesitat de fluctuațiile dese și mari ale monedei-hîrtie, inutilitatea sistemului propus este vădită. Schimburile dese produc nesigurantă, reducere în inferioritate a situațiilor economice respective.

În a doua ipoteză, coeficientul este fixat pentru un interval de timp mai îndelungat, înlăuntrul căruia el nu poate fi modificat. În acest de al doilea caz, dacă fluctuațiile monetare sînt mari, statul a cărui monedă are tendința de revalorizare, nu vede necesitatea de a se lega pentru o epocă îndelungată neputînd să se mulțumească cu un coeficient mai mic decît raportul curent între moneta aur și moneta hîrtie. Admițînd însă că un stat a încheiat o astfel de convenție, el se va resimți de politica aceasta și va constata un progresiv dezechilibru între factorii săi economici.

Totuși, în această a doua ipoteză se poate vedea *temeiul sistemului coeficientului în convențiunile comerciale, dar numai în acele convențiuni dintre statele, al căror curs monetar fluctuează periodic între două limite puțin distanțate.*

Față cu considerentele de mai sus, se înțelege lesne de ce nu se putea cere înființarea regimului convențional, în epoca de schimbări continue observate până în ultima vreme.

Acum însă cînd leul s'a stabilizat în fapt la o *forță de nivel*

superioară, chestiunea a putut fi pusă din nou, avînd multe posibilități de reușită.

Regimul convențional bazat pe astfel de tarife-aur, a fost imaginat cu tendință de generalizare, în urma întocmirii în monedă-aur a tarifelor naționale. De altfel plata taxelor vamale în aur a fost adoptată pentru prima oară de către Spania. În urmă ea a fost generalizată și de alte țări. Italia, Germania, Polonia, Franța și Cehoslovacia au urmat această cale.

Stabilirea tarifelor pe baza aur, prezintă pe lângă avantajul certitudinii în timp și pe acela al celei mai facile comparabilități.

Am făcut toate aceste simple considerațiuni pentru a pune în evidență posibilitatea reînființării prin orice sistem de tarif, în aur sau nu a regimului convențional.

* * *

Pe de altă parte faptul că unele țări nu au definitiv fixat tariful vamal, nu le împiedică să încheie convenții comerciale cu rezultate foarte bune. Într'adevăr negociatorii tratatelor n'au avut nevoie de tarife vamale în întregime. Țările contractante au, în genere, interese, numai pentru un șir limitat de articole ale căror taxe pot fi fixate în mod anticipat în vederea convențiilor comerciale.

Sînt rare cazurile cînd lista tarifară a convențiilor comerciale să poarte asupra unui număr prea mare de mărfuri.

În orice caz, oricare ar fi numărul de articole ce interesează reciproc în contractele internaționale, s'a văzut că fixarea anticipată de taxe ad-hoc a fost îndeajuns de efectivă. Orice stat ar putea pe cale de decret sau prin votul parlamentului să stabilească unele taxe numai în vederea convențiilor comerciale, rămî-nînd ca mai firzju, cînd toate condițiunile vor permite, să se fixeze tarifele complete.

Ar fi astfel și un mijloc indirect ca statele să-și lămurească îndeajuns interesele speciale față de fiecare țară în parte și s'ar evita taxarea generală și uniform aplicată, care s'a văzut a fi jenantă.

Iar un rezultat durabil al acestui procedeu de contractare ar fi consolidarea taxelor pentru timpul voit. Recunoaștem că a accorda străinătății tarife consolidate pentru un timp îndelungat, poate însemna uneori o stingherire pentru comerțul internațional. Aceasta s'ar întîmpla atunci cînd nu s'ar fi pus multă măsură și precauțiune la fixarea taxelor convenționale. Asemenea cazuri însă nu fac regula și nimic nu ne împiedică să credem că din ciocnirea de interese vizibil constatată în negocierile cu fiecare stat, nu s'ar putea aprecia măsura și efectul taxelor și s'ar ajunge, prin convenții, la tarife mai bune decît tarifele generale.

* * *

Regimul convențional este cerut de necesități urgente, spre a ajuta la progresul industriei naționale. Este neîndoios că un mijloc eficace de a apăra industria indigenă de invazia produselor străine este apărarea prin taxe vamale fixate de tariful național.

Taxele vamale de import însă, atunci cînd nu sînt stabilite printr'un tarif internațional consolidat, au aspectul unor zăgazuri ineficace, în timpul cînd se revarsă valurile din părțile înconjurătoare.

În adevăr, efectul unor tarife vamale neconsolidate nu poate fi decît temporar, căci statele străine sîmjenite de normele noastre protecționiste, vor recurge la măsuri care să înlătore efectele tarifelor noastre.

Astfel, guvernele străine vor acorda industriilor compensații în fața taxelor vamale romine ce le încarcă prețurile produselor. Le vor acorda înlesniri care să le reducă cheltuelile de producție.

În cazul acesta produsele străine vor fi mai eține, putînd astfel contrabalansa efectul taxelor noastre protecționiste. Chiar dacă am presupune în urmă un nou spor al taxelor noastre vamale, acestuia i-ar urma noi cheltueli de producție, care ar duce la un rezultat cu totul evitabil: un nou val de scumpete.

Pentru țara noastră, anemiată în ultimul timp de zbuicium politic, lipsă de credit și stagnare economică, politica aceasta nu este calea cea mai nimerită.

Drumul nostru în dezvoltarea unei independențe economice consolidate, nu poate fi decît acela de a ne asigura avantaje convenabile prin convenții comerciale îndeajuns studiate și bine încheiate.

* * *

În afară de tarifele din convenții — care ar putea fi fixate, așa dar, fără inconvenient, chiar înainte de stabilitatea monetară și înainte de stabilirea tarifelor generale — trebuiesc cu foarte multă hotărîre, găsite formule uniforme, expres stipulate, cu privire la aplicarea sau neaplicarea clauzei națiunii celei mai favorizate a regimului reciprocității și a măsurilor contra dumpingului.

Noi am demonstrat în diferite rînduri cu fapte și cifre, necesitatea de a se evita contractarea cu clauza națiunii celei mai favorizate.

Organismul economic al Romîniei — s'a resimțit în repetate rînduri de urmările acestui fel de contractări. Cele mai temeinice principii de politică vamală s'au găsit zdruncinate în urma stabilirii în raporturile noastre cu statele vecine, a regimului convențional, bazat pe clauza vagă și neprecisă de care pomenim mai sus.

Dezavantagiile clauzei națiunii celei mai favorizate. Avem

în prezent o convențiune comercială cu Cehoslovacia, încheiată în 1921 și bazată pe clauza națiunii celei mai favorizate. Când am căutat să obținem pentru vinurile noastre avantajele care le au pe piețele cehoslovace vinurile franceze, italiene, sîrbe, ni s'a recunoscut... numai dreptul. În fapt, noi nu puteam îndeplini formalitățile ce ni se cer de către guvernul cehoslovac, așa că favoarea acordată rămîne fără efect.

Un alt exemplu: Avem intensă nevoie de un deuseu pentru recolta noastră de fructe și vin. Plasarea lor cea mai convenabilă ar fi în Polonia, stat cu care avem o convenție comercială conținînd clauza națiunii celei mai favorizate. Polonia însă, prudentă în negocieri a introdus în protocolul final al convenției comerciale cu noi, în anul 1922 stipulațiunea că **„România nu va pretinde reducerea de 25 la sută din tariful vamal acordat Franței de către Polonia“**, *acest stat avînd motive de menajamente politice față de Franța.*

Iată prin ce procedeu, deși noi avem clauza de favoare, sîntem puși pe picior de inferioritate față de Franța, națiunea cea mai favorizată. Numai în urma repetatelor noastre insistențe, România obține în baza clauzei pomenite, cîteva reduceri de taxe, dar și acelea numai în anumite intervale ale anului.

În orice caz, este elocvent faptul că înainte de încheierea convenției noastre cu Polonia cu clauza națiunii celei mai favorizate, balanța comercială romîno-polonă era activă pentru România; îndată însă după convențiunea pomenită, balanța a devenit negativă pentru noi.

Se vede din aceste fapte că cererile speciale de formalități pe care ni le fac statele contractante, tendințele de „menajamente“ pentru o țară mai mult decît pentru alta și convenirea cu restricțiuni pe baza clauzei națiunii celei mai favorizate, pun piedici la aplicarea loială și integrală a clauzei și conchid la inutilitatea existenței ei.

Dar chiar în caz de aplicare generală și necondițională a acestei clauze, ea atrage după dînsa două mari inconveniente.

Prin jocul ei, regimul condițional este fără încetare amenințat de schimbări, pentru că noile convențiuni încheiate de către unul din contractanți pot influența indirect asupra convențiilor primitive.

Alt dezavantaj iremediabil al acestei clauze este acela că ea uniformizează regimul convențional într'un chip prea absolut. Ea nu se poate modela după diversitatea situațiilor. Nu permite a se măsura importanța concesiilor cu forța și cu pericolul concurenței economice ale țării cu care se tratează, pentru că prin definiție clauza creiază pentru toți un regim identic.

Alte feluri de convențiuni. În fața acestor dezavantaje, unele state cu o îndelungată experiență în politica convențională, s'au forțat să scape din strîmtoarea acestei obligații, care nu mai este în armonie cu necesitățile economice ale timpurilor de față.

Ele au format curentul care a conceput „tratatele de reci-

proclamate în America și „sistemul specializărilor“ în Germania. În aceste amîndouă cazuri, s'a căutat a se reduce înțelesul prea general al clauzei națiunii celei mai favorizate.

Dar majoritatea statelor europene nu utilizează actualmente niciunul din aceste două procedee.

În urma războiului, întîrzierea voluntară a statelor de a încheia *convenții tarifare* pe deoparte și necesitatea restrîngerii raporturilor economice între națiuni pe de altă parte, au impus o serie de convenții netarifare și acorduri de comerț întemeiate toate pe clauza n. c. m. f.

Amintirea inconveniențelor acestei clauze a făcut totuși pe unii negociatori să îngrădească forța de aplicațiune a ei.

Am văzut astfel metoda *Poloniei*, care prevede expres că *alte state* nu vor putea cere aplicația clauzei națiunii celei mai favorizate în privința tuturor stipulațiunilor.

Mai menționăm cazul *statelor baltice* care utilizează așa numita *clauză baltică*, prin care se prevede că avantajele convenționale pe care aceste state și le acordă reciproc în convențiile dintre ele, nu vor reveni, — prin efectul c. n. c. m. f. — și altor națiuni, altele decît cele baltice.

Această aplicare a *clauzei baltice* își găsește explicația atît în necesitatea menținerii intereselor comune între statele pomenite cît și în teama de pericolul ce ar surveni prin întinderea prea largă a favorurilor la unele state ale căror interese neprevăzute ar putea jena economiile naționale respective.

Convenții cu stipulații speciale. Un caz interesant este al Italiei, de exemplu, în convenția cu Germania din Decembrie 1924. Se prevede în această convenție că anumite articole italiene (de ex. ciocolata, ș. a.) vor fi excluse dela tratamentul națiunii celei mai favorizate la intrarea în Germania. Invers, anumite articole germane, precis enumerate, vor fi supuse la importul în Italia la tariful general, tarif maximal.

Se mai prevede însă că la baza contractării stă dorința reciprocă de a ajunge *progresiv* pe măsură ce se va înlătura teama de concurență neloială, la aplicarea *complectă și generală* a clauzei națiunii celei mai favorizate.

Se pare că în această stipulație este o tendință de revenire la vechea concepție a aplicării clauzei. Este foarte posibil totuși că rîndurile de mai sus să nu însemne decît o simplă polițetă subt care se ascunde o îndoială explicabilă asupra eficacității clauzei generale.

Uniunea *belgo-luxemburgheză* în convenția cu Ceho-Slovacia din Decembrie 1925, cu toate că prevede utilizarea clauzei, — în scop însă de a evita orice pericol de criză, — rezervă un număr de 14 articole belgiene și cheho-slovace, care vor fi reciproc excluse dela tratamentul ei.

În convenția dintre *Franța și Ungaria*, se stipulează că pentru reduceri sau avantaje tarifare, Ungaria va putea cere tra-

tamentul clauzei națiunii celei mai favorizate însă numai în schimbul unei compensații „echitabile“ acordate Franței.

După cum e firesc, statele care au fost jenate de mecanismul defectuos al clauzei n. c. m. f. sau care au fost atente la neînțelegerile pe care aceasta le-a provocat, au încheiat convenții cu stipulațiuni similare celor de mai sus precizînd limitele de aplicare ale clauzei.

Din contra, alte state, următoare uzului tradițional și în imposibilitate de a contracta în condițiuni bine determinate—cazul Austriei care trata cu Italia și Franța, fără a-și fi fixat definitiv tariful de mai înainte,—acestea au încheiat și după războiu convenții cu caracter de generalitate și nespecificare.

Vîntoarea noastră politică convențională. Dacă însă uzul acestei clauze ar deveni iarăși obișnuit, ea nu ar mai fi în curînd decît o *ficțiune economică*, care se va surpa încet și pe nesimțite, ca să se reducă în urmă la o instituție goală și ușoară, sortită să cadă singură.

În orice caz, țara noastră nu trebuie să mai joace rolul păcălitului. Nu trebuie ca România, fiind fidelă concepției raționale a clauzei națiunii celei mai favorizate, să acorde altora mai mult decît obține ea.

Mai mult. Trebuie ca noi să ne formăm mai înainte armătura porților noastre vamale; să nu le deschidem decît în măsura în care se deschid Romîniei porțile statelor interesate și să folosim împrejurările ce ne pot folosi.

Cu titlu de exemplu vom menționa cazul Poloniei. Acest stat are interes să-și plaseze o parte din mărfurile care altădată erau desfăcute în Germania. Pentru unul din aceste produse, pentru fier, România este principala consumatoare a Poloniei. Cam 70% din exportul de fier al Poloniei, nu găsește debușeu decît în România. O intervenție a noastră, fixînd condiții speciale Poloniei, ar conduce acest stat să ne facă la rîndul său concesiuni apreciable.

Oricum, dacă România s'ar angaja prin *clauza de reciprocitate*, utilizată de pildă în sistemul american, ar readuce în Europa o *modalitate de contractare* a cărei extensiune este foarte *utilă, prin preciziunea ei*.

Orice formă de contractare ar adopta România, noi socotim că am arătat mai sus, cu prisosință, care sînt gravele inconveniente ale convenirii cu clauza națiunii celei mai favorizate, în forma ei generală și necondițională.

Este sigur însă, că obligîndu-ne printr'o convenție cu clauze precise, am înlătura în certitudinea și neînțelegerile în relațiunile noastre internaționale și am fi scutiți, totodată, de orice discuții și construcții interpretative, cu totul evitabile.

* * *

Este acum timpul introducerii stabilității în toate domeniile. Reformele trebuie să înceapă în toate direcțiile. Dar nu e nevoie să așteptăm realizarea unora pentru a începe altele. Pentru con-

vențiile comerciale nu ne trebuie numai decît monedă stabilizată. Nici nu trebuie mai întăiu tarif vamal definitiv fixat, în întregime.

Trebuie numai curajul începutului și tenacitatea continuității. Trebuie înlocuită formula generală și necondițională a clauzei națiunii celei mai favorizate.

Sînt lucrări grele și de mare încercare pentru guverne. S'au văzut unele cabinete ministeriale căzînd datorită lor. Altele și-ar vedea întărite pozițiile. Iar economia națională ar prinde vigoare.

Al. Hallunga

Miscellanea

STEJAR IONESCU

(1897 - 1928)

Chiar în preajma mormintului proaspăt, mintea noastră nu se poate obișnui cu ideea că unul din cei mai buni prietini și colaboratori ai Vieții Românești, nu mai este. Un accident rînduit de fatalitate a curmat o viață în plină desfășurare, așa cum doboară coasa o plantă în epoca înfloririi ei.

Stejar Ionescu abia împlinise 31 de ani.

L-am cunoscut în clasa 6-a la Liceul Internat din Iași, în toamna anului 1913. După ce făcuse cinci clase la liceul din Ploești, reușise să obțină o bursă în clasa noastră. Stejar Ionescu a găsit aici o nouă celulă socială bine determinată, cu «valori consacrate» și cu erarhii stabilite de ani de zile. A fost primit cu răceală și curiozitate. — Nu după multă vreme însă, noul nostru coleg și-a atras prietini din acelea pe care numai moartea le sfarmă.

Stejar Ionescu a fost un suflet rar. Inteligența lui largă dublată de o inimă generoasă până la sacrificii, nu putea adăposti invidie sau răutate. Succesele trecătoare de școlar, pe care le avea de altfel, îl lăsau indiferent. Ceiace el urmărea încă de pe atunci era desăvîrșirea sufletului prin cultură, lucru greu și îndelungat. Era retras și meditativ, nu tulbura și nu jignea prin cuvinte sau atitudini pe nimeni. Privirea lui blajină și ertătoare, parcă, domolea pornirile cele mai gălăgioase și mai rele. Deaceia, Stejărel — cum i-am spus pe urmă — era prețuit și iubit ca un colț de natură care te încintă și nu-ți cere nimic în schimb, ca o floare rară care-și desfășură viața alături, dezinteresat.

După terminarea liceului și după războiul la care a luat și el parte ca sublocotenent de rezervă în Batalionul 14 Pioneri, și-a luat licența în drept și s'a înscris ca avocat în Baroul Iași în toamna anului 1919. Până prin 1922, Stejar Ionescu a practicat

avocătura. Dar el nu s'a putut adapta vieții Tribunalelor. Avea însă credința nestrămutată că într'o bună zi își va găsi adevăratul lui drum. A îndurat lipsuri materiale și năcazuri de tot felul; l-am văzut în momente de deprimare și de revoltă când mintea lui înțelegătoare și bogată găsea totdeauna o rază de lumină de care să se razeme, ca să nădăjduiască iarăși.

De vre-o șase ani îmbrățișase profesiunea de ziarist căreia i se devotase cu credință și seriozitate. Articolele lui semnate I. Luchian sînt pătrunse de democratism și civilizație. Dar ogorul de muncă al lui Stejar Ionescu — pe care însușirile lui aveau să producă cele mai alese roade — era acel al literaturii. Prima lui bucată «Frământările d-lui Popoiu» a fost scrisă în 1919 și publicată în revista «Insemnări Literare» din Iași, cîtiva ani după aceea a lucrat în tăcere ca să reînceapă apoi a publica regulat în Adevărul Literar și artistic și în Viața Românească.

«Domnul dela Murano» primul său volum de nuvele apărut anul acesta, conține cinci bucăți care dovedesc că Stejar Ionescu își descoperise adevărata lui cărare de unde avea să dea literaturii noastre opere definitive.

Literatura lui e o fină broderie de idei și de imagini pe marginea realității. De aceia subiectele nuvelor sale sînt simple și banale. Ceiace-i interesant și original însă, este jocul ideilor pe care i le sugerează întîmplări de toate zilele. Dintr'un rîu imens și tulbur cum e viața, Stejar Ionescu ne arată scîlpirile firului de argint al apei pure. În cele cîteva pagini cite ni le-a lăsat îl găsim întreg și curat așa cum l-am cunoscut și cum a trăit. Stejar Ionescu se descoperise pe el însuși. Cu cîteva săptămîni înainte de a muri, începuse a scrie un roman. Cînd mi-a spus aceasta, am ghicit în ochii lui bucuria omului care și descoperise adevărata lui menire și drumul fecund, pentru gîndurile sufletului său. După atîția ani de năcazuri și de sbucium aceasta era una din marile lui mulțumiri.

În redacția Vieții Romnești Stejar Ionescu a muncit dela apariția din nou a revistei după războiu — din Mart 1920 — până înaintea morții.

Plîngem fără putință de consolare — dispariția lui dintre noi. Literatura romînească a pierdut un talent distins cu mari posibilități de realizări artistice, iar revista noastră un mare prietin și un credincios muncitor. — G. B.

Regionalism

Între publicistul Nichifor Crainic și cîtiva intelectuali ardeleni s'a încins în ultimul timp o polemică destul de aprinsă, dusă în ziarele «Curentul» și «Patria», pe tema limitelor și drepturilor regionalismului. S'a redeschis astfel vechea ceartă, mereu deschisă, dela unire încoace între o parte din opinia publică a vechiului re-

gat care acuză pe transilvăneni de regionalism și cercurile politice și intelectuale ardeleni care ne acuză, pe noi regătenii de imperialism și exploatare tiranică a noilor provincii alipite. S'au produs și deoparte și dealta statistici și argumente.

Cineva în ziarul «Patria» arată cu cifre cât de puțini sînt funcționarii ardeleni în diferitele instituții ale statului, în administrație, magistratură, școală etc. Și în afară de această proporție numerică care are darul de a prezenta fenomenul mai ales sub aspectul său cantitativ, trebuie să recunoaștem că spiritul de unitate excesivă a structurii de stat, sub dominația exclusivă a vechiului regat domnește încă în multe cercuri de partea acestora a Carpaților.

Discuția aceasta comportă, fără îndoială și considerații mai teoretice.

Firește, nici un român nu va tăgădui necesitatea unității suflatești și organice a statului român. Și de autonomii prea exagerate, din acelea care duc direct la federalizare nu poate fi măcar vorba, în situația actuală a statului nostru.

Depinde însă de felul cum trebuie înțeleasă această «unitate». În pură logică chiar, trecînd pe deasupra faptelor care ni se prezintă, un sociolog imparțial și inspirat de spirit științific va trebui să recunoască că un organism diferențiat e superior altuia prea omogen. Triburile primitive sînt extrem de uniforme, de conformiste și de asemănătoare în diferitele lor aspecte. Dar tocmai aici stă slăbiciunea lor. Diviziunea muncii sociale aduce încetul cu încetul diferențierea diferitelor straturi sociale ori regiuni, fiecare cu o altă specialitate și tocmai din această complexitate reiese superioritatea organismului evoluat. Cu cât un popor conține mai multe note diferențiale cu atît viața sa e mai bogată și mai intensă. Oare Franța nu stă așa de sus în scara culturii omenești, anume fiindcă aportul sufletească breton sau auvergnat sau provensal nu seamănă cu acela normand, loren ori alsacian? Și cîte suflete regionale nu se pot deosebi în Germania așa de unită sub aspectul ei etatist, dela bavarezul și badezul vioiu și temperamental la Prusacul pozitiv și brutal sau Rhenanul ușuratec?

Popoarele mari nu sînt popoare omogene. Uniformitatea e semn de sărăcie sufletească. Care ar fi avantajul pentru noi romnii ca Basarabeanul, Ardeleanul și Moldoveanul să fie toți turnați pe același calapod care ar fi fabricat invariabil la București? Creдем din contra, că respectînd cît mai mult posibil tradiția istorică, moravurile locale, sufletul specific al fiecărei provincii, vom alcătui o Romnie complexă și bogată sufletește.

Dar să trecem de la deziderate la realități. Nu numai că ar fi mai bine dacă regionalismul ar fi respectat și la noi ca și aiurea (și ar înceta de a mai fi o acuzație și un cuvînt de ocară), dar cred că n'am putea chiar de am voi să facem altfel. N'am putea fiindcă se opun faptele.

Evoluția noastră istorică — din punct de vedere sufletească,

mentalității, — s'a realizat în mai multe trunchiuri. Dar două din ele sînt evidente. Aici în vechiul regat, infiltrațiile slave, dealungul veacurilor, ca contopire directă de rasă și ca influență în moravuri au fost mai frecvente. Peste acest fond pe care filosoful Kayserling îl crede deadreptul sud-rusic ca mentalitate, s'a suprapus cultura bizantină. Dominantele vieții sufletești de aici sînt fondul slav și forma bizantină.

Dincolo, în Ardeal influența slavă în popor e mai mică. Cea germană sau unguerească ceva mai puternică. Iar cultura și moravurile n'au nimic bizantin. Din contra un caracter pronunțat german. Iată deci două curbe de dezvoltare istorică care nu se aseamănă. Le putem noi contopi arbitrar astăzi, după metode artificiale cînd un mileniu le-a despărțit? Nu e mai bine oare ca fiecare provincie să cultive ceace are ea profund original și particular creator, binetnșeles întreținînd un fond comun de românism? Nu e mai folositor și mai fecund să stimulăm tocmai ceiace e specific creator în fiecare din provincii?

Se pare însă că preferăm metoda cealaltă; a unui raționalism excesiv, care crede că se pot tăia picioarele Basarabiei, Ardealului ori Bucovinei, punîndu-le cu deasila într'un pat de Procust ori impunîndu-le tipare gata făcute cărora trebuie să se potrivească de azi pe mine. Să ne ferim de orice grandomanie regionalistă care face ca una din provincii să se creadă superioară celorlalte. Să admitem toleranța, și înțelegerea notelor specifice din fiecare. Sufletul românesc îmbogățit cu cit mai multe aspecte particulare nu va fi decît mai armonios și mai prosper. — *M. R.*

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Damian Stănoiu, *Călugări și ispite*, Scene din viața mănăstirilor, Editura „Cartea românească” București.

Tagma monahală, categorie socială interesantă prin traiul, moravurile, mentalitatea ei specifică a găsit după Calistrat Hogaș, neuitatul creator al părinților Ghermănuță sau Iovinadie în dl. Damian Stănoiu, un interpret remarcabil.

D-sa nu are robusta amploare, nici sufletul epic al vigurosului său înaintaș, dar e desigur înzestrat cu un ager simț de observație, un spirit viu și un umor, uneori, de o deosebită savoare.

Din cele cinci bucăți, care formează volumul, nu toate au aceeași valoare artistică.

„Cum petrec călugării” nu e decît o înșirare anecdotică.

„Anichit. păcătosul”, istoria unui călugăr, care luptă în zădar cu pornirile fizice ale firei lui aprinse, cuprinde detalii inuștile iar figura eroului are în ea ceva monoton și convențional.

„În căutarea unei parohii” și „O anchetă” sunt în schimb, două nuvele de primul rang.

Figura călugărilor Artemie și Averchie, peregrinările ieromonahului în felurite sate, fiecare cu fizionomia lui proprie în prima nuveșă ca și figurele starețului Glicherie, a protopopului, defenseurului eclesiasc sau a ursuzului contabil Zamfirescu, în cea de a doua, se desprind în trăsături puternic conturate într'un mediu pulsînd de viață și mișcare.

Tonul povestirii e neafectat și simplu iar dialogul animat și de o desăvîrșită naturaleță.

Nota satirică în ce privește lăcomia preoților, duhul de înnoire al satelor, egoismul unor proprietari, rapacitatea sau venalitatea unor reprezentanți eclesiasci sau laici ai autorității în deosebi; nu e desigur absentă, dar ca și la Patrașcanu sau Brăescu, în alte domenii, ea e lipsită de amar.

Dispoziția dominantă a autorului e o inalterabilă vioioșie, un zîmbet de resemnare sau creștinească îngăduință, în fața păcatelor omenești.

Bucata cea mai perfectă însă ca realizare estetică, mi se pare „Maica Natalia s'a certat cu Maica Vitalia“.

Contrastul între neînsămnătaea incidentului care aduce conflictul între cele două mame copilăroase și naive și proporțiile pe care acesta le ia în lumea mănăstirii, datorită intervenției celorlalte mame grupate la urmă în taberi adverse e de un irezistibil efect de umor iar felul specific de a simți și judeca al călugăriților în simplismul lui naiv, umil și fermecător, redat cu virtuozitate de un artist de data acesta, deplin stăpîn pe mijloacele sale.

Octav Botez

* * *

Gib. I. Mihăescu. *La Grandiflora*, 1928, Scrisul românesc, Craiova.

Motivul central al inspirației d-lui Gib. Mihăescu, în cele mai multe din nuvele, ca și în încercarea lui dramatică atît de originală e impulsia erotică, chinuitoare, obsedantă, izvorînd din profunzimele atavice ale inconștientului și manifestîndu-se năvalnic prin gesturi sau acțiuni de o senzualitate, brutală, crudă, exasperată.

Cea mai lungă din nuvelele sale «*La Grandiflora*» e analiza ascuțită, lucidă, patetică a unui caz de gelozie morbidă.

Tiranizat de imaginea fizică a soției pe care o bănuiește că l'a înșelat, Manaru vrea să se răzbune la început asupra presupusului ei amant Ramură, dar privirile ironice și zîmbetele cunoscute, care așteptau curioși explozia, îl fac să-și schimbe brusc intențiile. Irezistibil vînător de femei, după ce reușește să încornoreze toate notabilitățile orașului provincial și caută să-și uite amarul în orgii nebune, își pune în minte să posede singura femeie cinstită, d-na Manaru. După o primă încercare zădarnică, reușește a doua oară prin surprindere, ne mai pomenită îndrăzneală și brutalitate. Dar femeia, care și iubea soțul se sinucide și Manaru chinuit de ideea că soția lui nu a făcut la fel, succește gîtul lui Ramură.

Deși nuvela nu e lipsită de unele scăderi, situații neverosibile și unele detalii inutile scabroase, impresia pe care o lasă e puternică, personajele trăiesc și unele aspecte ale provinciei sînt fericit redată.

Mai caracteristice însă decît «*La Grandiflora*» sau «*Urșul*», stranie și grotescă deformare a realității cu toată vigoarea unei halucinantă a viziunii, mi se par, bucățile intitulate «*Frigul*» și «*Întimplarea*».

Aventura amoroasă și vinovată a unei femei măritate, care și înșală soțul absent într'un conac solitar și romantic, păzit de paztruzeci de cîni fioroși în cea dintîi, cea a unui proprietar care trecînd printr'o pădure e atacat de hoți și soția lui siluită, după ce el barbatul fusese chinuit de ideea cum se va comporta femeia în

asemenea situație, în cea de a doua, sînt evocate într-o atmosferă sombră, apăsătoare, tragică în care plutește o teamă nelămurită și o vagă neliniște.

Cu mina de maestru, izbutește dl. Gib. Mihăescu să redea corespondența tainică între peizajul natural (parcul înghețat în Frigul, pădurea salbatică în Intimplare) și anumite stări interioare, utilizînd resursele unui stil bogat în personificări și imagini de o rară putere de sugestivitate.

Analist subtil și evocator al sub conștientului erotic cu violența, misterul și poezia lui tragică, d. Gib. Mihăescu reprezintă în generația tînără a scriitorilor noștri, una din speranțele cele mai legitime.

Octav Botez

Walter Platzhoff, *Geschichte des Europäischen Staatensystems 1559—1660.* (colecția Bellow-Meinecke), Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte. Oldenburg, 1928. 1 vol. în-8°, 274 p.

Opera aceasta umple înșfîșit lacuna rămasă între cartea lui Ed. Fueter, consacrată istoriei sistemului politic european dela 1494 la 1559 (apărută la 1918) și între „manualul” lui Ymmich consacrat perioadei dela 1660 la 1789 (apărut la 1905): Spiritul în care sînt redactate aceste „manuale” e interesant. Autorii vor să concilieze repartiția geografică și națională a evenimentelor cu necesitatea de-a degaja liniile esențiale ale evoluției istorice și principalele instituții ale timpului. Concepția aceasta plasează colecția Bellow-Meinecke între colecțiile tip Lavissee-Rambaud sau Oncken și noua colecție „Peuples et civilisations” a d-lor Sagnac și Halphen.

Cea mai caracteristică pentru concepția care a prezidat la alcătuirea colecției Bellow-Meinecke îmi pare cartea d-lui Ed. Fueter, *Geschichte des europ. Staatensystems 1494-1559*. Subiectul ei e istoria principalelor state europene în timpul luptelor pentru supremația asupra Italiei. Participarea la aceste lupte determină gradul de importanță al fiecărui stat. După ce descrie faza de dezvoltare a principalelor instituții ale epocii—armata, marina, constituția, administrația, diplomația—autorul examinează factorii de putere ai fiecărui stat în raport cu resursele celorlalte state. De pildă Franța prezintă asupra celorlalte state avantajul unei puternice centralizări care permite regelui să dispună direct și ilimitat de resursele țării, superioritatea unei populații omogene și numeroase (15-16 mil. contra 3 mil. în Anglia și 7 în Spania), independența economică față de statele vecine, cea mai bună artilerie și cavalerie grea din timpul acela, însă cum agricultura ocupă aproape totalitatea populației ei, Franța e nevoită să-și recruteze infanteria în Elveția sau Germania, și cum nu dispune de-o flotă specială în mediterană e silită să cumpere concursul Genovei sau al Veneției, iar

cînd acestea îi vor lipsi, să se alieze cu Turcii, cari dispuneau de cusarii din Africa de nord. În acest dispozitiv, expunerea evenimentelor, care ocupă doar un capitol final, nu constituie decît verificarea analizei care o precede și formează obiectul principal al cărții.

Cartea d-lui Platzhoff aplică, ceva mai suplu, aceeași metodă. Și el începe prin descrierea statică a principalelor state europene, și ca să treacă apoi la expunerea evenimentelor celor mai importante din timpul contra-reforme și al războiului de 30 de ani.

De notat că autorul nu se oprește la limita tradițională a păcii din Westfalia, ci duce narațiunea pînă la 1660. În adevăr, ceiace caracterizează sec. XVI și prima jumătate a sec. XVII e lupta între Habsburgi și Bourboni, lupta care nu se sfîrșește decît prin pacea dela Pirenei din 1659. Imediat după această dată începe domnia lui Ludovic XIV și preponderența Franței în Europa, fapt care constituie caracteristica perioadei următoare. În Anglia deasemenea anul 1660 marchează începutul unei noi perioade: războiul civil se termină și regalitatea e restaurată. Pacea dela Kardis (1661) pune capăt războiului ruso-suedez după ce pacea dela Oliva reconciliase Imperiul, Polonia, Svedia și Bandeburgul. Prin urmare, dacă data 1648 tranșează în istoria Germaniei, anul 1660 formează o etapă mai importantă în istoria Europei.

Caracterul de manual politic al acestor cărți a impus autorilor obligația de-a nu expune decît faptele definitiv cîștigate. Din același motiv, curentele de idei și politica internă nu sînt tratate decît în măsura în care au înrîurit asupra echilibrului european. Firește, istoria unei epoci așa de vaste nu se putea sprijini exclusiv pe studiul surselor directe. Dar autorul a consultat pe cele esențiale, așa încît cartea lui, pe lîngă meritul unei sinteze, prezintă și pe acela al unei juste și precise evaluări pe care numai contactul direct cu sursele originale îl poate da. O excelentă bibliografie, recentă și metodică, ridică și mai mult prețul acestor „manuale“.

A. Oțetea.

* * *

Pasquale Villari: *Niccolò Machiavelli e i suoi tempi*. Ed. 4-a 1927, 2 vol.

Această capodoperă a istoriografiei italiene moderne, tradusă de mult în nemțește și în englezește, atinge, după cincizeci de ani dela prima-i apariție, ediția a 4-a. Chiar dacă ținem seamă de caracterul comemorativ al acestei ediții—în 1927 s'au împlinit zece ani dela moartea autorului și patru sută dela aceia a lui Machiavelli—ea nu e mai puțin un succes, deoarece în Italia d-lui Mussolini, care, după ultimele statistici numără patruzeci de milioane de Italiani în regat și nouă în afară, și care-și proclamă la orice ocazie pretențiile ei la primatul cultural al lumii, o carte care se vinde în o mie de exemplare constituie un mare succes de libră-

rie. Nu știu care au fost tirajele diferitelor ediții ale cărților lui Villari, dar știu dela editorul unui eminent istoriograf florentin că opera acestuia consacrată Republicii Florentine, s'a tipărit în 300 exemplare, și se mai găsesc și astăzi. Acest fapt, și cei 60—70% de analfabeți ai Italiei, explică mai eloquent decît orice demonstrație geneza și durata fascismului.

Pasquale Villari a fost cel mai eminent istoric al Italiei de dinainte de războiu. (El a murit în 1917.) Acțiunea lui nu s'a exercitat numai asupra unei întregi pleiade de tineri cercetători italieni care, mai mult sau mai puțin direct, purced dela dînsul, ci a radiat chiar în afară de Italia. El e unul din întemeetorii școalei pozitivistice, și aproape nu a fost cercetător străin care să nu fi găsit la Villari îndrumare și încurajare în timpul petrecut la Florența. Un distins profesor dale Universitatea din Paris se reclamă dela Villari ca dela inițiatorul metodei de cercetare exactă și de expunere sobră. Importanța lui Villari consistă, în adevăr, în reacțiunea puternică contra retorismului academic și a declamației patriotice. În ciuda orgoliului național care excludea critica din domeniul istoriei italiene, Villari a introdus cercetarea minuțioasă a documentelor originale și analiza lor critică, a supus toate legendele, care măguleau amorul propriu național sau gustul pentru romanțios, controlului riguros al textelor și după o viață de muncă necurmată a lăsat, în afară de câteva scrieri care sînt adevărate modele (*I due primi secoli della storia di Firenze; La storia di Giordano Saverio e dei suoi tempi*) o școală care i-a continuat opera.

Cea mai importantă din scrierile lui Villari e cea consacrată lui Machiavelli. Cartea conține dealtfel mult mai mult decît promite titlul. E întreaga istorie a Renașterii italiene din sec. XIV până la 1527, data morții lui Machiavelli și a apogeeului Renașterii florentine. Villari nu face numai istoria principalelor state italiene din timpul acesta, nu descrie numai evenimentele de căpetenie ale epocii, dar evocă toate personagiile marcante ale Renașterii într'o frescă admirabilă care face din cartea sa cea mai documentată și mai evocatoare enciclopedie a Renașterii italiene. Cele mai solide și mai frumoase pagini sînt acelea în care autorul reconstruește ambianța lui Machiavelli, și cum această ambianță conținea chintesența Renașterii italiene, scrierea lui Villari e mai ales istoria *Renașterii*. Villari a construit personagiului său un cadru atît de vast încît acesta dispăre în el. Apoi, cu toată probitatea lui științifică, Villari nu s'a putut desbăra complet de influența *Risorgimentului*, și interpretarea pe care ne-o dă despre Machiavelli, mai ales despre *Principele* său, a provocat, de exemplu din partea lui Ranke și a lui Baumgarten, critici pe care el nu le-a putut infirma. Vrînd să facă din Machiavelli un precursor al unității italiene, Villari a susținut că *Principele* lui Machiavelli n'ar fi decît expunerea mijloacelor, potrivite spiritului timpului, prin care Italia și-ar fi putut realiza unitatea și drept dovadă invocă chemarea la unire conținută în capitolul ultim al *Principelui*. Or acest capitol pare

un adaos ocazional, căci el contrastează viu, prin tonul și prin conținutul său, cu celelalte capitole care nu fac decît să descrie practic-tele politice din timpul său, cum o fac de pildă și Commynes și Guicciardini, fără ca aceștia să se fi gîndit măcar la posibilitatea unificării statelor italiene. Dealtfel expunerea doctrinei lui Machiavelli se reduce la analiza rezumativă, în ordinea compunerii lor, a principalelor sale opere. O expunere sistematică a filiației, a dezvoltării și a transformării ideilor lui Machiavelli, o istorie a *Machiavelismului* lipsește, și aceasta e cea mai gravă lacună a acestei opere care e, cu toate acestea, demnul *pendant* italian al cărții inegalabile a lui Burckhardt: *Cultura Renașterii în Italia*.

A. Oțetea

* * *

William Miller, *The ottoman empire and its successors*, 1801—1927, Cambridge, 3-a ed. 1927, 1 vol. în 16°, 616 p.

Istoricul „Latinilor din Orient“ tratează în volumul de față istoria chestiunii orientale dela 1801 la 1927 privită oarecum dinlăuntru imperiului ottoman. Dezvoltarea chestiunii orientale în sec. XIX justifică întrucîtva acest fel de-a vedea. Deșteptarea naționalităților din Imperiul otoman și lupta lor pentru cîștigarea independenței trec pe planul întăiu și depășesc sau dejoacă calculele diplomației europene care în secolul precedent au decis de soarta chestiunii orientale. Totuși intervenția marilor puteri a marcat fiecare etapă importantă a acestei chestiuni, și o înțelegere dreaptă a ei nu se poate avea decît în legătură cu principalele tendințe ale politice europene.

Independența Greciei, ca și a Romîniei, nu s'a putut realiza decît prin concursul favorabil al evenimentelor externe, și cu sprijinul efectiv al marilor puteri. Forțele dinlăuntru, oricît de prețioase și de indispensabile au fost, singure n'ar fi dus la izbîndă așa de repede. Dealtfel definiția pe care autorul o dă chestiunii orientale implică acest fel de-a vedea. „Chestiunea orientală, spune el, poate fi definită ca problema umplerii golului creat prin dispariția treptată a Imperiului ottoman din Europa“. (The near eastern question may be defined as the problem of filling up the vacuum created by the gradual disappearance of the Turkish empire from Europe). Marele defect al cărții e că acest principiu n'a fost riguros observat. Evenimentele europene sînt lăsate prea în umbră pentruca să nu rezulte un defect de perspectivă. Cititorul are impresia constantă a unei istorii locale. Dar chiar admișînd punctul acesta de vedere, atenția acordată diferitelor evenimente petrecute în Peninsula balcanică nu corespunde importanței lor relative. Autorul cunoaște limba grecească și s'a servit mai ales de surse grecești. Acest fapt explică, dacă nu justifică, preferința acordată istoriei grecești.

Astfel, cită vreme revolta sîrbească (1804—17), cu toate:

complicațiile ei internaționale, e expedită în douăsprezece pagini, războiul pentru independența Greciei și formarea Regatului are aproape o sută. Cine vrea să cunoască importanța și peripețiile revoluției românești din 1848 trebuie s'o caute la capitolul IX: *The Greek and Ionian constitutions (1843—53)*. Un capitol special poartă titlul „Unirea Principatelor Dunărene (1856—62)”. Dar din cele douăzeci și șase pagini ale capitolului abia șase ne sînt rezervate, restul e consacrat tulburărilor din Serbia, și mai ales din Grecia. Însăși limita capitolului e fixată de un eveniment grecesc: abdicarea regelui Otto. O astfel de dispoziție a materiei nu poate da o reprezentare exactă și precisă a raporturilor de forță dintre „succesorii” imperiului otoman. Ceva din iluziile „marelui proiect” grecesc a alterat dela început proporțiile juste ale edificiului pe care d. Miller și-a propus să-l clădească. Data primei ediții, care e din 1913, a hotărît nu numai tonul; ci și impresia de ansamblu a cărții pe care cele două capitole adiționale „Orientul apropiat în războiul european (1914—1923)” și „Republicele greacă, albaneză și turcească (1923—27)” n'o mai pot schimba. Cîitorul e surprins să găsească la capătul istoriei d-lui Miller, în locul „Greciei Mari” cu capitala la Constantinopol, o Jugoslavie și o Romînie mare pe care nimic nu le-a anunțat în cursul acestei expuneri. Marele războiu i-a jucat autorului o farsă urîtă desmintîndu-i prevederile și învechindu-i cartea cu toate tentativele de reîntinerire a celor două ediții din 1923 și 1927.

Pe lîngă aceste defecte, cartea d-lui Miller relevă calități de primul ordin: o cunoaștere intimă și directă a afacerilor orientale, o documentație considerabilă, o judecată ponderată și sigură, o fină intuiție psihologică (vezi de pildă portretele eteriștilor și ale insurgenților greci cap. V, și pag. 319-324 consacrate lui Cuza-Vodă) și, în sfîrșit, o limbă aleasă și simplă care dovedește efortul constant al autorului de-a nu se îndepărta nici o clipă dela datoria sa de imparțialitate. O bibliografie metodică, nu fără lipsuri importante (De ex Iorga: Acté și Fragmente, și *Historire des Etats balkaniques*), termină acest volum, foarte util ca manual de inițiere în chestiunea orientală din sec. XIX.

A. Ofetea

* * *

Romulus Cioflec, *Pe urmele Basarabiei*, Note și impresii din revoluția rusească, Ed. Cultura Romînească, București.

Deși se vede ușor că d. Cioflec, înainte de a-și publica notele și impresiile, ce datează de acum 11 ani în urmă, le-a supus unei coordonări și redactări recente, această prelucrare nouă a materialului vechiu nu i-a distrus caracterul, nu l'a denaturat, căci reușește să reînvieze atmosfera în care a încolțit și a crescut ideea autodeterminării poporului basarabean.

Ceiace cîștigă pe cetitor este sinceritatea d-lui Cioflec atît

față de sine însuși cît și față de evenimentele și oamenii revoluției basarabene.

Sinceritatea față de sine însuși o dovedește în povestirea împrejurărilor tragice în care au fost omorîți, într'o excursie la care luase parte și d. Cioflec, Simeon Murafa și Hodorogea. Autorul nu ascunde groaza care l-a cuprins și care l-a stăpînit într'atîta, încît a putut părăsi o tovarășă de excursie care-i cerea ajutor și protecție, pentru ca să scape singur prin fugă și să ajungă la mănăstirea Suruceni—la cel puțin 12 kilometri de locul crimei.

Sinceritatea d-lui Cioflec față de revoluție se observă în modul cum d-sa i-a privit pe basarabeni și cum s'a comportat față de ei și față de revoluția rusă. Nu e atitudinea omului cu conștiința civilizației europene superioare pe care o reprezintă față de barbarii ce s'au trezit. Nu e judecata categorică și fără apel față de copilăriile și absurditățile revoluției rusești, atitudine ce se desprinde, de exemplu, din notele d-lui O. Ghibu. În orice pagină simțim însă la d. Cioflec un suflet bine intenționat, care își dă seama că într'un mediu social diferit, e firesc să fie și mentalități deosebite de a sa. Deaceia se și frămîntă să înțeleagă sensul și să pătrundă viitorul revoluției. Iar față de pionerii anonimi ai revoluției din 26—28 Februar 1917, d. Cioflec, martor ocular al luptelor de pe străzile Petrogradului, e „copleșit de un simțimînt de pietate“,—și un îndemn spre rugăciune pentru cei care „porneau la drum“ i se ridică în suflet.

Intors în Basarabia, d. Cioflec ia parte la frămîntările basarabenilor, intervenind cu multă discreție acolo unde credea că e necesar să-și spună cuvîntul. Și această atitudine, pe care a avut-o tot timpul cît a lucrat în Basarabia se reflectează și în cartea d-sale. Astfel, vorbind despre d. Goga, care în trecere spre Petrograd dă „sfaturi“ basarabenilor de a renunța la revendicarea autonomiei și de a deschide lupta de clasă, autorul notează imediat încurcătura în care au fost puși basarabeni,—„deprinși mai mult cu opinii decît cu sfaturi“,—de a auzi din gura unui om ce se credea versat politician și deplin occidental, sfatul de renunțare tocmai la ceiace ie era mai scump. Într'adevăr, revoluția distrusese nu numai autoritatea veche. Ea atinsese parcă principiul însuși al autorității în sufletul oricărui cetățean. Totul era supus întăiu criticii. Era o libertate nu numai politică, ci și libertatea lăuntrică, morală, față de orice autoritate. Deaceia erau mult mai la locul lor „opiniile“, adesea foarte utile ale ardelenilor și bucovinenilor care lucrau în Basarabia, decît „sfaturile“ unor călători grăbiți. Și dacă, totuși, călători ca d. Goga, au dat măcar sfaturi, alți călători, din regat, se închideau ermetic în vagoanele oficiale pentru a nu lua nici un contact cu basarabeni, care atunci aveau atîta nevoie de ajutor de oriunde. Și numai cu multă insistență d. Cioflec a putut pătrunde, într'o noapte de vară, într'un vagon de acestea, ca să transmită scrisori dela Halippa decedatului Fotin Enescu, cu care a trebuit să vorbească în șoapte, pentru că alături dormea d. ministru de războiu...

D. Cioflec greșește uneori în judecata sa asupra situațiilor și oamenilor. Dar deobiceiul apreciază just. De exemplu, fraza aceasta caracterizează de minune toată situația moldovenilor până în toamna 1917: „Moldovenii de fapt revoluție nu făcuseră, ci nimeriseră într'însa“. Deasemeni își dă sama că atât timp cât mișcarea națională se mărginea la câțiva intelectuali din jurul „Cuvîntului Moldovenesc“ și cei doi-trei mari proprietari, partidul național-moldovenesc era o înjghebare anemică. Astfel, deși chestiunea organizării și convocării Sfatului Țării se ridicase încă în luna Iulie, în urma pretențiilor Radei ucrainene de la Chiev asupra Basarabiei,—nu s'a putut ajunge la nici un rezultat pozitiv, pentru realizarea autonomiei Basarabiei. Forțele moldovenilor erau prea slabe ca să se impună organizațiilor numeroase și puternice ale Rusiei revoluționare din Basarabia. Numai după ce ideea națională va fi devenit o forță activă în sufletele tinere și oțelite din tranșee, numai atunci Congresul soldaților moldoveni „mai întâi el va proclama autonomia Basarabiei... Ceilalți vor fi invitați la alcătuirea organului legiuitor“.

Cartea d-lui Cioflec cuprinde evenimentele din perioada de timp dela izbucnirea revoluției până în luna Septembrie 1917. E firesc să presupunem că d-sa are note și pentru restul timpului cît a stat în Basarabia. Publicarea lor va aduce un netăgăduit folos pentru public, lămurind multe lucruri cu privire la mișcarea națională din Basarabia. D. Cioflec e înzestrat cu calitățile necesare pentru acest gen de literatură: sinceritatea, obiectivitatea și dezinteresarea. În noianul de cărți și cărțuții, ce apar, asupra Basarabiei și în care, de cele mai multe ori, nu răsună decît flașnetă patriotică învechită și falsă, o carte bună face, în ade-văr, o operă românească în primul rînd în această provincie, unde e primită cu inima deschisă, și apoi contribuie la strîngerea legăturilor sufletești dintre basarabeni și românii din celelalte provincii, ajutîndu-i la pătrunderea, la înțelegerea sufletească reciprocă.

V. Harea

* * *

Eugeniu Giurgea. *Din trecutul și prezentul Basarabiei.* București, 1928.

Lucrarea d-lui Giurgea e de o valoare foarte discutabilă. Scopul ei e precizat în următoarea frază, pe care o cităm textual, ca să se vadă și stilul de care se servește autorul: „ca român, care am avut ocaziunea de a cunoaște mai de aproape această frumoasă regiune a țării, am crezut că este de a mea datorie, ca în puținele rînduri din această lucrare, să dau cîteva noțiuni asupra situației sociale și mai cu seamă economice, ce a fost și este în această provincie, pentruca să se poată vedea de cătră acei ce sînt însărcinați cu conducerea frînelor statului nostru, de ce ar mai fi nevoie să se facă, pentruca din toate punctele de

vedere să putem zice că ia sînul mamei sale, Basarabia se găsește bine, și că ea merge pe calea adevărată a progresului". (Prefața. P. 3.).

Lucrarea cuprinde două părți: 1) istorică și socială și 2) statistică și economică. Dacă în partea a doua autorul, ca fost șef al statisticeii din Basarabia, nu depășește sfera specialității sale, deși nu face decît să reproducă date statistice sumare,—în prima parte a lucrării, în schimb,—unde emite o serie de considerații generale și încearcă să explice evenimentele unirii e neîntrecut în lipsa de discernămint și de coeziune.

La început, pe aproape 60 pagini, ni se povestește despre ceiace se petrecea în Odesa, în anii 1917—1918. Ce legătură au evenimentele de-acolo cu unirea Basarabiei? A, una foarte mare! D. Giurgea studia, în timpul războiului, datele etnografice cu privire la Basarabia! De ce o fi ținut autorul să arate că, în timp ce generația, din care face parte, singera pe frontul Carpaților, D-sa era combatant pe frontul Odesei? De ce a vrut să se arate solid ar cu toată societatea romînă care se oploșia acolo și de care e bine să nu mai vorbim? Nu era mai bine ca d. Giurgea să fi fost mai modest și să nu se întindă asupra acestei perioade din viața d-sale?

Incercăm, totuși, să urmărim șirul ideilor. Și ni e cu nepuțință. D. Giurgea nu se dezmințe măcar o singură dată. Întilnești fraze ca aceasta: „La o altă dintre aceste întruniri, la care am asistat de-asemeni, a fost aceia din ziua de 28 Septembrie 1917, orele 3½ p. m. pe strada Preobrajensca din Odesa. Acolo am avut ocaziunea de a vedea...”

La aceste întrunire un orator cere achitarea unor dezertori. Oratorul este aplaudat. Lăsăm să vorbească mai departe d. Giurgea: „Eu bine înțeles nu am aplaudat, și din această cauză la un moment dat mă văd lovit la mînă de un camarad, care mi-a strigat în același timp, că mă străpunge cu baioneta, dacă nu aplaud. I-am ripostat imediat, că din cauza războiului sînt paralic de o mînă, așa că nu o pot mișca de loc. Am fost crezut numaidecît, dar după vreo două trei minute am căutat să o șterg cît era lucru cu cinste, temîndu-mă ca nu care cumva să caute a se convinge de contrariul”. (p. 20).

Așa ripostă mai înțelegem și noi! Numai dacă „nu care cumva” ea s'a produs mult mai repede decît mărturisește autorul.

Dar să înțrăm în fondul ideilor d-lui Giurgea. Care e cauza revoluției rusești. La p. 9, d-sa consideră revoluția ca „O rezultată firească a antagonismului, ce exista de mult între clasele sociale din marele imperiu”. Dar mai departe nu arată cum acest antagonism a produs revoluția rusească, ci se oprește foarte mult asupra educației, asupra școalei rusești și asupra acțiunii străinilor, ca agenți revoluționari. Până la urmă tot străinii (recte evreii) sînt de vină, căci ei au influențat educația rusească îndrumînd-o cătră internaționalism (cu toate că rușii, cum spune d-sa, își socoteau

literatura lor ca cea mai bună și aproape nu cetesc literaturile străine. Acești străini au servit interesele puterilor centrale care aveau nevoie de revoluții în Rusia, pentru izbînda războiului contra Antantei. Ce naivi eram noi, cînd credeam pe alți autori că tulburările premergătoare primelor zile din Mart 1917 erau alimentate și din fondurile ambasadei britanice de la Petrograd!

Ura autorului față de evrei și față de opera lor—revoluția rusească,—îl face adesea să exprime regrete că a dispărut Rusia de altă dată, Rusia nobilimii strălucitoare. (Vezi de ex., p. 23), cu toate că în altă parte a lucrării își dă seama de faptul că Basarabia a putut să proclame unirea numai datorită acestei revoluții.

Am putea să înșirăm și alte contradicții, sau explicații pure-rile. Peste tot autorul se arată lipsit de bunul simț. Dar a-i releva defectele însemnează să-i reproducem textul pagină cu pagină. Și partea de care ne ocupăm are peste 140 pagini!

E de ajuns să spunem că din restul acestei „analize“ consacrate evenimentelor din timpul unirii și după ea se degajează concluzia autorului, că, în definitiv, „la sinul mamei sale“, Basarabia cu toate că sînt unele mici neajunsuri, „se găsește bine“, deoarece naționalizarea a fost realizată de funcționarii romîni, mult mai conștienți de datoriile lor patriotice, decît funcționarii ruși.

Fericită provincie!

Partea aceasta din cartea d-lui Giurgea, putea să lipsească cu mult folos, atît pentru d-sa, cît și pentru Basarabia. Chestiunea Basarabiei, a naționalizării vieții de-acolo, a încadrării ei în ritmul vieții statului român, e prea gingașă ca s'o rezolve d-l Giurgea așa cum a rezolvat-o.

Ar mai fi fost încă un folos, dacă lipsea această parte. Tiparul e scump; nouă coale de tipar, pe hîrtie velină, cu planșe,—cite cuprinde această parte, ar fi constituit o economie între 50—70 mîi de lei pentru acei ce au contribuit la tipărirea cărții...

V. Harea.

Th. Capidan, Romîni nomazi. — Studiu din viața Romînilor din sudul Peninsulei Balcanice, Cluj, ed. Ardealul, prețul 200 lei.

Între publicațiile asupra Romînilor din Peninsula Balcanică pe care d. Capidan le-a continuat în vremea din urmă cu mai multă precizie și cu un necontestat dar de a pune și sugera probleme nouă în chestiuni care păreau foarte simple ori definitiv rezolvate, acest studiu informativ despre păstoritul aromînesc, cu indicații asupra liniilor de transumanță și cu prezentarea sigură a întregii terminologii legate de acest fel de viață, era demult necesar. Din el se desprind numeroase considerații generale, una dintre cele mai importante—și care ar fi trebuit mai mult evidențiată—fiind aceea a

unității de civilizație existentă odinioară pe teritoriul romanizat din Europa sud-orientală, întru cît această unitate de civilizație reesă din unitatea vechii terminologii.

Dintre concluziile la care s'a ajuns în urma acestor cercetări, se remarcă în mod particular aceia că la Aromni păstoritul se înfățișează încă sub formă nomadă, în «stadiul mai vechiu al vieții românești» (p. 175), pe care trebuie să-l fi avut — după ipoteza d-lui Densușianu — și Daco-Romnii. Deasemenea se afirmă că alături de această formă de viață a existat la Aromni și viața sedentară de agricultori. — O discordanță sensibilă există totuși între aceste concluzii și cuprinsul cercetării d-lui Capidan. D-sa nu admite afirmația lui Ratzel că, viața de păstori și viața de nomazi ar fi aproape aceiași; după d-sa există o evoluție dela viața păstorească la nomadism printr'o fază intermediară, aceia a transhumanței (p. 15), adică am avea în această dezvoltare trei etape între care nomadismul ar fi cea mai nouă (cf. p. 15-16: „între nomadism și transhumanță, aceasta din urmă este mai veche”). Pe de altă parte, d. Capidan consideră transhumanța — după cum și este în adevăr — drept o „formă a păstoritului” (p. 15). Dar după cum transhumanța e o formă a vieții pastorale, tot astfel este și nomadismul, iar în acest caz, una din etapele considerate, cea inițială, trebuie eliminată. Dacă se consideră cronologic dezvoltarea celorlalte două etape rămase, că transhumanța ar fi anterioară nomadismului este foarte dificil de admis, cunoscut fiind că una din fazele trecerii dela starea nomadă la viața sedentară în trecut a fost transhumanța. Acesta este, desigur, procesul de dezvoltare a vieții păstorești la Daco-Romni și Aromni în trecutul apropiat, și aceasta a fost trecerea cunoscută în istorie cu privire la Celți, Slavi și Germani (cf. A. Meitzen, *Die verschiedene Weise des Übergangs von Nomadenleben zur festen Siedelung bei Kelten, Germanen und Slaven*, în *Verhandl. des VII-e Intern. Geogr. Congr.*, Berlin, 1901, II, p. 483).

Deoarece la plecarea turmelor aromânești nu se asociază întreg grupul uman, iar o parte rămîne în așezări fixe, e greu să se mai numească felul lor de păstorit „nomadism”, oricît de largă accepție s'ar acorda acestui termen. Deaceia, singurii Aromni nomazi sînt Firșeroții pe care și d. Capidan, de altfel, îi socotește „adevărați nomazi” (p. 66). Numai aceștia au păstrat forma veche de viață nomadă, Arominii evoluind demult la transhumanță — cu unele urme din etapa anterioară — și apoi la viața sedentară.

Deasemenea concluzia plauzibilă că a existat la Aromni alături de viața sedentară și viața pastorală, date fiind elementele latine cuprinse de terminologia agrară din romna comună (p. 175) nu este în deplină concordanță cu pasajul lucrării unde se discută această chestiune (p. 34-41) și unde d. Capidan admite afirmația lui C. Jirecek (făcută în teza sa de tinereță asupra „Istoriei Bulgariei”, la 1876), că Romnii au fost la origină un popor de țărani și orășeni sedentari, transformați apoi în păstori în timpul migrațiilor popoarelor. Nu putem afirma îndestul cît de neîntemeiată

este această veche părere, pe care a admis-o între alții Xenopol și foarte mulți după el, căci nu există nici un indiciu pentru presupunerea că populația romană sedentară spre a scăpa de invazia Slavilor a alergat la munți, schimbându-și felul de viață (p. 41). După cum este o prejudecată să se creadă că această populație a fost alcătuită numai din agricultori sedentari ori numai din păstori, tot astfel trebuie să se considere și această schimbare de ocupație economică sub presiunea slavă. Înainte ca această constringere să se exercite asupra populației romane, vedem pe Valentinianus la 370 d. Chr. vorbind de Thraci rătăcitori care trebuie să se întoarcă în ținuturile lor (cf. *Cod. Theodos.* 15, X, 19 și Tomaschek, *Zeitschrift für die oesterr. Gymnas.*, XXVIII (1877), (p. 447): „ut nemo quemquam Thracem ultra in possessione propria putet esse celandum, sed ut singulos potius regredi ad solum genitale compellant“), — și terminologia păstorească anteromană din limba română ne arată suficient cum cele două ocupațiuni s’au exercitat totdeauna concomitent iar nu succesiv. Populația sedentară a lumii romane balcanice a fost însă aceia care a dat cel mai mare tribut desnaționalizării (v. și interesantele considerații ale lui St. Novakovič în *Archiv für slav. Phil.*, 33 (1911) p. 452—457).

Deși d. Capidan afirmă că „origina nordică a păstorilor aromâni, cel puțin din punct de vedere lingvistic nici nu mai are nevoie să fie demonstrată“ (p. 43), d-se pare că înclină să admită o părere anterioară — ea a fost susținută și de A. Budinszky în *Die Ausbreitung der lat. Sprache über Italien und die Provinzen des römischen Reiches*, Berlin, 1881, p. 223—4 — după care Macedo-Românii ar fi descendenții a două straturi de populație romană unul vechiu (urmașii vechilor colonii latine din Thracia și Macedonia) și altul mai recent, venit dinspre Dunăre. Vom insista în altă parte asupra acestei păreri, ea nu este suficient întemeiată, „indiciile“ din dialectul macedo-român invocate de d. Capidan nefiind probante. După o izolare de câteva secole, ar fi apărut deosebiri mari dialectale în graiul Aromânilor și, între altele, am fi constatat numeroase elemente vechi grecești, în realitate, după cum dovedește încetarea inscripțiilor latine, acele colonii romane au fost asimilate de populațiile grecești care le încercuiau și urmele lor au dispărut în același mod în care erau să se piardă mai târziu Slavii, oprți în expansiunea lor numai de talazurile mării, la Matapan.

În afară de aceste șovăiri, s’au strecurat în text unele mici inexactități, între care însemnăm de ex. la p. 23 cele privitoare la nota dela Mănăstirea Castamonitu: ea este dintre anii 726 și 780 și prin urmare din secolul VIII — nu din cel anterior — și n’a fost „relevantă pentru întâia dată“ de Tomaschek în *Zur Kunde der Haemus. Halbinsel* (p. 476—7) apărută la 1881, ci de Uspenski în *Istoria Athona*, Kiev, III p. 311 nota 16, la 1877 și apoi la 1880, de C. N. Sathas în colecția sa de „*Documents inédits relatifs à l’histoire de la Grèce au moyen âge*, Paris, t. I. Citeva expresii neprecise („Aromânii... la început au cunoscut și agricul-

tura", etc.) se evidențiază adesea alături de altele stingăce („mişcă-rile... coincide, etc.).

Deosebit de interesante sînt capitolele privitoare la influența păstorilor aromîni asupra popoarelor balcanice vecine, cum și acel în care se arată origina etimologică a termenilor pastorali aromî-nești. După studiul d-lui Capidan se poate vedea utilitatea mărtu-riilor din trecut despre Macedo-Romîni, dela Constantin Porfiro-genetul și Veniamin din Tudela pînă la cele mai recente, o cer-cetare specială consacrată acestor mărturii, ar fi mai mult decît binevenită.

I. Șiadbei

M. Vulpesco, *Les Coutumes roumaines périodiques (Etu-des descriptives et comparées)*, Paris, 1927, 303 pp.

În seria de lucrări informative asupra folklorului nostru, ne-am deprins de multă vreme să nu vedem — afară de rari ex-cepții — decît colecții de material, adunat uneori conștiincios, altă dată cu o condamnabilă neglijență, întrevăzîndu-se adesea cu ușu-rință momentul în care poetul anonim cedează locul său inspira-ției «fericite» a culegătorului. Acest material enorm a fost publicat de cele mai multe ori fără nici o preocupare științifică, fără acele cercetări prealabile care pot înlesni calea cercetărilor de mai tirziu, cum sînt clasificarea strictă, indicarea variantelor, răspîndirea geo-grafică, etc. Și nici unul dintre editorii de texte populare nu și-au pus vre-odată chestiunea dacă o parte din materialul pe care îl ti-păreau, merita acest neînsemnat efort.

De aceiași părere, pe care au căpătat-o cercetătorii adevă-rați ai colecțiilor de folklor, se pare că este și d. Vulpesco, d-sa este însă prea categoric cînd afirmă că cercetările în folklorul ro-mîn «pour le moment sont très pauvres, pour ne pas dire nulles» (p. 128). Pentru a acoperi întru citva această lacună și pentru a face să înceteze absența materialului romînesc din cercetările spe-cialiştilor străini, d. Vulpesco și-a propus să dea un tablou al o-biceiurilor romînești din cursul unui an, cu extrase și traduceri din producțiile noastre populare, unele cîntece (colinde, cîntece de stea, etc.) sînt însoțite de notații muzicale, cîteva obiecte sînt desemnate în creion. Materialul descriptiv, destul de sărac față cu cel exis-tent, l-a cules d. Vulpesco din propriile sale observații ori din co-municări scrise, iar cea mai mare parte din textele attit de liber și forțat traduse, sînt luate din colecția lui G. Dem. Teodorescu (vi-cleimul, păpușele, etc.) și volumul lui T. Pamfile asupra «Sărbă-torilor de vară» la Romîni. Dacă studiile de folklor nu sînt la noi într-o stare destul de înaintată, ele nu lipsesc complect cum crede d. Vulpesco, numai fiindcă le ignorează d-sa, iar în ce privește descrierea obiceiurilor, trebuia să cunoască neapărat lucrările lui S. Fl. Marian, completate de acele ale lui Tudor Pamfile. Astfel

am fi fost cruțați de descrieri poetice și superflue ca urletul lupilor la Sf. Andrei ori isprăvile vânătoarești ale unui amic, larg împărțite specialiștilor străini, când multe alte credinți și obiceiuri, legate de acea zi, se puteau afla cu ușurință în operele atât de remarcabile ale acestor doi modești cercetători români.

Partea importantă și personală a volumului o constituie însă numeroasele explicații de obiceiuri și de formule în legătură cu ele, aceste explicații aduc o notă veselă dela un capăt la altul al cărții și ne deșteaptă amintirea timpului fericit al celebrităților noastre efemere din secolul trecut. Jocul călușarilor este dansul preoților dela Roma (p. 193); după autor, el se găsește mai ales în Oltenia, explicarea este ușoară și imediată: «l'Olténie est la province la plus près géographiquement parlant, de Rome» (p. 196). — Scaioianul este «cultul lui Adonis din Byblos» (p. 165: «Je doute forte — spune autorul — qu'il se trouve une autre pays, parmi ceux d'empreinte méditerranéenne, où le culte d'Adonis de Byblos se trouverait aussi bien gardé qu'en Roumanie, rien n'y manque»). Autorul n'a aflat că acest cult «al lui Adonis din Byblos» îl au și Bulgarii (unde se numește și *Kaloian* ori *German*) precum și alte popoare «d'empreinte méditerranéennes» ca Polonii și Rușii, unde se numește *Kupalo* sau *Sabotka*. — Un obicei practicat numai în satele de pe malul Dunării din Județul Ialomița, numit «Cucii», a cărui origină bulgărească este cunoscută, trebuie să fie necontestat de origină *tracă*; argumentele sînt iarăși de ordin geografic: «Cette partie danubienne du département de Ialomitza a été l'extrême nord de la Thrace antique» (p. 140), etc.

Mai bine caracterizează metoda întrebuintată explicarea ce se dă refrenului colindelor românești: «Lerui, lea, lerui Doamne». Autorul știe că în sudul Basarabiei este o colonie de Francezi, aceștia au avut un rol hotărîtor în istoria colindelor noastre: «Ces colindes, qui sont plutôt d'origine slave, durent, en se propageant vers le sud, traverser cet îlot de culture et de langue françaises, perdu au milieu des masses paysannes, De là vient probablement l'origine de ces mots qui constituent comme une base, ou un titre aux Colindes, et qui signifient, en somme, «chanson en l'honneur de fêtes du Roi des Rois». Elle peut avoir aussi son origine dans les Croisades» (p. 17). Explicarea este destul de netă; avem de-a face cu expresia franceză «le Roi des Rois», cu atât mai mult cu cît aceste cuvinte în colindele românești trebuiesc... scrise cu majusculă: «Le Roi, lea, le Roi, Domnilea».

O bibliografie a folklorului român alcătuită de I. M. Popescu și publicată întâiu în *Șezătoarea* d-lui A. Gorovei, cu lipsuri și defecte grave care se puteau evita, încheie volumul (p. 259-293). Între colecțiile românești se întîlnesc de ex. scrierile de folklor autentice ale Contesei de Ségur, Frank Stevens, M-me de Genlis, *Taina cea mare* (povestiri) de N. Pora, *Foamea vulpei* de A. Naum și operele complete ale d-lui Victor Eftimiu.

Bună-voința este necesară, fără îndoială, ori unde, ea nu poate constitui însă singura armă pentru studiile de folklor și etnografie comparată.

I. *Șiadbei.*

Al. Procopovici, *Arhetipul husit al catechismelor noastre luterane*, Suceava, 1927.

După descoperirile recente de vechi texte românești și editarea îngrijită ori reproducerea fotografică a unora dintre ele, numeroase probleme ale trecutului nostru literar care păreau insolubile au devenit mai clare, punctele de vedere din care pot fi privite s'au înmulțit și unele rezultate care să satisfacă toate datele cunoscute se pot întrezări. În special descoperirea codicelui dela Ieud, în 1921, codice care conține și un catechism romînesc tipărit, a fost de natură să provoace o întreagă literatură, datorită mai ales presupunerilor că acest text ar fi unicul exemplar păstrat din catechismul imprimat în 1559 la Brașov.

Dacă raportul dintre versiunile ulterioare ale catechismului cu textul găsit la Ieud a fost suficient determinat, ajungîndu-se la concluzia că toate derivă din același original romîn, asupra originii străine, însă cercetările au adus mai puține fapte pozitive. I. Sbiera găsisse în copia păstrată de Codex Sturdzanus traduceri după micul catechism al lui Luther și acest lucru ar fi dovedit origina lui protestantă. Catechismul protestant e însă foarte îndepărtat de versiunile românești. Deasemenea d. A. Rosetti a conchis — deși o cercetare minuțioasă a rămas încă necesară — că originalul nu poate fi nici catechismul lui G. Heltai dela 1550 și prin urmare, redacția după care s'a făcut traducerea romnă originală, rămasă necunoscută, avea unele asemănări cu micul catechism lutheran. Avînd raporturi cu redacția lui Luther, s'a afirmat apoi — cam forțat totuși, date fiind deosebirile mari dintre texte — că traducerea romînească trebuie să dateze după 1529, cînd a fost redactat micul catechism lutheran.

D. Procopovici crede că traducerea originală romînească trebuie să se fi făcut din slavonește în același timp (sec. XV) cu celelalte texte vechi ale noastre, în ținutul rotacizant («în nordul Transilvaniei sau în Maramureș»), avînd ca argument principal resturile de rotacism din Catechismul Marțian (copie din sec. XVII. Intocmai ca manuscrisele noastre vechi, traducerea catechismului a fost o consecință a influenței husite în regiunile nordice romînești, apoi textul original a fost modificat în sudul Transilvaniei în secolul XVI, de Sași, după catechismul lui Luther. Explicarea este posibilă și sugestivă, deși catechismul Marțian — copie tirzie — nu poate fi hotărîtor în privința fenomenelor fonologice vechi.

Legătura dintre catechismul dela Ieud și cel necunoscut dela 1559, pe care o admite și d. Procopovici, ar primi o confirmare sigură numai prin compararea tiparului cu cel din *Octoichul im-*

primat de Coresi la Braşov în 1557. Deasemenea o reconstrucţie a textului original românesc (cu ajutorul variantelor, ar putea arăta ce se datoreşte traducerii şi ce s'a introdus ulterior de copişti, această reconstrucţie ar fi şi un pas mai departe pentru aflarea originalului străin.

I. Şiadbei.

Alexandre Rosetti, *Recherches sur la Phonétique du roumain au XVI-e siècle*. Paris, Champion éd. XIII+165 pp.

Literatura română până la 1650 (cînd apar cronicarii), cuprinzînd aproape exclusiv texte religioase, nu poate avea alt interes decît pentru studiul limbii pe care ne-a păstrat-o în haină chirilică şi excepţional în cea latină. Majoritatea acestor texte este fără valoare pentru studiul sintaxei, deoarece fiind traduceri, urmează în mod fidel sintaxa limbii în care era scris originalul, de reală importanţă sînt ele pentru studiul formelor gramaticale şi vocabularului, iar cînd un text este datat şi are însemnată localitatea ori ţinutul de unde provine, poate servi şi la studiul particularităţilor fonologice. Indicaţii cronologice şi de localităţi nu au însă decît documentele şi cărţile tipărite, cele mai vechi texte păstrate în manuscris, lipsite de aceste date sigure, nu pot servi deaceia decît cu o relativă certitudine la demonstrarea faptelor fonologice pe care le conţin.

În această importantă lucrare, susţinută ca teză de doctorat în Sorbona, d. Rosetti a considerat — ca şi predecesorii săi — toate textele atribuite ori care aparţin de fapt secolului al XVI-lea. Pentru a descrie stările de limbă din acel timp din punct de vedere fonologic, d=sa a insistat în nota liminară şi în introducerea volumului asupra localizării şi cronologiei vechilor noastre manuscrise bucovinene (Psaltirile Şcheiană, Hurmuzaki şi dela Voroneţ, Codicele Voroneţean, etc.), susţinînd părerea mai veche că ele s'ar datora mişcării de reformă lutherane şi prin aceasta chiar originalele după care s'au păstrat copiile cunoscute, ar trebui datate între 1530 şi 1561, anul de apariţie al Evangheliarului lui Coresi (p. 40). Dintre toate ipotezele propuse pentru explicarea apariţiei acestor texte, aceia că ele au fost cauzate de reforma lui Luther, are — de sigur — cele mai puţin întemeiate puncte de susţinere, căci dacă s'au tipărit în a doua jumătate a secolului XVI în centre reformate (Braşov, Sibiu, Orăştie) cărţi româneşti pentru propagandă, nu se poate susţine acelaşi lucru pentru centrele de ortodoxie din nordul Moldovei şi al Ardealului (textele din codex Sturdzanus, etc). Şi dacă se pot constata după 1530 fapte în legătură cu reforma lutherană la Germanii din Carpaţi, pe care le expune în mod rezumativ d. Rosetti în nota sa bibliografică, nu există nici o ştire asupra unui curent lutheran la Romnii din nord (cum recunoaşte însuşi autorul: «il n'existe pas d'information directe»). În ce priveşte cronologia acestor texte nedatate, sînt unele fapte cărora li se

pot atribui o vechime anterioară secolului XVI, acestea sînt însă altele decît cele considerate de d. Candrea și pe care d. Rosetti le combate cu drept cuvînt (p. 35—40), argumente valabile pot fi apariția lui *n* și *l* palatali (*ulta*, etc.) care se găsesc și în documentele slavo-romîne din Moldova și care încetează după anul 1500, etc.

Localizarea textelor manuscrise ca provenite din Maramureș, pe care o admite și d. Rosetti cu adaosul că la acest ținut s'ar putea accepta și teritoriul transilvan învecinat (p. 33), este puțin probabilă pentru Psaltiri și Codicele dela Voroneț, numai condițiile istorice și logice, cărora d. Rosetti le atribuie traducerea acestor texte, nu exclud vechea delimitare că ele aparțin nordului Moldovei, deoarece rotacismul a fost un fenomen caracteristic și pentru acest teritoriu, iar manuscrisele provin din mănăstirile Bucovinei, unde știm că exista tradiție cărturărească încă din a doua jumătate a secolului al XV.

Din cauza numeroaselor imprecizii la care pot duce textele nedatate («emoția personală» a fiecărui cercetător intervenind în studiul lor mai mult decît e necesar), ele ar fi meritat o încredere minimă, în schimb, textele datate (cum sînt documentele romînești, cărțile lui Coresf, Palia dela Orăștie, chiar copia lui Radu dela Mănicești, etc.), erau în drept să procure întreg materialul pentru studiul fonologiei secolului XVI. La acestea, mai trebuia adusă cercetarea sistematică a cuvintelor romînești din documentele slavo-romîne, atît de numeroase între 1500 și 1600, utilizate de autor numai incidental.

Chestiunile tratate de d. Rosetti din fonologia romînească din secolul XVI, sînt numai cele dificile, ori cărora nu li s'a dat o explicație mulțumitoare. Cercetîndu-le din nou, cu ajutorul unui bogat material—clasat în mare parte de d-nii Densușianu și Candrea—autorul a reușit să dea o serie întregă de explicații și să aducă numeroase precizări ale problemelor puse. La explicarea unor schimbări fonologice, d-sa a utilizat o serie de inscripții făcute cu ajutorul aparatului înregistrator; iar pentru articularea fonemelor s'a servit de palate artificiale. Între concluziile studiului d-lui Rosetti, remarcăm aprobarea pe care o dă teoriei lui Lambrior despre transformarea sunetelor labiale în palatale (*picior—chicior*), teorie expusă acum o jumătate de veac în *Romania* și pe care o justifică cercetarea fenomenului în dialectele romînești și în ogreacă (p. 112 sqq). Studiul palatalizării labialelor—ducînd la aceeași concluzie justă, susținută înainte de Byhan, III. *Jahresbericht*, p. 18 și de Weigand, *Kretischer Jahresb. über die Fortschritte der roman Philol.*, XIII. Bd., I, p. 122 că fenomenul e postdialectal—este minuțios și complex, alcătuiind cea mai bună monografie asupra chestiunii.

Cîteva observații asupra unor omisiuni și erori de fapte sînt necesare: Fragmentul de Levitic dela Belgrad nu mai trebuie considerat între textele din secolul XVI (p. 10), între care puteau fi

semnalate însă cele 9 versiuni ale «Pater»-ului (Luca Stroici, Me-giser, etc. Indicațiile despre existența de texte românești în secolul XV sînt mai numeroase decît cele date de d. Rosetti (p. 29), după urmele românești din documentele interne, sîntem relativ bine în-formați—cum se va arăta în curînd—despre starea fonologică a limbii romîne în secolul XV.—Localizarea gloselor publicate de I. Bogdan în 1890, ca provenite din nordul Transilvaniei fiindcă au urme de rotacism (inconsecvent), nu se poate menține (p. 16), cași atribuirea teritoriului muntean (p. 71 sqq.) a notei de pe o carte dela Galați, din 1571, deoarece acest oraș aparținea politicește și din punct de vedere dialectal la Moldova (cf. *giupăneasa*; toate textele mîntene nu au decît *j-*).—Lipsa lui *-m* la persoana întăia singulară a imperfectului indicativ (*eu făcea*) se găsește încă în secolul XVII în Moldova (Varlaam, Dosofteiu, etc.) și prin ur-mare nu poate fi un argument—ca toate celelalte similare—păstra-re a acestei stări în Maramureș și țara Oașului pentru localizarea manuscriselor (p. 33); iar aria diftongului *ii* din *pîine*, etc. e mai mare decît cea dată de d. Rosetti (p. 85 și 104; sudul Transilva-niei, Muntenia și Oltenia), fiindcă fenomenul apare în nord-estul Transilvaniei (de ex. în *Codicele Todorescu*; cf. *Revista filologică*, I, p. 278) și în Moldova (Varlaam: *pîine*; Dosofteiu, *Viețile Sfin-ților*, Noembrie 106/b: *păinile*, etc.) Deasemenea forma *rumpe* (p. 36) se găsește în secolul XVII, în Moldova. la Dosofteiu și Miron Costin, *Viața lumii*. Argumentarea cu originalul și copia manuscrisului publicat de V. Pirvan este logică (p. 35), însă nu poate fi probantă și pentru alte texte.

Pentru vechimea manuscriselor nu s'a adus niciodată ca ar-gument valabil întrebuițarea preteritului simplu (p. 38).—Concluzia autorului că n'a întilnit vre-un exemplu de preterit simplu forte în documentele din secolii XVI și XVII nu se poate admite, intrucît asemenea forme sînt probate și singurul exemplu pe care îl cunoaște (din Argeș, 1610) nu e izolat (cf. *dede* în nota dela Galați, 1571, *ajunș*, document din Cozia, 1603, *Tezaur de monum istorice*, I, p. 389, *înțăleși*, document din Moldova, 1695, *Archiva istorică*, I, p. 63, etc.).—Notația zero a lui *-u* final în scrisoarea boerului Neacșu, din 1521, nu e un argument pentru lipsa lui (p. 73), fiindcă avem de-aface cu conșonante scrise deasupra rîndului după care nu se mai scria vocala următoare, și nici numele din secolul XV, din colecția publicată de I. Bogdan (*Documentele lui Ștefan cel Mare*) nu sînt valabile (p. 75), deoarece Bogdan n'a ținut samă de conșonantele finale scrise peste rînd. Chiar și azi sînt regiuni (de ex. în Moldova) unde *u* final se păstrează ca o puternică ro-tunzire a conșonantei precedente, în afară de cazurile conșonantă+explosivă (p. 77).

Dacă uneori nu se face diferența necesară (cf. p. 81) între pronunțări reale, existente chiar azi (*Moldua*) și simple grafii (*tu-tururu*), alteori vedem tratate drept grafii fenomene fonologice cu-noscute (de ex. *a* scris în loc de *ă*: încă dela 1438 avem în Mol-

dova forme ca *Jumatatevici* în *Arch. ist.*, I¹, p. 4, etc.). Unele formulări generale nu corespund complet faptelor cuprinse în texte (de ex. p. 70: în documentul din *Archiva din Iași*, I p. 248-9 nu există pretutindeni *oa*, ci alături avem și notația *o*: *omeni* p. 249/4, tocma la *nostru* (= *ă*), etc), iar reconstrucția din romina comună, pentru cuvântul *lege* (p. 136), este în contradicție cu teoria indicată în altă parte (p. 108) de autor.

Aceste observații de detalii, cum și altele care se mai pot aduce în chestiuni controversate, asupra cărora vom reveni altădată, nu sînt de natură să scadă valoarea studiilor d-lui Rosetti, pe care le continuă cu atîtta entuziasm, cu o deosebită claritate și o remarcabilă erudiție.

* *

I. Șiadbei

N. Drăganu, *Mihail Halici*, (Contribuție la istoria culturală românească din sec. XVII) Cluj, 1927 (Extras din Dacoromania vol. IV).

S'a descoperit de multă vreme oda lui Mihail Halici, scrisă în distichuri greoaie și imprimată la Basel în 1674 cu litere latine, într'o ortografie ungaro-germană, despre autorul acestei ode însă, cași despre mulți scriitori ardeleni care au scris versuri ori proză în rominește, ceiace se știa era aproape nimic. — D. Drăganu ne dă numeroase date asupra familiei, vieții și activității lui, în urma unor fericite descoperiri de manuscrise și caută să arate cu o serie de argumente că Mihail Halici este autorul „Dicționarului român-latin” pe care Hasdeu îl atribuia unui *Anonymus Lugoshiensis*, iar Grigore Crețu unui scriitor din Caransebeș. Localizarea stabilită de Crețu, cum și ipoteza emisă incidental de acesta că autorul anonim al dicționarului ar putea fi M. Halici (cf. revista *Tinerimea Română*, I (1898) p. 323), sînt aprobate de d. Drăganu. Cel mai important dintre argumentele aduse, în afară de acele că scriitorul era din Caransebeș și cunoștea limbile latină și română, este asemănarea dintre autografele lui Halici și scrierea dicționarului; totuși notația grafică din dicționar diferă uneori de cea a lui Halici (astfel acesta redă pe *î* prin *e*, *ae*, iar anonimul numai prin *e*, Halici transcrie pe *ă* prin *e*, *o* prin *sz*, *ș* prin *s*, în timp ce anonimul scrie pe *ă* prin *e*, *ě* și *u*, pe *ș* prin *sh*, iar *s* îl are nu sub forma de *sz*, ci numai *s*, etc.).

E dificil de admis că anonimul, dacă ar fi fost într'adevăr Român cum crede autorul (fiindcă Halici se intitulează: *Romanus Civis, de Căransebes*), să aibă „rostiri obișnuite la cei ce au studiat în școli săsești” (p. 122), adică să vorbească propria sa limbă ca un străin. D. Drăganu dă o minuțioasă analiză a acestor particularități „săsești” ale anonimului, dintre care multe pot fi grafii obișnuite de ex. și textelor din Moldova și un foarte util extras al elementelor ungurești pe care le conține dicționarul (p. 149-162). În anexă se publică testamentul lui Halici și cîteva reproduceri după manuscrisele acestuia și ale anonimului.

* *

I. Șiadbei

Lubor Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, Tome II: *La Civilisation*, Paris, Champion éd., VII + 360 pp.

Am semnalat altădată în această revistă apariția primului volum din manualul învățatului ceh L. Niederle, cum și problemele slave în legătură cu trecutul românesc pe care le tratează, a doua parte, tot atât de erudită și concisă ca cea dintâi, este „o schiță a civilizației slave din a doua jumătate a primului mileniu”, dela sfârșitul perioadei unității Slavilor până la primele timpuri ale creștinismului la aceste popoare. Ea cuprinde un rezumat din lucrarea cehă a autorului „Viața vechilor Slavi” și se înfățișează ca a doua încercare reușită — după notele date de Krek la 1837 în *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*² — de a pune la îndemina cercetătorilor, într-o limbă mai accesibilă, o privire generală asupra vechii civilizații slave.

Reunind datele procurate de arheologie și istorie de o parte, lingvistică și folklor de alta, autorul a căutat să arate fondul primitiv al civilizației slave și curențele diverse (romano-byzantine, nordice și orientale) care și-au adus partea lor de influență la fondul inițial. Această civilizație, din timpul când toate popoarele slave locuiau ținuturile cuprinse între Vistula și Nipru ori dintre Oder și Nipru, n'a fost niciodată absolut unitară și nici prea dezvoltată. Cu materialul enorm pe care l-a utilizat, d. Niederle a demonstrat că civilizația slavă de după anul 500 p. Chr. (de când Slavii intră în istorie), așezată între occident și orient, a suferit astfel influența acestor două lumi diferite, încât Slavii de vest au aparținut mai mult la civilizația occidentală, iar cei de est la civilizația greco-orientală.

Influența latină asupra Slavilor autorul crede că a început — prin negustorii romani — încă din timpurile lui August și mai ales ale lui Traian, sub care frontierele Imperiului au ajuns la Carpați și Nistru, în acest fel se explică mulțimea monedelor și vaselor romane găsite până în centrul Rusiei. Prin raporturile comerciale au pătruns la Slavi dinspre Dunărea de jos și Marea Neagră, dela lumea romană, cîteva obiceiuri cum sînt *Koleda* (sărbătoarea de iarnă), *Kraciun* ori *Rusalii* cum și numeroase credințe. (Încă din epoca păgînă a Slavilor, de ex., se vede în tumuli influența greco-romană de a pune un ban lângă mort pentru călătoria lui dincolo de viață, adică obolul pentru Charon, acel ban se cheamă — în timpurile nouă chiar — la Slovaci, Morari, Ruteni, Poloni și la popoarele slave balcanice *navi*, probabil din latinul *navis*, amintind barca cu care Charon făcea transportul morților). Multe obiceiuri și ocupații de origine romană au intrat la Slavi și prin intermediul Germanilor.

Studiul d-lui Niederle cercetează în primul rînd din viața fizică a Slavilor; tipul fizic după mărturiile scriitorilor vechi, nașterea și copilăria (obiceiuri, practice și superstiții în legătură cu ele), nunta, îngrijirea corpului (unsori, piepteni, etc.) și alimentarea (se constată astfel că Slavii n'au plantat arbori fructiferi

deci sub influența germano-romană), boala și moartea. El trece apoi succesiv la cercetarea îmbrăcăminte și a podoabelor, la cuprinsul casei și al fermei, la religie, credințe și cult (demonologia primitivă; zei, preoți și vrăjitori; sărbători aniversare, etc.), la analiza dreptului și organizației de stat, la faptele în legătură cu munca de câmp, meserii, comerț, artă, scriere și artă militară. În toate aceste numeroase direcții se face triajul necesar între ceiace este civilizație slavă primitivă și influență străină, așa încît reeșă îndeajuns importanța pe care au avut-o în dezvoltarea Slavilor acțiunea civilizatoare a popoarelor invetinate.

Dacă expunerile autorului în majoritate par definitive, iar în chestiunile ipotetice interpretarea multilaterală și fără dogmatism nu lipsește niciodată, totuși unele fapte nu pot avea certitudinea completă care ar rezulta din text. Astfel d. Niederle susține (p. 37; cf. și vol. I, p. 52) împreună cu alții, că populația din Banat care a oferit hidromel (*médos*) deputaților imperiali din ambasada lui Theodosie al II-lea la anul 448 era slavă, deși nu există nici un argument precis (cf. studiul mai vechiu al lui Burlă din *Revista pentru Istorie, Archeol. și Filol.*, II și H. Gelzei, *Byzantinische Zeitschrift*, XXIV (1923) p. 313 sqq). Deasemenea nu se insistă deajuns asupra modului cum obiceiurile romane au fost transmise Slavilor și nici nu se accentuează rolul pe care l-a avut în această trecere populația romană de la Dunărea de jos, populație care după anul 500 transformase astfel pe *creatio-ne(m)* cu înțelesul de «Noël», «Nativité», pentru ca ei să se reflecteze prin *Kraciun* în limbile slave. Că acei transmitători n'au fost Illyro-Thracii presupuși de d. K. Oștir (v. *Archiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju*, I, p. 97-99), se poate vedea din considerația următoare: dacă latinul *colostra* a trecut printr'un presupus illyro-thrac *Ko-lastra* ca să dea în românește *coraslă* atunci toate formele illyro-thrace reconstruite ca intermediare între cuvintele latine *porta*, *bubabus*, *lactuța* și cele slave *poürti*, *bivolü*, *laktika*, ar fi trebuit să se păstreze în limba română direct. Însă cuvintele românești *poartă*, *bour* și *lăptucă*, derivă din latină și nu din formele illyro-thrace reconstituite de d. Oștir: *pa-irt*, etc. Influențele au fost directe și tocmai din această cauză sînt susceptibile la delimitări cronologice.

Această civilizație slavă cu influențele ei externe (orientale și occidentale), a trecut apoi în urma expansiunii popoarelor slave către sud-vest la locuitorii de limbă romană, care aparțineau de drept ori aparținuseră Imperiului roman de răsărit. O parte a acestor locuitori de limbă romană sînt Rominii de astăzi. În ce măsură civilizația protoslavă - deși atît de rudimentară înainte de creștinism - a fost luată de Romini, fie prin influență externă, fie prin cohabitație și asimilare directă, rezultă destul de clar comparînd terminologia română cu cea slavă studiată de d. Niederle. Un exemplu poate fi edificator: în privința instrumentelor de despîcat (fr. *hâche*) am primit atît numele de origină slavă *secure* și *teslă* (din slav. *sekyra* și *tesla*) cum și cele de origină străină la Slavi *topor* și

bardă (toporū de origină irană ori persană, slav. *barta* de origină germană).

Se poate spera că mulțumită directivelor generale date de manualul d-lui Niederle, studiul de importanță capitală a influenței civilizației slave asupra celei românești va fi întreprins odată cu reluarea cercetării precise a elementului slav din limba română, căci nu trebuie să se uite — ceiace din nefericire și azi se întâmplă foarte des — că dacă vorbim o limbă neolatină, civilizația românească până în secolul XVIII s'a dezvoltat sub influența unor centre complect opuse României occidentale

I. Șiadbei

Dacoromania, *Buletinul „Muzeului limbii române”* (Universitatea din Cluj) condus de Sextil Pușcariu, Anul IV, Partea 2-a, Cluj, 1927, (pg. XV+641-1641). Prețul 450 lei.

Voluminosul fragment al buletinului publicat de Muzeul limbii române din Cluj, închinat memoriei lui V. Bogrea, aduce odată cu ultimile lui cercetări inedite, acea masă impunătoare de amănunte, etimologii, contribuții diverse, recenzii și bibliografii, care au clasat demult această publicație printre instrumentele de lucru indispensabile celor preocupați de manifestările multiple ale vieții românești și trecutului ei.

Între notele și comentariile etimologice semnate de d-nii Meyer-Lübke, Spritzer, Pușcariu, Drăganu, Kisch, Lacea și Bogrea, cele mai multe sînt datorite acestuia din urmă, toate se disting prin preciziunea lor și bogată documentare ori prin apropieri interesante și puncte de vedere nouă acolo unde convingerea nu este deplină. La unele etimologii propuse, pentru că ele să nu se reducă numai la apropieri fără a se putea decide din care parte s'a făcut împrumutul, se simte nevoia ca cercetările să fie duse mai departe, căutîndu-se răspîndirea și origina elementelor semnalate din vocabularul limbilor străine, astfel, de ex., un cuvînt identic semnalat în ruteană, va fi într'adevăr împrumut în limba română cînd el aparține unui grup slav (de est sau vest) ori derivă din fondul slav comun. Fără aceste cercetări prealabile, orice deciziune poate fi arbitrară. Etimologia germană dată pentru cuvîntul român *stîng* «gauche» (dînr'un althochdeutsch presupus *stank*) nu poate fi convingătoare, un prototip latin **stancus*, format după analogia lui *mancus* din **stanticus* (derivat din participiul *stante*, întrebuițat ca adjectiv) este mai probabil. (Forma **stanticus* a fost propusă și de G. Tilander, în *Remarques sur le Roman de Renart*, Göteborg, 1923, p. 52 sqq., ea nu explică singură însă cuvintele române: ital. *stanco* și francez. *estanc* 'fatigué, las', alb. *štänk*).

O serie de «articole mărunte» (Bogrea, Drăganu, Capidan, Lacea, Mușlea, Bologa) tratează fapte de limbă, literatură, folklor și etnografie română. D. Capidan în darea de samă asupra cărții lui C. Höeg despre Saracaciani, încearcă să dovedească origina aro-

mină a acestor păstori greci, prin faptul că Arominii cunosc și cîntece grecești (p. 937), întîlnirile similare între cîntecele Saracacianilor și aromnilor nu pot servi drept argument probant, *vlah* din cîntecele citate (p. 935-939) înseamnă evident «păstor» iar nu «Romîn», cum se traduce. Prefixul turcesc *Kara*—(din numele Aromnilor *Caraguni*) se întîlnește și la Daco-Romîni—dacă aceștia nu erau veniți din Balcani—intr'un document din Moldova dela 1436, în care e pomenit «sătul unde sînt *Caragunicii*» («selo gde *Karaguniceve*», cf. I. Bogdan, *Analele Academiei Romîne*, s. II, t. XXVI, p. 29). Explicația dată de d. Capidan cu privire la lucrarea sa *Romîni Nomazi*, aducînd ca argument că și Wace and Thompson și-au intitulat cartea lor *The nomads of The Balkans* poate fi puțin consistentă, fiindcă după acești autori—singurii adepți ai teoriei lui J. Peisker cu privire la origina păstorilor romni—Vlahii sînt Turco-Tatari nomazi (p. 270) care au fost romanizați, schimbîndu-și limba întocmai ca Bulgarii turanici slavizați.

Numeroasele recenzii, în care pe lângă partea expozitivă se dau contribuții personale și complectări foarte utile, sînt continuate de importante vederi sintetice ale d-lui S. Pușcariu (p. 1302-1409). În revista periodicelor romînești din 1923 și 1924 sînt rezumate cele mai multe studii și note privitoare la istoria literaturii romîne (scriitori, manuscrise, etc.), folklor și filologie. Clasificarea acestei bibliografii nu este însă totdeauna justificată și nici suficient de riguroasă. Întru cit istoria culturală, folklorul și etnografia pot fi subdivizii ale istoriei literare? Și întru cit de ex., «corespondențele», «documentele» ori «legea asupra proprietății literare și artistice» (p. 1417) constituiesc «studii literare»? etc. etc.). Revista periodicelor străine se face după publicații, complectarea ei cu periodicele mari slave (*Slavia*; *Revue des études slaves*; *Zeitschrift* și *Archiv für slavische Philologie*, etc.) ori din alte domenii (*Indo-germanische Forschungen*, *Byzantinische Zeitschrift*, *Revue de linguistique romane*, etc.) este necesară. De asemenea ar trebui o mai deaproape supraveghere a tiparului (sînt multe erori de tipar în special la numele proprii, intervertiri de rînduri supărătoare la pp. 1159, 1433, etc. și chiar repetări inutile ale aceluiași fraze, de ex. la p. 1524), — o atenție specială la redactare (cf. p. 1220: „*Notes-ul de însemnări*”, — p. 1028: «utiliza cu folos», — p. 974: «ți scoate în cale drumul», etc.) și — uneori — mai multă severitate în privința fondului (p. 1224: lituana este considerată drept limbă slavă, — p. 989 se confundă Sorbona cu Collège de France, etc.).

Sforțările directorului și colaboratorilor acestui buletin de a da informației un loc cit mai larg sînt din cele mai laudabile și acest scop a fost în bună parte atins. Sperăm că odată cu ameliorările care se impun în acest repertoriu, vom întîlni pretutindeni o redactare succintă și sistematică, pentru care pot servi de model foarte multe din paginile acestui volum.

I. Șiadbei

Charles Diehl, *„L'art chrétien primitif et l'art bysantin*, Paris, 1928, pp. 64 + LXIV planșe.

Editorul Van Oest și-a consacrat atenția pentru volume de artă, încercînd răspîndirea gustului artistic prin mijloace de cea mai desăvîrșită tehnică și relativ nu prea costisitoare. Din a doua sa colecție „Bibliothèque d'histoire de l'art“ de subț direcția lui Auguste Marguillier, au apărut deja aproape 10 volume, selecționînd din întreaga evoluție a artei umane cîteva clipe din cele mai caracteristice: arta egipteană, ceramica greacă, artele musulmane, sculptura franceză medievală, pictura olandeză, arta bizantină, sculptura chineză etc. O concepție de plan universalist, în care vor încăpea serii de asemenea fragmente artistice, ușor primite de marele public. Formatul același: 50—60 pagini text, îngrijit de buni specialiști, 50—60 planșe din operele cele mai expresive.

Pentru arta primitivă creștină și'n deosebi pentru arta bizantină nu se putea mai potrivită alegere decît cea a lui Ch. Diehl, membru al Institutului, profesor la Sorbona, patriarhul bizantinologiei actuale. Cunoscut prin lucrările sale de aproape 40 ani în domeniul bizantinismului și autorul celui mai bun „Manuel d'histoire byzantine (ediția II, Paris, 1925—1926), dă un scurt rezumat, care nu-i lipsit de ultimele puneri la punct științifice. Aceiași grijă de noutate o observăm și la redarea clișeeilor, care cuprind între altele două reproduceri de sculpturi aplicate din publicația americană „Syria“ (potirul din Antiohia și talgerul de argint din Kerynia). Folosește în expunere ordinea cronologică, combinată cu clasicele subîmpărțiri: monumentele arhitectonice, decorația în mozaic și frescă, miniaturi, sculptura și artele minore — pentru arta bizantină. Dacă nu avem caracteristica genurilor în parte, ca'n cealaltă operă de popularizare „L'art byzantin“ a lui L. Bréhier (de care am vorbit tot aici), privirea de ansamblu cronologic ne dă o iconă mai fidelă a evoluției artei bizantine, pe care precizările din „concluzie“ o completează suficient. Iată ce spune acolo:

Aproape 13 secole arta creștină din Orient a ținut un loc foarte important în istoria civilizației. A creiat o capo-d'operă arhitectonică S-ta Sofia și un tip de biserică în cruce greacă, rămas clasic în toată lumea ortodoxă. A inventat unul din cele mai luxoase și monumentale sisteme de decorație internă, mozaicurile și temele principale ale iconografiei creștine, dezvoltate în decursul vremii; a preferat tehnicile dificile și formele rare ale emailurilor cloisonate și mătăsurilor istorice, admirate până azi. Dacă e privită în ansamblu, deși artă savantă și mai ales rafinată, puține opere sînt de valoare desăvîrșită, mai mult ne interesează decît ne mișcă. Elanul firesc oricărei arte în formație a fost stînjinit din naștere, avînd mereu înainte modelele perfecte ale antichității clasice și apoi comprimat de stat și biserică, arta bizantină fiind prin excelență o artă oficială și religioasă. Pe lîngă aceste date ale lui Diehl, am mai putea adăuga și necontenita inspirație orientală, care'n Evul mediu se reduce la schematism și stilizare, ce'm-piedică inspirația vie a realismului.

„Așezată la marginile a două civilizații, la punctul de înțilnire a două tradiții rivale, prin combinarea elementelor deosebite „a celor două spirite diferite pe care le aduceau helenismul și „Orientul, arta bizantină a știut să găsească o formă proprie și „care mai multe secole apare superioară celorlalte“. Să nu uităm încă, noi aceștia din Orient, că arta bizantină a patronat începuturile și apoi, pentru unele, aproape întreaga dezvoltare a artelor oficiale bulgară, sîrbă, romină și rusă, fără să mai amintim de școlile armeană, georgiană, coptă și altele mai mici sau de influențele asupra Occidentului, concretizate în așa numita „chestiune bizantină“. Poate pentru noi e un merit și mai mare al artei bizantine, pe care Diehl neglijează să-l accentueze pentru a doua oară—concluziile din volumul de față sînt rezumatul aceluiași din „Manual“ (pg. 903—906).

Arta creștină primitivă se rezumă la arta catacombelor, care în afară de Roma se mai cunosc în vremea din urmă și în Orient: Siria, Palestina, Alexandria, Malta—o dovadă în plus asupra originii orientale; are caracter funerar și familiar, interesînd mai mult pentru idei de cît pentru valoare artistică. După triumful Bisericii arta creștină luă un avînt căruia rar i s'ar putea găsi un exemplu similar în alte arte; basilici grandioase, mozaicuri strălucitoare, polichromie decorativă, un nou caracter istoric și individualist înlocuiește simbolismul primitiv. În Occident toată atenția se îndreaptă asupra Romei și altor centre mai mici din Italia, unde din secolul al IV-lea până'n al IX-lea se nalță basilici cu atrium, narthex deschis și 3—5 nave, de largi dimensiuni, împodobite cu mozaicuri mărețe, „pictura veșniciei“ și la care se poate urmări evoluția artei creștine din a doua epocă de formație—de fapt un capitol al artei bizantine. Același orientalism și'n sculpturile sarcofagurilor, răspîndite până'n sudul Galiei.

Istoria artei bizantine se poate împărți în trei capitole, excluzînd introducerea originilor siriene, anatoliene și egiptene, contopite la Constantinopol; primele două alcătuiesc cîte o epocă de aur, ambele strălucitoare și legate de cîte un nume politic, cel din urmă capitol e numai o renaștere cu restrînse realizări artistice. Prima vîrstă de aur se datorește magnificenței lui Justinian, inspiratorul S-tei Sofii; cel dintău monument care fixează regulile arhitecturii bizantine; se desfășoară în decursul veacului VI. După sărăcia evidentă din veacul VII, după sbuciumul iconoclast din secolul următor, a doua vîrstă de aur coincide cu stăpînirea Macedonicilor și Comnenilor dezvoltîndu-se dela 867 până'n sec. XII; în veacurile XIV și XV arta bizantină cunoaște o ultimă eflorescență, datorită mai mult inspirațiilor provinciale dela Mistra, Macedonia, Trebizonda și Athos, cu care expiră până'n sec. XVI.

O sumară bibliografie de opere generale și speciale îi dă un aspect științific, punînd la dispoziție lucrări temeinice celui doritor de informație mai largă. Planșele sînt reproduceri după cele

mai nouă și reușite fotografii: Sebah et Joailleer pentru Constantinopol, Alinari din Florența pentru monumentele din Italia, J. Ebersolt, Molinier pentru artele minore și bogata colecție dela Hautes Etudes a lui G. Millet. Unele din ele cîștigă în valoare redînd monumente azi dispărute, ca biserica St. Dimitrie din Salonic, distrusă de un incendiu în 1917. Sînt alese din cele mai reprezentative monumente; credem c'ar fi fost necesare și 2—3 reproduceri dela Mistra sau Messembria—în publicația lui G. Millet sau a lui G. Baș, —în deosebi pentru ilustrarea originalului sistem de decorație externă, trecut apoi și la noi.

P. Constantinescu-Iași

* * *

I. Andrieșescu, „*Vasile Pîrvan*“, București, Cultura națională, 1927.

O mică broșură, un imn aproape de închinare celui ce-a fost Vasile Pîrvan, din partea colaboratorului său din ultimele timpuri, urmaș la direcția Muzeului de antichități. Scrisă cu suflet, cu multă simțire, pune în lumină munca fără prihană a profesorului dela București.

Primele studii la Bîrlad, profesorii săi dela București, completările dela Breslau, Jena, lungul popas dela Berlin în preajma umbrei lui Mommsen — i s'a dat lui Pîrvan porecla „der Kleine Mommsen“ — strălucitul doctorat din 1909, călătoriile din Italia și catedra dela București la vîrsta de 27 ani — sînt înșirate în treacăt. Se insistă apoi asupra cercetărilor îndelungate asupra cetăților romane din Dobrogea și sudul Moldovei, trecînd spre protoistoria Daciei, care-l interesa mereu în ultima vreme, dînd ca rezultat „Getica“ „de genială îndrăzneală“; asupra cursurilor dela catedră și asupra relațiilor științifice mult stimate în Italia.

„De mortuis“... deci firesc că numai bine și despre Pîrvan. care ar fi putut da și mai mult, dacă ar mai fi trăit (1882 — 1927)

P. Constantinescu-Iași

* * *

Joseph Kessel, *Les coeurs purs*, Libr. Gallimard, Paris, 1927.

Literatura exilului prezintă o caracteristică inițială: lipsită de precisiunea descrierii unei activități constante, mereu aceeași, și poate de variația ce distinge aventura de viața comodă, ea reprezintă adesea o atitudine de sentimentalism exagerat, exprimat însă sub forma voalată a reminiscenței. Viața acelor constrînși a nu mai revedea locuri, care le-au mîngiat anii copilăriei și le-au creiat cele dintăiu dar mai profund simțite plăceri, este supusă unui ritm dublu, ce se resimte în toate manifestările ei. Este — în primul rînd — curentul obișnuit și necesar, pe care îl suportă din resemnare, pe

care nu 'l doresc, dar îl impune mecanismul vieții în mod inevitabil, apoi este refluxul acestei vieți, care prin rigorismul restricțiilor ei, trezește dorul libertății trăite sau numai întrezărite ca un prea îndepărtat ideal. Și dacă este firesc ca primul caracter să devie criteriul practic al vieții exilatului, nu este mai puțin adevărat că cel din urmă e acel ce constituie însăși distincția lui sufletească. E acel pe care îl vom întâlni deci în literatură.

J. Kessel e unul dintre scriitorii ce fac dovada predilecției lor pentru această specifică și unică — în frumusețea ei — literatură.

Pașionat iubitor al vieții de rezervă și izolare, el unește la acel sentiment al trecutului — ce constituie poezia depărtării — conflictul unei suferinți intime, pe care o exteriorizează în accente ce se ridică de la simpla dispoziție afectivă și până la pasiune. Această caracteristică sufletească a resimțit-o *J. Kessel* în viața de refugiu a expatriaților ruși sau în eforturile de transformare, pe care le încearcă voința individuală în contra societății ce o oprimă. Cetiți «*Les rois aveugles*» sau priviți acele două frecvente năvele — ce închid în ele întreg romanul unor vieți pe care le resimțim atât de mult apropiate de noi —: «*Mary de Cork*» și «*Ceaiul căpitanului Sologoub*», și veți simți aceeași revoltă împotriva unui destin care — deasupra binelui și răului uman — păstrează un singur caracter: e implacabil și neînving.

Dacă în cadrele acestei sumare analize nu voiu putea vorbi îndeajuns despre cele trei năvele ce constituie volumul de față, voiu prezenta o trăsătură esențială, prin care putem sesiza întreaga viață psihică a eroilor lui *J. Kessel*. Acesta e antagonismul sufletesc, conflictul între tendinți contrarii prin natura sau numai prin intensitatea lor, ce sdruncină echilibrul de acțiune, spulberând însuși idealul comun de viață liniștită, cu care atât de ușor ne simțim obișnuiți.

«*Mary de Cork*» e un fragment din lupta de secole a Irlandei în contra Engliterei asupritoare.

Revolta unui popor, care se simte suprimat sau numai jignit în demnitatea lui, mi-a apărut întotdeauna expresie a unei sensibilități alese și a unei neînfrinte vigori naturale. Revolta Irlandei — în special — a apărut în ochii întregii lumi civilizate sub înfățișarea unei manifestări accentuate de viață liberă și invincibilă.

Familia «*Cork*», compusă din cei doi soți și un copil, trăiește clipe de suferință intensă în timpul revoluției. În mijlocul sfărâării generale de luptă și rezistență îndrjită, ea apare la un moment dat scindată de inegalele încercări de realizare ale aceluiași ideal de libertate.

Mary de Cork, care își iubea soțul cu pasiunea suferinței comune și solidară, devine partizana mijloacelor radicale — extreme de luptă, în timp ce soțul ei rămâne același luptător moderat a că-

rui răbdare și încredere finală este nesdruncinată și inepuizabilă. În sufletul sfișiat între dorința de a-și elibera țara și aceea de a-și salva prietinel suferinții comune, se dă o luptă îngrozitoare, pe care chiar sobrul temperament al Mary-ei îl lasă să se întrevadă cu prisosință. Dar inevitabilul trebuie să se întâmple: Mary își sacrifică bărbatul pentru a-și salva comunitatea de spirit, națiunea.

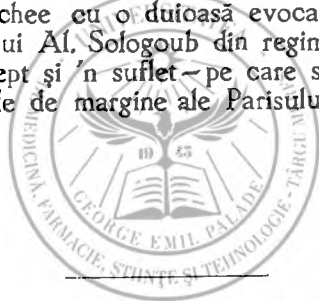
În «Machno»¹ hatmanul unor bande de răsculați din prima fază a revoluției ruse, apare figura sadică, de brutalitate exagerată a cuceritorului instabil. El vrea să aibă totul, vrea totul — de este corp sau suflet — să devie posesiunea lui.

În fața piedicii devine fiară nestăpinită, ale cărei accente de furie sînt mai întotdeauna dublate de un feroce sensualism. Și totuși ființa aceasta, ce apărea neîmblințită și inspira în suflete o groază fără margini, devine pe neașteptate blîndă, în fața sentimentului ce începea să-l domine, Machno apare subț infățișarea de omenească stăpînire a pasiunilor de cruzime și ferocitate.

Mary de Cork și Machno sînt exemplare sguduite de același conflict intim, de același antagonism psihic chinuitor până la tortură.

Volumul se încheie cu o dufioasă evocare a vieții plină de pasiune a «căpitanului Al. Sologoub din regimentul de escadră imperială» — rănit în piept și în suflet — pe care soarta l-a aruncat vagabond prin cartierele de margine ale Parisului.

Mircea Mancaș

Revista revistelor

Virtutea nu e scenică

Mai întâiu, pentru că nu „evoluiază”. N'are gradații. Este un punct fix. Caracteristica virtuții e tocmai constanța. Intr'un cuvînt, la teatru, virtuții îi lipsește mișcarea; —iată de ce spectatorul, care se simte perfect capabil să fie virtuos timp de cîteva secunde, nu va putea niciodată erta unei virtuți că a durat trei acte“.

Să ne inchipuim puțin o piesă de teatru care s'ar intitula: *Pudicul*, sau *Credinciosul*, sau *Bunul*, *Dreptul*, *Economul*, *Prudentul*, *Răbdătorul*: Nici zece reprezentații! Devotamentul el însuși, care, în oraș, e o admirabilă virtute, la teatru este ceva lamentabil. Este un rol de rangul al treilea. Cine e „devotat”? Confidentul e devotat. Servitorul e devotat. Cînele e devotat. Dar un „Prim-rol“ nu e devotat niciodată; adică își e devotat numai lui însuși. În cursul unei piese, personagiile n'au dreptul să se devoteze decît o singură dată. A doua oară, lucrul ne plictisește. A treia oară, ne face să ridem.

„Nici resemnarea nu-i mai bună. Această înaltă vîrlute creștinească, pe scenă e insuportabilă. Acțiunea nu „mușcă”, nu prinde, asupra unui personaj resemnat. El nu are „reacțiune”, sau mai bine zis, reacțiunea sa e tocmai de a fi resemnat. Și fiind mai dinainte resemnat, toate catastrofele care i se întîmplă sînt tot atîtea lovături de teatru pierdute!

„Nici fidelitatea nu-i mai bună. O

femea credincioasă este fatal un rol secundar. Dar, ori și cît, e un rol. Pe cînd un *bărbat* credincios, este o pură compoziție. Actorul trebuie să-și „facă” un cap, un cap care stîrnește zîmbete cînd malițioase, cînd sceptice. „Cînd spui despre o actriță: „Ea joacă marile Cochete” — echivalează cu un indiscutabil elogiu. Dar cînd spui: „ea joacă pe credincioase” — înșamnă a o vorbi de rău.

„Cît despre discreție, — ea este, la teatru, tipul virtuții *mute*, ceiace e de altfel și însăși funcțiunea ei. Pe cînd Indiscretul, ce minunat personajiu!

„Toate cusururile sînt scenice: vanitate, cochetărie, dezordine, neglijență, frivolitate, ingraturitudine, zăpăceală, orgoliu, sgrîcenie, prodigalitate. Cîte subiecte bune și roluri fertile! (Francis de Croisset. *Revue de France*).

Marele Burghez

În numărul omagial consacrat lui Alain, Jean Prevost ne semnalează pe Leibnitz ca pe una din antipatiile maestrului său, dealtfel hrănit cu filosofia lui Descartes, și a lui Comte.

Aceasta însemna că Alain a reperat, și aceasta ne ajută și nouă să reperăm în Leibnitz, pe marele burghez al filosofiei, sau mai bine zis al lumii, întocmai cum filosoful antic era cetățeanul lumii. Simțim în Leibnitz pe filosoful la Curtea lui Dumnezeu, după cum era la curtea ducelui, stăpînul său. El spune: „nu trebuie să

fii un nemulțumit în republica universului". Aleșii sînt cei satisfăcuți. Cei satisfăcuți sînt cei aleși. Dar Schopenhauer și Nietzsche au stabilit în aceste curți o preseața „à la Saint Simon", preseața pe care o regăsim la filosofii de astăzi, o regăsim desigur la Alain, precum și la Henri Lefelore și la tinerii filosofi ai spiritului.

Ne reamintim de Gide, care vorbește de influența care a avut-o asupra lui pentru a-l readuce la gustul pentru viață „o meditare desesperată a lui Leibnitz. Gide și noi sîntem niște burhezi. Găsim gîndirea lui Leibnitz admirabilă și binefăcătoare. Găsim însă că trebuiesc și nemulțumiți în republica universului. Radicalul Alain trebuie să fie contra lui Leibnitz. Altfel ar deranja concepția noastră a unei filosofii parlamentare. În Republica filosofilor spiritul leibnizian este spiritul de guvernămînt. Dar să nu uităm că sînt și filosofii controlului. Grupul radical și radical socialist; Hume, Schopenhauer, Nietzsche, Renouvier.

(Albert Thibaudet. *Nouvelle Revue Française*).

Falimentul sionismului

Întîia experiență sionistă nu a reușit. Mijloacele întrebunțate n'au fost destul de europene; n'au fost occidentale. În toate procedeele s'a întrebunțat un orientalism care trebuia să ducă la eșec. Nu s'a clădit în deajuns pe realități economice. S'a recurs la sistemul antic și aziatic al propagandei și al pomenii. Subvenții și ajutoare, pe deoparte, propagandă pur verbală pe de alta. Muncii, organizării ei, orientării și distribuției ei, nu i s'a dat importanța cuvenită. A funda o comunitate viabilă necesită desigur și forțe ideologice, dar și forțe materiale. Fenomenele economice au fost nesocotite, în folosul vorbăriei în ordinea morală, a paperaseriei în ordinea politică, a indiferenței în ordinea socială.

Dar dacă prima încercare sionistă nu a dat rezultate satisfăcătoare, nu însămnă că sionismul este o utopie în genere. Aventura se mai poate tenta. Dar ca să nu rămînă iar o aventură cîteva precauții trebuiesc luate, cîteva puncte de program urmărite.

Între altele și în deosebi: „suprimarea oricărei propagande costisitoare"; „reducerea serviciului politic la un comitet restrîns de direcție" dar mai ales o mai atentă analiză a posibilităților economice ale țării. O inventariere critică a diverselor ramuri de producție, pentru a se ști care categorii de industrii omenești sînt viabile, care nu-s aclimatabile în Palestina, și tăerea oricărui subsidiu acestora din urmă.

Într'un cuvînt: „Sionismul de mine, acel care va înlocui pe cel de astăzi, —ideologie pe bază de mendicitate— va fi poate numai *Sionismul Economic*.

(Kadmid-Cohen. *Mercure de France*).

Poezia recentă

O caracteristică generală: *revoluționarismul*.

Înainte, divergența între „școli" ținea de diferența materialului de inspirație, sau de deosebiri de formă metrică. De tradiție, nu se atîngea nimeni. Grație însă simbolistilor, care au dat prima lovitură de tirnăcop —poetii de azi încep prin a asina tot ce era tradiție—veche ori nouă. Și printre curențele fundamentale ale poeziei franceze de azi, putem distinge două: „umoristii" și „cubiștii" („suprarealiștii" fiind doar o „coadă" a cometei cubiste).

Umorismul de altfel se întilnește și la cubiști. Așa că toți au un precursor comun: pe Jules Laforgue, adică, dacă vrem să mergem încă mai departe, pe Heinrich Heine. Deosebirea celor moderni față de aceste două modele e că humorul nu-i sarcasm filozofic sau ironie profundă, ci bătae de joc, sau poate, și mai simplu: *joc*.

Aceasta e noutatea cea mare și comună. Până azi (cu excepția precursorilor) lirismul era vomitațiunea necoordonată a sufletului autorului. Sufletul se etală, ca atare, și atîta tot. Humorismul introduce spiritul critic în producția lirică, dedublarea poetului (Heine, Laforgue, Rimbaud, Beaudelaire).

La moderni, atitudinea aceasta e generală și esențială. Iată partea lor comună.

Cubiștii, în plus de această particularitate, mai au una.

Dar ce însămnă „cubism" în litera-

tură? Inșamnă nu geometrie — ca în pictură, ci *simultaneism*. Pictorul cubist s'a născut în mare parte *din ciudă pe sculptor*, care are privilegiul să vadă lucrurile „pe toate fețele dintr'o dată”. De aici acel „pèle-mêle” de imagini, în aparență incoherente.

Acest dor de concomitanță, poetul cubist îl realizează cu vorbe. Într'un poem trebuie să pui tot, absolut tot ce-ți trăsnește prin cap. Nu există important și neimportant. Important e doar să nu omiți nimic, și mai ales să nu omiți ceiace un prost ar putea crede că-i... neimportant.

Suprarealiștii predică același lucru. Doar că expun mai clar, mai metodic mecanismul poetic pe care cubiștii îl practicau din instinct, naiv și intuitiv. Singura deosebire între suprarealiști și cubiști e că cei dintâi nu pot vedea în ochi pe cei din urmă (pentru că, bine înțeles, fiind anteriori trebuiesc urși) ca orice seamănă cu tradiționalul).

Printre humorisți se pot cita: Toulet, Carco, Derème, Jean Marc, Bernard, Pellerin, Dyssord.

Printre cubiști: Max Jacob, Cendrars, Cocteau, Barzun, Divoire, Apollinaire, Radiguet.

Printre suprarealiști: Breton, Desnos, Soupault, Aragon, Delteil (e caracteristic că ultimii trei au dezerțat școala, și că au strălucit mai ales în proză).

(François Porché. *Revue de Paris*).

Clasele sociale

Faptul social implică o serie de raporturi datorite interdependenței indivizilor, fără a fi necesar însă ca aceste raporturi să se manifeste în mod evident și simultan între ei. Educația unui copil, de exemplu este un fapt social, produs al vieții sociale, deși caracterul ei de sociabilitate s'a încorporat complet în personalitatea sa. De fapt, indivizii se deosebesc prea puțin între ei pentru a nu putea fi reduși la un tip comun,—în manifestările lor generale. De aceea relațiile sociale între indivizi se pot studia înlocuind personalitățile concrete cu tipuri abstracte, ce fac parte din diferite clase sociale, categorii, diviziuni și subdiviziuni cât mai apropiate de micile grupuri omogene.

Dacă plecăm dela diviziunea în clase

parazitare, proletariene, muncitoare, privilegiate, posesoare, conducătoare, medii și intermediare, vom recunoaște că tipuri destul de deosebite între ele se găsesc în acest mod apropiate. S'ar putea distinge apoi „tipurile profesionale”, dar trebuie să recunoaștem că influența și ereditatea profesională este în descreștere, datorită activităților succesive pe care același individ le îndeplinește în domenii variate de acțiune.

Procesul de diferențiere continuă însă a duce o diversitate crescândă a tipurilor de existență socială. În evul mediu au existat în adevăr antagonisme în felul de viață a diferitelor clase sociale: nobilul puternic opus seigneur-ului cu mici resurse, starea călugărilor săraci opusă membrilor clerului superior, și înșfîrșit burghezul sau țărănul chiabur opus sclavului sau orășenilor cerșetori și vagabonzi.

Azi numai în sinul burgheziei vom găsi incomparabil mai multe categorii distincte decât în întreaga societate medievală. Această diferențiere avansată prezintă însă și avantajul de a stabili posibilități de asimilare între diferitele tipuri sociale, care apar astfel mai mult transitorii și instabile. Acei ce sînt la un nivel inferior de activitate sau instrucțiune—mai ales—au încontinuu tendința de a imita și prin aceasta de a se apropia de un rang superior; și în ciuda eforturilor făcute de aristocrația din naștere pentru a nu se confunda „inobilații” de dată recentă, „parveniții” au reușit a se adapta perfect la noul fel de viață, împrumutînd manierele, distracțiile, adesea chiar prejudecățile în politică, pe care le păstra nobleța de sine.

Pe de altă parte generalizarea instrucțiunii și obiceiul de a participa la conducerea afacerilor publice, care au pregătît afirmarea „opiniei publice” în regimul democrat, au dus la ridicarea cetățenilor la un grad intelectual și moral superior poporului preocupat numai de viața materială. Ca urmare a unei largi asimilări sociale, viața umană a prezentat în general mai multă uniformitate. Cu toate acestea inegalitățile—oricît ar fi de puțin aparente—există din toate punctele de vedere, și mai ales din punctul de vedere al dispozițiilor mentale; intelectualii—firește în special

cei mai bine dotați dintre ei—tind la un cît mai înalt grad de cultură și forță intelectuală, creînd o nouă ierarhizare funcțională—bazată pe o adevărată scară a valorilor,—ce are consecinți în toate domeniile de viață.

La aceasta, se adaugă inegalitatea de fapt a privilegiilor după naștere sau după avere și a claselor ce se constituie privilegiate după importanța serviciilor excepționale, pe care le pot aduce.

De aici rezultă în mod inevitabil antagonismul claselor sociale.

Autorul analizează pe rînd diferitele cauze ce duc la lupta de clasă și în special interesele economice și morale, aruncînd apoi o privire amănunțită asupra diferitelor forme de antagonism social. El distinge: antagonismul claselor mijlocii, antagonismul claselor conducătoare și posesoare, antagonismul claselor producătoare și diferitele categorii de antagonisme după criteriile variate: politic, religios, moral și educativ.

În urmă analizează problema adaptării claselor sociale, distingînd cu spirit critic și ales discernămînt mijloacele principale pentru realizarea ei: constrîngerea, reglementarea, protecțiunea, libera asociație, și mai ales *educația socială a diferitelor clase sociale*, plecînd dela clasele medii de intelectuali și ajungînd până la clasele posesoare și muncitoare, care vor primi în cele din urmă intermediul intelectualilor ca conducători în sforțările lor de reconciliere.

(G. L. Duprat. *Arhiva pentru știința și reforma socială*).

Unitatea lumii

Generațiile, ce lucrează continuu, nu pot cunoaște rezultatul activității lor decît atunci cînd—sfîrșindu-se o epocă istorică,—își aruncă privirea îndărăt, încercînd să pătrundă întregul sens al operei lor. Astfel lucrează omenirea de patru secole—fără să-și dea samă—la uriașa operă a *cuceririi și unificării globului*.

Cucerirea pămîntului a ajuns cătră sfîrșit în sec. al XV-lea odată cu descoperirea Americii, care a precizat definitiv cunoașterea planetei, a formei globului, a raselor și popoarelor de care e locuită. Atunci a creat omenirea proprietatea solului și tot de-atunci a început să creeze rapor-

turi de apropiere între popoare prin cuceriri, colonizări, emigrări sau simple relații de comerț.

Pămîntul fu considerat astfel cu încetul un organism uriaș dar unic.

Cucerirea și unificarea pămîntului căpătără însă o formă mai decizivă și mai accelerată în sec. al XIX-lea, cînd Europa și America luară în stăpînire fierul și cărbunele, cînd învățară să utilizeze vaporii și electricitatea, calea ferată și telegraful; la sfîrșitul acestui secol se putea spune însfîrșit că omul cunoaște și stăpînește globul întreg. Această unificare nu se îndeplinea însă fără o curioasă contradicție, care se afirmă din ce în ce mai puternic; odată cu precizarea cunoștinței ce ducea la unitatea lumii se afirmă și sentimentul unei deosebiri accentuate în vorbire, religie, morală, și diferitele interese ale vieții. De aceia popoarele trăiau izolate în mici grupe închise, neputînd trece cu vederea deosebirile dintre ele, și privindu-se cu indiferență ignoranței—prin care greu puteau străbate ura și iubirea.

Această situație se schimbă atunci cînd grupele sociale începură să se întrepîtrundă, căci deosebirile între ele provocară în același timp atracție și adversiune, iubire și ură. Pe această bază continuă unificarea lumii prin sabie și evanghelie, prin înfrățire sau exterminare, prin servicii reciproce sau prin constrîngere. În același timp, în care unificarea cunoștinții avansa, pămîntul fu pustiit de războaie și revoluții, până ce pentru întâia oară omenirea se încredință că ea constituie același trup pe întregul glob. Războiul ultim, cu toată jalea, ura, distrugerile și grozăvia lui, a reușit totuși să dea impuls acestei tendinți de înfrățire și unificare universală; cînd Germanii intrară în Belgia, lumea întreagă—dela America și Australia și până la mica Danemarcă—s'a simțit jignită și amenințată; toate statele lumii s'au cutremurat.

Azi lumea suferă de lipsa liniștii și siguranței, căci Asia și Europa sînt bolnave. Nesiguranță în Europa, ceață și clocotire continuă în Asia, amenință mecanismul întregului univers, căci azi popoarele nu numai se urăsc, dar se și tem unele de altele și nu pot trece cu vederea dependența în care trăesc unele față de altele.

Aceasta e contradicția îngrozitoare în toată tragedia ei. Ea nu trebuie însă să ne înspăimînte, căci nu putem uita că soarta poate aduce contopirea umanității nu numai prin iubire și ajutor reciproc, ci chiar prin ură și desbinare. De patru sute de ani orice războiu — cînd nu distrugea totul — ducea la fuziune. Cultura universală, care va stăpîni mine lumea, se pre-gătește în mijlocul acestei grozave contradicții.

Unificarea completă a lumii aduce un singur suflet unitar, în care se contopesc armonic toate caracterele superioare ce constituiesc cultura actuală subț diferitele ei aspecte: morala creștină, industria și știința Occidentului, bătrîna înțelepciune a Asiei, și florile artei europene și orientale.

Diplomații afirmă în genere că nu-i interesează evenimentele politice din interiorul altor țări; această afirmație devine complet lipsită de senzații cînd e vorba de cursul liber al vieții popoarelor. S'ar putea susține că popoarele nu sînt interesate în viața lor politică decît de crizele de guverne, de schimbările statuare, sau revoluțiile ce sgdue ordinea socială într'una sau mai multe părți ale globului deodată. Trebuie să remarcăm însă, că înafară de popoare nu există un destin izolat. Iar ecoul direct sau indirect al evenimentelor este inevitabil și imposibil de împiedecat pînă la marginile planetei.

Lumea întreagă se unifică în groaznicele catastrofe, pe care le suportă; e vina omenirii, ea crede încă în epoca, în care popoare, culturi și state trăiau în izolarea, pe care le-a sorțit-o altădată destinul lor. Dar această contradicție între realitate și starea sufletească a oamenilor, acest avantaj al faptelor asupra ideilor e marea dificultate, de care suferă epoca noastră.

Transpusă în ordine politică această problemă este problema păcii și războiului. Ea a ajuns la punctul deciziv, căci desarmarea spirituală e azi posibilă în sufletul celor mai puternice popoare din Europa.

Să nu ezităm în fața acestei probleme, căci marea războiu și mai ales cele din urmă revoluții sînt numele eliberării complete ale Europei și Asiei, organizate într'un mare număr de republici, și scăpate de o-

crotirea, iuțea și conducerea organizării actuale. Trăim o uriașă democratizare a lumii, în care marile imperii vor dispărea treptat dar foarte curînd.

(Guglielmo Ferrero. *Neue Rundschau*).

Noul tip al tinerimii ruse

Dacă în Rusia de azi nu se poate vedea rezultatul final al transformărilor politice în curs, se poate însă observa apariția unui nou tip antropologic, cu mult deosebit de acel al claselor anterioare printr'o structură psihică originală. Nu numai fizionomia, dar chiar sufletul îi e fundamental schimbat de acel al vechiului suflet rus. El e produsul claselor inferioare, pe care revoluția le-a ridicat pînă la treapta micilor intelectuali; dezvoltat într'o epocă de lupte neîntrerupte, și-a ascuțit instinctele și a pătruns în societatea rusă de azi triumfător și dozat cu o mare forță vitală.

Ar fi nedrept să identificăm această nouă generație cu elementul bolșevic propriu zis. Ea e constituită în mare parte din comuniști cu oarecare ideologie transplantată din concepția marxistă, pe cînd bolșevismul este deosebit de comunism, în care prevealează principiile lui Karl Marx.

De fapt puterea sovietelor se bazează pe oameni crescuți în experiența veche, ce ține de un alt stadiu al revoluției; ei nu se înspăimîntă însă de pornirile autoritare ale oamenilor noi, căci știu că mai curînd sau mai tîrziu vor ajunge cu toții la fel. Tinerii noii generații, energici, cu puternic instinct vital și cu dorință de stăpînire, au fost sprijinul ocazional al forței sovietice, dar — fără a fi totdeauna membri ai partidului comunist — au pus stăpînire pe consiliul comitetului de conducere.

În Rusia ante-belică există o adîncă ruptură între tradiția de înaltă cultură, reprezentată printr'o elită puțin numeroasă — denumită „Inteligența“ — și mediocra cultură a „poporului“. Revoluția a suprimat această deosebire și a nimicit distincția acestor noțiuni contrarii; dar în procesul acesta de nivelare intelectuală s'a cristalizat noul tip instinctiv, voluntar, lipsit de cultură.

Noua generație din Rusia nu mai e

revoluționară în sensul tinerimii ruse de mai înainte. Revoluționarismul a fost produsul vechiului regim, rezultatul rupturii tinerei generații cu regimul conducător din Rusia de altădată; a fost năzuința către o schimbare excepțională, ce pregătea apariția societății ruse de azi.

Tinerimea generației actuale a primit revoluția, a crescut în mijlocul ei, se teme de contra-revoluție, dar în structura sufletului ei nu mai e revoluționară. Ea vrea organizare, ordine, ierarhie după activitatea fiecăruia; e o generație dușmană revoluției.

Totuși ea are o incontestabilă calitate. Departe de utopia și visurile fanteziste ale vechii „Inteligenți”, tinerimea de azi e realistă și manifestă un spirit practic pronunțat; ea nu privește în depărtări, ci își alege momentul istoric actual: astăzi.

Foarte apropiată de tehnica Occidentului, generația nouă de după revoluție este dușmană acerbă a liberalismului. Ea nu mai găsește nici un avantaj în principiile dreptății și libertății umane. Libertatea—care însufleșise tinerimea rusă aproape un secol, apare aceleia de azi drept piedică în acțiune, drept slăbiciune și reflecție, adesea drept desordine.

Vechiul individualism, ce caracterizează întreaga istorie contemporană, este străin acestei generații. Ea nu este întodeauna comunistă, dar e colectivistă în sensul adînc al cuvîntului, căci nu concepe viața decît în sensul unic al colectivității, ce creiază omului posibilitatea de a se manifesta și actualiza.

În sfîrșit tinerimea rusă este anteromantică și îndreptată numai către obiectivism. Lumea subiectivismului romantic era produsul unei pături de o cultură rafinată, ce nu avea nimic comun cu ordinea socială obiectivă; tinerimea de azi tinde la crearea unei ordini obiective și la contopirea personalității în grupul social.

Cea mai însemnată parte a acestei generații—cunoscută sub numele de „Komsomoly” (tinerimea comunistă) e în majoritatea ei materialistă (marxistă) și ateistă. Există totuși o parte în mijlocul acestei tinerimi, ce resimte criza religioasă și activează în sensul unei mișcări de mase pentru menținerea credinței și formelor bisericesti; ea nu ține însă la năzuinți religioase mai complicate, ci este realistă—religioasă și gata oricînd a asocia rezultatele revoluției cu tradiționalismul religios.

În sufletul generației, care a crescut în mediul comunist, există o demoralizare și o decădere a moravurilor ce nu interesează decît în fixarea procesului de creație al noii structuri sufletești în sinul generației actuale din Rusia. Este apusul problemelor superioare de artă și cultură.

Comunismul materialist se identifică cu procesul de barbarizare al civilizației actuale. Iar „tipul” tinerei generații e—in mod provizor—un fenomen caracteristic ai naturii, dar nici decum o creație a spiritului sau culturii epocii.

(Nicolaus Berdjajew. *Europäische Revue*).

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură generală

Hans Ostwalt, *Das galante Berlin*, Verlagsanstalt Hermann Klemm, A. G. Berlin—Grünwald.

Carte amuzantă, copios ilustrată cu desene și picturi din cei mai buni și mai reprezentativi maeștri contemporani. Carte de documente omenești, asupra aceluși aspect din viața socială care are privilegiul de a stîrni curiozitatea tuturor categoriilor de public-cetitor. După „Europe galante” a lui Morand, această carte înregistrează un strălucit succes de librărie.

René Fülöp Müller, *Der Geist des Bolchevismus*.

Poate cea mai înțelegătoare carte de reportaj asupra Rusiei actuale. Rușii, popor profund serios, și profund copilăros. Amestec de sălbătăcie primitivă, cu sensibilitate intelectuală și artistică uimitoare. Pe lângă aceasta un curaj spiritual care îi aruncă dintr’odată în cele mai modernizate atitudini.

Combaterea omului gen european (individualist și personalist) prin omul de masă («Der Kollektive Mensch»).—Teatralizarea vieții cotidiene.—Strada care înlocuiește căminul, ca focar de adunare și de radiere al culturii și al vieții sociale.—Entuziasmul propagandist, și misticismul cu care se predică neexistența lui Dumnezeu.—

Fantezie și umor în toate manifestările vieții dar neastimpăr și contradicție.—Iată câteva trăsături pe care Müller le arată, le explică (Müller are o serioasă cultură filosofică) și le ilustrează cu planșe foarte ingenios alese.

M. Rageot, *L’homme Standard*, Paris, Plon.

Autorul dă oarecum o consultație medicală Omului—de—azi. Și studiază toate organele: Munca, intelectualitatea, simțul artistic, religiozitatea, puterea de dragoste, simțul moral. Și ne schițează un portret care prezintă oarecare asemănare ca realitate, dar care e vădit cam exagerat. Nu sîntem azi așa mecanizați cum vrea d. Rageot.

Există desigur o „depreciere a omului” și există piedeci în drumul celui ce vrea să-și facă un tip diferit de viață. Dar personalismul și setea de autonomie individualistă rămîn idealuri foarte intens crezute astăzi (dacă nu mai ales astăzi).

Rămîne totuși ceva adevărat în cartea d-lui Rageot. Și anume: în măsura în care omul de azi e mecanizat, el este mecanizat cam în genul descris de d. Rageot.

François Mauriac: *Le roman, Cahiers de la Quinzaine, Artisan du livre*.

Ideea centrală a cărții e aceasta: Simțul religios și moralitatea bur-

cheză azi sînt ofilite. Ori, ele sunt acele care au alcătuit materialul fundamental de inspirație al genului roman. Și atunci, dispariția lor nu va atrage oare dispariția genului însuși? Nu răspunde autorul, căci romanului îi mai rămîne un conflict de cercetat și exploatat: duelul între două neutralități, între «l'ordre français et la complexité russe». Concluzie și soluție pe cît de neașteptată pe atît de naivă. În schimb, micile observații de amănunt, reflecțiile și observațiile accidentale care străbat cartea lui Mauriac o fac totuși extrem de interesantă.

Maurice Decroix, *Le botte à pilulles*, Le Rechin, Paris.

Culegere de maxime. Ca mai toate maximele, — locuri comune imbrăcate cu hainele nouă ale exprimării spirituale sau paradoxale. Exemplu: «Sînt femei care au cu îndrăzneală pe toată lumea pentru fidelitatea pe care ele o păstrează bărbatului lor».

Louis Latzarus, *La Politique*, Hachette.

Cugetări asupra acestei nobile ocupații. Bineînțeles, ton general de pessimism blazat și scepticism plictisit. Dar în fond, dacă așa este politica? Desgustătoare, plicticoasă și înrîstătoare? Și apoi cartea lui Latzarus ne descrie cu vervă mereu nouă lucrurile politice (care nu pot să scape de defectul de a fi totdeauna puțin vechi).

Edmond Fleg, *Pourquoi je suis juif*, Editions de France.

Interesant, pentru că îndărătul titlului se află subînțelesul că poți alege să fii evreu în loc de altceva; că Evreismul e o doctrină ca oricare alta religioasă, politică, morală. A fi foarte militant evreu încetează, în țările civilizate, de a mai fi ceva care să poată periclita ființa acelei țări. Document important, pentru această evoluție, și carte care ar da mult de gîndit cetitorilor noștri.

Romane

Karl Scheffler, *Der junge Tobias*. (Insel Verlag, Leipzig).

Este romanul muncitorului care străbate multe locuri, schimbă multe meserii, variază decorul, și-și pre-

menește cu această ocazie gîndul. Se arată foarte bine cum o asemenea existență poate duce la următorul desnodămînt: Peregrinările lucrătorului îi trezește și-i dezvoltă simțul literar, făcîndu-l să-și sîrșească ca scriitor. Este evoluția multor oameni din epoca noastră, și-i o problemă interesantă.

Și mai e interesant romanul și prin aceea că ni se descrie în chip foarte veridic și pitoresc mediul unui oraș mare în răstimpul dela 1870 până azi.

René Fülöp Müller, *Der Heilige Teufel, Rasputin und die Frauen*, Grethlehn Co. Leipzig Zürich; 93 ilustrații.

Müller este un publicist german foarte în curent cu lucrurile din Rusia unde a călătorit adesea și unde întreține relații de prietenie cu multe personalități însemnate. Cartea lui despre Rasputin este documentată — în măsura și felul cum te poți documenta asupra unei biografii care a trecut deja în domeniul legendei.

Müller are simț literar, are talent ziaristic, vede cu ochii de bun reporter, și mai cu samă pricepe mentalitatea rusă uimitor de bine pentru un Ne-rus. Rasputin — «Sfîntul Drac» ne este arătat ca un personaj totodată tipic rusesc, cufundat în adîncurile atavismelor rusești, și totodată foarte «modern».

Alfred Roth, *Zwei Wohnhäuser von Le Corbusier*, Akademische Verlag Vedekind & Co. Stuttgart.

Este explicarea, prin descripție a două case construite de Le Corbusier, a frumuseților cu totul nouă și îndrăznețe, dar în același timp pline de simplitate, ale acestui arhitect așa de la modă azi, la modă, acum, poate mai mult chiar în Germania decît în țara lui de naștere.

Werner Wittgenstein, *Thiele Vorsings Uhr*, Friesen Verlag, Bremen.

Interesul acestui roman stă în aceea că se petrece în evul-mediu, plin de tot soiul de superstiții, magie, misticism, — alături de sentimentul păgîn care începea să renască

Wilhelm Speyer, *Frau von Hanka* Verlag Ulstein.

Este romanul de dragoste al unei femei al cărui suflet e un amestec savuros de rafinare civilizată și de

primitivitate instinctivă. Ceiace predomină în roman este extrema delicatetea, bunul gust subțire cu care autorul descrie personagiile și situațiile.

Științe juridice

I. Macovei, *Le régime électoral de la représentation nationale en Roumanie*, Presse Universitaire.

Istoric al diverselor sisteme electorale care s'au succedat în România modernă. Se sfârșește prin avantajile

sistemului actual al scrutinului de listă, care a preschimbat vechiul regim de luptă politică între persoane, deplasându-l pe terenul luptei mai largi între partide și programe generale.

Otokar Flanderka, *Le contrôle de la constitutionnalité des lois en Tscheko-Slovaquie*, Jouve.

Se face descrierea unei instituții foarte originale. Un tribunal constituțional suprem, specializat în unica chestiune a corespondenței dintre legile ordinare și pactul fundamental

COMPILATOR

Bibliografie

Petre Dulfu, *Odinioară*, Povești cu ilustrațiuni de A. Murnu, a II-a ediție, Ed. Cartea Românească. Prețul 30 lei.

George Ranetti, *Madam Strakinidy*, Ed. Cartea Românească, Prețul 30 lei.

P. Dulfu, *Dumnezeu și Oamenii*. Povestiri după Sfânta Scriptură a vechiului Testament cu 65 ilustrațiuni în text, Ediția II-a. Ed. Cartea Românească, Prețul 90 lei.

Apostol Culea, *Din viața oamenilor întreprinzători*. Cunoștințe Folositoare, Ed. Cartea Românească, Prețul 5 lei.

Locotenent M. Zapan, *M. Berthelot (1827-1907)*, Viața și opera lui. Cunoștințe Folositoare. Ed. Cartea Românească. Prețul 5 lei.

M. Sadoveanu, *Olanda*, Note de călătorie. Ed. Cartea Românească Prețul 75 lei.

Ivan Turghenieff, *Fum*, Biblioteca Minerva, Vol. I. Ed. Cartea Românească, Prețul 9 lei.

C. Ardeleanu, *Diplomatul, Tăbăcarul și Actrița*, Premiată de Soc. Scriitorilor Români, Ediția II-a, Ed. Cartea Românească, Prețul 96 lei.

Charles Aubert, *Arta mimică cu 290 desene*. Prefața de dl. Profesor Rădulescu-Motru tradusă de Apriliana Medianu. Ed. Cartea Românească. Prețul 60 lei.

Henrik Ibsen, *Doamna Mărti*, Biblioteca Minerva. Ed. Cartea Românească, Prețul 9 lei.

Benjamin Constant, *Priveagul*, Biblioteca Minerva, Ed. Cartea Românească, Prețul 9 lei.

Al. Davila, *Din Torsul zilelor*, vol. I. Editura Oltenia, București, Prețul 80 lei.

Sever Pop, *Cîteva capitole din terminologia calului*, Ed. Ardealul, Cluj 1928.

André Maurois, *Dialoguri asupra comandamentului*, Tip. Apărarea Națională, 1928, Prețul 60 lei.

Clara Guthrie d'Arcis, *Rolul social al femeii*, traducerea de P. Mușoiu, Bibl. Rev. Ideii, București, Prețul 20 lei.

M. Carp, *Manualul Bacalaureatului, Limba Română*, Viața Românească, Iași, Prețul 100 lei.

Ion Clopoțel, *Sociografie Românească*, Editura Revistei Soc. de mine, Cluj 1928, Prețul 60 lei.

Virgil I. Bărbat, *Exproprierea Culturii*, Ed. Librării Lepage—Cluj 1928. Prețul 128 lei.

E. G. Racovitză, *Liceul Național Științific (două cuvintări despre școala secundară teoretică) a viitorului* Ed. Ardealul, Cluj.

C. Rădulescu-Motru, *Elemente de Metafizică*, București, 1928, Prețul 53 lei.

Ovidiu Raam, *Interna dela Clinica Hirurgicală*, Tiparul Oltenia, București, Prețul 50 lei.

George Dumitrescu, *Priveliști*, poezii Ed. Casei Școalelor, București, 1928, Prețul 18 lei.

Anuarul Școlii Normale „Vasile Lupu“ din Iași pe anul 1927—1928, Iași, Viața Romînească, Prețul 100 lei.

Traian Brăileanu, *Politica*, Tip. «Mitropolitul Silvestru» Cernăuți, 1928, Prețul 300 lei.

Gh. Mihalciuc, *Hora noastră*, Tip. Viitorul, Botoșani, Prețul 10 lei.

I. D. Protopopescu, *Mai multă logică în viață*, Institut de Arte Grafice „Poporul“, București, 1928. Prețului 100 lei

Reviste primite la redacție :

Buletinul Uniunii Camerelor de Comerț și Industrie No. 5; Zorile No. 4; Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Timișoara 1928; Căminul No. 5—6; Viața Agricolă No. 10—12; Semenicul No. 6; Gîndul Nostru No. 3—4—5; Correspondence économique roumaine No. 2; România Militară No. 4; Revue internationale du Travail No. 6; Gîndirea No. 5—6; Mercure de France No. 719; Ritmul Vremii No. 5; Foaja Tinerimii. Bilete de Papagal; Ramuri No. 5; Viața medicală No. 5—7; Le cri des peuples No. 3—6; Familia No. 3—6; Orpheus No. 3; Sinteza No. 12. Arhivele Olteniei; Lamura No. 2—5; Infrățirea Romînească No. 15; Informații comerciale No. 1—5; Universul Literar No. 23-24; Revista generală a învățămîntului No. 5; Doina No. 1; Convorbiri Literare, Ianuar-April 1928; Cugetul Liber No. 7; Școala și Familia de mine No. 2; Societatea de mine No. 10—13; Țara Noastră No. 23—28; Democrația No. 5; Revista Tinerimii No. 5; Falanga No. 40-42; Provincia Literară No. 1; Contemporanul No. 77; Corespondența economică No. 4—5; Arhiva pentru știința și reforma socială No. 3—4; La Nouvelle Revue Française No. 177-178; Buletinul Muncii No. 1—3; Cîmpul No. 11; Căminul No. 5—6; Filmul meu No. 9—19; Transilvania No. 5; Vlășia No. 30; Adevărul Literar No. 392—398; Umanitarismul No. 1; Pentru inima copiilor No. 1; Unu No. 4; Flamura No. 3—4; La Roumanie Économique No. 5—6; Monitorul Municipiului Timișoara No. 21; Grafica Romînă Mai-Iunie, 1928.

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI LXXIV

(Anul XX, Numerele 4, 5 și 6).

I. Literatură

<i>Botez Demostene.</i> —Izolare.	13
” ” —Inserare.	180
<i>Brătescu-Voinești.</i> —Gheorghiuță al Anghelini.	5
<i>Calii I.</i> —O zi de adevăr.	222
<i>Cehov A.</i> —Flori întârziate.	67
<i>Chirîtescu Constantin.</i> —Tarapanaua prietinelui Pițurcă (Amintiri din „Sotirul“ de altădată).	43
<i>Kirîtescu Constantin.</i> —Moș Mitruț.	204
<i>Philippide A. Al.</i> —Popas.	34
<i>Ralea M.</i> —Memorial (Note de drum în Spania).	265
<i>Stahl Henriette.</i> —Nu poate fi...	149

II. Studii.—Articole.—Scrisori din țară și din străinătate

<i>Balmuș I. Const.</i> —Cîteva note despre Propertius și Eminescu.	217
<i>Bădărău A. T.</i> —Orientarea animalelor în spațu.	182
<i>Botez G. Ioan.</i> —O mare controversă arheologică : Glozel.	275
<i>Gherea D. Ioan.</i> —Prestigiul estetismului.	36
<i>Lecca G. O.</i> —Omul (Originea, vechimea, rasele).	15
<i>Mușlea Ion.</i> —Din scrisorile lui Vasile Alecsandri către George Sion.	189

<i>Sorin Pavel.</i> —Panait Istrati (Nelinești în jurul unei tăceri).	26
<i>Ștefănescu George.</i> —Scrisori din Germania.	98
<i>Strat George.</i> —O nouă legiuire muncitorească (Reglementarea muncii minorilor și femeilor. Ziua de 8 ore).	231
<i>Vianu Tudor.</i> —Tip și normă în estetică.	59
<i>Zane G.</i> —Două sisteme monetare ale leului.	244

III. Cronici

<i>Comarnescu Petru.</i> —Cronica artistică (Expozițiile din primăvara artei românești).	298
<i>Georgescu V. Vasile.</i> —Cronica literară (Alte cuvinte despre „Cuvintele potrivite“ de d. Tudor Arghezi.	103
<i>Hallunga Al.</i> —Cronica economică (Politica tratatelor comerciale).	317
<i>Harea V.</i> —Cronica ideilor (O carte nouă despre Unirea Basarabiei).	295
<i>Mancaș Mircea.</i> —Cronica literară (Vsevolod Ivanov).	289
<i>Vișoianu I. Const.</i> —Cronica externă (Călătoria Ministrului nostru de externe în străinătate și afacerea optanților unguri).	112

IV. Miscellanea

<i>Nicanor P. & Co.</i> —Vasile Pîrvan și tînăra generație.—Afacerea Glozel.—Alegerile din Franța și Germania.	121
<i>Nicanor P. & Co.</i> —Stejar Ionescu.—Regionalism.	325

V. Recenzii

<i>Andrieșescu I.</i> —Vasile Pîrvan (P. Constantinescu-Iași).	355
<i>Benda Iulien.</i> —Properce ou les amants de Tibur (Mircea Mancaș).	137
<i>Cantacuzino M. G.</i> —Introducere la studiul arhitecturii (Petru Comarnescu).	138
<i>Capidan Th.</i> —Romîni nomazi. Studiu din Viața Romînilor din sudul Peninsulei Balcanice (I. Șiadbei).	339
<i>Cazimir Otilia.</i> —Din întuneric (Octav Botez).	128
<i>Cioflec Romulus.</i> —Pe urmele Basarabiei (V. Harea).	335

<i>Condiescu M. N.</i> —Conu Enake (O. B.).	131
<i>Dacoromania.</i> —Buletinul „Muzeului limbii române“ (I. Şiadbei).	351
<i>Diehl Charles.</i> - L'art chrétien primitif et l'art byzantin (P. Constantinescu-Iaşi).	353
<i>Drăganu N.</i> —Mihail Halici (I. Şiadbei).	348
<i>Giurgea Eugeniu.</i> —Din trecutul şi prezentul Basarabiei (V. Harea).	337
Industria hîrtiei şi artelor grafice (G. Zane).	135
Industria Zahărului (G. Z.).	136
<i>Iorga N.</i> —Războiul pentru independenţa Romîniei. Acţiuni diplomatice şi stări de spirit (A. Oţetea).	133
<i>Kessel Joseph.</i> —Les coeurs purs (Mircea Mancaş).	355
<i>Kirişescu C.</i> —Crisa învăţămîntului secundar şi reforma liceului (M. Ralea).	131
<i>Lupaş I.</i> —Sibiul ca centru al vieţii romîneşti din Ardeal (A. Oţetea).	134
<i>Mihăescu I. Gib.</i> —La Grandiflora (Octav Botez).	330
<i>Miller William</i> —The ottoman empire and its successors (A. Oţetea).	334
<i>Niederle Lubor.</i> —Manuel de l'antiquité slave.—La Civilisation (I. Şiadbei).	349
<i>Platzhoff Walter.</i> —Geschichte des Europäischen Staatensystems 1559—1660 (A. Oţetea).	331
<i>Procopovici Al.</i> —Arhetipul husit al catehismelor noastre luterane. (I. Şiadbei).	344
<i>Rebreanu L.</i> Ciuleandra (M. Ralea).	127
<i>Rosetti Alexandre.</i> —Recherches sur la Phonétique du roumain au XVI-e siècle (I. Şiadbei).	345
<i>Rosetti Radu, General.</i> —Partea luată de armata romînă în războiul din 1877—78 (A. Oţetea).	132
<i>Stănoiu Damian.</i> —Călugări şi ispite (Octav Botez).	329
<i>Villari Pasquale.</i> —Niccolo Machiavelli e i soui tempi (A. Oţetea).	332
<i>Vulpesco M.</i> —Les Coutumes roumaines périodiques (I. Şiadbei).	342

VI. Revista Revistelor

<i>Allary Jean.</i> Scandalul petrolului american (La Revue des Vivants).	143
<i>Berdjajew Nicolaus.</i> Noul tip al tinerimii ruse (Europäische Revue)	362
<i>Boyer Johan.</i> —Despre poveștile norvegiene (Revue de Genève).	141
<i>Cassou Jean.</i> —Max Iacob și libertatea (Nouvelle Revue Française).	141
<i>Croisset Francis, de.</i> —Virtutea nu e scenică (Revue de France).	358
<i>Duprat L. G.</i> —Clasele sociale (Arhiva pentru știința și reforma socială).	360
<i>Ferrero Guglielmo.</i> —Unitatea lumii (Neue Rundschau).	361
<i>Finlay Viconte.</i> —Reforma Camerii Lorzilor (Revue Bleue).	143
<i>Kadmid-Cohen.</i> —Falimentul sionismului (Mercure de France).	359
<i>Latzarus Louis.</i> —Programul Millerand (Revue Hebdomadaire).	144
<i>Fetrovici Jean.</i> —Ce gîndește tineretul românesc (Revue des Sciences politiques).	142
<i>Porché Français.</i> —Poezia recentă (Revue de Paris).	359
<i>Thibaudet Albert.</i> —Marele burghez (Nouvelle Revue Française).	358
<i>Vinogradov Anatole.</i> —Stendhal și Rusia (Mercure de France).	142
VII. Mișcarea intelectuală în străinătate.	145, 364
VIII. Bibliografie.	147, 367